

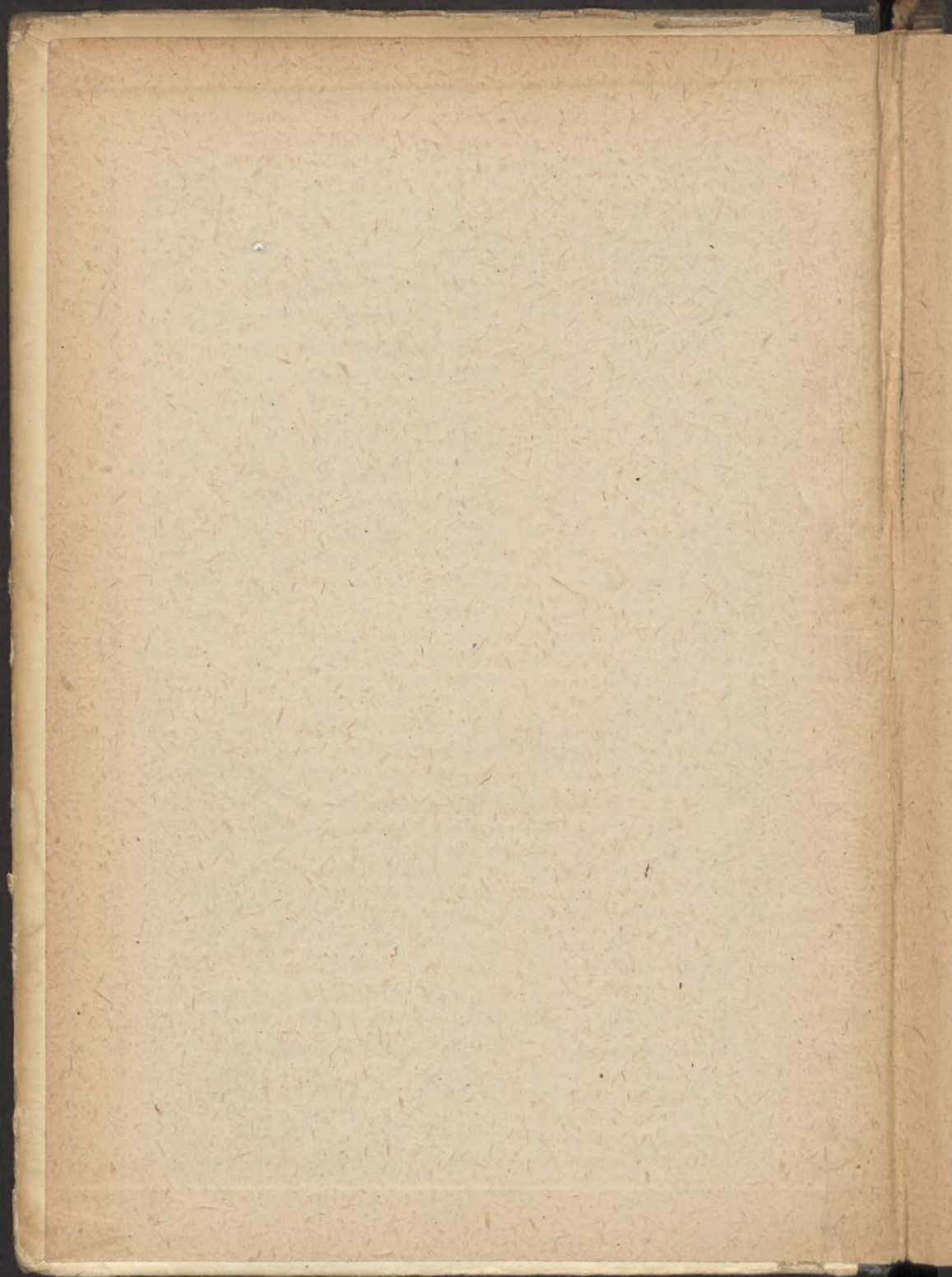
MB
13.928

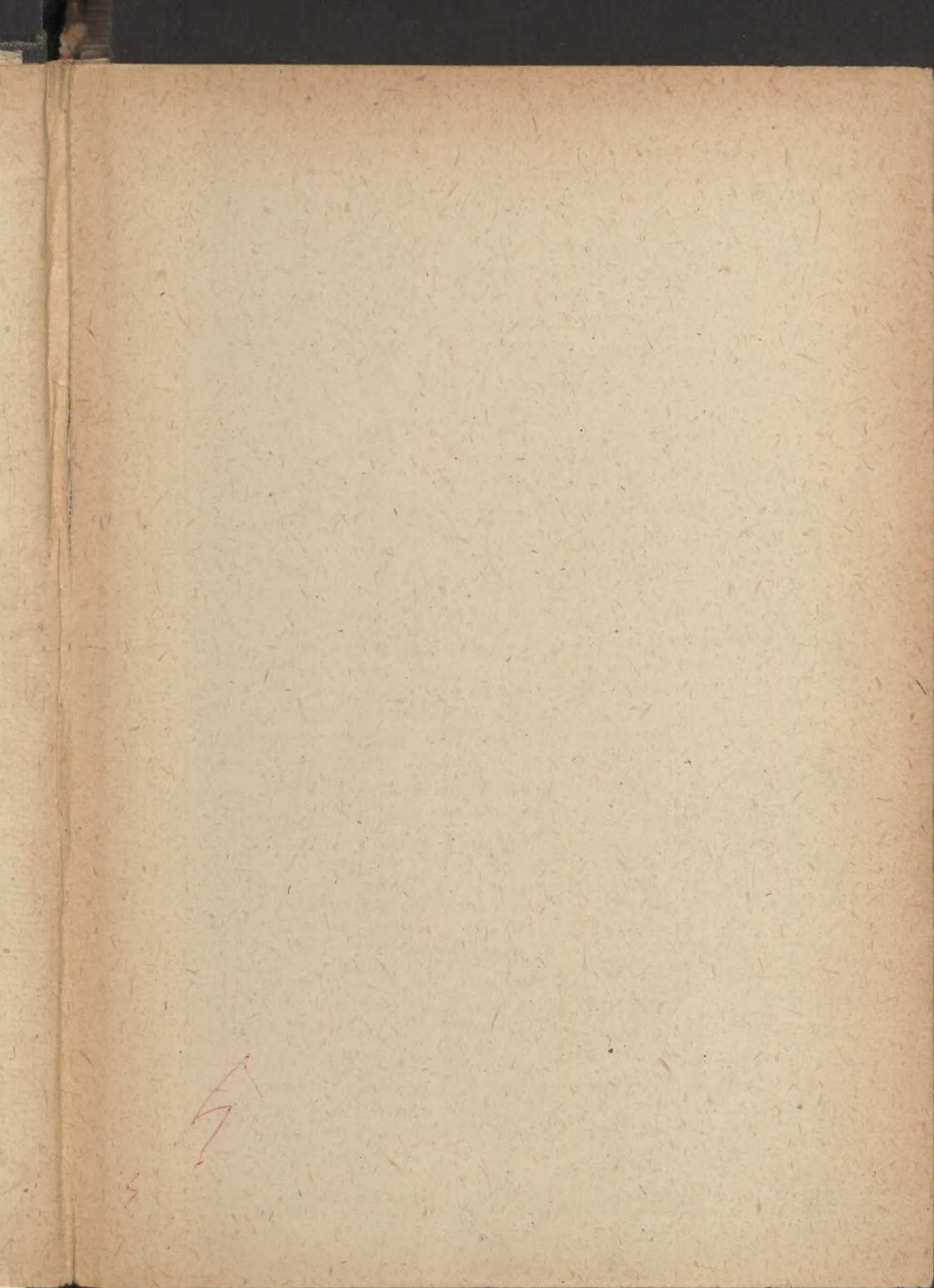
THACKERAY

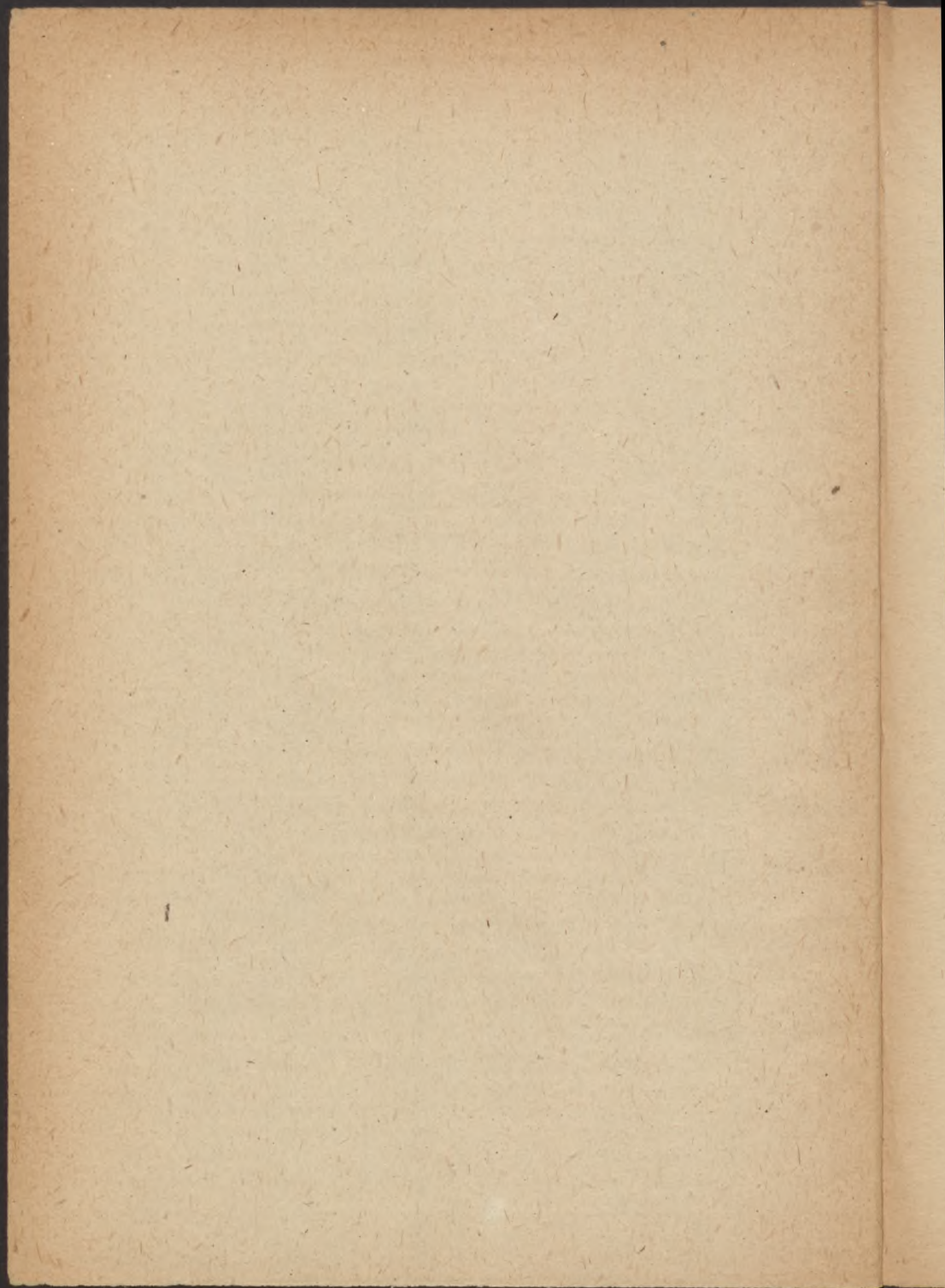

HENRY ESMOND
TÖRTÉNETE

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

W. M. THACKERAY

HENRY ESMOND TÖRTÉNETE

W. M. THACKERAY

HENRY ESMOND
TÖRTÉNETE

(THE HISTORY OF HENRY ESMOND)

Fordította és a bevezető tanulmányt írta
VAS ISTVÁN

W. M. THACKERAY

HENRY ESMOND
TÖRTÉNETE

REGÉNY

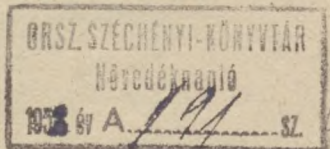
SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

1952

*A fordítás és az előfejelek a TEMPLE CLASSICS 1898-as kiadása alapján készültek
(J. M. Dent, London)*

MB 13.928

Feladás kiadás a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatósága

Feladás szerkesztője: Réz Ádám

A fordítást ellenőrizte: Ruttkay Kálmán

Műszaki feladás: Farkas Imre

A címlap Szántó Piroska munkája

Megjelent: 1.000 példányban

Ez a könyv MNOSZ 1601—50.A és 1602—50.A szabványok szerint készült

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd-utca 10.

Feladás vezetője: Lengyel Lajos igazgató

ANGLIA történetét a hóhérnak kellene megírnia" — állapította meg Voltaire a Filozófiai szótár-ban, a Halálbüntetés címszó alatt. Ez a mondat ugyanabból az évtizedből való, melyben e regény hősének emlékiratai elé — mert a Henry Esmond történetének az a formája, hogy a főhős, visszatekintve, maga meséli el élete kalandjait — Esmond lánya a maga, persze szintén költött, bevezető emlékezését megírja. Voltaire megjegyzése nem a „fehér rózsza és piros rózsza” lefejezésekben szintén nem szűkölködő ellentétére céltzott — mert az ilyen feudális vérengzések a középkorban meglehetősen gyakoriak és hasonlóak voltak Európa minden nemzetének uralkodó osztályán belül — hanem azokra az újabb politikai küzdelmekre, melyeknek viszonylag kevés főre összpontosított, de céltudatos, mondhatni ökonomikus kivégzései a társadalmi harc fontos mozzanatait, győzelmeit rögzítették. Voltaire korában, részint éppen a győzelmes polgári forradalom következtében, Anglia volt Európa legnyugodtabb, leggazdagabb országa, de még mindig az volt egyik legfőbb érdekessége, hogy az egyetlen ország, melynek népe kivégezte törvényes királyát.

De már korábban is Angliában a reformáció és ellenreformáció küzdelmeit, kivégzéseit és ellenkivégzéseit szokatlan politikai tudatosság jellemezte. Persze, ebben a korszakban nemcsak Angliára volt érvényes Engels jellemzése: „A tömegeknek, amelyeknek lelkét kizárólag vallással táplálták, saját érdekeiket vallásos öltözetben kellett bemutatni, ha nagy vihart akartak előidézni.” Az egyház abban az időben nem csupán az emberek vélekedéseit és érzelmeit ellenőrizte,

hanem, különösen falun, legapróbb mindennapi tevékenységüket is szabályozta. Az E s m o n d-ban, különösen a fiatalabb nemzedéknél, már felvilágosodottabb nézetekkel találkozunk és már legfeljebb karikatúraszerűen bukkan fel a vallási türelmetlenség, de találóan jegyzi meg Christopher Hill, angol marxista történész: „Nem azért lehetünk vallási dolgokban kételkedők és türelmesek, mintha bölcsebbek és jobbak volnánk, hanem mert Cromwell bekötötte a székesegyházakba a világ addig legfegyelmesebb és legdemokratikusabb lovasságának paripáit, és olyan győzelmet aratott, amely egy-szersmindenkorra véget vetett annak, hogy embereket megkorbácsoljanak és megbélyegezzenek, amiért eretnek nézetük volt az Úrvacsora vételéről.” De addig a vallásos ellentétek hevességét fokozta, hogy az osztályérdekek rajtuk keresztül nyilvánultak meg. Ebből a szempontból a reformáció a gazdaságilag megerősödött új osztályok fegyvere a hatalomért folytatott harcban.

Fokozottan áll ez Angliára, melynek korai polgári forradalma még közvetlenül örökölte a középkor eszméit. Másrészt ekkor már és még sokáig az angol volt Európa politikailag legfejlettebb, legtudatosabb nemzete. Valamennyi reformáció közül legkevésbé vallásos eredetű kétségkívül az angol volt, amelyre a közvetlen indítékot az adta, hogy a pápa nem volt hajlandó elválasztani a hitveseit kivégző, kegyetlen, de okos, jó politikus zsarnokot, VIII. Henriket megúnt, meddő feleségétől. De közvetlen társadalmi célja a feltörekvő osztályok birtokhátságának kielégítése. Jó módszernek kínálkozott erre a kolostorok birtokainak elkobzása és szétozása egy új nemesi és udvaronci réteg, valamint kereskedők, ipari vállalkozók, spekulánsok között. Ez a hatalmas és hirtelen átalakulás természetesen nem maradhatott ellenállás nélkül. Aki nem ismerte el a királyt az egyház fejének, kivégezték, többek között 1535-ben Morus Tamást, a király barátját, a lord-kancellárt, az U t ó p i a szerzőjét. Viszont a kolostorok vagyionának kisajátítása és birtokainak szétozása létrehozott egy új nemességet, melyet legközvetlenebb érdekei kapcsoltak a reformációhoz és azon túl Anglia modern, kapitalisztikus fejlődéséhez. Az angol történelem egyik sajátsága, hogy ettől kezdve még sokáig kétféle arisztokrácia szerepel benne: egy újsütetű, melyet keletkezésének körülményei és gazdasági ér-

dekei a polgárság szövetségesévé tesznek; s egy régi, hanyatló, feudálisan gazdálkodó arisztokrácia, támasza a katolicizmusnak, a forradalom utáni restaurációnak s általában minden reakciós törekvésnek. Enélkül nem érthetjük sem az angol forradalom osztályellentéteit, sem az E s m o n d társadalmi körülményeit.

A feudális reakció első kísérlete VIII. Henrik lányának, Tudor Máriának uralkodása. Mária királynő, vagy ahogyan elnevezték, „Véres Mária”, rajongott a katolicizmusért; Anglia akkori legnagyobb ellenségeért, Európa legfeudálisabb országáért, Spanyolországért; valamint saját férjéért, az európai reakció vezéréért, II. Fülöp spanyol királyért. Visszaállította a katolicizmust, 1555-ben Angliában is megvalósította az inkvizíciós törvényszéket s belekezdett az eretnekek irtásába. Háromszáz protestáns papot égettetett meg, köztük Latimert és Ridley-t, a híres prédikátorokat és Cranmert, a canterbury érseket, az anglikán liturgia tehetséges költőjét. VIII. Henrik másik lánya, az okos, művelt, tehetséges Erzsébet királynő ismét a reformáció, a kereskedelem és ipar s az újfajta nemesség ügyét karolta fel. Uralkodásával (1558—1603) egybeesik Anglia tengeri uralmának kezdete s az angol irodalom aranykora, többek közt Shakespeare működése, továbbá a katolikusok céltudatos üldözése. E címen száznegyvenhét papot, negyvenkét nemest és megszámlálhatatlan közrendű férfit és nőt négyteltek fel, akasztottak fel s dobálták szétszabdalt tagjaikat kátránnyal telt kondérokba — közöttük volt Campion, a híres jezsuita pap is. E katolikusüldözés áldozatainak száma elenyésző volt az Európában folyó vallásos irtásokhoz képest, mégis Erzsébet uralkodásának végére elérte, hogy a katolicizmus Anglián belül nem volt számottevő hatalom. Essex gróf kivégzésével sem csupán egy tolakodó szerelmest tett el láb alól, hanem a régi, feudális arisztokrácia egyik lázadó vezéré. Az Anglia ellenségeivel szövetkező, katolikus-feudális arisztokrácia hatalmi törekvéseit azonban leghathatósabbban királynő-jelöltjüknek, unokahúgának, a romantikus színekben tündöklő Stuart Máriának kivégzésével gátolta meg.

Stuart Mária fia, a kálvinista VI. Jakab skót király alatt, aki I. Jakab néven követte Erzsébetet az angol trónon, már nyilvánvaló volt, hogy Angliában nem lehet szó a katolikus vallás helyreállításáról. Mégis, I. Jakab alatt éleződtek ki az

ellentétek a király és a parlament között. Egyrészt az angol polgárság elégtelennek érezte már azt az alárendelt szövetségi helyzetét, melyre a Tudorok (VII. Henrik, VIII. Henrik, Erzsébet) erős királysága támaszkodott. Politikai hatalmat kívánt, mellyel elháríthat minden akadályt Anglia kapitalista fejlődése elől. Másrészt I. Jakab maga is felbontotta ezt a szövetséget azzal, hogy éppen Anglia polgári fejlődésének meggátolására felújította a királyok istentől való, korlátlan jogainak tanítását s ezt rá akarta kényszeríteni a parlamentre, nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is. Az ellentétek vallási téren is megmutatkoztak. Az anglikán egyház leghagyományhűbb része, a „magas egyház” kezdte betölteni a katolicizmus funkcióját. Nemcsak ünnepeinek, liturgiájának, istentiszteleteinek hasonlatosságával, hanem szigorú hierarchiájával is. Sőt, minthogy e hierarchia élén a király állt, a magas egyház voltaképpen még a katolicizmusnál is megbízhatóbb támasza volt a monarchiának. A magas egyházzal is, a monarchiával is szembenálltak a puritánok, akik meg akarták „tisztítani” Angliát mindattól, ami elképzelésük szerint Rómával függött össze, az istentisztelet rendjétől kezdve addig a renaissance-derűig, amely annyira jellemezte az Erzsébet-kori Angliát és irodalmát, sőt rossz szemmel nézték a nép legegyszerűbb szórakozásait is. A puritánok törekvései — a polgári szabadságjogok kivívása, rengeteg ünnep eltörlése, a mulatságok elfojtása — és vallásos nézetei — többek között az, hogy isten eleve „kiválasztottjainak” legbiztosabb ismertetőjele a siker, az anyagi boldogulás — nagyban elősegítették a legsivárabb kapitalizmus kialakítását Angliában és főleg Amerikában, ahová 1608-ban vándorolt ki a *Mayflower* hajón a puritánok első, legmegnemalkuvóbb csoportja. A puritánok egy része a püspököket sem ismerte el és Angliában is be akarta vezetni skót mintára a presbiteri egyházat, melyet az „öregeknek”, isten kiválasztottjainak zsinata vezet, másszóval a gazdagok, mert hiszen, mint már említettük, a kiválasztottság legbiztosabb ismertetőjele a földi boldogulás volt. A puritánok balszárnyán kialakult a „függetlenek”, az *independensek* pártja, mely ellenzett minden államegyházat és minden vallásos egyesülésnek szabadságot akart biztosítani. Türelmességük azonban nem terjedt ki a katolikusokra, az unitáriusokra és per-

sze legkevesébbé a nyíltan szabadgondolkodókra. Mégis, abban a korban ők képviselték a viszonylagosan legnagyobb lelkiismereti szabadságot. Hogy vallás és politika teljes összefonódását a kortársak is milyen világosan látták, mi sem bizonyítja jobban, mint I. Jakab kijelentése az egyik teológiai vitán: — A presbiteri egyház, amit akartok, úgy áll a monarchiához, mint az ördög az Istenhez. Hogyisne! Hogy Jack meg Will, meg Tom bírálgassa tetteimet! Hogy Jack azt mondja: „Ennek így kellett volna lenni”, Will meg azt felelje rá: „Nem, úgy kellett volna lenni.”... Szándékotok világos: sem püspök, sem király... Ha ez az, amit akartok, meg foglak benneteket törni, s ha nem engedtek, kikergetlek benneteket az országból.

A nagy összezsapás azonban csak fiának, I. Károlynak uralkodása alatt tört ki. A király megúnta az állandó külügyi, kereskedelmi és pénzügyi súrlódásokat, feloszlatta a parlamentet s tizenegy éven át korlátlanul uralkodott, törvénytelenül vetett ki adókat, bebörtönöztette többek között az ellenzék vezérét, Eliotot és Hampdent, aki megtagadta a törvénytelenül kivetett adó fizetését. A vallásos üldözés ugyanilyen heves volt. A puritánokat börtönbe zárták, megkorbácsolták, tüzes bélyeget sütöttek rájuk, levágták fülüket, orrukat. Jellemző William Prynne ügyvéd esete, aki első röpiratában kikelt az udvaroncok hosszú hajviselete ellen, amely „ellenkezik Krisztus törvényeivel”. Ezt még bántatlanul megúszta. 1632-es röpirata a színjátszást ostromozta, különös éllel a francia és katolikus Henriette királynénak és udvarhölgyeinek pásztorjátékai ellen. Ötezer font bírságra ítélték, pellengérre állították s a hóhér levágta mindkét fülét. 1637-ben újabb röpiratot írt, ezúttal a püspökök ellen. Ekkor izzó vassal szegyenbélyeget sütöttek homlokára s a hóhér levágta a füle helyén maradt csonkokat is. Prynne hangosan kiáltotta a királyi palota felé: „Vádj csak, szaggass szét, nem félek tőled, erősebb vagyok nálad!” A nép virágessövel kísérte Prynne-t és még két sorstársát a börtönig. Az üldözések hatására húsz-ezer puritán követte a *Mayflower* emigránsait — voltképpen ez a kivándorlás döntötte el az északamerikai civilizáció angolszász jellegét. A presbiteriánus skótok azonban, amikor I. Károly rájuk akarta kényszeríteni az államvallást, felládak és elfoglalták Anglia északi részét. I. Károly 1640-

ben kénytelen volt összehívni a parlamentet. Ezzel megkezdődött az angol forradalom, melynek első nagy győzelme az volt, hogy kivégezhette Lord Straffordot, a király legbensőbb tanácsadóját és Laud canterbury érseket, egyházpolitikájának irányítóját. De ez természetesen nem csillapította, csak szította az elégedetlenséget. A City mestereinek és inasainak szemében gyanús volt minden hosszúhajú férfi — az illet mind királpártinak tartották és „gavallérnak” gúnyolták. A királyné viszont, mikor egyízben nyírottfejű puritánokat pillantott meg ablakából, megkérdezte: „Kik azok a kerekfejűek?” Ez a gúnynév rajtuk ragadt. A kerekfejűek és a gavallérok polgárháborúra készültek — mindkét fél sereget gyűjtött.

Az angol forradalmat klasszikus tisztsággal jellemzi ugyanaz a folyamat, ami azóta valamennyi polgári forradalmat: a polgárság saját erejéből képtelen saját győzelmét kivívni; kénytelen igénybevenni az alacsonyabb osztályok segítségét; megrémül azok plebejusi erejétől, merészebb, forradalmibb törekvéseitől; ezentúl legfőbb gondja, hogyan védelmezze meg a forradalmibb rétegek segítségével elért hatalmát e forradalmibb rétegek ellen s e célból hogyan ne arasson teljes győzelmet; igyekszik előnyös kompromisszumot kötni a még nem egészen legyőzött feudalizmussal. A parlament minden jelentősebb sikerét úgy érte el, hogy mozgósította a londoni és vidéki kispolgári és proletár tömegeket, az iparos tanoncokat és legényeket, a matrózokat s a parasztság szegényebb részét — és minden esetben megrémült saját „akciójának” eredményétől és következményeitől. A forradalom első hatása falun az volt, hogy a parasztok — akik a tizenötödik században már nem jobbágyok — fellázadtak a VIII. Henrik ideje óta folyó „bekerítések” ellen, amelyekkel kis földjükről elűzték és földönfutókká, olcsón kapható bér munkásokká tették őket. A parlament, melynek tagjai nagypolgárok, vagy Barg szovjet történész kifejezését használva „burzsoá módra gazdálkodó nemesek” voltak, akiknek elsőrendű érdeke fűződött az elkerítésekhez, erélyesen elfojtották ezeket a megmozdulásokat. Az is természetes, hogy ez a nagypolgári parlament nem folytatta erélyesen a fegyveres harcot a király ellen: az elnyúló polgárháborúban már-már felülkerekedtek a királyi seregek.

A helyzetet Cromwell Olivérnek, az angol forradalom legnagyobb alakjának fellépése változtatta meg. A kismemesi családból származó Cromwell (1599—1658) méltó képviselője az angol polgári forradalomnak, forradalmi lendületével, polgári ingadozásaival és biblikus megnyilatkozásaival. „Cromwell és az angol nép” — írta Marx — „az Ótestamentumból vették a nyelvet, a szenvedélyeket és illúziókat polgári forradalmuk számára.” Cromwell a Biblia nyelvén beszélt, mielőtt fellépésére elszánta magát, hosszas vívódások közben győzött meg róla, hogy isten kiválasztottjai közé tartozik, „Isten tegzében lévő nyílnak” nevezte magát, érzékenységeiben hamar sirt, nyilvánosan is, és döntő cselekedetek előtt mindig hosszú időt töltött vallásos áhítatban, imádkozásban. Ugyanakkor, minden időnk egyik legerélyesebb, legtehetségesebb és legsikeresebb hadvezére volt. Megalkotta az „új típusú hadsereget”, melynek zöme parasztokból és iparosokból állt, a magasrangú tisztek közül is sokan az ő soraikból kerültek ki. „Bízzál Istenben és tartsd szárazon a puskaport” — ez volt Cromwell hadseregének jelmondata. Vöröskabátos katonái zsoltárokat énekelve rohamozták meg az ellenséget és mindig győztek. Az ország legfőbb és legforradalmibb ereje ez az új típusú hadsereg volt, amely döntő győzelmek sorozatával megverte a királyiakat s a győzelem után is a kielégítetlen néptömegek elégedetlenségének legfőbb hordozója volt. Ezt az elégedetlenséget az „egyenlősítők”, levellerek parasztokból és iparosokból álló pártja fogalmazta meg; a királyság eltörlését, általános választójogot s az elkerített földek visszaadását követelték. Nagyjából az ő nézeteiket fogadták el Cromwell hadseregének megválasztott agitátorai, akik megalakították a katonai képviselők tanácsait. Zendülésüket Cromwell szokott kíméletlenségével, erélyességével és személyes bátorságával fojtotta el: lovon, csupasz karddal a lázadó ezredek sorai közé rúgdatott, letépdeste a katonák kalapja mellől az odatűzött, követeléseiket tartalmazó „Nép szerződését”, a lázadás kezdeményezőit börtönbe csukatta, egyet közülük kivégeztetett.

A forradalom megtorpanását a királypártiak új támadásra használták fel. Melléjük állt a nagyburzsoázia legmegalkuvóbb részének pártja, a presbiteriánus párt, valamint a skót hadsereg, amely ezúttal a király pártján hatolt be Ang-

liába. Cromwellben újra felülkerekedett a forradalom lendülete, újabb hatalmas győzelmet aratott az ellenforradalmi hadseregen, elfogta a királyt, a parlamentből katonai segítséggel kiűzte a megegyezésre hajlamos képviselőket s az ily módon megtisztított parlament ítélete alapján 1649-ben kivégezték a királyt és kikiáltották a köztársaságot. Az események forradalmi menetének hatására a levellerek közül kivált az őszintén forradalmárok pártja, az „ásók”, diggerek csoportja. Eszméiket Winstanley fejtette ki, Campanella és Morus Tamás mellett az utópisztikus kommunizmus hirdetője. A diggerek elsőnek a parlagon heverő közösségi földet ásták fel önkéntes munkával, anélkül, hogy bért akartak volna értük fizetni. De mozgalmuk legkezdetén sikerült őket szétkergetni, annál is inkább, mert céljaik megvalósítására egyetlen módszert fogadtak el, a békés meggyőzést.

A hadseregben megmaradt elégedetlenség levezetésére jó lehetőséget kínált a hódító hadjárat Írország és Skócia ellen. Skócia ugyanis a király kivégzése után fiát, II. Károlyt ismerte el törvényes uralkodónak, Írország pedig, — amelyet Erzsébet, I. Jakab és I. Károly uralkodása alatt a legkegyetlenebb gyarmati módszerekkel sikerült az angoloknak leigáznio — alkalmasnak látta a helyzetet arra, hogy elszakadjon Angliától. Cromwell négy évig tartó háború során győzte le az írek hősie ellenállását, miközben válogatás nélkül perzselte fel az ír falvakat és „hányatta kardélre” a védtelen lakosságot. Az írek egyharmada elpusztult, sokat adtak el közülük Amerikába „fehér rabszolgának”, az ír földek kétharmad részét angol urak és angol katonák közt osztották szét. „Isten segítségével megérkeztiünk, hogy fenntartsuk az angol szabadság fényét és hírét” — jelentette ki Cromwell Írországbán. „Így fajult el a valamikor forradalmi hadsereg”, — írja Barg, szovjet történész — „így vált mostantól fogva gyarmatosító, féktelenül rabló, fosztogató és erőszakoskodó hadsereggé.” — „Az ír történet példáján szemlélhetjük” — vonta le a tanulságot Engels — „hogy milyen csapás egy népre az, ha egy másik népet szolgásgába kényszerít. Az angolok minden disznósága tulajdonképpen az írországi Paleből* származik.” Vagy Marx még tömörebb megfogalmazásá-

* Írország kezdetben angol kézen levő részének neve.

ban: „Az angol köztársaság Cromwell alatt valójában Írországon szenvedett hajótörést.” Egyelőre azonban a fiatal köztársaság látszólag sikert sikerre halmozott. Ragyogó skóciai győzelme után Cromwell a menekülő II. Károly helyett akasztófára húzatta az angol királyi koronát s 1654-ben Nagybritannia néven egyesítette Angliát, Skóciát és Írországot. Anglia kereskedelme és ipara jóval felülemelkedett a forradalom előtti színvonalon, a „vöröskabátosok” leverték Anglia tengeri vetélytársát, Hollandiát, Spanyolországtól elragadták Dunquerque-et és Jamaica szigetét, Cromwellnek pedig — immár mint a köztársaság „örökös lord-protektorának” — sikerült vérpaddal, börtönnel elnyomni mind a királpártiak, mind a levellerek mozgalmait. „A kíváncsatos változásnak nem sok reménye volt”, — írja a royalista Evelyn, a kor egyik emlékirója, — „minden s mindenki a forradalmárok rendelkezésére állt.” De miután Cromwell 1658-ban, dicsősége teljében meghalt, fia pedig nem tudott kellő eréllyel és tehetséggel megállni apja helyén, a Cromwell által megrendszabályozott parlament kimondta, hogy „a kormányzás a királyt, a lordokat és a községeket illeti meg” s 1660-ban a kivégzett király száműzött fiát, II. Károlyt királynak kiáltották ki: mint már említettük, a céljait elért polgárság igyekszik minél hamarabb előnyös kompromisszumot kötni a feudalizmussal. „Ugyanaz a hadsereg hozta vissza a királyt, mely elődjét menesztette” — írta Evelyn.

„Ügylátszik, saját hibámból maradtam oly soká távol” — mondta a szellemes II. Károly, amikor kíséretével Londonba bevonult — „mert bizony mondom, senkit sem látok, aki ne lelkendezne, hogy itt vagyok.” Az ujjongást az is indokolta, hogy II. Károly előzőleg aláírta az amnesztiarendeletet a polgárháború összes résztvevője számára, biztosította a forradalom alatt elkobzott birtokok új tulajdonjogát s a hatalom gyakorlását nagyjában a parlamentre ruházta — ez persze a nagybirtokosok, gyarmati nagykereskedők és ipari vállalkozók parlamentje volt. A dolgok természetéből következően azonban, hogy az amnesztiarendeletet semmibevéve nemsokára megkezdődött a „királygyilkosok” üldözése, melynek során Cromwellnek és a forradalom vezetőinek holttesteit kiásták, felakasztották, fejüket levágták, a tetemeket az akasztófa alatt földelték el, a fejeket a parlament előtt tűz-

ték lándzsákra. A régi arisztokrácia sietett az elszenvedett veszteségeikért állásokkal, királyi adományokkal, megvesztegetésekkel kárpótolni magát. Az életmódban és szellemi téren is nagy volt a fordulat. A puritánok komor nemzetté változtatták a „vidám, öreg Angliát”: államellenes kihágásnak minősítették az iparoslegények, inasok, parasztok legszerényebb vasárnapi mulatozásait, eltiltották a táncot, a dalolást, a lóversenyt, a kakasviadalt, bezárták a korcsmákat és a színházakat, — a színészek éppen ezért a gavallérok oldalán harcoltak ellenük. Sok író és költő azonban velük tartott. Ezek közül a Shakespeare-utáni kor legnagyobb költője, Milton, aki egy szonettjében azzal büszkélkedett, hogy szemevilágát a királykivégzés védelmében írt röpirata írása közben veszttette el, s titkára és a kor legérdekesebb lírikusa, Andrew Marvell, valamint Bunyan, a vándor üstfoldozó-költő — nemcsak tehetségükkel váltak ki, hanem azzal is, hogy a restauráció után, az üldöztetések közben sem hagyták el a veszített ügyet. Most végletes visszahatás következett a puritán életre és szellemre. „A parázناسág királyhűségnek számított, az erkölcsi komolyság lázadásnak” — írja egy emlékiró. Megszületett a jellegzetes angol vígjáték — melyről oly sok szó esik az *E s m o n d*-ban — az elképesztő szabadosság csak ideiglenes velejárója volt, de meglepő, szellemes dialógus-technikája maradandó hagyománynak bizonyult — Shaw lett később legnagyobb mestere. Ekkor kapott lábra az a franciaívatú párbajhóbort is, amely olyan végzetes szerepet játszik az *E s m o n d* cselekményében.

A legnagyobb elégedetlenséget persze nem a léha szellem és a szabadosság váltotta ki, hanem II. Károlynak az angol kereskedelem érdekeivel ellentétes külpolitikája. Marx úgy jellemezte ezt a külpolitikát, hogy a Stuartok a maguk és az udvari nemesség érdekeiért eladták a francia államnak az egész angol ipart a kereskedelemmel együtt. E politika ellenzéke a whig párt volt, az újfajta arisztokrácia és a burzsoázia pártja. A *w h i g* szó gúnynév volt, a Nyugatskóciában élő puritán parasztok, a *w h i g a m o r e*-ok rövidítése. A torypárt viszont — amelyhez Esmond egész családja tartozott — a magas egyházon kívül azokat a társadalmi rétegeket képviselte, amelyek a feudális jövedelmeknek és kiváltságoknak, a királyi udvar jóakarátának és adományainak köszönhették

hatalmukat. Egyébként a tory is gúnynév volt, a titkos katolicizmusra célzott, mert a toryk ír haramiák voltak. Az 1679-es választásokon éppen a katolicizmustól való félelem juttatta kormányra a whigekeket, akik kikényszerítették a királytól az angol parlamentarizmus nagy győzelmét, a Habeas corpus — „tested a tiéd” — nevezetű törvényt, amely az önkényes bebörtönzések meggátolására és a szabad véleménynyilvánítás megkönnyítésére született. A király úgy védekezett a whigek ellen, hogy eladta a franciáknak Dunkerque-et, Cromwell flandriai hódítását, aminek fejében XIV. Lajos francia király rendszeresen pénzelte. E pénzügyi „függetlensége” birtokában feloszlatta a parlamentet és elfogatta a whig-párt vezéreit, akik börtönben vagy vérpádon pusztultak el. De azért csak halálos ágyán mert színt vallani a katolicizmus mellett: katolikus papot hívatott és felvette az utolsó kenetet.

Törvényes örököse, öccse, II. Jakab már nyíltan katolikus volt és nyíltan a korlátlan királyi hatalom híve. A törvény ellenére állandó hadsereget tartott s az egész országban megint akasztottak, börtönöztek, korbácsoltak. Hogy a katolikusok egyenjogúságát biztosítsa, türelmi rendeletet adott ki, nemcsak a katolikusokra, hanem a nem-anglikán protestánsokra is, és parancsot adott, hogy ezt a türelmi rendeletét hirdessék ki a templomokban. Az anglikán egyház a kihirdetést megtagadta, a király a hét tiltakozó püspököt, köztük a canterbury érseket a Tower börtönébe zárta. Az esküdtszék fölmentette a főpapokat, a londoniak tüntetésből hétágú gyertyákat helyeztek ablakaikba, a nép vértanúként tisztelte a hét fogoly püspököt — őket élteti a tömeg, amikor a regényben kövel dobálják „Jezabelnek”, a katolikus Castlewood grófnénak hintáját, melynek hágcsoján apródként ott ül unokaöccse, az árva kis Henry Esmond. II. Jakab elvakult katolicizmusa annyira megijeztette az állásukat és jövedelmüket féltő anglikán papokat s azokat a nemesekeket, akik már a szerzetek felélesztésétől s a kolostorok kirablásából származó birtokaik visszavételétől tartottak, hogy elhatározták: leteszik II. Jakabot s a koronát a király vejének, Orániai Vilmosnak, a németalföldi szabadsághős dédunokájának, a holland helytartónak ajánlják fel. Orániai Vilmos 1688 novemberében partraszállt Angliában, apósának serege átpártolt, maga II. Jakab Francia-

országba menekült. 1690-ben a francia hajóraj segítségével visszatért, Írországból kikötött s a katolikus írek segítségével Vilmos ellen vonult, aki azonban angol-holland seregével leverte a boyne-i csatában — itt halt meg Thomas Castlewood gróf, Henry Esmond apja. II. Jakab ettől kezdve a franciaországi Saint Germainbe helyezte át emigrált udvarát s XIV. Lajos Anglia ellen folytatott háborújának egyik frontja volt, hogy II. Jakabot, majd halála után III. Jakab néven fiát ismerte el angol királynak, és támogatta a jezsuiták által szőtt összeesküvéseiket, melyeket elősegített sok kettős játékot űző angol főúr is, aki Vilmos uralkodása közben, sőt 1702-ben bekövetkezett halála után II. Jakab fiatalabbik lányának, Anna királynőnek uralkodása alatt is egyaránt megjárta a hatalmon lévő és a száműzött uralkodót. De voltak a száműzött királynak állhatatos hívei is, a j a k o b i t á k — ilyen a regénybeli Esmond-család, másik nevükön a Castlewoodok.

Vilmos trónralépésekor elfogadta a J o g n y i l a t k o z a t - o t, mely megerősítette a parlament hatalmát és a véleménynyilvánítás szabadságát. 1689-es türelmi rendelete valamelyes vallásszabadságot biztosított. Vilmos uralkodásával megszűnik az angol történelem szoros összefonódása a hóhérral. A viszonylagos szólásszabadság és a megszilárdult polgári rend, különösen Anna királynő idejében meghozza Anglia nagy szellemi fellendülését, az angol irodalom „augustusi” korát — erre a korra esnek a felnőtt Esmond kalandjai. London ebben az időben Európa leggazdagabb, legélénkebb városa, a rengeteg klubban, kávéházban, mint a regényben is láthatjuk, pezsgő szellemi élet folyik, Steele és Addison, Esmond barátai, bár politikai ellenfelei, folyóirataikban, a T a t l e r - b e n és a S p e c t a t o r - b a n megalapítják a modern angol prózát, a középosztálynak szánt, könnyed hangú polgári esszét. De a másik oldalon is van olyan hatalmas írója, mint Swift, az anglikán pap, akit Esmond, bár egy párton van vele, olyan ellenszenvesnek talál. Drydent, a klasszikus költőt felváltja Pope, a másik klasszikus költő. Ebben a korban működik Defoe, a R o b i n s o n, és Gay, a K o l d u s o p e r a szerzője. Az előkelő világ festői Gainsborough és Reynolds, de mellettük működik a realista Hogarth is, Esmond kedvenc művésze.

Ennek a világnak volt előjátéka Vilmos partraszállása, az 1688-as kompromisszum, a vértelen, vagy ahogy az angolok nevezik, „dicsőséges forradalom”. Hogy vértelen volt, azaz, hogy II. Jakab serege nem állt ellen, abban főrésze volt a tisztikarban nagy szerepet játszó John Churchill árulásának. Egy Winston Churchill nevű jelentéktelen földbirtokos fia volt és elkísérte II. Károlyt a száműzetésbe, ahol nővére, Arabella, a király öccsének, a későbbi II. Jakabnak, akkor még yorki hercegnek lett kedvese — az ő jóhíre miatt vív párba a száműzetésben a regény hősének későbbi nevelőapja, Francis Esmond, és John, vagy amint akkor becézik, Jack Churchill. A yorki herceg maga mellé veszi kedvesének öccsét apródnak — ezzel kezdődik a Churchill-család pályafutása. John Churchill viszont később szeretője lett II. Károly kedvesének, Lady Castlemaine-nek, aki ötezer fonttal jutalmazta szolgálatait. Az így keresett pénzt Churchill jól fektette be: ötszáz font évjáradék ellenében a híres whig államférfi, Lord Halifax rendelkezésére bocsátotta. Aztán feleségül vette Sarah Jenningsét, Anna kegyencnőjét, s ilyen módon jutott magas tiszti ranghoz. Ekkor kiderült, hogy a nők kegyének köszönhető szerencsénél nagyobb a tehetsége. Már Vilmos háborúiban nagy katonai képességekről tett tanúságot s mikor Anna, trónrajutása után, kegyencnője férjét Lord Marlborough-vá nevezte ki, bebizonyosodott, hogy a maga elvtelen módján majdnem olyan kiváló hadvezér, mint a forradalmár Cromwell volt. A XIV. Lajos elleni koalíció másik nagy hadvezérével, Savoyai Eugénnel együtt hatalmas győzelmeket arat a ragyogó francia sereg fölött, Blenheimnél, Ramillies-nál és Malplaquet-nál (1704, 1706 és 1709) — ezek azok a csaták, melyek megpecsételik XIV. Lajos szövetségese, Rákóczi Ferenc szabadságharcának bukását s amelyek olyan nagy szerepet játszanak Henry Esmond életében. E győzelmek az európai csatatereken egyúttal Anglia tengerentúli birtokait is megnövelték. A whigek azonban — mert az ő kormányzatukhoz fűződtek e sikerek — elmulasztották, hogy idejekorán békét kössenek. Anglia kimerült e győzelmekben, a nép megútálta a háborút. Minthogy ez a fordulat egybeesett Anna királynőnek egy érzelmi fordulatával — ráúnt régi kegyencnőjére, Lady Marlborough-ra s új kegyencnőt választott, Abigail Hillt, a későbbi Lady Mashamet, a regény titok-

zatos palotabeli hölgyét, aki Esmond és a fiatal trónkövetelő cselszövényt támogatja — így hát könnyen rá lehetett venni, hogy tory kormányt nevezzen ki. Marlborough után — nemrég bálványa volt a népnek — azt kiáltották a londoni utcákon: „Fogjátok meg a tolvajt!” — mert azzal vádolták, hogy megvesztegették a hadiszállítók, sőt a franciák is. A hercegnek Európába kellett menekülnie. Harley, azaz Lord Oxford, a tory-párt addigi vezére túl mérsékeltnak bizonyult, a párt jakobita része került előtérbe, élén Lord Bolingbroke-kal, akivel a regényben eleinte, mielőtt lord lesz belőle, mint Saint Johnnal találkozunk. Bár még Vilmos alatt, 1701-ben elfogadták a trónöröklési törvényt, mely kizárta a katolikus ágat s az angol trónt Hannovernek, a kis német hercegségnek a Stuartokkal távoli rokonságban álló fejedelmeire ruházta, — most mégis lehetségesnek látszott, hogy a fiatal trónkövetelőt fogadják el trónörökösnek. E válság közepette, 1714 július 31-én szélütés érte a királynőt, a tory-párton belül túl nagy volt a bizonytalanság, a whig-párt fejei viszont, a skót Argyle herceg és az Amiensben tartózkodó Marlborough erélyesen intézkedtek: a hannoveri fejedelmet I. György néven angol királlyá kiáltották ki. A tory-párt jakobita vezetői száműzetésbe menekültek, Lord Bolingbroke is, Esmond is. Ehhez a történelmi válsághoz kapcsolódik a regény cselekményének végkifejlete. Izgalmas napok voltak, nemcsak a regényben. „Kedden elkergették Harleyst, vasárnap meghalt a királynő”, — írta Lord Bolingbroke Swiftnek — „micsoda világban élünk, hogy játszik velünk a sors!”

Ezzel megkezdődik a hosszú whig-uralom, vagyis „a kereskedelmi gondolkodású arisztokrácia és az arisztokratikus kereskedőosztály” szövetségének uralma. Az angol burzsoázia mérhetetlen meggazdagodásának évtizedei következnek, megindul az angol tőkefelhalmozás, az ipari forradalom előzménye, kiteljesül a brit gyarmatbirodalom, melyre az első csapást az amerikaiak függetlenségi harca méri. A regény hőse ekkor már régen nem él, a regénynek mégis ez a záróakkordja, habár nem a végén, hanem, előszavában: az előszóíró, a hős lányát az Esmond-családnak még I. Károlytól kapott, amerikai, virginiai birtokán, visszavonultságában is eléri a háború hullámai: két fia, Esmond unokái, ellenkező párton harcolnak.

AZ ANGOL történelemnek ezek az eseményei és irányzatai alakítják, közvetve vagy közvetlenül Henry Esmond társadalmi körülményeit, gondolkodását, jellemét. A regénybeli Esmondok nem tartoznak azok közé a családok közé, amelyeknek birtokai a kolostorok földjéből származnak. A család egyik ága katolizál is a száműzetésben, ahová II. Károlyt követték. Merőben politikai cselekedet ez a valláscsere, szoros kapcsolatban azokkal az „állásokkal, kegydíjakkal, adományokkal”, melyekben George, a részeges, második Castlewood gróf száműzetésében a francia királytól részesült. Magát a regény hőst is katolikus vallásra keresztelik 1679-ben, Brüsszelben, ahol apja — a későbbi harmadik Castlewood gróf, akkor, a restauráció alatt kapitány II. Károlynak a kontinensen harcoló seregében — elcsábít egy kispolgári lányt s amikor azt hiszi, halálán van, elveszi, bár óvatosságból akkor is álnéven. De aztán meggyógyul, megszökik, cserben hagyva titkos feleségét, aki nemsokára kolostorba vonul, a kisfiút egy reménytelen udvarlója családjának, egy hugenotta selyemszövő családnak gondjaira bízva. Ez a hugenotta takács-család XIV. Lajos protestánsüldözései elől Angliába menekül s ott egy kis faluban nevelkedik Henry, szintén protestáns hitben, mindaddig, míg titkos apja, aki közben feleségül vette Isabelt, a már említett George-nak, a részeges második Castlewood grófnak jóval idősebb leányát, feladja a reményt, hogy új felesége örököszt szül neki s maga mellé veszi apródnak a kapcsolatukról mit sem sejtő kisfiút. Most aztán megtiltják Henrynek az addig énekelt zsoltárokat, s a Castlewood-család gyóntatójának, a térítést s a politikai intrikát és összeesküvést valóban jezsuita módszerrel összekapcsoló szerzetesnek, Holt atyának, sikerül olyan hathatós katolikus nevelésben részesítenie Henryt, hogy az gyermeki rajongásában azt tekintené legfőbb boldogságának, ha egyszer maga is beléphetne a jezsuita rendbe, s a vele egykorú Tom Tusherral, Castlewood anglikán lelkészének fiával hosszú, éretlen vitákat folytat a két vallás előnyeiről, miközben Tom a „zsíros parókiákról” álmodozik, Henry pedig túl a korai miszticizmuson a távoli térítésekről s a nagyvilági kalandokról.

Altalában Holt atyában és Tusher lelkészben Thackeray remekül megrajzolja a katolikus és az anglikán pap helyzetét és magatartását az akkori Angliában. A katolikus egyház az uralkodóosztályokkal való szövetségében kétségkívül előnyösebb helyzetet tudott biztosítani magának, mint az anglikán. Az a hatalom, melyet Holt atya képvisel, — a Vatikán, a római egyház — erősebb a katolikus főúri családoknál. Holt atya félreérthetetlenül irányító szerepet játszik a lelki gondozása alatt álló családban és latinos-franciás kultúrájával, pompás vívóművészetével, nagyvilági fellépésével, előkelő modorával, rejtélyes fel- és eltűnéseivel, álöltözeteinek, szerepjátékszásainak álromantikájával fölényes alakja a társaságnak. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a jezsuita rend, a kornak talán legreakciósabb szervezete, meddő, de magasfokú műveltségével, egészen modern drill-jével, fejlett konspirációs technikájával, nemzetközi hálózatával könnyen tűnhetett korszerűbbnek a széttagoltabb, nehezkesebb protestáns erőknél, s Thackeray közvetett ábrázolóművészetének figyelemreméltó teljesítménye, ahogyan Holt atya alakját végeredményben gyűlöletessé tudja tenni Henry Esmond elbeszélésén keresztül, aki pedig végig szeretettel és bizonyos elismeréssel emlékezik meg róla. Ezzel szemben az anglikán pap — még ha olyan magasrangú is, mint a regényben szereplő Atterbury püspök — sokkal alárendeltebb helyzetben van világi gazdáival szemben. A falusi lelkész meg egyenesen afféle bizalmasabb házicseléd, aki sokszor, mint Tusher is, a kastély úrnőjének szobalányát veszi feleségül, s ha a földesúr vendégül látja, úgy illik, hogy a pudding előtt felajánlja távozását, mert szerénytelen volna, ha a csemegéjét is együtt akarná fogyasztani uraival. S ebből a helyzetéből persze semmiképpen sem következik, hogy a néppel tartson a földesúrral szemben. Amikor Castlewoodban kitör a himlő, Tusher rémülten készül elkülöníteni magát nyájától, mert elvégre a lelkész nem kockáztathatja életét olyanokért, „akik valószínűleg nincsenek is abban az állapotban, hogy megértsék azt a vallásos vigaszt, amit a pap visz hozzájuk, minthogy tanulatlanok s azonfelül a betegség következtében eltompult vagy lázas állapotban vannak.” De: „— ha öladysége vagy őlordsága, az én kitűnő jóbarátom és pártfogóm kapná el... — Isten őrizze! — kiáltotta mylord. — Amen — mondta rá

Tusher doktor. — Ámen erre az imára, drága mylord, akinek kedvéért feláldoznám az életemet.” — S amikor a járvány kitombolta magát, így von mérleget: „Mindnyájan hálával tartozunk a gondviselésnek, hogy megkímélte myladyt és fiát, és a halál csak a ház szegény cselédeit ragadta el” — mire Harry „a maga egyszerű modorában megkérdezte: miért kell hálásnak lenni, azért-e, hogy a cselédek elpusztultak, vagy azért-e, hogy az uraságok megmenekültek?”

Da akármennyire meg is veti Henry az anglikán egyház képviselőjét, kamaszkorában mégis áttér erre a vallásra. Miért? Szerelméből — feleli rá maga a regény hőse. Amikor Henry Esmond katolikus apja — akiről nem tudja, hogy apja — és annak felesége belebonyolódik egy újabb restaurációs összeesküvésbe s Thomas elesik, Isabelt letartóztatják, a birtok a család legfiatalabb, még nem kompromittálódott protestáns ágára száll és Francis, immár mint negyedik Castlewood gróf, feleségével, Rachellal s gyermekeivel, Beatrix-szal és Frankkel bevonul Castlewoodba, Rachel veszi pártfogásába a tizenkétéves, elhagyott, mindenkinek tudomása szerint törvénytelen születésű árva fiút, aki korán magányos lelkének egész rajongásával beleszeret nyolc évvel idősebb úrnőjébe, hogy majd évtizedek múlva, amikor kiábrándult már Beatrix iránti, későbbi és viharosabb szenvedélyéből, megvalósítsa ezt az első és kitartó szerelmét. Áttérése szerelmének abba az apródi korszakába esik, amikor teljességgel felnéz úrnőjére és szellemi irányítását is elfogadja. Protestantizmusára mégsem teljes magyarázat ez a szerelem. Nem szabad ugyanis szem elől tévesztenünk, — pedig néha az Esmond bírálói is megfélekedtek róla — hogy ez a regény, bár Esmond gyakran nevén nevezve önmagát, mintegy harmadik személyben meséli el élete kalandjait, mégiscsak első személyben írt emlékirat, melynek hőseivel úgy vagyunk, mint személyes ismerőseinkkel, akik, bármilyen becsületes és okos emberek is, nem mindig tudnak önmagukról tiszta képet alkotni, tetteiknek, állásfoglalásaiknak okát néha nem közvetlen indokolásukban találjuk meg, hanem abban, amit mellékesen közölnek velünk — olykor abban, amit önkéntelenül elhallgatnak. Henry Esmond egyik vonzó tulajdonsága, hogy ha Anglia akkori párt-harcaiban helytelen álláspontot foglalt is el, mégis, minden mutatóványos erősködés, szenvedés nélkül, őszintén és egysze-

rúen szereti hazáját. Protestantizmusának is ez a kulcsa. Jóval később, amikor már eléggé kételkedően áll szemben minden vallással, újra találkozik Holt atyával, aki szeretné visszatéríteni arra a hitre, melyben valaha nevelte. „De Esmond úr azt felelte, hogy az ő egyháza az ország egyháza és hogy ahhoz hű akar maradni — mások imádkhatnak és elfogadhatnak más hitcikkely-sorozatokat, akár Rómából, akár Augsburgból származnak azok a tételek. Amikor pedig a derék páter úgy vélte, hogy Esmondnak a következményektől való féltében kellene a római vallásra térnie és hogy egész Anglia abban a veszélyben forog, hogy eretnekség miatt elkárhozik, — Esmond a maga részéről hajlandó volt elvállalni a büntetésnek ezt a lehetőségét honfitársainak számlálatlan millióival együtt.” A protestantizmus tehát eddigre már pártkülönbségeken túl angol ügygé vált, s amikor Frank, az ötödik Castlewood gróf flamand grófnő-felesége kedvéért katolikus lesz, nővére és anyja nem vallási türelmetlenségből találják olyan nevetségesnek azt a gondolatot, hogy az ifjú gróf búcsúban vett részt, — hanem idegenszerűsége miatt. Frank anyja, Henry Esmond úrnője, — akármilyen Stuart-párti volt is egyébként — még szerelmét is a Biblia szavaival vallja meg, aminthogy a felvilágosult Henry Esmond emlékiratainak stílusa is át meg át van szöve biblikus kifejezésekkel.

De hazaszeretete sem bonthatta le mindazokat a korlátokat, melyeket környezete és neveltetése, szóval osztálya állított Esmond elé. Ugyane beszélgetés során így érvel Holt atyának: „Angol vagyok és olyannak fogadom el hazámat, amilyennek találom. Minthogy az ország egyházat és királyt akar, én is az egyházzal és a királlyal tartok, de angol egyházzal és angol királlyal, és ez az, amiért nem fogadom el a maga egyházát, de a királyát igen.” De tudhatta-e Esmond, hogy valójában milyennek találta hazáját? Hogy abból, amit hazájában talált, mi végérvényesen a múlté, és mi képes életre, növekedésre? Esmond nem vette észre, hogy az az idült önkény és korlátlan hatalom, mely az úgynevezett angol királyhoz, tehát a Stuartokhoz hozzátartozik, semmiképpen sem kell már hazájának, melynek jövőendő — tehát polgári — fejlődését kevésbé gátolhatta a kis német herceg, mint az ősi angol király. Esmondot családjának minden hagyománya, érdeke, előitélete a múlthoz kapcsolta. Ez a család jel-

legzetes tory-család volt. Bár története azzal kezdődik, hogy Erzsébet királynő uralkodása alatt az ősi Esmond-család egyetlen sarja, Dorothea, beenged hálószobájába egy apródot. A házasságukból származó férjivadék, Francis, anyja nevét veszi fel és azzal együtt a család feudális jellegét is. Vérért és vagyonát áldozza I. Jakab vejéért, a harmincéves háborúban póruljárt pfalzi választófejedelemért, s ezért jutalmul a király kinevezi „a királyi éléskamra őrévé és királyi tejkamarássá”. Fia, George, ugyan kíséretet tesz arra, hogy kitörjön a feudális érdekkörből: „rangján alul” házasodik, elveszi egy londoni aranyműves és városatya lányát. De a házasságból semmi haszna sincs: a polgárháborúban mégiscsak a király pártjára áll s a szorongatott I. Károly király ügyéért beolvastja az egész családi ezüstöt, amit citybeli apósa nem tud megbocsátani, és egész vagyonát második lányára hagyja. Igaz, hogy viszonzásul odaadásáért a király kinevezi apját Castlewood grófjává és — nyilván Írország gyarmatosításakor szerzett — ottani birtokuk után írországi peerré, és a családnak ajándékozza azt a virginiai ültetvényt, ahová majd Henry Esmond életének nagy hajótörése után feleségével kivándorol. A család egyébként valóban kiveszi részét a polgárháborúból. Castlewood várát Cromwell katonáinak élén maga Ireton, Cromwell veje és alvezére ostromolja, — a vár még Henry férjikorában is magán viseli az ostrom súlyos nyomait. Castlewood ostromakor esik el az öreg Francis legfiatalabb fia, Francis, a pap. A királyért esik el George fia, Eustace is. Csak egy szégyenfoltja volt a családnak, az első gróf középső fia, Thomas, aki Angliában maradt és megbékült a köztársasággal. A többiek követték a kivégzett király családját a száműzetésbe, ahol folytatták udvari kegyektől függő életüket. George, mint láttuk, a francia király bőkezűségére volt utalva. Lánya, Isabel, előbb a walesi hercegnek, a későbbi II. Károlynak, majd a yorki hercegnek, a későbbi II. Jakabnak lett kedvese. A restauráció a család fényét is visszahozza, de csak részben. Birtokaikat ugyanis a forradalom alatt elkobozták és szétosztották Cromwell katonái között — ezeknek sorából való Sievwright, a kovács is, akinek Nancy lányába Henry Esmond majd belehabarodik futó kamaszszerелеmmel, melynek a himlő és Nancy halála vet véget. Már pedig ezeket a szétosztott földeket, mint tudjuk, a restauráció után sem

adták vissza volt tulajdonosaiknak. Tehát az udvar kegyeit kellett lesni továbbra is. Isabel azonban, amikor II. Jakab ráúnt s a tejkamarási rangot is új szeretőjének családjára ruházta, — sértődötten visszavonult Castlewoodba férjével, az áruló Thomas fiával, Thomas-szal, Henry Esmond apjával, aki végső pénztelenségében hajlandó volt elvenni a jócskán öregedő, csúnyuló Isabelt, sőt katolizált is. Bekövetkezett az 1688-as fordulat, melyből a gyermek Esmond csak ennyit látott: „Jakab király elmenekült, bejöttek a hollandok és az öreg Worksopné szörnyű történeteket mesélt róluk a henyélő kis apródnak.” Isabel — nem hiába volt Stuart Mária az eszményképe — sértődötten is hű maradt a királyhoz. „Az az Esmond” — mondta búcsúzáskor II. Jakabnak — „aki szívvel-lélekkel szolgálta volna felségedet, sohasem lesz hajlandó egy áruló aludttejét felszolgálni.” Sőt férjét is sikerül rávennie, hogy tevékeny részt vegyen a Vilmos király ellen szőtt összeesküvésekben. Jutalmul a család márkirangot kap II. Jakabtól. Ezekben az összeesküvésekben mint a család neveltje, apródja és a jezsuita páter bizalmasa, Henry Esmond is részt vesz a maga gyermeki módján. Utóljára ő tartja Thomas gróf kengyelét, amikor elindul végzetes útjára, melynek befejezése a boyme-i csata, ahol elesik a királyért; ő égeti el az összeesküvés leleplezése után Holt atya iratait.

Isabel letartóztatása után a kastély is, Henry is újratory-párti, de józanabb urat kap. Hiszen Thomas előtt Francisnek, a másik unokatestvérnek kellett volna Isabelt elvennie. De az utolsó pillanatban visszariad attól, hogy királyi hercegek levetett szeretőjét vegye feleségül — etekintetben nem voltak arisztokratikus elvei. Holott, mint Esmond megjegyzi, „abban az időben kevés férfi volt ilyen kényes becsület dolgában, jó családból származó úriemberek is úgy gondolták, hogy az ilyen királyi folt csak dísz a családi címernek.” Francis is „rangján alul” házasodott: felesége és Henry Esmond majdani felesége „középosztálybeli” nő; bár szintén tory-családból, — apja a magas egyház esperese. Nagy különbség Thomas és Francis álláspontja között, hogy miután II. Jakab elhagyta az országot, Francis kettétöri kardját; úgy érzi, őt sem köti többé a hűség. Elve, hogy első az ország s csak aztán a király. Tartózkodását meg is tudta mindaddig őrizni, amíg Holt atya meg nem zsarolta őt azzal a titokkal, hogy Henry

valójában nem is fattyú, hanem a törvényes örökös. Francis becsületes, lelkiismeretes ember volt, de eladósodott állapotában visszariadt attól, hogy birtokáról, rangjáról Henry javára lemondjon, így a jezsuita zsarolás hatásos lett volna és Francis is kétségkívül belesodródik a jakobita összeesküvésekbe, ha végzetes párba és korai halála meg nem óvja ettől a családot. Ezzel esik egybe Anna királynő trónralépése, ami némi megkönnyebbülést hozott a toryknak. Esmond találóan jellemzi uralmát: „A toryk nyugodt lelkiismerettel szolgálhattak alatta és bár ő maga tory volt, mégis a whig nézetek diadalát képviselte.” Az Esmond-család is élvezte ezt a megkönnyebbülést: Rachel nyugdíjat kap a pecséthivatalától, Beatrix a királynő udvarhölgye lesz s Henry Esmond is tisztí ranghoz jut, igaz, csak úgy, hogy nagynénje, Isabel, egy gyémánttal megvesztegeti Marlborough herceg feleségét. De azért tovább is minden érdeke jakobitává teszi a családot. Mindenekelőtt nem szabad elfelejtenünk, — a regény is világosan jelzi — hogy az Esmond-család is még mindig tory-módra feudális gazdálkodást folytat, ami hasonlít némileg a mi múlt századvégi elmaradottabb nagybirtokosaink módjához. „Mondd meg Finch úrnak, az ügynökömnek”, — írja Frank, immár az ötödik Castlewood gróf Esmondnak, — „hogy szorítsa az embereket a bérletösszegekért, és mindegy, hogyan, de küldje el nekem a sárga csikókat.” Beleillene egy Mikszáth-regénybe is. Egyébként a parasztoknak kétségkívül jobb dolguk volt e tory földesurak alatt és nem pusztán megszépítő emlékezés, hogy Isabel is, Rachel is jól bánt a bérlőkkel. Az „elkerítések” és a velük kapcsolatos parasztnyúzások inkább a „bürzsoá módra gazdálkodó nemesek” módszereihez tartoztak. Az Esmond-család pontosan tudatában is volt érdekeinek. „Ha a király visszatér”, — mondja ugyancsak Frank — „Esmond márkí húga nem áll alább senki főúr lányánál ebben az országban.” S akármilyen csapodár Beatrix, akármennyire váltogatja is főúri udvarlói — politikai hűsége nagyobb a szerelminél: az egész regény folyamán nem vetemedik odáig, hogy whig arisztokratát kívánjon meghódítani, csak az előszóból értesülünk róla, hogy miután „Harmadik Jakab”-ban végleg csalódott, bosszúból, legalább is szerelmileg, átáll a másik oldalra, — igaz, ez már arra az időre esik, amikor megkezdődik a kétféle arisztokrácia kibékülése és összeolvadása.

Henry Esmond sem válik hűtlenné családjának e tory hagyományaihoz. A cambridge-i egyetemen ő is, — akárcsak utána Frank — diákos könnyelműséggel, dalolással, tósztózással tesz tanúságot jakobita érzelmei mellett. Közvetlen érdekei is a családhoz kapcsolják, — hiszen minden kisemmizettsége mellett is, ő is a családi vagyonból él — de meg minden sérelme és megaláztatása után is hűségesen szereti a családot s valamilyen olthatatlan vonzódást érez külsejük, mivoltuk, még léhaságuk iránt is. Érdekeikkel, előítéleteikkel a legveszedelmesebb módon, önkéntelenül, észrevétlenül azonosul. Thackeray művészetének nagy diadala, hogy tudásával, képzeletével úgy tudta felépíteni ezt a regényt, mint valóban egy hiteles, „korabeli”, történelmileg determinált emlékiratot, melynek leírásait elfogadjuk, de magyarázatait csak kritikával. Ha erre a fortélyra nem jöttünk rá, nem érthetjük meg kellőképpen a Henry Esmond történetét. Ott van például az a bravúrosan végigvitt jelenet, melynek során Addison, akkor éppen hivatalos whig költő, felolvassa ünnepi költeményét a blenheimi csatáról Richard Steele-nek s új barátjának, Henry Esmond hadnagynak, aki végigküzdötte a csatát és meg is sebesült benne. Esmond keserű és elragadó szenvedéllyel támadja meg Marlborough udvari költőjét, amiért hamis pártosszal elkendőzi a valóságot s elhazudja a háborúval járó szörnyűségeket és gaztetteket. A jelenet, így is, ahogy van, szép és igaz, hiteles a vita, melynek során Addison megalkuvónak, Esmond meg érdektelenül igazságra törőnek látszik. De a jelenet háttéréhez hozzátartozik, hogy — mint az előző fejezetben említettük — ez a háború a whigek ügye volt s a toryk, egyénileg bármilyen vitézül is harcoltak hazájukért, nem tudtak azonosulni a háborúnak sem külpolitikai, sem belpolitikai céljaival. Ezért van az, hogy Esmondnak — aki a még Cromwell idejében meghonosodott vörös kabátban derekasan végigküzd néhány hadjáratot Spanyolországtól Flandrián át Bajorországig, többször megsebesül s ezredesi rangra emelkedik, van szeme rá, hogy meglássa a békés lakosság kifosztását és meggyötrését, és így fanyarul nézi e háború hősiességét, benne a sajátját is.

Jellemző példája ennek a fortélyos ábrázolóművészetnek Esmond és Marlborough viszonyának indokolása. Esmond gyűlöli Marlborough-t. Miért? Emlékiratában e gyűlölet okát

egy nála nem ritka, hanyagul előkelő mozdulattal a véletlen-szülte egyéni ellenszenvben jelöli meg. „Ha jelen sorok írója az utóbbi” — (azaz a Marlborough-ellenes) — „párthoz csatlakozik, valószínűleg magán neheztelés lehet az oka rosszindulatának.” Ha az olvasó hajlandó „készpénznek venni” Henry Esmondnak ezeket a „közvetlen” indoklásait, akkor könnyen felületességgel vádolhatná Thackerayt, amiért egy történeti regényben teljességgel a magánkapcsolatok síkjára utal olyan fontos kérdést, mint a főhős magatartását a kor egyik legfontosabb politikai személyiségéhez. Csakhogy szerencsére találunk ebben az emlékirat-regényben közvetettebb és alaposabb indoklást is. Esmond leírja azt a „véletlen” sérelmét, mely neheztelésének oka: egyetlenegyszer megjelenik tisztelni a fővezér *Le ver-jén* s Marlborough keresztülnéz rajta. Ugyanakkor, amikor „barátságos és szolgálatkész volt Castlewood gróf úgynevezett törvényes utódaihoz — Marlborough herceg semilyen módon nem vett tudomást a nevüket viselő szegény hadnagyról.” De ha Esmondnak jogában is áll, hogy a grófi család törvénytelen, kisémmizett sarját ért megalázást véletlennek tartsa, minket semmi sem gátol abban, hogy osztálykülönbségnek nevezzük. De közrejátszanak ennél mélyebb, döntőbb osztályellentétek is. Esmond ezekről látszólag nem tud. „Egyetlen nyájas vagy elismerő szó”, — így véli — „vagy csak egy helyeslő tekintet talán megváltoztatta volna Esmond véleményét a nagy emberről, s ki tudja, hogy a szatíra helyett, melyet tolla akarva-akaratlan leírt, nem választotta volna-e a szerény történetíró a dicshimnusz műfaját?” Nyugodtan kétségbevonhatjuk Esmondnak ezt a fel-tételezését. Elvégre a családnak azok a tagjai sem tekintenek sokkal nagyobb rokonszenvvel Marlborough hercegre, akikkel pedig udvariasabb volt. Frank Castlewood nyíltabban mondta ki a család véleményét: „Nézd csak Blandford apját, Churchill herceget, és Jennings hercegnőt, kik voltak ezek, Harry? És a fene egye meg, kicsodák most, hogy olyan magasan hordják az orrukat előttünk? Kik voltak, amikor a mi ősünk Henrik királlyal lovagolt Azincourt-nál és megtöltötte a francia király kupáját Poitiers után?” És Marlborough másik megátalkodott ellensége, Henry Esmond parancsnoka, Webb tábornok, ugyanilyen húrokat penget: „Üriemberek voltunk, Esmond, amikor a Churchillek még lovászfíúk voltak.”

Valóban itt is ennek a bizonyos kétféle nemességnek, a feudális és a „burzsoá módra gazdálkodó” arisztokráciának az összeütközéséről van szó. Mert Marlborough nemcsak az ifjúkorában szerelmi szolgálatokkal szerzett pénzt fektette be jó hozamra: később is, minden ízével bekapcsolódott a pénzgazdálkodásba, s az, hogy csalt a zsolddal és sápot szedett a hadiszállításokból, csak legkirívóbb mozzanatai tevékenységének. Macaulay klasszikus jellemzése szerint: „A kapzsiság ritkán bűne a fiatal embereknek, ritkán bűne a nagy embereknek; de Marlborough egyike volt azon keveseknek, akik ifjúságuk virágában jobban szerették a hasznot a bornál és a nőknél, és nagyságuk teljében jobban szerették a hasznot a hatalomnál vagy a hírnévnél. Mindazt a ritka tehetséget, mellyel a természet megajándékozta, főként aszerint értékelte, mit hoz neki. Húszéves korában pénzt csinált szépségéből és férfiaságából. Hatvanéves korában pénzt csinált lángelméjéből és dicsőségéből”. Ezzel a jellegzetes burzsoá arisztokráciával hogyan is ne állt volna szemben ellenségesen az elmaradtan gazdálkodó, feudális hajlamú, a pénz modern értékét nem is sejtő Esmond-család, amelynek osztálygyűlöletét még s e m é l y e s e b b é t e t t e az, hogy Marlborough árulta el a királyt. „Mi nem olyanok vagyunk, mint a Churchillek, azok a Júdások, akik megcsókolják, aztán elárulják urukat” — hallhatta Henry Esmond már gyermekkorában nagynénjétől, Isabeltől. Vajjon véletlenül sorakoztatta-e fel a regényben Thackeray ezeket a közvetett ellenérveket Henry Esmond közvetlen vélekedésével szemben? Ha így volna, aligha érdemelte volna meg, hogy Marx azok közé a regényírók közé sorolja, „akiknek a világról adott grafikus és ékesszóló leírásai több politikai és társadalmi igazságot lepleztek le, mint valamennyi politikus, közíró és moralista együttvéve.” S aki az E s m o n d olvasása után úgy látná, hogy Marlborough-t itt csak holmi „magánsértődöttség” látta gyűlöletesnek, kevesebbet értene meg ellentétükből, mint a regényben az a Marlborough szolgálatában álló whig hírlapíró, aki a Marlborough hercegnő és Isabel Castlewood között éppen Henry Esmond miatt kitört veszekedésről e cím alatt számol be: „Ókegyelmessége M . r l . b . r . g h hercegnő válasza egy pápista udvarhölgynek, J . k . b K . . . egykori kegyencnőjének” — világosan jelezve, hogy ez a kétféle arisztokrácia, a múlt és a jelen

összeütközése. Sőt, ismerve Henry Esmondnak Thackeray-megrajzolta jellemét, nem lehetetlen, hogy ő maga sem egészen öntudatlanul sorakoztatta fel ezeket a közvetett adatokat, s a „magán nehezítelést” bizonyosfajta szeméremből emlegette csak: az emlékirat írása idején ugyanis már szégyeli, hogy életének minden lényeges fordulóján a múltnak, az elavultnak pártjára állt.

Nyilván szégyelte néha ifjúságában is, kalandjai közben, amelyek pályafutásának és a regénynek végső, képtelen fordulata felé sodorták. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy azon a döntő tényezőn kívül, hogy az Esmond-családba született, volt Henry életében egy másik döntő tényező, amely az ellenkező irányba befolyásolta — befolyásolhatta volna életét: az, hogy törvénytelenül született az Esmond-családba. Ezen a tényen nem sokat változtat az a körülmény, hogy a regény közepén kiderül: Henry apját és anyját, születése előtt néhány héttel, pap is összeadta titokban egy brüsszeli templomban. És nemcsak azért nem, mert Henry férfikoráig abban a hitben élt, hogy törvénytelen gyerek, és mindenki úgy is bánt vele. Jogilag persze a titkos, álnéven kötött házasság is érvényes, és a Castlewood-család nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is fonák helyzetbe jutott volna, ha Henry, amikor ura a végzetes párba jutás után halálos ágyán bevallja a titkot, amellyel Holt atya megszarolta, nem égeti el a vallomást; ha nem a lemondás és az áldozat okozza neki a nagyobb, bár fájdalmasabb gyönyörűséget. Természetesen, miután a család minden egyes tagja, tudva, mint Isabel és Francis, vagy öntudatlanul, mint Rachel, Beatrix és Frank, kifosztotta Henryt nevéből és vagyonából és kiki a maga módján alázza végig — a regény írója is, olvasója is örömet leli a nagy leleplezési jelenetekben, sorra a család minden tagjával és Beatrix döllyfős, hercegi kérőjével. De ha meggondoljuk, Henry Esmond fattyúváltát *l é n y e g b e n* nem érinti az a körülmény, hogy egy külföldön állomásozó, léha kapitány egy gyöngye pillanatában álnéven elveszi a lelkiismeretlenül elcsábított kispolgári lányt s aztán, amikor újra egészséges, úgy cserbenhagyja, hogy többé vissza sem néz, és éppúgy szégyeli a grófi családba beszívargott, mélyen rangon aluli vért, mint akár a család leggősebb tagja.

Törvénytelen származásának e társadalmi talajából fa-

kadnak Henry Esmondnak azok a tulajdonságai, melyek végső soron igazán szeretetreméltóvá teszik. S ezt a szeretetreméltóságot nem kell csupán előszóíró lányának elfogult szavára elhinnünk — az olvasó aligha tudja kivonni magát lényének megnyerő sugárzásából. Henry Esmondot legfogékonyabb gyermekeibeiben puritán iparosok nevelték — innen természetében az a komolyság és derékség, mely a régi nemesség néhány legjobb tulajdonságával párosulva alkalmassá teszi arra, hogy ennek a regénynek hőse legyen. Ezt a komolyságot viszont korai mélabúval színezte a mostoha bánásmód, melyben hugenotta nevelőapjának, a takácsnak második felesége részesítette — s persze későbbi, védtelen és megaláztott helyzete is a castlewoodi kastélyban. Előkelő modor, puritán komolyság és becsületesség, s a szeretetre szomjazó, árva kisfiú mélabús gyöngédsége — körülbelül ezekből tevődik össze Henry Esmond szeretetreméltósága. De születési „hibája” nemcsak természetének vált előnyére, hanem gondolkodásmódjának is. Ennek köszönheti azt a kételkedést és felvilágosodottságot, amiért rokonszenvvvel tudjuk olvasni fejtegetéseit és elnézzük korlátait. Vagy elképzelhető-e, hogy a „tudós Dick”, a későbbi híres Richard Steele, a kastélyt az összeesküvés leleplezésekor megszálló lovascsapat káplára, a törvényes örökös előtt is olyan fesztelenül feltárja szellemét, mint a bizonytalan helyzetű, magárahagyott, fattyú-kis apródnak? A jezsuita páter magas színvonalú, de eszet béklyózó oktatása után nála találkozik először Henry Esmond az igazi műveltség első csiráival. „Túl sok üldözés történt mindakét részről” — ezzel üti el Steele a két vallás mártírjairól szóló vitájukat, miután tapinthatos humorral igyekezett szétoszlatni a gyerekbe oltott miszticizmust. Voltaképpen ezzel kezdődik Henry Esmond független értelemre ocsudása s ez a folyamat állandóan működik benne a családjához kötött elfogultságok mellett — hiszen a kollégiumban is hol azzal képesíti el társait, hogy a száműzött királyt élteti, hol azzal, hogy Cromwellt magasztalja, s már férfikorában, éppen annak a beszélgetésnek során, melyben a Stuart-király mellett nyilatkozik, joggal vetheti szemére Holt atya: „Félek, ezredes, maga szíve mélyén szintén köztársaságpárti.”

Másrészt az is igaz, hogy születési körülményeinek hátránya kétszeresen nyomasztó volt Henry Esmondra nézve az-

által, hogy éppen ilyen régi szabású nemesi családról volt szó. Hiszen egyébként eszes, tevékeny ember előtt a társadalmi emelkedés több útja is nyitva állt az akkori Angliában. „Az angol rendek” — írja ugyancsak Barg, szovjet történész — „a francia rendektől eltérően nem különültek el, nem voltak elzárva, elhatárolva egymástól. Bár az angol arisztokrácia öröklés útján hagyományozódott, tehát születési arisztokrácia volt, mégis állandóan kiegészült a többi rendből is... Angliában a nemesek nemcsak hogy nem vetették meg a „piszkos kereskedelemben” való részvételt, hanem akárhányszor éppen ők kezdeményeztek számos kereskedelmi vállalkozást. Az angol „nemesi” rend képviselői — az utolsó falusi squire-től egészen a királyi család tagjaiig — amint láthattuk, igen gyakran igyekeztek zsebüket kereskedelmi és ipari ténykedésből származó nyereségből megtölteni.” Nem így persze az Esmondok. Ők ahhoz a kisebbséghez tartoztak, melyre inkább az illik, ahogyan Barg a feudálisabb francia nemességet jellemzi: „Franciaországban a tönkrement nemes inkább elment útonállónak, vagy adományokból élt, de iparra vagy kereskedelemre nem adta volna a fejét. Ezekre a foglalkozásokra mindig szuverén megvetéssel tekintett, mint valami olyan megalázó mesterségre, ami összeegyeztethetetlen az ő nemesi címerével.”

Ezzel magyarázható, hogy az az angol társadalom, mely az Esmond-ban kibontakozik előttünk — meglehetősen szűk. Igaz, ez részint Thackeray írói korlátaiból következik. Thackeraynek sokszor és joggal vetették szemére, hogy a tömeget, az angol népet nem ismeri, nem szerepelteti. Ez teljes mértékben áll az Esmond-ra is. Paraszt vagy iparos csak elvétve és csak pillanatokra bukkan fel benne — igaz, mindig rokonszenvesen. De nem szerepel a regényben a korabeli polgárság sem. Már pedig aki a tizenkilencedik század elejének burzsoáziáját annyira a gyökeréig ismerte és ábrázolta, mint a *Hűség vására* írója, bizonyára sikerrel színre tudta volna vinni e burzsoázia száz év előtti ősét is. Csakhogy e réteg kívül esett az Esmondok látóhatárán. Márpedig Henry olyasmit akart véghezvinni, ami családjá szemében pótolja hiányzó rangját és birtokát, a társadalmi emelkedésnek olyan módját akarta választani, ami méltó Beatrixhoz, elérhetetlen szerelméhez,

Persze, elképzelhető, hogy a Henry Esmondéhoz hasonló születési körülmények ellenkező irányban hathattak volna: lázadást idézhettek volna elő, elfordulást attól a társadalmi osztálytól, amelybe ilyen „törvénytelenül” beleszületett. Lehetett volna úgy is, hogy a két kamaszkori szerelem közül a Beatrix iránti bizonyul futó érzelemnek, s komolyan beleszeret olyan lányba, mint Nancy, a kovácsnak, Cromwell volt katonájának lánya. De nem így történt. Miért nem? Thackeray nemcsak azért nagy író, mert felületes látszatra magán természetű kapcsolatok társadalmi alapjait tudja megmutatni, hanem azért is, mert nem igyekszik társadalmilag indokolni azt, ami nem indokolható. Amikor a kastélyba férjével, Francis-szel, a negyedik Castlewooddal bevonuló Rachel a nála nyolc évvel fiatalabb kisfiúhoz lépett, „megfogta kezét, másik fehér kezét Harry fejére tette, néhány olyan kedves, szelíd hangú szót intézett hozzá, hogy a kisfiú, aki ennyi szépséget még soha eddig nem látott, úgy érezte, mintha egy felsőbb lény vagy egy angyal érintése nyomná le a földre s fél-térden ereszkedve megcsókolta a szép, védelmező kezét”. Henry Esmond egész életében térden áll, hol az anya, hol a lánya előtt, megbűvölten rajtuk keresztül az egész vele rokon és mégis tőle annyira idegen családtól.

Így jut el ő, akinél tisztább szemmel senki sem látta a levitézlett Stuartok bűneit és kártékony szerepét, aki tudta, hogy az a fiatalember, akit királyának fogadott el, „operai táncosnők ölében hevert, vagy térden csúszott papok előtt bocsánatért, s a hősök véréért, becsületes szívek odaadását, kitaratást, bátorságot, hűséget hiába pazarolták rá”, hogy a Stuartok nemzedékek óta eladták magukat és népiüket a franciáknak — így jut el oda, hogy a legtevékenyebb részt vállalja a Stuartok visszahozatalából: becsempészi a trónkövetelőt Angliába, a család kensingtoni házába, ahol Henry szerelmei, a Castlewood-hölgyek áhítatosan csókolják meg az ágyneműt, amelyben majd a Harmadik Jakab nevezetű, üresfejű és üresszívű fiatalember alszik; Henry pedig, a fanyar, méltóságteljes, kételkedő Henry Esmond letérdel e fiatalember elé, hogy kezét megcsókolja. Az utolsó sűrített és izgalmas fejezetekben Thackeray, túl a Stuartokon, nevetségessé tudja tenni a királyság egész intézményét — ez pedig Thackeray korában is merészség volt Angliában,

De még inkább kora magaslatára jutott Thackeray azzal, hogy a Henry Esmond történetében fölényes tudással és érett művészettel igazolta azt a történelmi igazságot, melyet Marx és Engels körülbelül a regény keletkezésével egyidőben fejtett ki a társadalmi tudomány módszereivel. Ma már mindnyájan tudjuk, hogy naggyá lenni csak a történelem haladó irányában lehet s hogy a történelem eleven áramával szembefordulva a legkiválóbb tehetségű ember sem lehet más, mint nevetséges, „szerencsétlen flótás”. E tételnek aligha találhatjuk művészibb, hitelesebb és meghatóbb igazolását a világirodalomban, mint az Esmond-ban. Annyi leleménnyel és eréllyel, amennyit Esmond a történelem visszafordítására áldozott — korszerűbb ügy szolgálatában valódi hős is lehetett volna. Így Henry Esmond is — egész szeretetreméltó egyéniségével — csak a történelemnek ilyen szerencsétlen flótása. Ez a regény eszmei mondanivalója.

Henry Esmondnak — az olvasó megnyugtatóására — legalább megadatik a regényben, hogy tévedését még elhibázott tette közben belássa, hogy csalódottságának egész méltóságával, férfias eréllyel forduljon szembe a család odaadását megcsúfoló Stuart Jakabbal, és hogy saját tervének bukását bizonyos szomorú elégtétellel vegye tudomásul. „György király trombitáinak harsogása elfújta a gyöngye és bolondos trónkövetelő hiú reményeit, és azt is mondhatnám, hogy e zenével az én életem drámája is véget ért.” Henry Esmond persze túl büszke ahhoz, hogy le ne lépjen arról a színpadról, melyen tragikus és egyben nevetséges szerepét eljátszotta. „De mi ketten nem kívántunk többé Angliában élni” — mondja, megint csak előkelő tartózkodással — holott mennyi szégyen rejtőzik e hanyag megjegyzés mögött is! Ez az elhatározás természetes következménye a regény egyik legszebb jelenetének, annak az estének, amikor a trónkövetelő először vacsorázik a kensingtoni Castlewood-házban és itolosan, léhán, fölényesen szemet vet Esmond elérhetetlen szerelmére, Esmond pedig szomorúan, csalódottan baktat haza az éjszakában, összehatalálkozik a szintén kapatos, de kedves és bölcs Addisonnal, és ráeszmél, hogy egész életét rossz lapra tette fel: a másik párton, Steele és Addison pártján volna a helye.

ALIGHA van olyan történelmi regény, melynek tragikus hőse — akit az olvasó rokonszenvvel, sőt szeretettel kísér végig a könyvön — nevetségesen, szinte tévedésből, a rossz ügy szolgálatában bukik el. Pusztán ebből az ötletből ítélve bárki egy kaján író lehangelő könyvét várna a *Henry Esmond* történetétől. Holott a nyugateurópai kritikai realizmus nagy regényei között nehezen találánk jólesőbb, kellemesebb olvasmányt. Az *Esmond*-nak ez a hatása nagyjából három elemre vezethető vissza.

Az első történelmi-társadalmi. Thackeray közvetlenül a *Hiúság vására* után írta az *Esmond*-ot (1852-ben jelent meg), s mintha csak annak kilátástalan szatirája s a benne ábrázolt világnak, a feudalizmussal bünszövetségre lépett burzsoá társadalomnak reménytelen romlottsága, visszataszító sivársága után olyan területet keresett volna, ahol fellélegezhetik s természetes művészi derűje szabadabban megnyilatkozhatik. Forradalmár és a népet ismerő író persze ötven-hatvan évvel távolabbra ment volna vissza, Cromwell korába — Thackeray azonban nem volt forradalmár és, mint már említettük, a munkásokat, parasztokat alig ismerte. Thackeray erényeivel és korlátaival rendelkező író nem választhatott jobb időt regénye számára Anna királynő koránál, amikor elmúltak már a restauráció „kilengései” is és megkezdődött a nyugodt, zavartalan polgárosodás korszaka, de úgy, hogy a forradalom még éreztette jótékony hatását. Beszélgetésekben, utalásokban mindúntalan felbukkan a hősi korszaknak és vezérének, Cromwellnek eleven emléke, s amikor Nancy halála után a kastély úrnője elmegy megvigasztalni a lány apját és a szófukar kovács komor fölénységétől a lady „elhallgattatva és megszegyenítve” áll az ajtóban — minthá csak a forradalom korának kísértete szegyenítené meg a kastély urait. E közvetlen emlékeknél lényegesebb azonban az a vihar utáni derű és tisztaság, mely — mint a regényben is láthatjuk — néha még a forradalom ellenségeit is tiszteltre kényszeríti a forradalom nagysága iránt. Ebből a szempontból — bármilyen furcsán hangzik is — a regénynek külön előnyére válik Esmond környezetének konzervatív látóköre,

mert ebből a környezetből kiábrándulva, ezt bírálva, éppen az új osztályoktól való távolság táplálhatja az emlékiróban az illúziót, hogy odaát az egész emberiség jogairól és szabadságáról van szó. Míg ha az író a korabeli burzsoáziát is fellépteti, elkerülhetetlen a felismerés, hogy a másik párt csupán olyan osztályok érdekeit képviseli, melyeknek tevékenysége ugyan haladóbb, de önmagában véve semmivel sem szebb vagy erkölcsösebb Esmond osztályának életmódjánál. Növeli ezt az illúziót, hogy Esmond nem a tizenennyolcadik század derekának Angliájában, az arisztokrácia és burzsoázia korrupt szövetségének és uralmának idején írja visszaemlékezéseit, hanem Amerikában, amelynek frissebb, kialakultabb, forradalmibb polgársága készül a maga függetlenségi harcára. Elmondhatjuk tehát, hogy Esmond tisztultabb nézetein két forradalomnak, egy elviharzottnak és egy készülőnek, sugárzása érezhető.

Az E s m o n d derűje azonban közvetlenebbül függ össze az egyéni boldogsággal s ez olyan kérdést vet föl, amellyel gyakran találkozunk klasszikus remekművek, különösen a kritikai realizmus regényeinek olvasásakor. Az irodalomnak ugyanis az emberiség legsötétebb korszakaiban is kettős a feladata: le kell lepleznie az elnyomást, a kizsákmányolást, a kártékony illúziókat, de meg kell mutatnia a létezés örömét, az alapvető emberi kapcsolatok szépségét. Más szóval, nem szabad „elvennie az olvasó kedvét az élettől”, nem szabad kétségben hagynia az íránt, hogy az életet érdemes végig élni. Ezt a kettős feladatot különösen azokban a korokban nehéz megoldani, amikor az író történelmi-társadalmi korlátainak következtében nem lát kivezető utat a romlásból. Nehéz ilyenkor megmutatnia azt a rombolást, amit a társadalom visz véghez az emberi kapcsolatokban, anélkül, hogy ne úgy lássék, mintha magának a barátságnak, szerelemnek, házasságnak, a szülői és gyermeki szeretetnek alapjait vonná kétségbe. Ezt a nehéz arányt Balzac, Stendhal, Flaubert, Zola sem mindig tudta eltalálni. A két legnagyobb angol realista regényíró, Dickens és Thackeray több átlagemberi melegséget tudott megőrizni anélkül, hogy ezzel társadalombírálatuk veszített volna erejéből. Nem igen akad a H i ú s á g v á s á r á - n á l kegyetlenebb anatómiája a burzsoá társadalomnak, mégis jut benne helye az életörömnek: az emberi lét alapvető tényei, érzelmei, kapcsolatai minden társadalmi eltorzultságukban sem

vesztették el teljes vonzerejüket. Az *Esmond*-ban sem találunk igazi boldogságot, ami természetes is, hiszen nincs társadalomtól független egyéni kapcsolat. A királyok szeretkezései, a főurak házasságai, a kegyencnő-rendszer Anna királynő körül — mindez még a restauráció korának sivár romlottságát, örömtelen élvezethajszolását tükrözi. Nem boldogabb Richard Steele polgáribb, de méltatlan házassága sem. Igaz, rögtön a regény első fejezete egy boldog családot mutat be. Ahogy az anygali szépségű, húszéves Rachel bevonul a kastélyba még fiatal, de már méltóságteljes férjével és két tündöklő gyerekével — a családi boldogság ígézetével nyügözi le a mélabús kis Henryt, aki aztán egész életében ezt a vágyképet kergeti. És mi lett ebből a tüneményes családi körből? A lordot elhidegíti feleségének himlőokoza, átmeneti elcsúnyulása, borbá, kártyába, olcsó szerelembe nehezedik; a lady sértődött méltósága, elfojtott bosszúvágya könnyű prédának látszik Lord Mohun aljas szemében; Rachel tisztaságát — melyben nehéz éles határt vonni a valódi ártatlanság és a képmutatás között — nem éri folt, de tagadhatatlan, hogy valamelyes közvetett része van a férje korai halálát okozó párbajban, s hogy Henrybe, tán öntudatlanul, már férje életében szerelmes — ezzel magyarázható igazságtalan támadása is, mellyel Henryt kitiltja házából; Frank szerencsétlen kényszerházassága természetesen következik gyarlóan puha jelleméből; Beatrix elbűvölően megrajzolt példája az arisztokrata szajhának, akinek szellemessége és büszkesége nemcsak romlottságát, de boldogtalanságát is túlragyogja. Marad Rachel és Henry korán kezdődő és későn megvalósult szerelme, az emlékirat végén bár szüksézáván, de ünnepélyesen közölt „indán nyár”-szerű boldogsága. Semmi okunk kétségbevonni ezt a boldogságot, bár az emlékirat lapjain átsüt még a Beatrixgyújtotta, rosszul elfojtott tűz. Ebből a szempontból nevezhetjük szerencsésen sikerült hajótörésnek is. Mégis, ha boldogság nem is, derű ragyogja be Henry Esmond emberi kapcsolatait. Ez részben Thackeray egy írói fortélyának köszönhető, mely hasonló ahhoz, hogy Esmond Amerikában írja emlékiratait: az, hogy öregén írja már, azzal a bölcseséggel, mely tudja, hogy a szerelem akkor is szép, ha boldogtalan, és hogy a hála, odaadás, önfeláldozás mindenképpen az emberiség nagy érzelmi kincsestárába tartozik; s azzal az emelkedettség-

gel, mely életének megalázó mozzanatait csak előkelő szemérmességgel érinti, kivételesen ünnepélyes pillanatait azonban büszkén csillantja meg az emlékezés fényében. A már említett első családi kép a kastély alkonyati terraszán; a kastély napfényes várudvara a napórával és a mindig csobogó kúttal Mohun baljóslatú távozásakor; az újra megtalált családi kör a walcote-i kastélyban Rachel és Beatrix kettős ragyogásával; Addison, Steele és Esmond hármass iddogálása, és még néhány más jelenet, akárcsak Raffael vagy Velazquez képei, a reális ábrázolást ki tudják békíteni az eszményi szépséggel.

Az Esmond derűjének harmadik eleme a történelmi regénynek azzal a módszerével függ össze, amit Thackeray választott, s az idő fölött aratott diadal érzetéből, az elmúlt korba való behatolás újszerű gyönyörűségéből fakad. Nincs még egy történelmi regény, amelyik ilyen belülről azonosulna korával, melyben ennyire ne találhnánk semmi leírást, történelmi rekvizitumot, múzeumi tárgyat, mint az Esmond-ban. A teljes illúzió elérése kedvéért Thackeray nem riad vissza attól, hogy az olvasót megértési nehézségek elé állítsa és ne magyarázza meg azt, ami az emlékirónak természetes volt — ez indokolja e bevezető tanulmány terjedelmét. (Az első ilyen leküzdendő nehézségek: megérteni az Esmond-család elágazását — ennek megkönnyítésére közöljük a könyv elején a család leszármazási tabelláját — és hozzá szokni ahhoz, hogy az emlékiró hol első személyben, hol harmadik személyben, nem ritkán mint „Esmond úrról” beszél önmagáról.) Ha azonban az olvasó túljut e kezdeti nehézségeken és át tudja venni a regény stílusának és észjárásának ütemét, olyan képzeletbeli utazást tehet a történelemben, hogy egyszerre tagjaiban érzi annak a kornak mozdulatait, nyelvén a fordulatait. Persze, Thackeray nem volna a szatírának és ironiának nagymestere, ha az azonosulásnak e gyönyörűsége mellett fenn nem tartaná magának is, az olvasónak is azt a lehetőséget, sőt szükségszerűséget, hogy a mult előítéleteit, korlátait fölénnyel, résenálló bírálattal nézze.

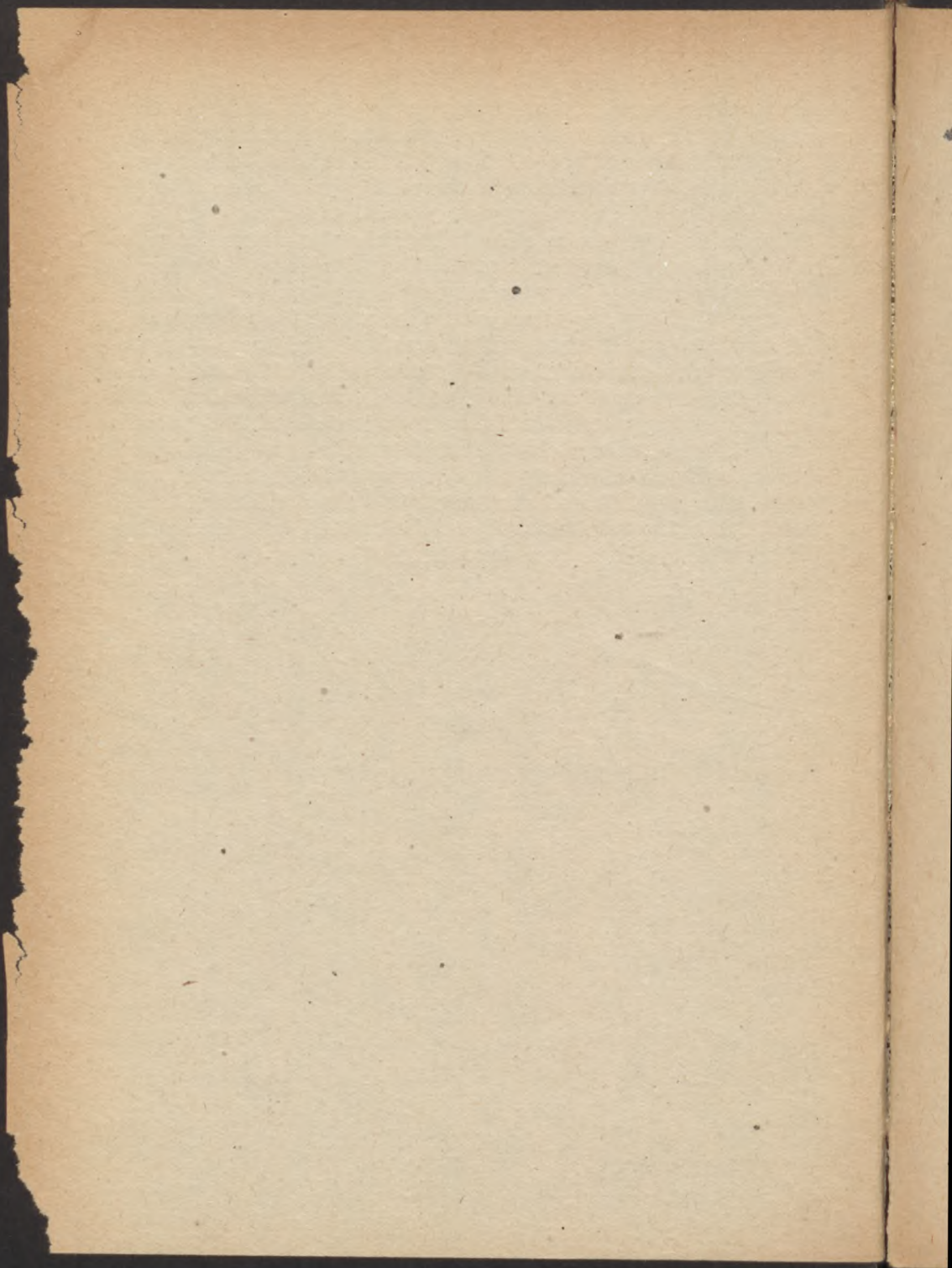
AKI megszerette már Thackeray másik remekművét, a *Hiúság vásárát*, annak bizonyára örömet okoz majd, ha annak jellegzetes módszereit, írói bravurjait a megválto-

zott feltételek között ebben a műben is felfedezi. Ha emlékszik még abból a waterlooi csata hosszú előzményeire s aztán magának a csatának mesterien kurta leírására, melyben egy mellékmondatból kitűnik, hogy az egyik főhős arccal lefelé, holtan fekszik egy domboldalon — bizonyára felismeri ugyanezt a módszert, a kellő áttételekkel és még érettebb, biztosabb művészettel, Lord Mohun és Francis párbajának, majd az összeesküvés bukásának leírásában. Thackeray egyébként, a portréfestés nagy művésze az irodalomban, túl a meglepő, külső fordulatokon, mestere annak is, hogy az emberek jellemének hirtelen feltáruló másik oldalát, a kapcsolataikban beálló váratlan fordulatokat hitelesen, szervesen, magától értetődően ábrázolja. E regényében, miután annyi meglepő fordulatot írt le olyan természetesen, hogy esetleg észre sem vesszük meglepő voltukat — megengedi magának azt a játékot, hogy az előszóra még egy meglepő fordulatot tartogasson: a dőlyfős Beatrix, aki nem adta hercegen alul és nem akarta eltűnni, hogy a pap az uraság asztalánál fogyassza el a puddingot — az előszóban Thomas Tushernek, a félig-cseléd lelkesnek özvegye, igaz, hogy közben királyi szeretője segítségével püspököt csinált belőle. Hogyan jött létre ez a házasság — ezt az olvasó képzeletére bízta Thackeray.

A HITELESSÉG illúziójának egyik legfontosabb eszköze a könyv stílusa, melynek korhűségét azzal szokták jellemezni, hogy Thackeray úgy tudta benne elhelyezni Steele, Addison, Swift egy-egy fordulatát, hogy az észrevétlenül simul hozzá a regény egész szövegéhez. Nagy problémája a fordítónak, hogyan közelítse meg ezt a stílust. Ha az „úgy, mintha magyarul írták volna” elvét követi, kétségtávol a korabeli magyar emlékiratokat, Mikes Kelemen, Apor Pétert kellett volna nyelvi forrásnak felhasználnia; vagy ha belsőbb stilisztikai hasonlóságot keres, úgy közelebb jönnie néhány évtizeddel az újabb magyar prózairás kezdetéhez, Kármánhoz, Kazinczyhoz. Csakhogy ez hatalmas művészi hazugságra vezetett volna, mert Steele és Addison nyelve s a regényé is sokkal kevésbé különbözik a mai angoltól, mint Kármáné vagy Kazinczyé a mienktől, s így a fordítónak sikerült volna meggyőztetnie Thackeray szándékát: a regény olvasását a korban való

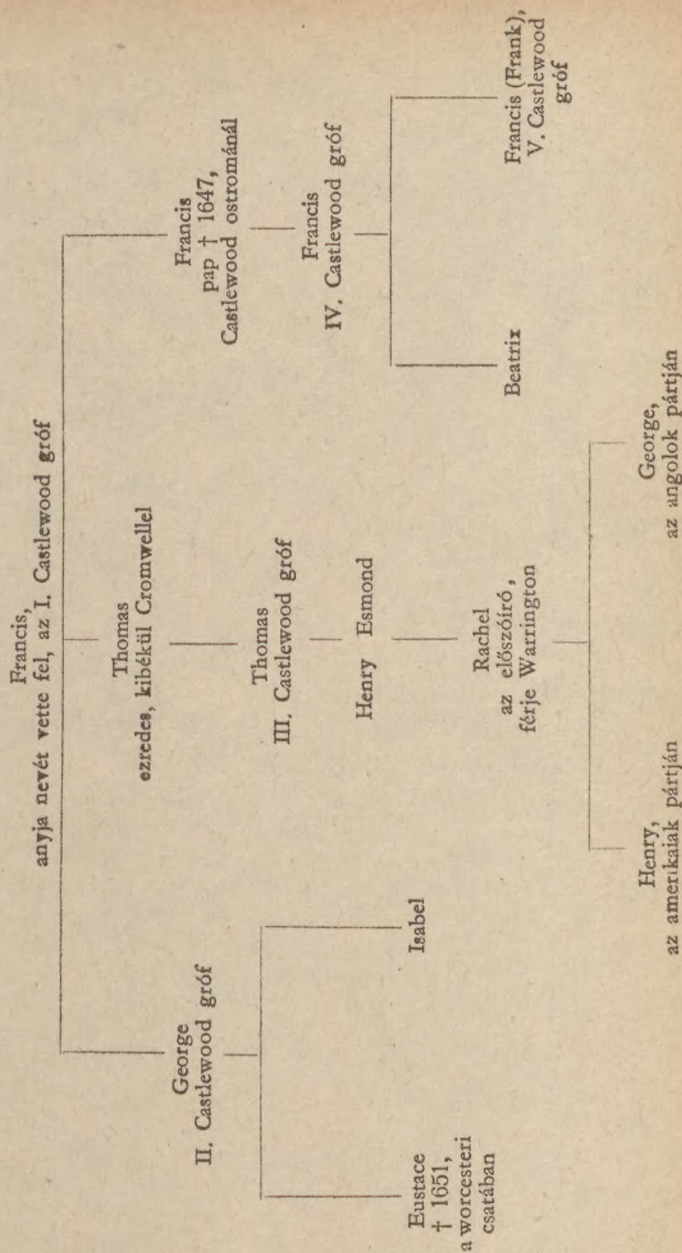
benneélésből mulatságos kuriózumná, múzeumi látogatássá változtatta volna. De még nagyobb volna e kísérlet történelmi-társadalmi hazugsága: merőben idegen, nálunk ki nem alakult társadalmi körülmények termékét úgy akarta volna feltüntetni, mintha a mi hazai eredőink hozták volna létre, — az ilyen kísérlet persze eleve kudarcra volna ítélve. A fordító azon igyekezett, hogy az eredeti stílusnak éppen idegenszerűségét megőrizze — persze a magyar nyelv eszközeivel és lehetőségeivel. Ellentmondásos feladat, de a fordítás többnyire az. A kor hitelességét azzal kellett fenntartania, hogy — a szokatlanság kockázatával is — gondosan került minden oda nem illő, romantikus, ríktó, túlerős, szakkifejezéssé vált vagy kizárólag mai jelentésű szót és fordulatot. Főtörekvése az volt, hogy a választékosságnak és a közvetlenségnek ugyanazt az arányát találja el, ami a regény stílusának leglényegesebb jellemzője. Az első elem megtalálásában jó hasznát vette azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket Rákóczi Ferenc Emlékiratainak fordításakor szerzett.

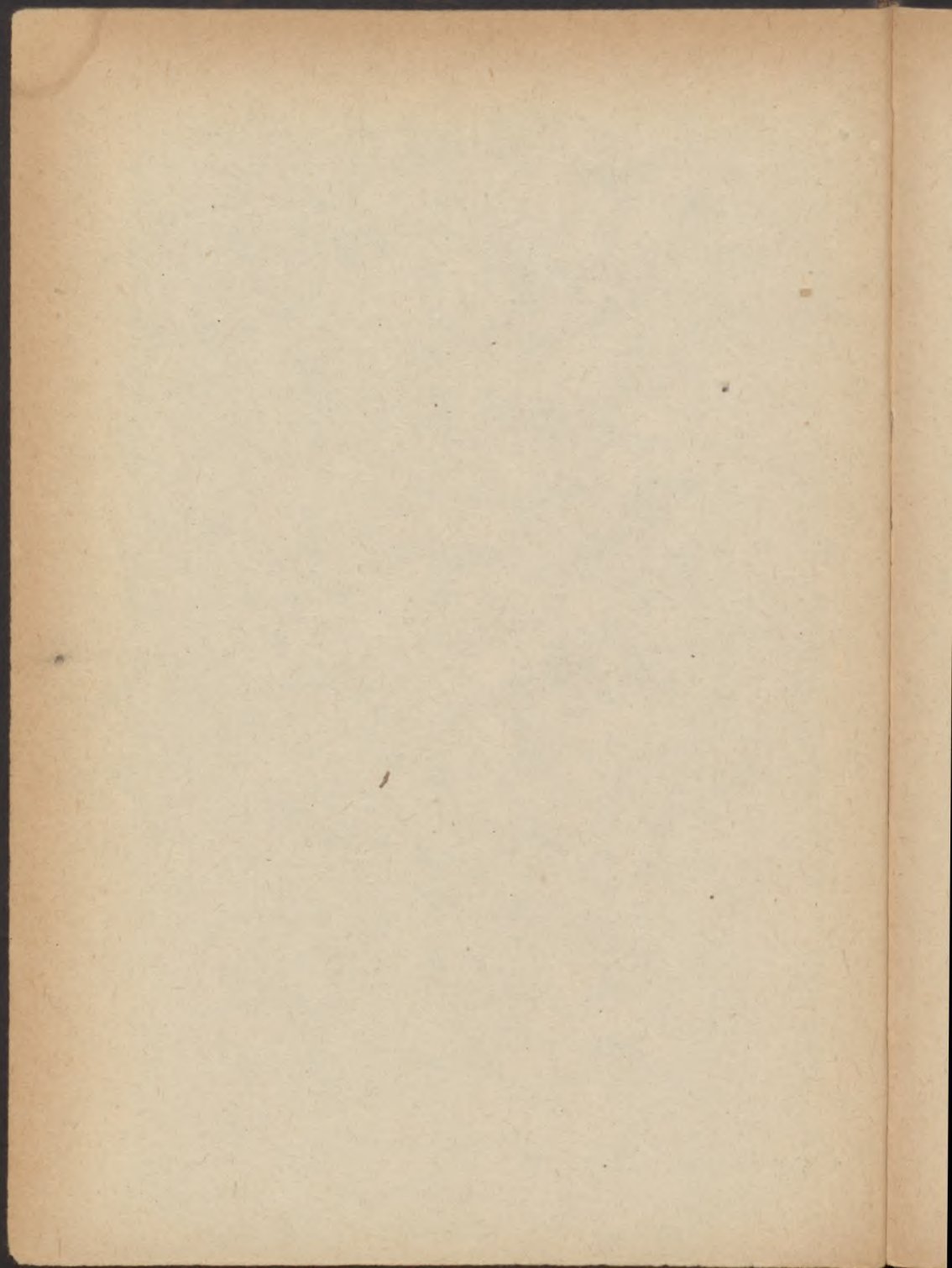
VAS ISTVÁN

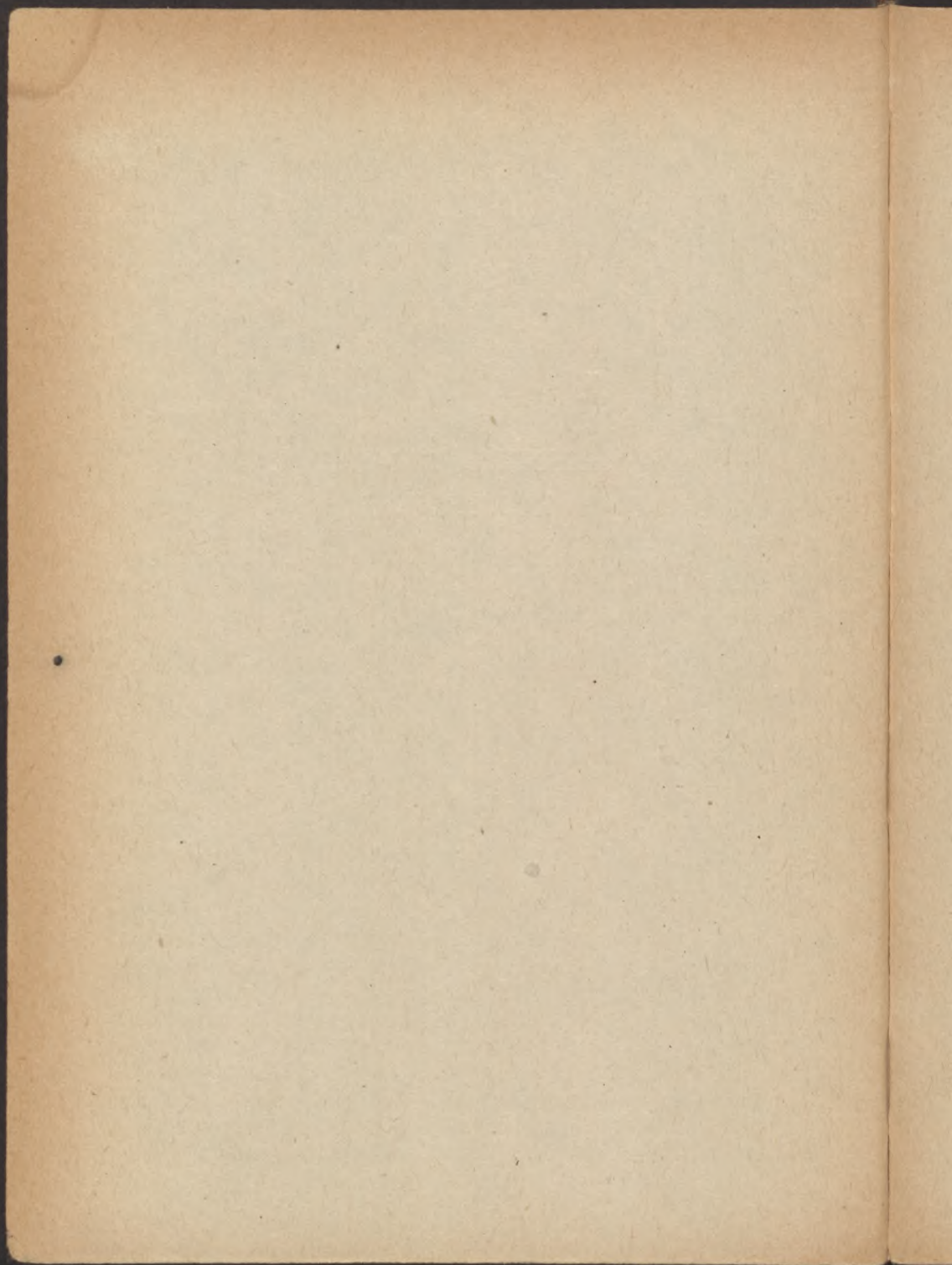
AZ ESMOND-CSALÁD

Dorothea Esmond,
férje Henry Poyms, az apród

HENRY ESMOND
TÖRTÉNETE

Előszó

A VIRGINIAI ESMONDOK

A CASTLEWOODI birtokot Virginiában Első Károly király adta őseinknek némi viszonzásul azokért az áldozatokért, amelyeket az Esmond-család Őfelsége ügyéért hozott, — Westmoreland grófságban fekszik, a Potomac és a Rappahannoc folyó között s valaha akkora volt, mint egy angol hercegség, bár a legrégebbi időkben jövedelme kicsi volt. Igen, attól kezdve, hogy ültetvényeink apáink birtokába jutottak, majdnem nyolcvan évig olyan intézők kezelték, akik egymás után meggazdagodtak, mégis a restauráció után hosszú ideig mindössze néhány csomó dohány volt az egész termés, amit családunk virginiai birtokaiból megkapott.

Szeretett és tisztelt atyám, Henry Esmond ezredes, akinek önéletírását tartalmazza ez a kötet, 1718-ban jött át Virginiába, itt megépítette castlewoodi házát és véglegesen letelepedett. Hosszú és viharos angliai élete után hátralévő éveit békében töltötte és tiszteletben részesült ebben az országban: azt nem is kell mondanom, mennyire szerette és nagyra becsülte minden polgártársa s milyen kimondhatatlanul kedves volt családjának.

Egész élete jótétemény volt mindazoknak, akik vele összeköttetésben álltak. Barátainak a legjobb példát, a legjobb tanácsokat, a legbőkezűbb vendéglátást nyújtotta; egész házanépének a leggyöngédebb gondoskodást; közvetlen családjára pedig az apai szeretet és védelem olyan áldását árasztotta, amelyre, legalább is mi, sohasem gondolhatunk a legmélyebb tisztelet és háládatosság érzése nélkül, fiam gyermekei pedig, akár itt telepednek meg, köztársaságunkban, akár otthon, a

mindig szeretett anyaországban, amelytől legutóbbi vizálkodásaink elválasztottak — bizonyosan büszkéek lehetnek arra, hogy olyasvalakitől származnak, aki minden tekintetben olyan igazán nemes volt.

Drága anyám 1736-ban halt meg, nem sokkal azután, hogy visszatértünk Angliából, ahová szüleim neveltetésem céljából vittek el s ahol megismerkedtem Warrington úrral, akit azonban gyerekeim már nem ismertek. Amikor az égnek úgy tetszett, hogy ifjúsága virágában, néhány havi boldog házaseletünk után elragadja tőlem, fölépülésemet e csapás okozta bánatból legfőként az én legdrágább apám gyöngédségének köszönhettem, aztán meg annak az áldásnak, amelyet két szeretett fiam születésével nyertem. Tudom, hogy azok a végzetes különbségek, amelyek fiaimat a politikában elválasztották, szíveiket sohasem idegeníthették el egymástól, és minthogy én mindkettőjüket tudom szeretni, akár a király, akár a köztársaság színeit viselik, bizonyos vagyok benne, hogy ők is szeretnek engem és egymást s mindenek fölött őt, apámat és az ő apjukat, gyermekkoruk legdrágább barátját, azt a nemes úriembert, aki gyerekkoruktól fogva az igazság, szeretet és becsület ismeretére és gyakorlatára nevelte őket.

Gyermekeim sohasem felejtik el mélységesen tisztelt nagyapjuk arcát és megjelenését s szeretném, ha járatos volnék a rajzolás művészetében (melyet apám tökélyre vitt), hogy utódainkra hagyhatnám annak arcképét, aki olyan jó és olyan nagyrabecsült ember volt. Apám barnaarcú volt, nagyhomlokú, sötét mogyorószínű szemét beárnyékoló szemöldöke sokáig fekete maradt még azután is, hogy haja megőszült. Sasorra volt és rendkívül szelíd mosolya. Milyen jól emlékszem rá és mennyire nem tudja visszaidézni képét minden leírásom sem! Elég alacsony termetű volt, nem magasabb öt láb és hét hüvelyknél; gyakran nevetett fiaimon, akiket mankóinak nevezett s azt mondta, már túl magasra nőttek ahhoz, hogy rájuk támaszkodják. De bármilyen kicsi volt is, tartásában olyan tökéletes kecsesség és méltóság nyilvánult meg, amelyet sohasem láttam ebben az országban — kivéve talán barátunkat, Washington urat — és bárhol jelent meg, tiszteletet parancsolt.

Mindenemű testgyakorlatban kitűnt és rendkívüli fürgeséget és hajlékonyságot tanúsított. Különösen a vívást sze-

rette s két fiamat is bevezette ebbe a művészetbe, annyira, hogy amikor megérkeztek ebbe az országba a franciák Rochambeau úrral, tisztjei közül egyik sem múlta felül az én Henrymet, ő pedig nem mérkőzhetett szegény Georgeommal, aki a király pártjára állt a mi sajnálatos, de dicsőséges függetlenségi háborúnkban.

Sem apám, sem anyám soha nem használt hajport, mindkettőjük feje, amennyire vissza tudok rájuk emlékezni, ezüstfehér volt. Drága anyám arcszíne mindvégig rendkívül élénk és üde volt, az emberek nem is akarták elhinni, hogy nem pirosítja. Hatvanéves korában még mindig fiatalnak hatott és teljes mozgékonyágát megtartotta. Csak miután az indiánok azt a szörnyű ostromot intézték házunk ellen, amely engem özvegygé tett, mielőtt még anyává lettem, — tört meg drága anyám egészsége. Sohasem heverte ki azokat a félelemmel és rettegéssel telt napokat, amelyek olyan végzetes fordulatot hoztak nekem, az alig hathónapos fiatalasszonynak, — s meghalt apám karjai közt, még mielőtt az én özvegyi esztendőm letelt.

E naptól kezdve apám kedves és tisztelt életének utolsó napjáig az volt gyönyörűségem és vigaszom, hogy vele maradhattam s kényelmet és társaságot nyujthattam neki; s anyám jegyzeteiből itt-ott, abban a kötetben, amelyben apám írta le európai kalandjait, jól ki tudom venni azt a végletes odaadást, amellyel apámra tekintett, — olyan szenvedélyes és kizárólagos odaadás volt ez, amely, azt hiszem, megakadályozta anyámat abban, hogy apámon kívül bárkit is szeretessen másképpen, mint alacsonyabbrendű érzéssel, mint-hogy minden gondolata szeretetének és imádatának erre az egyetlen tárgyára összpontosult. Tudom, hogy drága apám sohasem mutatta ki előtte, mennyire szereti lányát; ez a kedves és gyöngéd édesanya pedig legvégső s legszentebb pillanataiban bevallotta nekem, mennyire bántja, hogy nem szeretett engem eléggé s hogy még apámra is féltékeny volt, ha az rajta kívül bárki másnak juttatott érzelmeiből; s a szeretet és intelem leggyöngédebb és legszebb szavaival kért engem arra, hogy sohase hagyjam el apámat, hanem töltssem be az ő üresen maradt helyét. Azt hiszem, tiszta lelkiismerettel és kimondhatatlanul hálás szívvel állíthatom, hogy teljesítettem a haldoklónak ezt a parancsát s hogy drága apám utolsó órá-

jaig nem panaszkodhatott arról, hogy lányának szeretetét és hűségét nélkülözi.

S csak amióta egészen ismertem őt, — mert anyám életében sohasem tártá föl magát előttem — csak amióta ismertem annak a szeretetnek értékét és ragyogását, amellyel megajándékozott, csak azóta tudom megérteni és megbocsátani anyám féltékenységet férje szerelmére, — bevallom, anyám életében ez bosszantott. Olyan becses kincs volt ez, hogy nem csoda, ha anyám egészen magának akarta megtartani és senkivel sem tudta megosztani, még lányával sem.

Apámtól soha egyetlen durva szót sem hallottam, mégis emberei féltő tisztelettel tekintettek fel rá, s ültetvényünkön a szolgák, azok is, akiket Angliából fogadott s a megvásárolt négerek is olyan buzgósággal engedelmeskedtek neki, amelyet körülöttünk a legszigorúbb munkafelügyelők sem tudtak elérni embereiknél. Sohasem bizalmaskodott, bár tökéletesen egyszerű és természetes volt; ugyanúgy viselkedett a legalantasabb emberrel, mint a legelőkelőbbel, ugyanolyan udvarias volt egy fekete rabszolgalányhoz, mint a kormányzó feleségéhez. Soha senkinek eszébe sem jutott, hogy szemtelenkedhetik vele (kivéve egyszer egy részeg yorki úriembert, és be kell valanom, hogy ezt apám sohasem bocsátotta meg neki); a legalázatosabb embereknél is rögtön elérte, hogy kényelmesen érezzék magukat vele, a legszemtelenebbeket pedig leszállította a magas lóról komoly, gúnyos modorával, amellyel elérte, hogy némelyek féltek tőle. Udvariasságát nem magára öltötte, mint egy ünnepi ruhát, amelyet letesz az ember, mikor a vendégek elmentek; ő mindig ugyanaz maradt, mint ahogy mindig ugyanúgy öltözködött, akár otthon vacsorázott, akár nagy társaságba ment. Azt mondják, szeretett első lenni környezetében; de volt-e olyan környezet, amelyben ne lett volna első?

Amikor Európába mentem neveltetésem céljából, egy telt Londonban töltöttünk féltestvéremnél, Castlewood lordnál és második feleségénél, láttam Őfelsége udvaránál néhányat az akkori idők legnevezetesebb urai közül s azt gondoltam magamban, hogy ezek közül egyik sem különb az én apámnál s a híres Lord Bolingbroke, aki Dawleyből jött hozzánk, ugyanazt mondta s hozzátette, hogy az akkori idők férfiai nem hasonlítanak azokhoz, akik az ő ifjúságának idején éltek. —

Kisasszonyom, — mondta — ha az ön édesapja az őserdőkbe menne, az indiánok törzsfőnökké választanák őt — s őlord-sága szeretett engem Pocahontasnak nevezni.

Másik rokonunkat, Tusher püspök feleségét, akiről oly sok szó esik apám emlékirataiban, nem láttam, bár anyám elment meglátogatni őt vidéken. Nincs bennem semmi büszkeség, — ezt megmutattam azzal is, hogy beleegyeztem anyám kérésébe s férjhezmentem olyan úriemberhez, aki csak egy suffolki baronet kisebbik fia volt — de illő tisztelettel tartozom nevemnek s nem értem, hogy valaki, aki valaha is ezt a nevet viselte, hogyan cserélhette fel Thomas Tusherné nevére.

Mellőzöm itt azokat az utálatos és hitelre nem érdemes híreket, amelyeket Európában hallottam, de még túl fiatal voltam akkor ahhoz, hogy meg is érthessem őket, hogy ez a személy, miután elhagyta családját és Párizsba szökött, a trónkövetelő iránt érzett féltékenységből elárulta a trónkövetelő titkait Lord Stairnek, György király követének és ezzel majdnem a herceg halálát okozta; hogy visszajött Angliába és feleségül ment ehhez a Tusher úrhoz s nagy kegyencnője lett Második György királynak, aki Tusher úrból előbb esperest, aztán püspököt csinált. Én nem találkoztam ezzel a hölgygel, aki jónak látta, hogy egész londoni tartózkodásunk alatt vidéki kastélyában maradjon, de szegény anyám, miután meglátogatta őt, azt mondta, hogy elvesztette minden csínosságát, s engem is intett, hogy ne sokat adjak mindazokra az adományokra, amelyekkel a természet halmozott el. A püspökné rendkívüli módon eltérébélyesedett és emlékszem, hogy bátyám felesége, Lady Castlewood azt mondta: — Nem csoda, hogy kegyencnő lett belőle, mert a király az öreg és a csúnya kegyencnőket szereti, éppen úgy, mint az apja. — Mire az apám azt mondta, hogy a nők mind egyformák, hogy soha még olyan szép nő nem volt, mint ez, mi pedig mindent meg tudnánk neki bocsátani, csak éppen a szépségét nem. Anyám erre bosszúsnak látszott, Lord Castlewood nevetni kezdett, én persze fiatal teremtes voltam akkor és nem tudtam megérteni, mire is vonatkozik egész beszélgetésük.

Az emlékiratok harmadik könyvében előadott események után apám és anyám mindketten átjöttek tengerentúlra, mert barátaik azt tanácsolták nekik, hogy hagyják el az országot az emlékiratok végén elbeszélt ügyletek következményeképen.

De bátyám, amikor meghallotta, hogy a későbbi püspökné otthagya Castlewoodot és csatlakozott a trónkövetelőhöz Párizsban, — üldözőbe vette a trónkövetelőt és meg is ölte volna, bármennyire herceg volt is, ha a hercegnek nem sikerült volna elmenekülnie. Közvetlen ezután, a trónkövetelő skóciai hadjáratának idején Castlewood annyira felbőszült ellene, hogy engedélyt kért, hadd szolgálhasson mint önkéntes Argyle herceg seregében, Skóciában, de a trónkövetelőnek soha nem volt bátorsága ahhoz, hogy szembeszálljon ezzel a sereggel, és ettől fogva őlordsága teljesen kibékült a jelenlegi uralkodócsaláddal, amely még előléptetésben is részesítette.

Tusherné ebben az időben éppen olyan dühös volt a trónkövetelőre, mint bármelyik rokona s mint hallottam, azzal szokott dicsekedni, hogy nemcsak visszatérítette őlordságát az anglikán egyházba, hanem megszerezte számára az angol peerséget is, melyet ezidőszerint családunk fiatalabbik ága élvez. Tusherné nagyon jó barátnője volt Sir Robert Walpole-nak, és, mint apám nevetve mondogatni szokta, nem volt addig nyugta, amíg férje nem nyugszik a Lambeth-palotában. A püspök azonban hirtelen szélhűtésben meghalt s felesége egy nagy emlékkövet emeltetett föléje s a házaspár most ez alatt a kő alatt nyugszik, fölöttük márványfelhős mennyezettel és angyalokkal — az első Tusherné Castlewoodtól hatvan mérföldre pihen.

De apám szelleme és nevelése nagyszerűbb annál, mint amilyenre bármilyen nő is szert tehet, s kalandjai Európában sokkal izgalmasabbak, mint a szeretet és a kötelesség csendes munkálkodásával eltöltött élete ebben az országban. Én tehát nem mondok többet emlékiratainak bevezetéséül s nem is tartom vissza gyermekeimet attól, hogy kövessék a történetet, amely sokkal izgalmasabb annál, amelyet elmesélt szerető öreg anyjuk,

RACHEL ESMOND WARRINGTON

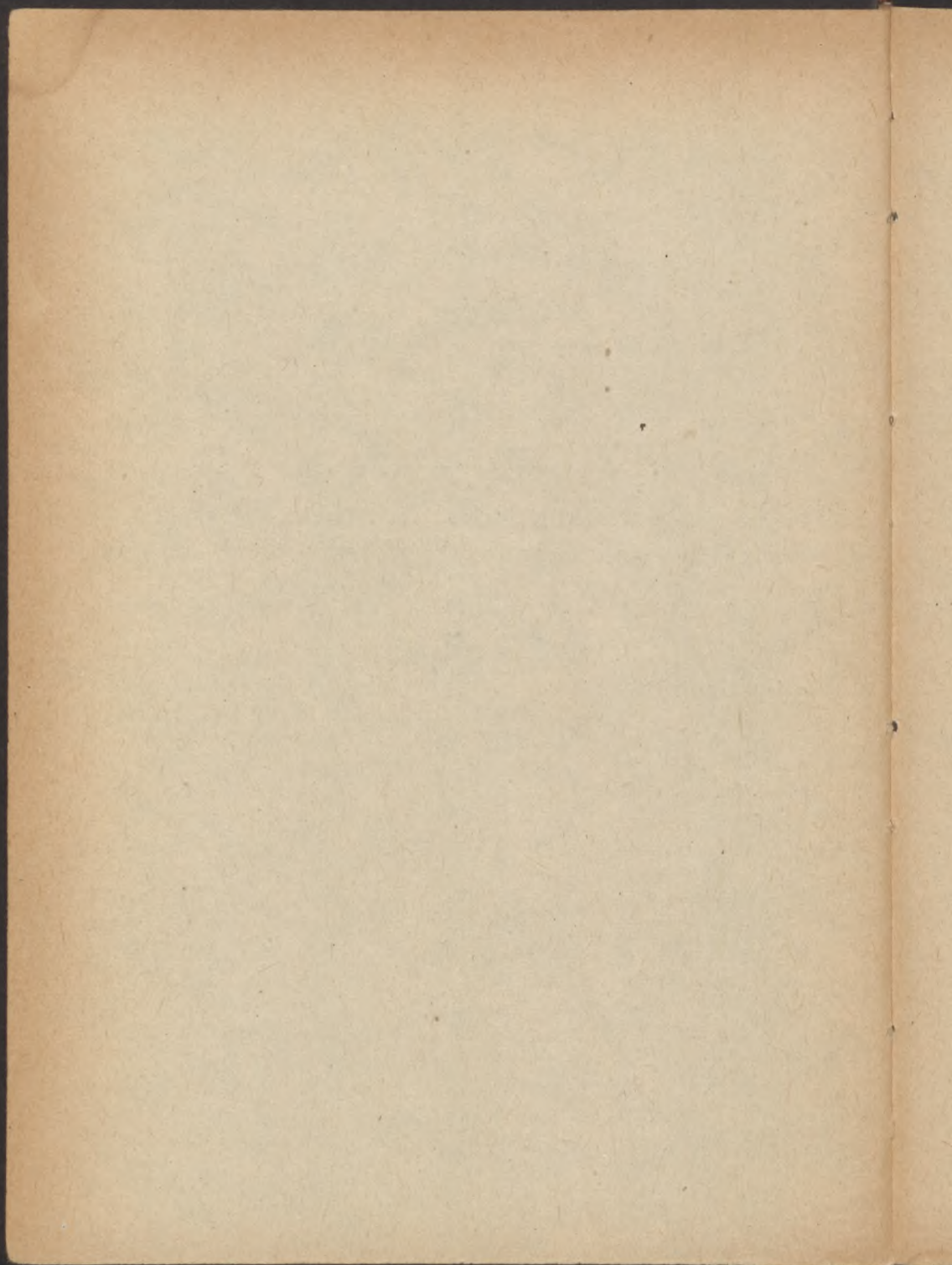
Castlewood, Virginia

1778 november 3

Első könyv

*Henry Esmond kora ifjúsága, addig az időpontig, amíg otthagyta
a cambridge-i Szentháromság Kollégiumot*

OLVASHATJUK, hogy a színészek a régi tragédiákban jambusaikat dallamra kántálták, álarc alól beszéltek, falábon jártak és nagy fejdísz viseltek. Úgy gondolták, hogy a tragikai múzsa megkívánja ezeket a kellékeket s hogy nem is mozoghat másképpen, csak mértékre és ütemre. Így hát Médea királynő lassú zenére gyilkolta le a gyerekeit, Agamemnon király elhaló dallam mellett pusztult el, — Dryden úr szavaival élve — s a kórus megszabott tartással állta körül s ütemesen és szertartásosan siratta meg e nagy, koronás személyiségek sorsát.

A történelem múzsa is szertartásokkal vette körül magát, akárcsak színpadi nővére. Ő is maszkot és koturnust hord s mértékre beszél. A mi korunkban ő is csak a királyok dolgaival foglalkozik s olyan alázatosan és ünnepélyesen szolgálja ki őket, mintha csak az udvari szertartások rendezőnöje volna, akinek semmi köze a közönséges emberek ügyeihez. Láttam aggkori elgyöngültségében az öreg francia királyt, Tizennegyedik Lajost, a királyság mintaképét és megtestesítőjét, aki mértékre mozdult, élt és halt, udvarmesterének szabályai szerint s ragaszkodott hozzá, hogy egész életében a hős szerepét játssza, de a költészettől megfosztva nem volt egyéb, csak egy ráncos, himlőhelyes kis öregember nagy parókával és vörös cipősarkakkal, hogy magasabbnak lássék — könyvbe, vagy bronzszoborba, vagy festett mennyezetre való hős, római modorban kifaragott isten, de Madame Maintenon, vagy borbély, vagy orvos, Monsieur Fagon szemében mi több, mint pusztán egy ember? Nem tudom, ledobja-e a történelem valaha is a parókáját és lesz-e még úgy, hogy az udvarok nem torzítják el? Láthatunk-e még Franciaországból és Angliából valamit Versailles-on és Windsoron kívül?

Ezen az utóbbi helyen láttam Anna királynőt, amint a park lejtőjén vágatott kopói után és egyfogatú kocsiját hajtotta: tüzes, pirosarcú nő volt és legkevésbé sem hasonlított

ahhoz a szobrához, mely kőhátát a Szent Pál templom felé fordítja s szembenéz a Ludgate Hillen robogó kocsikkal. Sem jobban nevelt, sem okosabb nem volt, mint te meg én, és mi mégis letérdeltünk, ha átnyujtottunk neki egy levelet vagy egy kézmosómedencét. Miért álljon térden a történelem az idők végezetéig? Én amellet vagyok, hogy keljen fel térdéről s maradjon természetes helyzetben. Ne bókoljon és csússzon-másszon örökké, mint egy udvari kamarás, s ne hátrálva csoszogjon ki az ajtókon az uralkodó jelenlétében. Szóval, jobban szeretném, ha a történelem hétköznapi volna, mintsem hősie, és azt hiszem, hogy Hogarth úr és Fielding úr helyesebb fogalmakat ad majd gyerekeinknek Anglia jelenkorának erkölcsiéről, mint az *Udvari Közlöny* és az egyéb újságok.

Volt egy német tiszt, akit sokszor megréfáltunk s akiről az egész hadseregben elterjesztettük azt a történetet, — én magam voltam a szerzője — hogy legidősebb fia a német-római birodalom örökös főcsizmahúzójának s örököse e rangnak, melyre ősei nagyon büszkék voltak, minthogy húsz nemzedéken át rúgta őket az egyik császári láb, mialatt a másíkról a csizmát lehúzták. Azt is hallottam, hogy az öreg Lord Castlewood, — e kötetek az ő családja egy részének krónikáját foglalják össze — bár éppen olyan jó vérből származott, mint a Stuartok, akiket szolgált, mert ezek családfa tekintetében semmivel sem különbek egy tucat angol és skót családnál (meg is tudnám őket nevezni), büszkébb volt udvari állására, mint ősi dicsőségére s rangját — az éléskamra őre és a király tejkamara volt — olyan nagyra értékelte, hogy boldogan tönkretette magát azért a hálátlan és tékozló családeért, mely e ranggal megajándékozta. Ezüstneműjét elzalogosította Első Károly királyért, az ő ügyéért kötötte le egész vagyonát, nagyobb részét el is vesztette bírságok és elkobzások révén, s Ireton megostromolta a várát, ahol öccse, Thomas, megadta magát, — később kiegyezett a köztársasággal s ezt bátyja sohasem bocsátotta meg neki — s ahol második öccse, az egyházi pályán működő Edward elesett a castlewoodi toronynál, miután mint lelkész is és mint tüzér is tevékenykedett az ostrom alatt.

Ez az eltökélt öreg királypárti kitartott a király mellett, miközben kastélyát így szétrombolták s egyetlen gyermekével, egy kisfiúval elmenekült, aztán visszatért és résztvett a wor-

cesteri ütközetben. Ezen a végzetes csatamezőn ölték meg Eustace Esmondot, Castlewood pedig onnan megint száműzésbe menekült s azóta és a restauráció után sem hagyta el annak az uralkodónak udvarát, akinek visszatértéért imakönyvünkben hálát mondunk s aki eladta országát és megvesztegetést fogadott el a francia királytól.

Van-e felségesebb látvány, mint egy nagy király száműzetésben? Ki tiszteletreméltóbb, mint egy derék ember a szerencsétlenségben? Addison úr rajzolt meg ilyen nemes alakot *Cato* című fennkölt színdarabjában. De képzeljük csak el a menekülő Catót mámorosan egy kocsmában, mindkét térdén egy-egy szolgáló, körötte egy tucat hűséges és részeg cimbora s előtte a számlája kiegyenlítését követelő fogadós: azonnal odavan a balsors méltósága. A történelmi múzsa szégyenpírral arcán fordul el ettől az alantas jelenettől s az ajtót — melyre a száműzött kifizetetlen italait rótták fel krétával — rácsukja a száműzöttre, kupáira és pipáira s azokra a kocsmai dalokra, melyeket ő és barátai énekelnek. Olyan embert, mint Károly, Van Ostade-nak vagy Mierisnek kellene lefestenie. A ti Knellereitek és Lebrunjeitek csak idétlen és lehetetlen allegóriákat tudnak festeni, én pedig mindig istenkáromlást láttam abban, ha Olympust követelnek ilyen bor meggyalázta istenségnek.

Ami a király hívét, az elárvult apát, a hűsége miatt tönkrement, a vitézség jeleit, sok sebet magán hordó, öreg és száműzött Castlewood grófot illeti — azt hiszem, rokonainak hallgatniok kellene róla, nem pedig fúj-t kiáltani rá, és még a járókelőket is odahívni, hogy nevéssenek piros arcán és fehér haján, amiért ez a tiszteletreméltó öregúr elmerült serlegeiben. Micsoda! Hát a folyó azért rohan le szabadon és tisztán a hegyről, hogy szép legelőkön keresztül hömpölyögjön, ragyogó haszonbérleti földeket tápláljon és itasson s végül egy falusi csatornában érjen véget? Sok nemes kezdetű élet sem végződik különbül, de a megfigyelőnek nem szabadna tisztelet és bámulat nélkül tűnődnie az ilyen pályafutásokon, miközben útjukat nyomozza.

Túl sok sikert láttam életemben ahhoz, hogy kalapot emeljék előtte és hurrázzak neki, amikor aranyhintójában elhalad előttem s ami csekély erőmtől telik, azt megteszem annak érdekében, hogy gyalogjáró felebarátaim ne bámulják

olyan nagy csodálattal, ne éljenezzék olyan hangosan. A Lord Mayor megy ott vagy a városházára, vagy rákfarok-pástétomot enni? A szegény Jack vonul ott a newgate-i fogházból a sheriff és az alabárdosok között, akik utolsó útjára viszik Tyburnbe? Szívembe nézek és arra gondolok, hogy vagyok én is olyan jó, mint a Lord Mayor és vagyok olyan rossz, mint a tyburni Jack. Adjatok rám piros palástot, nyakamba aranyláncot, élém egy puddingot s nagyon is jól el tudnám játszani a tanácsos úr szerepét s elítélni ebéd után Jacket. De éheztessetek, tartsatok távol a könyvektől és a tisztességes emberektől, neveljeteK arra, hogy megszeressem a kockát, a gint és az élvezeteket s tegyetek ki a hounslow-i pusztára, előttem egy erszénnyel s én elveszem. — És érdemed szerint lógni fogsz — mondjátok ti, mert már véget szeretnétek vetni ennek az unalmas fecsegésnek. Nem mondom, hogy nem. De nem tehetek mást, mint hogy olyannak fogadjam el a világot, amilyennek találom, beleszámítva a kötelet is, már ameddig divatban van.

BESZÁMOLÓ A CASTLEWOOD HALL-I ESMOND
CSALÁDRÓL

AMIKOR FRANCIS, a negyedik Castlewood gróf e címhez jutott s közvetlen azután birtokába vette castlewoodi kastélyát Hants grófságban 1691-ben, — a cselédeken kívül a háznak szinte egyetlen lakója egy tizenkétéves fiú volt, akire ügylátszik, senki sem vetett ügyet mindaddig, míg a grófnénak szemébe nem tűnt megérkezése napján, miközben a gazdasszonnyal végigjárta a házat.

A fiú éppen a könyvtárterem, másképpen sárga terem néven ismert helyiségben tartózkodott, ahol a családi arcképek lógtak, többek között Sir Antonio Van Dyck szép képe George-ról, a második grófról, s Dobson úré a nemrég elhunyt harmadik grófról, melyet ügylátszik, felesége, illetve özvegye nem kívánt magával vinni ugyanakkor, amikor elvitette és elszállíttatta London közelébe, chelsea-i házába saját arcképét Sir Peter Lely-től, mely öladységét mint Diana udvarának egy vadászholgyét ábrázolta.

E teremben találta Castlewood szép új úrnője a szomorú, magányos kisiút nagy könyve fölött, amelyet azonban félretett, amikor észrevette, hogy idegen lépett a szobába. S mert tudta, hogy ki ez az idegen, a fiú felállt, meghajolt s félsze- gen bókot vágott ki a ház úrnője előtt.

A hölgy kinyújtotta kezét — de hát mikor is nem nyúlt ki e kéz jótettre vagy a bánat és a balsors enyhítésére?

— Ez hát a mi rokonunk — mondta — és mi a neve, kis rokon?

— Nevem Henry Esmond — mondta a fiú s a gyönyör és a bámulat egy nemével tekintett fel rá, mert az asszony úgy jött felé, mint *dea certe** s úgy érezte, hogy sohasem látott

* Bizonynyal istennő.

még elbűvölőbb jelenséget. Arany haja ragyogott a nap aranyában, arca kápráztatóan hamvas volt, ajka mosolygott s szemének kedves sugárzása meglepetéssel dobogtatta meg Harry Esmond szívét.

— A neve, hát igen, Henry Esmond, mylady — szólt Worksopné, a gazdasszony, egy zsarnok öregasszony, akit Henry Esmond inkább bosszantott, mint gyűlölt, s az öreg hölgy jelentősen pillantott az elhunyt lord képére, amely még ma is ott van a család birtokában méltóságteljes és szigorú tekintetével, kezével kardján, köpenyén rendjelével, melyet a császártól kapott a török ellen vívott dunamenti háborúban.

Amikor meglátta a nagy és tagadhatatlan hasonlóságot az arckép és a fiú között, az új grófnő, aki még mindig kezében tartotta a fiú kezét, miközben a képet nézte, elpirult, gyorsan elbocsátotta Harry kezét s végigment a termen, Worksopné pedig követte.

Mire a hölgy visszatért, Harry Esmond még ugyanazon a helyen állt s kezét is éppen úgy tartotta, ahogy fekete kabátjára visszaesett.

Azt hiszem, a grófnő szíve megindult — egyébként ezt azóta be is vallotta — arra a gondolatra, hogy barátságtalanul bánt bármilyen halandóval, akár naggyal, akár kicsinnyel, mert amikor visszafordult az ajtónál, a terem túlsó végében, egy megbízással elküldte a gazdasszonyt, aztán visszajött a fiúhoz, végtelenül szánakozó és gyöngéd tekintettel újra megfogta kezét, másik fehér kezét Harry fejére tette s néhány olyan kedves, olyan szelíd hangú szót intézett hozzá, hogy a kisfiú, aki ennyi szépséget még soha eddig nem látott, úgy érezte, mintha egy felsőbb lény vagy egy angyal érintése nyomná le a földre s féltérdre ereszkedve megcsókolta a szép, védelmező kezét. Esmond élete legvégső órájáig visszaemlékezett a hölgyre, ahogyan akkor szólt és nézett, a gyűrűkre szép kezén, még ruhája illatára is, meglepetéstől és jóságtól ragyogó szeme sugarára, mosolyban virágzó ajkára s a haja köré arany dícsfényt szövő napsütésre.

A kisfiú még ebben az alázatos helyzetben volt, amikor belépett mögötte egy testes úriember, kezén egy négyéves kislánnyal. Az úriember hangos nevetésbe tört ki, amint meglátta a hölgyet és imádóját, kis furcsa alakját, sápadt arcát, hosszú fekete haját. A hölgy elpirult s úgy látszott, mintha

helytelenítené a nevetést férjére vetett kérlelő pillantása, mert a gróf úr volt az, aki megérkezett s a fiú ismerte őt, mint-hogy látta már egyszer régen is, az elhunyt lord életében.

— Ez hát az a kis pap! — mondta mylord s lenézett a fiúra. — Isten éltesen, öcsém.

— Imádkozik a mamához — szólt a kislány, apja térdébe kapaszkodva s mylord erre megint hangos nevetésbe tört ki, Henry azonban csak bután nézett. Félutcat mondatot is kitalált válaszul, de csak hónapokkal később, amikor visszagon-dolt erre a kalandra, — amikor megtörtént, egy szót sem tudott rá felelni.

— *Le pauvre enfant, il n'a que nous** — mondta a hölgy s urára nézett, a kisfiú pedig megértette őt, bár a hölgy erre nem gondolt, s teljes szívéből hálás volt neki kedves szavaiért.

— De itt nem lesz hiánya barátokban, — mondta mylord nyájas hangon — ugye, kis Trixy?

A Beatrix nevű kislány, akit papája ezen a beceneven szólított, nagy szemével ünnepélyesen Henry Esmondra nézett, aztán mosoly ragyogott fel kerub-szép arcán s a fiúhoz lépett s kis kezét felé nyújtotta. A hála, boldogság, szeretet éles, gyönyörteljes szorítása töltötte be az árva gyermek szívét, amikor égtől küldött védelmezőitől e megható szavakat hallotta, a barátság és jóság e jeleit tapasztalta. Még egy órával ezelőtt egészen egyedül érezte magát a világon.

Amikor reggel meghallotta a castlewoodi templom harangjainak zúgását, az új úr és úrnő megérkezésének tiszteletére, ez a harangzúgás csak a rémület és a félelem hangja volt fülében, mert nem tudta, hogy bánik majd vele az új tulajdonos, azok pedig, akikre eddig védelemért feltekintett, azok meghaltak vagy pedig mindenki elfelejtette őket.

Amikor a lelkész, a falusiak s a ház cselédei kimentek Lord Castlewood üdvözlésére, őt a büszkeség és a kétely is visszatartotta a házban, mert Henry Esmond, ha függő helyzetben volt is, nem volt szolga, sem rokon, bár a család nevét viselte és vérét örökölte, s az új úr megérkezését fogadó zaj és újjongás közepette — abban persze biztosak lehetnek, hogy lakomával várták, puskákat sütöttek el s a bér-lők és szolgák hurráztak, amikor kocsija közeledett és bero-

* Szegény gyerek, senkije sincs rajtunk kívül.

bogott a kastély udvarára — senki sem vett tudomást a fiatal Henry Esmondról, aki elfeledve és magányosan ült a könyvtárszobában egészen délutánig, amikor új barátai rátaláltak.

Amikor a lord és a lady elidült onnan, a kislány még mindig rokona kezét fogta s arra kérte, jöjjön ő is.

— Trixy, te mindig elhagyod régi barátodat az új kedvéért — mondta neki apja tréfásan s karját feleségének nyújtva végigment a termen. Áthaladtak a régen elhanyagolt zenetermen s az óratornyon, Erzsébet királynő szobáin át ki a terrászra, ahol szép alkonyati kilátás nyílt a nagy, sötétlő erdőkre, fölöttük a megtérő varjak fellegére, a síkságra és a patakra, mögötte Castlewood falvára s a bíborszínű dombokra. Castlewood kis örököse, egy kétéves fiúcska már itt volt a terrászon dajkája karján, akitől a pázsiton át rögtön anyjához szaladt, amint észrevette, hogy megjelent.

— Ha itt sem tudsz boldog lenni, Rachel, — mondta mylord és körülnézett a tájon — akkor nehezen lehet téged kielégíteni.

— Én ott vagyok boldog, ahol te, — mondta a grófnő — de legboldogabbak Walcote Forestben voltunk.

Mylord ekkor elkezdte nejének leírni mindazt, amit maguk előtt láttak s amit a kis Harry voltaképpen jobban ismert nála, aztán a ház történetét: hogyan szökött meg azon a kapun keresztül az apród Castlewood örökösnejével, aminek révén a birtok erre a családra szállt, hogyan ostromolták a kerekfejűek az óratornyot, melynek védelmében mylord apja elesett.

— Én akkor még csak kétéves voltam, — mondta — de vonj csak ki negyvenhatot kilencvenből, Harry öcsém, és mondd meg, hány éves lehetek.

— Harminc — mondta felesége nevetve.

— Túlontúl öreg tehozzád, Rachel — válaszolt mylord és gyöngéden nézett le rá. A grófnő csakugyan fiatal lánynak hatott s ebben az időben még alig volt húsz éves.

— Tudod, Frank, hogy mindent megteszek a kedvéért, — felelte — s megígérem neked, hogy mindennap öregebb leszek.

— Nem szabad a papát Franknek hívnod, most már mylordnak kell szólítanod a papát — mondta Beatrix kisasszony fölszegve fejcskáját, amire anyja mosolygott, jókedélyű apja

pedig nevetett, a kis totyogó fiúcska is nevetett, nem is tudva miért, de nyilván azért, mert boldog volt, mint ahogy ott mindenki annak látszott. Mennyire megrögződnek az emlékezetben ezek a hétköznapi mozzanatok és szavak, a táj és a napsütés, meg a mosolygó, beszélgető emberek csoportozata.

Amikor leszállt a nap, a kis örökös dajkája karján ágyba küldték, ahová csak ordítva vonult el, de a kis Trixynek megígérték, hogy ezen az estén ott ülhet a vacsoránál.

— Te is jössz, bátyám, ugye? — kérdezte.

Harry Esmond elpirult.

— Én... én Workopnéval vacsorázom — mondta.

— A f... — mondta mylord — ma este velünk vacsorázol, Harry! Nem utasíthat vissza egy hölgyet, ugye Trixy? — és mindnyájan csodálkoztak Harry falánkságán, mert e tekintetben nagy teljesítményt ért el; az igazság az, hogy nem kapott ebédet, senki sem gondolt rá abban a nagy zűrzavarban, amellyel a házat az új uraság megérkezésének előkészületei betöltötték.

— Nem kapott ebédet! Szegény, drága gyerek! — mondta mylady és hússal rakta meg a fiú tányérját, mylord pedig teltöltött neki egy serleget és felszólította, hogy koccintsanak valakire, mire Harry felkiáltott: — A királyra! — és felhajtotta borát. Mylord szívesen ivott erre is és sok más egyébbre is, igen, nagyon is szívesen. Hallani sem akart arról, hogy Tusher doktor — a castlewoodi lelkész, aki átjött vacsorára — elmenjen még, amikor a csemegét tálalták fel: nincsen olyan régen saját papja, mondta, hogy máris ráunhatott volna, — így hát a tisztelendő még társaságot nyújtott mylordnak néhány óráig, pipa és puncsos tál mellett, aztán meglehetősen tántorogva ment haza, miután vagy egy tucat-szor kijelentette, hogy őlordsága nyájassága felülmulja mindazt a jóságot, amelyben valaha is részesült őlordsága kegyes családjától.

Ami a fiatal Esmondot illeti, amikor benyitott kis kamrácskájaiba, szíve tele volt meglepetéssel és hálával új barátai iránt, akikkel ez a boldog nap megajándékozta. Másnap reggel régen fenn volt, mielőtt még bárki is felébredt a házban, s epedett, hogy láthassa azt a szép hölgyet és gyerekeit, azt a nyájas védelmezőt és pártfogót, csak attól félt, nehogy valamiképpen visszavonják vagy megváltoztassák előző esti

szívélyességüket. De hirtelen a kis Beatrix lépett ki a kertbe, anyja követte s Harryt éppen olyan kedvesen köszöntötte, mint előtte való nap. Harry hosszadalmasabban mesélte el neki a ház történeteit, melyeket a régi lord idejében tanult meg s amelyekre a grófnő nagy érdeklődéssel figyelt. Aztán az előző estére célozva, megmondta neki, hogy franciául is ért s megköszönte védelmét.

— Igazán? — kérdezte a grófnő elpirulva. — Akkor meg kell tanítania engem is, Beatrixot is.

És még sok mindent kérdezett tőle saját magáról, de ezt sokkal bővebben és világosabban kell elmondani, mint azokkal a kurta feleletekkel, amelyekkel a fiú válaszolt úrnője kérdéseire.

Második fejezet

*HOGYAN ÉRKEZETT MEG FRANCIS, A NEGYEDIK GRÓF,
CASTLEWOODBA*

TUDVALÉVŐ, hogy az Esmond név s a Hants grófsági Castlewood-birtok a jelenlegi család tulajdonába Dorothea révén jutott, aki Edwardnak, Esmond earlnek és márkinak s egyúttal Castlewood lordnak lánya és örökösnoje volt. Ez a hölgy Erzsébet uralkodásának huszonharmadik évében férjhez ment Henry Poyنشoz, aki akkor apród volt Dorothea apjának udvarában. Francist, a nevezett Henry és Dorothea fiát és örökösét, aki anyja nevét viselte, — ezt aztán a család később megtartotta — Első Jakab király lovaggá és báróvá tette, s minthogy katonai hajlamai voltak, hosszasan időzött Németországban, a pfalzi választófejedelemnél, akinek szolgálatában Sir Francis költségbe és veszélybe keveredett, mint-hogy nagy pénzösszegeket kölcsönzött e szerencsétlen fejedelemnek és sok sebet kapott a császárpártiak ellen vívott háborúban.

Amikor Sir Francis hazatért, néhai Első Jakab őfelsége szolgálataiért és áldozataiért megjutalmazta és e megpróbált hűségű szolgáját az éléskamra őrének s a királyi tejkamrásnak rangjával ruházta föl, ezt a magas és bizalmas hivatalt aztán Sir Francis viselte is e király és boldogtalan utódjának uralkodása alatt.

Kora, valamint sok sebe és betegeskedése arra kényszerítette Sir Francist, hogy hivatali kötelességeinek jórésztét helyettesre bízza, s fia, Sir George Esmond lovag és zászlósúr látta el ezt a hivatalt Első Károly királynak s őt követő két fiának csaknem egész uralkodása alatt, előbb mint apja helyettese, majd Sir Francis halála után, mint rangjának és méltóságának örököse.

Sir George Esmond a nevét és állását megillető rangon alul házasodott, mert Thomas Topham londoni tanácsúrnak és aranyművesnek lányát vette el, még hozzá az apa, aki az akkor kezdődő zavarokban a parlament pártján állt, megfosztotta Sir George-ot az apósa elhúnyta után várt örökségtől, mert pénzt második lányára, az aggszűz Barbarára hagyta.

Sir George Esmond a maga részéről a király ügye és személye iránt tanúsított hűségével és ragaszkodásával tűnt ki, s amikor a király 1642-ben Oxfordban tartózkodott, Sir George, akkor már nagyon idős és beteges, castlewoodi kastélyában székelő atyjának beleegyezésével az egész családi ezüstöt beolvasztotta öfelsége szolgálatára.

Ezért, valamint más áldozataiért és érdemeiért öfelsége Oxfordban, 1643 januárjában kelt és saját pecsétjével ellátott oklevéllel kegyes volt Sir Francis Edmondot az írországbeli, shandoni Castlewood grófjának méltóságára emelni és mint-hogy a gróf birtokát a királynak nyújtott kölcsönök — amelyeket öfelsége e zavaros időkben nem tudott visszafizetni — nagyon elszegényítették, a gróf a virginiai ültetvényekből kapott kárpótlást s e föld egy része mai napig is a család lezármazottainak birtokában van.

Az első Castlewood gróf éveinek teljében néhány hónappal e méltóságra emelése után halt meg. Utódja legidősebb fia, a már említett George volt, ezenkívül még két fiút hagyott hátra, Thomast, aki ezredes volt a király hadseregében és később a Bitorlóhoz csatlakozott, s Francist, a papot, aki Castlewood várának védelmében esett el, a parlament seregei ellen, 1647-ben.

George Lord Castlewoodnak, a második grófnak, aki Első Károly idején élt, nem volt férfiutódja, kivéve egyetlen fiát, Eustace Esmondot, akit embereinek felével együtt megöltek a worcesteri ütközetben. A castlewoodi földeket elkobozták és szétosztották a köztársaságiak között, minthogy Castlewoodnak kapcsolata volt majdnem minden összeesküvéssel a Protektor ellen a király halála után, egészen Második Károly király restaurációjáig.

A lord követte a király udvarát száműzetésbe, miután előzőleg tönkretette magát szolgálatában. Csak egyetlen lánya volt, aki azonban nem nagy vigaszára szolgált apjának, mert a balsors e száműzötteket nem tanította józan életre s

azt mondják, hogy a yorki herceg és bátyja, a király, összeveszett Isabel Esmond miatt. Isabel; aki Mária Henrietta királynő udvarhölgye volt, hamar áttért a római egyházba s apja, gyöngé ember lévén, nem sokkal ezután Bredában követte példáját.

Eustace Esmondnak Worcesternél bekövetkezett halála után Thomas Esmond, Lord Castlewoodnak akkor még kamasz unokaöccse lett a cím örököse. Apja a viszályban a parlament pártjára állt, amiért a család feje kitagadta őt és Lord Castlewood eleinte annyira felbőszült csak a gondolatára is annak, hogy címe — akkor valóban alig több üres címnél — egy aljas kerekfejűre öröklődjék át, hogy újra meg akart nősülni s tett is volna ilyen ajánlatot Bruges-ben egy borkezeskedő lányának; akinek ölordsága nagy összeggel tartozott szállásért a király ottartózkodása idején, ha nem félt volna az udvar gúnyolódásától és lánya haragjától. Ugyanis meglehetősen tartott lányától, akinek vérmérséklete éppen olyan parancsoló és heves volt, mint amilyen gyöngé volt mylord a sebek és az ivás következtében.

Lord Castlewood szerette volna, ha házasság jön létre lánya, Isabel, és annak unokaöccse, a Castlewood ostrománál elesett Francis Esmond fia között. A hölgy, azt mondják, kedvet is kapott a nála több évvel fiatalabb ifjúhoz — Isabel nem róttá fel hibájául ezt a körülményt — de az ifjú, miután egy ideig udvarolt neki s a család bizalmasa lett, hirtelen, éppen amikor már nagyon eredményesnek látszott, abbahagyta a széptevést, anélkül, hogy okát adta volna viselkedésének.

Barátai gúnyolták azért, amit nevetve hűtlenségnek neveztek, többek közt Jack Churchill is, Frank Esmond hadnagya a királyi gyalogtestőrségnél, majd utódja a századosságban, amikor Francis Esmond elhagyta az udvart és Tangerbe ment dűhében, mert felfedezte, hogy előléptetését idősebb menyasszonya bájainak köszönhette. Ő és Churchill, akik együtt jártak a Szent Pál iskolába, össze is szólalkoztak e kérdés körül s Frank Esmond így szólt káromkodva: — Jack, a te nővéred lehet ilyen meg olyan, de Jupiterre mondom, hogy az én feleségem nem! — Kardot is húztak, vér is folyt, míg barátaik szét nem választották a verekedőket.

Abban az időben kevés férfi volt ilyen kényes becsület dolgában s jó családból származó úriemberek is úgy gondol-

ták, hogy az ilyen királyi folt csak dísz a családi címernek. Frank Esmond komoran visszavonult előbb Tangerbe, ahonnan kétévi szolgálat után visszatért, majd letelepedett anyjától örökölt kis birtokán Winchester mellett s vidéki nemes lett belőle, vizslafalkát tartott és Károly király idejében soha nem jelent meg többé az udvarnál. De nagybátyja, Castlewood sem engesztelődött meg soha iránta s otthagytott unokanővére is csak sok idő múltán.

A francia uralkodócsaládtól nyert hivatalok, évdíjak, adományok, valamint a lányának kegyeltsége idején a királytól kapott ajándékok sem állították helyre egészen az ifjúságát és vagyonát a királyi szolgálatban eltékozolt Lord Castlewoodot, aki fia halála óta sohasem iparkodott többé meglátogatni vagy helyrehozni castlewoodi birtokát, hanem igyekezett előkelő házat tartani, az udvarnál szerepelni és jelentős pénzösszeget szerezni.

Most aztán örököse és unokaöccse, Thomas Esmond kezdett lépéseket tenni nagybátyja kegyéért. Thomas azokban a csapatokban szolgált, amelyeket Károly király volt kénytelen küldeni a császár és a hollandok segítségére, majd ellenük, amikor őfelsége a francia királlyal kötött szövetséget. E hadjáratokban Thomas Esmond inkább párbajozással, garázdálkodással, kicsapongással és játékkal tűnt ki, mint a csatamezőkön tanúsított vitézségével s úgy tért vissza Angliába, mint sok más angol úriember, aki utazott ugyan, de jellemét a külföldi tapasztalat semmiképpen sem gazdagította. Eltékozolta azt a kis apai örökséget, ami neki, mint a kisebbik fiúnak része volt és ha meg kell vallani az igazat, semmivel sem volt különb bármely londoni kocsmatölteléknél vagy léhűtőnél, amikor azon kezdett gondolkozni, milyen módokon lehetne pénzügeit helyrehozni.

Unokanővére túl volt már élete delén és senki sem tanúskodhatott már szépsége mellett, amelyről azt állította, hogy valamikor birtokában volt. Sovány, sárgásbőrű, hosszúfogú nő volt, London minden illatszerboltjának pirosítója és fehéritője sem varázsolhatott belőle szépséget. — Killigrew úr Sibyllának nevezte őt s a király lakomáin *memento mori*-ként az asztalra állított halálfejnek stb. — szóval olyan nő, akit könnyen meg lehet hódítani, de akinek meghódítására csak nagyon merész férfi gondol. Ez a merész férfi Thomas Esmond

volt. Kedvet kapott Lord Castlewood pénzére, amelynek összegét a hír nagyon túlozta. Isabel asszonyról azt mondták, hogy nagyértékű királyi ékszerei vannak, míg szegény Tom Esmond utolsó kabátja is zálogházban volt már.

Mylordnak ebben az időben szép háza volt Lincoln's Inn Fieldsen, a herceg színháza és a portugál követ kápolnája közelében. Tom Esmond, míg színésznőkre költhető pénze volt, az előbit látogatta, de most éppen olyan buzgón járt el a templomba. Olyan sovány és kopott volt, hogy minden nehézség nélkül megtérő bűnösnek nézhették és bizonyosak lehetnek benne, hogy így magába szállva nagybátyja papját választotta lelkiatyjául.

E tisztelendő atya kibékítette őt nagybátyjával, az öreg lorddal, aki rövid idővel azelőtt szóba sem akart állni vele, amikor Tom elhaladt mylord hintájának ablaka előtt és őlordsága teljes pompában robogott az udvarhoz, unokaöccse pedig viharvert kalapjával és tollával s a kilyukadt tokból kikkandikáló kardhegyével osont a Bell Yard-i kétpennys kocsmába.

Thomas Esmond, miután kibékült nagybátyjával, hamar elkezdett gömbölyödni s kezdtek meglátszani rajta a jó életmód és a tiszta fehérnemű áldásai. Kétszer egy héten szigorú böjtöt tartott, az igaz, de más napokon kipótolta ezt, s hogy milyen nagy az étvágya, mondta Wycherley úr, azt abból is látni, hogy végül bekebelezte ezt a légy pettyes, rágós, vén falatot, unokanővérét is. E házasságról véget nem érő tréfák és gúnyolódások folytak az udvarnál, de Tom ettől fogva nagybátyja hintájában járt, apjának nevezte és annyit nyert a játékon, hogy elbírta, ha kinevetik. E házasságot nem sokkal azelőtt ütötték nyélbe, hogy meghalt Károly király, akit Castlewood grófja gyorsan követett.

E házasságból egyetlen fiú származott, akit a szülők buzgó gonddal és figyelemmel ápoltak, de a dajkák és doktorok sem biztosíthattak neki kurta létnél többet. Megromlott vére nem sokáig folyt szegény, gyöngye kis testében. A betegség tünetei korán törtek ki rajta s a lordot és a ladyt, különösen az utóbbit, részint hízalgésből, részint babonából nem nyugtathatta meg más, csak ha őfelsége saját kápolnájában megérinti a szegény kis nyomorékot.

Eleinte hajlandók voltak csodát kiáltani, — az orvosok

és kuruzslók állandóan gyógyították a gyereket és szegény kis testén minden elképzelhető szert kipróbáltak — de bár valamilyen okból észrevehető javulás állt be a gyermek egészségében, miután őfelsége megérintette, a szegény kis teremtés néhány hét múlva meghalt, mire az udvari gúnyolódók azt mondták, hogy amikor a király Tom Esmond és felesége, Isabella gyerekéből kiűzte a bajt, kiűzte belőle egyúttal az életet is, amely nem volt egyéb rontásnál.

Az anya természetes fájdalma gyermekének elvesztése miatt csak növekedett, ha vetélytársnőjére gondolt, Frank Esmond feleségére, aki kedvence volt az egész udvarnak, mely Lady Castlewoodot háttérbe szorította, s akinek volt már egy gyermeke, virágzó szép lánya s most újból azt remélhette, hogy anya lesz.

Az udvar, mint hallottam, csak annál inkább nevetett, mert a szegény hölgy, aki már meglehetősen túlhaladta azt a kort, amikor hölgyek még gyereket szoktak várni, mégis eltökélte, hogy nem adja föl a reményt, és amikor Castlewoodba költözött, állandóan átküldött valakit Hextonba a doktorért és barátainak bejelentette, hogy örököst vár. Többek közt ezen a képtelen viselkedésén is sokat tréfálkoztak a pajzánabbak. Aminthogy a grófnőnek legvégső napjáig is megvolt az a vigasza, hogy szépnak képzelte magát, ragaszkodott hozzá, hogy tél derekán is virágozzék, amennyiben rózsákat festett orcáira, még jóval a rózsák természetes évadja után is, és nyárnak öltözött, bár fejét már tél havazta be.

A Károly király és Jakab király udvarából való urak egy egész sereg történetet mondtak el jelen sorok írójának e furcsa öreg hölgyről, de nem szükséges, hogy az utókort ezekkel mulattassuk. Azt mondják, nagy erővel szitkozódott és ha mindenkivel megküzdött, aki vetélytársnője volt Jakab király kegyében, akkor bizonyos, hogy jó sok veszekedésen átesett. Rettenthetetlen lelkű nő volt és úgylátszik, üldözhetette és eléggé terhelte is őfelségét jogaival és sérelmeivel. Némelyek azt mondják, azért hagyta el az udvart, mert féltékeny volt Frank Esmond feleségére; mások, hogy kénytelen volt visszavonulni a Whitehallban végbemenő nagy ütközet után, ökladsége és Lady Dorchester, Tom Killigrew lánya közt, akit a királynak tetszett kitüntetni, s ebben az ütközetben ez a bájtalan Eszter felülmaradt a mi idősebb Vastinkkal szemben.

Óladysége a maga részéről mindig azt erősítgette, hogy férje viszálya, nem pedig az övé okozta kettejük száműzetését vidékre. Sokat emlegette az uralkodó hálátlanságát is azzal kapcsolatban, hogy őfelsége elvette a családtól az éléskamra őrének és a király tejkamarásának rangját, melyet a két utolsó Lord Castlewood olyan dicsőségesen töltött be s amelyet most egy jöttment alakra ruháztak át, annak az utálatos Dorchester-nőnek tányérnyalójára, Lord Bergamotra.*

— Sohasem tudtam volna végignézni, — mondta mylady — hogy őfelsége más, mint egy Esmond kezéből vegye át aludttejét. Kivertem volna a tálcát Lord Bergamot kezéből, ha találkozom vele.

S akik ismerték óladységét, tudják, hogy olyasvalaki volt, aki teljességgel képes lett volna végrehajtani ezt a hőstettet, ha bölcsen vissza nem vonul az udvartól.

A pénzeszacskó Lady Castlewood ellenőrzése alatt állt, s ezt az ellenőrzést szívesen kiterjesztette mindazokra, akik közelébe kerültek — ezért parancsolási joga volt férjével szemben s ezt arra használta fel, hogy feladják londoni háztartásukat, Lincoln's Inn Fieldsből Chelsea-be költöztek, egy csinos új házba, melyet óladysége vásárolt, onnan pedig egész háztartását, komornáit, ölebeit, szobalányait, papját s őlordságát, a férjét áttette Castlewood Hallba, amelyet nem is látott, mióta még mint kisgyerek atyjával együtt elhagyta az Első Károly uralkodása alatt bekövetkezett zavargások idején.

A falak még mindig úgy álltak csupaszon és megrongáltan az öreg házban, ahogy ott maradtak a köztársaságiak golyói után. A kastély egy részét helyreállították és kirakták benne a londoni házból magukkal hozott ezüstneműt, függönyöket és bútorokat. Mylady azt hitte, hogy diadalmenettel vonul majd be Castlewood faluba s azt remélte, hogy a nép újjong majd, amint áthajtat a réten nagy kocsiával, mellette mylorddal, szemben pedig szobalányaival, ölebeivel és

* *Lionel Tipton, aki 1686-ban neveztetett ki Bergamot báróvá, mint a hátsólépcső felügyelője, később az éléskamra őre és királyi tejkamarás (George, második Castlewood gróf elhunytja után), őfelségét Saint-Germain-be kísérte, ahol utód nélkül halt meg. Az orániai herceg nem nevezett ki tejkamarást s e tisztséget semilyen következő uralkodó alatt sem töltötték be.*

kakaduival, a hintóban hat lóval, előtte és mögötte fegyveres lovas szolgákkal.

Mindez azonban a pápistaellenes háborgás közepette történt, a falu és a közeli város lakóit megrémítette őladysége festett arcának és szemöldökének látványa, amint a kocsi ablakán kibólintgatott, kétségkívül azt gondolva, hogy így nagyon kegyes a néphez. Egy öregasszony el is kiáltotta magát: — Lady Isabel! Irgalmas isten, hiszen ez Lady Jezabel! — és a tiszteletreméltó grófnő ellenségei ettől fogva hozzászoktak, hogy ezzel a névvel illessék. Az országot akkoriban nagy pápistaellenes forrongás töltötte be s őladységének és férjének közismert áttérése, kíséretében a pap s a castlewoodi kápolnában szolgáltatott mise, — bár a kápolnát éppen e szertartás számára építették, még mielőtt másféle istentiszteletről is hallottak az országban, és bár a szertartás a legkevésebbé feltűnő módon folyt le — eleinte nem nagy népszerűséget biztosított a grófnőnek a vidéken és a faluban. A castlewoodi birtok legnagyobb részét elkobozták és köztársaságiak között osztották szét. Még éltek néhányan Cromwellnek ezek közül az öreg katonái közül, s eleinte nagyon mérges szemmel nézték a grófnőt, amikor Castlewoodba költözött. Megjelent a hextoni bálban, magával vitte urát is s ott visszariasztotta a vidékieket ragyogó gyémántjaival, amelyeket nyilvános helyen mindig magára rakott. Azt mondták róla, hogy otthon is hordja őket s hogy alvás közben is ott vannak a nyakán, de a szerző szavát adhatja, hogy ez csak rágalom volt.

— Ha levenné, — mondta Lady Sark — a férje, Tom Esmond elszökne velük és elzalogosítaná őket. — Ez is rágalom volt. Lady Sark is száműzetésbe ment az udvartól és a két hölgy azelőtt hadilábon állt egymással.

A falu népe hamarosan engesztelődni kezdett úrnője iránt, aki, bármilyen fennhéjázó és hóbortos is volt, a maga módján jóságot és nagylelkűséget is gyakorolt, s Tusher doktor, a lelkész, nyája előtt hangosan zengte a grófnő dicséretét. Ami mylordot illeti, ő nem sok vizet zavart, alig tekintették többnek, mint őladysége függelékének, a grófnőt pedig, mint Castlewood régi urainak lányát és, mint a vidékiek mondogatták, hatalmas vagyon tulajdonosát, — de ennek a vagyonnak kilenctizede csak a szóbeszédben létezett — úgy tisztelték, mint a kastély úrnőjét és királynőjét.

Harmadik fejezet

THOMAS, A HARMADIK GRÓF IDEJÉBEN ISABELLA
APRÓDJA LESZEK

L ORD CASTLEWOOD nem sok idővel a visszavonulása után megint Londonba érkezett s egyik csatlósát elküldte egy kis házba, Ealing nevű faluba, London közelében, ahol egy idő óta egy öreg francia menekült lakott, névszerint Pastoureaux úr, egyike azoknak, akiket a francia király hugonetta-üldözése kényszerített át ebbe az országba. Ennél az öreg embernél lakott egy kisleány is, aki a Henry Thomas névre hallgatott. Ez a kisleány emlékezett még arra, hogy nem sokkal azelőtt máshol lakott, szintén Londonhoz közel, szövőszékek és orsók, sok zsolttárlás és templombajárás és egy egész francia telep közepette.

Volt ott egy nagyon-nagyon kedves barátnője, aki már meghalt s akit ő néniének szólított. Néha még most is meglátogatta álmaiban s arca, bár nem volt éppen szép, neki ezerszer kedvesebb volt mint Pastoureaux-né, a *Bon Papa*,* Pastoureaux úr új felesége, aki hozzá költözött, miután a néni eltávozott. És ugyancsak ott Spittlefieldsben, ahogy a helységet nevezték, lakott George bácsi is, aki szintén takács volt, de azt szokta mondani Harrynak, hogy ő, a kisleány, nemesember, apja kapitány, anyja pedig egy angyal.

Amikor ezt mondta, Bon Papa fel szokott pillantani munkájáról, amelybe éppen szép selyemvirágokat szőtt, és azt szokta mondani: — Angyal! A babyloni skarlát asszony angyla. — Bon Papa mindig a skarlát asszonyról beszélt. Volt egy kis szobája, ahol mindig prédikálni szokott és himnuszokat énekelt nagy, öreges orrából. A kis Harry nem szerette a

* Jó papa.

prédikálást, jobban szerette azokat a szép történeteket, amelyeket a néni mesélgetett neki. Bon Papa felesége sohasem mesélt neki szép történeteket, hanem veszekedett George bácsival, aki aztán el is maradt tőlük.

Ezután Harry Bon Papája, annak felesége s a két gyerek, akiket az új asszonnyal magával hozott, Ealingbe költöztek. Az új asszony saját gyerekeinek mindenből a legjobbat adta, Harryt pedig sokszor megverte, — Harry nem is tudta, miért. Űtéseken kívül mindenféle csúfnevet is kapott az asszonytól, ezeket itt nem kell megismételni, az öreg Pastoureau úr kedvéért, aki néha mégis csak jóságos volt. E napok egész boldogtalanságát Harry régen megbocsátotta, bár a mélabú árnyát vetette a gyerek ifjúságára s ez az árnyék kétségkívül végigkíséri majd Harryt legvégső napjáig, mert ahogyan a fiatal ágakat hajlítják, úgy nő később a fa, de aki mint gyerek sokat szenvedett és a boldogtalanságnak ez a korai iskolája nem tudta egészen elrontani, az legalábbis megtanulja, hogy gyöngéd és türelmes legyen a gyerekekhez.

Harry nagyon örült, amikor egy feketébe öltözött úriember lóháton, nyomában fegyveres szolgával eljött érte, hogy elvigye Ealingból. Az igazságtalan mostohaanya, aki elhanyagolta őt két saját gyereke miatt, előző este elegendő vacsorát adott neki és ezen a napon is bőséges reggelit. Ez egyszer nem verte meg s gyerekeinek megmondta, hogy vigyázzanak a kezükre. Az egyik gyerek kislány volt és Harry sohasem volt képes egy lányt megütni; a másik kislány, akit könnyen megverhetett volna, de az olyankor mindig jajgatott és Pastoureau-né rögtön segítségére sietett cséphadaróként működő kezével. Ezen a napon mosta meg először Harry arcát úgy, hogy közben egyszer sem vágta pofon. Még szipákolt is kissé, amikor a feketeruhás úriember eljött a fiúért, az öreg Pastoureau úr pedig, amikor megáldotta a gyereket, vállá fölött mérgesen tekintett az idegen úrra s mormolt valamit Babylonról és a skárlát asszonyról. Pastoureau úr már egészen megöregedett, szinte gyerekké vált. Pastoureau-né férje orrát is meg szokta törölni, akárcsak a gyerekekét. Nagy, testes, csinos fiatal asszony volt, de bárhogyan is igyekezett sírni, Harry tettetésnek tartotta az egészséget és meglehetősen vígan ugrott a nyeregbe, ahová a lakáj felsegítette.

Ez a lakáj francia volt, neve Blaise. A gyerek tökéletesen

beszért Blaise anyanyelvén, sőt jobban is, mint angolul; hiszen idáig főként franciák között élt s a többi fiú az ealingi réten kis franciának is nevezte őt. Hamar megtanult tökéletesen angolul is és valamennyire elefejtette a francia nyelvet: gyerekek hamar felejtenek. A gyerekek voltak korábbi emlékei is egy másik országról, egy városról tele nagy fehér házakkal, s egy hajóról. De ezek alig kivehetően éltek a fiú lelkében, aminthogy nemsokára ugyanígy elhalványodott Ealing emléke is, valamint sok minden abból, amit ott szenvedett.

A mögötte ülő lakáj élénk és beszédes ember volt és közölte a fiúval, hogy az előtte lovagló úriember mylord káplánja, Holt atya, hogy őt meg ezután Harry Esmond úrfinak nevezik majd, hogy Castlewood gróf a keresztapja, hogy ezután a castlewoodi kastélyban él majd vidéken, ahol meglátja a grófnőt, aki nagyon előkelő hölgy. Így Blaise nyergében érkezett meg Harry Esmond Londonba egy Covent Garden nevű szép térre, amelynek közelében pártfogója lakott.

Holt úr, a pap kézenfogta a gyereket s bevezette ehhez a nemes úrhoz, egy magas, lankadt nemesúrhoz, aki nagy sapkában, világos, reggeli kabátban ült és narancsot szopogatott. Megveregette Harry fejét és egy narancsot adott neki.

— *C' est bien ça** — mondta a papnak, miután szemügyre vette a gyereket, a feketeruhás úr pedig vállat vont.

— Vigye el, Blaise, valahová mulatni — s a fiú és az inas elment mulatni. Harry szökdelve ment Blaise után: örült, hogy mehetett.

E napok örömeire élete végéig emlékezni fog. Monsieur Blaise elvitte színházba, amely ezerszer nagyobb és szebb volt, mint az ealingi vásár bódéja, a következő boldog napon pedig csónakáztak a folyón s Harry látta az utcaszerű londoni hidat, rajta a házakat és könyvesboltokat s a londoni Towert, az arzenált s a nagy oroszlánokat és medvéket a sáncárókban — mindezt Monsieur Blaise társaságában.

Hirtelen egy kora reggel az egész társaság útrakelt vidékre, nevezetesen őlordsága, a gróf s a másik úr, Monsieur Blaise és Harry, mögötte egy nyeregben, s két-három pisztolyos ember a málhás lovakkal. A francia egész úton rablós-

* No, ez rendben van.

történeteket mesélt a kis Harrynak, amiktől a gyerek haja égnek állt rémületében, úgy hogy az útmenti, nagy, komor fogadóban, ahová szálltak, azt kérte, engedjék meg neki, hogy valamelyik szolgával egy szobában aludjék, s a lorddal utazó úriember, Holt úr annyira megsajnálta, hogy a maga szobájában állíttatott föl a gyereknek egy kis ágyat.

A kisfiú mesterkéletlen szavai és feleletei valószínűleg megnyerték a páter kegyét, mert következő nap Holt úr azt mondta, hogy Harry lovagoljon az ő nyergében, nem pedig a francia lakájában s az egész utazás alatt ezerfélét kérdezett a gyerektől, — ealingi mostohatestvéreiről és rokonairól, hogy mire tanította nagyapja, milyen nyelveken beszél, tud-e olvasni, írni, énekelni és így tovább. És Holt úr megállapította, hogy Harry tud olvasni és írni s nagyon jól beszél franciául és angolul, amikor pedig az éneklés felől kérdezte Harryt, a kölyök egy zsoltárba kezdett Luther Márton doktor dallamára, mire Holt úr nevetésbe tört ki, sőt zsinóros süvegű és parókás keresztapja sem állhatta meg nevetés nélkül, amikor Holt megmondta neki, mit énekel a gyerek. Úgy látszott, hogy Luther Márton doktor zsoltárait nem éneklék azokban a templomokban, ahol Holt úr prédikál.

— Ezt az éneket nem szabad többé énekelned, hallod-e, kisember — szólt a gróf úr és felemelte ujját.

— De majd megpróbálunk jobbra tanítani, Harry — mondta Holt úr, és a gyerek — mert engedelmes, gyöngéd természetű gyerek volt — azt felelte, hogy szereti a szép éneket s igyekszik majd megtanulni mindent, amit az úr mond neki. Ezen a napon annyira megnyerte az urak tetszését beszédével, hogy a maguk asztalához ültették ebéd közben, a fogadóban, és biztatták a fecsegésre. Monsieur Blaise pedig, akivel előző nap együtt lovagolt és ebédelt, most kiszolgálta őt...

— Jól van, jól van — mondta Blaise saját nyelvén aznap éjszaka, amikor megint megszálltak egy fogadóban. — Most kis lordok vagyunk, de majd meglátjuk, mik leszünk, ha Castlewoodba érkezünk myladyhez.

— Mikor érkezünk Castlewoodba, Monsieur Blaise? — kérdezte Harry.

— *Parbleu!** Mylordnak nem sürgős — mondta Blaise vigyorogva és valóban úgy látszott, hogy őlordsága nem nagyon hajszolja magát, mert három nap kellett neki arra az útra, melyet Harry Esmond azóta gyakran megnyargalt tizenkét óra alatt. Harry az utolsó két napon a pap nyergében lovagolt, aki olyan kedves volt hozzá, hogy a gyerek egészen megszerette és bizalmas lett vele az utazás végére, s alig volt kis szívének olyan gondolata, melyet akkorra ne bízott volna rá új barátjára.

Vége a harmadik nap estéjén megérkeztek egy tetszetős külsejű faluba egy nyárfákkal szegélyezett mező közepén, ahol az emberek mind levették kalapjukat s meghajoltak a gróf úr előtt, aki unottan biccentett nekik, volt köztük egy testes személyiség reverendában és széles karimájú kalapban, ez mindenkinél mélyebbre hajolt s ezzel az eggyel mylord is, Holt úr is váltott néhány szót.

— Ez a castlewood templom, Harry — mondta Holt úr —, ez pedig a főpillére, a tudós Tusher doktor. Vedd le a kalapodat, fiú, és üdvözlödd Tusher doktort!

— Jöjjön át vacsorára, doktor — mondta mylord, mire a doktor megint mélyen meghajolt s a menet megindult az előttük álló sok szürke tornyos, szélkakasos, napsütésben lángható ablakú, nagy ház felé és Harry látta, hogy a fejük felett keringő nagy varjúhad is leszállt a ház mögötti erdőbe, mire Holt úr megjegyezte, hogy ezek a varjak is Castlewoodban laknak.

Megérkeztek a házhoz, s egy boltív alatt belovagoltak az udvarra — közepén szökőkút — ahol sok szolgálta várta már őket, hogy leszálláskor mylord kengyelvasát tartsák és ugyanilyen tiszteletet tanúsítottak Holt úr iránt is. A gyerekek úgy rémlett, hogy a szolgák kíváncsian nézegetik őt s összemосolyognak és arra is visszaemlékezett, amit Blaise mondott neki még Londonban, amikor Harry a keresztapjáról kérdezősködött s a francia így szólt: — *Parbleu*, hiszen a vak is látja, hogy mylord a keresztapja — persze e szavak értelmét a szegény kisfiú akkor nem értette, de nem sokkal ezután megtanulta az igazságot és nem kis szégyenérzettel gondolta végig.

* *Teringettét!*

Amint leszálltak lovaikról, Holt úr kézenfogta Harryt, keresztülvezette az udvaron egy alacsony ajtón át két földszintes szobáig, az egyik, mint Holt atya közölte, a fiú szobája, másik, a folyosó túlsó oldalán a páteré, s amint a kisember megmosta arcát, a páter pedig rendbehozta öltözetét, megint átvezette Harryt azon az ajtón, ahol mylord lépett be az előcsarnokba, föl a lépcsőn s egy előszobán át mylady fogadószobájába — Harry úgy gondolta, hogy ennél a teremnél soha nem látott fényesebbet, nem, még a londoni Towerben sem, amelyet nemrég nézett végig.

A szobát valóban gazdagon díszítették, Erzsébet királynő korának modorában, mindkét végén nagy, színes ablakokkal, hímzett faliszőnyegekkel, melyeket a színes üvegen át ragyogó napfény ezer színben merített meg, s itt a tűz mellett teljes pompában ült egy hölgy — ez elé vezette a pap Harryt, akit a hölgy külseje igazán megdöbbenített.

A grófnő arcát fehér és piros kence borította, egészen szeméig, amelynek a festék földöntúli csillogást kölcsönzött, fején csipkatorony, alatta fekete fürtcsomó — vendégfürtök — úgyhogy nem csoda, ha a kis Harry elrettent, amikor bemutatták neki, — miközben a jó pap látta el a szertartásmester szerepét az ünnepélyes bemutatkozásnál — szeme majdnem olyan tágra nyílt, mint a ladyé volt s úgy bámult rá, mint arra a komédiásnőre, aki a gonosz királynőt játszotta a tragédiában, amikor színjátszó társulat érkezett az ealingi vásárba.

Mylady egy nagy karosszékből ült a kandalló mellett, ölében egy dühösen ugató spaniel, mellette egy kis asztalon tubákos szelencéje és cukros dobozkája. Fekete bársony köntöst és lángszínű, brokát alsóruhát hordott. Ujjain épp anynyi gyűrű csillogott, mint a Banbury Cross-i öregasszonyon, szívesen mutogatott szép kis lábán aranyhímzéssel átszőtt harisnya és pirossarkú fehér topánka; ruháiból pézsmaillat áradt, valahányszor megmozdult vagy éppen elhagyta a szobát teknősbéka botjára támaszkodva, sarkában az ugató kis Fúriával.

Mylady mellett Tusherné, a lelkész felesége ült. Az elhunyt lord idejében őladysége komornája volt s minthogy ez a foglalkozás szíve szerint való volt, természetszerűen folytatta, amikor Castlewood grófnő visszatért atyai házába.

— Bemutatom a grófnőnek rokonát és kis udvari apródját, Henry Esmond úrfit — mondta Holt úr s mélyen meghajolt, bizonyos nevetséges alázattal. — Hajolj meg szépen mylady előtt, Monsieur, aztán még egy kis meghajlás, nem ilyen mélyen, Madame Tushernek, a szép castlewoodi papnének.

— Igen, Castlewoodban éltem és itt is szeretnék meghalni, Sir — felelte Madame Tusher és erősen ránézett, előbb a fiúra, aztán a myladyre.

Egyelőre a gyerek egész figyelme myladyre irányult. Nagy szemét nem tudta róla levenni. Az ealingi császárnő óta nem látott ilyen félelmes valamit.

— Tetszem neked, kis apród? — kérdezte a lady.

— Nehezen lehet megnyerni a tetszését, mylady, ha nem képes rá — kiáltotta Madame Tusher.

— Hallgasson már, maga ostoba Mária — mondta Lady Castlewood.

— Amihez ragaszkodom, ahhoz ragaszkodom, Madame, és inkább meghalnék, mintsem ki ne mondjam.

— *Je meurs où je m'attache** — mondta Holt úr udvariasan vigyorogva. — A fagyöngy mondja ezt a képen és úgy csüng a tölgyön, ahogy csak egy gyöngéd élősdí képes.

— Maga meg mindenre képes! — kiáltotta Tusherné.

— Csitt, Tusherné, maga mindig pörlekedik Holt atyával — kiáltotta mylady. — Jöjj és csókold meg a kezemet, gyermekem — s a tölgy kinyújtotta egyik ágát a kis Harry Esmond felé, aki megragadta és kötelességszerűen megcsókolta az aszott, öreg kezét, a bütykös ujjperecek fölött, ahol mintha száz gyűrű csillogott volna.

— Sok szép fiút boldoggá tenne, ha megcsókolhatná ezt a kezét! — kiáltotta Tusherné, mire mylady felkiáltott: — Menjen, maga, bolondos Tusherné! — s ráütött nagy legyezőjével, Tusherné pedig felugrott, hogy megragadja és megcsókolja kezét. Fúria is felugrott és dühösen megugatta Tushernét, Holt atya pedig ravasz, komoly tekintettel nézte ezt a furcsa jelenetet.

A kisfiún mutatkozó megilletődés talán tetszett a ladynek, aki ezt a mesterkéletlen hízalgést kiváltotta, mert ami-

* Ott halok meg, ahová vonzódok.

kor Harry letérdelt — amire Holt atya utasította őt az akkori divat szerint — és mélyen meghajolt, a grófnő így szólt: — Esmond apród, komornyikom majd közli veled, mi a kötelességed, ha mylord körül és körülöttem szolgálatsz, a jó Holt atya pedig úgy tanít majd, mint egy nevünket viselő nemest megillet. Engedelmeskedned kell neki mindenben s kérlek, igyekezz épp olyan tanult és épp olyan jó lenni, mint nevelőd.

Úgy látszott, mylady a legnagyobb tisztelettel viseltetik Holt úr iránt és jobban fél tőle, mint bármi mástól a világon. Akármilyen mérges is volt, Holt atyának egy szava vagy tekintete megnyugtatta, aminthogy a páter nagy erővel tudott befolyásolni mindenkit, aki a közelébe került, többek között új növendéke teljes bizalommal és odaadással alávetette magát a jó páternek s készséges rabszolgájává lett szinte az első pillanatban, amikor meglátta.

Kis kezét a páterébe tette, amikor eltávoztak az első bemutatkozás után úrnőjétől, és a maga mesterkéletlen, gyermeki módján többfélét kérdezett tőle.

— Ki az a másik asszony? — kérdezte. — Kövér és gömbölyű, sokkal szebb, mint Lady Castlewood.

— Az Madame Tusher, a castlewoodi lelkész felesége. Van egy veled egykorú fia, de nagyobb nálad.

— Miért szereti úgy mylady kezét csókolgatni? Nem jó azt megcsókolni.

— Az ízlések különböznek, kisfiam. Madame Tusher ragaszkodik myladyhez, mert komorna volt, mielőtt férjhez ment az öreg lord idejében. Férjhez ment Tusher doktorhoz, a család lelkészéhez. Az anglikán egyház papjai gyakran vesznek el komornákat.

— Tisztelendő atyám nem veszi el azt a francia nőt, akit a kamrában láttam Blaise-zel nevetgélni?

— Én az anglikán egyháznál régibb és jobb egyházhoz tartozom, — mondta Holt úr és mellére meg homlokára olyan jelet írt, melynek jelentését Esmond akkor még nem értette — a mi egyházunkban a papság nem házasodik. Majd nemso-kára jobban megérted ezeket a dolgokat.

— Hát nem Szent Péter volt annak az egyháznak a feje? Rabbits doktor azt mondta nekünk Ealingben.

— De ő volt — felelte a páter.

— De hát Szent Péter házas volt, hiszen csak múlt vasárnap hallottuk, hogy feleségének anyja lázas beteg volt.

Erre a páter megint nevetett és azt mondta, hogy Harry majd később ezt is jobban megérti, aztán magával vitte Harry Esmondot és megmutatta neki a régi, nagy házat, amelyben ezután lakik majd.

A ház zöld dombon állt, mögötte erdővel, az erdőben varjak fészkeivel, ahol a madarak reggel és este hazatértük után nagy károgást vittek véghez. A domb lábánál patak folyt, ódon, magas híd ívelt át rajta, emögött nagy, kellemes, zöld síkságon épült Castlewood falva, közepén a templommal, közvetlenül mellette a paplakkal, majd a kovácsműhely szomszédságában a fogadó „A három kastély” hársfára szegezett címerével. A londoni út a felkelő nap irányában kanyarodott tovább, nyugatra pedig dombok és hegycsúcsok emelkedtek, s Harry Esmond sokszor látta mögöttük ugyanazt a napszálltát, mint most, ezer mérföldre onnan, a nagy óceánon túl, egy új Castlewoodban, egy más folyó partján, amely, mint a bolyongó Aeneas új hazája, ifjúsága országának kedves neveit viseli.

A castlewoodi kastély két udvar köré épült, melyek közül most csak az egyiket, a szökőkutas udvart lakták, mert a másikat szétrombolták Cromwell háborúiban. A még jókarban lévő szökőkutas udvarra nyílt a nagy terem, mellette a konyha és a kamrák, egy tucat lakószoba északra nézett és összekötetésben állt a keletre tekintő kis kápolnával, a főkapuig nyúló épületekkel s a nyugatra néző előcsarnokon keresztül a lerombolt udvarral.

Ez az udvar volt a nagyszerűbb a kettő közül, míg a protektor ágyúja le nem rontotta egyik oldalát, még mielőtt a kastélyt megostromolták és elfoglalták. Az ostromlók az óratorony alatti terrászon hatoltak be s lelőtték az őrség embezeit, élükön mylord nagybátyját, Francis Esmondot.

A restauráció nem hozott elég pénzt Lord Castlewoodnak ahhoz, hogy helyreállítsa házának ezt a megrongált részét, mely a nappali termeket foglalta magába, fölöttük a hosszú zenetermet, előtte pedig a kertes terrász húzódott, de itt azért már újra nyíltak azok a virágok, melyeket a rohamozó kerekfejűek csizmái letapostak, — a kertet nem sok

költséggel és csak kis fáradsággal újíttotta fel a két lady, aki a második gróf után a kastélyt kormányozta. A terrászos kert körül alacsony fal húzódott, kis ajtó nyílt belőle a mögötte fekvő erdős magaslatra, melyet mai napig is Cromwell Üte-gének neveznek.

A fiatal Harry Esmond öladysége komornyikjától megtanulta elég könnyű szolgálati kötelességeit: szolgálta a grófnőt a gyermekkora idején dívó általános szokás szerint, mint apród, széke mögött állt, ebéd után ezüst medencében illatos vizet hozott neki, ünnepélyes alkalmakkor kocsija lépcsőjén ült s fogadónapokon bevezette hozzá a vendégeket.

A vendégek főként a vidéken és a szomszédos városban elég nagyszámban föllelhető katolikus nemességhez tartoztak s elég gyakran lovagoltak át Castlewoodba, hogy az ottani vendéglátást élvezzék. Itt-tartózkodásuk második évében a társaság különösképpen növekedni látszott. Mylord és mylady ritkán maradt látogatók nélkül s ezek társaságában érdekes volt megfigyelni Holt atyának, a család gyóntatójának és Tusher doktornak, a castlewoodi lelkésznek különböző viselkedését: Holt úr a legelőkelőbbek között is, mint egyenrangú, otthonosan mozgott, sőt mintha mindnyájuknak parancsolna, míg a szegény Tusher doktor helyzete igazán nehéz volt, mert valaha a kastély lelkésze volt s még most is a protestáns szolgák papja, ezért inkább főkomornyiknak tekintették, mint egyenrangú vendégnek, amint hogy az első fogás után mindig fel is állt és elment.

Ebben az időben sok titkos látogató is érkezett Holt atyához, akikben Harry Esmond nemsokára minden nehézség nélkül felismerte a páter hitén lévő egyházi férfiakat, bármilyen ruhában jöttek is — mert különféle ruhákba öltöztek. Állandóan bezárkóztak a páterrel, s gyakran úgy érkeztek és úgy lovagoltak el, hogy nem is tisztelegtek mylordnál és mylady-nél, azaz inkább a ladynél és a lordnál, mert őlordsága nálánál alig számított többet a háznál s egészen hitvestársának uralma alatt élt.

Egy kis madarászat, egy kis vadászat, jókora alvások, hosszú időtöltés a kártyaasztal és a terített asztal mellett — elmúlatták őlordsága napjait, egyiket a másik után. Ha ebben a második évben gyűléseket tartottak, éspedig gyakran zárt ajtók mögött, az apród mindig megtalálta mylord-

nak kutyákkal és lovakkal telefirkált ív papírját, és azt mondták, nagy erőlködésébe telt, hogy ne aludjék el ezeken a tanácskozásokon, melyeken a grófnő uralkodott s őneki alig volt nagyobb szerepe, mint hogy titkárja lehetett a feleségének.

Holt atyát hamarosan annyira elfoglalták ezek a gyűlések, hogy meglehetősen elhanyagolta annak a kisleányának nevelését, aki olyan örömet alárrendelte magát a nyájas pap parancsainak. Eleinte sokat és rendszeresen olvastak latinul is, franciául is, miközben a páter nem mulasztotta el, hogy saját hitével befolyásolja növendékét, de nem kényszerítette erőszakosan, hanem olyan tapintatosan és kedvesen bánt vele, hogy meglepte és vonzotta a gyereket, akit sokkal könnyebben nyertek meg ezek a módszerek, mint a tekintély bármilyen szigorú érvényesítése.

Holt atya gyönyörűségét lelte abban, ha sétájukon Harrynek saját rendje dicsőségéről beszélt, hőseiről és vértanúiról, azokról a szerzetesekről, akik ezrével térítették meg a pogányokat, áthatalmak a sivatagokon, kockáztatták, hogy karóhoz kötve égetik meg őket a vadak, uralkodtak udvarok és tanácsok fölött, máskor meg királyok kínzókamráival dacoltak, úgyhogy Harry Esmond azt gondolta: a jezsuitákhoz tartozni az élet legnagyobb jutalma, a dicsvágy legmerészebb célja, itt a földön a legmagasabbra ívelő pályafutás, a mennyben a legbizonyosabb elégtétel, s már kezdett epedni a nap után, amikor nemcsak hogy beléphet az egyedül üdvözítő egyházba s először részesülhet az első áldás szentségében, hanem amikor tagja lehet annak a csodálatos szerzetnek, mely jelen van az egész világon s a legbölcsebb, legbátrabb, legelőkelőbb születésű, legékesebben szóló férfiakat sorolhatja tagjai közé. Holt atya csak arra kérte Harryt, tartsa titokban nézeteit s úgy rejtse őket, mint nagy kincset, amelyet elvesztene, ha feltárná, — a kisleány pedig, büszkén erre a bizalomra és a megőrzendő titokra, szenvedélyesen ragaszkodott mesteréhez, aki oly csodálatos és áhítatot keltő rejtelembe vezette be őt.

Amikor aztán kis szomszédja, Tom Tusher hazaérkezett a szünidőre az iskolából s elmondta, hogy belőle anglikán papot nevelnek s hogy majd stipendiumot kap az iskolájától, aztán kollégiumi, majd egyetemi ösztöndíjat, később pedig

jó parókiát — a fiatal Harry Esmondnak a megtartózkodás teljes erejére volt szüksége, hogy ne mondja ifjú társának:

„Egyház! Papság! Zsíros parókia! Dehát, drága Tomym, te egyháznak és papságnak nevezed a ti egyházatokat és papságotokat? Mi egy zsíros parókia összehasonlítva azzal, hogy egyetlen beszéddel százezer pogányt térítünk meg? Mi a Szentháromság Kollégium ösztöndíja a vértanúság koronája mellett, amikor angyalok állnak szolgálatodra, mihelyt előzőleg leütötték fejedet? Tud-e a ti iskolamesteretek köpenyével átvitorlázni a Themzén? Vannak-e a ti templomaitokban olyan szobrok, amelyek vérezni, beszélni, járni, sírni tudnak? Derék Tomym, a kedves Holt atya templomában ezek a dolgok minden nap megesnek. Hiszen tudod, hogy Szent Fülöp megjelent Lord Castlewoodnak és rábírta, hogy az egy igaz egyházhoz forduljon. Hozzád soha nem jönnek majd szentek.”

És Harry Esmond Holt atyának tett ígéretéhez híven elrejtette ezeket a kincseit Tom Tusher elől, de Holt atya előtt kinyilvánította, az pedig megsimogatta fejét, rámosolygott kifürkészhetetlen tekintetével és azt mondta neki, jól teszi, hogy e nagy dolgokon tűnődik és nem beszél róluk, csak ha majd tőle kap erre utasítást.

EGY PÁPISTA PAP NEVEL A KATOLIKUS VALLÁSRA. —
CASTLEWOOD GRÓFNŐ

HA ELÉG IDŐT adnak neki és gyermeki hajlamait kellőképpen táplálják, Harry Esmondból jezsuita szerzetes lett volna, mielőtt egy tucat év eltelik, s napjait mint vértanú fejezte volna be Kínában, vagy mint áldozat a Tower Hillen, mert az alatt a néhány hónap alatt, melyet Castlewoodban együtt töltöttek, Holt úr teljes hatalomra tett szert a fiú értelme és érzelmei fölött és arra a meggyőződésre bírta — amiben egyébként Holt atya is egész szívéből hitt — hogy nincs olyan nemes élet, nincs olyan kívánatos halál, mint amelyet híres rendjének annyi tagja hajlandó volt magára vállalni. Szeretettel, ragyogó szellemességgel, mindenkit elbűvölő nyájassággal, tekintélyével, melyet jól tudott felhasználni, rejtélyességgel és hallgatással, amely csak növelte a gyerek tiszteletét iránta, — megnyerte Harry feltétlen hűségét és kétségkívül meg is tartotta volna, ha el nem szólítják nagyobb és fontosabb tervek, mint az, hogy egy szegény kisfiút a rendbe felvegyenek.

Miután néhány hónapot nyugalomban otthon töltöttek — ha ugyan ezt nyugalomnak lehet nevezni, mert valójában szünetlen civakodás volt — mylord és mylady vidéki kastélyukból Londonba mentek, magukkal vitték gyóntatóatyjukat is, akinek kis növendéke aligha ontott keserűbb könnyeket életében, mint éjszakákon át, miután először szakadt el drága barátjától és ott feküdt magányos kamrájában a páter üres szobája mellett. Ő és néhány szolgáló maradtak a nagy ház egyedüli lakói és bár Harry buzgón elvégezte mindazokat a feladatokat, melyeket a páter adott neki, azért sok szabad órája maradt, ilyenkor a könyvtárteremben olvasott s kis eszét megzavarta az ott talált nagy könyvekkel.

Egy idő múltán a kisfiú hozzászokott a hely magányához.

s későbbi napjaiban úgy emlékezett vissza életének erre a részére, hogy nem volt éppen boldogtalan korszak. Amikor a család Londonban tartózkodott, az egész személyzet velük költözött, kivéve a kapust, aki ezenfelül serfőző, kertész és favágó is volt, valamint feleségét és gyerekeit.

A kapu mellett laktak, ajtajuk az udvarra nyílt, a káplán szobája a rétre nézett s mellette volt egy kisebb kamra, melyben Holt atya a könyveit tartotta és Harry Esmond ágya is ott állt. A háznak keletre néző oldala megmenekült Cromwell csapatainak ágyúitól, mivel ütegük a nyugati udvarral szembenező magaslaton állt, úgy hogy ezen a keleti szárnyon csak kevés jele látszott ennek a pusztításnak, kivéve a kápolnában, melynek Hatodik Edward korából fennmaradó festett ablakait a köztársaságiak betörték.

Holt atya idejében a kis Harry Esmond volt a páter bizalmas és hűséges kis szolgája: kiporolta ruháit, összehajtogatta palástját, még hajnalban vizet hozott neki a forrásról és bárhová boldogan rohant szeretett papjának szolgálatára. Amikor a páter elutazott, bezárta saját szobáját, de azt a szobát, ahol könyveit tartotta, ott hagyta a kis Harrynak, aki a páter társaságát leszámítva alig volt elhagyatottabb, mint amikor Lord Castlewood otthon tartózkodott.

Van egy szellemes francia mondás, amely úgy szól, hogy senki sem hős az inasa előtt, s még kevésbbé éles szem is, mint amilyenel mylady kis apródját a természet megajándékozta, meglátta volna, hogy úrnőjének sok tulajdonsága semmiképpen sem heroikus, bármennyire hízelgett, udvarolt is neki Tusherné. Ha nem volt jelen Holt atya, akinek nagy volt a tekintélye a házaspár előtt, mylord és mylady annyira veszekedtek és szidalmazták egymást, hogy a szolgák is nevettek rajtuk, szolgáló kis apródjuk pedig megijedt tőlük. Szegény fiú remegett úrnője előtt, aki százféle csúfnéven szólította, akinek semmi volt pofonütni őt, vagy arcára borítani az ezüsttálat, melyet az ő kötelessége volt átnyújtani neki ebéd után.

A grófnő ugyan jóságával mindig kárpótolta e szigorúságaiért, de be kell vallani, hogy ezek azért nagyon boldogtalanná tették gyerekkorát. De úrnője maga is boldogtalan volt ebben az időben, a szegény lélek, s azt hiszem, saját szomorú életét keserültette meg a háznépével. Úgy gondolom,

mylord éppen annyira félt tőle, mint az apródja, s Holt úr volt az egyetlen személy a házban, aki elbírt vele.

Harry hát boldog volt, ha a páter is velük ebédelt, s azután utána osonhatott, fecseghetett, olvashatott, vagy sétálhatott vele. Szerencsére a grófnő késő délig nem kelt föl. És az ég irgalmazzon annak a szegény komornának, akire az öltöztetését bízta! Gyakran láttam szegényt, amint piros szemekkel jött ki a mindenki elől elzárt szobából, ahol őladysége toalettjének hosszú és rejtelmes szertartásait végrehajtották, a sakktábla is sokszor csapódott rá Tusherné ujjaira, ha rosszul játszott vagy a játék a grófnőre nézve helytelen fordulatot vett.

Aldott legyen a király, aki divatba hozta a kártyákat, áldottak legyenek a pikét és a cribbage feltalálói, mert legalább hat órát elfoglaltak őladysége napjából s ez alatt családja kissé nyugodtabban élhetett. Mylady gyakran jelentette ki, hogy e foglalatosság nélkül meg kellene halnia. Házanépe, akár egy órség tagjai, egymást váltotta fel — elég veszélyes poszt is volt őladységével játszani! — és sorban kártyáztak vele.

Holt úr órákig ült vele a pikét-asztal mellett, s ez alatt mylady illendően is viselkedett, ami pedig Tusher doktort illeti, azt hiszem, bármelyik hívének halálos ágyát is otthagyni volna, ha castlewoodi patrónusnője hívta volna egy játszámára. Néha, amikor tűrhetően megvoltak egymással, mylord is leült vele.

Ezekén kívül myladynek ott volt szegény, hűséges Tusher-néje s egy-két komornája is, akikre Harry Esmond vissza tud emlékezni ezekből az időkből. Nem nagyon sokáig tudták elviselni ezt az előkelő szolgálatot: egyik a másik után kipróbálta és rajta is vesztett. Nekik, a gazdasszonynak és a kis Harry Esmondnak megvolt a maguk külön asztala. Szegény nők! Az ő életük sokkal nehezebb volt, mint az apródé. Ő kis ágyába húzódva egészségesen alhatott, míg ők ott ültek őladysége ágya mellett s addig olvasták fel az újságot, vagy a nagy Cyrus életét, míg úrnőjük elaludt.

Mylady ládaszámra kapta Londonból az új színdarabokat s Harrynak megvesszőzés terhe alatt megtiltották, hogy beléjük nézzen. Tagadhatatlan, hogy ezt a büntetést gyakran megérdemelte és néha meg is kapta. Holt atya is alkal-

mazta kétszer-háromszor, amikor rajtakapta az ifjú semmirekellőt Shadwell úrnak vagy Wycherley úrnak egy gyönyörűségesen gonosz komédiájával, melyet párnája alatt rejtegett.

Mylordnak is ezek voltak kedvenc olvasmányai, ha egyáltalában olvasott valamit. De nem szívlelhette nagyon a tanulmányokat, aminthogy, legalábbis kis apródja úgy képzelte, semmiféle túlzásba vitt foglalatosságot nem szívlelhett.

A kis Harry Esmondnak mindig úgy tetszett, hogy mylord kedvesebben bánik vele, ha felesége nincs jelen, és Lord Castlewood néha magával is vitte a kisfiút vadászatra vagy madarászatra, szeretett vele kártyázni vagy trik-trakozni, ezeket a játékokat a fiú megtanulta urának kedvéért, aki napról-napra jobban megszerette a kisfiút s különös örömet áruult el, ha Holt atya kedvező beszámolót adott róla, ilyenkor megveregette fejét és megígérte, hogy gondoskodik majd a fiúról. Mylady jelenlétében azonban mylord nem mutatta jószágának jeleit s azt színlelte, hogy durván bánik a fiúval, kis hibákért is keményen megszidta, de ezért aztán bizonyos módon bocsánatot kért a kis Esmondtól, amikor magukra maradtak, s azt mondta, hogy ha nem ő beszélne vele durván, akkor a felesége tenné ezt s az ő nyelve nem olyan gonosz, mint myladyé — ebben egyébként a fiú, akármilyen fiatal volt is, már bizonyos volt.

Mindeközben a világban olyan események játszódtak le, amelyekről az egyszerű, ifjú apród nem igen vett tudomást. De egy napon, amikor a szomszédos városba kocsiztak s ő mylady hintájának lépcsőjén ült, odabent meg őlordsága, a grófnő és Holt atya, — nagy néptömeg gyűlt össze gúnyolódva és ordítózva a kocsi körül és így üvöltöztek: „Éljenek a püspökök!” „Le a pápával!” „Nem kellene papisták! Le a papistákkal! Jezabel!” Ezen mylord nevetni kezdett, mylady szeme forogni kezdett dühében, mert olyan merész volt mint egy oroszán és senkitől sem félt, Holt úr azonban, mint Esmond a lépcsőülésről látta, meglehetősen riadt arccal hanyatlott hátra ülésére és ezt kiáltotta őladységének: — Az istenért, asszonyom, ne szóljon és ne nézzon ki az ablakból, üljön nyugodtan. — De a grófnő nem engedelmeskedett a páter okos tanácsának, kidugta fejét a kocsiablakon és kivisített a ko-

csisnak: — Vágj keresztül a pimaszokon, James, és ne sajnáld az ostorodat!

A tömeg üvöltő gúnykacajjal és ismételt „Jezabel, Jeza-bel” kiáltásokkal felelt. Mylord csak még jobban nevetett, egykedvű úriember volt, általában úgy látszott, hogy semmi sem izgatja fel, bár én láttam, amint erőteljesen újjongott és hallalizott a kutyáinak s rendszerint nagyon sárga és nyugodt arca kigyult örömében, amikor nyúl után vágattunk a buckákon át, s láttam nevetni, káromkodni, hurrázni egy kasviadalnál, mert ezt a sportot nagyon szerette. Most pedig, amikor az emberek elkezdték feleségét szidalmazni, valamilyen pajkos tekintettel nevetett, mintha jó sportra volna ki-látása, s azt gondolná, hogy mylady és a többiek egy mér-közés versengő felei.

James, a kocsis valószínűleg jobban félt úrnőjétől, mint a csoportosulástól, mert rásuhintott a lovakra, ahogy parancsolták neki, s az első lovon ülő fullajtár — mylady mindig hatlovas hintón járt — az ostorszíjjal vállon ütötte az egyik fickót, aki meg akarta ragadni az ostorhegyes zabláját.

Piacnap volt s a falusiak mind összegyültek baromfival és tojással megrakott kosaraikkal, s alig ütötte meg a fullajtár azt az embert, aki meg akarta ragadni lovát, már egy nagy káposztafej repült bombaként a kocsiba, mire mylord még jobban nevetett, mert a káposzta kiütötte mylady kezéből a legyezőt és Holt atya hasára zuhant. Aztán répa- és krumplieső következett.

— Az istenért, maradjon nyugodtan! — szólt Holt atya. — Csak tíz lépésre vagyunk a *Harang* kapujától, ott aztán ránk csukhatják a kapukat és kizárhatjuk ezt a *canaille*-t.*

A kis apród a kocsin kívül, a lépcsőn ült, egy fickó a sokaságból megcélózta őt egy krumplival, el is találta a szemét, mire szegény kis apród feljajdult, a süvölvény pedig, egy nagy, erős, városi nyergeslegény, nevetett. — Na, te átkozott kis nyávogó pápista fattyú — mondta és lehajolt egy másik lövedékért, a tömeg közben összegyült a lovak és a fogadó kapuja között s a kocsit feltartóztatta. Mylord fiatalos gyorsasággal ugrott ki a feléje eső kocsiajtón, az ajtó mögé tolta a kis Harryt, egy pillanat alatt megragadta a krumplihajigáló

* Csőcselék.

gallérját, a következő percben pedig a fickó sarka a levegőben volt és puffanva esett vissza a kövezetre.

— Te otromba, gyáva pimasz! — kiáltott. — Te nagyszájú gazember! Hogy merészelsz gyereket megtámadni, nőket bántalmazni? Még egyet dobj a kocsira, te alattomos disznóbőrfoltozó, esküszöm, keresztülszúrlak a pengémme!

— Hurrá, mylord! — kiáltottak többen a tömegből, mert ismerték őt, a nyergeslegény pedig közismert verekedő volt és majdnem kétszer vastagabb a grófnál.

— Félre az útból — szólt mylord éles, emelkedett hangon, de nagy méltósággal. — Félre az útból és engedjétek át őladysége kocsiját.

Azok az emberek, akik a hintó és a *Harang* kapuja között álltak, rögtön utat engedtek s a lovak megindultak, mylord pedig feltett kalappal sétált utánuk.

Amint belépett a kapun, melyen a kocsi már begördült, újra megkezdődött a kiáltozás: — Le a pápával! Le a pápis-tákkal! — Mylord megfordult és megint szembenézett velük.

— Éljen a király! — kiáltotta nagy erővel. — Ki meri gyalázni a király vallását? Te, te átkozott zsoldáréneklő, foltozóvarga? Elfogatlak, olyan igaz, mint ahogy bírāja vagyok ennek a grófságnak!

A fickó visszasompolygott, mylord pedig mint ennek a napnak győztese, visszavonult. De amikor elmúlt e jelenet okozta kis izgalom s arcáról a pír, visszaesett szokásos közönyösségébe, kis kutyájával játszott s csak ásított, ha mylady szólt hozzá.

E csoport egyrésze volt annak a sokezernyi embernek, akik akkor az egész országot bebarangolták, hurráztak a hét püspök felmentésére, akik éppen akkor álltak a bíróság előtt s akikről a kis Harry Esmond ebben az időben alig tudott valamit. Hextonban éppen ülésezett az esküdttörvényszék, s a nemesség sok képviselője gyűlt össze a *Harang*-ban, mylord emberei az új libériájukat vették fel, Harryn az a kis kék és ezüst ruhája volt, amelyet ünnepélyes alkalmakkor szokott hordani, a nemes emberek összegyűltek köréjük mylorddal beszélgetni s különösen egy fontos személyiségnek látszó, piros köntösű bíró bókolt mylordnak és myladynek, aki rendkívül méltóságteljes volt. Harry emlékszik még uszályára, melyet egyik komornája hordott utána.

A *Harang* nagytermében bála gyűlt össze a társaság s a grófsági családok más fiatalurai is végignézték, akárcsak Harry. Egyikük kigúnyolta őt kékfoltos szeméért, mely feldagadt a krumplitól, másik pedig fattyúnak nevezte, mire Harry ökölviadalba kezdett vele. Mylord unokaöccse választotta szét őket, a szintén jelenlévő walcote-i Esmond ezredes, egy magas termetű, csinos, szelíd arcú úriember. A fiú nem tudta, hogy későbbi életében milyen szoros kapcsolatba kerül majd Esmond ezreddel s milyen sok jóságért tartozik majd neki hálával.

A két család nem nagyon szerette egymást. Mylady, ha Esmond ezredesről beszélt, nem kímélte őt s ennek megvoltak a maga okai, amelyekre már céloztunk, de nem lehetett elvárni, hogy ezekről Henry Esmond zsenge korában sejtessen valamit.

Nem sokkal ezután mylord és mylady Londonba ment Holt úrral, az apródot azonban otthon hagyták. A nagy ház a kis emberre maradt, azaz, hogy rá meg a gazdasszonyra, Worksopnéra, egy öreg hölgyre, aki valamilyen távoli ágon rokona volt a családnak, protestáns, de rendületlenül tory és királpárti, mint valamennyi Esmond. Henry Tusher doktorhoz járt iskolába, amennyiben otthon tartózkodott, bár a doktor is nagyon el volt foglalta.

Mindenfelé nagy volt a forrongás és mozgolódás, még Castlewood kicsi és nyugodt falvában is, ahová az emberek egyrésze eljött a városból, hogy betörjék a castlewoodi kápolna ablakait, de a falu népe elkergette őket, köztük még az öreg Sievewright is, a republikánus kovács, mert bár mylady pápista volt és sok különbséget művelt, jó volt a bérlőkhöz s a castlewoodi kastélyban mindig bőséges készletet tartottak fenn a szegényeknek marhahúsból, takarókból és orvosságból.

Mialatt mylord és mylady távoltartózkodtak, egy királyság gazdát cserélt. Jakab király elmenekült, bejöttek a hollandok és az öreg Worksopné szörnyű történeteket mesélt róluk a henyélő kis apródnak.

Henry nagyon szerette a nagy ház magányosságát, elolvashatta valamennyi színdarabot, nem volt ott Holt atya, hogy megverje érte, s százféle gyermeki mulatság és időtöltés bent is és kint is, kellemessé tette életének ezt a korszakát.

Ötödik fejezet

FÖLÖTTESEIM ÖSSZEESKÜVÉSBE KEVEREDNEK MÁSODIK JAKAB KIRÁLY RESTAURÁCIÓJÁÉRT

A FIÚ álmatlanul feküdt kis ágyában, mert azokra az angolnahorgokra gondolt, amelyeket előző este rakott ki és alig várta azt az órát, amikor a kapu megnyílik s ő és pajtása, John Lockwood, a kapus fia kimehetnek a tóhoz, megnézni, mit hozott nekik a szerencse. Úgy volt, hogy John virradatkor fölkelti őt, de saját horgászmohósága már jóval előbb felébresztette, annyival előbb, hogy úgy érezte, mintha a nap sohasem akarna fölkelni.

Négy óra lehetett, amikor hallotta, hogy a szemközti helyiségnek, a káplán szobájának ajtaja megnyílik s egy férfi köhög a folyosón. Harry felugrott, bizonyosra vette, hogy rabló jár ott, tán kísértetet is remélt, hirtelen kitérte ajtaját, látta, hogy a páter ajtaja nyitva áll, bent gyertya ég s egy alak áll az ajtóban, a szobából kitóduló, nagy füst közepén.

— Ki az? — kiáltotta a bátorszívű gyerek.

— *Silentium** — suttogta a másik. — Én vagyok, fiam! — s amikor kezet nyujtott, Harry minden nehézség nélkül felismerte mesterét és barátját, Holt atyát.

A káplán szobájának udvarra néző ablakát függöny takarta s Harry, amikor belépett, észrevette, hogy a füst a szelőlön égő nagy halom papírból száll fel. A páter kurtán köszöntötte és megáldotta a fiút, aki el volt bűvölve, hogy nevelőjét láthatja — aztán tovább égette a papírokat, melyeket a kandalló fölötti faliszekrényből húzott elő, s ezt a faliszekrényt Harry eddig még sohasem látta.

* *Csend.*

Holt atya nevetett, amikor látta, hogy a kisfiú figyelme hirtelen erre az üregre fordul.

— Hát így van, Harry — mondta — a hűséges kis famulus mindent lát, semmit sem szól. Tudom, te hűséges vagy.

— Fejemet is odaadnám tisztelendő atyámért! — mondotta Harry.

— Nincs szükségem a fejedre, — mondta a páter és gyöngéden megsimogatta a fiú fejét — nem kell egyebet tenned, csak vess béklyót a nyelvedre. Égessük el ezeket a papirokat és senkinek se szóljunk róla egy szót sem. Szeretnéd elolvasni őket?

Harry Esmond elpirult és lesütötte szemét; tény az, hogy minden szándékosság nélkül belenézett az előtte fekvő papírba, de hiába látta, egy szót sem értett belőle, mert akármilyen tisztán kiolvasta a betűket, semmi értelem sem látszott bennük. Elégették a papirokat, a hamut szétpiszkálták a szenelőben, úgy hogy szinte semmi nyoma sem maradt az egésznek.

Harry hozzászokott már ahhoz, hogy Holt atyát ne csak egyféle ruhában lássa, mert nem volt tanácsos, hogy a pápista egyházi férfiak saját ruhájukat viseljék és nem volt érdemes ezért kockázatot vállalni, így hát Harry semmiképpen sem csodálkozott azon, hogy a pap most lovaglóruhában jelenik meg előtte, nagy bivalybőr csizmában, kalapján tollal, egyszerű, de úriemberhez illő öltözetben.

— Most már ismered a faliszekrény titkát, — mondta nevetve — de el kell készülnöd más rejtelmekre is — és kinyitott ezúttal nem újabb titkos faliszekrényt, hanem csak a ruhásszekrényt, melynek kulcsát rendszerint magával vitte és kiemelt belőle két vagy három rendbeli ruhát, különböző színű parókákat, egy pár jóművű kardot (Holt atya kitűnően bánt a vívótőrrel és míg otthon tartózkodott, ő meg növényekkel minden nap gyakorolták magukat s a fiú is nagy jártasságra tett szert e művészetben), egy katonazubbonyt és köpenyt, egy paraszti zubbonyt s mindezeket berakta a kandalló fölötti nagy üregbe, ahonnan előbb az iratokat szedte ki.

— Ha nem veszik észre a faliszekrényt, — mondta — ezeket sem találják meg, ha pedig megtalálják, akkor sem tudnak róla sokat mondani, legföljebb annyit, hogy Holt atya

egynél többféle öltözetet is viselt. Ezt minden jezsuita megteszi. Hiszen tudod, Harry, milyen csalók vagyunk.

Harry megriadt arra a gondolatra, hogy barátja el akarja hagyni őt, de a pap így szólt: — Nem, hiszen néhány napon belül valószínűleg visszatérek mylorddal. Minket meg kell túrniuk, minket nem lehet üldözniök. De eszükbe juthat, hogy még visszatértünk előtt ellátogassanak Castlewoodba s minthogy a magamfajta urakra gyanakszanak, úgy tetszhetik nekik, hogy megvizsgálják írásaimat, amelyek pedig senkire sem tartoznak, legkevésbé rájuk.

Harry Esmond mai napig is teljes tudatlanságban maradt abban a tekintetben, vajjon a titkos írással teleírt papírok politikára vonatkoztak-e, vagy pedig annak a rejtelmes társaságnak az ügyeire, amelynek Holt atya is tagja volt.

Egyéb holmiját, kis ruhatárát Holt érintetlenül hagyta a szekrényekben, néhány teológiai értekezést azonban, melyet ő maga írt az anglikán papok ellen, — nevetve előszedett, behajította a szenelőbe, de csak félig égette meg.

— És most, Henry fiam, — mondta — nyugodt lelkiismerettel állíthatod, hogy utoljára, amikor itt voltam, mielőtt Londonba mentem, láttad, hogy latin prédikációkat égettem el. De rögtön itt a hajnal s el kell távoznom, mielőtt Lockwood felébred.

— Hát nem Lockwood bocsátja ki önt, uram? — kérdezte Esmond. Holt nevetett, sohasem volt vidámabb, se jobbkedvű, mint vállalkozások és veszélyek közepette.

— Lockwood azt sem tudja, hogy itt vagyok, — mondta — és te sem tudnád, kis csibész, ha mélyebben aludtál volna. El is kell felejtened, hogy itt jártam és most isten veled. Csukd be az ajtót, menj be szobádba és ki ne gyere, amíg... Megállj, miért ne tudj egy titokkal többet? Tudom, te nem árulsz el engem soha.

A káplán szobájának két ablaka volt, egyik nyugatra nézett, a szökőkutas udvarra, másik — keskenyszárnyú, sűrűrácsos ablak — a kastély előtti rétre. Ez az ablak túl magas volt ahhoz, hogy a padlóról el lehetett volna érni, de Holt atya felállt az előtte álló asztalra és megmutatta nekem, hogy ha megnyomja az ablak alját, az egész keret ólommal, üveggel és a vastámaszokkal együtt leereszkedik egy üregbe, onnan

aztán kívülről újra fel lehet húzni és régi helyére illeszteni; egy ablaktányér szándékosan ki volt törve, hogy át lehessen nyúlni rajta a gépezet rúgójához.

— Ha elmentem, — mondta Holt atya — húzd el az asztalt, hogy senkinek eszébe se juthasson, hogy ezen az úton is ki lehet menni, zárd el az ajtót, tedd el a kulcsot — hova is tegyük a kulcsot? — a Chrysostomus alá, a könyvespolcra s ha valaki kérdezősködik felőle, mondd csak, hogy én ott tartom s megmondtam neked, hol találod, ha valamire szükséged volna a szobámból. A falon könnyen le lehet ereszkedni az árokba, nos hát, még egyszer isten veled, a viszontlátásig, kedves fiam.

Ezek után a rettenthetetlen páter nagyon ügyesen és fűgén felugrott az asztalra, kilépett az ablakon, kívülről felhúzta a rácsozatot és az ablakkeretet s csak annyi helyet hagyott Harry Esmondnak, hogy lábujjhegyre állva, megcsókolhassa kezét, mielőtt felhúzza az egész ablakszárnyat s az ablakszerkezet látszólag éppen olyan szilárdan illeszkedik a fölötte lévő boltívbe, mint valaha.

Amikor Holt atya legközelebb Castlewoodba érkezett, lóháton jött be a főkapun és soha még csak nem is célozgatott Harry előtt a titkos kijáratra, kivéve, amikor titkos hírnökre volt szüksége onnan belülről, aminthogy kétségkívül e célból ismertette meg ifjú növendékét a kastélynak e rejtett kijáratával.

Bármilyen fiatal volt is Esmond, inkább meghalt volna, mintsem elárulja barátját és mesterét, s ezt Holt úr igen jól tudta, mert nem egyszer próbára tette a fiút, csábító alkalmakat nyújtott neki, hogy meglássa, vajjon él-e velük és megvallja később, vagy pedig ellenáll nekik, amit néha meg is tett, vagy pedig hazudik-e, amit sohasem tett.

Holt egyébként e tekintetben arra oktatta a fiút, hogy a hallgatás nem hazugság, ami igaz is, de minthogy a hallgatás végeredményben a tagadással egyértelmű, egy határozott „nem” az igazságnak, vagy egy barátunknak érdekében s válaszul egy bármelyikükre nézve sérelmes kérdésre, még nem bűn, hanem ellenkezőleg, dicséretreméltó valami s van olyan jogos mód arra, hogy egy jogtalan követelés elől kitérjünk, mint bármi más a világon. Például, — mondogatta — tegyük fel, hogy egy jó polgártól, aki látta, hogy őfelsége idemenekült,

megkérdezik: „Károly király ott van-e azon a tölgyfán?” — akkor nem az a kötelessége, hogy igent mondjon, mert akkor a cromwelliánusok megfognák és megölnék a királyt, akárcsak apját, hanem „nem”-et kell mondania, mert őfelsége titokban mászott fel a fára s ennél fogva hűséges szemnek meg sem szabad látnia. Mindezeket a vallási és erkölcsi oktatásokat a fiú éppolyan buzgón és hálásan fogadta nevelőjétől, mint a nyelvi és tudományos tanításokat. Amikor aztán Holt elment és azt mondta Harrynak, hogy ne lássa őt, ez annyi volt, mintha valóban ott sem lett volna. Úgyhogy ez a válasz készen is állt nála, mikor néhány nap múlva kikérdezték ebben az irányban.

Az orániai herceg akkor Salisburyben tartózkodott, amit az ifjú Esmond onnan tudott meg, hogy látta Tusher doktort legjobb reverendájában — bár az utak tele voltak sárral, Tusher doktor pedig lóháton sohasem szokta viselni selyemreverendáját, hanem csak a posztót — nagy narancsszín kokárdával széleskarimájú kalapján, és Nahumot, az egyházfit — hasonlóan felékesítve.

A kis Esmond látta a doktort fel-alá járni a paplak előtt, hallotta, amint azt mondta, hogy elmegy tisztelegni őfenségéhez, a herceghez, aztán felszállt gebéjére s elnyargalt, nyomában Nahummal. A falusiak is narancsszínű kokárdákat viseltek, s Harry barátnője, a kovács nevetős kedvű lánya az ő ócska kalapjába is tűzött egyet, de Harry méltatlankodva letépte, amikor felszólították, hogy ő is azt kiáltsa: „Éljen az orániai herceg és a protestáns vallás!” De az emberek csak nevettek ezen, mert a faluban szerették a kisfiút, elhagyatott helyzete általános részvétet keltett és sok házban talált nyájas arcokra és barátságos fogadtatásra.

Holt atyának is sok barátja volt köztük, mert nemcsak, hogy teológiai vitákat folytatott a kováccsal és sohasem vesztette el közben a türelmét, hanem vita közben mindig kellemesen mosolygott, — de még meg is gyógyította betegségéből kininnel, és mindig volt egy barátságos szava ahhoz, aki megszólította, úgyhogy a faluban azt mondogatták, kár mind a kettőért, hogy pápista.

A gyóntatóatya és a castlewoodi lelkész nagyon jól megért egymással, minthogy az előbbi jólnevelt úriember volt, az utóbinak pedig mindenkivel meg kellett férnie. Tusher doktornak és hitvesének, a komornának volt egy fia, körülbelül

egykorú a kis Esmonddal, s a két kamasz között olyan barátság fejlődött ki, amit mindkét részről a közelség, szelíd türelmesség és jókedély biztosított. Tom Tushert azonban hamar elküldték egy londoni iskolába, ahová atyja vitte el egy köteg prédikációval együtt Jakab király uralkodásának első évében, és Tom ezután több évig tartó iskolai és kollégiumi életében csak évente egyszer látogatott haza Castlewoodba. Így hát Tomot kevésbé fenyegette az a veszély, hogy a gyóntató-anya, aki alig látta, eltéríti hitétől, mint Harryt az, hogy állandóan a lelkész társaságában volt; de ameddig Harry valása ugyanaz volt, mint őfelségéé, valamint mylordé és myladyé, a doktor komolyan azt mondogatta, hogy ő ugyan nem háborgatja vagy nyugtalanítja őt hitében s távoláll tőle az a nézet, hogy őfelsége egyháza nem az egyetemes keresztény egyház egyik ága, amire Holt atya szokása szerint mosolygott s azt mondta, hogy a doktor rendkívüli módon lekötölte az egész világban a Szentegyházat, valamint a vértanúk dicső seregét.

Mialatt Tusher doktor Salisburyben volt, egy csapat nancsszín hajtókás dragonyos érkezett Castlewoodba, beszállásolták magukat, néhányan a kastélyba is eljöttek, elfoglalták, de semmit sem raboltak ki, csupán a baromfiudvart és a söröspincét, csak ahhoz ragaszkodtak, hogy végigkutassák a házat és iratokat keressenek.

Az első szoba, amelyet meg akartak nézni, Holt atya szobája volt, Harry Esmond elő is adta a kulcsát, a katonák felnyitották a szekrényeket és fiókokat, feltúrták az iratokat és ruhákat, de nem találtak egyebet, csak a páter könyveit és ruháit s egy rekeszben az egyházi öltözeteket, melyekből a dragonyosok, Harry Esmond borzalmára, gúnyt űztek. A hozzá intézett kérdésekre Harry azt válaszolta, hogy Holt atya jó volt hozzá, nagyon tudós ember, de nem hiszi, hogy ha vannak titkai, azokat neki elmondaná. Tizenegyéves volt ebben az időben s olyan ártatlan benyomást keltett, mint általában a kisfiúk az ő korában.

A család több mint hat hónapig volt távol s a legmélyebb csüggedés állapotában tértek haza, mert Jakab királyt száműzték, az orániai herceg ült a trónon, mylady a katolikus vallás legsötétebb üldözésétől tartott, s azt mondta, egy szót sem hisz el annak a holland szörnyetegnek türelmi ígé-

reteiből, egy szót sem a nyomorult hamis esküiből. Mylord és mylady némiképpen foglyok voltak saját házukban, legalábbis őladysége így közölte a kis apróddal, aki ebben az időben már eléggé idős volt ahhoz, hogy megértse, mi történik körülötte, sőt megértett már valamit a környezetében élő emberek jelleméből is.

— Igen, foglyok vagyunk, — mondta a grófnő — csak éppen láncokat nem viselünk, minden egyéb tekintetben foglyok vagyunk. De hadd jöjjenek, hadd vigyenek börtönbe, hadd üssék le fejemet erről a szegény kis nyakról — és hosszú ujjaival körülkulcsolta torkát. — Az Esmondok vére mindig készen áll arra, hogy királyukért omoljon. Mi nem olyanok vagyunk, mint a Churchillek, azok a Judások, akik megcsokolják, aztán elárulják mesterüket. Mi tudjuk, hogyan kell szenvedni, sőt hogyan kell megbocsátani a király ügyéért — itt őladysége kétségkívül a tejkamarási állás végzetes elvesztésére célzott, amit egyébként naponta féltucatszor is emlegetett. — Hadd hozza el az orániai zsarnok a kínpadot és utálatos holland kínzószerszámain. A vadállat, a nyomorult! Megvetem és köpök rá. Örömmel hajtom fejemet a tőkére, örömmel követem férjemet a vérpadra, utolsó lehelletünkkel is azt kiáltjuk majd: „Éljen Jakab király!” és a bakó szemébe nevetünk. — És legalább százszor elmesélte apródjának a legkisebb részletekig, utolsó találkozását őfelségével.

— Uralkodóm lába elé borultam Salisburyben. Felajánlottam ügyének magamat, férjemet, házamat. Talán visszaemlékezett még a régi időkre, amikor Isabel Esmond szép és fiatal volt, talán eszébejutottak azok a napok, amikor nem én voltam, aki térdelt... legalábbis olyan hangon beszélt velem, hogy a letűnt napokra emlékeztetett. „Sajnos”, mondta őfelsége, „az orániai herceghez kell mennie, ha szüksége van valamire”. „Nem, uram,” válaszoltam én, „én nem térdelek a bitorló előtt, mert az az Esmond, aki szívvel-lélekkel szolgált volna felségedet, sohasem lesz hajlandó egy áruló aludttejét felszolgálni.” A királyi száműzött még balsorsa közepette is mosolygott s kegyeskedett engem vigasztaló szavakkal felemelni. Férjem, a gróf maga sem haragudhatott azért a feleséges üdvözlésért, amellyel a király megtisztelt!

A szerencsétlen közügyeknek az volt a hatásuk, hogy mylord és mylady jobb barátságba kerültek, mint valaha is, je-

gyességük óta. A gróf úr hűségéről és bátorságról tett tanúságot olyan időben, amikor ezek ritka tulajdonságok voltak a király csüggedő hívei közt, s a dicséret, amelyet ezért kapott, nem kis mértékben emelte felesége szemében s talán a magáéban is. Magához tért közömbös és lusta életmódjából, állandóan ide-oda lovagolt tanácskozni a király egyik vagy másik hívéhez, s ha az apród nem is tudott sokat tevékenységéről, észrevette megnövekedett élénkségét, megváltozott viselkedését.

Holt atya is állandóan ellátogatott a kastélyba, de nem működött nyilvánosan mint káplán, mindig hozott vagy vitt valamit, s egyéb katonai vagy egyházi rendből való idegeknek is — utóbbiakat Harry felismerte, bár a legkülönbözőbb álöltözetben jártak — folytonosan érkeztek és távoztak. Mylord gyakran hosszú időre eltűnt, aztán újra megjelent, néha ugyanazt a kijáratot használta fel, amelyiket Holt atya, bár hogy a káplán szobájának kis ablaka hányszor engedte be vagy ki mylordot és barátait, azt Harry nem tudta volna megmondani.

Szilárdan megtartotta a páternek tett ígéretét, hogy nem kíváncsiskodik s ha éjjeltájban kis kamrájában meghallotta, hogy a szomszéd szobában emberek mozognak, a fal felé fordult és párnájába rejtette kíváncsiságát, mindaddig, amíg újra elaludt. Persze, észre kellett vennie, hogy a pap utazásai állandóan megismétlődnek, százféle jelből meg kellett értenie, hogy valamilyen tevékeny, bár titkos foglalatosságban jár el s hogy jól sejtett, az hamarosan kiderült abból, ami mylorddal történt.

Amikor mylord hazajött, Castlewoodban nem volt helyőrség, sem másféle őrk, csupán a faluban, bár néhányan közülük mindig ott tartózkodtak a réten, szemmel tartották a főkaput és a ki-bejárókat. Lockwood azt mondta, hogy különösen éjszaka az ott-tartózkodó őrk figyelemmel kísérnek mindenkit, aki bemegy vagy kijön. Szerencsére volt olyan kapunk is, melyről őméltóságaik semmit sem tudtak. Mylordnak és Holt atyának állandó éji utakra kellett kelnie, egyszer-kétszer pedig a kis Harry játszotta a hírnök és titkos hadsegéd szerepét. Emlékszik rá, hogy egyszer megkérték, menjen le horgászbójával a faluba, bizonyos házakba, kérjen egy pohár vizet, mondja meg a derék embereknek: „Jövő csü-

törtőkön lóvásár Newburyben” — s ugyanezt az üzenetet vigye meg a jegyzéken szereplő valamennyi házba.

Akkor még nem értette, mit jelent az üzenet, sem azt, hogy mi történik, de azért ezt itt a világosság kedvéért meg kell magyarázni. Az orániai herceg Írországba ment, ahol a király nagy sereggel akarta megtámadni, ezért őfelsége pártja elhatározta, hogy nagy fölkelést robbant ki a mi országunkban és mylordot szemelték ki arra, hogy a fölkelést haderők élére álljon. Utóbbi időben nagyobb szerepet játszott az ügyekben, mint azelőtt, mert a fáradhatatlan Holt úr ösztönözte és a grófnő is erőteljesen sürgette; amikor aztán Lord Sark a Tower foglya lett, a Queen's Crawley-i Sir Wilmot Crawley pedig átállt az orániai herceg pártjára, mylord lett a királyi párt legtekintélyesebb személyisége grófságunkban.

Megállapodtak, hogy az akkor Newburyben fekvő drago-nyos és szürke skót ezredek egy meghatározott napon a király mellett nyilatkoznak, ugyanakkor az őfelsége ügyéhez szító nemesség bérlőivel és embereivel Newburybe érkezik, a Ginckel alatt Readingben állomásoszó holland csapatok ellen vonulnak, ezeket leverik és minthogy fékezhetetlen kis uruk oda van Írországból, úgy gondolták, hogy a mi pártunk egyenesen Londonba nyomulhat s mindezekből biztos győzelmet jósoltak a királynak.

Míg ezek a nagy dolgok készülődtek, mylord levetette közőnyös modorát, s úgy látszott, hogy egészséges erőre kap, mylady sem szidta őt, Holt úr mindig tevékenyen jött-ment, a kis Harrynak pedig csak azért fájt a szíve, miért nem magasabb néhány hüvelykkel, hogy ő is kardot ránthasson a jó ügyért.

Egy napon, 1690 júniusában lehetett, mylord egy nagy lovaglóköpenyben jelent meg, — Harry láthatta alatta acél mellvértje csillogását — odahívta a kis Harryt, elsimította a fiú haját homlokáról, megcsókolta, s olyan érzékenyen kérte rá isten áldását, ahogyan sohasem volt szokása. Holt atya is megáldotta őt, aztán elbúcsúztak a grófnőtől, aki szemére szorított keszkenővel, szobalányára és Tushernére támaszkodva, jött ki lakosztályából.

— Elmennek... ellovagolnak — mondta. — Ó, ha én is mehetnék! De ilyen állapotban nem ülhetek lóra.

— Kezét csókoljuk, grófnő — mondta Holt úr.

— Isten vezérelje, uram — mondta, odalépett férjéhez és méltóságteljesen megölelte. — Holt úr, kérem áldását — s letérdelt a páter előtt, mialatt Tusherné felszegte fejét.

Holt úr ugyanúgy megáldotta a kis apródot is, aki aztán lement az udvarba és mylord kengyelét tartotta, míg lóra szállt, két szolga már várta őket s mindnyájan kilovagoltak a castlewoodi kapun.

Harry láthatta, hogy amint átlovagoltak a hídon, egy skárlátruhas tiszt ügetett eléjük, kalapját érintette kezével és megszólította mylordot.

A társaság megállt, valamely beszélgetésbe vagy vitába elegyedtek, amely hirtelen azzal végződött, hogy mylord leemelte kalapját, meghajolt a tiszt felé, aztán megsarkantyúzta lovát, a tiszt szorosan mellette nyargalt, a tiszt kíséretében levő lovas pedig a nyomukban, mylord két emberével. Átvágtattak a réten, a szilfák mögött, — Harrynak úgy rémlett, hogy mylord még visszainteget — aztán eltűntek. Ezen az estén nagy riadalomban voltunk, mert a tehenes fejéskor az egyik lovunkon nyargalt be, melyet a kert külső falánál talált meg.

A grófnő kedélye egész este nagyon csöndes és levert volt. Jóformán senkiben sem talált hibát, hat óra hosszat kártyázott, aztán a kis Esmond aludni tért. Mielőtt szemét lehúnyta, mylordért és a jó ügyért imádkozott.

Másnap még alig szürkült, amikor megszólalt a kapus csengője, az öreg Lockwood felkelt s beengedte mylord egyik szolgáját, aki reggel vele együtt indult el s most szomorú történettel tért haza.

A tiszt, aki mylord elé lovagolt, úgylátszik azt mondta neki, kötelessége közölni őlordságával, hogy bár nincsen le tartóztatva, de felügyelet alatt áll s arra kéri, ne lovagoljon ki ezen a napon.

Mylord azt válaszolta, hogy a lovaglás jót tesz egészségének, s ha a kapitánynak úgy tetszik, hogy elkísérje őt, szívesen látja, — ekkor volt az, hogy meghajolt feléje és aztán együtt vágtattak tovább.

Amikor Wansey Downhoz érkeztek, mylord hirtelen meg-rántotta kantárszárát s az egész társaság megállt a kereszt-útnál.

— Sir, — így szólt a tiszthez — négyen vagyunk kettővel szemben: lesz oly szíves erre az útra fordulni és engem a magaméra engedni?

— Mylord útja az enyém is — felelt a tisztt.

— Akkor... — szólt mylord, de nem volt ideje többet mondani, mert a tisztt előrántotta és őlordságára szegezte pisztolyát, ugyanebben a pillanatban Holt atya is elővette pisztolyát s főbelőtte a tiszttet, aki rögtön meghalt. Embere riadtan bámult egy pillanattig, aztán lóhalálában elvágatott.

— Tűz! Tűz! — kiáltja Holt atya, még egy golyót küld a katona után, de a két szolga túlságosan meglepődött ahhoz, hogy fegyverét használja s mivel mylord is azt parancsolta nekik, hogy ne tüzeljenek, a fickó megmenekült.

— Holt úr, *qui pensait à tout*,* — mondta Blaise — leszáll lováról, átkutatja a halott tisztt zsebeit, nem talál-e bennük okmányokat, pénzét szétosztja kettőnk között s így szól: „A hordót csapra ütötték, márkí úr — miért szólította márkínak a gróf urat? — kí kell innunk!”

— A szegény úr lova jobb volt, mint amelyiken én nyargaltam, — folytatta Blaise. — Holt úr megparancsolta, hogy arra üljek, így hát rávágta a hókára, az meg hazaügetett. Tovább lovagoltunk Newbury felé, déltájt lövéseket hallottunk, két órákor egy lovas nyargal felénk, éppen, amikor egy fogadóban itatni akartunk s így szól: „Mindennek vége! A skótok egy órával korábban nyilatkoztak a kelleténél, Gincel tábornok rajtuk ütött.” Így lett vége az egész históriának.

— „Mí pedig lelőttünk egy tiszttet, aki szolgálatban volt, legényét pedig futni hagyttuk”, mondta mylord.

— „Blaise,” — mondta Holt úr miután két cédulát írt tárcáján, egyiket myladynek, egyiket pedig Harry úrfinak, „vissza kell menned Castlewoodba s át kell adnod ezeket.” Én meg itt vagyok.

S átadta a két levelet Harrynak, aki elolvasta a magáét, amelyen csak ennyi állt: „Égesd el a papírokat a faliszekrényben, s égesd el ezt is. Nem tudsz semmiről semmit.” Harry elolvasta, aztán felszaladt a lépcsőn úrnője lakosztályába, ahol az ajtóban a grófnő szobalánya aludt, azzal gyertyát gyújtott, felébresztette a myladyt és az ő kezébe adta át a le-

* Mindenre gondolt.

velet. Csodálatos látvány volt éjszakai öltözékében, Harry még soha ehhez hasonlóval nem találkozott.

Amint a levél a grófnő kezében volt, Harry visszament a káplán szobájába, kinyitotta a titkos faliszekrényt a kandalló fölött, elégette valamennyi benne található iratot és mint azelőtt a paptól látta, levett egyet a tisztelendő úr kéziratosszékeprédikációiból és félig elégette a szénlőben. Mire az iratokat egészen elpusztította, már virradt. Harry visszarohant úrnőjéhez. A szobalány megint bevezette őladysége termébe; úrnője ágyának függőyei mögül azt parancsolta Harrynak, fogattasson be, mert nemsokára ki akar kocsizni.

De őladysége toalettjének rejtelsei e napon is éppoly félelmetesen hosszúak voltak, mint máskor, s a kocsí már régén előállt, amikor mylady még mindig ékítette magát. S éppen amikor a grófnő utazásra készen kilépett szobájából, az ifjú John Lockwood érkezik rohanva a faluból azzal a hírral, hogy egy ügyész, három tiszt s húsz-huszonnégy lovas vonul a faluból a ház felé. John csak két perccel előzte meg őket s mielőtt még végigmondta történetét, a csapat belovagolt udvarunkba.

Hatodik fejezet

*AZ ÖSSZEESKÜVÉS KIMENETELE — THOMAS, HARMA-
DIK CASTLEWOOD GRÓF HALÁLA ÉS A GRÓFNŐ
BEBÖRTÖNÖZTETÉSE*

URNŐM eleinte úgy akart meghalni, mint Mária skót királynő, — akihez, úgy képzelte, szépsége hasonlónak teszi — s megsimogatva kiaszott nyakát, így szólt: — Majd meglátják, hogy Isabel of Castlewood szembenéz végzetével. — Szobalánya, Victoire meggyőzte őt arról, hogy miután menekülni úgysem tud, akkor cselekszik okosan, ha úgy fogadja a katonákat, mintha nem is gyanítana semmit, és legjobb, ha szobájában várja be őket. Így hát kis fekete lakk ládáját, melyet Harrynak kellett volna a kocsihoz levinni, visszavitték őladysége szobájába, ahova a komorna és az úrnő visszavonult. Victoire aztán kijött s meghagyta az apródnak, mondja, hogy őladysége beteg, köszvénye ágyba szegzi.

Ezalatt a katonák elérték a castlewoodi kastélyt. Harry Esmond látta őket a faliszőnyeges fogadóterem ablakából: két őrt állítottak a kapuhoz, egy féltucat az istálló felé tartott, mások pedig élükön parancsnokukkal s egy feketeruhás férfival, valószínűleg az ügyésszel, egy szolga kíséretében a mylord és mylady lakosztályához vezető lépcső felé haladtak.

A kapitány, egy csinos, szelíd férfi, és az ügyész az előszobán keresztül belépett a faliszőnyeges fogadóterembe, ahol senki más nem tartózkodott, csak az ifjú Esmond, az apród.

— Mondd meg úrnődnek, fiatalember, — mondta nyájasan a kapitány — hogy beszélnünk kell vele.

— Úrnóm ágyban fekvő beteg — felelte az apród.

— Mi baja? — kérdezte a kapitány.

— Köszvény.

— Köszvény! Csúnya betegség, — folytatta a jólelkű kapitány — s a kocsi az udvarban, gondolom, a doktorért indul...

— Nem tudom — mondta a fiú.

— És mióta beteg őladysége?

— Nem tudom — így a fiú.

— Mikor ment el mylord?

— Tegnap este.

— Holt atyával?

— Holt úrral.

— És melyik úton mentek? — kérdezte az ügyész.

— Nélkülem mentek — felelte az apród.

— Látnunk kell Lady Castlewoodot.

— Parancsom van rá, hogy senki sem mehet be őladységéhez. Beteg — mondta az apród, de éppen a pillanatban kilépett Victoire. — Pszt — mondta és mintha nem tudná, ki jöhetett be, megkérdezte: — Mi ez a zaj? Ez az úr a doktor?

— Elég! Látnunk kell Lady Castlewoodot — mondta az ügyész és félretolta a komornát.

Őladysége szobájában le voltak eresztve a függönyök, a terem sötét és ő maga ágyban, hálófölkötővel, párnáira támaszkodva, de azért semmivel sem kevésbé borzadályosan, mert a pirosító most is ott volt orcáin, arról semmiképpen sem mondhatott le.

— Ez a doktor? — kérdezte.

— Semmi célja ennek a tettetésnek, — mondta Westbury kapitány (mert ez volt a neve) — kötelességem, hogy letartóztassam Thomas Castlewood grófot, aki nem tette le a hűségesküit, Robert Tusher castlewoodi lelkészt és a különböző neveken és címeken ismert Henry Holt jezsuita papot, aki mint káplán működött itt az előbbi király idejében, s most feje annak az összeesküvésnek, mely ebben az országban öfelsége, Vilmos király és Mária királyné hatalma ellen kitörni készült, s parancsom van rá, hogy kutassam át a házat az összeesküvés nyomaira vezető iratok után. Lesz szíves átadni nekem a kulcsokat, mert a grófnőnek is jobb lesz, ha minden módon támogatja kutatásunkat.

— Látja, uram, hogy köszvényem van és mozdulni sem tudok — mondta a lady és szokatlanul kísértetiesen hatott,

amint felült ágyában most is kifestett arccal, új főkötőben, hogy legalább a legjobb hatást érje el, ha a tisztek megjönnek.

— Engedelmeivel egy őrt állítok a szobába, hogy őladységének, ha mégis fel akar kelni, legyen kire támaszkodnia — mondta Westbury kapitány. — A komorná majd megmutatja nekem, merre kell mennem — és madame Victoire a maga kevert francia-angol nyelvén csevegve sorra kinyitotta a fiókokat, a kapitány pedig megvizsgálta őket, de Harry Esmond úgy vette észre, hogy eléggé gondatlanul, mosollyal arcán, mintha csak forma kedvéért folytatná a vizsgálatot.

Az egyik faliszekrény előtt Victoire leborult, kitárta karját és átható sikollyal így kiáltott: — *Non, jamais monsieur l'officier! jamais!** Inkább meghalok, mintsem megengedjem, hogy belenézzen ebbe a szekrénybe.

De Westbury kapitány kinyitotta, még mindig mosollyal arcán, de mikor a szekrény ajtaja kinyílt, ez a mosoly hangesztéssé változott. Nem az összeesküvésre vonatkozó iratok voltak benne, hanem mylady parókái, folyadéka, festéktégelyei s amikor a kapitány folytatta kutatását, Victoire azt mondta, hogy a férfiak szörnyetegek.

A kapitány megkopogtatta a szekrény hátát is, hogy lássa, nem üreges-e, s amikor benyúlt a fiókba, mylady azt kérdezte ágyából, oly hangon, amely semmiképpen sem illett egy nagyon beteg asszonyhoz: — Nemcsak az a kötelessége, kapitány úr, hogy urakat letartóztasson, hanem az is, hogy hölgyeket bántalmazzon?

— E cikkek csak akkor veszélyesek, ha őladysége hordja őket — mondta a kapitány mélyen meghajolva, gúnyosan udvarias mosollyal. — Eddig semmit sem találtam, ami a kormányzatra vonatkozik, csak olyan fegyvereket, amelyekkel gyilkolni a szépség jogaihoz tartozik — mondta és kard hegyével egy parókára mutatott. — Most hozzá kell fognunk, hogy átkutassuk a ház többi részét.

— Csak nem akarja ezt az embert egyedül hagyni velem egy szobában?! — kiáltott a mylady és a katonára mutatott.

— Mit tehetek, madame? Szüksége van valakire, hogy felrázza párnáját, elhozza orvosságát... bocsásson meg...

* Nem, soha, tiszt uram, soha!

— Uram! — kiáltott fel mylady.

— Madame, ha túl beteg ahhoz, hogy elhagyja az ágyát, — mondta a kapitány elég szigorúan, — be kell hívnom négy emberemet, hogy kiemeljék az ágyból. Szóval az ágyat is át kell kutatnom, iratokat éppúgy el lehet rejtteni ágyban, mint egyebütt, ezt mi nagyon jól tudjuk, és...

Óladységének megint el kellett szörnyűlködnie, mert a kapitány sorra megforgatta a párnákat és vánkosokat s végül a „tűz”-höz közeledett, mint a zálogosdiban mondják, s az egyik vánkost felemelve, így szólt: — No lám, nem mondtam, itt egy papirokkal teletömött párna.

— Valamilyen gazember elárult — kiáltotta mylady, felült ágyában s ekkor megmutatkozott, hogy hálóköntöse alatt teljesen fel van öltözve.

— Bizonyos vagyok benne, hogy most már meg is tud mozdulni lady; engedje meg, hogy kisegítsem az ágyból. Még ma éjszaka el kell utaznia bizonyos távolságra, a hextoni várig. Saját kocsijában kíván utazni? Ha úgy tetszik, magával viheti komornáját... és a lakk ládát.

— Uram, férfit nem ütné meg, ha már legyőzte — mondta mylady némi méltósággal. — Nőkkel kíméletlenebb?

— Grófnő, ha úgy tetszik, föl kell kelnie, hogy az ágyat átkutathassam, — mondta a kapitány — nem vesztegethetünk több időt szócsatákra.

Az ösztövé, öreg hölgy ezután szó nélkül fölkel. Harry Esmond élete végéig emlékezett erre az alakra, amint brokát-ruhája fölött a fehér hálóköntössel, arannyal hímzett piros harisnyájában, pirossarkú fehér cipőjében felült ágyában, majd lelépett róla. A ládák becsomagolva, utazásra készen álltak az előszobában és a lovak az istállóban, teljesen felszerszámozva, s úgy látszott, hogy a kapitány mindenről tudott, mert innen-onnan hírt szerzett róla, s hogy honnan, azt Esmond eléggé megsejdíthette a későbbi időben, amikor Tusher doktor arról tanúskodott, hogy Vilmos király kormánya hitványul bánt vele ez ügyben tett szolgálatait fejében.

S itt arról is beszámolhat Esmond, — bár akkor még túl fiatal volt ahhoz, hogy mindent megértsen, ami körülötte történt — mit tartalmaztak azok az iratok, amelyeket Westbury kapitány lefoglalt s amelyeket akkor helyeztek át a lakk ládából az ágyba, amikor a tisztek megérkeztek.

Az iratok közt volt Holt atya kézírásával a grófság nemeseinek jegyzéke, akik Freeman úr (Jakab király) barátai voltak — hasonló iratot találtak az ugyanezen összeesküvés miatt kivégzett Sir John Fenwicknél és Clopestone úrnál is.

Volt egy okirat, amely az Esmond-márki címet ruházta Lord Castlewoodra és fiúutódaira, továbbá kinevezése a grófság lordhelytartójává és tábornokká.* Voltak köztük különböző, hol heves, hol bizonytalan levelek, a király pártján álló főuraktól és nemesektől, és — Francis Esmond ezredes szerencséjére — két rávonatköző levél, egyik Holt atyától, amely így szólt:

Meglátogattam az ezredes walcote-i házában Wells közelében, ahol a király távozása óta lakik és buzgón sürgettem őt Freeman úr ügyében, kimutatván neki, milyen nagy előnyhöz jut, ha e kereskedővel köt üzletet, s mint megállapodtunk, nagy prémiumokat ajánlottam neki fel. De ő nemet mondott: Freeman urat ugyan a cég fejének tartja, sohasem köt üzletet ellene, nem lép üzleti viszonyba más kereskedelmi társulattal, de úgy tekinti, hogy kötelezettsége megszűnt attól fogva, hogy Freeman úr elhagyta Angliát. Ügylátszik, hogy ez az ezredes többet törődik feleségével és vizsláival, mint üzleti ügyeivel. Sokat kérdezősködött tőlem az ifjú H. E.-ről, a „fattyúról”, ahogy ő nevezi, nem tudja, mi szándéka van vele mylordnak. Megnyugtattam őt e tekintetben, s közöltem vele, amit a fiúról és rávonatköző szándékainkról tudtam, de Freeman ügyében hajthatatlan volt.

* A grófnőnek mindig az volt a becsvágya, hogy a márki-címet visszaszerezze a családnak, s hallottam, hogy amikor vénkisasszony nagynénje, Barbara Topham, az aranyműves lánya ezidőtájt meghalt és minden vagyonát Lady Castlewoodra hagyta, öladysége majdnem az egész pénzt elküldte Jakab királynak, amely eljárással annyira felingerelte Lord Castlewoodot, hogy az azonnal áttért a protestáns vallásra s csak a márki-cím engesztelte meg, amelyet a száműzött király küldött neki viszonzásul a hűséges alattvalójától kölcsönkapott tizenötezer fontért.

A másik levelet Esmond ezredes írta rokonának s elmondta neki, hogy Holton kapitány nála járt s meg akarta őt vesztegetni, ha csatlakozik „tudod már kihez”, s azt mondotta, hogy a Castlewood-ház feje komolyan belebonyolódott ebbe az ügyletbe. De maga részéről eltörte kardját, amikor a K. elhagyta az országot és soha többé nem harcol ebben a küzdelemben. Az O. h. legalább férfi, nemes és bátor s az ő kötelessége, és úgy gondolja, minden angol emberé, hogy megőrizze az ország nyugalját, távotartsák tőle a franciákat és végezetül, hogy semmi köze a tervhez.

E két levélről s a párna egész tartalmáról a Castlewood gróffá lett Frank Esmond ezredes beszélt Henry Esmondnak, később, amikor a leveleket megmutatták őlordságának, aki méltán gratulált magának, hogy nem csatlakozott a belekeveredettek számára olyan végzetesnek bizonyult ügghöz. De a fiú, természetesen, még keveset fogott fel ezekből a szeme előtt lefolyt eseményekből: csak annyit vett észre, hogy ura és úrnője bajba került, s ennek eredménye az volt, hogy az egyik elmenekült, a másikat pedig elfogták Vilmos király tisztjei.

Miután az iratokat megtalálták, az urak nem túlságosan szigorúan folytatták kutatásaikat a castlewoodi kastélyban.

Megvizsgálták Holt úr szobáját, ahová Holt úr növényedeke vezette őket, aki a páter utasítása szerint megmutatta nekik, hol tartják a szoba kulcsát, kinyitotta az ajtót az uraknak s bevezette őket a szobába.

Amikor az urak észrevették a szelvényben félig megégett papirokat, eléggé mohón vizsgálták át őket s fiatal vezetőjüket kissé mulattatta is zavaruk.

— Mik ezek? — kérdezte egyikük.

— Idegen nyelven vannak írva — mondta az ügyész. — Mit nevelsz, te kölyök? — tette hozzá, amikor megfordult s meglátta, hogy a fiú mosolyog.

— Holt úr azt mondta, hogy szentbeszéd, — mondta Harry, — s ő kért meg, hogy égessem el őket — ami legalábbis ezekre a papirokra vonatkozóan igaz is volt.

— Úgy? Szentbeszéd? Fogadni mernék, hogy felségsértésről szólnak — kiáltotta az ügyész.

— Hitemre! Ez nekem görögül van — mondta Westbury kapitány. — Érted őket, kisfiam?

— Igen, uram, egy kicsit — felelte Harry.

— Akkor olvasd, de angolul olvasd, fiú, és saját felelősségedre — mondta az ügyész. És Harry elkezdte fordítani:

— Nem saját íróitok egyike mondta-e: „Ádám gyermekei most is éppen annyira fáradoznak a jó és rossz tudásának fája körül, mint valaha ő maga, rázzák a fa ágait és keresik gyümölcsét, de az élet fájára legnagyobb részük ügyet sem vet.” Ó, vak nemzedék, ez a tudásnak ama fája, melyhez a kígyó vezetett titeket — és itt a fiú kénytelen volt megállni, mert a lap többi részét megperzselte a tűz, aztán megkérdezte az ügyéستől: — Folytassam-e, uram?

— Ebben a fiúban — mondta az ügyész — több rejtőzik, mint amennyi látszik: ki tudja, talán nevet rajtunk.

— Hívjuk be a tudós Dicket — kiáltott nevetve Westbury kapitány és kiszólt az ablakon egy katonának: — Hé, Dick! Gyere be és fejtsd meg ezt.

Egy zömök, négyszögletes és barátságos arcú katona jött be a hívásra és tisztelgett kapitányának.

— Mondja meg nekünk, mi ez, Dick — kérdezte az ügyész.

— Uram, az én nevem Steele — szólt a katona. — Lehetek Dick a barátaimnak, de azok közt egy sincs magafajta ember.

— Hát akkor Steele.

— Steele úr, engedelmével. Ha öfelsége lovastestőrségének valamelyik úriemberével beszél az úr, ne tessék bizalmaskodni.

— Nem tudtam, uram — felelte az ügyész.

— Honnan is tudhatta volna? Gondolom, nem szokott hozzá ahhoz, hogy úriemberekkel találkozzék — mondta a lovaskatona.

— Elég a fecsegésből, olvasd már el ezt a papírt — szólt közbe Westbury.

— Ez latinul van, — mondta Dick belepillantva és megint tisztelgett kapitányának — éspedig Cudworth úr valamelyik szentbeszédéből — s körülbelül ugyanúgy fordította le a szavakat, ahogy Henry Esmond tolmácsolta őket.

— Micsoda kis tudós vagy te! — mondta a kapitány a kisfiúnak.

— Fogadni mernék, többet tud, mint amennyit bevall — mondta az ügyész. — Azt hiszem, őt is feltesszük a kocsiba az öreg Jezabellel együtt.

— Amiért tud egy kicsit latinul? — kérdezte a jószívű kapitány.

— Épp olyan szívesen megyek oda, mint bárhova, — mondta Harry Esmond egyszerűen — úgysem marad senki, aki törődnék velem.

A gyerek hangja, vagy magányának említése valamenynyire megható lehetett, mert a kapitány igen jóakaratóan nézett rá, a Steele-nek nevezett katona pedig kedvesen a fiú fejére tette kezét és néhány szót mondott neki latin nyelven.

— Mit mond? — kérdezte az ügyész.

— Mit tudom én! Kérdezze meg Dicktől magától — kiáltotta Westbury kapitány.

— Azt mondtam, hogy magam is tudom, mi a szerencsétlenség, s megtanultam, hogy segítek az elesetteken, s hogy ez nem a maga dolga, Kutyabőr uram — mondta a katona.

— Jobban tenné, ha békében hagyná a tudós Dicket, Corbet úr — mondta a kapitány. Harry Esmond pedig, akit mindig megindított egy kedves arc, egy kedves szó, hálás szívvel gondolt e jólelkű harcosra.

Ezalatt a lovakat már befogták, a grófnő és Victoire lejött és elhelyezték őket a kocsiban. Ez a komorna, aki egész nap pörölni szokott Harry Esmonddal, most a búcsúnál egészen ellágyult s drága angyalnak, szegény gyermeknek és még sok effélének nevezte.

A grófnő csókra nyújtotta neki száraz kezét s meghagyta, hogy legyen mindig hűséges az Esmond-házhoz. — Ha uramat baj érné, — mondta — remélem, akad majd utódja, aki védelmébe fogad. Énrajtam, ebben az állapotomban, *most* nem merik kitölteni bosszújukat. — E szavak közben buzgón megcsókolta a nyakán függő érmet s Henry Esmond legkevésbé sem értette, mire céloz, de azóta megtudta, hogy bármilyen öreg volt is, még mindig azt remélte, hogy a szentek és ereklyék közbenjárásával utódot ad az Esmond-címnek.

Harry Esmond túl fiatal volt még ahhoz, hogysem bevonták volna azokba a politikai titkokba, melyekbe urai keveredtek, de nem is sokat kérdezték a kistermetű és koránál jóval fiatalabbnak ható fiút, s amit kérdeztek tőle, arra elég óvatosan felelt, a valóságosnál még nagyobb tudatlanságot színlelt, s vallatói meglehetősen hittek is neki. Egy szót sem

szólt az ablakról, sem a kandalló fölötti faliszekrényről, és ezek a titkok teljesen elkerülték a kutatók figyelmét.

Így hát myladyt kocsijába zárták s komornájával együtt elküldték Hextonba, az ügyész társaságában, a kocsi minden oldalán két lovas kísérte őket. Harryt pedig otthagyták a kastélyban, ahol úgy látszott, mintha senkihez sem tartoznék, s mintha egyedül állna a világon. A kapitány és egy őrcsapat megszállva tartotta a kastélyt s a barátságos és jókedvű katonák ették mylord birkáit, itták borát s kényelmesen berendezkedtek, ahogy már lenni szokott az ilyen kellemes szállásokon. A kapitány mylord faliszőnyeges fogadószobájába hozatta ebédjét, a szegény kis Harry pedig azt gondolta, épp úgy kötelessége Westbury kapitány széke mögött állni, mint ahogy urát szokta kiszolgálni, ha az ült ott.

A grófnő eltávozása után a tudós Dick különleges védelembe vette Harry Esmondot, vizsgáztatta őt ókori tanulmányaiból s beszélt vele franciául és latinul, s a fiú úgy vette észre, — ezt új barátja is hajlandó volt elismerni — hogy e nyelvekben többre vitte, mint a tudós Dick.

Amikor meghallotta, hogy mindezt egy jezsuitától tanulta, akinek személyét és jóságát Harry nem győzte eléggé dicsérni, Dick — a magánosan nevelkedett gyerekek módján korán éleselméjű fiú meglepetésére — nagy teológiai tudást árult el s nagy jártasságot a két egyház közötti nézeteltérésekben, úgyhogy ő meg Harry órákon át vitatkoztak egymással s e vitákban a fiú kétségkívül alulmaradt e különös lovaskatona érveivel szemben. — Én nem vagyok közönséges katona — mondogatta Dick, és tudásából, jólneveltségéből, sokféle jártasságából könnyen látható volt, hogy valóban nem az. — A birodalom egyik legrégibb családjából származom, híres iskolában és híres egyetemen végeztem tanulmányaimat, első latin ismereteimre Londonban, Smithfield közelében tettem szert, ott, ahol a vértanúkat nyáron sütötték.

— Ti is sok vértanúkat akasztottátok föl, — vetette közbe Harry — s ami az üldözést illeti, Holt atya mondta nekem, hogy egy fiatal edinburghi nemest — tizennyolcéves volt és az ottani egyetem diákja — csak múlt évben kötöttek fel eretnokségért, bár visszavonta nézeteit és ünnepélyesen bocsánatot kért tévelygéseit.

— Hát szavamra mondom, túl sok üldözés történt mindkét részről, de ebben ti voltatok a tanáraink.

— Nem, a pogányok kezdték — kiáltotta a fiú és elkezdte felsorolni az egyház szentjeit az első vértanútól kezdve. — Egyik alatt kialudt a máglya tüze, másik körül kihült az olaj az üstben, a harmadiknak szent fejéhez háromszor sujtott a hóhér, mégsem hullt le. Mutassatok vértanúkat a *ti* egyházatokban, akikért ilyen csodák történtek.

— De hiszen — mondta komolyan a katona — a három első század csodái épp úgy hozzátartoznak az én egyházamhoz, mint a tiédhez, pápista úrfi — aztán saajtságos mosollyal és furcsa pillantással hozzátette, — de azért, kis teológusom, azt gondolom ezekről a csodákról, hogy nem sok hasznuk volt, minthogy végül az áldozat feje a harmadik vagy negyedik csapásra mégis mindig lehullt és ha az üst nem forr fel egyik nap, felforr a másikon. Mindenesetre a mi korunkban az egyház elvesztette e kétes halogatás előnyét. Nem jött zápor, hogy eloltsa Ridley tűzét, sem angyal, hogy kicsorbítsa Champion bárdjának életét. A kánpad egyaránt megtörte a jezsuita Southwell és a protestáns Sympson tagjait. Azonkívül mindenütt elég nagy tömegek hajlandók meghalni. Monsieur Rycout könyvében, *A törökök történeté*-ben olvastam, hogy Mohamed ezer meg ezer követője úgy rohant halálba a csatában, mint a biztos Paradicsombba, s a nagy mogul birodalmában az emberek évente százával vetik magukat a bálványok kerekéi alá, az özvegyek pedig elégetik magukat férjük holtteste fölött, mint ezt jól tudjuk. Egy vallásért meghalni nem olyan nagy dolog, Harry úrfi, — minden népben találunk erre elég példát — de nehéz a parancsai szerint élni, mint saját tapasztalatomból tudom — tette hozzá sóhajtván.

— Édes fiam, — mondta még Dick — én nem vagyok elég erős ahhoz, hogy az életemmel győzzelek meg, — bár vallásomért meghalni a legnagyobb öröm volna nekem — de volt egy jóbarátom az oxfordi Magdaléna-kollégiumban. Bár itt volna Joe Addison, hogy meggyőzzön téged, aminthogy gyorsan meggyőzne, mert azt hiszem, helyt tudna állni az egész jezsuita rend ellen, és pedig az életével is. Éppen Cudworth doktornak abban a szentbeszédében, amelyből a te papod idézett és amely vértanúságot szenvedett a színelőben, — tette

hozzá Dick mosolyogva — mert tudnod kell, én is gondoltam arra, hogy fekete kabátot viselek majd, de szégyenkeztem kellett az életem miatt és látod, ezt a szomorú pirosat viselem helyette... — szóval Cudworth doktor azt mondja: „Jó lelkiismeret az ég igazi tükre”, s ilyenkor gyakran gondoltam Joe Addisonra, mert az én barátom arcán olyan nyugalom honol, amelyik mindig az eget tükrözi... bár láthatnád őt, Harry.

— Sok jót tett veled? — kérdezte a fiú.

— Tehetett volna, — felelte a másik — de legalább megtanított rá, hogy lássam és elfogadjam a jobbat. Saját hibám, ha *deteriora sequi*.*

— Te nagyon jónak látszol — mondta a fiú.

— Sajnos, nem az vagyok, aminek látszom! — felelte a katona és valóban, mint kiderült, szegény Dick igazat mondott, mert még ezen az estén az előcsarnokban, ahol a katonák étkezni szoktak és napjuk legnagyobb részét kockázással, dohányzással, dalolással és káromkodással töltötték castlewoodi sör mellett — Harry Esmond a tudós Dicket a részegség szomorú állapotában lelte. Csuklások közben prédikált s amikor bajtársai nevetve únszolták, hogy énekeljen el egy zsoltárt, Dick esküdözött, hogy keresztüldöfi azt a gazembert, aki a vallását megsérti, leakasztotta falon függő kardját, de azzal együtt a földre zuhant, s amikor Harry odaszaladt, hogy felsegítse, így szólt hozzá: — Ó, te kis pápista, bár itt volna Joseph Addison!

A király testőrségének katonája mind úriember, Harry Esmond ezeket az urakat mégis közönséges, tudatlan és faragatlan fickóknak látta, kivéve ezt a jólelkű káplárt, a tudós Steele-t, valamint Westbury kapitányt és Trant hadnagyot, akik mindig jók voltak a fiúhoz.

Néhány hétig vagy hónapig táboroztak Castlewoodban és Harry időnként megtudta tőlük, hogy bánnak a grófnővel a hextoni várban, valamint ottani életmódjának részleteit. Tudvalevő, hogy Vilmos király hajlandó volt elnézően bánni az öreg király ügyéhez hűnek maradó nemesekkel, és nem volt még trónbitorló, — ahogy ellenségei nevezték őt, bár én most már úgy gondolom, jogosan foglalta el a trónt — aki nála

* A rosszabbat követtem.

kevesebb vért ontott. Ami az összeesküvő asszonyokat illeti, a kevésbbé veszélyesek mellett kémeket tartott, a többit bezárta. Lady Castlewood a legszebb szobákat kapta a hextoni várban, a porkoláb kertjében sétálhatott, s bár ismételten kifejezte azt a kívánságát, hogy vezessék kivégzésre, mint Mária skót királynőt, — fel sem merült az a gondolat, hogy kifestett, öreg fejét vegyék, sem bármiféle más büntetés vágya, mint az, hogy személyét biztos helyen őrizték.

S úgy látszott, balsorsában olyan barátokra talált, akiket jószerecséjében legmegátalkodottabb ellenségeinek tartott. Francis Esmond ezredes, mylordnak és myladynek unokaöccse, aki a winchesteri esperes lányát vette el és Jakab királynak Angliából való távozása óta Hexton városától nem messze élt, — amikor meghallotta unokanővére szorongatott helyzetét, barátja lévén Brice ezredesnek, Vilmos király hextoni parancsnokának, valamint az ottani egyházi előjáróknak, meglátogatta őladységét börtönében s felajánlotta nagybátyja lányának mindazt a baráti szolgálatot, ami hatalmában állt.

Feleségét és kislányát is magával hozta a fogoly látogatására, s utóbbit, a nagyon szép és megnyerő modorú gyereket az öreg grófnő nem kis mértékben megszerette, bár őladysége és a gyerek anyja között alig volt nagyobb a szeretet, mint azelőtt. Vannak sértések, melyeket nők sohasem bocsátanak meg egymásnak, s Francis Esmondné azáltal, hogy férjhez ment a grófnő unokaöccséhez, ilyen jóvátehetetlen sértést követett el.

De minthogy a grófnő most megalázott, szerencsétlen helyzetben volt, Madame Francis megtehetette, hogy ellenségeskedésüket felfüggeszse és legalábbis egy darabig barátságos lehetett férje elhagyott szeretőjéhez. Így a kis Beatrixnak, lányának, gyakran megengedte, hogy meglátogassa a fogoly grófnőt, aki, legalábbis ami a gyereket és apját illette, hajlandó volt mérsékelni haragját a Castlewood-család ezen ágával. Amikor aztán, mint említettük, Esmond ezredes levelei napfényre kerültek s a királyi tanács tudomást szerzett viselkedéséről, az ezredes jobb helyzetbe került az uralkodó kormányzattal szemben, mint bármikor azelőtt és eloszlott minden gyanú, melyet hűségével szemben tápláltak, így hát több szolgálatot tehetett unokanővérenek, mint egyébként módjában állt volna.

Ekkor olyan esemény történt, melynek révén a lady szabadságához, a castlewoodi kastély új tulajdonoshoz s az apátlan kis Harry új és igen jóságos pártfogóhoz és baráthoz jutott. Bármilyen volt is az a titok, melyet Harrynak mylordtól kellett volna meghallania, sohasem hallotta meg, mert az az este, amelyen Holt atya megérkezett és magával vitte mylordot, az utolsó este volt, amikor Harry láthatta urát. Hogy mi történt mylorddal, álljon itt röviden.

Amikor megtalálták a lovakat az előre megállapított helyen, mylord és Holt atya Chatterisbe lovagolt s ideiglenes menedékre talált a városban a páter egyik hívénél, de mivel hevesen üldözték őket s mindkettejük kézrekerítésére jelentős díjat tűztek ki, tanácsosnak látszott, hogy elváljanak egymástól: a pap más, rendelkezésére álló rejtékhelyre vonult vissza, mylord pedig Bristolból Írországba menekült, ahol Jakab király udvart és sereget tartott fenn. Mylord ezekhez nem sokkal járult hozzá, mert csak kardját és zsebében néhány pénzdarabot hozott magával, a király azonban nem tekintette szegényes körülményeit, hanem nyájasan és kitüntetően fogadta, megerősítette új márkicímében, adott neki egy ezredet és további előléptetést ígért.

De a cím és előléptetés most nem sok hasznára lehetett. Mylord megsebesült a végzetes boyne-i ütközetben, s amikor elmenekült a csataterőről, — jóval azután, hogy ura erre példát mutatott — egy darabig a mocsaras vidéken rejtőzött, Trim városához közel, s inkább a lápok közt szerzett náthában és lázban, mint az ellenség vasától halt meg. Pihenjen békében Thomas of Castlewood! E sorok írójának szeretettel kell róla beszélnie, bár e lord két ízben is súlyosan vétett elene, ezek egyikét talán jóvátehetette volna, ha marad rá ideje, de a másikat nem állt módjában helyrehozni, azonban remélhető, hogy a papénál nagyobb hatalom oldozta fel alóla. De az ilyenféle feloldozás vigaszát is megkapta, mert egy trimi pap írt levelet myladynak, ő közölte vele a csapást.

De akkoriban a levelek lassan utaztak és a mi papunk levele két hónapig vagy annál is tovább járta meg az utat Írországtól Angliába, ahol nem találta myladyt saját házában: a király házában időzött, a hextoni várban, amikor Castlewoodba érkezett a levél, melyet mindazonáltal felbontott az ott parancsnokló tisz.

Harry Esmond jól emlékezett rá, hogyan érkezett meg a levél: Lockwood hozta meg, éppen amikor Westbury kapitány és Trant hadnagy a réten tekézték, a fiatal Esmond pedig a játékot nézte vagy a lugasban olvasta könyvét.

— Ez aztán a hír Frank Esmondnak! — mondta Westbury kapitány. — Harry, láttad-e már valaha Esmond ezredes? — s míg ezt mondta, Westbury kapitány erősen a szemébe nézett.

Harry azt mondta, hogy csak egyszer látta Hextonban az ottani bálon.

— És mondott valamit?

— Olyasmit mondott, amit nem akarok ismételni — felelte Harry. — Mert most már tizenkétéves volt, tudta születésének körülményeit és szégyenét és nem érzett szeretetet a férfi iránt, aki meggyalázta anyja becsületét s az övét is.

— Szeretted Lord Castlewoodot?

— Várok a válasszal, amíg megismerem az anyámat — felelte a fiú és szemét ellepték a könnyek.

— Lord Castlewooddal történt valami, — mondta Westbury kapitány nagyon komoly hangon — valami, ami mindnyájunkkal meg fog történni. Jakab király oldalán harcolt és belehalt a boyne-i csatában kapott sebébe.

— Örülök, hogy mylord az igaz ügyért harcolt — mondotta a fiú.

— Jobb is neki, hogy férfi módra nézett szembe a halállal a csatatéren, nem pedig a Tower Hillen, mint közülük néhányan — folytatta Westbury úr. — Remélem, csinált végrendeletet, vagy máshogyan gondoskodott rólad. E levél azt mondja, hogy *unicum filium suum dilectissimum** felesége jóindulatába ajánlja. Remélem, többet is hagyott rád, mint ezt.

Harry azt mondta, hogy nem tud erről. Az ég és a sors kezében volt, de úgy tűnt fel neki, hogy magányosabb most, mint bármikor eddig életében, s ezen az éjszakán, amikor kis szobájában feküdt, a fiú a szégyen és a bánat kinjával gondolt furcsa és elhagyatott helyzetére: hogy volt is atyja, meg nem is, névtelen anyjára, akit talán ugyanaz az apa tett

* Egyetlen drága fiát.

tönkre, akire Harry csak titokban és pirulva gondolhatott, s akit sem szeretni, sem tisztelni nem tudott.

Elszorult a szíve, ha arra gondolt, hogy Holt atya, aki idegen, s két-három katona, aki hat hét óta ismerőse, — ezek az egyedüli barátai a nagyvilágon, ahol most egészen magára maradt. A fiú lelke tele volt szeretettel s amint ott feküdt a sötétben, vágyott valakire, akire ezt a szeretetet kiáraszt-hatná. Emlékszik és halála napjáig emlékeznie kell azokra a gondolatokra és könnyekre, melyek elfoglalták ezt a hosszú éjszakát, miközben lassan kondultak az órák. Ki ő és mi ő? Miért van itt és nem máshol? Szeretnék, gondolta, elmenni ahhoz a trimi paphoz és megtudni, mit mondott neki apám halálos ágyán, gyónásában. Van-e az egész világon még egy olyan védtelen gyerek, mint én? Keljek fel és szökjek Írországba? Ezekkel a gondolatokkal és könnyekkel töltötte a fiú az éjszakát, míg végül álomba sírta magát.

Másnap a gárdista urak hallották, mi történt vele s a szokásosnál is kedvesebbek voltak a gyerekhez, különösen barátja, a tudós Dick, aki elmesélte neki saját apja halálát, ami akkor történt, amikor Dick még gyerek volt Dublinban, nem egészen ötéves korában.

— Ez volt az első fájdalomérzés, — mondta Dick — melyet valaha megismertem. Emlékszem, bementem a szobába, ahol holtteste feküdt s anyám sírva ült mellette. Kezemben volt labdaütőm, megkopogtattam vele a koporsót és papát hívtam, mire anyám karjába zárt s könnyárban úszva mondta nekem, hogy papa nem hallhat engem, nem is játszhat többé velem, mert leteszik őt a föld alá, ahonnan soha többé nem jöhet fel hozzánk. És ezért — mondta Dick kedvesen — sajnálom azóta a gyerekeket és ezért szerettelek meg téged, te szegény, apátlan, anyátlan fiú. S ha valaha szükséged lesz barátára, Richard Steele-ben mindig arra találsz.

Harry Esmond hálásan megköszönte neki. De mit tehetett érte Steele káplár? Vigye magával egy vezetéklövön, hogy a csapatban szolgáljon? Ha akadt is csorba Harry Esmond címerén, azért az nemes címer maradt. Két barátja abban állapodott meg, hogy a kis Harry maradjon ott, ahol van, s várja ki szerencséjét. Így hát Esmond Castlewoodban maradt, s nem kis aggodalommal várta elrendelt végzetét, bármi legyen is az.

Hetedik fejezet

ÁRVÁN MARADOK CASTLEWOODBAN, AHOL JÓSÁGOS
PÁRTFOGÓKRA TALÁLOK

MÍG A KATONÁK Castlewoodban tartózkodtak, a derék, tudós Dick állandó társa volt Harry Esmondnak, a magányos kis árva fiúnak, együtt olvastak, együtt tekéztek, s ha a katonák vagy tisztjeik kupáik fölött szabadszájúan beszéltek, — amint hogy ez szokás volt abban a korban, amikor sem a férfiak, sem a nők nem voltak túlságosan szemérmesek — illetlenül emlegették a gyerek előtt szerelmeiket és kalandjaikat, Dick, aki egyébként szerette megnevetetni az egész társaságot, *maxima debetur pueri reverentia** megjegyzéssel vetett véget tréfáiknak s egyszer kihívott egy szál kardra egy Otromba Tom nevű lövest, aki valamilyen sikamlós kérdést intézett Harry Esmondhoz.

Dick egyébként, amikor látta, hogy a gyerek, ahogyan ő mondta, korához képest szokatlanul értelmes és dicséretreméltóan tapintatos, megvallotta Harrynak egy westminsteri korcsmáros lányához kapcsolódó szerelmét, akihez Dick sok verset írt, melyekben Saccharissának nevezte őt, s azt mondta, nélküle lehetetlen, hogy tovább tudjon élni. Naponta ezerszer is így fogadkozott, de Harrynak mosolyognia kellett, ha látta, hogy a szerelemgyötörte udvarlónak épp olyan egészséges étvágya volt, mint a legsértetlenebb szívű lovasnak az ezredben, valamint azon is, hogy titoktartásra eskette Harryt s ezt az esküt a fiú áhitatosan meg is tartotta, míg fel nem fedezte, hogy Dick valamennyi tisztet és közlegényt bizalmába fogadta, s ezek verseit is élvezhették. Azt is be kell vallani, hogy miközben Dick az ő londoni Saccharissája után

* A kisfiúnak a legnagyobb tisztelet jár.

sóhajtozott, vigasztalásra talált a vidéken, mert az a castlewoodi szolgáló, aki a fehérneműjét mosta, keservesen sírt, amikor meghallotta, hogy Dick már elment, mégpedig anélkül, hogy kifizette volna számláját, melynek kiegyenlítését Harry Esmond vállalta magára: átadta a lánynak azt az ezüst pénzdarabot, mellyel a tudós Dick megajándékozta, amikor ölelések és szerencsekívánatok között elbúcsúzott tőle, mert a castlewoodi helyőrséget máshová rendelték. A tudós Dick azt mondta, sohasem felejtí el fiatal barátját, amint-hogy nem is felejtette el, Harry pedig búsult, amikor a nyájas katonák kiürítették Castlewoodot és nem kis aggodalommal tekintett sorsa elé, — mert a gond és a magány idő előtt töprengővé tette — ha majd a kastély új ura és úrnője beköltözik. Már elmúlt tizenkét éves és nem volt más barátja, csak ez a vad katona és Holt atya, pedig érzelmes, gyöngeségig gyöngéd szíve volt, amely szívesen szegődött volna valakihez és nem tudott megnyugodni, amíg nem talál olyan baráttra, aki elfogadja ezt a szívet.

Az ösztön, mely Henry Esmondot elragadta, hogy bámulja és szeresse azt a bájos személyt, azt a szép jelenést, akinek szépsége és jósága első látásra annyira megindította őt, — csakhamar alázatos érzelemmé, szenvedélyes hálává nőtt s egészen betöltötte fiatal szívét, amely idáig, kivéve a drága Holt atya esetét, csak nagyon kevés jóságért lehetett hálás. *O dea certe*, gondolta, mert eszébe jutottak az Aeneis sorai, melyekre Holt úr tanította. A fiú úgy gondolta, hogy e szép teremtés minden tekintetében és mozdulatában angyali lágy-ság, tündöklő részvét látszik, s mozgása és nyugalma egyaránt kecsesnek tűnt fel; hangjának dallama, bármilyen hétköznapi szavakat ejtett is ki, olyan gyönyört okozott Harrynak, mely szinte szorongásig fokozódott. Nem lehet szerelemnek nevezni azt, amit egy tizenkétéves, cselédnél alig több fiú érez úrnője, egy magasrangú hölgy iránt: imádat volt. Elfogni tekintetét, kitalálni kívánságát és teljesítésére rohanni, mielőtt még kimondhatta, őrizni, követni, imádni: ez lett életének feladata. Közben, mint ahogy gyakran lenni szokott, ennek a bálványnak is megvoltak a maga bálványai, és nem is sejtette, nem is gyanította, hogyan bámulja őt kis imádója.

Ami myladyt illeti, neki három bálványa volt. Először és mindenekelőtt Jupitere és legfelsőbb uralkodója Harry párt-

fogója volt, a jó Castlewood gróf. Ennek minden kívánsága törvény volt a szemében. Ha férjének fájt a feje, beteg volt. Ha homlokát ráncolta, reszketett. Ha tréfált, elbűvölten mosolygott. Ha férje vadászni ment, egész idő alatt az ablaknál állt, síró kisfiával a karján, hogy lássa, amikor ellovagol, és lesse, mikor tér vissza. Ebédre külön fogásokat készített neki, megfűszerezte borát, megpirította kenyerét a reggelihez, csendre intette a házat, ha férje a karosszékekben szundikált, és leste a tekintetét, amikor majd felébred. Ha mylord is nem kevésbé volt büszke a maga szépségére, mylady imádta. Karjába kapaszkodott, amikor férje végigment a terráson, két szép kis kezét az ő nagy keze köré kulcsolta, szeme sohasem fáradt bele abba, hogy férje arcába nézzen és tökéletességét csodálja. Kisfiát apja fiának nevezte, s azt tartotta, hogy apja szemét és göndör, barna haját örökölte. Beatrix lánya is az apja lánya volt, szeme az apja szeme — s volt-e valaha ennél szebb szem a világon? Az egész házat úgy rendezte, hogy az ő kényelmét és örömét szolgálja. Szerette, ha a környékbeli kis nemesség meglátogatta férjét és udvarolt neki, és sohasem törődött azzal, vajjon őt bámulják-e; aki jóba akart lenni myladyval, férjét kellett csodálnia. Saját öltözetére nem gondolt, foszlányokig hordta egy-egy ruháját, mert neki valaha tetszett. S ha egy melltűt vagy szalagot kapott tőle, többre becsülte ruhatárának legdrágább darabjainál.

Mylord évenként hat hétre Londonba szokott menni, s minthogy a család túl szegény volt ahhoz, hogy kellő külsőséggel jelenjék meg az udvarnál, — mindig egyedül ment. Felesége arcán csak akkor jelent meg a bánat, ha férje már nem láthatta s micsoda öröm ragyogott fel rajta, ha férje visszatért! Micsoda készülődések a visszatérés előtt! A gyöngéd teremtés a kandalló mellé húzta karosszékét és azzal szórakozott, hogy gyermekeit ültette bele és azokat nézte. Senki sem foglalhatta el férje helyét az asztalnál, de ezüst kupája éppen úgy ott állt, mint amikor mylord is jelen volt.

Mylord távollétében vagy azokon a gyakori reggeleken, amikor az álom vagy a fejfájás ágyában marasztalta, szép látvány volt ez a szép, fiatal Lady Castlewood, ölében kislányával, körülötte cselédeivel, amint felolvasta az anglikán egyház reggeli imáját. Esmond sokáig emlékezett rá, hogyan nézett és beszélt, amikor áhitatosan térdelt a szent könyv előtt

s a napfény ráragyogott arany hajára, mígnem dicsfényt szőtt köré. Egy tucat házicseléd térdelt úrnőjével szemben. Harry Esmond egy darabig távolmaradt e rejtelmektől, de amikor Tusher doktor bebizonyította neki, hogy minden idők egyháza ismerte ezeket az imákat, s a fiút saját hajlama is arra ösztö-kélte, hogy mindig annyira közel legyen úrnőjéhez, amennyire csak teheti, s úgy gondolta, hogy minden, amit úrnője tesz, jól van téve, hamar elállt attól, hogy csak az előszobából hall-gassa az imákat s most már bement és együtt térdelt a ház-néppel a fogadóteremben s mylady alig két év alatt teljes-séggel áttérítette saját vallására. Valójában a fiú annyira sze-rette hittantanárát, hogy aláírt volna bármit, amire az felszó-lította volna, és soha nem únt bele, hogy gyöngéd szavait hall-gassa, egyszerű magyarázatait ahhoz a könyvhöz, melyet olyan hangon olvasott föl, hogy nehéz lett volna ellentállni édes meggyőző erejének, szelíden vonzó jóságának. A barát-ságos viták s a belőlük fakadó meghittség a fiút még benső-ségebben kötötte úrnőjéhez, mint azelőtt.

Ez volt életének legboldogabb korszaka, a fiatal anya lá-nyával, fiával s pártfogoltjával, az árva fiúval együtt olvasott, dolgozott, játszott, — együtt voltak gyermekek. Ha a hölgy a jövőn gondolkodott, — és melyik szerető asszony nem gon-dol a jövőre? — nem volt olyan terve, amelyből Harry Esmon-dot kihagyta volna, az pedig a maga szenvedélyes módján ezerszer és ezerszer is megfogadta, hogy nincs olyan hatalom, amely elválaszthatná őt úrnőjétől, s csak alkalomért esengett, hogy megmutathatná hűségét iránta. Most, élete végén, ami-kor békében ül és visszaidézi életének boldog és mozgalmas jeleneteit, hálával telten gondolja el, hogy hű maradt korai fogadalmához. Az ilyen élet oly egyszerű, hogy néhány sor egész éveket foglalhat belőle krónikába. De kevés ember élet-útja rendeltetett arra, hogy mindvégig szerencsés legyen: az a nyugalom is, amelyről beszéltünk, végéhez közeledett.

Ahogy Esmond nőtt és a maga szempontjából kezdte meg-figyelni a világot, szükségét érezte annak, hogy sokat olvasson és gondolkodjék, túl azon a szerető rokoni körön, amely ma-gába fogadta és kinyújtotta felé kezét. Több könyvet olvasott, mint amennyit ők kívántak vele együtt áttanulmányozni, sok-szor volt egyedül könyvei között és éjszakákat töltött olyan munkában, amely talán fölösleges volt, de rokonai semmi-

képpen sem segíthettek neki ebben. Drága úrnője a maga szeretetének megszokott, féltékeny éberségével kitalálta Harry gondolatait, és kezdte sejteni, hogy lesz olyan idő, amikor Harry elhagyja otthoni fészket, s a fiú buzgó tiltakozásaira csak sóhajtott és fejét rázta. Mielőtt az élet végzetes döntései teljesülnek, mindig jelentkeznek titkos előrelátások és intő jelek. Még minden nyugodtnak látszik, de már tudjuk, hogy a vihar közeledik. Még el sem múltak a boldog napok s e családi körnek már legalább két tagja érezte, hogy végüket járják, s nyugtalanul lesték azt a felhőt, amely vihart hoz majd nyugalmukra.

Harry könnyen megláthatta, hogy — úrnője bármennyire is ragaszkodik ahhoz, hogy férjének engedelmeskedjék és csodálja őt — mylord beleúnt nyugodalmas életébe s először csak fárasztották, aztán ingerelték is azok a gyöngéd kötelékek, amelyekkel felesége fogva akarta tartani. Azt mondják, a tibeti láma is nagyon belefárad a maga isteni jellegébe és ásit oltárán, amikor a boncok térdelnek előtte és imádják, — így sok házi istenség is belebetegszik abba a tiszteletbe, amellyel családi hívei üldözik, s szabadságáért és régi életéért sóhajtozik s azért, hogy lekerüljön arról a piedesztálról, amelyre alattvalói örök időre ültetni akarnák, hogy imádhassák s virágokkal, dicsőenekkel, tömjénnel és hízélgéssel hódolhassanak neki: néhány évi házasság után a derék Lord Castlewood is unatkozni kezdett, s mindaz a magasröptű elragadtatás és áhitatteljes szertartás, mellyel papnője, hitvese kezelte őt, eleinte elálmosította, aztán kiüldözte a házból, mert, ha meg kell vallani az igazat, mylord vidám úriember volt, természetében nagyon kevés volt a fenséges vagy isteni elem, bár szerető hitvese ragaszkodott hozzá, hogy éppen ezt tisztelje benne, azonkívül e szerelemnek megvolt az ára, amelyet a mylordhoz hasonló hajlamú emberek ritkán szeretnek megadni — egyszóval igaz, hogy nagyon szerető felesége volt, de egyúttal nagyon féltékeny és követelő felesége is. Először megúnta ezt a féltékenységet, aztán megszökött előle, aztán kétségkívül panaszok és sérelmek következtek, amire talán beváltatlan javulási ígéretek, később szemrehányások, amelyek csöppet sem voltak kellemesebbek azáltal, hogy némák voltak s csak a pillantások és könnyes szemek közvetítették őket. Azután valószínűleg mindketten elérték azt a házasetben nem szo-

katlan állapotot, amikor az asszony észreveszi, hogy a mézes-hetek istene nem isten többé, csak halandó, mint a többi, aztán belenéz saját szívébe és jaj: *vacuae sedes et inania arcana**. S most feltéve, hogy hölgyünk szelleme ragyogó s elmúlt róla az a varázsos bájolás és bódulat, amely odavezetett, hogy istenként imádjon egy közönséges halandót, mi következik ebből? — együtt élnek, együtt ebédelnek, azt mondják „drágám” és „szerelmem”, mint azelőtt, de a férfi maga van, a nő is maga van: a szerelem álma elmúlt, mint minden egyéb is elmúlik az életben, ahogy elmúlik a virág és a szenvedély, a bánat és az öröm.

Valószínű, hogy Lady Castlewood régen megszűnt imádni férjét, még mielőtt a térdelésből felállt vagy megengedte volna a ház népének, hogy abbahagyják férje imádatát. Hogy igazságot szolgáltatassunk mylordnak, ő sohasem tartott igényt erre az alárendelésre: nevetett, tréfált, a pohár fenekére nézett, amikor dühös volt, káromkodott, sokkal bizalmasabban, mint olyasvalaki tehetné, aki fenségre törekszik, s megtette, ami tőle tellett, hogy lerombolja azt a szertartásosságot, amellyel felesége szerette körülvenni őt. S a fiatal Esmondnak nem volt szüksége nagy önteltségre ahhoz, hogy belássa, mennyivel jobbeszű, mint úra, aki, igaz, egyáltalában nem törekedett fensőbbiségre a fiúval, sem bármilyen alárendeltjével szemben, — kivéve, amikor rosszkedvű volt, mert ilyenkor haragja elég zabolátlan káromkodásokba tört ki — ellenkezőleg, talán el is kényeztette „Harry papot”, ahogy a fiatal Esmondot nevezte, azzal, hogy állandóan dicsérte tehetségét és méltányolta diákos ismerethalmozását.

Hálátlanságnak látszhatik, hogy valaki, aki annyi jószágban részesült pártfogójától, másképpen beszéljen a nála idősebbekről, mint tiszteletteljes modorban, de e sorok írójának is vannak leszármazottai, akiket a lehető legkevésbé nevelt arra a szolgálásra, melyet mostanában a szülők gyerekeiktől megkövetelnek, — persze, a kötelesség ez álarca mögött gyakran közöny, megvetés vagy lázadás rejtőzik — s aminthogy azt akarja, hogy unokái egy hüvelykkel se higgyék vagy mondják nagyobbnek, mint amekkorára a természet felnevelte, úgy ő is hajdani ismerőseiről harag nélkül, de igazsá-

* Üres trónok, értelmetlen ünnepek.

gosan fog beszélni, amennyire képes rá, semmit sem enyhítve és semmit sem túlozva szándékosan.

Szóval, ameddig a világ Lord Castlewood kívánsága szerint alakult, eléggé jókedvű volt, kedélye természetétől vidám és könnyed, szerette a tréfálkozást, különösen alantasaival, és szívesen fogadta nevetésük adóját. Minden testgyakorlatban a tökéletességig vitte, céllövésben, nyilazásban, lovak betörésében, körlovaglásban, koronghajításban, és minden játékot nagyon ügyesen játszott. De nem volt neki elég, hogy mindezt jól csinálja, hanem azt gondolta, hogy mindenben tökéletes, amiért is gyakran becsapták lóvásárláskor, mert azt állította, hogy jobban ért lovakhoz bármely lovásznál, labdajátékba és billiárdozásokba keveredett szélhámosokkal, akik elszedték a pénzét, Londonból mindig szánalmasan szegényekben jött haza, mint elindult, — ezt bizonyította ügyeinek állása is, amikor bekövetkezett az a váratlan esemény, amely pályafutását befejezte.

Odavolt a pompás ruhákért és naponta annyi órát fordított öltözködésére, mint egy kacér idősebb hölgy. Napja egy tizedrészét fordította fogainak kefélésére és hajának olajozására, mert göndör, barna fürtjeit nem rejtette paróka alá, ahogy abban az időben majdnem mindenki hordta. (Most visszakaptuk hajunk szabadságát, de azzal együtt a hajport és a pomádét is. Vajjon mikor szűnnek meg korunknak ezek a szörnyű fejadói, s mikor engedik meg az embereknek, hogy saját, természetétől nyert hajszínüket viselhessék, akár fekete vagy vörös vagy szürke?) És minthogy szerette, ha felesége is jól öltözik, mylady sem kímélte erre a fáradságot, hogy tettségére legyen; ha kívánja, éppúgy hajlandó volt díszíteni fejét, mint ahogy hajlandó lett volna levágni.

Az ifjú Esmond, aki mint apród szolgálta mylordot és myladyt, elcsodálkozott, amikor hallotta, hogy mylord mindennap az éppen vendégségben lévő társaságnak ugyanazokat a csintalan történeteket mesélte el, s ilyenkor felesége sohasem mulasztotta el, hogy mosolyogjon és lesüsse szemét, sem Tusher doktor, hogy ugyanazon a helyen nevetésbe törjön ki és felkiáltson: „De mylord, gondoljon papi ruhámra!” — olyan bágyadtan színlelt ellenállással, hogy csak további történetekre ingerelte mylordot. Lord Castlewood történetei fokról-fokra emelkedtek, az ebédnél elfogyasztott sör után

erőteljesebbek lettek, az ebédutáni palack bor után még erőteljesebbek, de mylady mindig elmenekült az egyházra és a királyra köszöntött első pohár után, s magukra hagyta az urakat, hogy kényelmesebben koccintgassanak.

És minthogy Harry Esmond az apródja volt, ilyenkor őt is elszólította a kötelesség. — Az uram sok időt töltött a hadseregben a katonákkal, — mondogatta a grófnő a fiúnak — akik között nagy szabadoság uralkodik. Maga másféle nevelésben részesült és remélem, ezek a dolgok megváltoznak, mire öregebb lesz, — nem mintha bármi hiba is volna az én uramban, aki egyike a legjobb és legvallásosabb embereknek a királyságban. — És valószínű, hogy ezt hitte is. Különös, mi mindent megtehet egy férfi, s egy asszony még mindig angyalnak tarthatja.

És minthogy Esmond az igazságot választotta jeligéül, még arról a másik angyalról, úrnőjéről is be kell vallania, hogy volt egy jellemhibája, amely elhomályosította tökéletességét. A másik nem iránt türelmes és jóságos volt, a magáéra engesztelhetetlenül féltékeny, és e hibájának legjobb próbája, hogy bár elismerte ezer nem létező vétkét, soha sem lehetett arra bírni, hogy bevallja ezt az egyet, amely megvolt benne. De ha valaha is olyan nő látogatott Castlewoodba, akin a szépségnek csak jele is feltalálható volt, bizonyos, hogy talált benne valamilyen hibát, úgyhogy mylord a maga tréfás módjában gyakran gúnyolta ezt a gyöngéjét. Jöhettek csinos szolgálólányok ajánlkozni, sohasem vették fel őket Castlewoodba. A gazdasszony öreg volt, mylady saját komornája kancsal és himlőhelyes, a szobalányok és a konyhalányok durva parasztselédék, akikhez Lady Castlewood kedves volt, mint ahogy természeténél fogva mindenkihez, de amint csinos nővel akadt dolga, hideggé, visszataszítóvá, gőgössé vált. A vidék hölgyei észrevették benne ezt a hibát, és ha a férfiak mind bámulták is, feleségeik és lányaik panaszkodtak mylady hidegsége és büszkesége miatt, és azt mondták, hogy Castlewood kellemesebb volt Lady Jezabel idejében, — ahogy az özvegyet nevezték — mint mostanában. Néhányan közülük persze úrnőm pártján álltak. Az öreg Lady Blenkinsop Jointure, aki Első Jakab király idejében élt az udvarnál, mindig az ő pártját fogta, éppúgy az öreg Crookshank kisasszony, a hextoni Crookshank püspök lánya, aki néhány hozzá hasonló

nővel együtt angyalnak nyilvánította myladyt, de a csinos nők ezzel nem értettek egyet s a vidék véleménye az volt, hogy mylord oda van kötve felesége szoknyájához, az meg uralkodik fölötte.

Harry Esmond második verekedésére életének tizennegyedik évében került sor, Bryan Hawkshaw-val, a bramblebrooki Sir John Hawkshaw fiával, aki azt a véleményét nyilvánította, hogy mylady féltékeny és papucs alatt tartja a mylordot, s ez annyira felbőszítette Harryt, s olyan dühvel esett neki a nála két évvel idősebb és sokkal nagyobb fiúnak, hogy az határozottan alul maradt a küzdelemben, míg végül is Tusher doktor kilépett az ebédlőből és elválasztotta őket.

Bryan Hawkshaw vérző orral állt fel, egészen meglepte — ahogy nála erősebb embereket is meglepett volna — a dühös támadás.

— Te kis fattyú koldus! — mondta. — Ezért megöllek!

És valóban elég szálas is volt ehhez.

— Akár fattyú vagyok, akár nem, — mondta a másik fogcsikorgatva — van egy pár kardom és ha ki akarsz állni velem, mint férfi a férfival, ma éjszaka a terráson... — de ekkor megjelent a doktor s az ifjú bajnokok párbeszéde félbeszakadt. Valószínű, hogy bármilyen erős volt is, Hawkshaw-nak nem volt kedve folytatni a küzdelmet ilyen vad ellenféllel.

DERŰRE BÖRŰ

AMIÓTA Lady Mary Wortley Montagu Törökországból hazahozta az oltás szokását, — amit sokan kockázatos gyakorlatnak tartanak és hiábavaló veszélyberohanásnak — azt hiszem, a himlőnek, ennek a rettenetes világostorának szigora valamennyire megenyhült a földnek e részén, de emlékszem arra a sok száz szép fiatalemberre, akiket az én időmben ez a betegség sírbatett, vagy akik szörnyűségesen eltorzítva és megbénítva keltek fel párnáikról. Sok édes arc hagyta ott rózsáit azon az ágyon, ahová ez a félelmetes és pusztító nyavalya fektette. Az én ifjúkoromban ez a ragály néha behatolt egy faluba, lakóiinak felét kipusztította és elképzelhetjük, hogy közeledtére nemcsak a szépek, de a legerősebbek is megriadtak és menekült, aki tudott. Egy napon, 1694-ben, — megvan az oka, hogy emlékezzem rá — Tusher doktor rémült arccal rohant be a castlewoodi kastélyba s elmondta, hogy a betegség megjelent a falubeli kovács házában s a kovács lánya himlőben fekszik.

A kovácsnak műhelyén és patkóin kívül volt egy sörháza, felesége vezette, a vendégek az ivó előtti padokon üldögéltek, s mialatt sörüket fogyasztották, a kovácsműhelyre láttak. Volt ebben a fogadóban egy csinos lány, akit a vendégek Nancy Sievewrightnak neveztek, vidám, erős lány, arca olyan pirosposzgás, mint a mályvarózsák a fogadó háta mögötti kert palánkján. Harry Esmond ebben az időben tizenhatéves kamasz volt és valahogyan gyakran történt meg, hogy sétái, csatangolásai közben Nancy Sievewright pirosposzgás arcára bukkant, — ha semmire se volt szüksége a kovács műhelyéből, akkor elment sört inni a „Három kastély”-ba, vagy más ürügyet keresett, hogy ezt a szegény Nancyt láthassa. Szegény Harry semmi rosszra sem gondolt, és bizonyos, hogy a lány

épp oly kevéssé, de az igazság az, hogy mindig találkoztak a réten vagy a patak mellett, vagy a kert palánkjánál, vagy Castlewood körül és hetenként sokszor mondták: „Úristen, hiszen ez Henry úr!” vagy „Hogy van, Nancy?” Meglepő az a delejes vonzás, ami az embereket, bármilyen messziről is, egymás felé húzza. Elpirúlok, ha most szegény Nancyre gondolok, piros ingvállában, élénk, bíborszínű orcáival, kanavász szoknyájában és arra, hogyan eszeltem ki cseleket, vetettem tört s készítettem magamban szónoklatokat, amelyeket ritkán volt bátorságom elmondani e szerény tündér jelenlétében, aki semmit sem tudott a fejésen kívül és csodálkozva nyitotta tágra fekete szemét, ha olykor-olykor elmondtam egy-egy Wallertől vagy Ovidiustól szedett szép beszédemet. Szegény Nancy! Becsületes, vidéki arcod előtündöklök a rég elmúlt évek mélyéből és úgy emlékszem kedves hangodra, mintha csak tegnap hallottam volna.

Amikor Tusher doktor meghozta a hírt, hogy a „Három kastély”-ban kitört a himlő, — azt mondták, egy csavargó hozta be — Henry Esmond első gondolata az ijedelem volt szegény Nancyért, aztán meg szégyen és nyugtalanság a Castlewood-család miatt, ahová esetleg behozhatta a fertőzést, mert az igazság az, hogy Harry úrfi egy órahosszat ült a hátsószobában Nancy Sievewrighttal és kis öccsével, aki fejfájásról panaszkodott és kábultan sirdogált a tűzhely melletti széken, vagy Nancy ölében, vagy az enyémben.

A kis Lady Beatrix felsikoltott Tusher doktor hírére, mylord pedig felkiáltott: — Isten őrizz! — Bátor ember volt és nem félt a haláltól, csak éppen ettől az egy alakjától. Nagyön büszke volt rózsaszín arcszínére és szép hajára s az a gondolat, hogy himlőben haljon meg, minden másnál jobban elborzasztotta. — Holnap a gyerekekkel együtt Walcote-ba megyünk — ez mylord anyjától örökölt kis háza volt Winchester közelében.

— A legjobb menedék arra az esetre, ha a betegség elterjed — mondta Tusher doktor. — Szörnyű rágondolni, hogy a sörházban kezdődött: a falu lakóinak fele ott járt ma, vagy a kovácsműhelyben, ami egyre megy. Az írnom is, Nahum ott lakik... jobb, ha elkerülöm az íróasztalomat is, ahol az a fickó olyan közel lenne hozzám. Nem tűröm el a közelemben.

— Ha egy himlőben haldokló híve • küldene magáért, nem menne? — kérdezte mylady és nyugodt kék szemével felnézett himzőrámajából.

— Az úristenre esküszöm, én nem mennék — mondta mylord.

— Nem vagyunk pápista országban: a betegnek nincs feltétlen szükségére gyónásra és feloldozásra — felelte a doktor. — Igaz, ez vigaszt és segítséget jelent neki, ha elérhető, és az istenben reménykedve részesítenünk is kell ebben. De olyan esetben, amikor a lelkész élete nagy értéket jelent a maga nyájának, nem várható tőle, hogy kockáztassa életét (s azzal együtt saját családja életét, jövőjét s anyagi, sőt szellemi jólétét), egyes személyek kedvéért, akik valószínűleg nincsenek is abban az állapotban, hogy megértsék azt a valóságos vigaszt, amit a pap visz hozzájuk, minthogy tanulatlanok s azonfelül a betegség következtében eltompult vagy lázas állapotban vannak. Ha őladysége vagy őlordsága, az én kitűnő jóbarátom és pártfogóm kapná el...

— Isten őrizz! — kiáltotta mylord.

— Amen — mondta rá Tusher doktor. — Amen erre az imára, drága mylord, akinek kedvéért feláldoznám az életemet — és a doktor bíborarcának riadt nézéséből ítélve az ember azt gondolta volna, hogy ezt az áldozatot azonnal követelik tőle.

Harry Esmondnak inkább hajlama mint érdeme volt, hogy a gyerekeket szerette és kedves volt hozzájuk, annyira, hogy majdnem valamelyes szégyennel gondolt arra, menyire szereti őket s hogy milyen lágyságba viszi néha ez a szeretet; a szegény fiú ezen a napon is nemcsak kis barátját, a tejeslány öccsét tartotta térdén, hanem rajzokat készített és meséket mondott a kis Frank Castlewoodnak is, aki ebéd után egy órahosszat szintén ott ült a térdén és egyébként sem unta meg soha Henry meséit, katona- meg lórajzait. Szerencsére Beatrix ezen az estén nem foglalta el szokott helyét — melynek egyébként máskor eléggé örült — nevelője ölében. Mert Beatrix kiskora óta féltékeny volt minden becézésre, melyben öccsét, Franket részesítették. Még anyja elől is visszahúzódott, ha látta, hogy előbb Franket ölelte át, annyira, hogy Lady Esmond a kislány jelenlétében kénytelen volt el-

titkolni fia iránti szeretetét, mindegyiket csak titkon ölelhette meg. A kislány elsápadt vagy kipirult dühében, ha az egyetértés vagy a szeretet jeleit vette észre Frank és anyja között, félrevonult vagy egész este nem szólt egy szót sem, ha úgy gondolta, hogy a fiú szebb gyümölcsöt vagy nagyobb süteményt kapott mint ő, eldobta a szalagját, ha öccse is kapott egyet s már legzsengőbb gyermekkorában kis székében, a nagy kandalló mellett, szemben azzal a szöglettel, ahol rendszerint Lady Castlewood ült a hímzés mellett, — gyermek gúnyszavakat gagyogott, ha öccsét valamivel kitüntették. Ha e gúnyolódása közben Lord Castlewood is jelenvolt, jót mulatott rajta, kijelentette, hogy Franket szereti legjobban, babusgatta és csókolta őt s Beatrix féltékenységén nagyokat hahotázott. De az igazság az, hogy mylord csak ritkán volt tanúja az ilyen jeleneteknek és nem nagyon zavarta a csöndes tűz melletti üldögélést, amellyel felesége sok hosszú estét töltött el. Mylord egész nap vadászott, ha az időjárás kedvezett, eljárt a vidéken minden kakasviadalra és vásárra, s hús mér földre is ellovagolt, hogy egy jó verekedést láthasson s elnézhesse, hogyan veri be egymás fejét két paraszt dorongviadalban, s jobban szeretett Jackkel és Tommal sört vagy puncsot inni, mint felesége fogadószobájában ülni, ahová egyébként gyakran jött véraláfutásos szemmel, megcsukló hanggal és tántorgó lépésekkel. A ház és a birtok rendbentartása, a néhány bérlővel és a falusi szegényekkel való törődés, valamint a számadások feleségére s annak fiatal titkárára, Harry Esmondra maradtak. Mylord az istállókkal, a kutyaóllal és a pincével törődött — azt megtöltötte és ki is ürítette.

Így történt, hogy éppen aznap is, amikor a szegény Harry Esmond a kovács fiát és a főúr gyerekét is térdén tartotta, a kis Beatrix könyvével és füzetével repesve közeledett nevelőjéhez, de amikor látta, hogy helyét öccse már elfoglalta, elfordult és szerencséjére leült a szoba másik sarkába, Harrytól messzire, és spanieljével játszott, — időnként nagy szeretet fogta el a kutya iránt — Harry Esmondnak csak a válla fölött szólt át, azt is úgy, mintha a kutyáját becézne, mondván, hogy Fidó majd szereti őt, ő is Fidót, és senki mást, csak Fidót egész életében. Amikor tehát megjött a híre annak, hogy a „Három kastély”-beli kisfiú megbetegedett himlőben,

szegény Harry Esmondot elfogta az ijedelem, nem annyira maga, mint úrnője fia miatt, akire esetleg veszélyt hozott. Beatrix, aki kellőképpen kiduzzogta magát és egyébként is valahányszor egy idegen érkezett, kisgyerek kora óta negédeskedni szokott, hogy az újonnan jött vendég figyelmét magára vonja, most, miután öccse már lefeküdt, el akarta foglalni helyét Esmond térdén, mert Tusher doktor ugyan mindig hízelgett neki, de Beatrix nem szerette, mert vastag csizmát viselt, keze piszkos volt, — legalábbis így mondta a szemtelen, ifjú kisasszony — és aztán azért is, mert utálta a káté-tanulást.

De amikor a szögletből, ahol addig durcáskodott, Esmond felé közeledett, az visszahúzódott, a nagy széket, melyen ült, maga közé és a kislány közé tolta s franciául így szólt Lady Castlewoodhoz, akivel sokat olvasott együtt e nyelven s akinek francia tudását tökéletessé tette: — Asszonyom, a gyerekeknek nem szabad közeljönnie hozzám: meg kell mondanom, hogy lent voltam ma a kovácsnál és ölemben tartottam a kisfiát.

— Aztán pedig a fiamat ültette oda — mondta Lady Castlewood nagyon mérgesen és kipirultan. — Köszönöm, uram, hogy ilyen társaságba keverte. Beatrix, — mondta angolul — megtiltom, hogy Esmond úrhoz érjél. Gyere, gyermekem, gyere a szobádba... Jóéjszakát, tisztelendő úr, maga pedig, uram, jobban tenné, ha visszamenne barátaihoz a korcsmába.

Rendszerint olyan jóságos szeme a harag nyilait lövelte beszéd közben s máskor földreszegzett fejét most egy hercegnő tartásával vetette föl.

— Hohó, — kiáltott mylord, aki a kandalló mellett állt s voltaképpen abban az állapotban volt, melybe ilyenkor, estére rendszerint jutni szokott — hohó! Rachel, mi hozta így ki a sodrából? Hölgyeknek sosem szabad kijönniök a sodrúkból, ugye Tusher doktor? Bár Rachelre jó ránézni, ha kijött a sodrából. A fenébe is, Lady Castlewood, pokolian csinos, amikor haragszik.

— Azért mylord, mert Henry Esmond úr itt nem tudja mivel eltölteni az idejét, és mert nem kedveli a mi társaságunkat, lent volt a sörházban, ahol vannak bizonyos barátai.

Mylord nevetésbe és káromkodásba tört ki: — Nézzék csak a kis kópét, hát nem Nancy Sieviewrightnál volt? A fene ebbe a kis képmutatóba, ki hitte volna róla? Én mondom, Tusher, az után jár...

— Elég, mylord, — szólt közbe mylady — ne sértsen meg ilyen beszéddel.

— Szavamra mondom, — mondta szegény Harry s kis híja, hogy sírni nem kezdett a szégyentől és bosszúságtól — ennek a fiatal lánynak a becsülete teljesen makulátlan előtttem.

— Ó, persze, persze — mondta mylord egyre jobban nevetve és becsípve. — Az ő szavára, doktor... Nancy Sieve...

— Fektesse le Beatrix kisasszonyt — kiáltott e percben mylady a komornájának, Tuckernének, aki őladysége teáját hozta. — Az én szobámba vigye... nem, inkább a magáéba — tette hozzá gyorsan. — Menj kislányom, menj, egy szót se többet! — Beatrix egészen meglepődött a tekintély e váratlan megnyilvánulásától olyasvalaki részéről, aki ritkán szokta felemelni hangját, — riadt tekintettel ment ki a szobából s még a sírvafakadással is várt addig, amíg Tuckernével együtt ki nem ért az ajtón.

Anyja ez egyszer nem nagyon vett tudomást a gyerek zokogásáról és hevesen tovább beszélt: — Uram, — mondta — ez a fiatalember... mylord rokona... most mondta nekem franciául... szégyelt a saját nyelvén beszélni... hogy egész nap a sörházban volt, ahol térdén tartotta azt a kis kölyköt, aki most megkapta a himlőt, és hazajön, bűzlik attól a helytől... igen, bűzlik tőle... és szégyentelenül ölébe veszi az én fiamat, leült mellém, igen, mellém. Akár meg is ölhetné az én Frankemet, mit tudom én... megölte a gyermekünket. Miért fogadtuk be házunk gyalázatára? Miért van itt? Menjen innen... menjen innen, mondom, még ma éjszaka, és ne fertőzze tovább ezt a helyet.

Soha idáig egy barátságtalan szót sem szólt Harry Esmondhoz s most kegyetlen beszéde lesújtotta szegény fiút, úgy hogy néhány percre a fájdalomtól és dühtől megbénítva állt, annyira megzavarta az az igazságtalanság, hogy ilyen döfés éppen ilyen kéztől éri. Először egészen elvörösödött, aztán egészen elfehéredett.

— Ha a származásomra céloz, asszonyom, arról nem tehetek, — szólalt meg végre — sem egyéb szerencsétlenségeimről. Ami pedig a fiát illeti, ha... az, hogy a közelében vagyok, megfertőzi... ez sem mindig volt így. Jó éjszakát, uram. Ég áldja mylordot és szeretteit hozzámvaló jóságukért. Kimerítettem őladysége kegyét, el is megyek — s Harry Esmond térdrehullt s megragadta és megcsókolta jőtevője durva kezét.

— A sörházba akar menni... hadd menjen — kiáltotta mylady.

— Hogy a fenébe menne! — mondta mylord. — Nem hittem volna magáról, Rachel, hogy ilyen fenemódon hálátlan tud lenni.

My lady válasza az volt, hogy könnyekbe tört ki, gyors pillantást vetett Harry Esmondra s kiment a szobából, mylord pedig ügyet sem vetve rá, még mindig jókedvűen felemelte védencét térdeplő helyzetéből — ezer jósága fiúi tiszteletet ébresztett maga iránt — s széles kezét Harry Esmond vállára tette.

— Mindig ilyen volt, — mondta mylord — megőrjíti, ha csak említenek előtte egy nőt. Ezért adtam magamat ivásra, Jupiterre mondom, semmi másért, csak ezért, mert nem lehet féltékeny egy söršordóra vagy egy üveg rumra, ugye doktor? A fene egye meg, nézze csak a lányokat... nézze csak a lányokat a háznál... látott már életében ilyen lányokat? Most nem lenne kedve Castlewoodból feleségül venni valakit, ugye doktor? — és mylord hahotázni kezdett.

A doktor, aki félig lehúnyt szeme mögül nézte Lord Castlewoodot, megszólalt: — De félretéve a tréfát, mylord, mint pap nem tekinthetem semmiségnek ezt az ügyet és mint a gyülekezet pásztora is csak fájdalommal gondolhatok rá, hogy ilyen fiatal bárány így eltévelyedhetett.

— Uram, — tört ki méltatlankodva az ifjú Esmond — tőle magától hallottam, hogy a tiszteletes úr rettenetes vénember és meg akarta őt csókolni az istállóban.

— Szégyelje magát, Henry — kiáltotta Tusher doktor és kivörösödött, mint egy pulykakakas, mylord pedig tovább hahotázott. — Ha egy elvetemült lány hazugságaira hallgat...

— Van olyan becsületes, mint bármelyik nő Angliában és az én szememben épp olyan tiszta — kiáltott fel Henry —

és épp olyan kedves és épp olyan jó. Szégyelje magát, hogy rágalmazni meri!

— Távol áll tőlem ez a szándék — mondta a doktor. — Bár adná az ég, hogy csalódjam ebben a lányban és magában is, uram, akit igazán koraérett elmével áldott meg az ég. De e percben nem ez a főkérdés. Úgy látszik, hogy a himlő kiütött a „Három kastély”-ban a kisfiún, hogy a betegség már benne volt, amikor Henry úrfi lent járt a sörházban, amire megvolt a maga oka, és egy darabig ott üldögélt a gyerekekkel, rögtön utána pedig a gróf úrfival.

A doktor beszéd közben felemelte hangját és mylady felé tekintett, aki éppen visszatért, nagyon sápadtan, kezében keszkenővel.

— Ez mind igaz, uram — mondta Lady Esmond és ránézett a fiatalemberre.

— Így hát félni lehet attól, hogy behozta a fertőzést a kastélyba.

— A sörházból, igen — mondta mylady.

— A fenébe is, ezt elfelejtettem, mikor nyakonfogtalak, fiú — kiáltotta mylord és hátralépett. — Menj innen, Harry fiam, tudod, hogy nem jó a farkas torkába rohanni.

Mylady kissé meglepetten nézett rá, aztán hirtelen Henry Esmondhoz lépett s megfogta kezét. — Bocsásson meg, Henry, — mondta — nagyon durván beszéltem. Nincs jogom hozzá, hogy beavatkozzam a maga... a maga...

Mylord káromkodni kezdett. — Hagyja azt a gyereket, mylady! — Mylady kissé elpirult s miközben eleresztette, gyöngén meg is szorította a fiú kezét.

— Késő már, mylord — mondta. — Franket a térdén tartotta, mialatt rajzolt, az pedig Henrytől állandóan hozzám szaladgált. A bajt már megkaptuk, ha ugyan megkaptuk.

— De a fenébe is, én nem! — kiáltotta mylord. — Én dohányoztam, — és egy parázsló szénnel újra meggyújtotta pipáját — az pedig megvéd a fertőzés ellen és minthogy a betegség benn van a faluban — hogy a pestis pusztítaná el! Szeretném, ha elmenne innen. Holnap Walcote-ba utazunk, mylady.

— Én nem félek — mondta mylady. — Mint gyerek is megkaphattam volna, akkor éppen a mi házunkban ütött ki,

két évvel a házasságunk előtt pedig négy testvérem is megkapta otthon, kettő meghalt közülük, de engem elkerült.

— Én nem akarom megkockáztatni — mondta mylord.

— Vagyok olyan bátor, mint akárki, de ezt nem viselem el.

— Menjen és vigye magával Beatrixot — mondta mylady.

— Minket már nem kerül el a szerencsétlenség s Tuckerné majd ápol bennünket, mert ő már túlesett a betegségen.

— Van rá gondja, hogy elég csúnyákat válasszon — mondta mylord, mire őladysége lehajtotta fejét és furcsán nézett, mylord pedig magával hívta Tushert a tölgyfaburkolatú fogadószobába pipázni. A doktor mélyen meghajolt őladysége felé — az ilyen szálemekkel nem fukarkodott — és csikorgó nagy csizmájával követte gazdáját.

Amikor a lady és az ifjú egyedül maradt, néhány pillanatnyi csend volt, Henry a tűz mellett állt s kissé révetegen nézte a haldokló parazsat, mialatt őladysége himzörámájával és tűivel foglalkozott.

— Sajnálom, — szólalt meg mylady egy idő múlva kemény, száraz hangon — ismétlem, sajnálom, hogy amikor a fiamért aggódtam, olyan hálátlannak mutatkoztam. Egyáltalában nem kívántam, hogy elhagyjon bennünket, ebben bizonyos lehet, hacsak máshol kellemesebb helyre nem talál. De meg kell értenie, hogy a maga korában, a maga hajlamaival lehetetlen, hogy olyan bizalmas viszonyban maradjon ezzel a családdal, mint amilyenben eddig volt. Az egyetemre akart menni és én is azt hiszem, helyes, hogy odaküldjük. Eddig nem sürgettem ezt a dolgot, mert még gyereknek tartottam, aminthogy éveit tekintve gyerek is és soha nem is gondoltam rá, hogy másképpen bánjak magával, ameddig... ameddig *ezek a körülmények* napvilágra nem kerültek. Majd megkérem mylordot, indítsa útnak magát, amilyen gyorsan csak lehet, én pedig majd elboldogulok Frank tanításával, ahogy képes leszek rá (köszönettel tartozom apámnak, hogy egy kis alapot adott erre és magának is azért a sok mindenért, amire megtanított) ... és ... és jóéjszakát kívánok, Esmond úr.

Ezzel ünnepélyesen meghajolt, fogta gyertyáját s a lakosztályába vezető szőnyeges ajtón kiment. Esmond ott állt a kandalló mellett s üres tekintettel meredt utána. Valójában mintha nem is látta volna őt mindaddig, míg ki nem ment, de aztán képe belerögződött és örökre megmaradt emlékezeté-

ben. Láta elvonulását, a márvány arcát megvilágító gertyalángot, remegő bíbor ajkát, tündöklő arany haját. Bement szobájába, lefeküdt ágyába, ahol szokása szerint olvasni próbált, de nem is tudta, mit olvas, amíg aztán később visszaemlékezett a könyv betűjére, külsejére, — Montaigne esszéit vette elő — s elvonultak szeme előtt a nap eseményei, azaz, hogy a nap utolsó órái, mert ami a reggelt illeti s ama szegény fejlányt, arra nem is gondolt olyan sokat. S nem is tudott elaludni egészen hajnalig, majd pedig heves fejfájással s ki nem pihenten ébredt.

Bizonyos, hogy a ragályt magával hozta a „Három kastély”-ból, mert hamarosan kiütött rajta a himlő, amely a falu után a kastélyt sem kerülte el.

*ÁTESEM A HIMLŐN ÉS KÉSZÜLÖK RÁ, HOGY
ELHAGYJAM CASTLEWOODOT*

AMIKOR Harry Esmond túljutott a válságon és újra visszanyerte egészségét, megtudta, hogy a kis Frank Esmond is megkapta a betegséget s meg is gyógyult belőle és vele együtt édesanyja is és még néhányan a háznépből. — Mindnyájan hálával tartozunk a gondviselésnek, — mondta Tusher doktor — hogy megkímélte myladyt és fiát és a halál csak a ház szegény cselédait ragadta el. — S a lelkész megdorgálta Harryt, aki a maga egyszerű modorában megkérdezte, miért kell hálásnak lennünk, azért-e, hogy a cselédek elpusztultak, vagy azért-e, hogy az uraságok megmenekültek?

Az ifjú Esmond nem tudott egyetérteni a doktor heves fogadkozásaival sem, amikor az lábbadozása alatt meglátogatta myladyt és biztosította róla, hogy a betegség legkevésbé sem csökkentett bájait s nem volt olyan neveletlen, hogy megsértette volna Castlewood grófné szép vonásait. Harry azonban e szép szavak után is úgy gondolta, hogy őladysége szépségét a himlő nagyon is megsértette. Amikor a betegség tünetei elmúltak, nem hagytak arcán barázdákat vagy sebhelyeket, — kivéve talán egyet, homlokán, a bal szemöldöke fölött — de rózsás színének és arcbőrének üdesége eltűnt, szeme elvesztette tündöklését, haja megritkult, arca idősebbnek hatott. Mintha csak egy goromba kéz letörülte volna ennek az édes képnek gyöngéd árnyalatait — ahogy ügyetlen festménytisztítók megteszik néha — és megfosztotta volna eleven színeitől. Azt is be kell vallani, hogy a betegség után egy vagy két évig őladysége orra dagadt és piros volt.

Talán szükségtelen volna megemlíteni ezeket a hétköznapi dolgokat, ha nem volna hatásuk sok élet folyására, mint

általában véve a jelentéktelen dolgoknak a világban, ahol egy légy gyakran fontosabb szerepet játszik, mint egy elefánt, s egy vakondtúrás, mint Vilmos király esetéből tudjuk, megdönthet egy birodalmat. Amikor Tusher a maga udvarias modorában — amely Harry Esmondot mindig mérgesítette és gúnyra ingerelte — fogadkozott és erősködött, hogy mylady arca semmivel sem csúnyább, — a fiú kitört és így szólt: — De csúnyább, és úrnőm egyáltalában nem olyan szép, mint volt — mire szegény Lady Castlewood bánatosan belenézett kis velencei tükrébe s gondolom, az megmutathatta neki, hogy amit az ostoba fiú mondott, nagyon is igaz, mert elfordult a tükörtől s szemébe könnyek gyűltek.

A könnyek látványa Esmond szívében mindig valamiféle dühös szálnalmat keltett, s amikor meglátta annak a hölgynek arcán, akit legjobban szeretett, a suta ifjú térdreborult, bocsánatért esedezett s azt mondta magáról, hogy bolond és idétlen félkegyelmű, amiért így beszélt, éppen ő, aki betegségét okozta, amire Tusher doktor közbeszólt, hogy valódi medve s medve is marad, erre azonban szegény ifjú Esmond olyan némává csüggedt, hogy még morogni sem tudott.

— Az én medvéim, doktor úr s nem tűröm, hogy ingereljék — mondta mylady, kezét gyöngéden a még mindig előtte térdelő fiú fejére tette. — Mennyire kihullt a haja! És az enyém is — tette hozzá újabb sóhajjal.

— Nem magamért sajnálom, — mondta mylady Harrynak, miután a lelkész elbúcsúzott — de igazán nagyon megváltoztam? Jaj, félek, nagyon igaza van.

— Én úgy gondolom, hogy asszonyom arca a legdrágább, a legkedvesebb, legédesebb arc a világon — mondta a fiú és igazán úgy gondolta és most is úgy gondolja.

— De így gondolja-e majd mylord is, ha visszatér? — kérdezte a lady és újra sóhajtott és újra belenézett velencei tükrébe. — És ha azt gondolná, amit maga, uram, hogy csúf vagyok... igen, maga azt mondta, csúf vagyok... akkor majd nem érdeklek őt többé. Minden férfit ez érdekel bennünk, asszonyokban, az a kis szépségünk. Miért választott engem nővéreim közül? Csak ezért. Két napig vagy háromig tart egész uralkodásunk s Vasti is bizonyosan tudta, hogy Eszter lép majd a helyébe.

— Asszonyom, — mondta Esmond úr — Ahasvér szultán volt s a változás megfelelt országa szokásának és törvényének.

— Maguk ebben mind szultánok, — mondta mylady — vagy legalább is azok lennének, ha tehetnék. Gyere, Frank, gyere kisfiam. Te jól vagy, hála az égnek. A te fürtjeidet nem ritkította meg ez a szörnyű himlő és szegény kis arcodon sem hagyott nyomot, ugye, angyalom?

Frank nyöszörögni és nyafogni kezdett ilyen csapásnak csak a gondolatára is. A kis lordot kora gyermekkorától arra tanította anyja, hogy bámulja saját szépségét, és ő olyan nagyra is becsülte, mint bármely ünnepeelt szépség a magáét.

Egy napon, amikor az ifjú Esmond már felgyógyult lázából és betegségéből, valamiféle szégyen szorítása fogta el szívét, mert eszébe jutott, hogy betegsége közben egyetlen gondolata sem foglalkozott azzal a szegény lánnyal a kovácsműhelyben, akinek piros arcát csak egy hónappal azelőtt még olyan mohón kívánta látni. Szegény Nancy! Orcái osztottak a rózsák sorsában és elhervadtak már. Ugyanaznap kapta meg a betegséget, mint Esmond — ő és öccse mindketten meghaltak a himlőben, mindkettőjüket a castlewoodi tiszafák alá temették. Derűs arca nem nézett ki többé a kertből, nem vidította fel az öreg kovácsot magányos tűzhelye mellett. Esmond szerette volna megcsókolni őt halotti leplében, — mint ahogy Prior úr szép költeményében csókolják meg a lányt, — de amikor betegsége után először lépett a földre, Nancy néhány ölnyire alatta feküdt már.

Tusher doktor hozott hírt erről a csapásról, amely felől Harry Esmond szeretett volna kérdezősködni, de mégsem tudta magát a kérdésre rászánni. Tusher doktor azt mondta, hogy a ragály majdnem az egész falut sújtotta, tizenheten haltak bele s ezek között megemlítette a szegény Nancynek és kis öccsének nevét. Nem mulasztotta el megjegyezni, milyen hálásak lehetünk mi, akik túléljük őket. S minthogy ennek az embernek hivatása a hízelgés és prédikálás volt, be kell vallani, hogy ezt nagy szorgalommal űzte, mert egész nap vagy hízelgett vagy prédikált.

Így múlt el Nancy, Harry Esmond pedig pirult azon, hogy egyetlen könnye sem volt számára, s hozzáfogott, hogy egy latin elégiát szerkesszen a kis falusi szépségről. A driádokat kérte, hogy gyászolják s a folyó nimfáit, hogy sirassák. Mint-

hogy apja Vulcanus mesterségét űzte, Venus lányához hasonlította őt, bár mint később hallotta, Sieviewright felesége csúnya és zsémbes asszony volt. Keserű arcot vágott, de a valóságban alig érzett nagyobb bánatot, mint egy énekes diák a temetésen. Ezek az első szenvedélyek férfiak és nők között többnyire elvetélt érzelmek: meghalnak, még mielőtt megszülettek. Esmond utolsó napjáig kívülről tudott néhányat azokból a döcögő sorokból, amelyekkel műzsája elsiratta lánykáját, s mindig szégyenkezve jutott eszébe, milyen rosszak voltak ezek a versek és milyen jónak gondolta őket, milyen hamis volt az a bánat s mégis mennyire büszke volt rá. Annyi bizonyos, hogy tévedés, ha az ifjúság őszinteségéről beszélünk. Én azt hiszem, senki sem képmutatóbb, senki sem viselkedik szenvedőbben másokkal, mint a fiatalok. Becsapják saját magukat és egymást olyan alakoskodásokkal, melyek egyáltalában nem hatnak a világban járatos emberekre, mert minél öregebbek leszünk, annál jobban megértjük az igazságot, annál egyszerűbbek leszünk.

Amikor mylady meghallotta, milyen sors érte szegény Nancyt, egy szót sem szólt mindaddig, amíg Tusher is jelen volt, de mikor elment, megfogta Harry kezét és azt mondta:

— Harry, bocsássa meg kegyetlen szavaimat akkor este, amikor megbetegedett. Levert ennek a szegény teremtnak a sorsa és bizonyos vagyok benne, hogy semmi sem történt meg abból, amivel akkor dühöngve vádoltam magát. És első napon, amikor kimegyünk, el kell vinnie a kovácshoz, meglátjuk, mit tehetek, hogy megvigasztaljam azt a szegény öregembert. Szegény ember! Mind a két gyermekét elvesztette! Hova is lennék én az enyéim nélkül?

És valóban ez volt mylady első sétája betegsége után, Esmond karjára támaszkodva. De látogatása nem hozott vigaszt az öreg apának, aki nem árult el semmiféle ellágyulást, sem valamiféle hajlamot a beszélgetésre. — Az Úr adta, az Úr elvette — mondta, s hogy ő tudja, mi az Úr szolgájának kötelessége. Semmire sincs szüksége, most még kevésbé, mint azelőtt, minthogy kevesebb száját kell táplálnia. Jó reggelt kívánt öladységének és Esmond úrfinak, akiről megjegyezte, hogy megnőtt betegsége alatt, melynek csak kevés nyoma maradt rajta, — ezzel s egy futó meghajlással bement a kovácsműhelyből a házba s otthagytá myladyt az ajtóban, kissé

elhallgattatva és megszégyenítve. Tetszetős sírkövet állított fel két gyermekének, ez még mai napig is látható a castle-woodi temetőben, s egy év letelte előtt az ő neve is felkerült a kőre. A halálnak, ennek az önkényúrnak jelenlétében viszsziariad a nők hiúsága is, s még féltékenyséjük is aligha lépi át e komor királyság határait. Ez a szenvedély teljességgel a földhöz tartozik és elhal légkörünkön túl, a hideg kék úrben.

Végül, amikor a veszély már egészen elmúlt, jelentették, hogy mylord és lánya is hazaérkezik. Esmond jól emlékszik e napra. Úrnőjét izgatott aggodalom fogta el, mielőtt mylord megérkezett, bement szobájába s kipirosított arccal tért vissza. Sorsának kellett eldőlnie. Szépsége elmúlt — uralmának is vége? A következő perc feleletet ad erre. Mylord belovagolt a hídon, a nagy ablakból látni lehetett, skarlátvörös ruhában, szürke lován, kislánya mellette poroszkált egy fényesszőrű pejlóvon, élénk-kék lovaglőöltönyben. Mylady a kandalló széles párkányának dőlt, kezét szívéhez szorította s úgy nézte őket — arcának két piros foltja csak feltűnőbbé tette sápadtságát. Szeméhez emelte keszkenőjét, aztán hisztérikus kacagással kapta el — a kendő egészen piros lett a rúztól. Megint szobájába futott s halvány arccal, kivörösödött szemmel tért vissza, fiát kézenfogva — éppen amikor mylord belépett az ifjú Esmond kíséretében, aki lement pártfogója elé, hogy kenyeget tartsa, miközben leszáll lováról.

— No mi az, Harry fiam! — mondta jólelkűen mylord. — Olyan sovány vagy, mint egy agár. A himlő nem használt a szépségednek, pedig a családnak ez az ága sohasem volt szépségnek bőviben. Hohó!

Nevetett és nem csekély fürgeséggel ugrott a földre csinosan és pirosan, vidám arcával, barna hajával, akár egy testőr, Esmond pedig, mihelyt gazdája leszállt, megint letérdelt, úgy hódolt neki, aztán a kis Beatrixot köszöntötte és lesegítette lováról.

— Fúj, milyen sárga a színe, — mondta a kislány — és nini, egy-két piros lyuk van az arcán — és ez igaz is volt: Harry Esmond érdes ábrázata, ameddig emberi arc maradt, magán viselte a betegség jeleit.

Mylord újra nevetett magas jókedvében.

— A fenébe, — mondta szokásos káromkodásával — a kis cafka mindent meglát. A multkoriban meglátta, hogy az

özvegy grófnő festi magát s megkérdezte tőle, miért viseli azt a piros vacakot, ugye Trixy, és látta a Towert is és a Saint James palotát, volt színházban is és látta György herceget meg Anna hercegnőt, ugye Trixy?

— Mind a ketten nagyon kövérek és pálinkaszagúak — mondta a gyerek.

Apja harsogva nevetett.

— Pálinka, — mondta — és ezt honnan tudod, Kotnyeles kisasszony?

— Mert lordságodnak is olyan szaga van vacsora után, amikor megcsókolom, mielőtt lefekszem — mondta az ifjú hölgy, aki valóban olyan kotnyeles volt, mint apja mondta, s olyan szép kis cigánylány, amilyet aligha látott még valaki.

— Most pedig lássuk myladyt — mondta mylord, felment a lépcsőn s elhaladt a fogadószoba ajtaján függő szőnyeg alatt. Esmond emlékszik még a csinos, skárlátvörösbe öltözött, méltóságteljes alakra. Az utolsó néhány hónap alatt ő maga fiúból férfivá nőtt, de alakjával együtt gondolatai is felcseperedtek és férfiasak lettek.

Harry Esmond hozzászokott, hogy megfigyelje mylady arcának változásait s aggódó szeretettel vegye észre és magyarázza rajta az öröm vagy a bánat jeleit — s ez az arc szomorú és levert volt urának visszatérte után jó néhány hétig, mi alatt úgy látszott, mintha becézgetéseivel és kedveskedéseivel iparkodnék elűzni mylord rosszkedvét, amelyet azonban mylord láthatóan nem volt hajlandó levetni. Buzgóságában, hogy tessék neki, százával alkalmazta azokat a fogásokat, melyekkel azelőtt elbűvölte, de amelyek most nyilván elvesztették hatásukat. Dalai nem mulattatták mylordot, így hát elhallgatott velük és gyerekeit is elcsitította az ő jelenlétében. Mylord hallgatagon ült ebédjénél, nagyokat ivott, felesége szemben ült vele s lopva és szintén szótlanul nézett arcába. Hallgatása éppen annyira ingerelte férjét, mint beszéde; bosszankodva, káromkodva kérdezte meg, miért fogja be a száját és néz olyan sötéten, ha pedig megszólalt, durván félbeszakította, rászólt, hogy ne beszéljen ostobaságokat. Úgy látszott, hogy visszatérte óta mylady nem tehetett és nem mondhatott olyat, ami tetszett volna férjének.

Amikor a ház ura és úrnője összevész, az alárendeltek egyik vagy másik pártra állnak. Harry Esmond annyira tisztelte

mylordot, hogy mezítláb elszaladt volna egy mérföldnyire az üzenetével, de Lady Esmondhoz való ragaszkodása hálatelt szenvedély volt; naponta életét adta volna, csak hogy bánattól megkímélje vagy szolgálatot tegyen neki s éppen ennek az érzelemnek mélységével és erejével sejtette meg, milyen boldogtalan volt imádott úrnője élete s milyen titkos gond nyomasztja, — mert sohasem beszélt aggodalmairól.

Aki ismeri a világot és megfigyelte benne a férfiak és nők természetét, — kételkedhetik-e, mi történt myladyvel? Igaz, láttam olyanokat is, akik magukkal vitték öregkorukba fiatalkori szerelmük első virágzását, s tudom, hogy Thomas Parr úr százhatvan évig élt. Mindazonáltal az ember életkora hetven év, kevesen jutnak ezen túl, s az is biztos, hogy olyan férfi, aki pusztán a szép szemek kedvéért házasodik, ahogyan mylord is, úgy érzi, hogy a szerződés rávonatkozó része lejárt, mihelyt a nő sem teljesíti többé a magáét — az ilyen férfi szerelme nem éli túl felesége szépségét. Tudom, gyakran más-képpen van ez, és elhiszem, amit sok férfi talán saját tapasztalatából is tud, hogy vannak családok, melyekben a szerelemnek korai években meggyújtott, felszentelt lámpája soha nem alszik el, mint ahogy élt egyszer Parr úr is, és ahogy a vásáron is mutogatnak egy nyolc láb magas óriást — ilyen emberi kivételeket — de az a szegény lámpa, amelyről én beszélek s amely a menyegzői szobát világítja meg először, kialszik a kéményből húzó százféle szélben, vagy egyszerűen sercegve kihúny, mert nincs, ami táplálja. Aztán... aztán ott van Chloe, aki éberen virraszt a sötétben, Strephon pedig ügyet sem vetve rá horkol, vagy *vice versa** ez a szegény Strephon vett el egy szívtelen, kacér nőt s ő ébred magára a házastársi boldogság e képtelen látomásából, melynek örökké kellett volna tartania s most elmúlt, mint minden más álmom. Együtt vetették meg ágyukat, s így is kell feküdniök addig a végső napig, amikor az élet is befejeződik és külön alhatnak.

Ebben az időben az ifjú Esmond, aki ügyesen faragott verseket, lefordította Ovidius néhány levelét rímekben s gyönyörködésül átnyújtotta úrnőjének. Harry észrevette, hogy az elhagyott nőkről szóló versek rendkívüli módon meghatották s amikor Oenone Paris után epedett, vagy Medea kérlelte

* Éppen fordítva.

Jasont, hogy visszatérjen, Lady Castlewood felsóhajtott és azt mondta, úgy gondolja, hogy a versnek ez a része a legszebb. Valóban ő is hajlandó lett volna feldarabolni öreg apját, az esperest, hogy visszaszerezze férjét. De az ő szép Jasona elment, ahogy a szép Jasonok mindig elmennek, s a szegény varázslónőnek nem volt olyan varázsszere, amellyel visszatarthatta volna.

Mylord csak addig volt mogorva, amíg feleségének aggódó arca vagy viselkedése szemrehányásnak látszott a szemében. Amikor myladynek sikerült uralkodnia magán s látszólag vidám arcra és viselkedésre tett szert, férje jókedélye részben visszatért, nem káromkodott, nem dúlt-fúlt többé ebéd közben, hanem néha nevetett és fesztelenül ásítózott, gyakran tartózkodott távol hazulról, de vendégeket is többször hívott meg, napjainak nagyobb részét vadászattal vagy a pohár mellett töltötte, mint azelőtt, de azzal a különbséggel, hogy szegény felesége nem láthatta többé a szemében, mint valamikor, felgyulladni a szerelem fényét. Férje velemaradt, de az a láng kialudt s a valaha szívesen látott jeltűz többé soha nem ragyogott fel benne.

Mit érzett ez a hölgy, amikor kénytelen volt elismerni, hogy igaznak bizonyult mindaz, amit jóstűkre híven jelzett, hogy szépségével együtt uralma is végetért s a szerelem napjai elmúltak? Mit tesz a tengerész a viharban, ha oda az árboc és kormányrúd? Felállít egy kisegítő árbocot és evezővel kormányoz, ahogy lehet. Mi történik, ha a szélvész bedönti házad tetejét? A csapás első riadalma után magához tér a kárvallott, körülnéz, megmenekültek-e gyerekei s az eső elől fedél alá helyezi őket. Ha a palota leég, a színben húzod meg magad. Kinek az életét nem rohanta meg még soha ilyesféle tornádó, amely kiragad megszokott életmódunkból és a szirthez csap, hogy olyan menedéket keressünk, amelyet tudunk?

Amikor Lady Castlewood észrevette, hogy vezérhajója elsüllyedt, amint a veszteség következményeiből magához tért, a boldogság kis vállalkozásaiba kezdett, csekély nyeresmények és visszatérülésük reményében, mint a tőzsdeügynök, aki *indocilis pauperiem pati*,* miután elvesztette ezreit, néhány guineát szán rá a legközelebbi hajóra.

* Nem tanulta meg a szegénységet elviselni.

A görfnő mindenét gyermekeire tette föl, akiket mérték-telenül elkényeztetett, — ez elkerülhetetlenül velejárt gyöngéd természetével — minden gondolata az ő jólétük körül forgott, tanult, hogy taníthassa őket, továbbképezte sok veleszületett tehetségét és asszonyi ismeretét, hogy kicsinyeit részesíthesse bennük. A legtöbb jó asszony élete abból áll, hogy jól tesz másokkal. Mintha csak a gyöngédség túláradna bennük és meg kellene osztaniok valaki mással. A francia, olasz és latin nyelvekben egész tudóssá fejlődött, mert fiatal korában erre jó alapot kapott apjától, de idáig e tehetségét elrejtette férje elől, talán azért, mert félt, hogy megbántja vele, mylord ugyanis nem volt a könyvek embere, fintorgott művelt hölgyek említésére és méregbe hozhatta volna, hogy felesége le tud fordítani egy latin könyvet, amelyből ő alig értett egy-két szót. Az ifjú Esmond felügyelő vagy házitanító volt mylady fölött vagy alatt, ahogy éppen fordult. Mylord gyakori távolléte alatt szakadatlanul tartottak ezek az iskola-napok, anya és lánya meglepő gyorsasággal haladt, bár utóbi rendszertelenül, amint az önfejlőségéhez és szeszélyességéhez illett. Ami a kis lordot illeti, be kell vallani, hogy tanulás dolgában apjára ütött, a golyózást és azt a nagy lovat meg a kis lovat, amelyet apja hozott neki s amelyen néha magával vitte vadászni, sokkal jobban szerette, mint Corderiust, Lilyt, egész kis udvart gyűjtött maga körül a falusi gyerekekből, önkényuralmat gyakorolt fölöttük, már meg is vesszőzte őket s olyan zsarnoki tehetséggel parancsolgatott nekik, hogy apja nevetett, amikor észrevette, anyja pedig gyöngéden megintette érte. A szakácsnőnek volt egy fia, a favágónak kettő, sőt a kapus nagy kamasz fia is eltúrte tőle a pofonokat és parancsokat. Tusher doktor azt mondta róla, hogy vitéz szellemű fiatal főúr és Harry Esmondnak, aki nevelője volt s nyolc évvel idősebb a kis lordnál, néha nagyon nehezeire esett, hogy megfékezze saját indulatát és megtartsa tekintélyét lázongó kis ura és rokona fölött.

Két évvel az után a csapás után, amely Lady Castlewoodtól elrabolta szépségének egy kis, igen kis részét és könnyelmű férjének szívét — ha már az igazat meg kell vallani, mylady rájött, hogy nemcsak végetért uralma, hanem már utódját is megtalálták, a Drury Lane egyik színházának valamelyik előkelő hercegnőjét, akit mylord a nyolc mérföldnyire fekvő

városba telepített és ott szokott meglátogatni (*pudet haec approbria dicere nobis*)* — lelke nagy változáson ment át, olyan küzdelmeken, amelyekről csak ő tudott vagy legalábbis nem említette senkinek s szenvedése okozójának még sejtelve sem volt róluk, — s mindez megtanította olyan állapot elviselésére, amelyet nemigen tudott volna elképzelni sem balsorsa előtt csak néhány hónappal is.

Ez alatt az idő alatt megöregedett, mint ahogy megöregszenek olyan emberek, akik némán szenvednek el nagy lelki kínokat, és sok olyasmit tanult meg, amiről azelőtt fogalma sem volt. A balsors keserves iskoláját végezte. Két évvel ezelőtt még gyermek volt, bár gyermekek anyja, férje isten volt szemében, szava törvény, mosolya napsütés, tunya közhelyeit buzgón hallgatta, mintha a bölcsesség igéi volnának, s minden kívánságának és szeszélyének szolgai alázattal engedelmeskedett. Ő volt mylord legfőbb rabszolgája és vak imádója. Vannak nők, akik többet is eltűrnek ennél s alávetik magukat nemcsak a mellőzésnek, hanem a hűtlenségnek is — de ennek a hölgynek alattvalói függése megszűnt ezen a ponton. Lelke fellázadt és megtagadott minden további engedelmisséget. Először titokban el kellett viselnie azt a szenvedést, hogy elvesztette imádatának tárgyát, aztán tovább kellett jutnia s rájönnie, hogy ez az imádott lény csak otromba bálvány volt, aztán hallgatagon el kellett viselnie azt az igazságot, hogy ő a felsőbbrendű, nem pedig ura és parancsolója, hogy vannak olyan gondolatai, melyeket férjének esze sohasem volna képes felfogni, hogy kettejük közül ő a külön, hogy mylordtól teljesen elvált, bár kötve van hozzá, és mint néhány boldog kivételtől eltekintve a legtöbb ember, kénytelen egész életét magánosan végigküzdeni. Mylord ott ült karosszékében, harasztatva kacaját, elsütve tréfáit, bortól bíboros ábrázattal, — mylady szemben vele a maga helyén — és soha nem gyanította, hogy az a nyugodt, lemondó, hideg modorú, lesütött szemű hölgy olyan fölényben van vele szemben. Amikor kupái felvidították, tréfát is űzött felesége hidegségéből, máskor meg azt mondogatta: — A fene egye meg, most, hogy mylady element, elő a másik kancsóval. — Eléggé nyíltan megmondta gondolatait. Általában véve nem sok rejtelem volt mylord

* Szégyeljük ezt a gyalázatot említeni.

szavaiban, sem tetteiben. Az ő szép Rosamondája nem a labirintusban lakott, mint Addison úr operájának hölgye, hanem festett arccal, részeg kísérettel pompázott a kisvárosban. Ha Lady Castlewood kedvet érzett volna bosszút állni, elég könnyen megtalálhatta volna vetélytársnőjének házáat, de ha golyóval és törrel jött volna is, ellensége mégis elsöpörte volna a terepről halpiaci szitkainak sortüzével, melyet ez a szép nőszemély mindig készenlétben tartott.

Közben, mint már említettük, Harry Esmond szemében jötevőjének édes arca semmit sem veszített bájából. Neki még mindig ez volt a legkedvesebb tekintet és mosoly, talán már nem olyan vidám és mesterkéletlen, mint abban az időben, amikor Lady Castlewood, még maga is gyermek, gyermekeivel játszott s férjének öröme és tekintélye volt egyetlen gondolata, de bánataiból és gondjaiból — amint az gyakran megtörténik, ha ilyen nagy, de nem elviselhetetlen megpróbáltatások érnek ilyen gyöngéd szívet — számos olyan gondolat és magasabbrendű tulajdonság fakadt, amely soha nem jött volna létre, ha bánata és balsorsa ki nem sarjasztotta volna. Bizonyos, hogy a körülményeknek köszönhetjük a legtöbb értéket, ami bennünk van. Aminthogy láthattuk már, hogy a rab ügyetlen ujjai és otromba eszközei a legfinomabb műfaragásokat képesek elkészíteni, vagy elvégezni a legcsodálatosabb földalatti munkákat, átvágni kőfalakat, elreszelni vasrostélyokat és bilincseket: a balsors ébreszti fel a tehetséget vagy bátorságot vagy kitartást azokban a szívekben, melyekben e tulajdonságok soha életre nem kelnek, ha a körülmények alkalmat nem adnak rá.

— Kétségkívül csak miután Jason elhagyta — szólt egyszer Lady Castlewood szokott mosolyával az ifjú Esmondhoz, aki Euripides néhány sorának fordítását olvasta föl neki — lett Medea tudós asszony és nagy varázslónő.

— És le tudta idézni a csillagokat az égről — tette hozzá az ifjú nevelő — de nem tudta visszahozni Jasont.

— Mire céloz? — kérdezte mylady igen dühösen.

— Semmire sem célzok, — felelte Harry — kivéve, amiről könyvekben olvasok. Mit is tudnék én ezekről a dolgokról? Életemben sem láttam nőt myladyn, a kis Beatrixon, a papnén, volt úrnőmön és mylady komornáján kívül.

— Azok a férfiak, akik a maga könyveit írták — mondta mylady — a maga Horatiusai, Ovidiusai és Vergiliusai, amennyire ismerem őket, mind rossz véleménnyel voltak rólunk, minthogy mindazok a hősök, akikről írtak, aljasul bántak velünk. Minket mindig rabszolgaságra neveltek és azt hiszem, még a mi korunkban is, minthogy maguk az egyedüli törvényhozók, a prédikációik is oda irányulnak, hogy az a legkülönb nő, aki legbájosabban viseli urának láncait. Kár, hogy a mi egyházunk nem engedélyezi a zárdákat; Beatrix meg én elmenekülnénk valamelyikbe és békében fejeznők be napjainkat, távol maguktól.

— És a kolostorban nincs rabszolgaság? — kérdezte Esmond.

— De ott legalább, ha rabszolganők is az asszonyok, senki sem látja őket — felelte a lady. — Nem az utcán dolgoznak, hogy a tömeg gúnyolhassa őket, s ha szenvednek, titkon szenvednek. Itt jön mylord a vadászatról, tegye el a könyveket. Mylord nem szívesen látja őket. A mai lecke véget ért, nevelő úr. — S egy meghajlással és mosollyal befejezte a beszélgetést.

Valóban, a nevelő úr, ahogyan mylady Esmondot nevezte, most tele volt munkával a castlewoodi kastélyban. Három növendéke volt, úrnője és annak két gyereke, akinek óráin mylady állandóan jelen volt, azonkívül ő írta meg mylord leveleit s rendezte számadásait — ha meg tudta szerezni őket nemtörődöm gazdájától. A növendékek közül a két fiatalabb lusta tanuló volt, és minthogy mylady nem engedélyezett semmi olyan fegyelmezést, ami abban az időben szokásos volt, mylord fia csak azt tanulta meg, amit szeretett, tehát nagyon keveset, és soha sem lehetett rávenni, hogy hat sornál többet elemezzen Vergiliusból. Beatrix kisasszony zsenge gyermekkorától kezdve kellemesen csevegett franciául és bájosan énekelt, de ez anyja tanítása volt, nem pedig Harry Esmondé, aki alig tudta megkülönböztetni a *Zöldruhás Lady-t* és a *Lillibullero-t*, bár életében nem érzett nagyobb gyönyörűséget, mint amikor e hölgyeket énekelni hallotta. Most is látja őket — elfelejti-e valaha? — amint együtt ülnek nyári estéken, a kotta fölé hajló két aranyfejet, a gyerek kis kezét és anyjáét, amint az ütemet verik, hallja összhangban emelkedő és leszálló hangjukat.

De ha a gyerekek hanyagok voltak is, anyjuk csodálatos buzgósággal tanult a fiatal nevelőtől — és tanította is. E hölgynek a legszerencsésebb ösztönös tehetsége volt a könyvek, különösen a verskötetek rejtett szépségeinek és titkos varázsainak felismerésére, mint ahogy séta közben is észrevette a mezei virágokat és olyan bokrétákat kötött belőlük, amelyet semilyen más kéz nem tudott volna. Valódi kritikus volt, de nem értelme, hanem érzelme tette azzá, legédesebb magyarázója az együtt olvasott könyveknek, s a fiatal Esmond életének talán azok voltak legboldogabb órái, melyeket e kedves úrnő és gyerekei társaságában töltött.

Ezek a boldog napok azonban hamarosan végük felé közeledtek és Lady Castlewood maga vetett nekik véget. Karácsony táján történt, amikor Harry Esmond már elmúlt tizenhat éves, hogy régi pajtása, ellenfele és barátja, Tom Tusher hazatért iskolájából, mint jóképű, jónövésű, izmos kamasz, a kollégiumba készült iskolájától kapott ösztöndíjjal és azzal a kilátással, hogy később előléptetik az egyházi pályán. Tom Tusher egyébről sem tudott beszélni, mint Cambridge-ről, s a jóbarátságban maradt fiúk mohón vizsgáztatták egymást tanulmányaikból. Tom tanult némi görögöt és hébert a latinon kívül, amelyben eléggé járatos volt, azonkívül matematikai tanulmányokra is adta magát atyja vezetése mellett, aki jól értett e tudományhoz, amelyről Esmond semmit sem tudott, latinul sem írt olyan jól, mint Tom, bár jobban beszélte a nyelvet, mert erre megtanította drága barátja, a jezsuita páter, akinek emlékezetét a fiú még mindig a legmelegebb szeretettel őrizte, olvasta könyveit, tisztán tartotta kardjait abban a kis kriptában, ahol a páter látogatásának éjszakáján megmutatta őket Esmondnak, és gyakran töltötte az éjszakát a káplán szobájában, könyvei, versei, limlomain fölött, amelyekkel elfoglalta magát, fel-felnézett az ablakra s átfutott rajta a gondolat: bár kinyílna és belépne rajta a derék páter. Úgy jött és úgy tűnt el mint egy álom, s Harry azt hihette volna, hogy a páter csak az ő lelkének látomása volt, ha nem maradtak volna meg a kardok és a könyvek s ha nem kapott volna két levelet idegenből tele tanácssal és szeretettel, egyiket csakhamar azután, hogy konfirmált a hextoni püspöknél, — e levélben Holt atya Harry elszakadásán sajnálkozott. De Harry Esmond most annyira bízott a maga igazában és

vitázó tehetségében, hogy azt gondolta, érveivel képes lenne magával a páterrel is szembeszállni s talán meg is térítené őt.

Hogy fiatal tanítványának hitére hasson, Esmond kedves úrnője elküldött apja könyvtárába: az esperes kitűnt az előbbi király uralkodása alatt lefolyt hitvitákban, de most, mint öreg katona, szögre akasztotta vitázó fegyvereit. De szívesen vette elő könyveit a polcokról a fiatal Esmond kedvéért, akit személyes tanácsainak és tanításainak jótéteményében is részesített. Nem sok rábeszélés kellett hozzá, hogy a fiú hajlandó legyen szeretett úrnőjével egy templomba járni, s a jó öreg, Stuart-hű esperes saját maga javára írta ezt az áttérést, mely a valóságban egy sokkal szelidebb és szebb térítő érdeme volt.

Óladysége gyöngéd szeme előtt — mert mylord szemét rendszerint az álom peccátelte le — Esmond az elmúlt kor híres anglikán papjainak sok művét olvasta el s otthonos volt Wake-ben és Sherlockban, Stillingfleetben és Patrickben. Úrnője soha nem únta meg a figyelmet, sem az olvasást, gyöngéd magyarázattal kísérte a szövegeket s azokat a helyeket hangsúlyozta, amelyekkel képzelete legtöbbet foglalkozott vagy amelyeket értelmével a legfontosabbnak tartott. Apjának, az esperesnek halála után e hölgy kibővítette teológiai olvasmányait, olyan lazasággal, amelyet ortodox apja soha nem engedett volna meg, mert az ő kedvenc írói inkább olvasóik értelmére és tekintélytisztelőjére, mint szenvedélyére vagy képzeletére akartak hatni, úgy hogy Taylor püspök vagy éppen Baxter úr és Law úr művei valójában nagyobb tetszésre találtak Lady Castlewoodnál, mint a mi nagy anglikán tudósaink szigorúbb kötetei.

Későbbi éveiben az egyetemen Esmond újra felnyitotta és merőben más módon tanulmányozta ezeket a vitairatokat, mert addigra pártfogói úgy döntöttek felőle, hogy egyházi életre készüljön. De bár úrnőjének szíve szerint volt ez a hivatás, az övének nem nagyon felelt meg. Az egyszerű áhítat első heve után, amelyet szeretett jezsuita papja sugallt neki, az okoskodó teológia nem nagyon fogta meg a fiatalember szellemét. Miután korai hiszékenységét megzavarták s szentjeit és szüzeit elvonták imádata elől, alig magasabb rangra, mint az Olympus istenségeit, — hite inkább belenyugvás, mint buzgalom lett s lelkében csak úgy készült a reverenda és az öv felöltésére, mint ahogy más férfi mellvértet és magas

csizmát akar hordani, vagy egy egész életet hajlandó eltölteni a kereskedői irodában a megélhetésért, — szóval inkább engedelmesség és szükségszerűség volt, mint választás. Esmond úr idejében sok férfi tanult az egyetemen, aki nem érzett nagyobb hivatást az egyházi pályára, mint ő.

Amikor Thomas Tusher elment, nem csekély levertség és nyugtalanság fogta el az ifjú Esmondot, s bár erről nem panaszkodott, jóságos úrnője bizonyára kitalálta okát, mert csakhamar ezután megmutatta, hogy nemcsak megértette Harry mélabújának eredetét, hanem gyógyszerről is tud gondoskodni e mélabú ellen. Szokása volt, hogy így észrevétlenül figyelje meg azokat, akikhez kötelesség vagy szeretet kötötte, hogy megelőzze vagy teljesítse kívánságukat, ha módjában áll. E hölgy természetéhez tartozott, hogy kedvességekre gondoljon, csöndes ajándékokat eszeljen ki s jóakarató cselszövényeket szőjön környezete érdekében. Az ilyen jóságot többnyire úgy fogadjuk, mint ami kijár nekünk, s a Máriák, akik olajjal kenik meg lábunkat, nem sok köszönetet kapnak érte. Néhá-nyan közülünk soha meg sem érzik ezt az odaadást, vagy ha igen, nem érznek érte hálát vagy elismerést, mások csak évek múlva idézik vissza, ha elmúltak már azok a napok, amikor ezekkel az édes gyöngédségekkel elárasztottak bennünket, s adósságunkat csak könnyeink kései, szegényes törlesztésével fizetjük vissza. Akkor aztán eszünkbe jutnak a szeretet elfeledett hangjai, édes pillantások ragyognak elő a multból — ó, milyen tündöklőek és tiszták! ó, hogy epedünk utánuk! — mert már elérhetetlenek, mint az ünnepi muzsika a börtön falai mögül, mint a rácson át megpillantott napfény — annál drágább, minél elérhetlenebb, annál tündöklőbb, minél nagyobb ellentétben áll mostani sötétségünkkel és magányunkkal, ahonnan nincs menekvés.

Hogy Lady Castlewood észrevette Harry Esmond mélabúját Tom Tusher elutazása után, mindössze szokatlan vidámságán látszott és azon a törekvésen, hogy eloszlassa a fiú komorságát. Igyekezett, hogy Harry három tanítványa, elsősorban saját maga, vidámabb legyen, mint valaha és szorgalmasabb is, s hogy mindnyájan sokkal többet tanuljanak és olvasanak, mint amennyit szoktak. — Mert ki tudja, — mondta a lady — mi történhetik, sokáig itt tarthatunk-e ilyen tudós nevelőt?

Frank Esmond azt mondta erre, hogy ami őt illeti, egyáltalában nem kíván többé tanulni s Harry bátyja becsukhatja könyvét, amikor neki tetszik, ha eljön vele horgászni, a kis Beatrix pedig kijelentette, hogy elhívhatja Tom Tushert, az majd szívesen jön Castlewoodba, ha Harry el akar menni.

Végül egy napon hírnök jön Winchesterből egy nagy feketepecsétetes levéllel, az esperestől, aki tudtul adja, hogy nővére meghalt s kétezer fontot kitevő vagyonát hat unokahúgára, az espéres lányaira hagyta. Harry Esmondnak azóta sokszor eszébe jutott az a kipirult arc és mohó pillantás, amellyel e hír vétele után kedves úrnője ránézett. Mylady egyáltalában nem színlelt fájdalmat elhunyt rokona miatt, akitől ő és családja sok éve távol élt.

Mylord arca sem nyúlt meg a hír hallatára. — A pénz éppen kapóra jön, hogy rendbehozzuk a zenetermet és a pincét, amely süppedni kezd s myladynek egy hintót és egy pár lovat vegyünk, olyat, amely egyaránt alkalmas lovaglásra és befogásra. Te meg, Beatrix, kapsz egy spinétet, és te, Frank, egy kis lovat a hextoni vásárról és Harry is kap öt fontot, hogy könyveket vásárolhasson magának — mondta mylord, aki nagylelkű volt saját pénzével és persze a másokéval is. — Bár minden évben meghalna a nagynénje, Rachel, el tudnók költeni a pénzét, és a testvérei éppúgy.

— De csak egy nagynéném volt ... és ... és másra szántam a pénzt, mylord — mondta mylady és nagyon elpirult.

— Másra szánta, drágám? De hát mit ért maga pénzhez? — kiáltotta mylord. — És mi az ördögöt kívánhat, amit én nem szoktam megadni?

— Azt szeretném, ha ezt a pénzt ... Nem tudja elképzelni, mylord?

Mylord szokott nagy káromkodásaival esküdözött, hogy sejtelve sincs, mire gondol mylady.

— Arra szánom, hogy Harry Esmond egyetemre menjen. Harry öcsénknek — szólt mylady — nem szabad itt maradnia ezen az unalmas helyen, hanem nevet kell szereznie magának és nekünk is, Harry.

— A fenébe is, — Harrynak meglehetősen jó dolga van itt — mondta mylord, s egy percig elég rosszkedvűen nézett maga elé.

— Harry elmegy? Csak nem azt akarja mondani, hogy elmegy? — kiáltotta egyszerre Frank és Beatrix.

— De visszajön majd és nálunk mindig itthon lesz, — mondta mylady s kék szemével úgy hatott, mint maga a mennyei jószág — és tanítványai mindig szeretik majd, ugye?

— Istenemre, Rachel, maga jó asszony — mondta mylord és megragadta mylady kezét, aki erre nagyon elpirult, visszahúzódott és gyerekeit tolta maga elé. — Sok szerencsét kívánok hozzá, öcsém — folytatta mylord és szívélyesen vállon veregette Harry Esmondot. — Én nem állok útjába a szerencsédnek. Menj csak Cambridge-be, fiam, és ha Tusher meghal, megkapod utána az itteni parókiát, ha addigra jobbat nem találsz. Az ebédlő bebútorozását és a lóvásárlást majd jövő évre halasztjuk. Kapsz egy gebét az istállóból, bármelyiket választhatod, kivéve az én szürkémet, meg a heréltet és a hintóbavalókat, aztán isten áldjon, fiam.

— Vedd a vöröset, Harry, az jó ló. Apa azt mondja, az a legjobb az istállóban — szólt a kis Frank tapsolva és ugrálva. Menjünk és nézzük meg az istállóban. — Harry pedig örömben és mohóságában máris menni akart, hogy mindent előkészítsen utazására.

Lady Castlewood szomorú, átható tekintettel nézett utána. — Máris menni akar, mylord — mondta férjének.

A fiatalember megszügyenülten tétovázott. — Én örökre itt maradnék, ha mylady kívánná — mondta.

— Ostoba is volnál akkor, öcsém — mondta mylord. — Ugyan már, fiam, menj és láss világot. Tombold ki magad, és ha a sors kedvez, használd ki a szerencsédet. Bár én is újra kamasz lehetnék, hogy egyetemre küldenének és trumpingtoni sört ihatnék.

— Hát igen, unalmas fészek ez a mienk, — szólt közbe mylady, hangjában egy kis szomorúsággal s talán némi gúnynyal is — öreg, komor ház, félig rom, félig meg bútorozatlan, s egy nő meg két gyerek bizony szegényes társaság jobbhoz szokott férfiaknak. Mi csak arra való vagyunk, hogy méltóságotok szolgálói legyünk, az örömeiket természetesen máshol kell keresniök, nem otthon.

— Kutya legyen, Rachel, ha tudom, hogy tréfál-e, vagy komolyan beszél — mondta mylord.

— Komolyan, mylord! — mondta és magához szorította

gyerekét. — Lehet-e ilyesmiről tréfálni? — mélyen meghajolt mylord felé, méltóságteljesen nézett Harry Esmondra, mintha azt mondaná pillantásával: „Emlékezzék rá: maga ért engem, ő meg nem” — s ezzel gyerekeivel együtt elhagyta a szobát.

— Amióta rájött erre a szerencsétlen hextoni ügyre, — mondta mylord — és kössék fel azt, aki megmondta neki! — azóta nem ugyanaz a nő, aki volt. Ő, aki olyan szerény volt, mint egy fejjőlány, most olyan büszke, mint egy hercegnő — szólt mylord. — Fogadd meg a tanácsomat, Harry Esmond, és óvakodj a nőktől.

— Amióta ezekkel a szajhákkal dolgom akadt, egyebet sem kaptam tőlük, csak csömört. Volt egy feleségem Tangerben, egy szót sem tudott az én nyelvemen, az ember hát azt gondolta volna, hogy ezzel aztán nyugodt életet élhet. De meg akart mérgezni, mert féltékeny volt egy zsidólányra. Aztán ott volt a te nagynénéd, — mert a nagynénéd Jezabel néni — szép kis életet élt vele az apád... aztán itt van az én myladym. Amikor először megláttam, lovon, apja háta mögött egy nyeregváncoson, olyan csöppségnek nézhette az ember, akinek egy hatpennys baba is örömet okoz. És most magad is láthatod, miféle nenyúljhozzám. Rangos-gangos, egy császárnő sem lehetne különb. Add csak közelebb a kupát, Harry fiam! Korsó sör reggel, úgy élhetsz kedvvel. Korsó sör este, nem bánod azt se. Az istenit neki, Polly is szereti a korsó sört, Jupiterre, még pedig pálinkával öntözve! — El is hiszem, hogy együtt itták a sört, mert mylordnak gyakran nehezen forgott a nyelve ebédnél, vacsorára pedig egészen elvesztette a szavát.

Most, miután eldöntötték Harry Esmond távozását, úgy látszott, mintha Lady Castlewood is örülne, hogy elveszti őt, mert nem egyszer, ha a fiú, tán kissé szégyenkezve saját titkos mehetnékje miatt — ez a vágya persze szomorúsággal vegyült, ha arra gondolt, hogy elhagyja azokat, akiktől a megbecsülhetetlen szeretet és jószág annyi jelében részesült — igyekezett kifejezni úrnőjének háláját s fájdalmát, amiért el kell hagynia azokat, akik befogadták és kényeztették a névtelen és otthon-talan árvát, Lady Castlewood mindig félbeszakította szeretettel és panasszal telt fogadkozásait, s hallani sem akart bánatról, hanem csak előre tekintett Harry hírneve és életének kilátásai felé. — A mi kis örökségünk elég ahhoz, hogy négy évig úri módon élhessen belőle. A többit már a mennyei

gondviselésre és a maga tehetségére, szorgalmára, becsületére kell bízni. Castlewood mindig otthona lesz, s ezek a gyerekek, akiket tanított és szeretett, nem felejtik el, hogy szeressék magát, és Harry, — mondta ezegyszer könnyes szemmel és remegő hangon — a természet rendje szerint megtörténhetik, hogy engem elszólítanak tőlük és apjukat is... és... és szükségük lesz hű barátokra és pártfogókra. Ígérje meg, hogy hű lesz hozzájuk, Harry... mint... mint én voltam magához... és... és kísérje egy anya gyöngéd imája és áldása.

— Úgy segítsen isten, asszonyom, ahogyan hű leszek — mondta Harry Esmond s térdreborult és megcsókolta legdrágább úrnője kezét. — Ha azt akarja, hogy itt maradjak, maradok. Mit számít az, hogy boldogulok-e az életben vagy sem, s hogy egy szegény árva fattyú olyan ismeretlenül hal-e meg, mint amilyen én most vagyok. Elég nekem, ha biztos lehetek asszonyom szeretetében és jóságában s elegendő kötelesség nekem, hogy boldoggá tegyem.

— Boldoggá! — kiáltotta mylady. — De hiszen boldognak kell lennem a gyerekeimmel és...

— Nem boldog! — kiáltotta Esmond, mert tudta, milyen életet él úrnője, bár sohasem ejtettek erről egy szót sem. — Ha nem boldogságot, legalább nyugalmat! Hadd maradjak itt és dolgozzak asszonyomért... hadd maradjak itt és legyenek a szolgálja.

— Igazán legjobb, ha elmegy — mondta a mylady nevetve és kezét egy percig a fiú fejére helyezte. — Ne maradjon ilyen unalmas helyen, menjen az egyetemre és tűnjék ki ott, úgy ahogy a nevéhez illik. Így tehet leginkább kedvemre és... és ha a gyerekeimnek szükségük lesz magára, vagy nekem, jöjjön el hozzánk és tudom, hogy számíthatunk magára.

— Forduljon el tőlem isten, ha nem úgy lesz! — mondta Harry és fölemelkedett térdéről.

— Az én lovagom sarkányt szeretne e pillanatban, hogy megvívjon vele — mondta nevetve mylady s e szavakra Harry Esmond megütődött és elpirult, mert valóban éppen arra gondolt, hogy azt szeretné, ha azonnal olyasmi történnék, hogy megmutathatná odaadását. Jólesett neki az a gondolat, hogy úrnője a lovagjának nevezte, később gyakran idézte vissza ezt a szót emlékezetében és imádkozott, hogy valóban igazi lovagja lehessen.

Mylady hálószojájának ablakából kilátás nyílt a vidékre s az ember láthatta onnan a bíbor dombokat Castlewood falva mögött, a zöld legelőt a falu és a kastély között s a folyón átvezető régi hidat. Amikor Harry Esmond Cambridge-be indult, a kis Frank a lova mellett szaladt egészen a hídig, ahol Harry megállt egy percre és visszanézett a házra, amelyben életének legjobb részét eltöltötte. Ott állt előtte meghitt, szürke oromzatával, egy-két tornya megragyogott a napban s árkádjai és boltívei nagy, sötétkék árnyékokat vetettek a földre. Harry pedig ezután egész életében visszaemlékezett, hogyan hajolt ki utána úrnője fehér ruhában, míg a kis Beatrix gesztenyebarna fürtjei anyja vállához simultak. Mindketten búcsút intettek neki, a kis Frank pedig zokogva vált el tőle. Igen, úrnőjének igaz lovagja lesz, fogadta meg szívében, s kalapját lengette feléje búcsúzóul. A falusiak is kijöttek házuk elé, hogy elmondják az istenáldjon-t. Mindnyájan tudták, hogy Harry úrfi egyetemre megy s legtöbbjüknek volt hozzá egy jó szava, egy búcsúztató tekintete. Nem állok itt meg, hogy elmondjam, milyen kalandokat kezdett képzelete elé festeni, milyen pályafutást eszelt ki magának, még mielőtt három mérföldnyire nyargalt otthonától. Akkor még nem olvasta az Ezeregyéjszaka meséit Monsieur Galland szellemes fordításában, de bizonyosak lehetnek benne, hogy a derék Alnázaron kívül mások is építenek légvárakat, hogy aztán lerontsák.

Tizedik fejezet

**CAMBRIDGE-BE MEGYEK ÉS OTT NEM SOK JÓT
MŰVELEK**

MYLORD azt mondta, hogy szívesen látogatná meg újra fiatalságának kedves helyeit s ezért szívélyesen elkísérte Harry Esmondot első cambridge-i utazására. Útjuk Londonon keresztül vezetett, s a gróf úr azt akarta, hogy Harry is időzőn ott néhány napot s így megmutathassa neki a város örömeit, mielőtt egyetemi tanulmányaiba kezd, egyúttal elvezette Harry pártfogója a fiatalembert az özvegy mylady házához is, Chelsea-be, London közelébe, mivel Castlewood jóságos úrnője külön utasította őket, hogy az idősebb úr meg a fiatalabb tegyen tiszteletteljes látogatást ebben a negyedben.

Óladysége, az özvegy grófnő, Chelsea-ben egy csinos, új, kertes házban lakott, mely a folyóra nézett, erre a hajósoktól, bárkáktól, dereglyéktől nyüzsgő, mindig derűs, mindig mozgalmas látványra. Harry mosolygott, mikor a fogadószobában felismerte Sir Peter Lely sokszor látott, régi képét, mely apjának özvegyét, mint vadászó, arany íjjal és nyíllal fölfegyverzett szüzet ábrázolta, akit csak az a csekély mennyiségű ruhanemű borított, amit, úgy látszik, Károly király napjaiban a szüzek viselni szoktak.

Az özvegy mylady, amióta férjhezment, fölhagyott e sajtósági öltözködési móddal, de bár most már jóval túl volt hatvanadik évén, azt hiszem, még mindig úgy gondolta, hogy a festmény légies nimfájában könnyen fel lehet ismerni azt a tiszteletreméltó személyiséget, aki audienciát adott Harrynak és pártfogójának.

A fiatalembert még kegyesebben fogadta, mint az idősebbet, mert franciául óhajtott társalogni, ehhez pedig Lord

Castlewood nem nagyon értett s ezért az özvegy grófnő megelégedését fejezte ki afölött, hogy Esmond úr folyékonyan beszél e nyelven. — Csak ez való csiszolt társalgásra, — kegyeskedett megjegyezni — csak ez illő előkelően nevelt személyiségekhez.

Amikor az urak eltávoztak, mylord nevetett rokonának viselkedésén. Azt mondta, jól emlékszik még arra az időre, amikor a grófnő elég jól beszélt angolul, és a maga vidám módján eltréfálkozott azon, hogy ilyen gyönyörű nőt elveszített.

A grófnő leereszkedett annyira, hogy őlordsága feleségéről és gyerekeiről kérdezősködött: hallotta, hogy Lady Castlewood megkapta a himlőt s remélte, hogy nem csúnyult meg *annyira*, ahogy az emberek mondják.

E megjegyzésre a gróf úr megrezzent és elpirult, de az özvegy, miközben a fiatal hölgy megcsúnyulásáról beszélt, tükréhez fordult s öreg ráncos ábrázatát olyan megelégedett vigyorral vizsgálgatta, hogy vendégei nem tehettek egyebet, csak igyekeztek magukat visszatartani attól, hogy a grófnő ősrégi arcába nevensenek.

Megkérdezte Harrytől, milyen pályát választott, s amikor a mylord azt mondta, hogy a fiú egyházi pályára megy s ő kapja majd a castlewoodi parókiát, ha majd az öreg Tusher doktor után megürül, — a grófnő nem nyilvánított különösebb haragot arra a gondolatra, hogy Harryből az anglikán egyház papja lesz, sőt inkább örült, hogy az ifjúról ilyen módon gondoskodnak. Megkérte Esmond urat, ne mulassza el meglátogatni, valahányszor Londonon átutazik, sőt odáig fokozta kegyét, hogy egy erszényt s benne húsz guineát küldött utána abba a fogadóba, ahol mylord megszállt — a Charing Cross-i „Agár”-ba — s e rokonának szóló, kapóra jött ajándékkal együtt elküldött egy kis babát is mylord kislányának, Beatrixnak, aki eddigre már kinőtt a babázásból és majdnem olyan magas volt, mint tiszteletreméltó rokona.

Megnézték a várost, elmentek a színházba, aztán Lord Castlewood és Esmond együtt Cambridge-be lovagoltak és két kellemes napot töltöttek az úton. Akkor még nem voltak meg azok az új gyorskocsik, amelyek egy nap alatt teszik meg az utat London és az egyetem között, de azért az út elég rövid és kellemes volt Harry Esmondnak és mindig hálásan emlékezett

vissza e derűs napokra, amelyekkel kedves pártfogója megajándékozta.

Esmond úr a cambridge-i Szentháromság Kollégiumba lépett be, — fiatal korában mylord is e híres kollégium növendéke volt. Ebben az időben Montague doktor volt az igazgatója, aki nagyon udvariasan fogadta a gróf urat, hozzá hasonlóan Bridge úr is, akit Harry nevelőjévé választottak. Tom Tusher, aki az Emmanuel kollégium tagja volt s ebben az időben már idősebb diák, eljött mylordhoz tisztelegni és Harryt pártfogásába venni, s Harry pártfogója, miután gondoskodott számára kényelmes szobákról a nagy udvarra néző szárnyon, közel a kapuhoz és a híres Newton úr lakásához, elbúcsúzott tőle sok kedves szóval, áldással s azzal az intelemmel, hogy viselkedjék jobban az egyetemen, mint valaha mylord.

Felesleges ebben az emlékiratban hosszadalmasan leírni Harry Esmond kollégiumi pályafutásának részleteit. Olyan volt ez a pálya, mint abban az időben száz meg száz fiatal nemesé. De szerencsétlenségére néhány évvel idősebb volt legtöbb iskolatársánál és korábbi, magányos szokásai, neveltetése, életének körülményei s az ezekből természetesen kisarjadzó, különös töprengő hajlama és mélabúja nagyrészt elzárták őt pajtásainak társaságától, mert ezek jóval fiatalabbak és jobbkedvűek voltak nála. Nevelője, aki földig hajolt, amikor mylord mellett végigment az iskola kertjén, mihelyt a főúr hátat fordított, megváltoztatta viselkedését és — legalábbis Harry úgy gondolta — nyers és fölényes lett. Amikor a fiúk csoportosan összegyülekeztek az előcsarnokban, Harry egyedül állt a fiúk kis nyájának közepén s társai nagyot nevettek, amikor latinul kezdett olvasni azzal az idegen kiejtéssel, melyre régi mestere, a jezsuita tanította, ő pedig ebben az időben még nem ismert más kiejtést. Bridge úr, a nevelő előszeretettel tette otromba tréfák céltáblájává. A fiatalember lelke felháborodott, hiúsága megsérült, s egy ideig olyan magányosan érezte magát e helyen, amilyen sohasem volt Castlewoodban, ahová visszavagyódott. Születése is a szégyen forrása volt számára s úgy képzelte, hogy százféle sértés és gúny éri öregtől-fiataltól, akik, kétségtelen, jobban bántak volna vele, ha ő is nyiltabban közlekedett volna hozzájuk. S amikor most, nyugodtabb napjaiból visszatekint életének e korszakára, melyet olyan boldogtalanul gondolt, belátja, hogy a mások rosszakaratának tulajdoní-

tott megbántásokat nem kis részben saját gögje és hiúsága okozta. A világ barátságosan bánik a barátságos emberekkel, s nem ismertem olyan komor embergyűlölőt, aki ne lett volna hibás a világgal folytatott harcában. Tom Tusher sok jó tanácsot adott ebben Harrynak, mert Tom józan és jóindulatú fiú volt, de Harry úr jórészt fölösleges megvetéssel, oktan keserűséggel kezelte idősebb társát és semmiképpen sem akart megválni azoktól a dédelgetett méltatlanságoktól, amelyekben rajta kívül valószínűleg senki sem hitt. Ami a derék Bridge doktort illeti, a nevelő, miután néhányszor növendékén igyekezett köszörülni szellemét, rájött, hogy a fiatalember nem alkalmas tárgy az élcelődésre s hogy a nevetés gyakran a maga rovására tört ki. Ez a körülmény a nevelőt és növendékét nem tette jobb barátokká, de az az előnye megvolt Esmond számára, hogy Bridge úr kénytelen volt békében hagyni őt, s ameddig Harry eljár a templomba s elvégezte a tőle megkívánt kollégiumi feladatokat, Bridge örült, hogy nem látja komor arcát a maga osztályában s megengedte neki, hogy saját szobájában olvasson és duzzogjon magában.

Egy-két latin és angol költemény, amelyeket értékesnek nyilvánítottak, s egy latin beszéd — mert Esmond úrnak jobb volt a latin stílusa, mint a kiejtése — egy kis hírnevet szerzett neki az egyetem előljárói, valamint a fiatalemberek között is, akik kezdték őt többre értékelni, mint amennyit megérdemelt. Néhány diadallal közös ellenségük, Bridge úr fölött magához vonzotta a többieket és kezdtek úgy tekinteni rá, mint az osztály bajnokára a tanárokkal szemben. Néhány ifjú, akit bizalmába fogadott, úgy találta, hogy nem is olyan komor, gögös, mint amilyennek megjelenésénél fogva hitték és Don Melancolio, aminek elnevezték, hamar a fontosabb személyiségek közé tartozott kollégiumában, s azt hiszi, hogy tanárai mint kissé terhes jellemet jegyezték meg maguknak.

Don Melancolio megátalkodott ifjú jakobita volt, mint egyébként egész családja, viselkedésében sok képtelen jelét adta hűségének, meghívta fiatal barátait burgundi borra és Jakab király születésnapján felköszöntőt mondott a király egészségére, lemondásának napján feketébe öltözött, Vilmos király koronázásának évfordulóján böjtölt és ezerféle képtelen bohócságot művelt, amelyre most csak mosolyogva tud rágondolni.

E különbségek sok ellenkezésre találtak Tom Tusher részéről, aki mindig az uralkodó hatalom barátja volt, épp úgy, ahogy Esmond állandóan a hatalom ellenzéke. Tom whig volt, Esmond tory. Tom sohasem mulasztott el egy leckét sem s a legmélyebb meghajlással süvegelte meg a felügyelőt. Nem csoda, ha sóhajtott Harry fegyelemsértő viselkedésén és dühös volt, amikor a többiek csak nevettek rajta. Ha nem tudta volna Harryről, hogy a gróf úr pártfogását élvezi, Tom kétségkívül örökre szakított volna vele, de a derék Tom sohasem mondott le olyan pajtásáról, aki előkelő ember barátja volt. Ez nem számítás volt Tom részéről, hanem természetes vonzódás az előkelő emberekhez. Nem képmutatásból hízelgett, hanem lelki hajlamból, amely mindig feltétlenül jóindulatú, megnyerő és szolgai volt.

Harryt bőkezűen látták el járadékkal, mert nemcsak drága castlewoodi úrnője támogatta rendszeresen, hanem a chelsea-i özvegy is évente megajándékozta őt és karácsonykor meghívta házába, London közelében, de hiába voltak e jótétemények, Esmond mégis állandóan szegény volt, ugyanakkor a csodával volt határos, milyen csekély összeget kapott Tom Tusher az apjától s mégis egész jól megvolt vele. Igaz, hogy Harry bőkezűen költötte, ajándékozta, kölcsönözte pénzét, amit Thomas sohasem tett. Azt hiszem, hasonlított ebben a híres Marlborough hercegre, akinek fiatalember korában ötven aranyat ajándékozott valamilyen bolondos nő, mert bele-szeretett a csinos fiúba, — s a herceg évtizedek múlva Cadogannak megmutatta a pénzt egy fiókban, mert ott őrizte azóta, hogy eladta érte pelyhedző becsületét. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Tom valaha is ilyen előnyösen kamatoztatta csinos külsejét, mert a természet nem ajándékozta meg őt semmiféle különösebb személyi bájjal, azonkívül az erkölcsös viselkedés mintaképe is volt és nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy a legjobb tanácsokat ne adja fiatal pajtásának, mert ezzel a fizetési eszközzel — ezt el kell róla ismerni — igazán bőkezűen bánt. Nem mintha a maga módján nem lett volna ő is vidám fiú: szerette a tréfát, — ha valamilyen szerencsés véletlen folytán megértette — a kancsóból is nagy-lelkűen kivette a részét, ha más fizette, és különösen, ha egy fiatal lord társaságában ihatott. Ilyen esetekben nem volt jobb ivó az egyetemen, mint Tusher úr, és azután épületes látvány

volt, amint frissen borotválva, önelégült arccal zengte az ámen-t a korareggeli istentiszteleten. Olvasmányai során szégyén Harry megengedte magának, hogy elkószáljon mind a kilenc múzsa után, így hát nem sok esélye volt rá, hogy bármelyikük is valamilyen nagyobb kegyben részesítse; Tom Tusher viszont, akinek nem sokkal több hajlama volt a költészethez, mint egy földet túró napszámosnak, mégis makacs kitartással és tolakodással udvarolt Kalliopénak, s ezért az egyetemen díjat és valamelyes becsülést is nyert, azonkívül tudományosságának jutalmául ösztöndíjat kollégiumában. Esmond úr életének e korszakában tett szert arra a kis olvasottságra, amellyel valaha is dicsekedhetett, mert napjainak jó részét azzal töltötte, hogy mohón falta mindazokat a könyveket, amelyek keze ügyébe kerültek. E rendszertelen módszerrel futotta át a legtöbb angol, francia és olasz költő műveit, némi felületes ismereteket szerzett a spanyol nyelvből is, persze a régi nyelveken kívül, — ezeknek, legalábbis a latinnak, meg lehetőszen mestere volt.

Egyetemi pályafutásának közepetáján kezdett abba az irányba olvasni, hogy készüljön a hivatásra, amelyre inkább világi okosság, mint hajlam szólította, — ekkor aztán a teológiai ellentmondások teljességgel megzavarták. Olvasmányainak során — mert ezeket sohasem válogatta meg azzal a komolysággal, sem azzal az áhítatos lélekkel, melyet az ilyesfajta tanulmány megkövetel — az ifjú egyik hónap végén pápistának érezte magát s már-már azon volt, hogy hitét ki is nyilvánítsa, a következő hónapban Chillingworth hatására protestáns, a harmadik hónap végén Hobbes és Bayle nyomán kételkedő. A derék Tom Tusher viszont sohasem engedte meg szellemének, hogy lelépjen az előírt egyetemi ösvényről, készséges szívvel fogadta el a harminckilenc cikkelyt, aminthogy más harminckilencre is teljes engedelmességgel felesküdtött volna. Harrynak e téren tanúsított akaratosága, rendetlen gondolkodásmódja és társalgása annyira megdöbentette és megbotránkoztatta idősebb társát, hogy elhidegülés és idegenkedés fejlődött ki köztük s végülis alig voltak egyebek pusztá ismerősöknél, holott amikor a kollégiumba kerültek, még meghitt barátok voltak. A politikát is hevesen úzték az egyetemen s a fiatalemberek ebben is eltértek egymástól. Tom, bár a magas egyházhoz tartozott, szilárd Vilmos-párti volt, míg Harry

családjának tory politikáját hozta magával a kollégiumba, de ezt még megtoldotta veszélyes csodálattal Oliver Cromwell iránt s hol az ő pártjára állt, hol Jakab királyéra, azokban a vitákban, melyeket a fiatal emberek folytattak szobáikban, miközben összezsaptak a nemzet helyzetén, koronáztak és elűzték királyokat és a kollégiumi söröskancsókkal felköszöntötték az elmúlt és élő hősokeket és szép nőket.

Így hát akár születésének körülményei, akár természetes, mélabús hajlama következtében Esmond, míg az egyetemen tartózkodott, nagyrészt magában élt, mert sem elég becsvágya nem volt ahhoz, hogy kollégiumi pályáján kitüntesse magát, sem elég kedve ahhoz, hogy elvegyüljön a diákok egyszerű örömeibe és kamaszos bohóságaiba, — ezek különben is legnagyobbbrészt két-három évvel fiatalabbak voltak nála. Azt képzelte, hogy kollégiumának közös termében a nemes úrfiak lenézik őt születése miatt s ezért távortartotta magát társaságuktól. Lehet, hogy azt a rosszindulatot, melyet részükről elképzelt, ő idézte elő saját magaviseletével, mert most, amikor öregségéből visszatekint, úgy látja, hogy mogorván és gögösen bánt velük. Mindenesetre éppen olyan gyöngéd hálát érzett a jóságért, mint amennyire érzékeny volt a megvetésre és sértésre, és ha általában véve magányos volt is, mégis akkori társaságából egy-két ember iránt meleg barátságot érzett.

Ezek közül az egyik egy furcsa úriember volt, aki az egyetemen lakott, bár nem volt annak tagja és oly tudománynak volt a tanára, amelyet aligha vesznek be a kollégiumi nevelés keretébe. Menekült francia tiszt volt, az ottani protestáns-üldözés idején ülték el hazájából és Cambridge-be jött, ahol vívótermet rendezett be és törvívást tanított. Bár protestánsnak nyilvánította magát, azt mondták róla, hogy Moreau úr álruhás jezsuita, s valóban nagyon meleg ajánlóleveleket hozott az egyetemen eléggé erős tory párthoz s valószínűleg egyike volt annak a sok ügynöknek, akiket Jakab király küldött az országba. Esmond ennek az úrnak társalgását sokkal kellemesebbnek és kedve szerint valóbbnak tekintette, mint a kollégiumi teológusok beszélgetését a közös termekben, és sohasem únta el Moreau történeteit Turenne és Condé háborúiról, amelyekben ő is résztvett, s minthogy ifjúkora óta otthonos volt a francia nyelvben, olyan helyen, ahol csak kevesen beszéltek franciául, az ő társasága is igen kellemessé

vált a derék öreg vívótanárnak, aki Esmond urat kedvenc növendékének tekintette és meglehetősen járatossá tette a vívótőr nemes művészetében.

Esmondnak a következő félévben kellett megkapnia egyetemi rangfokozatát s azután kellő időben felöltenie a reverendát és övet, mert szeretett úrnője úgy kívánta, hogy ezt viselje. Tom Tusher ebben az időben már lelkész volt és kollégiumának segédtanára, s Harry úgy érezte, hogy szíves örömet engedné át Tomnak a maga jogát a castlewoodi parókiára, mert az ő hivatása semmiképpen sem a templomi szószékhez vezet. De minthogy az egész világon legjobban drága, otthoni úrnőjének volt lekötve s tudta, hogy a visszautasítás fájdalmat okozna neki, elhatározta, hogy semilyen jelét nem adja annak, hogy idegenkedik az egyházi pályától, — ilyen kielégületlen lelkiállapotban ment Castlewoodba, utolsó szünidejére fölszenteltetése előtt.

Tizenegyedik fejezet

**SZÜNIDŐRE HAZAMEGYEK CASTLEWOODBA —
A CSALÁD TRAGÉDIÁJA**

ESMOND harmadik hosszú szünidején, szokása szerint, Castlewoodba ment és mindig a gyönyör mohó remegése fogta el, valahányszor belépett abba a házba, ahol annyi évet töltött el, s látta, hogy úrnőjének kedves, meghitt szeme rátekinthet. Mylady és a gyerekek — mert nem igen látta őt másféleképpen, mint gyerekeinek társaságában — elébe jöttek üdvözlésére. Beatrix kisasszony olyan magasra nőtt, hogy Harry nem tudta, megcsókolja-e vagy sem, s amikor mégis az üdvözlésnek e módjára határozta magát, a kisasszony elpirult és visszahúzódott, bár amikor egyedül maradtak, elfogadta a csókot, sőt hízelgett is érte. A fiatal lord megnyúlt s kezdett hasonlítani daliás apjához, bár nyájas szeme anyjára ütött; maga Castlewood grófnő is mintha megnőtt volna, mióta Harry utoljára látta: tekintete méltóságteljesebb, alakja teltebb, s bár arca most is olyan gyöngéd és barátságos volt, mint azelőtt, mégis parancsolóbb és határozottabb kifejezés vegyült azokba az ártatlan, szelíd vonásokba, amelyekre Harry olyan hálásan tekintett vissza. Hangjának dallama annyival mélyebb és szomorúbb volt, mikor megszólalt és üdvözölte őt, hogy Esmond felriadt, meglepetten nézett fel úrnőjére, aki azonban elfordította tőle szemét és később sem nézett soha vissza, amikor Harry rátekinthet. Harry lelkét meghatározhatatlan riadalommal töltötte el a titoknak és bánatnak az a sejdítése, amely mintha mély, remegő hangjából szólt, mintha tiszta, szomorú szeméből kitekinthet volna. Olyan hidegen köszöntötte Esmondot, hogy szinte fájt a fiúnak, aki szeretett volna térdreborulni, megcsókolni ruhája szegélyét, olyan gyön-

géden és lángolóan tisztelte és úgy tekintett fel rá, — és csak dadogva felelt azokra a kérdésekre, amelyeket úrnője is habozva intézett hozzá: Jól érzi magát Cambridge-ben? Nem tanul-e túl sokat? Reméli, nem. Megnőtt és csinos lett, jegyezte meg mylady.

— Bajusza nőtt! — kiáltotta Esmond úrfi.

— Miért nem visel parókát, mint Lord Mohun? — kérdezte Beatrix kisasszony. — Mylord, azt mondta, hogy senki sem visel igazi haját.

— Azt hiszem, a régi szobájával kell beérnie — mondta mylady. — Remélem, a gázdasszony rendbehozta.

— De hiszen mama is legalább tízszer bentjárt ez alatt a három nap alatt! — kiáltott fel Frank.

— És virágot is szedett azokból, amelyeket te ültettél a kertembe, emlékszel, sok évvel ezelőtt, amikor egészen kislány voltam — kiáltotta Beatrix kisasszony lábujjhegyre állva. — És ma az ablakodba tette.

— Emlékszem, amikor betegségéből felgyógyult, szerette a rózsákat — mondta mylady és ő is olyan piros lett, mint a virág, amelyikről beszélt. Mindnyájan elkísérték Harry Esmondot a szobájába, a gyerekek előrerohantak, Harry pedig úrnőjébe karolt.

A régi szobát ugyancsak feldíszítették és kiszépítették a fogadására. A virágok az ablakban álltak egy porcelán vázában, az ágyon szép, új takaró, amelyről a fecsegő Beatrix azt mondta, hogy szintén anyja csinálta. A kandallóban tűz ropogott, bár júniusban jártak, de mylady úgy gondolta, hogy a szoba még nem eléggé melegedett át: mindent megtettek, hogy boldoggá tegyék és szívesen fogadják. — És nem leszel többé apród, hanem rokonunk és úriember és együtt leszel papával és mamával — mondták a gyerekek. S amikor drága úrnője és a gyerekek magára hagyták, szeretettől és hálától túlárado szívvel borult térdre a kis ágy mellett és áldást kért azokra, akik olyan jók voltak hozzá.

A gyerekek, akik mindig a ház hírhordói, hamar megismertették őt a ház és a család kis történelmével. Papa kétszer Londonban járt. Papa mostanában gyakran megy el hazulról. Papa elvitte Westlandsbe Beatrixot, aki magasabb volt Sir George Harper második lányánál, pedig az két évvel idősebb. Papa elvitte Beatrixot és Frankot Bellminsterbe, ahol

Frank legyőzte Lord Bellminster fiát ökölvívásban. Sok úr látogatta meg papát, és papa új játékot kapott Londonból, egy francia játékot, billiárd a neve, a francia király nagyon jól játssza, és az özvegy Lady Castlewood ajándékot küldött Beatrix kisasszonynak, és papának új kocsija van, két kis lóval, maga hajtja őket, azonkívül mamának is van hintója és Tusher doktor egy kiálthatatlan öreg istenverése és ők egyáltalában nem szeretnek tőle tanulni, és papa nem is törődik vele, hogy tanuljanak és csak nevet, ha könyv mellett ülnek, de mama szereti, ha tanulnak és tanítja őket, és... — Nem hiszem, hogy papa szerelmes a mamába — mondta Beatrix kisasszony nagyra nyitva szemét. Mialatt ez a csacsogás folyt, egészen Harry Esmond közelébe került, már a térdén ült s megvizsgálta ruhájának legapróbb részletét s jelentéktelen arcának minden jó és rossz vonását.

— Nem szabad azt mondanod, hogy papa nem szerelmes a mamába — mondta a fiú e vallomás után. — Mama ezt sohasem mondta és mama meg is tiltotta, hogy ezt mondd, Beatrix kisasszony.

Kétségkívül ez idézte elő Lady Castlewood szomorúságát s hangjának panaszos remegését. Ki nem látott még olyan szemeket, amelyeket egykor felgyújtott a szerelem, de most már nem lobog bennük a láng! Kilobbant lámpákat, amelyeket valaha gondoztak és tisztán tartottak? Mindenkinek vannak ilyen kialudt lámpái a maga házában. Az ilyen emlékek sivárrá, szomorúvá teszik legragyogóbb szobáinkat is, elég ilyen arcokra nézni, hogy legszebb napsütésünk elboruljon. Mert a kölcsönös eskük, a hivatkozások az égre, a papi szer-tartások, a mélységes hit és szeretet — még ha olyan mélységes és hűséges is, hogy nem kételkedhetünk a tartósságában — mindez nem képes örökkössé tenni a szerelmet, amely, hiába pap és kihirdetés, meghal, és gyakran gondoltam már, hogy szükség volna beteglátogatásra a szerelemnél és gyászszertartás és utolsó kenet és *abi in pace*.* A szerelemnek is, mint minden halandó dolognak, megvan a maga folyamata, kezdete, fejlődése és hanyatlása. Rügyezik és virágzik a napsütésben, aztán elhervad és elenyészik. Strephon és Chloe külön-külön eped egymásért, aztán elragadtatva egyesül, aztán nem-

* Távozz békében.

sokára meghalljuk, hogy Chloe sír és Strephon eltörte a pásztorbotját Chloe hátán. Összeillesztheted-e úgy, hogy ne látszódjanak rajta a törés jelei? Hymen minden papja, az istenek minden elbűvölése sem teheti újra egészszé.

Amint Harry Esmond hazatért, felébredt álmaiból, könyveiből, kollégiumi kitüntetéseinek ábrándjaiból, melyekbe két év óta belemerült, s kellős közepébe került az élet tragédiájának, amely sokkal jobban elfoglalta és érdekelte, mint mindaz, amire nevelője tanította. Azok, akiket legjobban szeretett a világon, akiknek legtöbbel tartozott, boldogtalanul éltek egymással. A legfinomabb s legjobb asszony méltatlan bánásmódtól szenvedett és titkon hullatta könnyét; az a férfi, aki ha nem is erőszakkal, de nemtörődomséggel szerencsétlenné tette, Harry ura és jötevője. Azokban a házakban, amelyeknek középontjában a szerelem felszentelt, legbensőbb lángjának helyére az egyenletlenség férközött, az egész háznép képmutatóvá válik és mindenki hazudik a másiknak. A férj, vagy talán a feleség, hazudik, ha látogató jön, s megbékül vagy udvarias mosolyt ölt magára. A feleség hazudik, — kötelessége is, hogy hazudjon, mosolyogjon, akármilyen leverten is — elfojtja könnyeit és hazudik urának és parancsolójának, hazudik, amikor arra inti a kis Jackey-t, hogy tisztelje édesapját, hazudik, amikor biztosítja a nagyapát, hogy tökéletesen boldog, hazudnak a cselédek, akik komoly arccal állnak uruk széke mögött és úgy tesznek, mintha nem tudnának az egész küzdelemtől, és így az élet fölkeléstől lefekvésig álságban telik el. Az álbölcsek ezt helyes erkölcsi szemléletnek tekintik és Baukásra és Philemonra mutatnak, mint a jó élet mintaképeire.

Ha mylady nem is beszélt bánatáról Harry Esmondnak, mylord semmiképpen sem tartózkodott a kupái mellett, igen szabadon kimondta gondolatait s a maga durva módján és goromba nyelven intette Harryt, hogy óvakodjék a nőktől, mert az mind kerge, kacér, komisz és még egyéb félreérthetetlen kétszótagú jelzővel is beszélt róluk. Voltaképpen, be kell vallanom, hogy ez így volt szokás abban az időben, és nincs olyan figyelemreméltó író az én koromban, szegény Dick Steele kivételével, aki ne úgy beszélne a nőkről, mint rabszolgákról s ne úgy gúnyolná és szidná őket. Pope úr, Congreve úr, Addison úr, Gay úr, mindegyik ebben a hangnemben énekel, mindegyik a maga természetének és csiszoltságának meg-

felelősen, s mindegyiknél hangosabb és aljasabb a sértegetésben Swift doktor, aki úgy beszélt róluk, ahogyan bánt is velük: a lehető legrosszabbul.

A házastársak között keletkező legtöbb vizsály és gyűlölet nézetem szerint a férj dühéből és felháborodásából származik, amikor észreveszi, hogy rabszolganője és ágyastársa, akinek az a kötelessége, hogy az ő kívánságait szolgálja s aki a templomban megesküdött, hogy tisztelni fogja urát és engedelmeskedik neki — fölötte áll; s hogy kettejük közül őt, nem pedig feleségét illeti meg az alárendelt szerep, s azt hiszem, ilyen ellentét okozta mylord haragját is myladyvel szemben. Amikor férje elhagyta, mylady elkezdett gondolkozni, s gondolatai nem kedveztek férjének. Ha megszűnt a kivilágítás, ha kialudt a szerelem lámpája, amelyről beszéltünk és közönséges napvilágnál nézzük meg a festményt, micsoda mázolymanynak látjuk, milyen otromba képmásnak! Mit gondolnak, hány férfi és nő jut el eddig a felismerésig? És bármilyen fájdalmas is egy nőnek, ha rá kell jönnie, hogy egész életére egy faragatlan fickóval párosították össze s szeretetre és tiszteletre kötelezték egy tökfey iránt, talán még rosszabb magának a férfinak, akinek homályos felfogóképességében derengeni kezd a gondolat, hogy az a mindenes rabszolganő valójában fölötte áll, s hogy az a nő, aki teljesíti parancsát s aláveti magát szeszélyének, ura kellene hogy legyen férjének, hogy felesége ezer olyan dologra tud gondolni, amit ő zavaros eszével fel sem tud érni, hogy az a fej, mellette a párnán, ezer érzelmet rejt magában, rejtelmes gondolatokat, titkos gúnyt és lázadást, melyeknek létezését homályosan sejti csak, amikor lopva megcsillan felesége szemében: a szerelemnek összegyűjtő kéz híján veszni kárhoztatott kincsei, a szépség édes ábrándjai és képei, amelyek virágba borulhatnak, ragyogó szellem, mely a gyémánt fényében ragyoghatna, ha napfényre kerülne, — s a zsarnok tulajdonos mindezt elfojtja, visszakergeti, mint rabszolgákat a börtönbe és sötétségbe, s fölháborodik, anélkül, hogy foglya fellázadna, anélkül, hogy fölesküdt alattvalója ellenszegülne, vagy megszegné kötelességét. Így húnyt ki a lámpa a castlewoodi kastélyban s a lord és a lady olyannak látták egymást, amilyenek voltak. Feleségének betegsége és szépségének változása után kialudt mylord lángja, az ő önzése és hűtlensége viszont eloszlatta feleségének bolondos ábránd-

ját a szerelemről és tiszteletéről. Szerelem! Ki köteles szeretni azt, aki aljas és méltatlan a szerelemre? Tisztelet! Ki köteles tisztelni azt, ami durva és érzéki? Valamennyi házassági eskü a világ valamennyi lelkésze, bíborosa, plébánosa, muftija és rabbija előtt, — nem kötelezhet ilyen szörnyű hűségre. E házaspárnak tehát külön kellett élnie, az asszony boldog volt, hogy szerethette, ápolhatta gyerekeit, akiktől saját jószántából sohasem vált meg és hálás volt, hogy ilyen kincseket menthetett meg abból a hajótörésből, amelyben szívének jobbik része elsüllyedt.

A gyerekeknek nem volt más nevelőjük, csak anyjuk és Tusher doktor, aki alkalomadtán hittanra tanította őket, mégis jobban haladtak, mint várni lehetett volna olyan elnéző és gyengéd nevelő mellett, mint Lady Castlewood. Beatrix úgy énekelt és táncolt, mint egy nimfa. Hangjával ebéd után el szokta gyönyörködtetni apját. Az egész ház fölött uralkodott kis császárnői fogásokkal, amelyeken szülei csak elnézően nevettek. Már régóta megtanulta, mennyit ér ragyogó szeme s gyakorlatokat tartott kacérságból, *in corpore vili*,* falusi legényeken és vidéki úrfiakon, addig is, amíg felkészülhet a nagyvilág és a divatos társaság meghódítására. Új szalagot kötött a hajába Harry Esmond tiszteletére, szemezett vele, ráirányította fiatal mosolyait, a fiatalember nem kis mulatságára és apjának örömére, aki harsányakat nevetett rajta és még biztatta ezerféle mulatságos játékra. Lady Castlewood komolyan és szomorúan figyelte a gyereket, aki szemtelenül válaszolgatott anyjának, de aztán buzgón bizonygatta szeretetét s javulást ígért, s miután saját szelessége kis veszekedést idézett elő, mindaddig kész volt a sírásra, amíg vissza nem nyerte mamája kegyét, viszont éppen olyan könnyen hajlandó volt kockáztatni a jóságos hölgy neheztelését nyughatatlan hiúságának új kitöréseivel. Anyja szomorú tekintete elől apja karösszékhéhez és részeges nevetéséhez menekült. El is kezdte egyiket a másik ellen ingerelni s a kis csibész örömét lelte a bajban, amelyet már ilyen korán fel tudott idézni.

Castlewood ifjú örökösét apja is, anyja is elrontotta. Úgy fogadta kényeztetéseiket, ahogy a férfiak szokták, mintha joguk volna hozzá. Megvoltak a maga sólymai, spaniel kutya,

* *Jobb híján.*

kis lova és vizslái. Megtanult lovagolni, inni, kapásból löni, egész kis udvara volt, a vadász és az erdész fiai, ahogy az illett is a teljesjogú örökshöz, aki mylordnak, apjának példáját követte. Ha feje fájt, anyja annyira megrémült, mintha pestis tört volna ki a házban, mylord pedig a maga összefüggéstelen módján nevetett és gúnyolódott — ez éppen újév másodnapján történt, amikor túl sokat evett a pástétomból és szokásos káromkodásainak kíséretében így szólalt meg: — Fene egye meg, Harry Esmond, láthatod, mennyire szívére veszi mylady Frank migrénjét. Énmiattam is szomorkodott régebben, fiam... add csak közelebb a kancsót, Harry... és valaha akkor is megrémült, ha az én fejem fájt. De most nem sokat törődik a fejemmel. Mind ilyenek... a nők... mind egyformák, Harry, mind csalfák a szívük mélyén. Tarts ki csak a kollégium mellett, tarts ki csak a puncs és a sör mellett, rá se nézz egy nőre, ha csinosabb, mint egy behamuzott képű, öreg takarítónő. Az én tanácsom ez.

Mylordnak szokása volt, hogy sok efféle tréfával hajigálózott felesége és gyerekei jelenlétében az asztalnál idétlen gúnyolódással, amelyről mylady sokszor másra fordította a szót, néha meg úgy tett, mintha nem hallaná, de azért ezek a sértegetések néha elevenbe találtak, mire szegény áldozat megrezzent, szemmeláthatólag elpirult és szeme könnyel telt meg, vagy pedig éppen haragra és viszonzásra ingerelték, ilyenkor aztán válaszul a súlyos vágásokra egy-egy villanó, ideges felelettel célzott vissza. A házaspár nem volt boldog. És velük lenni sem volt boldogság. Ó, hogy a fiatal szerelemnek és hűségnek keserűségben és csődben kell végződnie! Nem megy csoda számba, ha egy fiatal párt látunk, akik szeretik egymást, de ha egy öreg házaspár szereti egymást, ez a legsebbe látvány a világon. Harry Esmond mindkettőjüknek bizalmasa lett, azaz hogy mylord elmondta a fiúnak valamennyi bánatát és sérelmét, — aminek különben Lord Castlewood maga volt az oka — Harry viszont kitalálta mylady bánatát, mert szeretetének vezetésével könnyen áthatolt azon a kép-mutatáson, amellyel Lady Castlewood álcázta magát s látta, mennyire fáj a szíve, miközben mosolyt visel arcán. Nehéz elviselni a nőknek azt az álarcot, amelyet a világ rájuk parancsol, de egy asszonynak, akivel rosszul bántak s boldogtalan, nem is lehet nagyobb bűne, mintha ezt megmutatja.

A világ könyörtelen parancsa, hogy vidám arccal járjanak, s a mi asszonyaink, akárcsak a malabár hitvesek, kénytelenek mosolyogva és kifestve feláldozni magukat férjeiknek, saját rokonaik taszigálják őket legbuzgóbban kötelességeik teljesítésére s ujjongásukkal és tapsukkal fojtják el és hallgattatják el jajkiáltásaikat.

Igy lett beavatva Harry Esmond, maga is alig tudta, hogyan, pártfogói házának szomorú titkába. Két évvel ezelőtt játszódtott le szeme előtt, akkor még nem tudta megérteni, de az olvasás, a gondolkodás, az emberekkel való érintkezés megérlelte, és életében, mely valójában sohasem volt nagyon boldog, az igazán mély fájdalmak egyike fogta el, mikor kénytelen volt megérteni és szánni azt a bánatot, amelynek gyógyításához nem volt hatalma.

Említettük már, hogy mylord sohasem tette le a hűség- esküt, nem is foglalta el székét, mint az ír királyság egyik peerje, az írországi címzetes birtoka után, s visszautasította az angol peerséget is, amelyet Vilmos király kormánya ajánlott fel neki, hogy hűségét biztosítsa.

Elfogadhatta és kétségkívül el is fogadta volna, ha nem tiltakozik ellene komolyan felesége, aki tovább uralkodott férje véleményei fölött, akkor is, amikor viselkedését már nem tudta kormányozni. Egyenes lelkű asszony volt, a hűségnek és jognak csak egy szabályát ismerte, eszébe sem jutott, hogy megszegje hűségét a száműzött királyi család iránt, vagy Jakab királyon kívül bármilyen más uralkodót elismerjen, s bár megnyugodott az uralkodó hatalom iránti engedelmisség tanában, úgy gondolta, semilyen kísértés sem bírhatná rá, hogy az orániai herceget törvényes uralkodónak ismerje el, vagy eltűrje, hogy ura elismerje. Így hát Lord Castlewood majdnem egész életében az esküt nem tevők közé tartozott, bár önmegettagadása sok kellemetlenséget szerzett neki s morgovává és kedvetlenné tette.

Ismeretes, hogy a forradalmat követő évben, aminthogy Vilmos király egész életében is, állandó cselszövések folytak a száműzött királyi család visszahelyezéseért. De ha Lord Castlewood részt is vett ezekben, — ami valószínű — csak nagyon rövid ideig, amikor Harry Esmond még túl fiatal volt ahhoz, hogy ilyen fontos titkokba bevonhatták volna.

De 1695-ben, amikor Sir John Fenwick, Lowick ezredes

és mások összeesküvésüket szőtték, hogy orvul megtámadják Vilmos királyt, úton Hampton Courtból Londonba, és titkos társaságot alakítottak, amelybe számos nemes és tisztességes ember belekeveredett, — Holt atya megjelent Castlewoodban, magával hozta egy fiatal barátját, egy nemesembert, és könnyen észre lehetett venni, hogy ezzel az úrral mylord is, a páter is rendkívüli hódolattal bánt. Harry Esmond is látta ezt az urat, későbbi életében is találkozott vele és felismerte, amint majd a maga helyén előadjuk, és most már nem kételkedik benne, hogy a gróf úr is valahogyan belebonyolódott azokba az ügyletekbe, amelyek szüntelenül elfoglalták a tucatnyi különböző néven és álöltözékben ide-oda utazgató Holt atyát. A páter útitársa Jakab kapitány név alatt érkezett, de egészen más nevet és külsőt viselt, amikor Harry Esmond később találkozott vele.

A következő évben robbant ki Fenwick összeesküvése, amely már a nyilvános történelem tárgya, és azzal ért véget, hogy kivégezték Sir Johnt és sok mást is, akik férfiasan szenvedtek árulásukért s akiket mylady atyja, Armstrong esperes, Collier úr és más makacs, a királyra fel nem esküdt papok kísérték Tyburnbe és oldozták fel őket a bitófa alatt.

Az is ismeretes, hogy amikor Sir Johnt elfogták, felfedezték, hogy számos nemes úr neve is benne volt az összeesküvésben, de az uralkodó nemes bölcseséggel és szelídséggel elégette az összeesküvés neki átadott jegyzékét és azt mondta, nem akar tudni többről. Már most ezután hangzott el Lord Castlewood esküje, hogy az ég úgy segítse őt, amint soha többé nem keveredik bele semilyen vállalkozásba e vitéz és irgalmas férfi ellen, s ezt meg is mondta Holtnak, amikor a fáradhatatlan pap meglátogatta és egy további összeesküvésbe akarta bevonni. S ezután mylord mindig úgy beszélt Vilmos királyról, amilyen valóban volt is, mint a legbölcsebb, legvitézebb, legnagyobb emberek egyikéről. Lady Esmond, a maga részéről azt mondta, hogy sohasem tudna megbocsátani a királynak, először is, mert apósát letaszította a trónról, másodszor pedig mert nem hűséges a feleségéhez, Mary hercegnőhöz. Valóban, azt hiszem, ha Nero feltámadna, mint Anglia királya és jó családapa, — a hölgyek megbocsátánának neki. Mylord csak nevetett felesége megjegyzésén — az erény zászlaja nem nagyon illett volna hozzá.

Holt úr utolsó tanácskozása ölordságával akkor folyt le, amikor Harry első szünidejére érkezett haza a kollégiumból — Harry csak egy félórára látta régi nevelőjét és bizalmasan nem tudott vele szót váltani — s beszélgetésük bármilyen lett legyen is, nagyon megzavarta a gróf úr lelkét, annyira, hogy feleségének és fiatal rokonának, Henry Esmondnak is észre kellett vennie nyugtalanságát. Miután Holt elment, mylord ráförmedt Esmondra, aztán megint a legnagyobb figyelemmel bánt vele, kitért felesége kérdései elől, kerülte társaságát, komor és aggodalmas arccal nézett gyerekeire s azt mormogta: — Szegény gyerekek... szegény gyerekek! — úgyhogy nagy riadalommal teltek el mindazok, akiknek élete abból állt, hogy figyeljék őt és engedelmeskedjenek neki. Az a két ember, akit Lord Castlewood sorsa legjobban érdekelt, magában más-más magyarázatot talált erre a komorságra.

My lady kegyetlen keserőséggel nevetett s így szólt: — Azt hiszem, az a hextoni nőszemély beteg vagy összeveszett vele — mert már köztudomásra jutott, hogy mylord belebolondult Marwoodnéba. Az ifjú Esmond mylord pénzügyei miatt aggódott, mert ismerte azoknak állását — s attól félt, hogy a jövedelménél mindig nagyobb kiadások okozták Lord Castlewood nyugtalanságát.

Egyik oka annak, hogy a gróf úr az ifjú Esmondot különös kegyébe fogadta, nagyon közönséges ok volt és nem is említettük idáig, bár nagyon szerencsés esemény Henry Esmond életében. Néhány hónappal azután, hogy mylord Castlewoodba érkezett, tél idején — a kisfiú még pendelyes, totyogó gyerek volt — megtörtént, hogy a kis Frank ebéd után apjával maradt, az meg elaludt a bora fölött s nem törődött a tűzhöz tipegő gyerekekkel, de a szerencsés véletlen úgy akarta, hogy Esmondot úrnője épp akkor küldte a kisfiúért, amikor a sívító kis kölyök ruhája egy égő hasábtól tüzet fogott, — ekkor Esmond odarohant, letépte a gyerek ruháját, úgyhogy saját keze jobban megégett, mint a gyereké, aki inkább megrémült, mint megsérült az esemény következtében. De mindenestre a gondviselésnek köszönhető, hogy egy elszánt személynél lépett be abban a pillanatban, különben a gyerek valószínűleg halálra égett volna, mert mylord nagyon mélyen aludt ivás után, és egyáltalában nem ébredt olyan tiszta fejjel, mint ahogy olyan férfinak kell, aki szembe tud nézni a veszéllyel.

Ettől fogva az apa — aki a lelkiismeretfurdalás és az alázatosság hangoskodó kifejezéseivel nevezte magát részeg mihasznának — Harry Esmond iránti csodálatában, mert őlord-sága hősnek tekintette a jelentéktelen szolgálatért, a leggyöngédebb tisztelettel viseltetett fia megmentője iránt s egészen családtagnak tekintette. Harry égési sebeit kedves úrnője a leggyöngédebb gondnal ápolta és azt mondta, az ég küldte őt gyerekeinek őrangyalául, s hogy egész életében szeretni fogja.

Ezután történt s inkább a kis családban kifejlődött nagyon nagy szeretetnek és gyöngédségnek, mint Armstrong esperes buzdításainak lehetett tulajdonítani, — bár ezek nyomások voltak — hogy Harry teljesen áttért a háznak és drága úrnőjének vallására, amelynek azóta állandó híve maradt. Ami Tusher doktor dicsekvését illeti, hogy ő volt az áttérés oka — Esmond úr még e zsenge napjaiban is anynyira megvetette a doktort, hogy ha Tusher bármit el akart volna hitetni vele (de nem akart, mert soha ilyesmibe nem elegyedett) — Harry abban a pillanatban kételkedni kezdett volna a szóbanforgó dolog igazságában.

My lady ritkán ivott bort, de az év bizonyos napjain, így születésnapokon — szegény Harrynak azonban sohasem volt születésnapja — és évfordulókon megkóstolt egy keveset s ez a nap, december huszonkilencedike, éppen ilyen nap volt. Ennek az évnek a végén, kilencvenhatban, körülbelül két héttel Holt úr utolsó látogatása után — Lord Castlewood még mindig nagyon komor kedéllyel ült az asztalnál — my lady intett egy inasnak, hogy töltsön neki egy pohár bort, aztán szelíd mosolyával férjére nézett és így szólt:

— Mylord, nem töltené meg szintén a serlegét, hogy kocinthatassunk?

— Mi van ma, Rachel? — kérdezte mylord s odatartotta üres poharát, hogy megtöltsék.

— December huszonkilencedike, — mondta my lady gyöngéd és hálás tekintettel — s a köszöntőm csak ennyi: „Harryra! Isten áldja, amiért megmentette a fiam életét!”

My lord élesen ránézett Harryra, kiürítette poharát, de egy perc múlva az asztalra csapta s valamit morogva felkelt, kiment a szobából. Mi baja? Mindnyájan tudtuk, hogy nagy bánata van.

Vajjon mylordot okossága tette gazdagabbá, vagy örökséghez jutott és az tette képessé arra, hogy sokkal fényesebb háztartásra rendezkedjék be, mint amilyen igénytelen életmódot folytatott régebben, amikor még az is meghaladta szerény lehetőségeit, — ezt Harry Esmond nem tudta; de a castlewoodi kastélyban most sokkal költségesebb volt az élet, mint az első években, miután a cím őlordságára szállt. Több ló állt az istállóban, több szolga az előcsarnokban, több vendég jöttment, mint azelőtt, amikor a legszigorúbb takarékoszággal is elég nehéz volt a házat őlordsága rangjához illő módon vezetni s a birtokot adóssággal nem terhelni. Különösebb utánjárás nélkül is észre lehetett venni, hogy Castlewood új látogatói közül sok nem volt kellemes a kastély úrnőjének: nem mintha ezeket vagy bármilyen halandót valaha is másképpen fogadott volna, mint a legnagyobb udvariassággal, de voltak közöttük olyan személyek, akiket semmiképpen sem láthatott szívesen s akiknek társaságát ilyen kifinomult és tartózkodó hölgy aligha tartotta kíváncsnak gyerekei számára. Jöttek a környékbeli mámoros földesurak, az ablak alatt üvöltötték el dalaikat és asztal alá itták magukat mylord puncsával és sörével, jöttek katonatisztek Hextonból, akiknek társaságában a mi kis lordunkat itatták, káromkodtak, trágárkodtak a jelenlétében, úgyhogy a kényes lady reszketett fiáért. Esmond igyekezett őt megvigasztalni azzal, amit kollégiumi tapasztalatából tudott, hogy az ilyesféle társasággal egy férfinak az életben előbb-utóbb meg kell ismerkednie, az pedig nem sokat számít, hogy tizenkétéves vagy húszéves korában hall először ilyesmit — nemritkán azokból lesznek a legnagyobb korhelyek, akik legkésőbb kerültek el anyjuk szoknyája mellől. De Lady Castlewood a lányáért aggódott legjobban s úgy gondolta, hogy a kis Beatrixot apja engedékenysége fenyegeti a legnagyobb veszéllyel — be kell vallani, hogy mylord, különösen e szerencsétlen családi egyenetlenségek óta, amilyen hevesen beszélt gyermekeivel, ha mérges volt, épp annyira túl bizalmas, hogy ne mondjuk, közönséges volt jókedvében, akárcsak az a társaság, amelybe a gyereket bevezette.

Castlewoodtól nem nagyon messze fekszik Sark kastély, ott lakott Sark márkinő, akiről mindenki tudta, hogy az elhunyt Károly király szeretője volt, és mylord ragaszkodott hozzá, hogy a házba — ahová egyébként a vidéki nemesség

nagyrésze is ellátogatott — ne csak maga járjon el, hanem magával vigye kislányát és fiát is, hogy az ottani gyerekekkel játsszanak. A gyerekek csöppet sem berzenkedtek ez ellen, mert a kastély ragyogó volt és elég szívesen fogadták őket. De mylady, kétségkívül helyesen, úgy gondolkodott, hogy olyan anyának gyerekei, mint a hírhedt Lady Sarké, nem lehetnek jó társaság az ő gyerekei számára, és véleményét közölte is urával. Már pedig mylord, ha szándékának útjába álltak, nem nagyon finoman szokott beszélni: szóval családi vita kerekedett ebből, mint sok egyébből is, és a ladynek nemcsak hogy engednie kellett, — mert férjének akarata törvény volt — hanem tekintettel zsenge korukra, meg sem mondhatta gyerekeinek, miért is kifogásolta e kellemes látogatásokat, amelyeknek annyira örültek, sőt egyáltalában nem is beszélhetett nekik kifogásairól, és még az a titkos bosszúsága is hozzájárult mindehhez, hogy látnia kellett, milyen elégtlen, ajándékokkal megrakodva térnek haza új barátaiktól, s alig várták az engedélyt, hogy visszatérhessenek a gyönvöröknék arra a színhelyére, ami a Sark-kastély volt. Minden évben úgy gondolta, hogy ez a társaság veszélyesebb lett lányára, mint-hogy Beatrix gyerekből nővé serdült s egyre jobban kibontakozott naponta növekvő szépsége, valamint sok jellemhibája is.

A sors úgy akarta, hogy Harry Esmond is jelen legyen egyízben, amikor az öreg Lady Sark látogatásával tisztelte meg a castlewoodi kastély úrnőjét; teljes pompában érkezett, hat, kék szalagokkal feldíszített pejlóval, a kocsi minden lépcsőjén egy apróddal, a kocsi előtt és mögött pedig a főlovászmester és fegyveres szolgák nyargaltak. És bármilyen szomorú látvány volt Lady Castlewood arca, mégis mulatságos volt megfigyelni a két ellenfél viselkedését, a fiatalabb hölgy fagyos egykedvűségét s az idősebbik rendületlen jókedvét: semmiben sem látott sértést, bármi szándéka volt is vetélytársnőjének, nem szűnt meg mosolyogni, nevetni, a gyerekeknek hízelegni, bókolni minden férfinak, nőnek, gyerekeknek, sőt kutyának, asztalnak vagy széknék Castlewoodban, annyira hajlandó volt ott mindent megcsodálni. Dicsérte a gyerekeket s azt kívánta, — amire igazán volt is oka — bár saját családja is olyan jó nevelésben részesült volna, mint ezek a kerubok. Soha nem látott még olyan szép arcszínt, mint Beatrixé, —

bár erre kétségkívül joga is volt apja meg anyja részéről — Lady Castlewood bőre az üdeség csodája és Lady Sark sóhajtvá gondolta el, hogy nem született szép nőnek, amikor pedig Harry Esmondot észrevette, elbűvölő, kivénhedt mosollyal bókkolt neki nagy észéhez, amelyet szeméből és homlokáról olvasott le és fogadkozott, hogy *őt* nem szívesen látná Sarkban mindaddig, amíg lánya szem előtt van.

Tizenkettedik fejezet

**LORD MOHUN MEGJELENIK ÉS EBBŐL SEMMI JÓ
NEM SZÁRMAZIK**

ENNEK az öreg hercegnőnek díszkíséretében két előkelő úr is lovagolt: a fia, Lord Firebrace, és barátja, Lord Mohun, — a vendégszerető Lord Castlewood mindkettőjüket nagyon nyájasan fogadta. Lord Firebrace gyöngé szellemű, vézna testű, fiatal nemesúr volt, alakja gyarló, értelme korlátozott — az ifjú Esmondal folytatott beszélgetéséből ítélve; de a másik csinos külsejű férfi, meglátszott rajta a *bel air*,* ragyogó, mérész, harcias tekintete az akkori idők krónikája szerint sok ünnepelt szépséget hódított meg és sok poharat ürítettek egészségére. Harcolt és győzött Franciaországban éppúgy, mint Flandriában, több hadjáratot végigszolgált a badeni herceg alatt a Duna mellett és jelen volt, amikor Bécszet felszabadították a törökök ostroma alól. Katonai kalandjairól mulatságosan tudott beszélni a katonák férfias nyíltságával, úgyhogy elgyönyörködtette valamennyi castlewoodi hallgatóját, akiknek nem sok részük volt az ilyen kellemes vendégben.

Első nap, amikor ez az előkelő társaság megérkezett, mylord hallani sem akart arról, hogy vacsora előtt eltávozzanak, az urakat kocsin magával vitte, hogy szórakoztassa őket, feleségét pedig otthon hagyta az öreg márkinőnek és lányának mulattatására. A férfiak megnézték az istállókat, ahol Lord Mohun dicsérte a lovakat, bár elég szegényes látványt nyújtottak, végigjárták a régi kastélyt és a kerteket s újra végigküzdötték a Cromwell-korabeli ostromot, teniszeztek a régi udvarban, Lord Castlewood megverte Lord Mohunt, aki azt

* *Finom, nagyvilági modor.*

mondta, hogy mindennél jobban szereti a labdajátékot és hamarosan újra eljön Castlewoodba, hogy visszafizesse a kölcsönt. Ebéd után tekéztek és puncsot ittak a zöld fasorban, s mire elváltak, a legjobb barátok voltak: Lord Castlewood, mielőtt a másik úr nyeregbe szállt, megcsókolta s kijelentette, hogy hosszú idő óta nem akadt ilyen jó cimborára. Castlewood egész este pipázás közben nem szűnt meg Harry Esmondnak új barátja dícséretét zengeni és nem is hagyta abba a beszédet mindaddig, amíg olyan részeg nem volt, hogy egyszerűen meg sem tudott szólalni.

Másnap reggelinél ugyanezt a beszédtemát újíttotta föl s amikor mylady azt mondta, hogy Lord Mohun tekintetében és beszédében van valamilyen szabadosság, s emiatt nem bízik meg benne, — ura szokásos nevetésébe és káromkodásába tört ki s azt mondta, hogy még soha nem kedvelt meg férfit, nőt vagy állatot anélkül, hogy mylady féltékeny ne lett volna rá; hogy Mohun a legcsinosabb fiú Angliában, hogy reméli, minél többször látja majd, amíg ezen a vidéken tartózkodik, és hogy majd közli Mohunnal, mit mondott róla Lady Prüd.

— Ami azt illeti, — mondta Lady Castlewood — nekem eléggé tetszett a társalgása. Mulatságosabb, mint a legtöbb emberé, akit ismerek. De bevallom, túl szabadnak találtam, nem annyira azt, amit mondott, mint inkább azt, ami mögötte volt.

— Ugyan! Ladységed nem ismeri a nagyvilágot, — mondta férje — és még mindig olyan kényes, mint amikor tizenötéves kisasszony volt.

— Akkor nem érezte hibának, amikor tizenötéves kisasszony voltam.

— Az istenért, asszonyom, de most már túl öreg a kislánykötényhez és magamnak tartom fenn azt a jogot, hogy megválogassam a feleségem társaságát — mondta mylord és az asztalra ütött.

— Igazán, Francis, ezt sohasem vontam kétségbe — felelte mylady, felkelt, meghajolt férje felé s méltóságteljes viselkedésében volt engedelmesség is, de megvetés is, és a jelenet szemtanúja, ha olyan mélységes érdek fűzte a házaspár boldogságához, mint Harry Esmondot, megláthatta belőle, milyen reménytelenül elkülönültek egymástól, hogy a meg-

nemértés és egyenetlenség milyen széles szakadéka húzódik közöttük.

— A fenébe! Mohun a legderekabb fickó Angliában és meg is hívom ide, csak hogy bosszantsam ezt az asszonyt. Látál már életedben ilyen sértő ridegséget, Harry? Így bánik velem — viharzott mylord és kipirult arccal, összeszorított ököllel folytatta. — Semmi sem vagyok a saját házamban! Még hogy én legyek alázatos szolgája ennek a paplánynak! Jupiterre! Bár inkább a tányért vágná a fejemhez, mint hogy így lenézzen. Meg akar szégyeníteni a gyerekek előtt azzal az átkozott modorával és esküszöm, azt mondja Franknek és Trixynek, hogy apjuk elvetemült ember, akit meg kell vetniök.

— Mondhatom, uram, sohasem hallottam, hogy másképpen beszélne mylordról, mint tisztelettel — szólt közbe Harry Esmond.

— Nem? A fene egye meg! Bár beszélt volna! De nem beszél. Megvet és befogja a száját. Úgy húzódik tőlem, mintha maga volnék a pestis. Szent Györgyre mondom, valaha eléggé bolondult ezért a pestisért. Láttad volna, hogy elpirult, amikor udvarolni jöttem... Egész piros lett, Szent Györgyre mondom, az örömtől. Mit gondolsz, mit mondott nekem egyszer, Harry? Ő maga mondta egyszer, amikor tréfát űztem abból az átkozott, mosolygó, piros arcából: „Úgy van ez, ahogy a Szent Jakab-palotában — kitűzöm a piros zászlómat, ha a királyom érkezik.” Hogy én vagyok a király, tudod, azt akarta mondani ezzel. De nézd csak meg most, öcsém! Azt hiszem, örülne, ha meghalnék, aminthogy neki halott is vagyok már öt éve, azóta, amióta mindnyájan megkaptátok a himlőt: sohasem bocsátotta meg nekem, hogy akkor elmentem.

— Én azt hiszem, uram, hogy akármilyen nehéz is volt ezt megbocsátani, úrnőm megbocsátotta, — mondta Harry Esmond — és emlékezzék csak vissza, milyen mohón várta lordságod visszatérését és milyen szomorúan fordult el, amikor meglátta hideg tekintetét.

— A fene egye meg! — kiáltott fel mylord. — Hát jobb lett volna, ha itt maradok és megkapom a himlőt? Mi az öröögnek? Én szembenézek a veszéllyel mint akármelyik férfi... de nem a fölösleges veszéllyel... azt nem. Köszönöm, nem. És... a fejedet csóválod, és nagyon jól tudom, Harry tiszte-

lendő úr, hogy mire gondolsz. Ott van az a... az a másik ügy, azért haragszik. Dehát egy asszony sohasem bocsáthat meg az urának, ha félrelép? Talán szentnek tartasz engem?

— Nem uram, igazán nem — mondta Harry mosolyogva.

— Azóta olyan hideg a feleségem, mint a Charing Cross-i kőszobor. Én mondom neked, Harry, nem ismeri a megbocsátást. Ez a hidegsége elrontja az egész életemet, ez hajt a puncsostál mellé, vagy kőszálni szerte a vidéken. A gyerekei nem az enyéme, hanem az övéi, ha együtt vagyunk. Csak amikor nincsen ott azzal az átkozott hideg tekintetével, amelyik áthatol rajtam, csak akkor jönnek hozzám, csak akkor merem őket megcsókolni és azért viszem őket magammal más házakba, Harry, hogy szerethessem őket. Éppen azzal a nagy erényességével öl meg engem ez a büszke nő. Erényesség! Olyan erényesség kell nekem, amelyik meg tud bocsátani. Olyan erényesség, amelyiknek nem az a legfőbb gondolja, hogy magát megőrizze, hanem hogy másokat boldoggá tegyen. A fenébe is, mit számít egy-két seb, ha azzal egy barátunkat segítettük meg bajában!

És mylord megint az asztalra csapott és nagyot húzott a kancsóból. Harry Esmond csodálkozott, miközben hallgatta és elgondolta, hogy az önfeláldozásnak e szegény prédikátora hogyan menekült a himlő elől, amit a lady olyan derűsen viselt el s ami voltaképpen okozója volt az egész ház meghasonlott életének. „Milyen jól tudnak az emberek prédikálni” — gondolta a fiatalember — „és mindenki példakép a maga szentbeszédében! Mindenkinek megvan a maga meséje a vita során és mindenkinek megvan a maga igazsága is és mindkettőnek igaza van vagy nincs igaza, ahogy vesszük.” Harry szíve fájt, amikor látta a nyájas, férfias barátjának és pártfogójának szívében lefolyó kínt és küzdelmet.

— Adná isten, — mondta — hogy úrnőm éppúgy hallhatná mylordot, mint ahogy én hallottam: sok mindent megtudna, ami boldoggá tehetné az életét. — De mylord káromkodva és gúnyolódva felugrott, azt mondta, hogy Harry tisztelő jó fiú, de ami a nőket illeti, mind egyformák, mind szívtelen szajhák. Így ejtik el a férfiak a szép vázát és aztán meg is vetik, mert eltörött. Lehet, hogy már nem ér semmit — de kinek kellett volna megőriznie, és ki törte össze?

Harry, aki életét adta volna azért, hogy jótevő úrnőjét és férjét boldoggá tegye, most, amikor látta, milyen lelkiállapotban van mylord s hogy szívében sok minden megmaradt abból a szerelemből, amit feleségének ajánlana fel, ha az elfogadná, — arra gondolt, nem volna-e módja valamilyen kiengesztelődésnek a két ember között, akiket legjobban tisztelt az egész világon. És azon törte fejét, hogyan adhatná tudtára úrnőjének, hogyan figyelmeztethetné, hogy, legalább is az ő véleménye szerint, férje még mindig mylady csodálója, sőt szerelmese.

Belátta, hogy ez nagyon nehezen szóbahozható téma, és amikor meg merte kockáztatni a legkomolyabb hangon — mert a tartós bizalmasság s odaadásának és hűségének ismételt bizonyítékai bizonyos tekintélyhez juttatták a házban, ezt akkor is érezte még, amikor szünidőre hazatért — s olyan szavakkal, amelyeknek hatást kellett elérniök, mert valóban a szószóló szívéből fakadtak, a legszelídebb célzásokat kockáztatta meg imádott úrnőjének arról, hogy igazságtalan férjéhez, amikor olyan rossz véleménnyel van róla, s hogy az egész család boldogsága attól függ, hogy ezt helyreigazítsa.

Mylady, aki rendszerint olyan nyugodt és szelíd volt, telve mosollyal és gyengéd figyelemmel, elpirult, amikor az ifjú Esmond így beszélt hozzá, felállt székéből s olyan göggel és méltatlankodással tekintett rá, amelyet Harry még sohasem tapasztalt tőle. Egy pillanat alatt mintha teljesen más lénnyé változott volna: mint egy haragos hercegnő, akit egy hűbérese megsértett.

— Hallott-e tőlem valaha is egy becsmérő szót mylordról? — kérdezte hevesen, sziszegve, lábával dobantva.

— Nem, igazán nem — mondta Esmond és lesütötte szemét.

— Úgy jött hozzám, mint az ő követe... *maga?* — folytatta mylady.

— Jobban kívánom a kibékülésüket, mint bármi mást a világon, — felelte Harry — és elvállalnék bármilyen követiséget, ha ez a célja.

— Szóval *maga* mylord közvetítője? — folytatta mylady, mert nem is figyelt e szavakra. — Azért küldték, hogy visszavezessen a rabszolgaságba és tudassa velem, hogy mylord tetszése kegyesen visszafordult szolgálójához? Beleunt a Covent

Gardenbe és most hazajön és azt akarja, hogy levágják tiszteletére a hízott tulkot.

— Annyi bizonyos, hogy van erre némi jogcíme — mondta Esmond.

— Egy fiúnak igen, de mylord nem a fiam, ő hajított el magától, ő törte el a boldogságunkat s most ő kér, hogy foldozzam helyre. Ő az, aki megmutatta magát, olyannak, amilyen valóban és nem amilyennek gondoltam. Ő jön a gyerekeim elé bortól elbutulva és érzéketlenül, ő hagyja ott a társaságunkat kocsmatöltelékek és lebujlátogatók társaságáért, ő megy el hazulról a városba barátaihoz és ha rájuk unt, akkor visszatér és azt várja, hogy eléje térdeljünk és üdvözzöljük. És *magát* küldi hozzám, mint a komornyikját! Micsoda büszke követség! Monsieur, fogadja szerencsekívánatomat új állásához.

— Büszke követség lenne és boldog követség is, ha myladyt és mylordot egymáshoz vezethetném — válaszolta Esmond.

— Azt hiszem, most már végrehajtotta megbízatását, uram. Szép volt magától, hogy elvállalta. Nem tudom, hogy a cambridge-i filozófiája vagy az idő változtatta meg így a gondolkodásmódját — folytatta Lady Castlewood még mindig gunyoros hangon. — Talán maga is megtanult inni, aztán csuklani a bora vagy a puncsa fölött... méltóságodnak mi a kedvenc itala? Talán maga is útba szokta ejteni Londonba menet a *Rózsá-t* és megvannak a maga ismeretségei a Covent Gardenen? Szolgálója vagyok, uram, a megbízónak és a követnek, az úrnak és a... lakájnak.

— Nagy ég, asszonyom! — kiáltotta Harry. — Mit vétettem, hogy másodszor is így megsért? Azt szeretné, ha pirulnék azért, amire büszke vagyok, hogy a maga nagylelkűségéből élek? Hiszen tudja, hogy legnagyobb örömöm, ha magának tehetek szolgálatot, amiért életemet sem sajnálnám, és mindjárt ezután az, ha magától fogadhatok el szívességet. Mi rosszat tettem, hogy így megsebez, maga kegyetlen asszony?

— Mi rosszat? — kérdezte és vadul Esmondra nézett. — Nem, semmit... szándékosan semmit, Harry, semmit, amiről tehetne. Miért hozta be a himlőt — tette hozzá egy kis szünet után — Castlewood faluból? Nem tehetett róla, ugye? Ki tudhatja, mit akar velünk a sors? De addig, Harry, mind-

nyájan boldogok voltunk. — És amikor Harry eltávozott a beszélgetés után, még mindig úgy gondolta, hogy az elidegenedés pártfogója és szeretett úrnője között helyrehozható s hogy mindegyikük erősen vonzódik szívében a másikhoz.

Úgy látszott, hogy a meghittség Lord Mohun és Lord Castlewood között egyre növekszik, amíg az előbbi a mi vidékünkön tartózkodott, különösen Lord Castlewood sohasem látszott boldognak, ha új cimborája nem volt jelen. Együtt vadásztak, együtt ittak, együtt tekéztek és teniszeztek, Lord Castlewood három napra elment Sarkba és visszahozta magával Lord Mohunt Castlewoodba, ahol őlordsága mindenki-vel megkedveltette magát, mindig hozott magával valami tréfát vagy zajos játékot a gyerekeknek, városi pletykát mylordnak, myladynek zenét, galantériát és jó adag *beau langage**-t, Harry Esmondnak pedig, aki sohasem fáradt bele a hallgatásba, történeteket hadjárataiból s életéről Bécsben, Velencében, Párizsban és Európa valamennyi nevezetes városában, amelyeket békében is, háborúban is megjárt. Énekelt mylady csembalo-kíséretére, vagy kártyázott, ostáblázott vele, vagy billiárdozott mylorddal, akit változatlanul mindig megvert, mindig zavartalan jókedve volt, mindig bizonyos férfias bájjal viselkedett, amelyen valamennyire megérződött a tábor és az elzászi mulatozás, de ennek is megvolt a maga vonzereje és nemesemberi színezete.

Modora Lady Castlewooddal szemben olyan alázatos és tiszteletteljes volt, hogy mylady korábbi visszatetszése hamarosan megváltozott, sőt nemsokára érdeklődni kezdett a lord lelki jóléte iránt is, reménykedett a megtérésében, kegyes könyveket kölcsönzött neki, s a lord megígérte, hogy szorgalmasan tanulmányozza őket. Őlordsága javulásról beszélt vele, arról, hogy áttér a nyugodt életre, otthagyja az udvart és a várost, birtokot vásárol a közelben — viszont be kell vallani, hogy amikor a két lord ebéd után együttmaradt burgundijuk mellett, egészen másféle beszélgetést folytattak, és ilyenkor Lord Mohun részéről nem sok szó esett megtérésről. Amikor a második kancsóhoz fogtak, Harry Esmond rendszerint otthagytá e két előkelő iszákost, aki ugyan, az ég a tanúja, elég szabadon beszélt a jelenlétében — és úristen, micsoda törté-

* Szép beszéd.

neteket Elzászról és a *Tavaszi Kert*-ről, a kocsmákról és a játéktermekről, az udvari hölgyekről és a színházi asszonyságokról, még jól emlékszik istenes társalgásukra! — bár mondom, elég szabadon beszéltek Esmond előtt, mégis, úgy látszott, örülnek, amikor eltávozott, ilyenkor másik kancsóba fogtak, aztán kártyázni kezdtek, aztán Lord Mohun átjött öladysége fogadószobájába és magára hagyta vidám cimboráját, hadd aludja ki a bort.

Az akkori idők előkelő urai becsület dolgának tekintették, hogy nemtörődomséggel nyerjenek vagy veszítsenek lófuttatáson, kártyán vagy kockán — és e két lórd viselkedéséből sohasem lehetett kitalálni, melyikük nyert, vagy melyikük veszített a játékon. S ha mylady célzást tett mylordnak, hogy többet játszik, mint ő szeretné, mylord egy „csitt”-tel intézte el myladyt, és esküdözött, hogy két úriember között a játék mindig kiegyenlítődik, ha elég hosszú ideig folytatják. Már pedig ezek elég hosszú ideig folytatták, arról bizonyosak lehetnek. Az akkori időben egy nagyvilági ember gyakran napjának egynegyedét töltötte kártyával, másik negyedét pedig ivással: sok csinos fiút ismertem, akinek esze is volt, szellemesen tudott visszavágni, sokféle tehetsége volt, s mégis zarba jött volna, ha a nevénel többet kellett volna leírnia.

Azt hiszem, aligha van gondolkodó férfi vagy nő, aki ha visszanéz elmúlt életére, ne emlékeznék valamilyen apróságra, ami a maga idején semmiségnek látszott és mégis megfordította s megváltozatta egész életét. Majdnem mindnyájunk életében, akárcsak Massillon úrnak Vilmos királyról elmondott nagyszerű hasonlatában megvan az a *grain de sable**, amely eltérít vagy talán fel is buktat bennünket, — így egy könnyedén odavetett szó, egy elkényeztetett gyerek indulatának pusztá szeszélye a megsemmisítő csapások egész sorát idézte elő arra a családra, amelynek Harry Esmond is tagja volt.

Esmond akadémiai pályafutásának harmadik évében — amikor némi kitüntetésben is részesült, mert Anna dán hercegnő fiának, Gloucester hercegnek halálára írt latin költeménye érmet szerzett neki és bejuttatta az egyetem leg-

* *Porszem.*

kiválóbb embereinek társaságába — hazajött Castlewoodba s ekkor úgy találta, hogy kis barátnője és növendéke, Beatrix, magasabbra nőtt anyjánál, gyönyörű, karcsú lány lett belőle, arcát az egészség rózsái borították, kék szeme úgy ragyogott, mint a csillag, hullámzó, bronzszínű haja a legszebb fiatal homlok körül gyűrűzött, termete, magatartása szép és fennhéjázó, mint a híres antik szobor, a vadászó Diána, a gőgös, a gyors, a hódító, aki egyszerre tud szemével és nyílával sebezni és ölni. Harry megfigyelte és megcsodálta ezt a fiatal teremtetést és magában Artemishez hasonlította, akinek pengő íja, villámló nyílvevseje halált hoz Niobe gyermekeire, — máskor meg szemérmes és olvadékony volt, akárcsak Luna, ha gyöngéden ragyog Endymionra. Ez a szép teremtetés, ez a tündöklő Phoebe még ifjú volt és nem érte el teljes ragyogását, de sugárzása növekedőben volt s a mi egyetemi úrfink, akinek fejét költői képzelődések töltötték be, szívét talán hátaozatlan vágys kavarták fel, — csodálta ezt a növekvő, ifjú istenséget és végtelen gyönyörrel és csodálattal bámulta, habár csak úgy, mint valamilyen „tündöklő, külön csillagot”, magasan az ő földje fölött. Kacér volt szinte legzsengőbb gyerekkorától kezdve, szeszélyeit, féltékenységeit, önfejű bohóságait, megnyerő hízeltégeit kipróbálta mindenkin, aki a közelébe került, a gyerekszobában felbosszantotta szobalányait és a lovászon is gyakorolta szemét, ha mögötte lovagolt a nyeregben.

Apjának és anyjának kedvence és gyötrelme volt. Titokban mindkettővel ármánykodott, kiárasztotta rájuk szeretetét, aztán megvonta tőlük, visszahódította őket könnyekkel, mosolyokkal, csókokkal, hízeltégekkel; ha anyja mérges volt, ami gyakran megtörtént, atyjához menekült és nála talált menedéket, onnan üldözte áldozatát, ha mindketten elégedetlenek voltak vele, kedveskedését kiterjesztette a cselédekre és megvárta, amíg visszanyerheti szüleinek kegyét, vagy azzal, hogy hirtelen megneveltette és jókedvre hangolta őket, vagy kiengesztelő engedelmességgel és tettetett alázatossággal. *Saevo laeta negotio** volt, mint az az állhatatlan istennő, akiről Horatius beszél, s akinek „kaján örömről” olyan nemesen tudott írni a mi korunknak egy nagy költője — aki bármilyen

* Vad hivatásában örömet lelő.

híres és hősie volt is, ahhoz nem volt elég erős, hogy ellenálljon a nők kínzásának.

Már három évvel azelőtt az akkor még csak tízéves gyereknek majdnem sikerült összeveszítene Harry Esmondot és pajtását, a jámbor, türelmes Thomas Tushert, aki senkivel sem veszett össze a maga jószántából; utóbbinak ugyanis továbbadott egy ostoba tréfát, amit Harry mondott róla, — valamilyen gunyoros semmiség volt, de a két régi barát csaknem összeverekedett rajta és azt hiszem, ilyen csata tetszett volna a kisasszonynak — s ettől a naptól fogva Tom távoltartotta magát Beatrixtól, Beatrix viszont tisztelte őt és buzgón hízelgett neki, valahányszor találkozott vele. Harryt könnyebben kiengesztelte, mert Harry jobban szerette a kislányt, aztán meg Beatrix, ha valamilyen bajt kevert vagy sértően beszélt, vagy megbántotta barátait, nem azzal tette jóvá hibáját, hogy beismerte és megbánta, hanem védőbeszédet tartott maga mellett és olyan állhatatosan és olyan nyilvánvaló mesterkéletlenséggel erősítette ártatlanságát, hogy lehetetlen volt érveit kétségbevonni. Gyermekkorában csak kellemetlenséget okozott, de amint felnőtt, hatalma egyre végzetesebb lett — mint ahogy a macskakölyök is előbb csak labdával játszik, aztán már a madárra veti rá magát és megöli. Ne úgy képzeljük, hogy Harry Esmond mindezt a tapasztalatot életének korai szakaszában szerezte, amelynek történetét éppen leírja — sok itt feljegyzett dolgot csak a kései napokban értett meg, akkor és még évekkel azután is majdnem mindent, amit Beatrix tett vagy nem tett, jónak, legalább is megbocsáthatónak látott.

Ekkor történt hát, hogy Harry Esmond utolsó szünidejére érkezett haza Castlewoodba, tele jóreménységgel egy kollégiumi ösztöndíj irányában s azzal az eltökélt belenyugvással, hogy ezen az úton keresi majd szerencsáját. Ez a jelen század első évében volt és Esmond úr — amennyire születésének évét ismeri — huszonkétéves volt. Hajdani növendéke azzá a szépséggé virult, akit leírtunk s még több szépséget ígért, öccse, Frank, mylord fia, csinos, eleven kedélyű, derék fiú volt, nagy-lelkű, nyílt és kedves mindenkihez, kivéve talán nővérét, akivel hadilábon állt, — mégpedig nem saját, hanem nővére hibájából — imádta anyját, akinek ő volt legnagyobb öröme s anyja pártjára állt a most már állandó, szerencsétlen há-

zastársi ellentétekben, amikben Beatrix kisasszony persze apjához csatlakozott. Ha a család fejei összevesznek, természetes, hogy azok, akik tőlük függnék, az egyik vagy a másik fél színeit viselik és még a cselédek szobáiban vagy az istállóban lefolyó viták során is megfigyelhette a korán szemlélődő hajlamú Harry, hogy melyikük volt mylord híve, melyikük myladyé, s elég világosan megállapíthatta azt is, hogyan tárgyalják meg szerencsétlen viszályukat. Lakájaink törvényt ülnek felettünk. Mylord bármilyen lopva intézi is cselszövényeit, inasa mégis tud róluk és mylady szobalánya elhordja úrnője titkos történeteit a cselédek botránypiacára, hogy ott kicserélje más komornák titkaira.

LORD MOHUN TITKOS JÁTÉKA

LORD MOHUN — akinek kalandjairól és híreről néhány egyetemi úr csúnya dolgokat közölt — megint vendég volt Castlewoodban, s láthatóan még bizalmasabb barátságba került mylorddal, mint valaha. Egyszer még tavasszal ez a két főúr Newmarketből — ahová a lóverseny kedvéért mentek — Cambridge-be lovagolt és látogatásával tisztelte meg Harry Esmondot saját szobájában; e látogatás után Montague doktor, a kollégium igazgatója, aki elég gőgösen bánt addig Harryval, amikor látta, milyen meghitt viszonyban van ezekkel az előkelő emberekkel és hogy Lord Castlewood Harry vállát átkarolva nevetgél és sétál vele, — meglágyult Esmond iránt és leereszkedett odáig, hogy udvariasan bánjon vele, Harry viszont néhány nappal Castlewoodba érkezése után nevetve mesélte el ezt a történetet Lady Esmondnak és megjegyezte, milyen furcsa, hogy olyan emberek, akiknek tudása egész Európában híres, mégis földig hajolnak a rang előtt és hajlandók bármilyen szegény főúr előtt csúszni-mászni. Mire Beatrix kisasszony fölszegte fejét s azt mondta, úgy illik, hogy az alacsony származásúak tiszteljék a náluk különbeket, hogy úgy gondolja, a lelkészek túl sokat engednek meg maguknak s hogy legjobban tetszik neki Lady Sark bánásmódja, mert nála a lelkész — aki pedig szereti a puddingot, mint ahogy minden pap szereti — mégis az utolsó fogás előtt föláll az asztaltól.

— És ha én pap leszek, — mondta Esmond úr — nekem sem ad puddingot, Beatrix?

— Maga ... maga ... az más — felelte Beatrix. — Maga a mi vérünkéből való.

— Az én apám is lelkész volt — mondta mylady.

— De az enyém Írország peerje — mondta Beatrix kisasszony és megint fölvetette fejét. — Tanulják meg az emberek, hogy hol a helyük. Talán azt kívánnátok tőlem, hogy térdeljek le és úgy kérjek áldást Thomas Tusher úrtól, aki most lett lelkész és akinek az anyja szolgáló volt?

És kiviharzott a szobából, minthogy akkor éppen szeszélyes kedvében volt.

Miután kiment, mylady úgy elkomolyodott és elszomorodott, hogy Harry megkérdezte, mi az oka nyugtalanságának. Mylady azt felelte, hogy nemcsak az tölti el nagy aggodalommal és rémülettel, amit Harry Newmarketről mesélt, hanem hogy mylord, mióta Lord Mohunnal megismerkedett, megint bolondul a játékért, amiről pedig házassága után lemondott.

— De a férfiak többet ígérek, mint amennyit házasságukban meg tudnak tartani — mondta sóhajtva mylady. — Félek, nagy összegeket veszített és a mi amúgy sem nagy vagyunk e féktelen tékozlással teljesen szétolvad. Azt hallottam róla, hogy Londonban nagyon vad társaságba keveredett. Amióta visszatért, állandóan jönnek-mennek a levelek meg az ügyvédek, és úgy veszem észre, hogy állandó aggodalomban él, bár hevessege és nevetése mögé rejt. Meglestem... meglestem a kulcslyukon át múlt éjszaka és... és azelőtt is, — mondta mylady — s láttam, hogy kártyáztak még éjjél után is. Nincs birtok, amelyik ilyen tékozlást elbír, legkevésebbé pedig a mienk, amely úgy el fog fogyni, hogy a fiamra semmi sem marad, Beatrixomnak pedig nem lesz hozománya.

— Bár csak segítségére lehetnék, asszonyom — mondta Harry Esmond sóhajtva, mert életében ezredszer kívánta ezt, és mindig hiába.

— Ki segíthet? Csak isten, — mondta Lady Esmond — csak isten, akinek a kezében vagyunk. — És így van: aki a világot figyeli, annak néha remegve kell arra gondolnia, hogyan ad majd számot némely férfi családja fölött gyakorolt uralmáról s viselkedéséről feleségével és gyerekeivel szemben, mert ezek az ő alattvalói, és hatalma fölöttük egészen egyed-uralkodói. A mi társadalmunkban nincsen olyan törvény, amelyik a házi tűzhely kiskirályát ellenőrizné. Korlátlan ura ő vagyonnak, boldogságnak — jóformán az életnek is. Szabadon büntethet, boldogíthat vagy tehet boldogtalanná, kínoz-

hat és megsemmisíthet. Fokozatosan meggyilkolhat egy aszszonyt és csakúgy nem vonják érte kérdőre, mint a nagyvezért, ha egy rabszolganőjét éjfélkor vízbe fojtja. Rabszolgákat és képmutatókat nevelhet gyerekeiből, vagy barátokat és szabad embereket, de az is lehet, hogy lázadásba kergeti őket a szeretet természetes törvénye ellen. Sokszor kihallgattam, amikor politikusok és kávéházi filozófusok újságjuk fölött beszélgettek és felháborodtak a francia király vagy a német-római császár zsarnoksága ellen s ilyenkor azon tűnődtem, hogy ezek, akik szintén egyeduralkodók a maguk módján, hogyan kormányozzák otthoni tartományukat, ahol minden férfi korlátlan király. Ha majd minden kis birodalom évkönyveit megmutatják a legfelsőbb úrnak, minden uralom forrásának, napfényre kerülnek a házi zsarnokok történetei, akik olyan kegyetlenek, mint Amurat, olyan vadak, mint Nero s olyan féktelenek és kicsapongóak, mint Károly.

Harry Esmond pártfogójának tévelygése ilyen természetű volt s inkább saját maga iránt való elnézésből, mint kegyetlen hajlamból eredt és vissza is lehetett volna téríteni a derekabb érzelmek útjára, ha időt adtak volna neki arra, hogy megbánása tartós javulássá érjen.

Mióta mylord és barátja, Lord Mohun ilyen szoros cimboraságra léptek, Beatrix kisasszony kezdett utóbbira féltékenykedni, és a két úriember gyakran szórakozott együtt nevetve, a maga harsány módján a gyerek dühösködéseinek és nyilvánvaló elégedetlenségén. — Ha majd felnőtt lesz, férjhez megy Lord Mohunhoz — mondogatta Beatrix atyja, mire a kislány ajkát biggyesztve azt szokta mondani; — Inkább megyek férjhez Tom Tusherhez. — És mivel Lord Mohun mindig túlzott galantériát tanúsított Lady Castlewood irányában és állandóan alázatos csodálatát hangoztatta vele szemben, — egy napon, válaszul apja szokásos tréfájára, Beatrix így szólt: — Azt hiszem, mylord inkább mamát venné el, mint engem, és csak arra vár, hogy meghalj, aztán majd megkéri a kezét.

A kislány ezeket a szavakat csak úgy könnyedén és szemtelenül vetette oda egy este, vacsora előtt, amikor a család összegyűlt a kandalló tüze köré. A két lord felriadt a kártyázásból, mylady bíborvörösre vált és rászólt Beatrix kisasszonyra, hogy menjen fel a szobájába, mire a kislány szokása szerint felöltötte legártatlanabb képét és kijelentette: — De

hiszen semmi rosszat nem akartam, tudom, hogy mama sokkal többet beszél Harry Esmonddal, mint a papával... és sírt, amikor Harry elment tőlünk, de sohasem sír, mikor a papa megy el! Múlt este is olyan sokáig beszélt Lord Mohunnal, minket pedig kiküldött a szobából és amikor visszatértünk, sírva találtuk...

— Az istenit! — kiáltott fel Lord Castlewood, aki elvesztette a türelmét. — Menj ki a szobából, te kis vipera! — s föluggrott és lecsapta kártyáit.

— Kérdezd meg Lord Mohunt, mit beszéltem vele, Francis — mondta őladysége s felállt rémült arccal, de hangjában és tekintetében még mindig megható, nagy méltósággal és nyíltsággal. — Gyere velem, Beatrix. — Beatrix is feluggrott, most már könnyezett.

— Édes mamám, mit tettem? — kérdezte. — Igazán nem akartam semmi rosszat. — Belekapaszkodott anyjába és kiment vele sírva.

— Én megmondom neked, miről beszélt velem a feleséged, Frank — kiáltotta Lord Mohun. — Harry tisztelendő is hallgathatja, és az ég úgy segítsen, mint ahogy minden szavam igaz. Tegnap este feleséged könnyekkel a szemében könnyörgött nekem, hogy ne kockázzam és ne kártyázzam veled többé s te tudod legjobban, hogy a javadat akarta-e azzal, amit mondott.

— No, persze, Mohun — mondta mylord száraz, kemény hangon. — Persze, hogy mintaférfi vagy és az egész világ tudja, micsoda szent ember vagy.

Lord Mohun feleségétől elváltan élt és sok becsületbeli ügye volt, amiknek rendszerint nő volt az oka.

— Én nem vagyok szent, de a feleséged az... és felelek a tetteimért, de másoknak is felelniök kell a szavaikért — mondta Lord Mohun.

— Szavamra mondom, mylord, felelni is fogsz — kiáltotta a másik és feluggrott.

— Előbb még egy kis számadásunk van egymással, mylord — mondta Lord Mohun. Mire Harry Esmond, akit e szerencsétlen vita várható következményei elrémitettek, a leghevesebb tiltakozásba kezdett, hogy lecsillapítsa pártfogóját s annak ellenfelét. — Irgalmas ég, — mondta — mylord, saját házában akar kardot rántani barátjára? Kétkedhetik egy

hölgy becsületében, aki olyan tiszta, mint az ég és inkább ezerszer meghalna, mintsem mylord becsületének ártson? Hát egy féltékeny gyerek üres szavai összeveszíthetnek két barátot? És ha már az igazat meg kell vallani, nem könyörgött-e úrnóm lordságodnak, amennyire csak merhetett könyörögni, hogy szakítsa meg barátságát Lord Mohunnal és hagyjon fel azzal a szokásával, amely tönkreteseti egész családját. És ha Lord Mohunt betegsége nem gátolja benne, ugye, hogy itt hagyott volna már bennünket?

— Szavamra, Frank, köszvényes lábbal nem szaladhat az ember mások felesége után — szólt közbe Lord Mohun, akinek csakugyan ez volt a baja, s nevetve nézett bepólyált láb-szárára, olyan nyíltan és mulatságosan, hogy a másik homlokára csapott s mert órá is hatott ez a ragadós jókedv, káromkodva így szólt: — A fene egye meg, Harry, hiszek neked — ezzel vége volt a veszekedésnek, s a két úriember, aki éppen kardot készült rántani, visszabocsátotta pengéjét és kezét rázott.

*Beati pacifici.** — Menj és hívd vissza myladyt — mondta Harry pártfogója. Esmond kiment, telve örömmel, hogy ilyen jó hír hozója lehet. Myladyt az ajtó előtt találta, ott hallgatódzott, de hátralépett, amikor Harry kijött. Megragadta Harry mindkét kezét, az övé olyan hideg volt, mint a márvány. Úgy állt, mintha mindjárt Harry vállára omlana. — Köszönöm és isten áldjon, drága fivérem, Harry — mondta. Megcsókolta a fiú kezét, Esmond kezén érezte mylady könnyeit, aztán bevezette őt a szobába Lord Castlewoodhoz, aki az érzelemnek és szeretetnek hosszú ideje eltitkolt kitörésével vont a feleségét a szívére, aztán föléje hajolt, megcsókolta és bocsánatot kért tőle.

— Ideje már, hogy a kuckómba bújjak. Majd ágyba kérem a zabkása levesemet — mondta Lord Mohun és nevetésgesen kibicegett Harry Esmond karján. — Szent Györgyre, ez az asszony valódi gyöngyszem, — folytatta — és disznó az, aki nem tudja megbecsülni. Láttad azt a közönséges, jöttment kofát, akivel Esmond — de itt Esmond úr félbeszakította azzal, hogy ezek az ügyek nem tartoznak rá. Ekkor bejött mylord inasa, hogy segítsen urának, aki alig tette föl hálósap-

* Boldogok a békességre igyekvők.

káját s bújt bele hálókabátjába, amikor már új látogatót kapott, — maga a házigazda küldte s nem volt más, mint Lady Castlewood a zabkása levessel és pirított kenyérrel, mert férje kérte őt, hogy ezt a vacsorát saját kezével készítse el és vigye be vendégének.

Miután mylady e megbízatásának intézésére kiment, Lord Castlewood állva maradt és utána nézett s eközben Harry Esmond nem tudta róla levenni szemét, mert pártfogója arcán a szeretet, a bánat, a gond ritka kifejezését vette észre s ez mélyen meghatotta a fiatalembert. Lord Castlewood keze lehanyatlott, feje mellére csuklott és így szólt: — Hallottad-e, tisztelendő úr, mit mondott Mohun?

— Hogy mylady szent?

— Hogy két számadásunk is van egymással. Rossz útra tértem ez alatt az öt év alatt, Harry Esmond. Amióta behoztad a házba azt az átkozott himlőt, azóta üldöz a sors és jobb lett volna, ha belehalok, mintha gyáván elszaladok előle. Ott hagytam Beatrixot a rokonainál és én magam Londonba mentem, ahol tolvajok közé kerültem, Harry, és újra belebolondultam a kártyába meg a kockába, — pedig hozzá sem nyúltam házasságom óta. Nem, azóta nem, hogy a herceg testőrségében azokkal a vad „mohikánokkal” összeakadtam. És egyre rosszabbul játszottam és egyre mélyebben merültem a hinárba, úgyhogy most kétezer fonttal tartozom Mohunnak és ha ezt kifizetem, alig vagyok több koldusnál. Nem tudok a fiam szeme közé nézni; gyűlöl, tudom, hogy gyűlöl. És Trixy kis hozományát is eltékoztam, az úristen tudja, mi lesz még, ha tovább élek. A legjobb, amit tehetek, hogy meghalok és a fiamra hagyom, ami a birtokból még megmenthető.

Mohun éppen annyira ura volt Castlewoodnak, mint a kastély tulajdonosa: az ő lovai foglalták el az istállót, ahol bőven akadt hely sokkal több ló számára is, mint amennyit Harry Esmond elszegényedett pártfogója tarthatott. Lóháton érkezett embereivel, de amikor a köszvény elfogta, Lord Mohun Londonba küldött könnyű kocsijáért, melyet két apró ló húzott s a jó úton úgy repültek, mint egy lapp szánkó. Amikor megjött ez a kocsi, őlordsága égett a vágytól, hogy Lady Castlewoodot kocsikáztassa benne és ezt sokszor meg is tette, mindig nagyon gyors iramban, vendégének nagy örö-

mére, mert mylady szerette a gyors mozgást és az egészséges szellőt, mely a Castlewoodtól a tenger felé nyúló dombokról fújt. Minthogy ez a szórakozás nagyon mulattatta és ura egyáltalában nem árult el bizalmatlanságot, amiért négyszemközt marad Lord Mohunnal, sőt biztatta is e társas szórakozásra, mintha csak mostani, feltétlen bizalmával akarná jóvátenni féltékenységének multbeli megnyilvánulását, — Lady Castlewood szabadon élvezte ezt az ártatlan mulatságot, amelyet vendége mohón nyújtott neki s úgy látszott, azért érintkezik olyan szabadon Lord Mohunnal és azért kedveli úgy társaságát, mert a lord galantériája bizonyos áldozatot hozott myladynek.

Harry Esmond ugyanis, amikor látta, hogy a két úr még mindig állandóan kártyázik esténként, egy napon elpanaszolta úrnőjének, hogy urának ez a végzetes szenvedélye még egyre folytatódik és most, amikor úgy látszott, kibékültek egymással, arra kérte úrnőjét, beszéljen férjével, hogy ne játsszék többet.

De Lady Castlewood titokzatosan és vidáman mosolygott és azt mondta, hogy nemsokára beszél vele, de még legalább néhány este hadd maradjon meg neki ez a szórakozása.

— Asszonyom, — mondta Harry — nem tudja, mibe kerül ez a szórakozás, de aki ismeri a játékot, könnyen megfigyelheti, hogy Lord Mohun a sokkal erősebb játékos kettőjük közül.

— Tudom, — mondta mylady egyre növekvő jókedvvel — hogy nemcsak a legjobb játékos, de a legszelídebb játékos is a világon.

— Asszonyom, asszonyom — kiáltotta Esmond ingerülten és magából kikelve. — A becsületbeli adósságokat előbb-utóbb meg kell fizetni s uram tönkremegy, ha folytatja.

— Harry, mondjak magának egy titkot? — válaszolta mylady még mindig jószággal és örömmel a szemében. — Francis nem megy tönkre, ha folytatja, sőt összeszedi magát, ha folytatja. Bánom már, hogy barátságtalanul beszéltem és gondolkodtam Lord Mohunról, amikor mult évben itt járt. A lord csupa szelídség, jóság, és az a meggyőződés, hogy jobb útra térítjük. Kölcsön adtam neki Tillotsonnak és a maga kedvencének, Taylor püspöknek műveit, s Lord Mohun azt mondja, hogy nagyon meghatották és megbánásának bizonyí-

tékául... ez éppen az én titkom... mit gondol, mit akar tenni Francis-szel? Visszanyereti szegénnyel a pénzét. Frank már nyert is az utolsó négy estén és Lord Mohun azt mondja, ő semmiképpen sem akar ártani szegény Franknek és az én drága gyerekeimnek.

— Az isten szerelmére, és mivel viszonozza, asszonyom, ezt az áldozatot? — kérdezte rémülten Esmond, aki eléggé ismerte a férfiakat és különösen a szóbanforgót, ahhoz, hogy tudja: ilyen eltökélt csirkefogó semmit sem ad ingyen. — Az isten szerelmére, mit fizet neki?

— Mit fizetek! Egy anya áldását és egy feleség imáját! — kiáltotta mylady és összezsapta kezét. Harry Esmond nem tudta, nevéssen-e, vagy mérgelődjék, vagy még jobban szeresse drága úrnőjét, mint valaha, azért a makacs ártatlanságáért, amellyel egy ilyen nagyvilági ember viselkedését szemlélte, — Harry jobban tudta, hogyan magyarázza a lord eljárását. Megmondta a ladynek kíméletesen, de úgy, hogy világosan megértesse vele saját véleményét, mindazt, amit e főúr korábbi életéről és viselkedéséről tudott, hogyan hálózott be és hogyan kaparintott meg más nőket, megemlítette azt a beszélgetést, melyet ő, Harry folytatott Lord Mohunnal, amikor a lord kérkedett feslett erkölcsével és többször bevallotta, hogy minden nőt szabad vadnak tekint, — mert ő-lordsága vadászatnak nevezte ezt az egész csinos sportot — és hogy minden nőt, kivétel nélkül, meg lehet nyerni. De Harry, viszonzásul mind e könyörgéseire és intéseire, csak Lady Castlewood haragját vonta magára, mert mylady meg sem akarta hallani vádjait s azt felelte, hogy nyilván ő maga gonosz és romlott, ha rossz szándékot tételez fel ott, ahol — mylady biztos ebben — senkinek eszébe sem jut ilyesmi. „Ez a tolakodás jutalma, ha mások ügyébe avatkozunk” — gondolta magában Harry nagy keserűséggel s zavara és bosszúsága csak annál nagyobb lett, hogy nem beszélhetett magával Lord Castlewooddal ilyen természetű tárgyról s nem kockáztathatta meg azt, hogy figyelmeztesse őt ilyen szent ügyben, mint saját becsülete, amelynek természetesen mylord volt leghivatottabb őre.

De ha Lady Castlewood nem is akarta meghallgatni fiatal rokonának figyelmeztetését, sőt látszólag méltatlankodva visszautasította, Harrynak megvolt az az elégtétele, hogy lát-

hatta: mylady elfogadta a tanácsot, amelyről azt állította, hogy elveti, mert másnap, amikor Lord Mohun ki akart kocszini a ladyvel, fejfájással mentette ki magát, a következő napon a fejfájás még mindig tartott, az azután következő napon pedig nevetve és vidáman ajánlotta, hogy a gyerekek foglalják el az ő helyét őlordsága kocsijában, mert a kocsi-kázás a világon legjobban gyönyörködtetné a gyerekeket, ő meg nem foglalhat le minden örömet magának. Mylord jó arcot vágott és beültette őket a kocsiba, bár merem állítani, hogy belül dühöngött és csalódott, nem mintha szívét nagyon komolyan lekötötték volna erre az egyszerű hölgyre irányuló tervei, de az ilyen férfiak élete gyakran nem is áll egyébből intrikánál, és éppúgy nem tudnak meglenni egy napig se anélkül, hogy egy asszonyt üldöznének, mint a rókavadász sem a maga reggeli utáni sportja nélkül.

Harry úgy látta, hogy Lord Castlewood — magatartásának tettetett gondtalansága mögött, bár a két lord közt lefolyt veszekedés óta gazdája részéről nem mutatkozott a két-kedésnek semilyen jele, — mégis élesen figyeli vendégét s Harry a bizalmatlanság és elfojtott düh rezzenéseit vette észre rajta, és úgy gondolta, hogy ez nem sok jót ígér. Esmond tudta, hogy ura milyen érzékeny a becsület dolgában és majdnem úgy figyelte, mint ahogy orvos a betegét, s úgy tűnt fel neki, hogy mylord lassan kapja meg a kórt, de ha egyszer belekeveredett vérébe, akkor nem szabadulhat a méregtől. Azt olvashatjuk Shakespeare-ben, — akit e sorok írója a maga részéről jóval többre tart Congreve úrnál, Dryden úrnál vagy a jelenkor bármelyik nagy szelleménél — hogy ha egyszer a féltékenység fölébred, se mákony, se mandragóra, sem a Kélet minden altató itala le nem csillapítja és el nem űzi.

Végül a tünetek olyan riasztóknak látszottak e fiatal orvos szemében, — mert bármilyen fiatal is volt, érezte drága rokonainak érverését — hogy Harry úgy gondolta, kötelessége figyelmeztetni Lord Mohunt és tudatni vele, hogy terveit gyanítják és figyelik őt. Így hát egy napon, amikor őlordsága elég bosszús kedvvel üzent Lady Castlewoodnak, aki megígérte, hogy kikocsizik vele, de most visszautasította a meghívást, Harry így szólt: — Mylord, hálás lennék, ha volna olyan szíves és nekem adná át a helyet oldalán: sok mondanivalóm volna mylordnak és szeretnék négyszemközt beszélni.

— Megtisztel a bizalma, Henry Esmond úr — mondta a másik mélyen meghajolva. Mylord mindig előkelő úriember volt és bármilyen fiatal is volt Esmond, érződött a modorában valami, ami arra vallott, hogy ő is úriember és senki sem veheti félvállról — így hát ketten felszálltak a kis kocsi, mely az udvaron várt rájuk, két apró, fehér, ragyogóan felszerszámozott és zabláját rágó hannoveri lóval.

— Mylord, — mondta Harry Esmond, miután kijutottak a faluból s rámutatott Lord Mohun flanelba pólyált és feltűnően párnára helyezett lábára — mylord, én orvostudományt is tanultam Cambridge-ben.

— Igazán, Harry tisztelendő úr? — kérdezte a lord. — És ebből is megszerzed a diplomát és kigyógyítod iskolatársaidat a...

— A köszvényből — szakította félbe Harry és élesen arcába nézett. — A köszvényről is sok mindent tudok.

— Kívánom, hogy sohase kapd meg. Pokoli betegség — mondta mylord — és ördögi rohamai vannak. Ó! — és kétségbeesetten fintorgott, mintha éppen most állt volna belé a görcs.

— Lordságod sokkal jobban tenné, ha leszedné ezt a flanelt... csak arra jó, hogy gyulladásba kerüljön a lába — folytatta Harry és egyenesen ellenfelének arcába nézett.

— Ó, hát ez csak arra jó, hogy gyulladásba kerüljön a lábam, igazán? — kérdezte a másik ártatlan képpel.

— Ha leszedné ezt a flanelt, elhajítaná ezt a képtelen papucsot és csizmát húzna — folytatta Harry.

— Csizmát ajánlasz nekem, Esmond úrfi? — kérdezte mylord.

— Igen, csizmát és sarkantyút. Láttam lordságodat három nappal ezelőtt, amikor elég gyorsan szaladt végig a folyosón — bökte ki Harry. — Bizonyos vagyok benne, hogy lordságodnak közel sem olyan kellemes ital a zabkása leves, mint a vörösbor, azonkívül így lordságod feje hideg marad játék közben, míg pártfogómat tűzbe hozza és izgatja az ital.

— Tán azt mered mondani, hogy nem játszom tisztán — kiáltotta mylord, lovai közé csapott s azok vágatni kezdtek.

— Mylord józan, amikor az én uram részeg, — folytatta Harry — így lordságod fölénybe kerül gazdámmal szemben. Figyeltem, amikor felnéztem a könyvemből.

— Te kis Árgus! — mondta Lord Mohun, aki kedvelte Harry Esmondot és Harry is vonzódott az ő társaságához, szellemességéhez és merész modorához. — Te kis Árgus! Ha mind a száz szemeddel nézel is, akkor sem láthatsz mást, mint hogy tisztán játszom. Én eljátszottam már egy éjszaka egy birtokot és eljátszottam az utolsó ingemet is. Eljátszottam már a parókámat is és hálósapkában mentem haza, de azt még senki sem mondhatta rólam, hogy más előnyöm volt vele szemben, mint magának a játéknak előnye. Játszottam Elzászban egy hamiskockás gazemberrel. A füle volt a tét és megnyertem, még most is ott őrzöm a Bow Street-i lakásomon egy üveg spirituszban. Harry Mohun hajlandó játszani bárkivel, bármiben és bármikor.

— Szörnyű tétre játszik, mylord, a gazdám házában, — mondta Harry — és több figurával, mint amit a kártyajáték ismer.

— Hogy érti ezt, uram? — kiáltotta mylord s kipirult arccal fordult felé.

— Úgy értem, — felelte Harry gunyorosan — hogy a köszvénye már el is múlt... ha ugyan valaha volt.

— Uram! — kiáltott egyre hevesebb indulatban mylord.

— És az igazat megvallva, azt hiszem, lordságodnak úgy van köszvénye, mint nekem. De a levegőváltás mindenesetre jót tenne, Lord Mohun. Azt hiszem, jobban tenné, ha elmenne Castlewoodból.

— Megbízta valaki, hogy ezt az üzenetet átadja? — kiáltotta Lord Mohun. — Talán Frank Esmond küldte?

— Senki sem küldött. Családom becsülete küldött.

— És hajlandó felelni ezért? — kiáltotta a másik és dühösen lovai közé csapott.

— Szívesen, mylord, de lordságod felfordítja a kocsit, ha ilyen hevesen bánik az ostorral.

— Szent Györgyre mondom, bátor fiú vagy — kiáltott mylord és nevetni kezdett. — Azt hiszem, az a bizonyos jezsuitavágás, amit az egyetemen tanultál, az tesz ilyen merészé.

— A család békéjét szeretem legjobban a világon, — mondta Harry melegen — nemes jótevőm becsületét... drága úrnőmnnek és gyerekeinek boldogságát. Az életben mindent nekik köszönhetek, mylord, és bármelyikükért odaadnám az

életemet. Mi hozta ide, hogy megzavarja ezt a nyugodt családi kört? Miért lézeng hónapokig ezen a vidéken? Miért színel betegséget és talál ki ürügyeket a maradásra? Hogy szégyen gazdám pénzét elnyerje? Legyen nagylelkű, mylord, és felesége és gyerekei kedvéért kímélje gyöngeségét. Vagy azért, hogy egy erényes hölgy egyszerű szívét rászedje? Éppúgy megostromolhatná egymagában a Towert. De azt elérheti, hogy meggyalázza nevét könnyed célzásaival vagy törvénytelen csábításával... és az is hatalmában áll, nem tagadom, hogy boldogtalanná tegye. Kímélje ezeket az ártatlan embereket és hagyja őket magukra.

— Esküszöm, azt hiszem, te magad vetettél szemet erre a csinos puritán nőre — mondta mylord féktelen, nyílt kedvű kacagásával és mintha a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta volna végig a fiatalember szenvedélyes kérését. — Sűgd meg nekem, Harry, te magad szerettél bele. Hát a részeges Frank Esmond is osztozik a férjek sorsában?

— Mylord, mylord — kiáltotta Harry s arca elpirult, szeme könnyekkel telt meg, mialatt beszélt. — Sohasem volt anyám, de ezt a hölgyet úgy szeretem, mint az anyámat. Úgy imádom, mint a hívő imád egy szentet. Ha ilyen könnyelműen beszélnek róla, istenkáromlásnak érzem. Merészelne, mylord, ilyet gondolni az anyjáról, vagy eltérni, hogy valaki így említse? Elrémülök, ha arra gondolok, hogy bármilyen férfi tisztátalanul gondolhat rá. Könnyörgöm, esedezem, hagyja békében! Veszélyes dolog ez.

— Veszélyes, ugyan! — mondta mylord és lovai közé csapott, azok pedig e pillanatban, mert éppen ekkor értünk fel a dombhátra, olyan vágtaiba csaptak, hogy semmiképpen sem lehetett őket visszarántani, a gyeplő elszakadt Lord Mohun kezében, a dühös állatok eszeveszettül szökdeltek előre, a kocsi ide-oda hányódott, a benneülők, amennyire tudtak, megkapaszkodtak az oldalában, és amikor egy széles szakadékot láttak maguk előtt, ahol a felfordulás elkerülhetetlen volt, a két úr, hogy életét mentse, kétfelől kiugrott a kocsiból. Harry Esmondal mindössze annyi történt, hogy elterült a gyepen, egy percre elkábult, de rögtön felállt, elég rosszul érezte magát, orra vérzett, de egyéb baja nem történt. Lord Mohun nem járt ilyen szerencsésen: fejfel zuhant egy kőre és ott feküdt, minden látszat szerint holtan.

Ez a szerencsétlenség már hazafelé történt és Lord Castlewood, aki fiával és lányával éppen kilovagolt, találkozott az üres kocsi előtt a patáikat verdeső szétszakadt hámistrángok közt ügető ponnykkal, s ekkor mylord cselédei megfogták és megállították őket. A kis Frank vette észre Lord Mohun skarlátszínű kabátját a földön, s a társaság megindult a szerencsétlen úriember és Esmond felé, aki éppen föléje hajlott. Lord Mohun nagy parókája és tollas kalapja lehullott, homlokából bőven patakozott a vér s egészen úgy hatott, mintha máris holttetem volna.

— Nagy isten! Meghalt! — mondta mylord. — Nyargaljon valaki orvosért... állj! Magam megyek és hozom el Tushert, ért a sebészethez is — s mylord, nyomában fiával, elvágatott. Alig mentek el, amikor Harry Esmondnak, aki csak most tért igazán magához, eszébe jutott egy hasonló baleset, amelyet egy ízben Newmarketből Cambridge-be nyargaltában látott, föltúrte mylord kabátujját, tollkésével felnyitott egy eret a karján s fellélekzett, amikor egy pillanat múlva folyni kezdett a vér. De azért majdnem egy félóraba telt, míg a lord magához tért, addigra Tusher doktor és a kis Frank is megérkezett s megállapították, hogy mylord egyáltalában nem halott, csak olyan sápadt, mintha már holttetem volna.

Egy idő múlva, amikor már elbírhatta a mozgást, mylordot felültették az egyik lovász lovára, a másikat Esmondnak adták, a két lovász pedig mylord két oldalán ment gyalog, hogy támogassák, ha szüksége volna rá, az érdemes Tusher doktor is velük tartott. A kis Frank és Harry lépésben lovagolt a nyomukban.

Miközben együtt hazalovagoltunk, a kisfiú így szólt: — Találkoztunk mamával, éppen a terráson sétált a doktorral, és papa megijesztette, mert azt mondta neki, hogy meghaltál...

— Hogy én meghaltam? — kérdezte Harry.

— Igen, papa azt mondta: „Szegény Harrynak vége”, mire mama felsikoltott: „Ó Harry, ó Harry!” és összeesett s már azt gondoltam, ő is meghalt. És olyat még nem láttál, ahogy a papa viselkedett: nagyot káromkodott, egészen elsápadt, aztán elkezdett furcsán nevetni s azt mondta a doktornak, hogy gyorsan üljön a lovára, én meg kövessem őt, aztán otthagytuk. Én még visszanéztem és láttam, hogy a kútból

vizet hoz és azzal locsolja mamát. Szegény mama annyira megijedt!

Esmond e furcsa történeten tűnődött, mert Lord Mohun neve is Henry volt s a két lord olyan bizalmas viszonyba került egymással, hogy gyakran szólították egymást Franknek és Harrynak — és nem kis zavarban és aggodalomban lovagolt haza. Drága úrnője még mindig a terrászon tartózkodott szobalánya társaságában, de mylord már nem volt ott. A terrászról néhány lépcső és egy kis ajtó vezetett az útra. Ott haladt el Lord Mohun kísértetiesen, fején zsebkendővel, kalapja és parókája nélkül — ezt az egyik lovász hozta utána — de udvariassága most sem hagyta el s mély meghajlással köszönt fel a ladynek.

— Hála az égnek, megmenekült! — mondta mylady.

— És Harry is, mama — mondta a kis Frank — hurrá!

Harry Esmond leugrott lováról, hogy úrnőjéhez szaladjon a kis Frankkel együtt, az egyik lovász átvette a két lovat, a másik pedig, kezében a kalappal és a parókával, a lord lovát vezette kantáron a félmérföldre fekvő főkapu felé.

— Ó, fiam! Hogy megijesztett! — mondta Lady Castlewood, amikor Harry Esmond felért s ragyogó tekintettel, gyöngéd hangon üdvözölte és olyan jóságos volt, hogy megcsókolta a fiatalembert, — másodízben tisztelte meg így — s közte és fia között, mindkettőjük kezét fogva ment be a házba.

LORD MOHUN UTÁN NYARGALUNK LONDONBA

NÉHÁNY NAPI PIHENÉS után Lord Mohun annyira felgyógyult sebéből, hogy bejelentette másnap reggeli távozását, elbúcsúzott hát Castlewoodtól s kijelentette, hogy kényelmesen lovagol majd London felé és két éjszakán útközben fog megpihenni. Házigazdája mesterkéltséggel és szertartásos udvariassággal bánt vele, amely merőben különbözött mylord szokásos, nyílt és gondtalan viselkedésétől, de azért semmi alapja sem volt annak a feltevésnek, hogy a két lord nem jóbarátságban vált el, bár Harry Esmond észrevette, hogy a gróf úr csak mások társaságában találkozott vendégével és nem akart vele egyedül maradni. Nem is kísérte el lovón egy darabig Lord Mohunt, mint ahogy meg szokta tenni legtöbb barátjával, akiket mindig örömmel fogadott és kedvetlenül bocsátott el, hanem megelégedett azzal, hogy amikor őlordsága lovai előálltak s a kocsi tulajdonosa lovagló csizmákban megjelent, hogy Castlewood hölgyeitől udvariasan elbúcsúzzék, — lekísérte Lord Mohunt a lépcsőn lovaiig, meghajolt s az udvarban köszönt el tőle. — Nemsokára meglátogatlak Londonban, Mohun, — mondta mosolyogva mylord — akkor majd rendezzük számadásainkat.

— Ne zavartasd magad ezzel, Frank — mondta a másik szívélyesen, kinyújtotta kezét s kissé meglepte őt az a zord ünnepélyesség, amellyel házigazdája az ő búcsúüdvözlését fogadta, aztán szolgáinak kíséretében elnyargalt.

Harry Esmond tanúja volt az elválásnak. Nagyon elütött mylord érkezésétől, — amelyre nagy előkészületek történtek, mert a régi házat a lehető legcsinosabbra díszítették vendége üdvözlésére, — ezen a napon bánat és kényszeredettség lát-

szott mindenkin s ez Esmondot rossz sejtelmekkel, szomorú, meghatározhatatlan előérzetekkel töltötte el. Lord Castlewood az ajtóban állt, onnan nézett vendége és a szolgák után, amint a külső kapu boltívei alatt ellovagoltak. Amikor Lord Mohun idáig ért, megegyeszer visszafordult, a gróf úr lassan leemelte kalapját és meghajolt. Harry úgy látta, hogy mylord arca sajátságosan hamuszínű. Átkozódott, körülötte hízelgő kutyáit felrúgta, aztán az udvar közepén álló kúthoz ment, egy oszlophoz támaszkodott és belenézett a medencébe. Amikor Esmond áthaladt az udvaron, s föl akart menni saját szobájába az udvar másik végén, a káplán lakása mellett, az alacsony ajtón belépve megfordult, meglátta Lady Castlewoodot, aki a fenti fogadószoba nagy ablakának függönyén keresztül nézte a kút mellett álló mylordot. Az udvarban valahogy különös volt a csend s az egész jelenet sokáig megmaradt Esmond emlékezetében: fent a ragyogó ég, az épület pillérei, a napóra és a napóra árnya az arany *Memento mori** feliraton, a két kutya, egy fekete agár és egy majdnem egészen fehér spaniel, az egyik nap felé emelt fejjel, a másik a füvek és kövek között szimatolva, mylord pedig a hallhatóan csobogó szökőkút fölé hajolva. Furcsa, hogy ez a jelenet és annak a kútnak a hangja belerögződött egy ember emlékezetébe, aki azóta a tündöklés és a veszedelem százféle látványát fogadta magába, amelyről nem tudna számot adni.

Lady Castlewood egész reggel mosolygott, különösen vidám és élénk volt férje és vendége előtt, de amint a két úriember együtt távozott tőle, Harryhoz szaladt, egészen megváltozott arckifejezéssel, gondterhelt tekintettel s azt mondta: — Kövesse őket, Harry, bizonyos vagyok benne, hogy valami baj van. — Így lett Esmond kulcslyukon hallgatódzó kém úrnője parancsára, aztán visszafordult saját szobájába, hogy egy kis időt nyerjen s kitaláljon és összeilleszsen egy történetet, ami lecsillapíthatja úrnőjét, mert ő sem tudott védekezni az ellen az előérzet ellen, hogy valamilyen komoly viszály van függőben a két úriember között.

És most néhány napon át, ha a kis castlewoodi társaság esténként asztalhoz ült, ez a megnevezhetetlen és láthatatlan gond mindig jelen volt, legalábbis a társaság három tagjának

* Emlékezz a halálra.

lelkében. Mylord rendkívül szelíd és nyájas volt. Valahányszor kiment a szobából, felesége szemmel követte. Valamilyen bánnatos udvariassággal és kedvességgel közeledett feleségéhez, ami nagyon elütött szokásos, nyers és durva modorától. Gyakran és gyöngéden szólította keresztnevén, lágy és szelíd volt gyerekeivel, különösen a fiúval, akit nem szeretett, és bár általában véve elég hanyag volt a vallás dolgaiban, most templomba járt és nagy áhítattal végezte el a szertartásokat, anynyira, hogy még Tusher doktor prédikációját is odaadással hallgatta.

— Minden éjszaka szobája hosszát méregeti, mit jelent ez? Henry, tudja meg, mit jelent ez — mondogatta Lady Castlewood ifjú rokonának. — Három levelet küldött Londonba — mondta egy másik napon.

— Bizonyosan az ügyvédnek szól, asszonyom — válaszolt Harry, aki tudott ezekről a levelekről és látta egy részét annak a levelezésnek, amely egy új kölcsönre vonatkozott, amit mylord magára vett s amikor a fiatalember ellenvetéseket tett pártfogójának, mylord azt mondta, „csak pénzt vesz fel, hogy kifizessen egy régi adósságot, amitől mentesíteni kell a birtokot”.

Ami a pénzt illeti, Lady Castlewood legkevesébbé sem aggódott. Kevés szerető asszony esik kétségbe pénz miatt, sőt az ember alig részesíthet egy nőt nagyobb örömben, mintha arra kéri, tegye zálogba gyémántjait azért a férfiért, akit szeret, s emlékszem, Congreve úr egyszer azt mondta Lord Marlborough-ról, hogy a lord fiatal korában annak köszönhette sikereit a nőknél, hogy pénzt fogadott el tőlük. — Kevés férfi van, aki hajlandó ilyen áldozatot hozni értük — mondta Congreve úr, aki eléggé ismerte a női nemet.

Harry Esmond szünideje éppen végéhez közeledett, és mint már mondtuk, arra készült, hogy utoljára tér vissza az egyetemre, mielőtt megkapja diplomáját és pappá szentelik. Lelkében elszánta magát e hivatásra, valójában nem azzal az áhítattal, ami olyan férfihoz illik, aki e szent foglalkozásra készül, hanem a hivatás hasznosságában megnyugvó, okos világi szellemben. Úgy érvelt magában, hogy mindent a Castlewood-családnak köszönhet és jobban szeretne a közelükben maradni, mint bárhol a világon: hogy így hasznára lehet jótévőinek, akik viszont teljesen megbíztak benne és szerették

őt; hogy segíthet a ház fiatal örökösének felnevelésében, hogy továbbra is barátja és tanácsadója lehet drága pártfogójának és úrnőjének, akik mindketten azt mondták neki, hogy mindig barátjuknak és tanácsadójuknak fogják tekinteni, így hát ha szolgálhatja azokat, akiket legjobban szeret, úgy gondolta, megvigasztalhatja magát azért, hogy le kell mondania a szívébe rejtett becsvágy terveiről. Úrnője azt mondta neki, hogy nem szeretné, ha elhagyná őt, — s amit ő parancsolt, az neki törvény volt.

E jóemlékű szünidő utolsó néhány napjában Lady Castlewood lelke nagyon megkönnyebbült, mert mylord egy reggel, miután a posta leveleket hozott Londonból, odavetve kijelentette hogy Lord Mohun Párizsba ment és nagy utazásra készül Európában, és bár Lord Castlewood komorsága nem engedett föl, sem viselkedése nem változott meg, mégis a félelemnek ez az oka nem nyugtalanította mylady lelkét s reményteljesebb és könnyedebb kedvvel, teljes szívéből arra törekedett, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel megnyugtassa mylordot, visszaidézzé vidámságát és eloszlassa férje borús kedélyét.

Mylord maga azzal indokolta ezt, hogy megrendült az egészsége és szeretne orvoshoz menni, — el is megy Londonba és tanácsot kér Cheyne doktortól. Megállapodtak abban, hogy őlordsága és Harry Esmond Londonig együtt utaznak és egy hétfő reggel, 1700-ban, október tizenegyedikén lóháton elindultak London felé. Előző nap vasárnap volt, az eső csak úgy szakadt és ezért a család nem ment templomba, hanem este mylord Bibliát olvasott családjának nagy áhítattal, különös bensőséggel és komolysággal — a búcsúáldást is elmondta s Harry úgy gondolta, hogy soha még ilyen ünnepélyesnek nem hallotta. S mielőtt felesége és gyerekei felmentek szobájukba, megcsókolta és megölelte őket, több gyöngédséggel mint rendszeren szokta s olyan ünnepélyesen és olyan érzéssel, amelyre későbbi napokban nem kis vigasztalódással gondoltak vissza. Másnap reggel lóra ültek — miután éppen olyan gyengéden búcsúztak el a családtól, mint előző este — következő éjszaka egy útmenti fogadóban szálltak meg, másnap estére Londonba értek, ahol mylord a *Trombitá*-ba szállt, Whitehallban, a kakasviadatok terén, — ez a katonák fogadója volt mylord fiatal korában s őlordsága azóta is ezt szokta meg.

Egy órával mylord megérkezése után — s ebből látszott, hogy látogatását előre elrendezték — megérkezett ügynöke is Gray's Inn-ből és Esmond, mert úgy gondolta, hogy ura egyedül akar maradni az ügyvéddel, magukra hagyta volna őket, de mylord azt mondta, hogy az ügy nem sokáig tart, Esmond urat bemutatta az ügyvédnek, aki még az öreg lord idejében vette át a család ügyeit, s most jelentette, hogy kifizette a pénzt a kívánt napon magának Lord Mohunnak Bow Street-i lakásán, hogy őlordsága meglepetését fejezte ki s azt mondta, az ilyen becsületbeli ügyeket férfiak nem ügyvédek útján szokták elintézni, de azért visszaszolgáltatta a gróf úr váltóját, amelyet az ügyvéd átnyújtott ügyfelének.

— Azt hittem, Lord Mohun Párizsban van — kiáltotta Esmond rémülten és csodálkozva.

— Az én hívásomra tért vissza — mondta a gróf úr. — Még számadásunk van egymással.

— Hála az égnek, hogy már elrendezték, uram — mondotta Esmond.

— Ó, persze — felelte mylord és keményen ránézett a fiatalemberre. — Meglehetősen aggódott a pénzéért, amit játékon vesztettem el, amint már említettem is neked. De most, hogy ki van fizetve, nem maradt köztünk semmi zavar és mint jóbarátok találkozhatunk újra.

— Mylord! — kiáltott fel Esmond. — Bizonyos vagyok benne, hogy eltitkol előlem valamit s hogy Lord Mohun és mylord összeveszett.

— Összevesztünk... ugyan! Még ma este együtt vacsorázunk és megiszunk együtt egy kancsó bort. Mindenki rosszkedvű, ha ilyen összeget veszít, mint amilyet én veszítettem, de most már kifizettem és azzal együtt a haragom is elmúlt.

— Hol vacsorázunk, uram? — kérdezte Harry.

— Vacsorázunk? Bizonyos úriemberek várjanak, amíg meghívják őket — mondta a gróf úr nevetve. — Te elmégy a Duke Street-re és megnézed Betterton urat. Tudom, szereted a színházat. Én meg hadd járjak a magam útján, holnap majd együtt reggelizünk, ki milyen étvággyal, ahogy a színdarab mondja.

— Istenemre, mylord, nem hagyom magára ma este — mondta Harry Esmond. — Azt hiszem, ismerem vitájuk okát. Esküszöm, hogy semmiség az egész. Éppen azon a napon, mi-

kor a baleset érte Lord Mohunt, beszéltem vele erről. Tudom, hogy semmi sem történt, csak üres udvarlás az ő részéről.

— Te tudod, hogy semmi sem történt Lord Mohun és a feleségem között, csak üres udvarlás! — mondta mylord mennydörgő hangon. — Te tudtad ezt, és nem mondtad el nekem?

— Többet tudtam róla, mint drága úrnóm maga ... ezer-szer többet. Hogyan tudhatta volna ő, aki olyan ártatlan, mint egy gyerek, hova céloztak egy gazember burkolt célzásai?

— Szóval, elismered, hogy gazember, és el akarta tőlem csábítani a feleségemet!

— Sir, úrnóm tiszta, mint egy angyal — kiáltotta az ifjú Esmond.

— Szóltam egy szót is ellene? — tört ki mylord. — Ké-
telkedtem benne valaha is, hogy tiszta? Életének utolsó napja
lett volna, ha kétkedem. Azt hiszed, el tudom képzelni, hogy
ő rossz útra lép? Nem, ahhoz nincs benne elég szenvedély.
Nem vétkezik és nem is bocsát meg. Ismerem a természetét ...
és most, hogy elvesztettem, az égre esküszöm, hogy tízezerszer
jobban szeretem, mint valaha ... igen, jobban, mint amikor
fiatal volt és szép, mint egy angyal ... amikor rám mosoly-
gott öreg apjának házában és várt rám, mikor jövök meg a
vadászatról ... amikor fejemet kis térdére hajtottam és sír-
tam az ölében, mint egy gyerek ... és esküdtem, hogy meg-
javulok és nem iszom többet, nem játszom többet és nem já-
rok többé nők után ... amikor az udvarnál minden férfi
utána járt ... amikor szebb volt a gyerekével, Szent Györgyre
mondom, mint a Madonna a királynő kápolnájában. Nem va-
gyok méltó hozzá, tudom, de ki méltó ... az ég szerelmére,
ki méltó? Megkínóztam és elfárasztottam, nagyon jól tudom.
Nem tudtam beszélni vele. Ti szellemes emberek, ti könyvem-
berek ismertétek őt, én meg nem ... éreztem, hogy nem. Igen,
amikor még csak tizenötéves fiú voltál és hallottam, hogy be-
szélték ti ketten könyvekről és költészetről, olyan dühbe gu-
rultam, hogy meg tudtalak volna fojtani. De te mindig jó fiú
voltál, Harry, és tudod, hogy mindig szerettelek. Éreztem,
hogy a feleségem igazában nem tartozik hozzám és a gyere-
kek sem. Ekkor részegeskedtem, játszottam, ittam és minden-
féle galádságra adtam magamat kétségbeesésből és órjöngés-

ből, és most itt ez a Mohun és a feleségem szereti, tudom, hogy szereti.

— Üdvösségemre mondom, téved, uram — kiáltotta Esmond.

— Leveleket fogad el tőle — kiáltotta mylord. — Ide nézz, Harry — és egy barna, vérfoltos papírdarabot vett elő — aznap ejtette el, amikor nem törte ki a nyakát. Az egyik lovász szedte fel, az adta nekem. Itt áll ebben az átkozott, komédiás stílusban: „Isteni Gloriana! Miért néz olyan hidegen imádó rabszolgájára? Látja, milyen kínoktól szenvedek és nem szán érte? Megfogadta, hogy nem válaszol a szívem vérevel írt levelekre?” Több levelet is kapott tőle.

— De egyre sem válaszolt — kiáltotta Esmond.

— Az nem Mohunon múlt, — mondta mylord — és a mennybéli isten a tanúm, hogy bosszút állok rajta.

— Egy-két könnyelmű szóért kockáztatja felesége becsületét és családjá boldogságát, mylord? — szólalt meg Esmond könyörgően.

— Ugyan! Szó sem lesz a feleségem becsületéről — mondotta mylord — verekedhetünk egy sereg más okért. Ha életben maradok, az a gazember elnyeri büntetését, ha elesem, annál jobban jár a családom, egy tékozlóval kevesebb lesz a világon, Frank pedig jobb nevelést kapott, mint az apja. Elszántam rá magamat, Harry Esmond, és bármi történjék is, nyugodtan nézek elébe. A feleségemre meg terád bízom a gyerekeimet.

Amikor látta, hogy mylord eltökélte magát e viszály lebonyolítására, Harry Esmond — akinek akkor hevesebb és indulatosabb volt a természete, mint most, amikor már a gond, a gondolkodás és a fehér haj lecsillapította — azt hitte, kötelessége, hogy ne hagyja el ezt a jóságos, nagylelkű pártfogóját és így szólt: — Mylord, ha háborúra határozta magát, nem kezdhet bele egyedül. Családom kötelessége, hogy fejét ne hagyja magára és én soha nem bocsátanám meg magamnak, sem mylordnak, ha nem hívna engem, vagy pedig én nem lennék jelen a veszély pillanatában.

— De, Harry, szegény fiam, téged papnak nevelnek, — mondta mylord és nagyon szelíden megfogta Esmond kezét — nagy kár volna, ha belekeverednél az ügybe.

— Valaha lordságod is arra gondolt, hogy egyházi pályára lépjen — felelte Harry — és lordságod atyját sem gátolta papi hivatása abban, hogy ne küzdjön Castlewoodnál a kerekfejűek ellen. Mylord ellenségei az enyémekek is, láthatta mylord, hogy eléggé jól kezelem a vivótört és nem hiszem, hogy megijednék, ha a gombot leveszik róla. — És ekkor Harry némi pirulás és habozás után — mert az ügy kényes volt és attól félt, megsérti pártfogóját, ha így párbajába elegyedik — előadta, hogyan vitatkozott Lord Mohunnal s felajánlotta, hogy összeméri vele a kardját, ha szükséges, de nem hajlandó békésen visszahúzódni e vitából. — És megvertem volna, uram — mondta Harry nevetve. — Soha nem tudta volna kivédeni azt a szúrást, amelyet Cambridge-ből hoztam magammal. Vívjunk csak egy fél órát és próbáljuk ki, megtanítom rá lordságodat, ez a legfinomabb szúrás a világon, de ha elhibázza az ember, abban a pillanatban átdöfte az ellenfél kardja.

— Szent Györgyre, Harry, neked kellett volna a család fejének lenni — mondta komoran mylord. — Különb Lord Castlewood lett volna belőled, mint a magamfajta részeges semmittevőből — tette hozzá végigsimítva öccse homlokán, szelíden és gyöngéden nézett rá.

— Vegyük le a kabátunkat és gyakoroljuk magunkat egy fél óráig, még mielőtt este lesz — mondta Harry, miután hálsán megszorította pártfogójának férfias kezét.

— Te nem nőttél nagyra, Harry, — mondta mylord jókedvűen — de szavamra mondom, elhiszem, hogy elbírnál azazal a fickóval. Nem, fiam, — folytatta — nekem nem kellenek a ti cselvágásaitok és fogásaitok, én is elég jól kezelem a kardomat — és a magam módján vívom meg a magam párbaját.

— De ott lehetek, hogy lássam, szabályosan megy-e minden? — kiáltotta Harry.

— Egye fene... ott lehetsz.

— Mikor lesz, uram? — kérdezte Harry, mert látta, hogy mylord titkon és előre intézte az ügyet.

— Így rendeztem el: elküldtem egy futárt Jack Westburyhez és megüzentem neki, hogy különleges ügyben szükségem van rá. Már tudja, miről van szó, rögtön itt lesz, és ő is kiveszi majd részét abból a kancsó aszúborból. Aztán elmegyünk a Duke Street-i színházba, ahol találkozunk Mohun-

nal, onnan pedig együtt elmegyünk vacsorázni a *Rózsá*-ba vagy az *Agár*-ba. Aztán kártyákat kérünk és valószínűleg összekülönbözünk a kártyákon, és akkor isten segítségével vagy egy megátalkodott gazember és áruló távozik ebből a világból, vagy egy szegény, semmirekellő ördög, aki nem bánja, ha távoznia kell. Jobb is, ha elmegyek, Harry... a feleségem is boldogabb lesz, ha én már nem leszek — mondta mylord, mély sóhajjal, amely Henry Esmond szívéig hatolt, úgy hogy kis híján zokogva borult pártfogójának jóságos kezére.

— Az ügyet megbeszéltük Mohunnal, még mielőtt elment hazulról, már úgy értem, Castlewoodból — folytatta mylord. — Megmutattam neki a levelet, aljassággal vádoltam és ő nem is tagadhatott, csak azt mondta, hogy a feleségem ártatlan.

— Ártatlan is, mylord, isten a tudója, hogy ártatlan — kiáltotta Harry.

— No persze, persze, mindig ártatlanok — mondta mylord. — No persze, amikor hallotta, hogy meghalt, elájult az ijedelemtől.

— De mylord, az én nevem is Harry! — kiáltotta Esmond lángvörösre vált arccal. — Mylord úgy mondta: „Harry meghalt!”

— Ördög és pokol! Hát veled is megvívjak? — kiáltotta mylord dühöngve. — Hát te, kis kígyó, aki az én tüzemnél melegegtél, te is meg akarsz marni... te is? Nem, fiam, te derék fiú vagy, jó fiú vagy. — S dühéből könnyekbe tört ki és ez még fájdalmasabb látvány volt. — Derék fiú vagy, szeretlek, és az ég a tanúm, olyan nyomorult vagyok, hogy nem is törődöm veled, miféle kard végez velem. Hanem itt van már Jack Westbury. Jól van, Jack, isten hozott, öreg fiú! Ez meg az öcsém, Harry Esmond.

— Aki a tekegolyókat szedte az uraknak Castlewoodban — mondta Harry s meghajolt és a három úr leült és együtt kiitta a részükre odakészített kancsó aszúborot.

— Harry a harmadik — mondta a mylord. — Nem kell tartanod tőle, Jack. — És az ezredes tekintete mintha azt mondta volna: „Igazán nem is olyan, mintha tartani kellene tőle”. Aztán mylord megmagyarázta, amire előbb csak célzott. Amikor összeveszett Lord Mohunnal, ezerhatszáz fonttal tartozott őlordságának, amire Lord Mohun felajánlotta, hogy vár vele mindaddig, amíg a gróf úr kifizeti. Mylord azonban

kölcsönvette az ezerhatszáz fontot és ennek a napnak reggelén elküldte neki, mielőtt pedig hazulról eljött, rendbehozta ügyeit és most készen állt a párbaj bármilyen kimenetelére.

Miután néhány kancsó aszúbort elfogyasztottunk, kocsit hívtunk és a három úriember, ahogy megállapodtak benne, elment a hercegi színházba. Wycherley úr darabját adták: *Szerelem az erdőben*.

Harry Esmond azóta is valamilyen borzalommal gondolt vissza arra a színdarabra és Bracegirdle asszonyra, a színésznőre, aki a női főszerepet játszotta a komédiában. Apródnak volt öltözve, megállt a színpadon ülő urak előtt, huncut fekete szemével félvállról rájuk nézett, mylordra nevetett és megkérdezte, mi baja annak a vidéki úriembernek, talán rossz híreket kapott Bullock Fairből?

Felvonásközökben az urak fel-alá sétáltak és fesztelenül beszélgettek. Lord Mohunnal ketten jöttek, Macartney kapitány egyenruhában és egy kék és ezüst bársonyruhás úr, szőke parókában, dús, velencei csipkegallérral — Warwick és Holland grófja. Kezében egy zacskó narancsot tartott, abból evett és tréfálgatva kínálhatta a színésznőket. Lord Mohun valamilyen durva megjegyzést tett, mire Bracegirdle asszony feléje fordult, megkérdezte, mit keres itt, talán ő és barátai megint le akarnak szűrni valakit, mint a szegény Will Mountfordot? Mylord sötét arca e célzásra még jobban elsötétült és baljóslatú kifejezést öltött. Akik látták, sokáig emlékeztek rá és sokat beszéltek róla.

Amikor a darab végétért, a két társaság csatlakozott egymáshoz és Lord Castlewood azt ajánlotta, menjenek egy kis kocsmába vacsorázni. Az *Agár*-t választották, Lockit vendéglőjét a Charing Crosson. Mind a hatan együtt mentek, elől a három lord, mögöttük Lord Mohun kapitánya, Westbury ezredes és Harry Esmond. Az ezredes menetközben Harry Esmondnak régi barátjáról, a tudós Dickről beszélt, aki előlépett, testőr kornétás lett, írt is egy könyvet, *A keresztény hős* a címe, és a gárdisták mind az ő rovására nevetnek, mert a keresztény hős állandóan megszegi a parancsokat, mesélte Westbury, és már egy-két párbaja is volt. Ezután Westbury halkán kérte a fiatal Esmond urat, hogy ne vegyen részt a verekezésben. — Nincs szükség egy segédnél többre, — mondotta az ezredes — és a kapitány vagy Lord Warwick könnyű-

szerrel visszaléphetnek. — De Harry nemet mondott, el volt rá szánva, hogy végigcsinálja az ügyet. Sőt egy tervet is forgatott a fejében s úgy gondolta, ezzel elejét veheti annak, hogy a gróf úr belekeveredjék a párbajba.

Bementek a söntésbe, külön szobát nyitattak, bort és kártyát hozattak s miután a pincér a bort is, a kártyát is letette az asztalra, elkezdtek egymás egészségére inni, s amíg a személyzet a szobában tartózkodott, békés társaságnak mutatkoztak.

Harry Esmond terve csak annyi volt, hogy beszédbe elegyedik Lord Mohunnal, megsérti s így ő vész vele előbb össze. Így hát, amikor kártyázni kezdtek, felajánlotta, hogy játszik vele.

— Még mit nem! — mondta Lord Mohun, akár azért, mert kímélni akarta Harryt, akár azért, mert nem akarta kipróbálni a jezsuita-vágást. — Kollégiumi úrfiak nem játszhatnak ilyen tétben. Te még túl fiatal vagy ehhez.

— Ki meri állítani, hogy túl fiatal vagyok? — tört ki Harry. — Talán lordságod fél?

— Hogy félek?! — kiáltott fel Mohun.

De a gróf úr észrevette a cselt. — Játszom én veled tíz portugál aranyban, Mohun — mondta. — Bolondos fiú, mi nem garasokban játszunk, mint ti ott Cambridge-ben. — Harry zsebében összesen nem volt ennyi, mert félévi járadékát már jóformán egészen elköltötte, még mielőtt megkapta — így hát visszalépett, szívében dühöngve és gyötrődve, amiért nincs annyi pénze, hogy a tétet megkockáztassa.

— Játszom én a fiatalúrral egy koronába — mondta Lord Mohun kapitánya.

— Azt hittem, a katona urak nincsenek bőviben a koronáknak — mondta Harry.

— Vesszőznek még a kollégiumban? — kérdezte a kapitány.

— Megvesszőzik a bolondokat, — mondta Harry — megbotozzák a basáskodókat, vízbe hajítják a kölyökkutyákat.

— No, azért ügylátszik, néhányan közülük megmenekülnek a vízbefulladásától — mondta a kapitány, aki ír ember volt s az urak valamennyien elkezdtek nevetni és még jobban feldühösítették szegény Harryt.

Lord Mohun éppen elkoppantott egy gyertyát. A pincérek is ekkor hoztak be új kancsókat és poharakat és éppen a szobában tartózkodtak — mire a gróf úr így szólt: — Az ördög vigyen el, Mohun, milyen átkozottul ügyetlen vagy! Pincér, gyujtsa meg azt a gyertyát.

— Ez az „átkozottul ügyetlen” átkozottul ügyetlen kifejezés, mylord — jegyezte meg a másik. — Városi úriemberek nem használnak ilyen szavakat, vagy ha igen, akkor bocsánatot kérnek.

— Én vidéki úriember vagyok — mondta a gróf úr.

— Meglátni a modorán — felelte Lord Mohun. — Senki nem mondhat engem átkozottul ügyetlennek.

— Az arcába vágom ezeket a szavakat, mylord — szólt a másik. — Utánuk küldjem a kártyákat is?

— Urak, urak! A szolgák előtt? — kiáltott fel egyszerre Westbury ezredes és Lord Warwick. A pincérek gyorsan kimentek a szobából és elmesélték a lenticnek, hogy az emeleten verekedésről beszélnek.

— Elég a szóból — mondta Westbury ezredes. — Akarnak őlordságaik holnap reggel találkozni?

— Visszavonja-e Lord Castlewood a szavait? — kérdezte Warwick gróf.

— Lord Castlewood lesz ott elsőnek — mondta Westbury ezredes.

— Akkor nincs miért több szót vesztegetni. Jegyezzék meg, uraim, sértő szavakat mondtak, jóvátételt kértünk és visszautasították.

— És visszautasították — mondta Lord Castlewood és föltette kalapját.

— Hol találkozunk és mikor?

— Minthogy mylord megtagadja tőlem az elégtételt, amit mélységesen sajnálok, semilyen idő sem olyan alkalmas, mint éppen most — mondta Lord Mohun. — Hozassunk gyaloghintókat és menjünk Leicester Fieldsre.

— Részesülhetek-e abban a megtiszteltetésben, hogy egy-két tuszt válthatok lordságoddal? — kérdezte Westbury ezredes és mélyen meghajolt Warwick és Holland grófja előtt.

— Ennekem megtiszteltetés, — válaszolta a lord széles bókkal — ha olyan úriemberrel mérkőzhetem meg, aki ott volt Monsnál és Namurnál.

— Megengedi-e tisztelendőséged, hogy leckét adjak vívásból? — kérdezte a kapitány.

— Nem, nem, urak, kettő egy részről bőségesen elég — mondta Harry pártfogója. — Ne bántsa a fiút, Macartney kapitány, — és megrázta Harry kezét, egy alkalmat kivéve utolszor életében.

A söntésben megálltak az urak és a gróf úr nevetve mondta el a csaposnőnek, hogy ezek a kártyák sajnálatosan összevesztették a társaságot, de a vitát befejezték és most az egész társaság együtt megy el Lord Mohun házába a Bow Streetre, hogy még egy kancsóval megigyanak, lefekvés előtt.

Féltucat gyaloghintót hozattak, a hat úriember beszállt, s titkon megadták az utasítást, hogy a Leicester Fieldsre menjenek, ahol az urakat letették a *Zászló*-hoz címzett kocsmával szemben. Éjfélre járt, az egész város ágyban feküdt már s csak néhány ablakban látszott fény, de az éjszaka elég világos volt arra a szerencsétlen célra, amiért a vitázó felek összejöttek, így hát mind a hatan kiléptek erre a végzetes térre, a szolgák a kapu rácsán kívül álltak s őrködtek, nehogy bárki is megzavarja a találkozást.

Mindaz, ami ott történt, közismert azóta és be is számolnak róla a törvényszegő emberek elriasztására országunk évkönyvei. Alig néhány perce vívtak, legalábbis Harry úgy gondolta, — bár ezalatt saját ellenfelének élénk szúrásai túlságosan elfoglalták ahhoz, hogy az időre figyeljen — amikor a tér rácsozatához dőlve pipázó hordárok felkiáltása jelezte, hogy szerencsétlenség történt s ez volt az oka annak, hogy Esmond leejtette kardját és körülnézett, — e pillanatban ellenfele megsebezte a jobbkezét. De a fiatalember nem sok ügyet vetett a sebre, hanem odaszaladt, ahol kedves urát a földön látta.

Lord Mohun hajolt föléje.

— Nagyon megsebesültél, Frank? — kérdezte tompa hangon.

— Azt hiszem, végem van — szólt fel mylord a földről.

— Nem, nem, nem úgy, — mondta a másik — és istent hívom tanúmul, Frank Esmond, hogy bocsánatot kértem volna tőled, ha adtál volna rá módot. Abban a... abban az első ügyben, amelyikért összevesztünk, esküszöm, csak én voltam hibás és... és mylady...

— Csitt! — mondta szegény gróf úr s könyökére emelke-

dett és alig hallhatóan beszélt. — Kártyán vesztünk össze ... azon az átkozott kártyán. Harry fiam, te is megsebesültél? Isten óvjon! Szerettelek, Harry, és neked kell vigyáznod az én kis Frankemre és ... és vidd el ezt a kis emléket a feleségemnek.

Ezzel drága uram elővett inge alól egy hajfürtöt, melyet ott hordott a szíven, aztán ájultan visszahanyatlott.

Mindnyájan megrémültünk és halottnak hittük, de Esmond és Westbury ezredes odahívták a gyaloghintósokat és mylordot Aimes úrhoz, a seborvoshoz vitték, aki fürdőt is tartott a Long Acrè-on, ott fellármázták a házat és bevitték a párbaj áldozatát.

A gróf urat ágyba fektették és sebét megvizsgálta a jószívű és ügyes orvos. Miután mylordot megvizsgálta, bekötötte Harry Esmond kezét, aki a vérveszteségtől szintén elájult és egy ideig eszméletlenül feküdt a házban — amikor magához tért, persze türelmetlenül tudakozódott drága pártfogója felől, mire az orvos bevezette a szobába Lord Castlewoodhoz, aki már papért is küldetett és úgy mondták, nagyon szeretett volna öccsével beszélni. Sápadtan, kísértetiesen feküdt az ágyon a halált jelentő, merev, végzetes tekintettel szemében, kezével alig észrevehetően intett, hogy mindenki más menjen ki a szobából. — Csak Harry Esmond — kiáltotta s keze erőtlően hanyatlott a takaróra, de Harry odalépett, letérdelt és megcsókolta lehanyatlott kezét.

— Te is már majdnem pap vagy, Harry — suttogta a gróf úr halvány mosollyal és hideg kezének gyöngye szorításával. — Mindnyájan elmentek? Hadd gyónjak meg neked halálom előtt.

És mintha a felszentelt halál ott állna ágya lábánál szavainak félelmetes tanújaként, szegény haldokló lélek elsuttogta utolsó, családjára vonatkozó kívánságait, alázatos vallomását bűneinek megbánásáról, szeretetét azok iránt, akiket elhagyni készül. Egy része annak, amit mondott, Harry Esmondot közelről illette és nagy bámulatba ejtette. A gróf úr szemlátomást vesztette el maradék erejét és éppen e különös vallomások kellős közepén tartott, amikor megérkezett Atterbury úr, a pap, akiért mylord elküldött.

Ez az úr akkor még nem emelkedett nagy egyházi méltóságra, mégcsak a St. Bride-templom prédikátora volt, de

már az egész várost odavonzották ékesszóló szentbeszédei. Keresztfia volt mylordnak, aki viszont az ő atyjának volt növendéke, Oxfordból többször is ellátogatott Castlewoodba, és azt hiszem, az ő tanácsára küldték Harry Esmondot inkább Cambridge-be, mint Oxfordba, mert utóbbi helyről Atterbury úr, bár ő maga is annak az egyetemnek volt kiváló tagja, — csak rosszat tudott mondani.

Küldöncünk már reggeli öt órakor könyvei fölött találta a derék papot, aki buzgón követte emberünket ahhoz a házhoz, ahol szegény gróf úr feküdt — Esmond virrasztott fölötté és hallgatta meg a haldokló szavait.

Mylord, amikor meghallotta, hogy Atterbury megérkezett, megszorította Esmond kezét s azt mondta, egyedül akar maradni a pappal, és Esmond magukra is hagyta őket ünnepélyes megbeszélésükre. De bizonyosak lehetnek benne, hogy saját imája és bánata is elkísérte haldokló jótevőjét. Mylord olyasmit mondott neki, ami megzavarta a fiatalembert: közölt vele egy titkot, mely közeli vonatkozásban állt Esmonddal. Miután meghallotta, éppen elég oka volt kételkedésre és aggodalomra, lelki szorongásra és eltökéltségre. Mialatt odabent folyt a párbeszéd Atterbury úr és haldokló híve között, Lord Castlewood ifjú barátját hatalmas belső küzdelem kavarta fel.

Egy óra múlva — talán több is eltelt — Atterbury úr kijött a szobából, erősen Esmondra nézett és egy papírt tartott a kezében.

— Nemsokára isten rettenetes ítélőszéke előtt áll — sutogta a pap. — Föltárta előttem a szívét. Megbocsát és hisz és kárpótlást akar nyújtani. Nyilvánosan történjék? Hívjunk tanút, hogy aláírja az iratot?

— Isten a tudója, — zokogta a fiatalember — drága uram csak jó volt hozzám egész életemben.

A pap átnyújtotta az iratot Esmondnak. Esmond ránézett — de szeme ködben úszott.

— Ez gyónás — mondta.

— Ahogy vesszük — felelte Atterbury úr.

A kandallóban tűz égett, előtte száradtak a fürdőköpenyek, a sarokban pedig egy halomban a drága uram vérével átitatott ruhadarabok. Esmond a tűzhöz lépett s beledobta a papírt. Nagy kandalló volt, díszcsempékkel kirakva. Menyire emlékszünk az ilyen szörnyű pillanatok jelentéktelen

mozzanataira, egy könyvnek arra a sorára, amit éppen nagy bánatban olvastunk, az utolsó tál étel ízére, amelyet párbaj vagy hasonló fontos találkozás és elválás előtt ettünk! A kandalló díszcsempéin egy kezdetleges kép Jákobot ábrázolta, amint szőrös kesztyűjével elcsalja Izsáktól Ézsau elsőszülötti jogát. A papír lángja világította meg.

— Ez csak gyónás, Atterbury úr — mondta a fiatalember. Fejét a kandalló párkányához támasztotta, könnyek öntötték el szemét. Ezek voltak első könnyei, amióta ott ült ura mellett, rémülten a szerencsétlenségtől és még inkább attól, amit a szegény haldokló mondott neki, — elrémült arra a gondolatra, hogy neki kell megvinni e kettős szerencsétlenség hírét azoknak, akiket legjobban szeret.

— Menjünk be hozzá — mondta Esmond úr. Be is mentek a másik szobába, ahol addigra már a hajnal derengett s megmutatta mylord sápadt arcát s vadul tekintő szemét, a közeli kihúnyás szörnyű, végzetes tekintetét. Az orvos mellette állt. Amint Atterbury kilépett a szobából, bement mylordhoz. A gróf úr megtört szemét Esmond felé fordította, aki maga is fulladást érzett, amikor mylord hörgését meghallotta.

— Gróf úr, — mondta Atterbury úr — Esmond úrnak nem kellenek tanúk, elégette a papírt.

— Drága uram! — mondta Esmond, letérdelt, megfogta mylord kezét és megcsókolta.

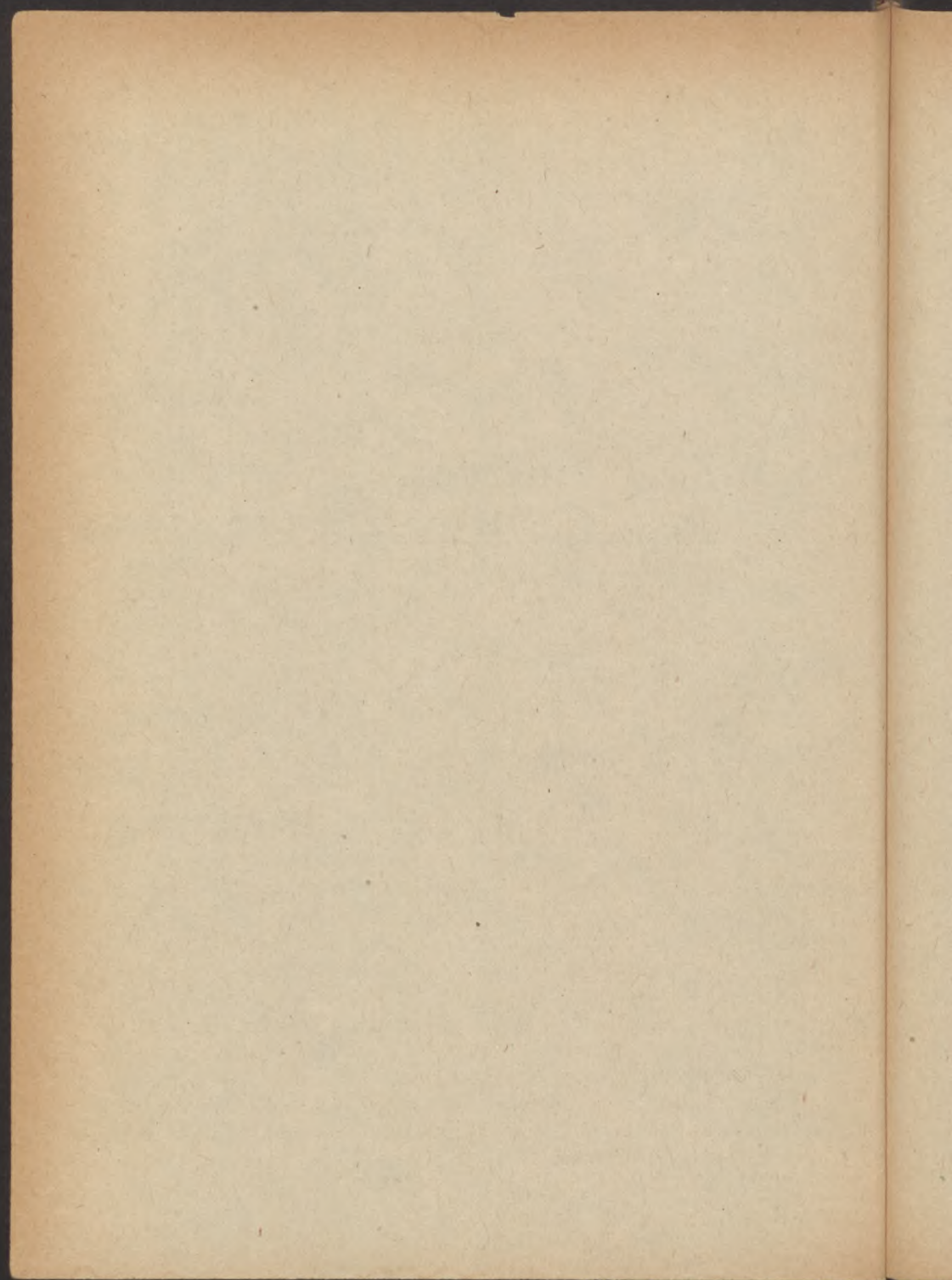
A gróf úr hirtelen felemelkedett ágyában, átkarolta Esmondot. — Isten áld... áldjon... — ez volt minden. Szájából vér omlott és elárasztotta a fiatalembert. Legdrágább uram nem volt többé. Ajkán áldással távozott, férfias szívében szeretettel, bűnbánattal és jóssággal.

— *Benedicti benedictes* — mondta Atterbury úr s a fiatalember az ágy mellé térdelve egy áment sóhajtott.

Ki viszi meg neki a hírt? — ez volt Esmond úr első gondolata. Meg is kérte Atterbury urat, vigye el az esemény hírét Castlewoodba. Nem tudott volna úrnője szeme elé lépni a szörnyű újsággal. Atterbury úr kedvesen elvállalta a küldetést. Esmond gyorsan egy kis cédulát írt mylord szolgájának, utasította, hogy szerezzen lovakat Atterbury úrnak, lovagoljon vele, az ő, Esmond saját poggyászát pedig küldje el a Gatehouse-börtönbe, mert úgy határozott, hogy odamegy és a törvény kezére adja magát.

Második könyv

*Esmond úr katonai pályája és az Esmond-családra vonatkozó
egyéb ügyek*

Első fejezet

**BÖRTÖNBEN VAGYOK, MEGLÁTOGATNAK,
DE MEG NEM VIGASZTALNAK**

AKIK LÁTTÁK, hogyan sujtja le a halál idő előtt azokat, akiket tiszteltek és szerettek, és tudják, milyen hiábavaló ilyenkor a vigasztalás, — csak azok képzelhetik el Harry Esmond szorongását azután, hogy a vér és emberölés kísérteties éjjéli jelenetének szereplője volt. Érezte, hogy nem tudna drága úrnője szeme közé nézni, nem tudná neki elmondani ezt a történetet. Hálás volt, hogy a nyájas Atterbury hajlandó volt megvinni neki a szomorú hírt, de a börtönbe nemcsak bánatát vitte magával: valami a szívében titkon felderítette és megvigasztalta.

Szerencsétlenül megsebesült, halálos ágyán fekvő rokona egy nagy titkot mondott el Esmondnak. Ha ezt a titkot feltárná, — amit joggal és becsülettel megtehetne — a felfedezés még nagyobb szomorúságot hozna azokra, akiket legjobban szeretett a világon és akik már amúgyis eléggé bánatosak voltak. Szégyent és zavart okozzon azoknak a lényeknek, akikhez a szeretet és hála annyi gyöngéd köteléke fűzi? Megfossza-e rangjától apjának özvegyét? Bevádolja és bemocskolja-e apjának és rokonának becsületét? És miért? Egy meddő rangért, melyet csak egy ártatlan fiúnak, legdrágább jötevőnője fiának rovására viselhetne. Meghányta-vetette ezt az ügyet lelkiismeretében, miközben drága ura gyónt a halála előtt. Egyik oldalon a becsvágy, a kísértés, sőt az igazság, másikon a szeretet, a hála, a hűség. S amikor a küzdelem befejeződött Harry lelkében, a jogos boldogság melegsége fogta el, s szemében hálás könnyekkel mondott köszönetet istennek, amiért képes volt erre a döntésre.

„Amikor saját vérem megtagadt”, — gondolta magában, „e legdrágább barátaim befogadtak és gondoskodtak rólam. Amikor névtelen árva voltam és pártfogóra volt szükségem, rátaláltam abban a kedves lélekben, aki úgy ment végső számadásra, hogy megbánta tudta nélkül elkövetett vétkét”.

E vigasztaló gondolattal csókolta meg jötevőjének hideg ajkát és ment önkéntesen börtönébe.

Harmadnapra azután, hogy a Gatehouse-börtönbe ment — ahol seblázban és heves fájdalomban feküdt s az imént elmondott csüggesztő és mégis vigasztaló gondolatokkal és elhatározásokkal foglalkozott, — H. Esmond öre belépett és jelentette, hogy egy látogató keresi, akinek nem láthatta arcát, mert fekete fátyol takarta, aminthogy egészen mély gyászba öltözött, — Esmond mégis rögtön tudta, hogy a látogató az ő drága úrnője.

Felkelt ágyáról, ahol nagy gyöngesége miatt feküdt, s amikor a börtönőr visszavonult s a szomorú helyiség ajtaját rázárta a fogolyra és vendégére, Esmond előre lépett, kinyújtotta balkezét — mert sebesült jobbkeze kötésben volt — és meg akarta ragadni úrnője jóságos kezét, mely annyi baráti szolgálatot tett neki annyi éven át.

De Lady Castlewood visszahúzódott, hátravetette fátyolát s a nagy, rostélyos ajtóhoz támaszkodott, melyet a porkoláb éppen az imént zárt rájuk. Amikor Esmond ránézett, láthatta, hogy a fátyol mögül kibukkanó arca kísértetiesen fehér, s rendszerint olyan édes és gyöngéd szemét a fájdalom és a harag tragikus tekintetével szegzi rá, mire a fiatalember, aki nem szokta meg myladytól a barátságatlanságot, elfordította arcáról a tekintetét.

— Hát ez az a hely, Esmond úr, — mondta mylady — ahol újra látom, és ilyen helyzetbe hozott engem?

— Azért jött asszonyom, hogy bajomban vigasztaljon — felelte Esmond, bár az igazat megvallva, mylady láttára anynyira elhatalmasodtak rajta érzései, hogy alig tudta, hogyan szólítsa meg.

Mylady valamivel közelebb jött, de aztán némán és reszketve megállt, kis fehér kezét összekulcsolta, ajka reszketett, fekete fátyla alól üresen meredt rá szeme.

— Nem pedig azért, hogy szemrehányásokat tegyen ne-

kem — folytatta Esmond némi szünet után. — Bánatom önmagában is elegendő.

— Vegye el a kezét... ne érjen hozzám! — kiáltotta mylady. — De hiszen csupa vér!

— Bár minden vérem elfolyt volna, — mondta Esmond — ha maga szeretetlen hozzám.

— Hol a férjem? — tört ki mylady. — Adja vissza a férjemet, Henry! Maga ott volt vele akkor, éjjélkor, és végignézte, hogy meggyilkolják! Miért menekült meg az áruló, aki ezt elkövette? Maga családunk lovagja, aki felajánlotta, hogy meghal értünk! Maga, akit szeretett, akiben megbízott és akire én rábízam őt... Maga, aki önfeláldozást és hálát fogadott, és én hittem magának... Igen, hittem magának... Miért van maga itt, ha az én nemes Francisem nincs többé? Miért jött közénk? Csak bánatot és szomorúságot hozott ránk, és megbánást, keserű, keserű megbánást szeretetünkért és jószágunkért. Bántottam magát valaha, Henry? Árva gyermek volt, amikor először megláttam... amikor ő először meglátta, ő, aki olyan jó, olyan nemes, olyan nyíltszívű volt. Ő el akarta küldeni magát, de én, ostoba asszony, én kértem őt, hogy nálunk maradhasson. És maga fogadkozott, hogy szeret minket, és mi hittünk magának és... szerencsétlenné tette házunkat, és férjem szíve elfordult tőlem, maga miatt vesztettem el... elvesztettem... ifjúkorom szerelmét, igen. Imádtam őt, maga tudja, hogy imádtam... és ő elfordult tőlem. Nem volt többé az én régi Francisem... az én drága, drága hősöm. Mielőtt magát meglátta, szeretett, és én is szerettem őt. Ó, isten a tanúm, mennyire szerettem! Miért is nem küldte el magát? Csak a jósága miatt, mert akkor semmit nem tudott megtagadni tőlem. És maga akármilyen fiatal volt is... igen, és gyöngé és magános... romlást, tudtam, hogy romlást hoz magával, ha befogadjuk. Kiolvastam az arcából és a szeméből. Láttam, hogy vést jósol a szeme... és most itt a vész... tudtam, hogy itt lesz. Miért nem halt meg akkor, amikor megkapta a himlőt... és én magam ápoltam, és nem ismert fel lázálmban... és engem hívott, pedig ott voltam maga mellett? Minden, ami azóta történt, csak igazságos ítélet az én rossz szívemért... az én rossz, féltékeny szívemért! Ó, megbűnhődtem... rettenetesen megbűn-

hődtem! Férjem vérében fekszik... meggyilkolták, mert engem védelmezett, az én jószágos, jószágos, nagyszerű uram... és maga mellette volt és hagyta, hogy meghaljon, Harry!

A vad fájdalom e szavai — olyasvalakinek a szavai, aki rendszerint nyugodt volt és ritkán beszélt másképpen, mint szelíd mosollyal és simogató hangon, — Esmond szívébe szúrta és azt mondják, sokat ismételtetett közülük lázában, amelyet sebe okozott, és talán az a felindulás is, melyet e szenvedélyes, meg nem érdemelt vádak felidéztek benne. Úgy látszott, mintha még azok az áldozatok is, amelyeket e hölgyért és családjáért hozott és szeretete irántuk, mind bajjá és szemrehányássá változott volna, mintha jelenléte köztük valóban csak bánatot okozott volna és életének folyása csak fájdalomra és keserűségekre szolgálna. Miközben Lady Castlewood keserűen, gyorsan és könnytelen szemmel beszélt, Esmond egy kérő vagy tiltakozó szót sem vetett közbe, hanem csak börtöni ágyának szélén ült, tehetetlenül e végzetes fájdalommal szemben, és csak még jobban kínlódott attól a gondolattól, hogy éppen ez a lágy és szeretett kéz sujtja őt ilyen kegyetlenül. Szavai megpengették emlékezetének minden húrját, s egész gyermekkora és ifjúsága elvonult előtte, miközben tegnap még oly gyöngéd és kedves úrnője, az a jószágos angyal, akit szeretett és imádott, — előtte állt s éles szavakkal és rosszakaratú tekintettel ostromozta.

— Bár én volnék mylord helyén — sóhajtott fel Esmond. — Nem rajtam múlt, hogy nem én haltam meg, asszonyom. De a végzet erősebb mindnyájunknál, a végzet akarta azt, ami történt. Bár akkor haltam volna meg, amikor beteg voltam.

— Igen, Henry, — felelte mylady, s egy pillantást vetett rá, amely olyan gyöngéd és ugyanakkor olyan szomorú volt, hogy a fiatalember felkapta karját, hirtelen visszahanyatlott és fejét az ágy takarójába rejtette. Amikor megfordult, sebesült kezét a falba ütötte, a kötés félrecsúszott, és érezte, hogy a vér újra patazik a sebből. Emlékszik, hogy titkos gyönyört okozott neki a baleset, azt gondolta: „És ha most végem lenne, ki bánkódnék értem?”

Ez a vérvesztés okozta, vagy talán a bánat és kétségbeesés, amely a szerencsétlen fiatalembert a baleset idején elfogta, hogy azonnal elvesztette eszméletét, mert később alig emlékezett valamire, kivéve, hogy valaki, valószínűleg úr-

nője, megfogta kezét — aztán mindjárt a dünnyögő zajra fölében, amikor felébredt és ketten-hárman a börtön személyzetéből körülállták ágyát, amelyen egész tócsába gyűlt a karjából kifolyt vér.

Ekkor újra bekötözte a börtönorvos, aki véletlenül éppen jelen volt, s a fogház felügyelőjének felesége és szolgálója, két jószágos nő, ott maradt a beteg mellett. Esmond amikor eszméletlenségéből magához tért, még ott látta a szobában úrnőjét, aki azonban ekkor szó nélkül kiment, bár a felügyelő felesége elmondta később Esmondnak, hogy mylady még egy ideig ott ült az ő szobájában és mindaddig nem hagyta el a börtönt, míg nem hallotta, hogy Esmond jobban van.

Napok mulva, mikor Esmondot már kigyógyították lázából, amely akkor éjszaka meglehetősen elővette, a derék börtönőrné behozott betegének egy frissen mosott és vasalt zsebkendőt, amelynek szögletén Esmond felismerte úrnőjének jól ismert kezdobetűit és grófi koronáját. — Még mielőtt segítségért kiáltott, a lady bekötötte Esmond úr karját, amikor elájult — mondta a börtönőr felesége. — Szegény lady nagyon szívére vette férje halálát. Ma temették és sok előkelő kocsi kísérté útján, Lord Marlborough-é, Lord Sunderlandé és sok testőrtiszté, akikkel együtt szolgált az öreg király idejében, és mylady két gyerekével Kensingtonba is elment a királyhoz, igazságot kérni Lord Mohun ellen, aki elrejtőzött és Warwick és Holland grófja ellen, aki hajlandó rá, hogy bíróság elé álljon és a törvény kezére adja magát.

Ezeket a híreket hozta a börtönőr felesége, lakójának, megtoldva fogadkozásokkal saját, valamint Molly nevű szolgálójának tisztességéről, aki világért sem akarta ellopni Esmond úrnak azt az értéktelen, arany inggombját, amely ájulásakor elveszett. Esmond gondolatai követték korai sírjához azt a bátor szívet, jó barátot, derék urat, akinek beszéde nyílt, gondolkodása nagylelkű volt, habár akaratereje gyöngé — dehát a nála különbek annyival szilárdabbak talán? — aki kenyeret és menedéket adott neki, amikor semmije sem volt, otthont és szeretetet a szükségben, s aki, ha el is hallgatott előtte egy fontos titkot, de megbánta halála előtt ezt a vétékét, amelyet lelkiismeretfurdalás követett és szinte ellenállhatatlan kísértés idézett elő.

Esmond, amikor ápolónője elhagyta, elővette a zsebken-

dőt, valószínű, hogy meg is csókolta, és a szögletébe hímzett címert nézegette. „Elég bánatodba került,” gondolta, „te szerető, te gyöngéd, drága hölgy. Elvegyem tőled és gyerekeid-től? Nem, soha! Tartsd meg és viseld, kis Frank, kedves fiam! Ha nem tudok nevet szerezni magamnak, meg tudok halni név nélkül. Valamikor, ha majd drága úrnőm a szívembe lát, kárpótlást kapok ezért. És ha nem itt és most, hát akkor majd máshol, ahová a rang nem követ, de ahol örökös szeretet uralkodik.”

Mínthogy az ügyvédi jelentések mindezt feljegyezték, sürgősen itt elbeszélni a Lord Castlewood szomorú meggyilkolását követő per részleteit vagy akár kimenetelét. A szomorú ügybe belekeveredett két lord közül a másodikat, Warwick és Holland grófját, akit ellenfele, Westbury ezredes megsebzett, — nem találta vétkesnek a peerek bírósága, amely Lord Somers elnöklete alatt ítélezett fölötte; a főszereplőt, Lord Mohunt elmarasztalták gyilkolás bűnében, — amelyet valójában rákényszerítettek és tettét a legőszintebben megbánta — de kegyelemért fellebbezett és büntetés nélkül felmentették. A megölt főúr özvegye — mint a börtönben elmondták nekünk — rendkívüli lelkierőt tanúsított és kijelentette, hogy bosszút követel férje gyilkosán, még ha tíz évig is kell várnia, míg fia elég idős lesz ahhoz, hogy bosszút állhasson. A bánat, a harag és a balsors minden látszat szerint ennyire és ilyen hirtelen megváltoztatta. De én úgy gondolom, hogy a jó vagy rossz szerencse nem változtatja meg a férfiakat vagy asszonyokat. Csak kifejleszti jellemüket. Mint ahogy ezerféle gondolat rejtőzik az emberben, amiről nem is tud mindaddig, míg tollat nem ragad, hogy írjon, — úgy a szív is titok, még az előtt is, akiben dobog. Van-e, aki soha nem lepődött meg saját magán, ha bosszúálláson, jó vagy rossz tetten vagy szenvedélyen érte magát — s ezeknek az indulatoknak a csírái mind benne szunnyadtak, rejtőzve, gyanítatlanul mindaddig, amíg az alkalom napvilágra nem hozta őket? Úgy látszott, hogy férje halála után Lady Castlewood egész lelke és magaviselete nagy változáson esett át, — de erről majd a kellő időben és helyen beszélünk.

A lordok fölött, előjoguknak megfelelően, a peerek bírósága mondott ítéletet Westminsterben, ahová a főúri vádlottakat ünnepélyes menetben bárkákon hozták el a Towerből,

hadnagyok és alabárdosok kíséretében, — a szerencsétlen vizsálya belekeveredett közemberek pöre, amint hozzájuk illeti, Newgate-ben folyt le, és minthogy mindnyájukat bűnösnek mondták ki, ők is kegyelemért föllebbeztek. Mint mindnyájan tudjuk, ilyen esetekben az a szokásos ítélet, hogy a bűnös egy évet, vagy amennyi a királynak tetszik, börtönben tölt, kezébe tüzes vassal jelet égetnek, vagy csak hideg vassal pecsételik meg, vagy pedig a büntetésnek ezt a részét az uralkodó kegyelme elengedi. Így hát Harry Esmond huszonkétéves korában bűnös és fogoly volt; ami bajtársait, a két ezredest illeti, ők nem vették szívükre az ügyet. A párbaj hivatásukhoz tartozott és becsületükkel összeférhetetlen lett volna, hogy ilyesfajta felkérést visszautasítsanak.

De Esmond úr esete más volt. Az a kardcsapás, amely kedves pártfogóját megsemmisítette, az ő életét is megváltoztatta. Mialatt börtönben ült, az öreg Tusher doktor megbetegedett és meghalt, és Lady Castlewood Thomas Tushert nevezte ki a megürült parókiába, amelynek betöltéséről ezerszer is gyöngéden beszélt Harry Esmonddal, hogy így majd soha nem válnak el, hogy Harry neveli fel az ő fiát, hogy falusi lelkésznek lenni, mint a szentéletű George Herbert, vagy a jámbor Ken doktor, a legboldogabb, a legnagyobb szerűbb sors az életben és — amennyiben Harry mindenáron házasodni kíván, bár ő a maga részéről Erzsébet királynő véleményét vallja, hogy tudniillik püspököknek nem szabadna nősülni, már pedig ha a püspököknek nem, miért a lelkésznek igen? — majd talál ő jó feleséget Harry Esmondnak, és így tovább száz szép tervvel esténként a kandalló mellett, kedves csevegés közben, mialatt a gyerekek a kastélyban játszadoztak. Mindezek a tervek most felborultak. Thomas Tusher levelet írt a börtönbe Esmondnak, közölte vele, hogy pártfogónője ráruházta a parókiát, amelyet tisztelendő édesapja töltött be annyi éven keresztül, hogy a grófnő a tragikus események után — amelyekről Tom valódi erkölcsi felháborodással beszélt — soha nem tudná a tisztelendő Tusher szószékén, vagy fiának asztalánál látni azt az embert, aki felelős az apa haláláért, hogy öladysége meghagyta neki, tudassa Esmonddal, hogy ő imádkozik rokonának bűnbocsánatáért és evilági boldogságáért, hogy hajlandó segítséget adni, bármilyen pályára szánja magát, de a síron innen nem akarja őt többé látni.

Tusher pedig a maga részéről hozzátette: mint ifjúkori barátja, imádkozik Harryért és azt ajánlotta neki, míg a börtönben ül, olvasson el bizonyos teológiai műveket, amelyekről őtisztelendősége azt állította, hogy nagyon üdvös az ilyen szánalomraméltó helyzetben lévő bűnösöknek.

Ez volt hát a viszonzás egy élet önfeláldozásáért, így értek véget a gyöngéd együttlét, a szenvedélyes hűség évei! Harry meghalt volna pártfogójáért és alig voltak róla jobb véleményvel, mintha a gyilkosa lett volna; úrnője nem is tudta, mi mindent áldozott fel érte, csak eltaszította az ő szeretetét; mindazt, ami a családé, ő ajándékozta nekik s mylady arról beszél, hogy alamizsnát ad neki, mint egy cselédnek! A bánat pártfogójának elvesztése miatt, jelenlegi helyzetének kínjai, a jövődő gondjai, — mindezeket elfeledtette vele a teljes megalázás érzése, amelyet el kellett viselnie, minden fájdalmat felülmúlt ez a legnagyobb kínszenvedés.

Börtönéből válaszlevelet írt Tusher úrnak, szerencsét kívánt őtisztelendőségének a castlewoodi parókiához, s gunyorosan buzdította, hogy lépjen nagyhírú apjának nyomdokába, akinek palástját felöltötte; megköszönte őladységének az alamizsnaajánlatot, de remélte, nem lesz rá szüksége, és arra kérte, ne felejtse el, hogy ha elhatározását irányában megváltoztatná, ő hajlandó bizonyítékát adni hűségének, amely soha meg nem ingott s amelyet e családnak soha nem lett volna szabad kétségbevonnia. „És ha nem találkozunk többé e világban, vagy csak úgy, mint idegenek”, fejezte be Esmond úr, „nem tartom méltónak, hogy ennek az ítéletnek kegyetlensége és igazságtalansága ellen fellebbezzek, de majd egyszer megtudja a grófnő, ki volt hűséges hozzá s vajjon volt-e oka, hogy kétségbevonja rokonának és szolgájának szeretetét és odaadását.”

Miután e levelet elküldte, a szegény fiatalember lelke nyugodtabb volt, mint azelőtt. A csapás lesujtott rá és ő elviselte. Kegyetlen istennője meglebbentette szárnyát és elrepült, és otthagyta őt egyedül és baráttalanul, csak *virtute sua*.^{*} Igazságának tudata, a vele történt méltatlanság érzése, becsülete és balsorsa egyaránt megerősítette.

Mint ahogy láttam férfiakat hirtelen trombitaszóra fel-

^{*} Saját erejére bízva.

ugrani és fegyvert ragadni, úgy szökken fel a férfias szív is a válság perceiben, rendületlenül megy a fenyegető veszély elébe, és akár győz, akár legyőzik, mindig szembenéz sorsával. Ó, nincs ember, aki ismerné saját erejét vagy gyöngeségét, amíg az alkalom próbára nem teszi! És ha vannak életben olyan gondolatok és tettek, amelyeknek emlékezete szégyennel tölti el, bizonyára vannak olyanok is, amelyekre büszkén emlékezhettek vissza: megbocsátott sértések, olykor-olykor legyőzött kísértések, és kitartással legyűrt nehézségek.

Így hát inkább az élőkről gondolkodott, mintsem a halott miatt bánkódott Harry Esmond elítéltetése után a börtönében, de azt elképzelhetjük, hogy balsorsának társait nem vonhatta be érzelmeinek bizalmába és azok úgy gondolták, hogy a fiatalember pártfogójának elvesztése miatt bánkodik és vádolja magát, ő pedig szívesen meghagyta őket e tévedésükben. Harry olyan mogorva és hallgatólag társ volt, hogy a két tiszt, aki együtt szenvedett vele, többnyire magára hagyta, nem sokat ismertek meg belőle, valószínűleg azt a keveset sem kedvelték, hanem kockával, kártyával és boros kanccsóval vigasztalták magukat és a maguk módján úzték el fogságuk unalmát. Esmondnak úgy tetszett, mintha éveket töltött volna börtönben s megváltozott, megöregedett volna, mire kilépett belőle. Életünk némely időszakában egész érzelmi éveket élünk át néhány hét alatt és úgy tekintünk vissza ezekre az időkre, mint nagy szakadékokra régi és új életünk között. Az ember maga sem tudja, mennyit szenved a szív e válságos betegségeiben, mindaddig, amíg a kór el nem mult és később nem tekint rá vissza. Amíg tart a szenvedés, legalábbis elszenvedhető. A nap elmúlik kisebb vagy nagyobb kínok között és az éjszaka is véget ér valahogyan. Csak a későbbi napokból visszatekintve látjuk, mekkora volt a veszély, — mint ahogy az a férfi, aki vadászaton vagy életét mentve átugrat lovával egy árkon és hátranézve nem tudja, hogyan is vágthatott egyáltalában neki. Ó, a bánat és a düh, a méltatlanság és a kegyetlen túrés sötét hónapjai! Már öregember az, aki erre az időre visszagondol. Már réges-régen megbocsátott és áldja azt a lány kezét, amely megsebezte, de a helye még itt van, a seb csak behegedt — sem idő, sem könnyek, sem kedveskedések, sem megbánás nem törülhetik el a forradás helyét. S mégsem tanuljuk meg soha, hogyan kell védekezni a bánat ellen.

*Reficimus rates quassas.** újra meg újra tengerre merészkedünk és új kalandokba fogunk. Esmond úgy gondolt vissza korábbi életére, mint diákéveire s mostani megpróbáltatását felavatásnak tekintette, mielőtt belép az életbe — mint ahogy a fiatal indiánok szó nélkül állják ki a kínzásokat, mielőtt a törzs felveszi őket harcosainak sorába.

Közben a tisztek, akiket fiatal barátunk nem avatott be a szíven rágódó bú titkába, és hozzászórtak az ilyen viszályokhoz, amelyekben egyik vagy másik bajtársuk naponta áldozatul esett a kardnak, — persze nem gyászolták vigasztalhatatlanul volt fegyvertársuk sorsát. Az egyik történeteket mesélt el azokról a hajdani szerelmi és hadi kalandokról, vagy mulatságokról amelyben szegény Frank Esmond résztvett, másik visszaemlékezett rá, hogyan szedett rá egy rendőrt, vagy hogyan vert meg egy kocsmai fenegyereket, — miközben mylord szegény özvegye férje sírjánál ült, imádta őt, mint valóságos szentet és makulátlan hőst, legalábbis ilyen híreket hoztak a látogatók Lady Castlewoodról, márpedig Westburyhez és Macartneyhez jóformán az egész város eljárt.

A végzetes kimenetelű párbaj s a benne résztvevő két főúr és három közember pöre nagy izgalmat keltett a városban, a hírlapok tele voltak vele. A három úriembert Newgate-ben majdnem annyira körültolongták, mint a püspököket a Towerben, vagy valamilyen útonállót kivégzése előtt. Engedélyt kaptunk rá, hogy a felügyelő házában lakjunk a pör idején is és ítélet után is, amikor a király kegyelmére vártunk és mint-hogy a végzetes viszály okát senki sem ismerte, annyira megőrizte a titkot mylord és a másik két személy, aki tudott róla, mindenki úgy képzelte, hogy a párbaj eredete kártyaveszekeedés volt. A szabad levegőt kivéve, a foglyok pénzért mindent megkaphattak, amit csak kívántak. Ügyeltek rá, hogy ne keveredjenek el az intézet közönséges lakóival, akiknek trágár dalolása, hangos nevetése és szitkozódása áthallatszott a börtönnek abból a részéből, ahová őket és a nyomorult adósokat egy rakásra csukták.

* *Megjavítjuk a sérült hajókat.*

Második fejezet

FOGSÁGOM MEGSZÜNIK, BÁNATOM NEM

A KÉT TISZT látogatására érkezők társaságában megjelent Harry Esmondnak egy régi ismerőse is, mégpedig az az úriember a testőrségből, aki olyan barátságos volt Harryhoz, amikor Westbury kapitány csapatát több mint hét évvel ezelőtt Castlewoodba szállásolták. A tudós Dick nem közönséges katona volt többé, hanem Steele kapitány Lucas gyalogezredében s Lord Cuttsnak, Vilmos király híres tisztjének, az angol hadsereg legbátrabb és legkedveltebb emberének titkára. A két vidám fogoly együtt ivott egy baráti társaságban — mert pincénk, éppúgy, mint a newgate-i börtönőröké, az ezredes barátainak szívességéből burgundi borok és pezsgők kifogyhatatlan mennyiségével volt ellátva — és Harry, aki nem kapott kedvet sem az italukra, sem a társaságukra, mert egészsége túl gyöngye volt az előbbihez, kedélye túl szomorú az utóbbihoz, magában ült kis szobájában és könyveit olvasgatta, — már amilyenek rendelkezésére álltak — amikor egy este a derék Westbury ezredes szesztől kipirult arccal és mindig jókedvűen nevetve jött be Harry kamrájába és így szólt: — Hó, te ifjú remete, egy barátod akar meglátogatni, hajlandó veled imádkozni, vagy veled inni, vagy felváltva inni és imádkozni. Dick, keresztény hősöm, itt a kis castlewoodi tudós.

Dick belépett, jobbról-balról megcsókolta Esmondot s ölése közben az égetett aszúbor erős illatával árasztotta el a fiatalembert.

— Micsoda, ez az a kisember, aki latinul szokott beszélni és a tekegolyókat szedte? Mekkorára nőttél! Meg sem ismertelek volna! Így hát verekedő párbajhős lett belőled és össze akartad mérni kardodat a Mohunéval, ugye? Mohun azt mondta tegnap a testőrségnél vacsora közben, ahol szép kis társaság

gyűlt össze, hogy a fiatal fickó vele akart vívni s hogy különb vívó mylordnál.

— Bár megkísérelhattuk volna és bebizonyíthattam volna, Steele úr — mondta Esmond és szeme könnyekkel telt meg, mert halott jötevőjére gondolt.

Azt az egy kegyetlen levelet kivéve, Harry semmit sem hallott úrnőjéről, aki úgylátszik, eltökélten végrehajtotta elhatározását, hogy elhagyja és megtagadja Esmond urat. De azért kapott róla híreket, mégpedig Steele úr szállította őket a herceg és a hercegnő udvarából, ahol a mi derék kapitányunkat szolgálattévő kamarássá nevezték ki. Ha végzett az ottani szolgálattal, Dick kapitány gyakran jött el, hogy barátait a fogságban megvigasztalja: kétségkívül jó természete és minden bajbajutott iránt tanúsított barátságos hajlama ösztökélte őt a látogatásra, a jó bor és a jó cimboraság pedig arra, hogy megnyújtsa e látogatásokat.

— Szavamra, — mondta Westbury — csakugyan a kis tudós kezdte el elsőnek a veszekedést... most jut eszembe... Lockit vendéglőjében. Én mindig gyűlöltem azt a Mohunt. Mi is volt az igazi oka, hogy ő meg szegény Frank összeveszett? Fogadni mernék, nő van a dologban.

— Kártyán vesztetek össze... szavamra mondom, kártyán — mondta Harry. — Szegény mylord nagy összegeket vett, amikor Mohun a vendége volt Castlewoodban. Dühös szavakra fakadtak és bár Lord Castlewood a legszelídebb és legengedékenyebb ember volt, nagy indulatba jött és ebből lett az a párbaj, amely mindnyájunkat ide juttatott — mondotta Esmond úr, aki soha nem akarta bevallani, hogy a párbajnak más oka is lehetett, mint a kártya.

— Nem szeretek egy főúrról rossz szót szólni, — mondta Westbury — de ha Lord Mohun közember volna, azt mondanám, kár, hogy föl nem akasztották. Már olyan korban értett a kockákhoz és a nőkhöz, amikor más fiúkat még az iskolában vesszőznek, már évekkal férfikora előtt olyan romlott volt, mint a legöregebb gazember, és mielőtt borotvát használt, tudott bánni, még pedig véresen, a karddal és a vívótőrrel. Ő tartotta szóval szegény Will Mountfordot azon az éjszakán, amikor a vérszomjas Dick Hill leszúrta. Rossz véget fog érni ez az uraság, de semmiféle vég nem lehet elég rossz neki — mondta a derék Westbury úr, akinek jövődölése ti-

zenkét év múlva teljesedett be azon a végzetes napon, amikor Mohun elesett és magával rántott a bukásba valakit Anglia legbátrabb és legelőkelőbb urai közül.

Steele úrtól, aki a közvéleményt, valamint saját magán-értesüléseit közvetítette hozzájuk, Esmond hallott szerencsétlen úrnője életmódjáról. Steele szíve nagyon gyúlékony anyagból volt, s a királyi kamarás a határtalan csodálat szavaival beszélt az özvegyről, — a legszebb asszony, azt mondta róla — és lányáról is, aki a kapitány szemében még tökéletesebb szépség volt. Ha a sápadt özvegy, akit Richard kapitány költői elragadtatásában a könnyező Niobéhoz, vagy Sigismundához, vagy a síró Belviderához hasonlított — a leggyönyörűbb és legfenköltebb jelenség volt, akire szeme valaha tekintett, vagy akiért szíve valaha felolvadt — még az ő érett tökéletessége és szépsége is semmivé vált, ha összehasonlította az utólréhetetlen bájnakk azzal az ígéretével, amelyet a derék kapitány mylady lányában látott meg. *Mater pulchra filia pulchrior** volt ő. Steele, miközben szolgálatban volt a herceg előszobájában, szonettekét faragott az anyai és leányi bájokról. Órákig beszélt róluk Harry Esmondnak, aminthogy aligha választhatott volna olyan tárgyat, amely jobban érdekelte volna a boldogtalan fiatalembert, akinek szíve most is, mint mindig, e hölgyekért rajongott és hálás volt mindazoknak, akik szerették és dicsérték őket, vagy pedig javukat akarták.

Nem mintha hűségét bármiféle viszonzszeretet vagy akár az engesztelődés jele jutalmazta volna tízévi kegyesség és szeretet után hajthatatlan úrnője részéről. A szegény fiatalember, amikor levelére nem kapott választ Tusherén kívül, túl büszke volt ahhoz, hogy még egyet írjon, de szívének egy részét feltárta Steele előtt, akinél kedvesebb hallgatót vagy barátságosabb közvetítőt senki sem találhatott szerencsétlenségében; leírta — kétségkívül szenvedélyes, mert *imo pectore*** jövő és a derék Dicket bőséges könnyekre fakasztó szavakban, — ifjúságát, állhatatosságát, gyöngéd odaadását a család iránt, amely felnevelte őt s egészen a legutóbbi időkig gyöngéden viszonzta szeretetét, és leírta, anennyire lehe-

* Szép anyának még szebb lánya.

** Szíve mélyéből.

tett, körülményeit és okait is annak a szomorú párbajnak, amely Esmondot fogollyá, azokat pedig, akik életében szívének legdrágábbak voltak, özvegyé és árvákká tette. Olyan kifejezésekkel, amelyek a fiatal Esmond bizalmas barátjánál keményebb szívű férfit is megindítottak volna — mert valójában az elbeszélő saját szíve is csaknem összetört, mialatt elmondta — leírta egy részét annak az egyetlen szomorú találkozásnak, amelyre úrnője hajlandó volt; hogyan hagyta őt ott haraggal és majdnem átokkal, ő, akinek addig minden szava és gondolata csak áldás és jószág volt, hogyan vádolta őt a kiontott vérrel, amelyért pedig Harry szívesen áldozta volna életét — Steele egyébként elmondta neki, hogy e tekintetben Lord Mohun, Lord Warwick és valamennyi, a párbajban részt vett úr, éppúgy, mint a külvilág közvéleménye is felmentette a szerencsétlen fiatalembert — és egész szívével, könnyeivel könnyögött Steele úrnak, tudósítsa úrnőjét rokonának boldogtalanságáról és engesztelje ki iránta tanúsított kegyetlen haragját. Félőrülsen a bánattól s az elszenvedett méltatlanságtól, amelyet összevetett az elmúlt szeretet és bizalom ezer édes emlékével — s ez csak még keserűbbé tette jelenlegi leírhatatlan szerencsétlenségét, — a szegény nyomorult sok magányos napot és álmatlan éjszakát töltött tehetetlen kétségbeesésben és lázadásban igazságtalan sorsa ellen. A leglágyabb kéz sujtotta le, a legszelídebb és legrészevőbb lény üldözte. — Jobban szeretném, — mondta — ha a gyilkosságban bűnösnek ítélték volna és szenvednék érte, mint bármilyen más gonosztevő, mintsem hogy elviseljem azt a gyötrelmet, amelyre úrnőm kárhoztat.

De bármennyi könnyet fakasztott is Esmond története, szenvedélyes fogadkozása és tiltakozása Dick szeméből, semmi hatása sem volt arra, akinek megindítására törekedett vele. Esmond követte a szegény ifjútól kapott megbiztatásból szomorú, sivár arccal és fejcsóválással tért vissza, azzal a hírrel, hogy nincs remény a fogoly számára, és aligha érezte magát a newgate-i börtönben kivégzésére váró és kegyelemért remegő nyomorult bűnös csüggedtebben, mint az ártatlanul elítélt Esmond úr.

Mint ahogy a fogoly és tanácsadója megállapodott, Steele úr elment az özvegy lady chelsea-i házába, mert azt mondták, hogy a grófnő nála lakik árvaival, — látta is a grófnőt,

beszélt vele szerencsétlen rokonának érdekében. — És azt hiszem, jól beszéltem, szegény fiam, — mondta Steele úr — ugyan ki is ne beszélne jól ilyen ügyben és ilyen szép bíró előtt? A bájos Beatrix-ot nem láttam, — bizonyos, hogy híres firenzei névrokona félig sem volt olyan szép — a szobában csak a fiatal gróf tartózkodott Lord Churchillel, Lord Marlborough legidősebb fiával, de az úrfiak azután lementek a kertbe, és láthattam az ablakból, hogy husángokkal vívtak, bajvívást utánozva, mert a bánat nem nagyon érinti a fiatalokat, és emlékszem, hogy én saját apám koporsóján doboltam. A grófnő kinézett a két játszadozó fiúra és azt mondta: „Látja, uram, arra tanítják a gyerekeket, hogy játékszernek nézzék a halálos fegyvereket és sportot űzenek a gyilkolásból” — s miközben ezt mondta, olyan gyönyörű volt s olyan szomorúan és mélyen magába merülve állt ott, példaképe annak a tannak, amelynek szerény prédikátora vagyok, úgy-hogy ha az én kis *Keresztény hős-ömet*, — látom, Harry, még nem vágtad fel, pedig hidd el nekem, jó prédikáció, még ha a prédikátor élete nem is felel meg neki — mondom, ha nem ajánlottam volna a kötetet Lord Cuttsnak, engedélyt kértem volna a ladytól, hogy az ő nevét tegyem az első oldalra. Azt hiszem, még sohasem láttam olyan szép kék szemet, mint az övé, Harry. Arcszíne olyan rózsaszín, mint a hajnalpír, remekművű csuklója és gödrös keze, nem kételkedem...

— Azért jöttél, hogy a lady gödrös kezéről beszélj nekem? — tört ki szomorúan Esmond úr.

— A szép nő, ha bánatos, kétszeresen szép az én szememben — mondta a szegény kapitány, aki csakugyan túlságosan sokszor is volt abban az állapotban, hogy kettősen látott, s e kitérés után folytatta történetének megszakadt fonalát: — Miután előadtam ügyemet és elmeséltem úrnődnek azt, amit az egész világ tud és a másik fél is buzgón elismert, hogy igyekeztél a két lord közé lépni és pártfogód helyett te akartál megvívni, említettem, hogy mindenki dicséri lovagiasságodat, azonkívül, hogy Lord Mohun külön is tanúskodik róla; azt hiszem, az özvegy érdeklődéssel hallgatott és szeme... még soha nem láttam ilyen kéket, Harry... egyszer-kétszer szemembe nézett. De miután egy ideig beszéltem erről a tárgyról, hirtelen bánatos felkiáltással félbeszakított: „Bár úgy akarta volna isten, hogy sohase halljam ezt a 'lovagiasság' szót, hogy ne

is tudjam, mit jelent. Ha nincs ez a szó, uram még élne, ott-honon boldog volna és szegény fiamnak volna apja. Az, amit maguk, urak, lovagiasságnak hívnak, betolakodott a házamba és férjemet az elé a kegyetlen kard elé hajszolta, amelyik megölte őt. Nem szabadna kiejtenie ezt a szót, uram, egy keresztény asszony, egy szegény özvegy és árvák anyja előtt, akinek otthona boldog volt, amíg a világ be nem avatkozott, a gonosz, istentelen világ, amely vérét ontja az ártatlannak és szabadon eresztí a bűnöst.”

— Míg a bánatos lady ebben a hangnemben beszélt, — folytatta Steele — úgy látszott, mintha inkább a méltatlankodás ösztönözné, mint a bánat. „Elégtétell!” — folytatta szenvedélyesen lobogó arccal és szemmel, „miféle elégtételt ad a maguk világa az özvegynek férjéért, a gyerekeknek apjuk meggyilkolásáért? Meg sem büntette a nyomorultat, aki a tettet elkövette. Lelkiismeret! Miféle lelkiismerete lehet annak, aki be tud lépni barátja házába, álnokságokat és sértő szavakat suttog egy asszonynak, aki soha nem ártott neki és ledöfi a benne bízó, jóságos szívet? Lord... Lord Nyomorult, Lord Gaz és Lord Gyilkos peerjei összeülnek, hogy ítélkezzenek fölötte, aztán egy-két feddő szóval elbocsátják a világba, hogy újra kéjvággyal és álnoksággal üldözze a nőket és legyilkolja a gyanútlan, vendéglátó házigazdát. Azon a napon, amikor Lord... Lord Gyilkost... mert soha nem fogom nevéen nevezni... szabadon bocsátották, Tyburnben kivégeztek egy asszonyt, mert meglopott egy boltost. De egy férfi elrabolhatja egy másik férfi életét, vagy egy hölgy becsületét, és nem kell érte megfizetnie! Fogom gyermekemet, a trón elé borulok, térdenállva kérek igazságot és a király megtagadja! A király! Nem az én királyom... nem is lesz az soha. Hiszen ő, ő is elrabolta a trónt apósától, a királytól... az igazi királytól... és büntetlen maradt, mint a nagyok általában.”

— Azt gondoltam, ideje, hogy érdekedben szóljak és közbeszóljam: „Volt valaki, asszonyom, legalább is egy valaki, aki saját magát akarta közbevetni férje és Lord Mohun kardja közé. Szegény, ifjú rokona, Harry Esmond mesélte nekem, hogy igyekezett maga felé terelni a vizsályt.”

— „Hát tőle jött?” — kérdezte a lady — így folytatta Steele úr — és felállt nagyon szigorúan és ünnepélyesen. „Azt hittem, a hercegnőtől jött. Láttam Esmond urat börtönében

és elbúcsúztam tőle. Szerencsétlenséget hozott a házamra. Bár soha be se lépett volna."

— „Asszonyom, asszonyom, őt nem szabad kárhoztatnia”, vetettem közbe — folytatta Steele úr.

— „Hát én talán kárhoztatom őt, uram?” — kérdezte az özvegy. „Ha ő küldte magát, mondja meg neki, hogy tanácsot kértem ott,” és most nagyon halvány volt az arca, és megtört hangon beszélt, „ahol mindenki, aki kér, kap tanácsot és ott azt a parancsot kaptam, hogy váljak meg tőle és ne lássam soha többé. A börtönben utoljára találkoztunk, legalább is évekig. Lehet, hogy sok év múlva, amikor... amikor már térdelésünk, könnyünk és megbánásunk megváltoztatta bűnös szíveinket, uram, és bocsánatot szerzett számunkra, akkor majd újra találkozhatunk... de most nem. Azután, ami történt, nem tudnám elviselni, hogy lássam. Minden jót kívánok neki, uram, de azt is kívánom, hogy elbúcsúzzunk egymástól, és ha azzal a... azzal a tisztelettel viseltetik irántunk, amelyről beszélni szokott, arra kérem, bizonyítsa be úgy, hogy szót fogad nekem.”

— „Ez a kemény ítélet, asszonyom, összetöri a fiatalember szívét” — mondta Steele úr.

— A lady fejét rázta — folytatta az én kedves tudósom. — „A fiatalemberek szívét, Steele úr, nem ilyen anyagból faragták”, mondta. „Esmond úr talál majd más... más barátokat. E ház úrnője nagyon megengesztelődött elhunyt férjének fia iránt,” tette hozzá pirulva, „és megígérte nekem... azaz megígérte, hogy gondoskodik jövőjéről. E szörnyű, szörnyű tett után Castlewood, ameddig én ott élek, soha nem lehet az otthona... soha többé. Azt sem akarom, hogy írjon nekem... kivéve, ha... nem... azt akarom, soha ne írjon nekem és ne is lássam többé. Mondja meg neki, ha olyan szíves, búcsúzóul... Csitt! Egy szót se erről a lányom előtt.”

— Itt a szép Beatrix lépett be a folyó felől jövet a kertajtón, arcán az egészség pírjával, s gyászruhája még szebbnek és üdőbbnek tűntette fel. És a grófnő így szólt:

— „Beatrix, ez Steele úr, a herceg őfensége szolgálattevő kamarása. Mikor jelenik meg az új vígjátéka, Steele úr?” Remélem, Harry, a bemutatóra már kiszabadulsz a börtönből?

Az érzelmes kapitány így fejezte be szomorú történetét: — Szavamra mondom, a *filia pulchrior* szépsége kiűzte fejem-

ből a *pulchram matrem* és mégis, mialatt a folyón lefelé csónakáztam s kettőjükre gondoltam, az anya halvány méltósága és választékos bája került fölénybe és még nemesebbnek találtam őt, mint a hajadont!

A FOGOLY-TÁRSASÁG nagyon jól élt Newgate-ben, olyan kényelemben, amely merőben különbözött az ottani szegény nyomorultak életétől — érzéketlensége nyomoruk, annál is ijesztőbb vidámságuk, szitkozódásuk és káromkodásuk iránt azóta szégyenérzettel töltötte el Harryt, mert arról tanúskodott, hogy milyen önző volt fogsága közben saját bánata, és mennyire lefoglalták őt saját gondolatai — és ha a három úr jól élt a newgate-i felügyelő gondja alatt, ez azért volt, mert jól meg is fizettek érte, aminthogy csakugyan, a legdrágább londoni vendéglő vagy a legnagyobb kocsmá sem nyújthatott volna be hosszabb számlát, mint amilyet a „Bilincs-fogadó” gazdája, ahogy Westbury ezredes nevezte. A második emeleten a kapu fölötti, a Newgate Streetre, Cheap-side és a Szent Pál templom felé nyíló három szoba volt a miénk. Sétálhattunk a bástya tetején és láthattuk onnan Smithfieldet, az árvaház iskoláját és kertjét és a karthauziak régi rendházát — Harry Esmond emlékezett rá, hogy a benne működő iskolában tanult a tudós Dick, és barátja, Tom Tusher is.

Harry ugyan sohasem tudta volna megfizetni a maga részét abból a meglepően súlyos számlából, amelyet a fogadós hetenként egyszer átnyújtott vendégeinek, mert mindössze vagy három arany volt a zsebében a párba előtti végzetes éjszakán, amikor az urak kártyáztak és ő felajánlotta, hogy játsszanak ötösben. De amikor még betegen feküdt a börtönben, Lady Castlewood látogatása után és pörének tárgyalása előtt, bejött egyszer egy inas narancsszínű, kékpaszományos kabátban — mindig ez volt az Esmondok libériája — s egy lepecsételt csomagot hozott Esmond úrnak, a csomag húsz guineát tartalmazott és egy levelet, mely értesítette, hogy ügyvédet fogadtak mellé és több pénzt is kap majd, valahányszor szüksége lesz rá.

Furcsa levél volt, olyan művelt nőtől, amilyen az özvegy Castlewood grófnő volt, vagy legalábbis amilyennek tartotta

magát, azon a különös barbár francia nyelven, amelyet ő és korának sok előkelő hölgye — példa rá a portsmouthi hercegnő — használt. Valóban a helyesírás nem volt nagyon elterjedt portéka abban az időben és Lord Marlborough levelei is tanúsíthatják, hogy ő maga sem nagyon sajátította el a nyelvtannak ezt a részét.

Az özvegy grófnő ezt írta:*

Mong Coussin, je scay que vous vous etes bravement bateu et grievement bléssay — du costé de feu M. le Victomte. M. le Compte de Varique ne se playt qua parlay de vous: M. de Moon auçy. Il di que vous avay voulew vous bastre avecque luy — que vous estes plus fort que luy fur l'ayscrimme — quil'y a surtout certaine Botte que vous scavay quil n'a jamay sceu parlay: et que c'en eut été fay le luy si vouseluy vous vous fussiay batteus ansamb. Aincy ce pauvre Vicompte est mort. Mort et peultayt — Mon coussin, mon coussin! jay dans la tayste que vous n'estes quung pety Monst — angcy que les Esmonds ong tousjours esté. La veuve est chay moy. J'ay recuilly cet' pauvre famme. Elle est furieuse cont vous, allans tous les jours chercher ley Roy (d'icy) démandant a gran cri revanche pour son Mary. Elle ne veux voyre ni entende parlay de vous: pourtant elle ne fay qu'en parlay milfoy par jour. Quand vous seray hor prison venay me voyre. J'auray soing de vous. Si cette petite Prude veut se défaire de song pety Monste (Hélas je craing quil ne soy trotar!) je m'en chargeray. J'ay encor quelque interay et quel-

* Kedves rokonom, tudom, hogy bátran verekedett és súlyosan megsérült a boldogult gróf úr oldalán. Warwick gróf úr egyébről sem beszél, csak magáról, Mohun úr szintén. Azt mondja, hogy maga akart vele megvívni, hogy jobb nála a vívásban, hogy van egy bizonyos vágás, amit maga ismer és amit ő sosem tudott kivédeni, és hogy vége lett volna, ha maguk ketten megvívta volna. Így hát a szegény gróf meghalt. Meghalt és talán — kedves rokon, kedves rokon! — arra gondolok, hogy maga is csak olyan szörnyeteg, amilyenek az Esmondok mindig voltak. Az özvegy nálam lakik. Szívesen láttam ezt a szegény asszonyt. Dühös magára, mindennap elmegy a királyhoz (ehhez az ittenihez) és nagy siránkozással bosz-

ques escus de costay.

La Veuve se raccommode avec Miladi Marlboro qui est tout puisante avecque la Reine Anne. Cet dam sentérayent pour la petite prude; qui pourctant a un fi du mesme asge que vous savay.

En sortant de prisong venez icy. Je ne puy vous recevoir chaymoy a cause des méchansetés du monde, may pre du moy vous aurez logement.

Isabelle Viscomtesse d'Esmond

E hölgy néha Esmond márkinőnek nevezte magát arra az oklevélre hivatkozva, amelyet a néhai Jakab király adott Harry Esmond atyjának, és e magas ranghoz illően uszályát egy lovag feleségével vitette, megvolt valódi ezüst serlege és étkészlete, továbbá címeres abrosza.

Az, aki ugyanolyan idős volt, mint a kis Francis, — ezen-túl Castlewood grófnak nevezzük — nem más, mint őfensége, a Frankkal egy évben és hónapban született walesi herceg, akit ugyanekkor kiáltottak ki Saint Germainben Nagybrítánia, Franciaország és Írország királyának.

szút kér férjéért. Nem akarja magát látni, hallani sem magáról, de egyebet sem tesz, mint magáról beszél, napjában ezerszer is. Ha kiszabadul a börtönből, látogasson meg. Lesz gondom magára. Ha ez a kis prúd nő meg akar szabadulni kis szörnyetegétől (félek, már túl késő!), majd én gondoskodom róla. Van még némi jövedelem és néhány megtakarított aranyam.

Az özvegy kibékült Lady Marlborough-val, akinek nagy a bejolyása Anna királynőre. Ez a hölgy érdeklődik a kis prúd iránt, akinek a fia ugyanolyan korú, mint — hiszen tudja.

Ha kijön a börtönből, jöjjön hozzám. Nem fogadhatom be magamhoz a világ rossz szája miatt, de szomszédomban lesz lakása.

A KIRÁLYNŐ ZSOLDJÁBA LÉPEK QUIN EZREDÉBEN

A NARANCSSZÍN libériás, kék paszományos és hajtókás inas már várta Esmondot, amikor kilépett a börtönből, fogta a fiatalúr csekély poggyászát s a gyűlöletes Newgate-ből a Fleet-csatorna mellett Chelsea-be eveztek fel. Esmond úgy gondolta, hogy a nap még sohasem ragyogott ilyen fényesen, hogy a levegő még sohasem volt ilyen üde és vidító. A Temple Garden, ahogy eleveztek mellette, olyan volt neki, mint az Éden kertje, s a rakpartok, kikötők, partmenti épületek, a Somerset House, a Westminster, melynek tündöklő, új hídját éppen építeni kezdték, a Lambeth-palota és torony s a csónakoktól és bárkáktól nyüzsgő Themze mozgalmas, fényes látványa örömmel és vidámsággal töltötte el szívét — mint olyasvalakinek, aki ilyen sokáig volt fogoly és ilyen sok sötét gondolat növelte rabságának komorságát. Végre végig-eveztek Chelsea csinos külsejű falván, ahol a főurak annyi szép vidéki házat építettek maguknak, és így érkeztek el a grófnő házához is, egy barátságos, új házhoz a folyó partján, mögötte tetszetős kerttel és szép kilátással Surrey és Kensington felé, ahol Lord Warwicknak, Harry megengesztelődött ellenfelének nagyszerű, régi palotája állt.

Itt, óladysége szalonjában a fiatalember viszontlátott néhányat a castlewoodi festmények közül, amelyeket a grófnő magával vitt férjének, Harry apjának halála után. Legkivált a díszhelyen Sir Peter Lely képét, a méltóságos Isabella Esmond úrnőről, mint Dianáról, sárga selyemben, kezében íjjal, homlokán a félholddal, körülötte ugrándozó kutyákkal. Abban az időben festette, amikor — úgy mondják — királyi Endymionok részesültek e vadászó szűz kegyeiben és mint-hogy az istennőknek örökös ifjúság az osztályrészük, ez az

istennő is halála napjáig úgy gondolta, hogy soha nem öregszik és mindvégig megmaradt abban a hitben, hogy a festmény még mindig hasonlít hozzá.

Miután a komornyik, akinek még sok más tisztsége is volt őladysége szerény háztartásában, az özvegy szobájába kísérté Harryt, kellő időköz elteltével ez az idősebb Diana istennő kegyeskedett megjelenni a fiatalembernek. Egy török ruhába öltözött szerecsenfiú lépkedett előtte a grófnő párnájával, piros csizmában, ezüst gallérban, amelyre a grófnő címere volt rávésve, aztán következett a komornája, még egy kis falka körülötte ugató és ugráló spaniel is megelőzte a szigorú vadásznőt, aztán feltűnt maga a grófnő, „jó illatot árasztva”. Esmond visszaemlékezett gyerekkorából arra a gazdag pézsmailatra, amelyet mostohaanyja — mert így is nevezhetjük — terjesztett. S mint ahogy az ég is egyre pirosabb és pirosabb lesz napnyugta felé, úgy éveinek hanyatlásával az özvegy grófnő orcái is egyre élénkebben pirultak. Arca kármintól tündöklött, amelyet az ellentétül alkalmazott fehér máz még ragyogóbbnak tüntetett fel. Olyan fürtöket hordott, amelyek Károly király idejében divatoztak, míg Vilmos király kora hölgyeinek fejékei Cybele tornyaihoz hasonlítottak. E különös festék-, kence-, és pomádérétegek közül villogott elő szeme. Ilyen volt a grófnő, Esmond úr apjának özvegye.

Olyan mélyen hajolt meg előtte, ahogy a grófnő méltósága és rokoni rangja megérdemelte, a legkomolyabban közeledett feléje, és megint megcsókolta azt a kezét, amelynek remegő ujjain még mindig gyűrűk hada csillogott, és visszaemlékezett arra a régi időre, amikor ettől a remegő kéztől remegett. — Márkinő, — mondta féltérddel meghajolva — nem csókolhatom meg, csak a kezét? — Mert annak a belső nevetésnek kíséretében, melyet e csodálatbaejtő, öreg arc látványa idézhetett elő a fiatalemberben, jóérzés is jelentkezett, az egyvérűség gyöngéd érzése. A grófnő apjának felesége volt és nagyapjának lánya. Megtúrta Harryt a hajdani napokban és most is jó volt hozzá a maga módján. És most, hogy Esmond gondolatainak sötét korlátja eltűnt már, és az a titkos szégyen nem nyomta többé lelkét, örömmel érezte és vallotta a családi kapcsolatokat — talán titokban hiú is volt az áldozatra, amelyet hozott, és arra a gondolatra, hogy ő, Esmond, a ház igazi

feje és csak saját nagylelkűsége gátolta abban, hogy igényét kinyilvánítsa.

Legalábbis azóta, amióta szegény haldokló pártfogójától megtudta azt a titkot, sőt már akkor, amikor ott állt mellette, azelőtt soha nem ismert függetlenség érzése fogta el és nem hagyta el azóta sem. Így hát márkinőnek nevezte öreg nagynénjét, de olyan hangon, mintha Esmond márki szólítaná így.

Kiolvasta-e az özvegy a fiatalember szeméből, — amely most nem félt az ő szemétől, sem hajdani tekintélyétől, — hogy tudja vagy gyanítja születésének körülményeit? Meglepte őt Esmond megváltozott modora, amely valóban teljesen más volt, mint azé a cambridge-i diáké, aki két évvel ezelőtt meglátogatta és akinek öt aranyat küldött a komornyikkal, amikor elbocsátotta. Jól megnézte, aztán a szokottnál kissé jobban remegve: — Isten hozta, rokon — szólt ijedt hangon.

Harry elhatározása, mint már említettük, az volt, hogy egész életében úgy viselkedik, mintha nem ismerné születése titkát, de most hirtelen és méltán másra szánta magát. Arra kérte öladységét, küldje el cselédeit és mikor magukra maradtak, így szólt: — Legalább így mondhatta volna, asszonyom: Isten hozta, öcsém. Nagy sérelem érte asszonyomat is, engem is, és szegény anyámat is, aki nincs többé.

— Az ég a tanúm rá, hogy ártatlan vagyok ebben — kiáltott fel a grófnő, hirtelen feladva álláspontját. — A maga rossz apja volt az, aki...

— Aki ezt a gyalázatot hozta a családra — mondta Esmond úr. — Nagyon jól tudom. Senkit sem akarok zavarni. A mostani birtokosok legdrágább jötevőim és nem vétkeztek ellenem szándékosan. Az elhunyt lord, az én kedves pártfogóm csak néhány hónappal halála előtt tudta meg az igazságot Holt atyától.

— A nyomorult! Gyónástitok volt! Gyónástitok! — kiáltotta az özvegy grófnő.

— Neki nem. Ő máshonnan tudta meg, nem gyónás útján — felelte Esmond úr. — Apám, amikor Boyne mellett megsebesült, nemcsak annak a papnak mondta el az igazságot, akinek házában meghalt, hanem egy francia papnak is, aki elrejtette a csata után. Ez az úr nem tartotta helyénvaló-

nak, hogy ezt a történetet továbbadja, mindaddig, míg Saint Omerben Holt úrral nem találkozott. Ez pedig megtartotta magának mindaddig, míg meg nem győződött róla, hogy él-e az anyám, vagy sem, már pedig anyám meghalt évekkkel ezelőtt, mint ezt szegény pártfogóm haldokolva elmondta nekem, és én nem is kétkedem szavaiban. Nem is tudom, be tudnám-e bizonyítani, hogy a házasság megtörtént. Ha tudnám, akkor sem tenném. Nincs kedvem ahhoz, hogy szégyent hozzak a nevünkre, vagy bánatot azokra, akiket szeretek, akármilyen keményen bánnak is velem. Apám fia nem tetézi a méltatlanságot, melyet apám asszonyommal szemben elkövetett. Legyen továbbra is özvegye és tartson meg jóindulatában. Mindössze ennyit kérek és soha többé nem beszélek erről az ügyről.

— *Mais vous êtes un noble jeune homme!** — tört ki mylady, és szokása szerint franciául beszélt, mint mindig, amikor izgatott volt.

— *Noblesse oblige*** — mondta Esmond úr és mélyen meghajolt mylady előtt. — Élnek még azok, akiknek gyakran mondogattam, hogy hozzám való szeretetükért életemet is odaadnám. Most hát ellenségük legyenek és pörlekedjek egy rangért? Mit számít, hogy ki viseli? Így is a családban marad.

— Mi lehet ebben a kis prüd nőben, hogy a férfiak hajlandók így *raffoler**** körülötte — kiáltott fel az özvegy grófnő. — Míg a királynak könyörgött, egy hónapig nálam lakott. Csinos, és jó karban tartotta magát, de nincs meg benne a *bel air*. Ófelsége, az elhunyt király udvarában minden férfi imádta, pedig nem volt különb egy viaszbabánál. Most mutatósabb és olyan, mintha nővére volna saját lányának, de hát mit tudtok így magasztalni rajta, mindnyájan? Steele úr, aki éppen szolgálatban volt György hercegnél, meglátta őt, amint két gyerekével Kensingtonba ment, rögtön egy költeményt írt róla, és azt mondja, az ő színeit fogja viselni és a jövőben feketébe öltözik. Congreve úr meg azt ígéri, megírja a *Gyászoló özvegy*-et, ami még jobb lesz, mint a *Gyászoló menyasszony*. Lady Marlborough is — pedig a fér-

* *De hiszen maga nemes fiatalember.*

** *A nemesség kötelez.*

*** *Bolondulni.*

jeik összevesztek és párbajoztak, amikor az a nyomorult Churchill otthagytta a királyt (amiért megérdemelné, hogy felakasszák) — megint egészen megvadult ezért a kis özvegyért, és a saját szalonomban megsértett engem, mert azt mondta, hogy nem az öreg özvegy, hanem a fiatal grófnő látogatására jött. A kis Castlewood meg a kis Churchill lord nagy barátságot kötött és már kétszer-háromszor össze is verekedtek, mintha csak fivérek volnának. Az a gonosz, fiatal Mohun is, amikor múlt évben visszatért vidékről, ahol kiásta ezt a nőt, egész télen át őrvongott érte, és azt mondta róla, hogy ez az az eset, amikor gyöngyöt szórnak a disznók elé és megölte azt a szegény, buta Franket. Az egész párbaj a felesége miatt volt, tudom, hogy miatta volt az egész. Történt valami közte és Mohun között, öcsém? Mondd meg nekem... történt valami? Ami téged illet, téged nem is kérlek meg rá, hogy megfelelj a kérdésekre.

Esmond elpirult. — Mylady erénye, akár egy mennybéli szenté — kiáltott fel.

— Eh! *Mon neveu*,* sok szent úgy jut mennybe, hogy előbb jó csomó alkalmat ad magának a bűnbánatra. Azt hiszem, te is csak olyan vagy, mint a többi bolond, és örülden belésszeretél.

— Az igaz, hogy az egész világon legjobban őt szeretem és tisztetem — felelte Esmond. — Nem szégyelem bevallani.

— Ő pedig becsukta előtted az ajtaját, és a parókiát odaadta annak a szörnyű kis bocsnak, Tusher, a szörnyű vén medve fiának és azt mondja, soha többé nem akar téged látni. *Monsieur mon neveu*, mi, nők mindnyájan ilyenek vagyunk. Elhiheted nekem, hogy amikor fiatal voltam, ezer párbajt is vívtak értem. És amikor az a szegény Monsieur de Souchy belefojtotta magát a bruges-i csatornába, mert Springbock gróffal táncoltam, egyetlen könnyet sem tudtam kisajtolni a szememből, hanem reggel öt óráig táncoltam. A gróf... azaz nem, Lord Ormond maga hegedült és őfelsége abban a megtiszteltetésben részesített, hogy egész este velem táncolt. Hogy megnőttél! Tebenned megvan a *bel air*. Fekete fiú vagy. A mi Esmondjaink mind feketék. A kis prúd nő fia szőke, az apja is olyan volt... szőke és buta. Csúnya kis kölyök voltál,

* Öcsém.

amikor Castlewoodba érkeztem, csupa szem, akár egy kis varjúfióka. Az volt a tervünk, hogy pap legyen belőled. Az a rettenetes Holt atya ... hogy megijesztett mindig, amikor beteg voltam. Most kényelmes gyóntatóm van ... Douillette abbé... kedves ember. Pénteken mindig böjtöset főzünk, a szakácsom jámbor, vallásos ember. Te persze a helyes úton jársz. Azt mondják, az orániai herceg igazán nagyon beteg.

Igy, ilyen könnyörtelenül fecsegett az öreg özvegyasszony Esmond úrnak, akit egészen bámulatba ejtett mostani bőbeszédűségével, ami annyira ellentéte volt régebbi gőgös viselkedésének. De pillanatnyilag kegyébe fogadta és odáig ment, hogy nemcsak szerette Esmondot, — amennyire a természete megengedte — hanem félt is tőle, és Esmond azon vette észre magát, hogy most, fiatalember korában éppen olyan bizalmas a grófnővel, mint amilyen félénk és szótlan volt előtte kislíú korában. A grófnő szinte tisztelettel beszélt vele, bevezette társaságába, mert sokszor hívott magához vendégeket — persze mind Jakab király hívei voltak és több hangos intrika folyt le a grófnő kártyaasztalai mellett. Esmond urat mint rokonát mutatta be sok előkelő személynek. Szűkkeblűség nélkül látta el pénzzel és ezt Esmond minden meggondolás nélkül elfogadta, tekintve a köztük fennálló rokoni köteléket és a család érdekében hozott áldozatait. De elhatározta, hogy ezentúl nem marad meg egy asszony szoknyája mellett és talán már azon is törte a fejét, hogyan tüntesse ki magát, hogyan szerezzen magának nevet, melyet különös sorsa megtagadott tőle. Elégedetlensége korábbi könyves életével és nyugalomával, a lázadás keserű érzése az ellen a rabszolgaság ellen, amelynek hajlandó volt magát alávetni azoknak érdekében, akiknek keménységétől szíve vérzett; a nyugtalan kívánság, hogy embereket és világot lásson — mindez együttvéve arra indította, hogy a katonai pályára gondoljon, legalábbis felébredt benne az a vágy, hogy résztvegyen néhány hadjáratban. Ennek megfelelően arra únszolta új pártfogónőjét, szerezze meg neki a két ezüstzászlós egyenruhát s egy napon abban a megtiszteltetésben részesült, hogy zászlósnak nevezték ki Quin írországi gyalogezredébe.

Esmond úr alig három hete volt tiszt, amikor Vilmos királyt az a baleset érte, amely véget vetett a legnagyobb, legbölcsebb, legvitézebb, legkegyesebb uralkodó életének, akit

Anglia valaha is ismert. Az ellenséges pártban divat volt, hogy életében állandóan kisebbítsék a nagy fejedelem hírnevét, de az az öröm, amelyet ők és a királynak valamennyi ellensége Európaszerte halálakor tanúsított, bizonyítéka annak, mennyire félték tőle. Bármilyen fiatal volt is Esmond, elég bölcs volt ahhoz, — és hadd tegyük hozzá, elég nagylelkű is — hogy megvetette az izléstelen szerencsekívánatokat, amelyekkel Jakab király londoni hívei elhalmozták egymást e nagyhírű fejedelem, győzhetetlen harcos, bölcs és józan államférfi halála alkalmából.

A hűség a száműzött király családjához, mint már említettük, hagyományos volt abban a házban, amelyhez Esmond úr tartozott. Apjának özvegyét minden reménye, rokonszenve, emléke és előítélete Jakab király pártjára vonta és bizonyos, hogy nála buzgóbb összeesküvő nem hangoztatta a király jogait és nem gyalázta ellenfeleit a játékasztal fölött, a teáscsésze mellett. Óladysége háza nyüzsgött az álcázott és a leplezetlen papoktól, Saint Germain-i hírhordóktól, bennfentesektől, akik tudták a legújabb versailles-i híreket, sőt pontos létszámát és erejét annak a haderőnek, amelyet a francia király legközelebb Dunkerque-ből Angliába küld, hogy elsöpörje az orániai herceget hadseregével és udvarával együtt.

Az özvegy grófnő fogadta Berwick herceget, amikor kilencvenhatban Angliában partraszállt. Megőrizte a poharat, amelyből ivott és megfogadta, hogy mindaddig nem használja, amíg Harmadik Jakab király egészségére nem iszik belőle őfelsége visszatérésekor; voltak emlékei a királynétól és ereklýei attól a szenttől, aki, ha igaz, amit róla beszélnek, nem mindig volt szent, legalábbis ami az özvegy grófnőt és sok más hölgyet illet. Az özvegy grófnő hitt a sírjánál történt csodákban és száz hiteles történetet tudott azokról a bámulatos gyógyulásokról, amelyeket a boldog király rózsafüzérei, érmei, hajfürtjei s még isten tudja, micsodái idéztek elő. Esmond egy sereg csodás történetre emlékezett, amelyet a hiszékeny öreg asszony mesélt neki. Az autuni püspököt például meggyógyította negyven éve tartó betegségéből, amely azonnal elmúlt, amint misét mondott a király lelkiüdvéért. Monsieur Marais-nak, egy auvergne-i orvosnak mindkét lábát szél érte, de a király közbenjárására meggyógyult. Philippe Pitet-t, a bencés szerzetest majd megölte fullasztó köhögése, de az üd-

vözült király érdemeire és közbenjárására hivatkozva könnyörgött enyhülésért a mennyhez, és tüstént egész testét elepte az izzadás és tökéletesen meggyógyult. Monsieur Leperrière-nek, a szász-gothai herceg táncmesterének felesége véglegesen kigyógyult köszvényéből a király közbenjárására, amely csodában nem lehet kételkedni, mert a táncmesterné orvosa és annak segédje esküvel tanúsították, hogy semmiképpen sem járultak hozzá a gyógyuláshoz. E történetekből és ezer hozzájuk hasonlóból Esmond úr annyit hitt el, amennyi neki tetszett. Rokonának erősebb hite mind e történeteket elfogadta.

A magas egyház sem vette át ezeket a legendákat, de úgy gondolták, hogy az igazság és a becsület a száműzött király pártjához köti őket, aminthogy a számkivetett családnak nem volt megbízhatóbb támasza, mint az a kedves Lady Castlewood, akinek házában Esmond felnevelkedett. Ő befolyásolta férjét is, talán sokkal nagyobb mértékben, mint ahogy tudott róla mylord, aki szerfölött csodálta feleségét, akkor is, amikor hűtlen volt hozzá, és minthogy ő maga irtózott a gondolkodás fáradalmaitól, eléggé szívesen elfogadta azokat a véleményeket, amelyeket felesége szabott meg számára. Már pedig, ha valaki olyan egyszerű és hűséges szívű volt, mint a grófnő, lehetetlen volt, hogy egynél több uralkodónak legyen alattvalója. Érdekből szolgálni Vilmos király ügyét — szörnyűséges képmutatás és árulás lett volna a szemében. Tiszta lelkiismerete erre éppen úgy nem lett volna képes, mint lopásra, csalásra, vagy más aljas cselekedetre. Lord Castlewoodot kétségkívül meg lehetett volna nyerni, de a feleségét soha, már pedig a gróf a maga lelkiismeretét alávetette a feleségének ez esetben is, mint a legtöbbször, ha a kísértés nem volt éppen túl csábító. És valószínűleg az Esmond egész életét úrnőjéhez fűző szeretet, hála és buzgó odaadás volt minden oka annak, hogy a fiatalember elfogadta ezt is, mint mindazokat a hitcikkelyeket, amelyeket gyöngéd jótevőnője megszabott neki. Ha mylady whig, Esmond is az lett volna; ha Fox urat követi és kvéker lesz, kétségkívül Esmond is irtózik az ingfodortól és a parókától, és esküvel tagadja meg a kardot, a csipkés kabátot és hímzett harisnyát. A diákok gyermektegyvitái során az egyetemen, ahol nagyban űzték a politikát, Esmond mint jakobita vált nevezetessé, és valószínű, hogy épp

annyira a hiúság, mint a szeretet volt az oka, hogy ugyanarra a pártra állt, mint családja.

Ezen a párton volt az ország papságának majdnem teljes egésze és a nemzetnek több mint a fele. Bizonyos, hogy a mi népünk a leghiúságesebb nép a világon, csodáljuk királyainkat és hűségesek vagyunk hozzájuk, még akkor is, amikor ők már régen megszűntek hívek lenni hozzánk. Aki a Stuart-család történetére visszatekint, csodálkozva látja, hogyan rúgták el maguktól koronáikat, hogyan mulasztották el egyik lehetőséget a másik után, a hűségnek micsoda kincsetárát tékoztatták el és milyen végzetes hajlamuk volt arra, hogy saját romlásukat előidézzék. Ha valakihez hívek voltak alattvalóik, akkor őhozzájuk, ha valaki elszalasztott alkalmakat, ők voltak azok és valamennyi ellenfelük közül ők voltak legvégzetesebb ellenségei önmaguknak.*

Amikor Anna hercegnő trónra lépett, az elfáradt nemzet örült, hogy fegyverszünet következett be mindezekben a háborúkban, ellentétekben és összeesküvésekben, és hogy egy királyi vérű hercegnő személyében kiegyezés jött létre azok közt a pártok közt, amelyek az országot ketté osztották. A toryk nyugodt lelkiismerettel szolgálhattak alatta, és bár ő maga tory volt, mégis a whig nézetek diadalát képviselte. Anglia népe szereti, ha uralkodói ragaszkodnak családjukhoz, és most szívesen gondolt arra, hogy a hercegnő hű maradt családjához, és egészen uralmának legvégső napjáig és órájáig lehetséges lett volna, hogy Harmadik Jakab király lépjen trónra, ha meg nem akadályozza ebben az a balvégzet, amelyet az angol koronához való igényével együtt örökölt apától. De sem kívárni, sem megragadni nem tudta az alkalmat, vakmerő volt, amikor óvatosnak kellett volna lenni, és óvatos, amikor mindent kockára kellett volna tennie. Ha az ember

* "Ὁ πόποι, οἷον δὴ νῦ θεοὺς β-οτοὶ αἰτιῶνται.
 ἐξ ἡμεῶν γὰρ φασὶ κακ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
 σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόνον ἀλγὲ ἔχουσιν.

Ó jaj, mindig az isteneket vádolja az ember;
 Azt mondják, a csapások tőlünk jönnek, azonban
 Végzetükön felül is szenvednek, sok buta bűnért.

(Devecseri Gábor *Odysseia*-fordításából.)

végiggondolja mélabús történetét, lehetetlen, hogy tehetetlensége miatt el ne öntse a düh. Talán a végzet különösebben foglalkozik a királyokkal, mint a közemberekkel? Az ember hajlandó ezt képzelni, ha eltűnődik e királyi család történetén — annyi hűséget, bátorságot és vért tékozoltak rájuk kétségbeesetten és hiábavalóan.

A király halála után tehát Anna hercegnőt — a csúnya, Anne Hyde lányát, ahogyan chelsea-i özvegyünk nevezte őt — harsonás hírnökök kiáltották ki az egész városban a Westminster-től a Ludgate-Hillig a nép hatalmas ujjongása között.

Következő héten Lord Marlborough megkapta a térdszalagrendet és kinevezték őfelsége honi és külföldi haderejének fővezérévé. Ez a kinevezés csak fellobbantotta az özvegy haragját, vagy ahogy ő gondolta, hűségét jogos uralkodójához. — A herceg csak báb annak a szörnyeteg asszonynak a kezében, aki idejön a szalonomba és szemtől szembe megsért. Mi várhat arra az országra, amelyet ilyen asszonyra bízunk? — kérdezte az özvegy. — Ami pedig azt a kétarcú árulót illeti, Lord Marlborough-t, elárult az már minden férfit és nőt, akivel dolga volt, kivéve azt a rettenetes feleségét, akitől reszket. Vége az országnak, ha ilyen nyomorultak karmába kerül.

Így üdvözölte az új hatalmat a maga módján Esmond öreg nőrokona, de legalább arra a családra is, amely anynyira híján volt eddig a szerencsének, háramlott némi jó szerencse abból, hogy hatalomra jutottak ezek a nevezetes személyiségek, akik jót tettek az alacsonyabbrangú emberekkel is, ha az ő kegyüket élvezték. Mielőtt Esmond úr augusztusban elhagyta Angliát, még portsmouthi tartózkodása idején — ahol ezredéhez csatlakozott és szorgalmasan tanulva a fegyelmet s a muskéta és pika gyakorlatát és rejtelmeit — hallotta, hogy a pecséthivatal kegydíjat adott előbbi szeretett úrnőjének, s az ifjú Beatrix kisasszonyt felveszik az udvarhölgyek közé. Legalább ennyi haszna volt a szegény özvegy londoni látogatásának, ha nem is bosszú férje ellenségein, de legalább kibékülés régi barátaival, akik megszánták őt s úgy látszik, hajlandók voltak segíteni rajta. Ami Esmond börtönének és balsorsának társait illeti, Westbury ezredes a fővezérrel Hollandiába ment, Macartney kapitány Ports-

mouthban tartózkodott gyalogezredével és az őkegyelmes-sége Ormond herceg parancsnoksága alatt álló haderővel, amelyről azt mondták, hogy Spanyolországba szánják, Lord Warwick hazatért, Lord Mohun pedig, akit egyáltalában nem fenyegetett az a veszély, hogy megbüntetik a gyilkosságért, amely annyi bajt és változást hozott az Esmond-családba, -- a hannoveri választófejedelemhez ment Lord Macclesfield tündöklő követségével együtt, s őfenségének megvitték a térdszalagrendet és a királynő szerencsekívánó levelét.

VISSZAPILLANTÁS

ABBÓL a pislákoló fényből, amelyet szegény pártfogójának megbánástól kicsikart s az elmúlás végső kínjaival küszködő, megtört elbeszélése vethetett erre a homályos történetre, — Esmond úr megérthetett annyit, hogy anyja régen meghalt, így hát nem lehetett szó arról, hogy ő maga vagy becsülete — amelyet férjének hűtlensége és szökése meggyalázott — befolyásolhatná fiát abban, hogy érvényesítse jogos igényeit, vagy lemondjon róluk. Szegény mylord sebtében tett gyónásából kitűnt, hogy ő maga csak két év előtt ismerte meg a valódi tényállást, akkor, amikor Holt úr meglátogatta és beakarta vonni azoknak a gyakori összeesküvéseknek egyikébe, amelyekkel Jakab király pártjának titkos vezetői ebben az országban állandóan véget akartak vetni az orániai herceg életének vagy hatalmának. Ezek az összeesküvések annyira hasonlítottak a gyilkossághoz, eszközeik olyan gyávák, céljaik olyan gonoszak voltak, hogy nemzetünk bizonyára jól tette, hogy megtagadott minden hódolatot és hűséget attól a boldogtalan családtól, amely csak ilyen árulások, sötét cselszövések és aljas ügynökök útján tudta volna érvényesíteni jogát. Olyan terveket szőttek Vilmos király ellen, amelyek semmivel sem voltak tisztességesebbek az orgyilkosok és útonállók lesbenállásánál. Lealázó gondolat, hogy egy nagy uralkodó, egy nagy és szent ügy megszállottja és egy nagy ügy képviselője a gyilkolás és az árulás olyan aljasságáig alacsonyítsa magát, mint amelyet bizonyít a szerencsétlen Jakab király saját utasítása és aláírása az országban maradt párhívekhez. Amit ő és hívei háborúra készülésnek neveztek, a valóságban nem volt egyéb gyilkosságra uszításnál.

A nemes orániai herceg nagylelkűen tépte szét az össze-

esküvésnek azokat a gyenge hálóit, melyeket ellenségei köréje szőttek: úgy látszott, mintha alattomos tőreik kicsorbulnának tántoríthatatlan eltökéltségének mellvértjén. Jakab király halála után a királynő és hívei — legnagyobbbrészt papok és nők — Saint Germainben folytatták cselszövényeiket a fiatal fejedelem, Harmadik Jakab érdekében, ahogyan Franciaországban az ottani párthívei között nevezték őt — ez a herceg, más néven Chevalier de Saint George ugyanabban az évben született, mint Esmond ifjú növendéke, Frank, a gróf úr fia — és a herceg ügyei a papok és nők kezében úgy folytak, ahogy már papok és nők az ügyeket intézni szokták, ravaszul, kegyetlenül, gyöngén és kétségtelenül rossz kilátásokkal. Aligha van olyan írott történelem, amelynek erkölcsi tanulsága üdvösebb volna, mint a jezsuiták történetének, még pedig az, hogy a világ legravaszabb, legbölcsebb, legfáradhatatlanabb és legügyesebb cselszövői is feltétlenül megérik azt a napot, amikor feltámad ellenük a nyilvános felháborodás, szétrúgja ingatag alapon álló építményüket és elkergeti a maga alattomos ellenségeit. Swift úr remekül leírta az intrikának azt a szenvedélyét, azt a kedvtelést a titokzatosságban, rágalomban és hazugságban, amely a gyöngé embereket, a gyöngé udvarok parazitáit jellemzi. Az ilyeneknek természetéhez tartozik, hogy gyűlölik és irigylik az erős embereket, összeesküsznek romlásukra, ez az összeesküvés nagyszerűen sikerül is, és minden jel arra vall, hogy a nagy áldozatot ki-elégítően leteperhetik, mígnem egy napon Gulliver fölkel, lerázza kis féreg-ellenségeit és háborítatlanul tovább megy. Ő, az ír katonák jól mondták a boyne-i ütközet után: — Cseréljünk királyt és vívjuk meg újra a csatát. — Valóban, a küzdelemnek kettejük között nem voltak egyenlő esélyei. Egy gyöngé, papok és asszonyok megnyergelte férfi olyan vézna szövetségesekkel és fegyverekkel, amelyeneket saját szegényes természete választani képes volt, — küzdelemben egy hős tervei, hadi tudománya, bölcsesége és szíve ellen.

Egyik ilyen gyáva kaland alkalmából — mert ahogy most látom a dolgokat, nem nevezhetem enyhébb néven — Holt úr ellátogatott mylordhoz Castlewoodba és az orániai herceg elpusztítására valamilyen csalhatatlan tervet ajánlott, a gróf úr pedig, akármilyen hű jakobita volt is, méltatlankodva megtagadta, hogy ebben részt vegyen. Amennyire Esmond úr

kivehette a haldokló szavaiból, Holt egy felkelés tervével jött mylordhoz, és felajánlotta neki, ezúttal az ő személyének, azt a márki-címet, amelyet Jakab király az előző grófra ruházott, s amikor mylord visszautasította ezt a megvesztegetést, Holt azzal fenyegette meg, hogy teljességgel megdönti a gróf úr jogcímét Castlewood rangjára és birtokára, s hogy ezt a csodálatos közlését — amelyről Henry Esmond pártfogója most először hallott — alátámassza, felfegyverezte magát az elhunyt lord nyilatkozatával, amelyet halála előtt, a boyne-i ütközet után, Trimben, Írországbán tett egy ír papnak, valamint Holt egy francia rendtársának is, aki ott volt Jakab király hadseregében. Holt megmutatta, vagy azt állította, hogy meg tudja mutatni a bizonyítványt arról a házasságról, melyet az elhunyt Esmond gróf anyámmal kötött Brüsszel városában 1677-ben, amikor a gróf, akkor még Thomas Esmond, az angol hadseregben szolgált Flandriában; azt mondta, be tudná bizonyítani, hogy ez a Gertrud, akit férje régen elhagyott, még élt, mint brüsszeli apáca 1685-ben, amikor Thomas Esmond feleségül vette nagybátyja lányát, Isabellát, a mostani özvegy Castlewood grófnőt, és miután tizenkét órai időt engedélyezett mylordnak, hogy megfontolja ezt a meglepő újságot, — így mondta a szegény haldokló lord — eltűnt papíraival együtt ugyanolyan rejtelmesen, mint ahogy érkezett. Esmond jól tudta, hogyan: azon az ablakon keresztül, ahol már ő is látta kimenni a pátert; de nem arra volt szükség, hogy ezt megmagyarázza szegény mylordnak, hanem arra, hogy búcsúzó ajkairól ellesse azokat a szavakat, amelyeket nemsokára nem lesz képes elrebegni.

Mielőtt még a tizenkét órás határidő letelt, Holt fogoly volt, bűnrészességgel vádolva Sir John Fenwick összeesküvésében, és először Hextonban börtönözték be, ahonnan átszállították a Towerbe; szegény gróf úr pedig, aki nem tudott a páter letartóztatásáról, ott maradt és állandó rettegésben várta visszatértét, amikor is — mint ahogy Lord Castlewood kijelentette, istent híva tanújának és könnyekkel haldokló szemében — az volt a szándéka, hogy lemond birtokáról és rangjáról a jogos tulajdonos javára, és családjával együtt visszavonul saját házába, Walcote-ba. — Bár isten úgy akarta volna, hogy megtegyem — mondta a szegény lord. — Most nem volnék itt, halálra sebzetten, nyomorultul, összetörten.

Mylord egyik napról a másikra várt, és, mint érthető, nem érkezett hírnök, de egy hónap múlva Holt módot talált arra, hogy a Towerből egy üzenetet küldjön, amelynek az volt a tartalma, hogy mylord vegye úgy, mintha semmit sem mondott volna, és maradjon minden a régiben.

— Nagy kísértés volt ez nekem — mondta szegény mylord. — Amióta rám szállt ez az átkozott Castlewood-rang, semmi hasznom sem volt belőle, de elköltöttem a birtok jövedelmének felénél jóval többet és az apai örökségemet is. Kiszámítottam egész vagyonomat az utolsó shillingig és rájöttem, hogy soha nem tudnám visszafizetni a tartozásomat, szegény Harrym, neked, akinek vagyonát költöttem tizenkét éve. Feleségemnek és gyermekeimnek meggyalázva, koldussorban kellett volna elhagyniok a házat, amely, istén a tudója, nem hozott szerencsét rám és enyéimre. Gyáván belekapaszkodtam abba a haladékba, amelyet Holttól nyertem. Eltitkoltam az igazságot Rachel előtt és előtted is. Igyekeztem pénzt nyerni Mohuntól, de csak még mélyebben bonyolódtam az adósságba: alig mertem a szemedbe nézni, amikor találkoztam veled. Ez a kard két éve függött a fejem fölött — esküszöm, boldog voltam, amikor Mohun pengéje belém hatolt.

Tíz hónapi, Tower-beli fogsága után Holtot, aki ellen semmit sem találtak, kivéve, hogy jezsuita pap volt s tudták róla, hogy Jakab király pártján áll, — hajóra rakták Vilmos király javíthatatlan nagylelkűsége folytán, aki azonban megígérte, hogy felakasztatja, ha még egyszer angol partra teszi lábát. Esmond, miközben maga is börtönben volt, nem egyszer gondolta el, hol is lehetnek azok a papírok, amelyeket a jezsuita megmutatott pártfogójának és amelyek olyan közelről érdeklilik őt. Nem találták meg ezeket az iratokat Holt úrnál, amikor letartóztatták a pátert, mert ebben az esetben a legfelsőbb tanács lordjai is beléjük tekintettek volna, és ez a családi történet már régen köztudomásra jutott volna. De azért Esmond nem fordított arra gondot, hogy keresse az iratokat. Elhatározása szilárd volt, szegény anyja már halott, — mit számított neki, hogy léteznek-e azok az okiratok, amelyek bizonyíthatnák jogait arra a rangra, amelyet — úgy döntött — nem igényel, sőt megfogadta, hogy soha nem fosztja meg tőle a családot, melyet legjobban szeretett a világon? Talán nagyobb büszkeségére szolgált ez az áldozat, mint amit jelentett volna.

neki a rang, amelyről lemondani készült. Továbbá, amíg e rangok másra nem szállnak, Esmond rokona, a kedves kis Francis volt Castlewood birtokának és rangjának tiszteletreméltó és vitathatatlan tulajdonosa. Egy jezsuitának pusztaszava nem dönthette meg Frank birtoklási jogát, és így Esmond lelke pillanatnyilag megkönnyebbült arra a gondolatra, hogy az iratok nincsenek meg és hiányukban az ő drága úrnője és annak fia a törvényes Lady és Lord Castlewood.

Esmond úr kiszabadulása után kötelességének tekintette, hogy ellovagoljon abba az Ealing nevű faluba, ahol legkorábbi éveit töltötte ebben az országban, hogy meglássa, élnek-e még öreg nevelői, és e helység lakói-e még? De az öreg Pastoureau úrról nem talált egyéb emléket, csak egy követ a temetőben, amely elmondta, hogy a flandriai születésű, nyolcvanhétéves Athanasius Pastoureau itt van eltemetve. Az öreg ember kis háza, amelyre Esmond tökéletesen vissza tudott emlékezni, s a kert, amelyben gyerekkorának sok játékos és ábrándos óráját töltötte és sok ütleget kapott hárpia mostohaanyjától, most egészen más család birtokában volt, és nagynehezen tudta csak meg a faluban, mi történt Pastoureau özvegyével és gyerekeivel. Az egyházi emlékezett rá — ez az öregember alig változott azalatt a tizennégy év alatt, amióta Esmond utoljára látta. Úgy látszik, Pastoureau-né hamar megvigasztalódott uralma alatt tartott öreg férjének halála után, mert szerzett egy magánál fiatalabb férjet, aki eltékozolta pénzét és rosszul bánt vele és gyerekeivel. A kislány meghalt, az egyik fiú katonának állt, a másik elszegődött inasnak. Az öreg Rogers úr, az egyházi azt mondta, úgy hallotta, azóta Pastoureau-né is meghalt. Ő meg a férje négy évvel ezelőtt elhagyta Ealinget, így meghíusult Esmond úrnak az a reménye, hogy e családtól bármilyen közlésben részesülhet szüleire vonatkozóan. Egy arany koronát adott az öreg egyházfinak a hírekért, és mosolygott, ha arra az időre gondolt, amikor ő és kis játszótársai kiosontak a temetőből, vagy elrejtőztek a sírkövek mögé e szörnyű tekintély közeledtére.

Ki volt édesanyja? Mi volt a neve? Mikor halt meg? Esmond vágyódott valaki után, aki meg tudott volna felelni ezekre a kérdésekre s már arra gondolt, hogy felteszi e kérdéseket nagynénjének, a grófnőnek, aki ártatlanul elrabolta azt a nevet, amely jogosan Henry anyját illette. De a grófnő

nem tudott semmit, vagy úgy tett, mintha nem tudna semmit e tárgyról, és hiába, Esmond úr nem nagyon únszolhatta őt, hogy beszéljen róla. Holt atya volt az egyedüli ember, aki felvilágosíthatta volna, és Esmond érezte, hogy mindaddig várnia kell, amíg valamilyen új véletlen vagy új cselszövés össze nem hozza őt régi barátjával, vagy vissza nem hozza újra Angliába ezt a nyughatatlan, fáradhatatlan szellemet.

Kineveztetése zászlóssá, s a hadjáratokhoz szükséges előkészületek hamarosan új irányt szabtak a fiatal úriember gondolatainak, új pártfogónője jóságosan és bőkezűen bánt vele, megígérte, hogy közbenjárásával és pénzzel is hamarosan egy századot szerez neki, meghagyta, hogy csinosan szerelje fel magát egyenruhával is, fegyverekkel is, és kegyes volt megcsodálni őt, amikor először jelent meg paszományos, bíborszínű kabátjában, valamint megengedte neki, hogy ennek az érdekes beöltözésnek alkalmából üdvözlje. — Piros, — mondta a grófnő, hátravetve öreg fejét — ez az a szín, amit az Esmondok mindig viseltek. — Óladysége is hűségesen ezt a színt hordta saját ábrázatán. Azt mondta, szeretné, ha úgy öltözne, ahogy apja fiához illik és szívesen kifizette ötfontos kalapját, fekete, csatos parókáját, finom, hollandvászon ingeit, kardjait, ezüstveretű pisztolyait. Amióta megszületett, szegény Harrynak soha nem volt ilyen előkelő úriember-külseje: bőkezű mostohaanyja megtöltötte az erszényét is guineákkal, melyek elköltésében Steele kapitány és néhány válogatott, jókedvű szellem is segített Harrynak egy mulatságon, amelyet Dick rendezett, sőt voltaképpen fizetni is ő akarta, csak éppen nem volt pénze, amikor a számlát benyújtották, és a fogadós nem volt hajlandó neki hitelt nyújtani, — a Térdszalagrend-fogadóban, a Pall Mallen, a palota kapujával szemben.

Ha az öreg grófnő régebben vétett is valamit Esmond ellen, úgy látszott, most hajlik arra, hogy jóvátegye ezt jelenlegi kedves viselkedésével: búcsúzáskor bőségesen megölelte, sokat könnyezett, arra kérte, írjon neki minden postával s átadott neki egy megbecsülhetetlen ereklýt, és arra kérte, hordja a nyakán — egy érmet, amelyet nem is tudom már, melyik pápa áldott meg, s amelyet őfelsége, az elhunyt szentséges Jakab király viselt. Így hát Esmond jobb felszereléssel érkezett meg ezredéhez, mint amilyet a legtöbb fiatal

tiszt megengedhetett magának. Idősebb volt legtöbb feljebbvalójánál és volt még egy előnye, amely az ő korában a hadseregbeli urak közül csak nagyon kevésnek jutott osztályrészl — sokan közülük éppen csak hogy le tudták írni a nevüket — az, hogy sokat olvasott otthon is, és az egyetemen is, két-három nyelvnek mestere volt, és abban a nevelésben is részesült, amelyet nem adhatnak meg sem a könyvek, sem az évek, de amelyet némely ember megszerez a balsors csöndes iskolájában. Kiváló tanárnő ez, mint ahogy tudja sok szegény fickó, aki odanyújtotta kezét pálcája alá, és nyöszörögve tanulva leckéjét a balsors félelmes katedrája előtt.

Ötödik fejezet

*RÉSZTVESZÉK A VIGO-ÖBÖLI EXPEDÍCIÓBAN,
SÓS VIZET KÓSTOLOK ÉS PUSKAPORT SZAGOLOK*

AZ ELSŐ HADJÁRAT, amelyben Esmond úrnak résztvenni szerencséje volt, inkább a hirhedt kalózok, Avory kapitány vagy Kidd kapitány vállalkozásaihoz hasonlított, mint koronás fők között lefolyó háborúhoz, amelyet magasrangú és nagyhírű tábornokok vezetnek. 1702 július elsején egy százötven vitorlásból álló nagy flotta bontott vitorlát Spitheadben, Shovell tengernagy vezérletével, fedélzetén tizenkétezer főnyi csapattal, a hadjárat főparancsnoka őkegyelmessége Ormond herceg volt. E tizenkétezer hős egyike még soha azelőtt nem volt tengeren, vagy legföljebb egyetlen egyszer gyermekkorában, amikor Angliába utazott abból az ismeretlen országból, ahol született — tehát a tizenkétezer egyike, Quin ezredes ezredének fiatal zászlósa az elvitorlázás után néhány órával a testi összetörtség leghősietlenebb állapotában volt, és ha ellenség szállt volna át a hajó fedélzetére, könnyen elbánhatott volna vele. Portsmouthból Plymouthba mentünk és új csapatokkal erősödtünk meg. Július harmincegyedikén Finisterre-foknál voltunk, mint ahogy Esmond naplója közli, és augusztus nyolcadikán horgonyt vetettünk Lisszabon előtt. Eddigre a zászlós olyan merész lett, mint egy tengernagy, és egy héttel később az a szerencse érte, hogy először került tűzbe — és vízbe is, mert csónakján átcsapott a hullám a torosi öbölben, ahol a csapatok partraszálltak. Új kabátjának megázása volt az egyedüli baj, mely az ifjú katonát e hadjáratban érte, mert a spanyolok nem álltak meg csapataink előtt, ehhez nem voltak elég erősek.

De ha a hadjárat nem is volt nagyon dicsőséges, annál kellemesebb volt. A természet új képei szárazon és tengeren, a

most kezdődő tevékeny élet elfoglalta és felizgatta a fiatal-embert. A hajófedélzet sok eseménye és hétköznapi élete, a katonai szolgálat, az új ismerősök hadseregbeli bajtársai és a hajóhad tisztjei köréből, — mind hozzájárult ahhoz, hogy felvidítsák és elfoglalják szellemét, hogy felébresszék abból az önző levertségből, amelybe utóbbi szerencsétlen sorsa elmerítette. Úgy érezte, mintha az óceán elválasztaná elmúlt gondjától és örömmel üdvözölte az életnek előtte pirkadó új korszakát. A huszonkétéves szív sebei gyorsan gyógyulnak, a remények egyik napról a másikra újjáélednek és a bátorság magához tér az ember akarata ellenére is. Ha Esmond visszagondolt csak nemrégi csüggedésére és mélabújára, s hogy milyen gyógyíthatatlannak látszott mindez, amikor néhány hónappal ezelőtt börtönben ült, talán szinte bosszankodott is szíve mélyén, hogy most ilyen vidám tud lenni.

Saját szemünkkel meglátni embereket és országokat többet ér, mint elolvasni a világ valamennyi útikönyvét, és a fiatalember rendkívüli gyönyörűséggel és újjongással vett részt ezen a nagy utazáson és nézte végig azokat a népeket és városokat, amelyekről mint kisfiú olvasott. Elsőízben látott háborút — legalábbis a háború gőgjét, pompáját és külső körülményeit, ha nem is sokat a veszélyeiből. Meglátta végre saját szemével azokat a spanyol lovagokat és hölgyeket, akiket képzelete meglátott már Cervantes halhatatlan történetében, ifjúkori szabadidejének gyönyörűségében. Esmond úr negyven évvel ezelőtt volt tanúja e jeleneteknek, amelyek mégis olyan frissen élnek emlékezetében, mint azon a napon, amikor mint fiatalember először láthatta őket.

Mintha csak a bánatnak az a felhője, amely ránehezedett és élete utolsó éveit homályba burkolta, most e szerencsés utazása és hadjárata közben felszállna Esmond lelkéből, mintha energiái felébrednének és kiterjeszkednének a szabadság vidám érzésében. Talán titkon örült is szíve, hogy megmenekült az otthoni gyöngéd, de méltatlan köteléktől? Vagy talán az az alárendeltség, amelyet alacsony születésének gondolatára érzett, elenyészett, amikor megtudta azt a titkot, amelyet ha mindenáron meg is tartott magának, mégis elég volt ahhoz, hogy felvidítsa és megvigasztalja? Akárhogyan is, a hadseregbeli fiatal Esmond egészen más lény volt, mint a kedves Castlewood-család függő helyzetben lévő, szomorú kis

rokona, vagy a Szentháromság Kollégium mélabús diákja, aki elégedetlen volt sorsával, a rákényszerített hivatással és titkos méltatlankodással gondolt rá, hogy a reverenda és az öv, sőt még a felszentelt hivatal is, amelyre egykor felajánlotta magát, a valóságban egy egész életen át tartandó szolgasor jelei voltak. Mert bárhogyan is igyekezett saját maga előtt leplezni, mindvégig érezte, hogy Castlewood káplánja még mindig Castlewood alárendeltje, és hogy egész élete nem lesz egyéb, csak reménytelen szolgaság. Így hát voltaképpen távolállt tőle, hogy nehezteljen régi barátjának, Tom Tushernek jó-szerencséjére, ahogy Tom kétségkívül gondolta. Ha a lambethi püspökség mitráját ajánlották volna fel neki barátai, nem pedig egy falusi egyházközség sovány parókiáját, épp olyan rabszolgának érezte volna magát egyik esetben, mint a másikban, és meglehetősen boldog és hálás volt, amiért szabad maradt.

A legbátrabb ember, akit a hadseregben ismertem, és aki jelen volt Vilmos király legtöbb ütközetében épp úgy, mint a nagy Marlborough herceg hadjárataiban, sohasem volt rávehető arra, hogy elmondja nekünk valamelyik haditettét, kivéve azt az egyet, amikor Eugen herceg felparancsolta őt egy fára az ellenség kikémlelésére, de ezt a fegyvertényt sem hajthatta végre lovaglósizmája miatt, viszont egy más alkalommal majdnem elfogták őt ugyanazon nagy csizmák miatt, amelyek akadályozták az elszaladásban. A jelen történet elbeszélője is követi ezt a dícséretes tartózkodást és nem szándéka elidőzni katonai kalandjainál, amelyek valójában nem nagyon különböztek ezer más úriember viselt dolgaitól. Esmond úr első hadjárata csak néhány napig tartott és mint-hogy egy csomó könyvet írtak róla, itt röviden végezni lehet vele.

Amikor flottánk Cadiz elé ért, parancsnokunk elküldött egy csónakot fehér zászlóval és két tiszttel Cadiz kormányzó-jához, Don Scipio de Brancacciohoz őkegyelmességének egy levelével, amelyben kifejezést adott reményének, hogy miután Don Scipio korábban az osztrákok alatt szolgált a franciák ellen, remélhetőleg őexcellenciája most a francia király ellen és az osztrákok mellett nyilatkozik a Fülöp király és Károly király közötti háborúban. Don Scipio őexcellenciája azonban válaszában kijelentette, hogy becsülettel és hűséggel szolgált

előbbi királyát, reméli, hogy ugyanilyen hűségről és odaadásról tesz tanúságot jelenlegi uralkodója, Ötödik Fülöp király irányában, mialatt pedig ez a levél elkészült, a két tisztet elvitték megnézni a várost, az Alamedát, a színházat, ahol a bikaviadalokat vívták s a kolostorokat, ahol Don Bartholomeo Murillo csodálatraméltó munkái, a festészetnek ez az isteni művészete azelőtt soha nem érzett nagy csodálattal és gyönyörűséggel töltötte el egyiküket, s miután e látványosságokat megtekintették és némi frissítőt és csokoládét szolgáltak fel az angol uraknak, a kellő udvariassággal visszakísérték őket sajkáikhoz s ez alkalomból az egész angol hadseregéből csak ők ketten láthatták meg ezt a híres várost.

A fővezér még egy másik kiáltvány hatását is kipróbálta a spanyolokon s ebben kijelentette, hogy Spanyolország és Károly király érdekében jöttünk, s mi magunk egyáltalán nem kívánunk sem hódítani, sem megtelepedni Spanyolországban. De úgy látszott, mindez az ékesszólás hiábavaló volt a spanyolokkal szemben: Andalúzia parancsnoka sem hallgatott ránk jobban, mint Cadiz parancsnoka, és válaszul őkegyelmessége kiáltványára, Villadarias márki egy másikat puffogatott vissza és azok, akik tudtak spanyolul, úgy gondolták, hogy ez volt a különb a kettő közül, — ezek közé tartozott Harry Esmond is, akit a derék jezsuita a letűnt napokban megtanított e nyelvre s aki most abban a megtiszteltetésben részesült, hogy lefordíthatta őkegyelmessége számára ezeket az ártalmatlan háborús okiratokat. Őkegyelmességét, sőt más, őfelsége szolgálatában álló tábornokokat is érzékeny pontjukon érintett a Don befejező mondata: „Hogy neki és tanácsának ősei nagylelkű példáját kell követniök, azok pedig soha nem keresték felemelkedésük útját királyaik vérén vagy elűzésén keresztül. *Mori pro patria** az ő jelszava és közölje ezt a herceg a hercegnővel, aki Angliát kormányozza.”

Akár mérgesek voltak e visszavágás miatt a csapatok, akár nem, annyi bizonyos, hogy valami megvadította őket, mert amikor nem voltak képesek Cadizt elfoglalni, embereink megrohanták és kifosztották Santa Maria kikötőjét, leégették a kereskedők raktárait, lerészegedtek az ottani híres boroktól, kirabolták és felpredálták a nyugalmas házakat és kolostoro-

* Meghalni a hazáért.

kat, gyilkoltak és még rosszabbakat is követtek el. Esmond e szégyenletes hadjáratban csak egyszer ontott vért, akkor is pikájával egy angol őrt döfött le, aki meg akart gyalázni egy szegény, remegő apácát. Talán kiderül róla, hogy apácának álcázott szépség? Vagy egy hercegnő? Vagy talán Esmond elvesztett és soha nem látott édesanyja? Sajnos nem, csak egy szegény, ziháló, vízkóros öregasszony volt, orrán bibircsókka. De Esmondot gyerekkorában megtanították a katolikus vallásnak egy részére s ezért soha nem érezte azt a borzadályt, amelyet némely protestáns fitogtat, és úgy látszik, azt hiszik, hogy ez az iszonyodás vallásunkhoz tartozik.

Santa Maria fölprédálása és megszákmányolása, valamint egy-két erőd megrohanása után a csapatok behajóztak és befejezték vállalkozásukat, mindenesetre fényesebben, mint ahogy elkezdték. Meghallották ugyanis, hogy a francia hajóhad nagy kincssel megrakodva a vigói öbölben horgonyoz, mire tengernagyaink, Rooke és Hopson, oda követték az ellenséget, a csapatok partraszálltak és bevették az öblöt védő erődőket. *Torbay* nevű hajójával Hopson törte át először a torkolatzárat, a többi angol és holland hajó pedig követte. Húsz hajót gyújtottak föl, vagy fogtak el Redondilla kikötőjében és sokkal nagyobb zsákmányt ejtettek, mint amennyire számítottak, — sokan, akik szegény emberek voltak e hadivállalkozás előtt, gazdagok lettek utána, s annyiszor észlelték és emlegették, hogy a vigói tisztek teli zsebbel jöttek vissza, hogy a hirhedt Jack Shafto, aki annyira nagyzott a londoni kávéházakban és kártyaasztaloknál, és vigói katonának állította magát, akasztása előtt bevallotta, hogy az ő Vigója Bagshot Heath volt, és csak azért beszélt Redondilláról, hogy elvonja az emberek figyelmét arról a helyről, ahol zsákmányát szerezte. Valóban, mit számít az, hogy Hounslo-e vagy Vigo? Az utóbbi is csunya ügy volt, bár Addison úr latin dicshimnusz írt róla. E derék úriember múzsája mindig a győztes ügyre vetette szemét és nem hiszem, hogy sok ihletet talált volna a vesztesek oldalán.

Bár Esmond nem részesedett e mesés zsákmányban, mégis megvolt a hadjáratból az a nagy haszna, hogy a tettek izgalma és a helyváltogatás eloszlatta korábbi mélabújának nagy részét. Mindenesetre megtanulta, hogy végzetét vidáman tűrje. Megbarnult arccal, eléggé eltökélt szívvel s az ismere-

tek és megfigyelések kellemes kis tárával tért haza e vállalkozásból, melynek vége volt őszre, amikor is a csapatok visszatértek Angliába s Esmond lemondott titkári állásáról Lumley tábornoknál, akinek parancsnoksága megszűnt, elbúcsúzott e tiszttől, mely alkalommal a tábornok sokszor és kedvesen fejezte ki iránta való jóindulatát, aztán engedélyt kapott, hogy Londonba menjen, hogy meglássa, lendíthet-e szerencsén, megint megjelent özvegy nagynénjének kényelmes chelsea-i lakásában s nagyobb kegyben állt az öreg hölgynél, mint valaha. Kedveskedett neki egy fésűvel, egy legyezővel és egy fekete köpennyel, amelyet a cadizi hölgyek viselnek s amelyikről a grófnő kijelentette, hogy nagyon illik az ő szépségének stílusához. A grófnőnek nagy épülésére szolgált, hogy meghallhatta az apáca megszabadításának történetét, és egyáltalában nem kételkedett benne, hogy az ő Jakab királytól származó ereklyéje — amelyet Esmond azóta is hűségesen íróasztalában őrzött — mentette meg őt a veszélytől és térítette el tőle az ellenség golyóját. Mylady estélyeket rendezett tiszteletére, nagyobb társaságokba vezette s olyan lelkesedéssel és eredménnyel mozdította elő szerencsáját, hogy századosi állást ígértek neki Lady Marlborough közbenjárására, aki kegyesen hajlandó volt elfogadni egy kétszáz guinea értékű gyémántot, mellyel Esmond úr nagynénjének bőkezűsége révén ajándékozhatta meg öladységét, aki megígérte, hogy gondja lesz Esmond szerencséjére. Továbbá abban a megtiszteltetésben részesült, hogy alkalomadtán megjelenhetett a királynő fogadótermében és ott lehetett Lord Marlborough *lever-in*. A nagy ember különös kegygel fogadta a fiataalt — legalábbis így mondták Esmond bajtársai — és kegyeskedett megjegyezni, hogy a legjobb értesüléseket kapta Esmond úrról, mind bátorságáról, mind képességeiről, és bizonyosak lehetnek benne, hogy a fiatal úr e megjegyzésre mélyen meghajolt és kifejezést adott annak a mohó kívánságának, hogy a világ legkiválóbb hadvezére alatt szolgálhasson.

Mialatt ügyei ilyen szerencsésen fejlődtek, Esmond az élvezetekből is kivette a maga részét és a többi fiatal úriemberrel együtt megjelent a kávéházakban, a színházakban és a Pall Mallen. Szeretett volna valamit hallani drága úrnőjéről és családjáról: sokszor a város örömeinek és vidámságainak közepette szíve gyöngéden visszaszállt hozzájuk és gyakran,

amikor társaságában a fiatalok kocsmában mulattak, és az akkori idő divatja szerint koccintva mondtak tósztokat, Esmond rájuk gondolt, a két szép nőre, és csaknem imádattal és sóhajtva üritette poharát.

Ekkor már az idősebb grófnő megint ráunt a fiatalabbra és valahányszor mylord özvegyéről beszélt, semmiképpen sem használt a szegény ladyre hízelgő kifejezéseket, mert a fiatalabb asszonynak nem volt szüksége már az idősebb pártfogására s az utóbbi ennél fogva elkezdte őt becsmérlni. A legtöbb családi viszály, amelyet láttam, — kivéve persze a pénzügyekből származó vitákat, amikor is egy két és fél penys különbözet gyakran a legközelebbi rokonokat is hadakozásba és elidegenedésbe hajszolja — féltékenységből és irigységből fakad. Az ugyanegy családból származó és ugyanegy sorsra nevelt Jack és Tom nagy barátságban él egymással, nem addig, amíg Jack tönkremegy és Tom talán elhagyja őt, nem, hanem amíg Tom szerencséjében hirtelen változás nem áll be előnyére, és ezt Jack nem tudja megbocsátani. Tíz eset közül kilencben a szerencsétlenebb a dühös, nem pedig a másik, aki a bűnös. Jackné, aki csak egy gyaloghintót engedhet meg magának, ő betegszik meg Tomné új hatfogatújának láttára, ő háborodik fel sógornője nagyozolásán, ő uszítja férjét annak fivére ellen. Jack az, aki ha meglátja, hogy fivére kezefog egy lorddal — akitől egyébként Jack is szívesen venné, ha megkínálná őt a burnótos szelencéjéből, — hazamegy és elmondja feleségének, hogy sajnálja, mennyire megromlott ez a szegény Tom, aki nem egyéb csúszó-mászó, uborkafára felkapaszkodott élősdinél. Emlékszem, milyen dühösek voltak a kávéházi lángelmék Dick Steelere, amikor fogatot tartott és szép házat vett Bloomsburyben, de aztán elkezdték neki megbocsátani, amikor végrehajtók jártak a sarkában, és szidták Addison urat, amiért elárvereztette Dick falusi házát. Pedig hát Dick az adósok börtönében és Dick a parkban, négy lovával és ezüstözött lószerszámaival, pontosan ugyanaz a gyöngéd, kedves, gondatlan, kedélyes Dick Steele volt, és Addison úrnak is tökéletesen igaza volt, amikor visszaszerezte saját pénzét, és nem adta fel jogos igényét arra az összegre, hogy Dick eltékozzon pezsgőre és hegedűsökre, csipkés ruhákra, finom bútorra és a beléje csimpaszkodó hímnemű és nőnemű, zsidó és keresztény élősködőkre.

Mint ahogy Monsieur de La Rochefoucauld híres máxi-mája szerint „barátaink balsorsában van valami, ami titkon jólesik nekünk”, más részről jószerencsájuk kellemetlenül hat ránk. Ha nehéz az embernek elviselni saját jószerencsáját, még nehezebb feladat ez barátainknak, és közülük rendszerint csak kevesen állják meg ezt a próbát, viszont a balsors egyik „értékes előnye”, hogy nagy kiengesztelő, visszahozza az elfordult barátságot, lefegyverzi az ellenérzést és rábírja a tegnapi ellenséget, hogy lemondjon gyűlöletéről és kezet nyújtson elesett, régi barátjának. Ugyanabban a szívben és ugyanaz iránt a személy iránt lakozik a szánalom és a szeretet éppúgy, mint az irigység. A versengés megszűnik, ha a vetélytárs felbukik, és nézetem szerint emberi természetünk e kellemes és kellemetlen tulajdonságait egyforma megadással kellene szemlélünk. Mindakétféle érzés következetes és természetes, jóságunk és aljasságunk egyaránt emberi.

Igy akár kimondhatjuk azt az ítéletet, hogy Esmond két nőrokona közül az idősebbik megbocsátotta az ifjabbik szépségét, amikor talán valamit veszített üdeségéből és elfeledte legtöbb sérelmét a másikkal szemben, amikor a sérelmek okozója nem volt többé szerencsés és irigylésreméltó; vagy pedig elmondhatjuk jobbindulatúan is — de bármelyik módon járunk el, a végeredmény ugyanaz lesz — hogy Isabella megbánta barátságtalanságát Rachel iránt, amikor Rachel boldogtalan volt, és erőt véve magán menedéket és barátságot nyújtott a szegény özvegynek és gyerekeinek. A hölgyek egész jó barátnőkké váltak, ameddig a gyöngébbnek szüksége volt védelmezőre. Mielőtt Esmond első hadjáratára indult, úrnője még baráti viszonyt tartott fenn az idősebbik Lady Castlewooddal, aki őt szegény kis teremtésnek, szellemtelen nőnek stb. tartotta, de Beatrix kisasszonyról elismerte, hogy szépség.

De Anna királynő uralkodásának első és második éve között sajnálatos változások történtek a két fiatalabb hölgyben, legalábbis az idősebb grófnő leírása szerint. Rachel, Castlewood grófnő már egészen gombócképű lett, Beatrix kisasszony pedig egészen eldurvult és elvesztette minden szépségét. Akárhogy bámulja is a kis Lord Blandford — ő soha nem nevezné őt Lord Blandfordnak, mert az apja Lord Churchill, de a király, akit elárult, tette Lord Churchillé, és ezért még mindig Lord Churchill — szemet vetett rá, de az anyja, Sarah

Jennings, az a boszorkány, hallani sem akar ilyen bolondságról. Lady Marlborough a hercegnő udvarhölgyei közé vétette fel Beatrixot, de még megbánja majd. Francis özvegye, — aki nem grófnő, csak éppen Francis Esmondné — cselszövő, ravasz, szívtelen szajha. Teljesen elkényezteti azt a kölykét és az lesz a vége, hogy férjhez megy a lelkészéhez.

— Micsoda, Tusherhez?! — kiáltotta Esmond úr a harag és csodálkozás különös kínjai között.

— Igen, Tusherhez, a szolgálóm fiához, aki örökölte apjának, annak a feketeruhás lakájnak és mamájának, a kitanult komornának minden tulajdonságát — kiáltotta mylady. — Mit gondolsz, mit tehet egy érzelmes özvegy, aki odalent él abban a castlewoodi piszkos börtönben, ahol elkényezteti a fiát, megöli a szegényeket a kotyvalékaival, kétszer naponta imádkozik és nem lát senki mást, csak a lelkészt... mit gondolsz, mit tehet egyebet, *mon cousin*, mint hogy túri, hogy az a rettenetes lelkész a nagy csizmájával és szörnyű kis zöld szemével belészeressen? *Cela c'est vu, mon cousin.** Amikor fiatal lány voltam Castlewoodban, minden káplán belém szeretett... egyéb dolguk sincs.

My lady folytatta az ilyen irányú csevegést, bár az igazat megvallva, Esmondnak fogalma sem volt, mit mondott ezután, mert teljesen elfoglalták gondolatait a grófnő első szavai. Igazat mondott? Nem, nemcsak, hogy az egész nem, de a fele sem, a tizedrésze sem volt igaz annak, amit a bőbeszédű öregasszony mondott. Hogyan is lehetne igaz? De Esmond füle ettől fogva bedugult, bár pártfogónője még egy álló óráig így csevegett.

Néhány városi fiatal úriember, akivel Esmond megismerkedett, megígérte neki, hogy bemutatja a legbájosabb színésznőnek, a legélénkebb és legkellemesebb nőnek, Bracegirdle asszonynak, akiért Harry régi ellenfele, Mohun is kardot rántott már néhány évvel azelőtt, hogy szegény mylord és ő párbajozott egymással. A híres Congreve úr megfellebbezhetetlen magas elismerésével fémjelezte ezt az elbűvölő személyt, aki most Dick Steele komédiáiban játszott, és végül Esmond úr is meglátta és utána huszonnégy óráig hevesen szerelmes volt bele, vagy úgy gondolta, hogy szerelmes ebbe a gyönyörű

* Láttak már ilyet, öcsém.

barna nőbe, ahogy egyébként ezer más fiatalember is a városban. Egyszer meglátni őt, annyi volt, mint epedni az után, hogy még egyszer megláthassák, s ismeretségének élvezetes ki-tüntetésében részesülni olyan öröm volt, aminek már a gondolata is lánggra lobbantotta a fiatal hadnagy szívét. Ha valaki együtt él barátaival a sátor alatt, elkerülhetetlenül rá kell jönnie, hogy ő is huszonötéves. Ha még olyan szigorú bánat és balsors sujt is egy fiatalembert, egy éjszaka mégis elkezd egészségesen aludni, és egyik nap ebédidőkor megéhezik egy bifsztekre. Az idő, a fiatalság és a jó egészség, az új látványok, a tettek és a hadjáratok izgalmai meglehetősen véget vetettek Esmond gyászának s bajtársai azt mondogatták, hogy Don Melancolio, ahogyan nevezték őt, többé már nem Don Melancolio. Így hát amikor a társaság elindult ebédelni a *Rózsá*-ba, hogy aztán színházba menjenek, Esmond éppúgy örült, mint bárki más, ha kivehette részét a palackból és a színdarabból.

Hogyan történt hát, hogy az öreg nagynéni hírei vagy talán pletykái Tom Tusherről ilyen furcsa és hirtelen izgalmat keltettek Tom régi játszótársában? Hát nem esküdött meg magában ezerszer, hogy az a Lady Castlewood, aki valaha olyan barátságos volt hozzá, aztán olyan kegyetlenül elhagyta őt, a jövőben örökösen közömbös lesz számára? Nem segítette-e hozzá régen büszkesége és igazságérzete, hogy kigyógyítsa őt ennek az elhagyásnak kínjaiból — még most is kínnak érezte? Hiszen csak múlt éjszaka volt, amikor a mezőkön és réteken át a Pall Mallról hazasétált Chelsea-be, hogy megírta két-három stanzáját egy dalnak, amelyik Bracegirdle asszony barna szemét ünnepelte, kijelentette róluk, hogy ezerszer szebbek a leg-ragyogóbb kék szemnél, mely valaha egy unalmas szőke szépség szempillája alatt epedett! De hogy Tom Tusher! Tom Tusher, a szobalány fia felemeli apró szemét úrnőjére? Tom Tusher Castlewood özvegyére mer gondolni! Még a gondolatára is düh és megvetés töltötte el Harry úr szívét: most ő volt feje a családnak s a család becsülete teszi kötelességévé, hogy megakadályozzon ilyen szörnyűséges egyesülést és meg-fenyítse a törtetőt, aki ilyen sértést merészelne elkövetni há-zukon. Igaz, hogy Esmond úr gyakran kérkedett köztársasági elveivel és vissza tudott emlékezni sok szép beszédére a kollégiumban és egyebütt arról a tárgyról, hogy nem a származás, hanem az érdem az első — de hogy Tom Tusher foglalja el

a nemes Castlewood helyét... fújj! ez éppen olyan szörnyűség volt, mint hogy Hamlet király özvegye Claudiusért tette le gyászfátyolát. Esmond kinevetett minden özvegyet, minden feleséget, minden nőt, és ha a kihirdetés megtörténik, ahogy kétségkívül meg is történik még a következő vasárnap a walcote-i templomban, — Esmond megesküdött, hogy ott lesz, nemet kiált az egész gyülekezet előtt és magánbosszúból levágja a vőlegény fülét.

Ahelyett tehát, hogy ezen az estén vacsorázni ment volna a Rózsá-ba, Esmond utasította szolgáját, hogy készítse el málháját, szerezzen lovakat, és mielőtt még bajtársai elfogyasztották vacsorájukat a színház után, ő már Farnhamben volt, feleúton Walcote felé, harminc mérföldre Londontól. Megparancsolta legényének, hogy ne is ejtsen szót készülő kalandjáról az özveggy grófnő háznépe előtt. Minthogy Chelsea távol esett Londontól, az utak rosszak voltak és útonállók is veszélyeztették, Esmondnak gyakori szokása volt, hogy társas szórakozások után egy barátjának városi lakásán szállt meg, így hát semmi szükség sem volt rá, hogy öreg nagynénje nyugtalankodjék távolléte miatt — voltaképpen semmi sem okozott nagyobb mulatságot az öreg hölgynek, mintha elképzelte, hogy *mon cousin*, a javíthatatlan ifjú bűnös megveri az őrséget, vagy Saint Gilesben korhelykedik. És ha nem ájtatoskodott éppen imakönyveiből, olyankor úgy gondolta, egész jó olvasmány Etheridge és Sedley. Száz mulatságos történetet tudott Rochesterről, Harry Jermynről és Hamiltonról, és ha Esmond meg akarta volna szöktetni egy polgár feleségét, azt hiszem, szívesen tette volna zálogba a gyémántjait, — ezek közül a legszebbek Lady Chaillothoz kerültek — hogy a kártérítést megfizesse.

Mylord kis walcote-i háza — ott lakott, mielőtt rászállt a grófi rang és elfoglalta castlewoodi házát — körülbelül egy mérföldre feküdt Winchestertől, az özveggy Walcote-ba vonult vissza mylord halála után, mert ez mindig kedves helye maradt, itt töltötte ifjabb és boldogabb napjait, és vidámabb hely is volt Castlewoodnál, amely különben is túl nagy volt csökkent jövedelméhez képest, azonfelül itt még atyjának, a nyugalmazott esperesnek oltalma alatt is lehetett. A kis gróf egy évig az ottani híres kollégiumban tanult és Tusher úr volt a nevelője. Ennyi hírt hallott róluk Esmond úr az elmúlt év-

ben az öreg grófnőtől, saját apjának özvegyétől, mert a fiatal grófnőtől egy szó tudósítást sem kapott.

Jótevőjének életében Esmond kétszer-háromszor járt Walcote-ban és most, miután csak néhány óráig pihent meg egy útmenti fogadóban, már jóval virradat előtt nyeregben ült és olyan gyorsan nyargalt, hogy délután két órára Walcote-ban volt. A falu széléig lovagolt, ott leszállt s egy embert küldött Tusher úrhoz azzal az üzenettel, hogy egy londoni úr sürgős ügyben beszélni akar vele. A küldönc azzal jött vissza, hogy a doktor a városban van, valószínűleg a templomban imádkozik. A grófnő is ott van: mindennap elmegy a templomba istentiszteletre.

A winchesteri postamester lovain lovagoltak, Esmond megint nyeregbe szállt és belovagolt a városba, a György-fogadóba, otthagyt a dörmögő szolgáját, aki végre boldogan ülhett ebédhez, ő maga meg egyenesen a templomba ment. Búgott az orgona, a téli nap már szürkülőben volt, amikor elhaladt a székesegyház boltíve alatt és belépett az ősi, ünnepléses épületbe.

DECEMBER HUSZONKILENCEDIKE

AZ ESPERESEN, néhány papján s a szép esti imát előadó fiatal és öreg karénekesen kívül alig voltak huszan a székesegyházban. De Tusher úr egyike volt a szolgálattevő papoknak, nagy fekete parókával, tekintélyes hangon olvasta a könyörgést, a kórusülésen pedig még mindig fekete özvegyi fátyolban Esmond drága úrnője ült, mellette fia, aki nagyon megnőtt, valóban nemesarcú ifjú lett belőle, anyja kék szemével és velencei csipkegallérjára hulló fürtös, barna hajával — akár Van Dycknek egy szép képe. Monsieur Rigaud arcképe a gróf úrról, amelyet később festett róla Párizsban, csak francia változatát adja férfias, nyílt, angol arcának. Ha felnézett, két zafír sugár ragyogott fel szeméből, amilyenre, azt hiszem, egyetlen festő palettájának sincs megfelelő színe. Ezen a napon azonban nem sok esélye volt annak, hogy meg lehessen látni a kis lord ábrázatának ezt a különleges szépségét, mert az igazság az, hogy csaknem egész idő alatt lehúnyta szemét és minthogy a könyörgés elég hosszú volt, elaludt.

A zene véget ért, mylord felébredt, körülnézett, szeme megakadt a vele szembenülő Esmond úron, aki nem kis gyöngédséggel és mélabúval bámulta azt a két embert, aki olyan sok éven át szívének olyan nagy részét foglalta el, — ekkor Lord Castlewood összerezsent, meghúzta anyja köntösének ujját — mylady arca egész idő alatt alig emelkedett fel könyvéből — és így szólt: — Nézd, anyám! — olyan hangosan, hogy Esmond is meghallhatta a templom másik felében és az öreg esperes is mennyezetes székében. Lady Castlewood egy pillanatig arra nézett, amerre fia kérte, aztán ujjával csendre intette Franket; Esmond érezte, hogy egész arca elpirul és szíve dobog, amikor ez a drága hölgy még egyszer ránézett. Az

istentisztelet hátralevő része hamar elmúlt, Esmond nem is hallotta, valószínűleg úrnője sem, aki sűrűbbre vonta fátyolát, és nem is emelte fel többé fejét mindaddig, amíg az istentiszteletnek vége nem volt, az áldás el nem hangzott és az esperes úr s utána a lelkészek menete ki nem vonult a szentélyből.

Még mielőtt a papság kivonult, a kis Castlewood a padokon átmászva Esmondhoz rohant és hevesen megölelte. — Drága, drága, öreg Harry! — mondta. — Hát visszajöttél? Háborúban voltál? Magaddal viszel, ha újra elmégy? Miért nem írtál nekünk? Gyere anyámhoz!

Esmond úr alig tudott többet szólni, mint — Isten áldjon meg, fiam! — mert szíve annyira tele volt és olyan hálás a fiúnak e gyöngédségéért s éppen annyira meghatotta őt, hogy Franket láthatta, mint amennyire félt attól a másik találkozástól, amely előtte állt, mert nem tudta, nem utasítja-e őt vissza az özvegy éppen olyan kegyetlenül, mint egy évvel ez előtt.

— Kedves magától, hogy visszajött hozzánk, Henry — mondta Lady Esmond. — Gondoltam, hogy eljön.

— Olvastuk, hogy a flotta megérkezett Portsmouthba. Miért nem jöttél egyenesen Portsmouthból? — kérdezte Frank, vagyis a gróf úr, ahogy most már neveznem kell.

Esmond is gondolt erre. A fél szemét adta volna érte, ha újra megláthatta volna drága barátait, de azt hitte, úrnője eltiltotta őt a házától, ő pedig engedelmeskedett és távortartotta magát.

— Csak egy szavatokba került volna, hogy itt legyek — mondta.

A grófnő kezét nyujtotta neki, azt a kis fehér kezét: csak a jeggyűrű volt rajta. Minden kételynek vége volt. A bánat és idegenség éve elmúlt. Soha el nem váltak. Úrnője egész idő alatt soha el nem távozott lelkéből. Nem, egyszer sem. Nem, sem a börtönben, sem a táborban, sem az idegen parton az ellenség előtt, sem a tengeren, az ünnepélyes éjjel csillagai alatt, akkor sem, amikor a hajnal dicsfényes fölkeltét figyelte, még az asztal mellett sem, ahol barátaival mulatva ült, sőt még abban a színházban sem, ahol igyekezett elképzelni, hogy az a másik szem szebben ragyogott, mint ez. Lehet, hogy van ennél ragyogóbb szem, szebb arc, de nincs ilyen kedves... sem olyan édes hang, mint szeretett úrnőjének hangja, aki

ifjúságának nővére, anyja, istennője volt... nem istennő többé, mert Henry ismerte gyöngeségeit s gondolkodása, szenvedése, tapasztalata idősebbé tette nála, de mint nőt talán még gyöngédebben becézte magában, mint ahogy valaha is mint istenséget imádta. Mi is ez? Honnan ered az a titok, hogy egy kis kéz a legdrágább lehet az egész világon? Ki fejtí meg ezt a rejtvényt? Itt állt ez az asszony s fia, kedves fia ott állt Harry mellett. Itt állt ez az asszony, sírva és boldogan. Mindkét kezébe fogta Harry kezét, Harry érezte könnyeit. A kibékülés gyönyörűsége volt ez.

— Itt jön a Nagy Csizma — mondta Frank. — Itt jön Tusher.

Tusher meg is jelent magassarkú, csikorgó csizmában. Tom úr levetette fehér miseingét és reverendájában, nagy fekete parókájával jelent meg. Hogyan is lehetett Esmond egy pillanatig is féltékeny erre az emberre?

— Add a kezedet, Tom Tusher. — A káplán mélyen és ünnepélyesen meghajolt előtte. — Örülök, hogy láthatom, Esmond kapitány. — Mylorddal a *reddas incolumem precor*-t* olvastuk és nyugodtan állíthatom, hogy kapitány úrra alkalmaztam. Gadesi babérokkal tért vissza, és amikor hallottam, hogy ott tartózkodik, nyugodtan állíthatom, azt kívántam, bár lehetnék egy új Septimius. Gróf úr, emlékszik-e lordságod erre a sorra: „*Septimi Gades aditure mecum*”?**

— Van a földnek egy pontja, Tusher, amelyet jobban szeretek Gadesnél — mondta Esmond úr. — Mégpedig éppen az, ahol tisztelendőséged parókiája áll és ahol ifjúságunkat töltöttük.

— Az a ház, amelyhez engem annyi szent emlék fűz, — mondta Tusher úr és Harry visszaemlékezett, hogyan szokta Tomot az apja megverni — az a ház, amely oly közel áll az én tisztelt pártfogómhoz, az én legtiszteltebb pártfogónőmhöz, mindig drága otthonom lesz. De asszonyom, az egyházfi arra vár, hogy becsukhassa a kapukat ladységed mögött.

— És Harry nálunk marad vacsorára, hurrá, hurrá — kiáltotta mylord. — Anyám, hazaszaladok és megmondom

* Könyörgök, add vissza sértetlenül.

** Septimus, jössz-e velem Gadesbe (Cadizba?)

Beatrixnak kösse magára minden szalagját. Beatrix udvarhölgy, Harry, szép lány, huncut lány, jól megnőtt a kis kacér.

— A maga szíve sohasem húzott az egyházhoz, Harry — mondta az özvegy halk, szelíd hangon, amikor egymás mellett mentek. (Egyik percben úgy érezte Harry, mintha sohasem váltak volna el, másokban, mintha emberöltőket éltek volna egymástól távol.) — Mindig úgy gondoltam, hogy magának nem ez a hivatása s kár volna kizárni a világból. Csak elunta és emésztette volna magát Castlewoodban, jobb, hogy nevet igyekszik magának szerezni. Sokszor mondtam ezt drága uramnak is. Mennyire szerette magát! Az uram akarta, hogy velünk maradjon.

— Én sem kívántam magamnak jobbat, mint hogy mindig maguk mellett maradhassak — mondta Esmond úr.

— De jobb, hogy elment, Harry. Ha a világ nem adhat magának nyugalmat, akkor tudja majd, hol találhatja meg, de valakinek, akinek olyan erős a képzelete, és olyan heves a vágyakozása, mint a magáé, annak meg kell előbb ismernie a világot, mielőtt beleunna. Nem lehetett arra gondolni, vagy ha igen, akkor csak önzésem gondolhatott rá, hogy maga egy vidéki uraság káplánja és egy kisfiú nevelője legyen. Magában az Esmondok vére folyik és az mindig vad, ameddig fiatal. Nézze csak Francist, még csak tizenöt éves, és már alig tudom itthon tartani a fészkemben. Egyébről sem beszél, csak háborúról és mulatságról, és már a következő hadjáratban részt szeretne venni. Lehet, hogy ő és a fiatal Lord Churchill együtt megy el legközelebb. Lord Marlborough jó volt hozzánk, hiszen tudja, milyen kedvesek voltak szerencsétlenségünkben. Épp úgy a maga ... a maga apjának özvegye. Senki sem tudja, milyen jók az emberek, mindaddig, amíg a csapás próbát nem tesz velünk. Beatrix Lady Marlborough jósága folytán kapott állást az udvarban. Franket a lord kamarás vette pártfogásába. Az öreg grófnő pedig, apjának özvegye megígérte, hogy gondoskodik majd magáról ... megtette?

— Igen — felelte Esmond. — Lady Castlewood idáig nagyon kegyes volt hozzám és ha megváltozik, — tette hozzá vidáman — ahogy a nők szíve megváltozhatik, elég erős vagyok ahhoz, hogy elbírom saját terhemet, és valahogyan utat törjek magamnak. Valószínűleg nem karddal. Ezren is vannak, akik ebben tehetségesebbek nálam, de sok útja van annak,

hogy egy jóeszű és jónevelésű fiatalember érvényesüljön a világban, és én így vagy úgy, bizonyos vagyok az előmenetelemben! — Esmond máris talált pártfogókra a hadseregben, közöttük olyan embereket is, akik nagyon is segítségére lehetnek, és úrnőjének sorsa kecsegtető kilátásairól beszélt. Úgy mentek egymás mellett, lassan, a körük csukódó szürke félhomályban, mintha sohasem váltak volna el.

— És most, hogy mindjárt otthon leszünk, — folytatta a grófnő — tudtam, hogy el fog jönni, Harry, ha... ha csak azért is, hogy megbocsásson nekem, amiért olyan igazságtalanul beszéltem magával az után a szörnyű... szörnyű csapás után. Félig örült voltam a bánattól, amikor találkoztam magával. De most már tudom... elmondták nekem. Az a gazember, akinek a nevét soha nem tudom klejteni, még ő is megmondta, hogyan igyekezett a férjemről saját magára hárítani a párbajt, és magára is vállalta volna, szegény gyermekem, de isten akarata volt, hogy megbüntessen engem és drága uram elessék.

— Áldását adta rám a halálos ágyán — mondta Esmond. — Hála legyen istennek ezért az örökségért!

— Ámen, ámen, drága Henry — mondta a hölgy és megszorította a karját. — Tudtam róla. Atterbury úr, a St. Bride-i pap, akit magához hivatott, elmondta nekem. Én is hálát adtam érte istennek, és azóta is imáimba foglaltam.

— Sok keserves éjszakától kímélt volna meg, ha előbb elmondja — jegyezte meg Esmond úr.

— Tudom, tudom — felelte édesen, alázatos hangon, amelytől Esmond megbánta, hogy egyáltalában szemére merte vetni. — Tudom, milyen rosszszívű voltam, és én is szenvedtem tőle, drágám. Meggyóntam Atterbury úrnak... de nem mondhatok többet. Ő... nem, én mondtam, hogy nem írok magának és nem is megyek el magához... és jobb is lett volna, hogy ha már elszakadtunk, maradjunk elszakadva. De tudtam, hogy visszajön... bevallom. Egyikünk sem tehet róla. És ma, Henry, míg azt énekelték: „Amikor az Úr megszabadította Siont, hasonlók voltunk azokhoz, akik álmodnak”, úgy éreztem, igen, hogy hasonló vagyok azokhoz, akik álmodnak... azokhoz, akik álmodnak. Aztán ez jött: „Aki könnyhullatáskor vetnek, örömben aratnak, és aki sírva megy el, bizonyára örvendezve tér vissza, kévéit hozva magával”,

és ekkor felnéztem a könyvemből és megláttam magát. Nem lépett meg, amikor megláttam. Tudtam, hogy eljön, drágám, és láttam az arany napsugarakat a feje körül.

Szinte eszelős mosollyal mosolygott, amikor felnézett rá. Ezalatt feljött a hold és élesen csillogott a fagyos jégen. Esmond csak most láthatta tisztán édes, gondtól megviselt arcát.

— Tudja, milyen nap van ma? — folytatta a grófnő. — December huszonkilencedike... a maga születésnapja. De tavaly nem ittunk rá... nem, nem. Az uram kihűlt tetem, az én Harrym a halálán, az agyam lázban és borunk sem volt. De most... most visszajött, kévéit hozva magával, drágám. — Vad könnyekbe tört ki, miközben beszélt, nevetett és zokogott egyszerre a fiatalember szívére borulva és magánkívül kiáltotta: — „Kévéit hozva magával... kévéit hozva magával.”

Mint ahogy néha, amikor éjjélkor felnézett a fedélzetről a feje fölötti, feneketlen, csillagberagyogta mélységbe, az áhítatos csodálat elragadtatását érezte e végtelen ragyogás és szépség láttára — valahogyan így ígézte meg most e tiszta odaadás mélysége, amely elsőízben tárult fel előtte és szívét hálaadás töltötte meg. Irgalmas isten, kicsoda ő, a gyöngé és baráttalan lény, hogy ilyen szeretet áradjon ki rá? Nem hiába... nem hiába élt... rideg és hálátlan volna, ha ezt gondolná... akinek ilyen kincs jutott osztályrészül. Ehhez hasonlítva mi egyéb a becsvágy önző hiúságnál? Mit jelent gazdagnak lenni, híresnek lenni? Mi a haszna mindennek egy év múlva, amikor más nevek hangosabban zengenek a mienknél, amikor odalent fekszünk már a föld alá rejtőzve, koporsóra vésett üres címeinkkel? Csak az igaz szeretet él túl bennünket... követi emlékezetünket titkos áldással... vagy megelőz és közbenjár értünk. *Non omnis moriar**... ha holtan is élek egy vagy két gyöngéd szívben, s nem kárhoztam reménytelen életre, ha egy üdvözült eltávozott lélek még szeret és imádkozik értem.

— Ha... ha így van, drága asszonyom, — mondta Esmond úr — miért hagynám el valaha is? Ha isten e nagy jó-téteményben részesített... és ahogy most már tudom, közel

* Nem halok meg egészen.

hozzám vagy távol tőlem, az én legdrágább úrnőm szíve követ engem, hadd maradjon közelemben ez az áldás, hadd ne váljak el tőle mindaddig, amíg a halál el nem választ bennünket. Jöjjön el... Hagyjuk el ezt az Európát, hiszen olyan szomorú emlékezetű hely ez magának. Kezdjünk új életet egy új világban. Az én jó uram gyakran beszélt arról, hogy meglátogatja Virginiában azt a földet, amelyet Károly király adott nekünk... adott az ősenek. Frank nekünk adja majd. Ott senki sem kérdi, van-e folt a nevemen, az őserdőben senki sem tudakozódik a rangom után.

— És a gyerekeim... és a kötelességem... és az én jó apám, Henry? — tört ki belőle. — Nincs neki már senkije, csak én! Mert a nővérem is nemsokára elkerül a háztól és az öregember magára marad. Az új királynő uralkodása óta ő is konformista lett, és itt, Winchesterben, ahol szeretik, találta részére parókiát is. Ha majd a gyerekek elhagynak, nála maradok. Nem követhetem gyerekeimet a nagyvilágba, ahová az ő útjuk vezet... az csak megsebezne engem. Majd meglátogatnak és maga is meglátogat néha, Henry, igen, néha, mint most is, a szent advent idején, hogy még egyszer láthassam és megáldhassam.

— Én mindent elhagynék, hogy magát kövessem — mondta Esmond úr. — És maga nem tud ilyen nagylelkű lenni hozzám, drága asszonyom?

— Csitt, kisfiú — mondta a grófnő és ezúttal egy édesanya szelíd, panaszos hangján és pillantásával szólalt meg. — Maga előtt most nyílik meg a világ. Én olyan gyöngé és bűnös voltam, hogy el kell hagynom ezt a világot és bűnbocsánatért kell imádkoznom, kedves Henry. Ha kolostoraink volnának, mint valaha, mint ahogy a mi egyházunk sok papja is visszakívánja őket, gyakran gondolom, hogy visszavonulnék valamelyikbe és vezeklésben tölteném életemet. De még ott is szeretném magát... igen, semmi bűn nincs az olyan szeretetben, amilyen az enyém most, és az én drága uram is a mennyből beletekinthet a szívembe és tudhatja, hogy könnyeim kimosták onnan a bűnömet... és most... most ide rendel a kötelességem, a gyermekeim mellé, amíg szükségük van rá, és szegény öreg apám mellé, és...

— És nem mellém? — kérdezte Henry.

— Csitt! — mondta megint mylady és ajkához emelte

ujját. — Ápoltam magát, Harry. Maga nem láthatott engem, amikor himlőben feküdt és én ott ültem az ágya mellett. Ó! imádkoztam érte, hogy meghaljak, de akkor bűnben haltam volna meg, Henry. Borzasztó nekem visszatekinteni arra az időre. De most már vége, elmúlt és megbocsáttatott nekem. Ha megint szüksége lesz rám, megint eljövök bárhova is. Ha a szíve sebes lesz, jöjjön hozzám, drágám. Ne szóljon! Hadd mondjak el mindent. Maga sohasem volt belém szerelmes, kedves Henry... nem, most sem szerelmes és hálát adok érte az égnek. Figyeltem magát, és tudtam ezer jelből, hogy így van. Emlékszik, milyen boldog volt, hogy a kollégiumba mehetett? Én küldtem oda. Elmondtam ezt az apámnak és Atterbury úrnak is, amikor beszéltem vele Londonban. Mind a ketten feloldoztak... mind a ketten... és ők felszentelt emberek, hatalmuk van: köthetnek és oldhatnak. És megbocsátottak nekem, mint ahogy az én drága uram is megbocsátott nekem, mielőtt a mennybe ment.

— Azt hiszem, nem minden angyal lakik a mennyben — mondta Esmond úr. És mint ahogy fivér öleli magához nővérét, és mint ahogy anya borul a fia szívére — néhány percig úgy simult Esmondhoz szeretett úrnője és megáldotta őt.

Hetedik fejezet

FOGADTATÁSOM WALCOTE-BAN

AMIKOR FELÉRTEK a walcote-i házhoz, az ablakok barátságos üdvözléssel ragyogtak, az asztal vacsorára terítve a tölgyfaberakásos fogadószobában, úgy látszott, mintha bocsánat és szeretet várná megtérésekor a tékozló fiút. Kéthárom meghitt cseléd arca kémlelt ki a kapuból — ott volt az öreg házvezetőnő Castlewoodból és a fiatal Lockwood mylord narancsszínű és kék libériájában. Drága úrnője megszórította Esmond karját, amikor beléptek az előcsarnokba. Szeme leírhatatlan szeretettel sugárzott rá. — Isten hozta! — ez volt minden, amit mondott, felnézett rá és hátravetette szőke fürtjeit és fekete fátyolát. Édes, rózsás mosoly virágzott arcán: Harry úgy gondolta, sohasem látta még ilyen elbűvölőnek. Arcán a szépségnél ragyogóbb öröm tündökölt, megfogta fia kezét, aki az előcsarnokban várta anyját, de nem engedte el Esmond karját.

— Isten hozott, Harry! — visszhangozta utána a fiatal lord. — Mindnyájan a te üdvözlésedre gyűltünk össze. Itt az öreg Pincotné, ugye, hogy megszépült? — és Pincotné, aki öregebb lett, mint volt, de semmivel sem szebb, meghajította magát a kapitány előtt, ahogy Esmondot nevezte és azt mondotta mylordnak: — Nyughasson már!

— Ez meg Jack Lockwood, nagyszerű gránátos lesz belőle és belőlem is, mind a ketten a te századodba lépünk, bátyám. Amint tizenhétéves leszek, a hadsereghez megyek... minden úriember a hadsereghez megy. Nini! Ki jön itt? Hohó! — nevette el magát. — Trixy kisasszony új szalaggal, tudtam, hogy új szalagot vesz, amint meghallja, hogy egy kapitány érkezik vacsorára.

Ez a derűs beszélgetés a walcote-i kastély előcsarnokában folyt le, amelynek közepéből lépcső vezet fel egy nyitott folyosóra, onnan nyílnak a hálósobák ajtói s ezek egyikéből viaszgyertyával a kezében s a gyertyalángtól megvilágítva lépett ki Beatrix kisasszony — a fény éppen a bíborszínű szalagra esett és a legtündöklőbb fehér nyakra a világon.

Esmond egy gyereket hagyott el és a szokásosnál valamivel magasabb nőt talált, aki a szépségnek olyan kápráztató tökéletességét érte el, hogy Esmond szeme nyilván meglepetést, gyönyörűséget árult el láttára. Beatrix szemében olyan villogó és olvadó tündöklés sugárzott, hogy láttam, amikor egy egész társaság mintegy ellenállhatatlan vonzásban követte őt, és azon az estén, amikor a nagy Marlborough herceg a ramillies-i csata után megjelent a színházban és Beatrix véletlenül ugyanabban a pillanatban lépett be a nézőtér másik oldalán, mindenki felé fordult és őt nézte, nem a győztes hadvezért. Barna szépség volt, azaz szeme, haja, szemöldöke és szempillája fekete, fürtjei gazdag hullámokban omlottak vállára, de bőre olyan kápráztatóan fehér, mint hó a napsütésben, kivéve élénk piros orcáit és még mélyebben bíborszínű ajkát. Azt mondták róla, hogy szája és álla túlságosan nagy és duzzadt, s tán az is lett volna egy márvány istennőn, de nem egy eleven nőn, akinek szeme tűz volt, tekintete szerelem, hangja a legédesebb halk dallam, alakja tökéletes arányosság, egészség, határozottság, élénkség, földnek feszülő lába erős, de hajlékony, mozgása, akár gyors, akár lassú, mindig a tökéletes báj, fürge, mint egy nimfa, büszke, mint egy királynő, hol engedékeny, hol parancsoló, hol gúnyos... egyetlen mozdulata sem volt, amely ne lett volna szép. Ha e sorok írója rágondol, megint fiatalnak érzi magát és a szépség eszményképére emlékszik vissza.

Így, egyik szép, kerekded karjával ruháját felfogva, másikon a gyertyát tartva, jött le a lépcsőn Esmond üdvözlésére.

— A piros harisnyáját és a fehér cipőjét vette fel — szólt mylord még mindig nevetve. — Ó, szép kisasszonyom! — Így akarja kivetni hálóját a kapitányra? — Beatrix közeledett Esmondra tündöklő mosollyal, az pedig nem tudott máshová nézni, csak az ő szemébe. A lány előre lépett, fejét is előre

nyújtotta, mintha azt akarná, hogy Esmond megcsókolja, akárcsak amikor még gyerek volt.

— Álj, — mondta Beatrix — túlságosan felnőttem ehhez! Isten hozta, Harry bátyám — és huncutul bókolt előtte, majdnem földig hajolva a legkecsesebb ívben, közben a legragyogóbb szemmel, a legédesebb mosollyal nézett fölfelé. Úgy látsozott, mintha maga a szerelem sugárzanék belőle. Harry szeme olyan elragadtatással csüngött rajta, ahogyan Milton írja le az első szerelmest e világon.

— *N'est ce pas?** — kérdezte mylady halk, édes hangon, még mindig Esmond karján.

Esmond megrezzenve, elpirulva fordult meg és találkozott úrnőjének tiszta szemével. Elfeledte őt, elragadtatott csodálatban a *filia pulchrior* iránt.

— Jobb láb előre, lábujj kifelé, így, na most még egy bókot, Trixy, hogy megmutathasd a piros harisnyádat. Ezüst hímzés van rajta, Harry, az öreg grófnő küldte. Azért ment föl a szobájába, hogy felhúzza — kiáltotta mylord.

— Csitt, te buta gyerek — mondta a kisasszony és csókokkal hallgattatta el öccsét, aztán meg kellett csókolnia mamáját is, de egész idő alatt Harryra nézett Harry úrnőjének válla fölött. És ha nem is csókolta meg, mindkét kezét odanyújtotta neki, úgy fogta meg Harry kezét és így szólt: — Ó, Harry, annyira, de annyira örülök, hogy eljött!

— Szalonka lesz vacsorára — mondta mylord. — Hurrá! Olyan kiéheztető prédikáció volt.

— Ma van december huszonkilencedike és a mi Harrynk hazatért.

— Hurrá, öreg Pincotné! — mondta újra mylord és az én drága asszonyom ajka, mintha imát rebegett volna. Úgy akarta, hogy Harry vezesse Beatrixot vacsorához, ő maga pedig a fiatal gróf karján ment, nemsokára megérkezett a vacsorához Tom Tusher is, akit az öttagú társaságból négyen akárhová kívántak. El is ment, mihelyt a csemegét feltálaták, aztán a kandalló nagy, lobogó lángja mellett, miközben úrnője vagy a piruló bájú Beatrix töltögette poharát, Harry elmondta hadjáratának történetét és életének leggyönyörűbb estéjét töltötte velük. Reggel a nap jóval Harry előtt felkelt,

* No, ugye?

olyan mély, olyan édes, olyan üdítő volt az álma. Úgy ébredt, mintha egész éjszaka angyalok vigyáztak volna az ágya mellett. És el merem mondani, hogy valaki, épp olyan tiszta és szeretettel teljes, mint egy angyal, imáiban megáldotta az álmát.

Másnap reggel, a ház szokása szerint, a káplán imákat olvasott fel a walcote-i kis családi körnek — Esmond úgy vette észre, hogy Beatrix kisasszony nem nagyon figyel Tusher buzdításaira, mert szeme mindenfelé elkószált a könnyörgés alatt, legalábbis valahányszor Harry felnézett, találkozott a tekintetével. Lehet, hogy ő sem figyelt nagyon a káplán őtisztelendőségére. „Ez lehetett volna az én életem is”, gondolta, „ez lehetett volna a kötelességem mostantól öreg koromig, és hát nem lett volna-e kellemes drága barátaim mellett lenni és soha el nem válni tőlük? Amíg csak... amíg csak a kiválasztott szerelmes el nem jön, hogy elvigye a szép Beatrixot” — és Tom Tusher fejtegetéseinek legjobb része, bármilyen tudós és ékeesszóló lett volna is, mindenestül elvesztett szegény Harryra nézve, mert a kiválasztott szerelmes gondolata kiűzte fejéből a prédikátort.

Imádkozás közben Beatrix valamivel Harry Esmond előtt térdelt. A piros harisnyát felcserélte szürke harisnyára és fekete cipőre s ez kiemelte lába teljes szépségét. A tavasz minden rózsája sem versenghetett bőrének tündöklésével s Esmond úgy gondolta, sohasem látott még olyat, mint szemének napsütéses csillogása. A grófnő fáradtnak hatott, mintha csak virrasztott volna, arca sápadt volt.

Beatrix kisasszony észrevette anyján a gyöngélkedés jeleit és sajnálkozott miattuk. — Öregasszony vagyok, — mondta mylady kedves mosollyal — nem remélhetem már, hogy olyan fiatalos lesz a külsőm, mint a tied, drágám.

— Ha száz évig él, sem lesz olyan a külseje, mint anyámnak — mondta mylord s átölelte anyja derekát és megcsókolta kezét.

— Maga is olyan csunyanak lát, bátyám? — kérdezte Beatrix egészen Esmondhoz fordulva, csinos arca olyan közel Harry állához, hogy lágy, illatos haja is hozzáért. Ujjának hegyével Esmondnak karját érintette, míg beszélt, az pedig másik kezét a Beatrixéra tette.

— Én olyan vagyok, mintha a tükre volnék magának, — felelte Esmond — az pedig nem hízelelget.

— Azt akarja mondani ezzel, hogy mindig ránézel, drágám — szólt közbe anyja enyelegve. Beatrix erre elszökött Esmondtól, mamájához szaladt, megcsókolta és szép kis kezével fogta be a grófnő száját.

— Jó is Harryra nézni — mondta mylady és gyöngéd szeme a fiatalemberre tekintett.

— Ha jó egy boldog arcra nézni, — felelte az — az enyémben csakugyan azt láthat. — Sóhajtva mondta erre mylady: — Ámen — s Harry úgy gondolta, hogy drága urának emléke ébredt fel benne és merítette vissza bánatába, mert arca elvesztette mosolyát s újra felöltötte mélabús tekintetét.

— De Harry, igazán, milyen szépek vagyunk bíborban, ezüstben, fekete parókában! — kiáltotta mylord. — Anyám, én is meguntam már a saját hajamat, mikor kapok parókát? És honnan szerezted a nyakkendődet, Harry?

— A grófnő csipkéiből — felelte Harry. — Ő adta nekem, sok más szép holmival együtt.

— Az özvegy grófnő nem is olyan rossz asszony — folytatta mylord.

— Nem is olyan... olyan piros, mint amilyenre festi magát — mondta Beatrix kisasszony.

Öccse nevetni kezdett. — Megmondom neki, mit mondtál róla, esküszöm, Trixy, megmondom! — kiáltotta.

— Ugyis tudni fogja, hogy nem a te szellemességed, gróf úr — mondta Beatrix kisasszony.

— Csak nem veszekszünk már első nap, hogy Harry itt van, ugye, anyám? — mondta az ifjú lord. — Hadd lássuk, talán megkezdhetjük az új évet hadakozás nélkül. Vegyél a karácsonyi süteményből. Hozzák már a söröskancsót... nem, Pincotné az a teával.

— Melyikből óhajt a kapitány úr? — kérdezte Beatrix kisasszony.

— Hallod-e Harry, — vágott közbe mylord — reggeli után megmutatom neked a lovaimat, este meg elmegyünk madarászni, hétfőn pedig kakasviadal lesz Winchesterben... szeretted a kakasviadalt, Harry?... A sussexi és a hampshire-i

urak között tíz font a tét minden viadalban és ötven font a döntőben, amelyben huszonegy kakas vesz részt.

— És te, Beatrix, mivel mulattatod rokonunkat? — kérdezte mylady.

— Én majd hallgatom őt — mondta Beatrix. — Bizonyos, hogy ezer mondanivalója van. És már féltékeny is vagyok a spanyol hölgyekre. Szép volt az a cadizi apáca, akit megmentett a katonáktól? A legénye beszélt róla tegnap este a konyhában, Betty kisasszony pedig elmondta nekem ma reggel, miközben fésült. Azt is mondja a legénye, hogy bizonyosan szerelmes, mert egész éjszaka a fedélzeten üldögélt és egész nap verseket írkált a naplójába. — Harry úgy gondolta, hogy ha tegnap még nem volt miről verset írnia, ma már talált témát és a költők valamennyi Lindamirája és Ardeliája fele olyan szép sincs, mint ez a fiatal teremtés, de ezt nem mondta hangosan, — kimondta helyette valaki.

Ez a valaki drága úrnője volt, aki ebédután, amikor a fiatalok kimentek, gyerekeiről kezdett beszélni Esmond úrral, egyiknek is, másiknak is a jelleméről, anyai reményeiről, aggodalmairól. — Nem azalatt féltem őket, — mondta — míg idehaza vannak anyjuk fészkében, hanem amikor kilépnek a nagyvilágba, ahova már nem tudom követni őket. Beatrix jövő évben kezdi meg udvarhölgyi szolgálatát. Bizonyára hallott valami mendemondát arról a... Lord Blandfordról. Mindaketten gyerekek voltak még, az egész csak üres beszéd. Tudom, hogy rokonom, Lord Blandford anyja sohasem engedné meg, hogy ilyen szegény nőt vegyen feleségül, amilyen Beatrix. Aligha van olyan hercegnő Európában, akiről azt hinné, hogy elég jó a fiának, meg az ő nagyravágyásának.

— Nincs Európában olyan hercegnő, akit össze lehetne hasonlítani Beatrix-szal — felelte Esmond.

— Szépségben? Talán nem — felelte mylady. — Nagyon szép, ugye? Nem vakít el az anyai részrehajlás. Megfigyeltem magát tegnap este, amikor a lányom lejött a lépcsőn: olvastam a maga arcából. Mi nők akkor is nézünk, amikor maguk nem is képzelik, hogy nézünk, és jobb a szemünk, mint maguk hinnék, kedves Harry: most is, amikor a maga költeményeiről beszéltek... egész szép sorokat írt kisfiú korában... maga azt gondolta, hogy Beatrix szép verstéma volna, ugye, Harry? — A fiatal úriember nem tehetett egyebet, mint hogy válasz

helyett elpirult. — Igaz is... nem maga az első, akit rabul ejtett az ő szép arca. Hamar megvan az ilyesmi. Olyan ragyogó szempár, mint az övé, hamar megismeri a hatalmát, és nagyon korán kezdi gyakorolni. — És élesen Harryra pillantva, a szép özvegy magára hagyta.

És így is van. Egy ragyogó szempárnak egy tucat tekintete elegendő ahhoz, hogy leigázzon egy férfit, hogy rabzolgává tegye, lángba borítsa, rábírja a feledésre: annyira elkápráztatja, hogy a mult azonnal elhomályosul előtte, és olyan értéket lát ebben a szempárban, hogy életét adná a birtoklásáért. Mi is a legjobb barátok gyöngéd szeretete ezzel a kincssel összehasonlítva? Lehet-e az emlék olyan erős, mint a várakozás? a megvalósulás, mint az éhség? A hála, mint a vágy? Láttam királyi gyémántokat Európa kincstáraiban és arra gondoltam, milyen háborúkat vívtak értük; milyen mongol uralkodókat fosztottak meg trónjuktól, vagy fojtottak meg értük, vagy váltottak ki velük, mennyi milliót fordítottak a megvásárlásukra, mennyi merész élet pusztult el, amíg kiásták ezeket a kis ragyogó játékszereket, amiket nem becsülik többre a kalapom csatjánál. Éppen így vannak más csillogó csecsebecsék is, — azok is ritka anyagból — azokért is mindig rá lehetett bírni a férfiakat, hogy öljenek és hadakozzanak, amióta csak az emberiség élete megkezdődött, de ezek csak néhány évig tartanak, aztán elmúlik szikrázásuk. Hol vannak az ékszerek, amelyek Kleopátra homloka alatt fénylettek, vagy Helena szemüregében ragyogtak?

Egy nappal azután, hogy Esmond Walcote-ba érkezett, Tom Tusher szünidőt kapott s legjobb ruhájában, díszes övvel elindult annak a fiatal nőnek udvarlására, akit a tiszteletes úr feleségül akart venni és aki, mint kiderült, nem egy gróf özvegye volt, hanem egy southamptoni serfőzőé, kétezer font vagyonnal, mert a derék Tom szíve olyan pontos ellenőrzés alatt állt, hogy kellő hozomány nélkül maga Vénusz sem tudta volna izgalomba hozni. Így hát elnyargalt nehéz léptű heréltjén, hogy kövesse a maga poroszkáló szerelmét, s ott hagyta Esmondot drága úrnőjének és lányának társaságában, s hogy egvütt mulasson a fiatal lorddal, aki nemcsak attól volt elbűvölve, hogy régi barátiával találkozhatott, hanem attól is, hogy megszabadulhatott nevelőjétől és latin könyveitől.

A fiú a maga nyílt, mesterkéletlen módján beszélt dolgokról és emberekről s nem utolsósorban saját magáról. Könnyű volt észrevenni, hogy ő és testvére fölényben voltak gyöngéd anyjukkal szemben, és bár a kedves hölgy kitartott amellett, hogy mindkettőt egyformán szereti, — nem volt nehéz észrevenni, hogy Frank volt anyjának kedvence. Uralkodott az egész háznép fölött — kivéve persze a lázadó Beatrixot — most is épp úgy, mint amikor gyerekkorában zsarnokoskodott a falusi gyerekeken, akiket katonásdi közben alaposan megbotoztatott, akár a legmarkosabb káplár. Ami Tom Tushert illeti, a tiszteletes úr ugyanolyan udvarias és alázatos volt a fiatal lorddal, mint minden előkelő emberrel, akármilyen korú vagy természetű volt is. De az is igaz, hogy ezt a fiút lehetetlen volt nem szeretni, olyan nyílt és megnyerő volt a modora, szépsége, vidámsága, csengő nevetése, hangjának jóleső dallama. Bárhova ment, mindenkit elbűvölt, mindenkin uralkodott. Azt hiszem, öreg nagyapja, az esperes és a mogorva, öreg házvezetőnő, Pincotné asszony, éppen úgy a rabszolgája volt, mint az anyja, és ami Esmondot illeti, ő is rögtön alávetette magát a fiú bizonyos elragadó fölényének, és épp olyan rabszolgája volt, mint a család többi tagja. Amilyen öröme telt már Frank puszta társaságában és a vele való beszélgetésben, több volt, mint amit valaha is más férfi társaságában élvezett, akármilyen remek társalgó vagy híres szellem volt is az. Frank puszta jelenléte napsütést hozott a szobába, nevetésének, fecsegésének, előkelő szépségének és ragyogó tekintetének leírhatatlanul vidító és elbűvölő hatása volt. A legkisebb nélkülözés emlegetésére erszényébe nyult s együttérzése és nagylelkűsége kiapadhatatlan volt. Ahogyan a nők szerették és becézték, amikor egy vagy két évvel később, még jóformán mint kisfiú, a nagyvilágba lépett, a bolondságok, amiket elkövettek érte, — persze ő is értük — Rochester pályafutását idézték vissza és túltettek Grammont sikerein. Még a hitelezői is szerették, s a legfösvényebb uzsorások, sőt néhányan a másik nem rideg prűdieiből is, semmit sem tudtak megtagadni tőle. Nem volt szellemesebb más férfinál, de amit mondott, azt úgy mondta és úgy nézett közben, ahogyan semilven más férfi nem tudott beszélni és nézni. Láttam, amikor Brüsszelben a színház előcsarnokában körültolongták a nők, és amikor bent ült a színházban, többen figyelték őt, mint

a színészeket, s emlékszem, hogy amikor Ramillies-nél megsebesült és földre bukott, egy nagy, vaskos, vöröshajú, skót őrmester elhajította alabárdját, zokogni kezdett, mint egy asszony, úgy kapta az ölébe Franket, mint egy gyereket, és úgy vitte ki a tűzből. Ez a fivér és nővér a legszebb testvérpár volt, akit valaha láttam, de miután a gróf kirepült az anyai fészekből, azután már ritkán lehetett kettejüket együtt látni.

Két nappal Esmond érkezése után együtt ültek ebédnél, az év utolsó napja volt s Harry Esmondnak olyan boldog nap, hogy ennek az öröme megérte mindazt a kint, amit előzőleg elviselt és elfelejtett, — ekkor a fiatal lord megtöltötte serlegét, felszólította Harryt, hogy kövesse példáját, aztán hűgára ivott s ezzel a címmel köszöntötte: „Márkiné!”.

— Márkiné! — kiáltotta Harry szorongó csodálkozással, mert kíváncsi és féltékeny volt egyszerre.

— Sületlenség, mylord — mondta Beatrix fejét hátravetve. A grófnő egy pillanatig Esmondra nézett, aztán lesütötte szemét.

— Blandford márkiné — mondta Frank. — Hát nem tudod... nem mondta el neked a Piros Sárkány? — Ilyen és hasonló neveken szokta szólítani mylord a chelsea-i özvegyet. — Blandford egy fürtöt kapott a hajából, a hercegnő térden állva találta őt Trixy kisasszony előtt, pofonvágtá és azt mondta, hogy Hare doktor vesszőzze meg őt.

— Bár Tusher úr is megvesszőzne téged — mondta Beatrix.

Mylady csak ennyit jegyzett meg: — Remélem, ezeket az ostoba históriákat csak itthon mondod el, Francis.

— Dehát igaz, szavamra mondom — folytatta Frank. — Nézd csak, Harry milyen mérgesen fintorog, Beatrix pedig olyan piros lett, mint az ezüst hímzéses harisnyája.

— Azt hiszem, legjobb, ha az urakat boruk mellett hagyjuk, hadd beszéljék ki magukat — mondta Beatrix kisasszony, egy fiatal királynő magatartásával felállt és hullámozó, suhogó ruháját karjára vetve elhagyta a szobát — anyja követte.

Lady Castlewood megint Esmondra nézett, miközben megállt, lehajolt, megcsókolta Franket. — Ne beszélj ilyen butaságokat, fiam, — mondta — és ne igyál sok bort: Harry soha-

sem szerette a bort. — Aztán ő is elment fekete ruhájában, szép, gyöngéd arca visszafordult a fiatalemberre.

— Dehát a fenébe is! Amikor igaz — monta Frank s már egész lordszerűen kortyolta borát. — Mi a véleményed erről a lisszaboniról? Valódi collaresi! Jobb, mint az a nehéz portói: egy spanyol hajóról kaptuk, amelyik a múlt évben jött meg Vigóból. Az anyám Southamptonban vette, amikor a hajó ott horgonyzott: a *Róza*, Hawkins kapitánnyal.

— De hiszen azon a hajón érkeztem haza én is — mondta Harry.

— Akkor hát jó barátot és jó bort hozott haza — mondta mylord. — Én mondom, Harry, egész más volna, ha nem volna az a sötét folt a születéseden.

— És mi volna, ha nem volna az a sötét folt a születésemén? — kérdezte Harry.

— Tegyük fel, hogy beállok a hadseregbe és megölnek... minden úriember a hadsereghez megy... ki visel gondot az asszonyokra? Trixynek nem lesz maradása itthon, anyám szerelmes beléd... igen, azt hiszem, anyám szerelmes beléd. Mindig téged dicsér, mindig rólad beszél, és amikor Southamptonba ment, hogy meglássa a hajót, már akkor rájöttem. De hát lásd be, ez lehetetlen; mi Anglia legrégibb véréből származunk, a Hódítóval együtt jöttünk be, csak bárók voltunk... de hát mit tesz az? azt is úgy erőszakolták ránk. Első Jakab erőszakolta az ükapánkra. Mi felette állunk a címeknek, nekünk, a régi angol nemességnek, nincs ilyesmire szükségünk: a királyné naponta csinálhat herceget bárkiből. Nézd csak Blandford apját, Churchill herceget és Jennings hercegnőt, kik voltak ezek, Harry? És a fene egye meg, kicsodák most, hogy olyan magasan hordják az orrukat előttünk? Kik voltak, amikor a mi ősünk Henrik királlyal lovagolt Azincourt-nál és megtöltötte a francia király kupáját Poitiers után? Szent Györgyre! Miért is ne venné el Blandford Beatrixot? Esküszöm, el fogja venni Beatrixot, vagy számot ad nekem róla, miért nem veszi el. A legjobb angol vérrel házasodunk össze, és senki mással, csak a legjobb angol vérrel! Te is Esmond vagy és nem tehetsz a születésedről, fiam. No még egy kancsóval! Micsoda? Nem kell több? Ennek is én ittam meg a háromnegyedét. Sok éjszakán át ittam én az apámmal... Te férfiasan mellette áll-

tál, Harry, nem hagytad cserben saját véredet, a szerencsétlenségedről pedig nem tehetsz, tudod... arról senki sem tehet.

Az idősebbik fiú azt mondta, bemegy úrnőjéhez teázni. A fiatalabbik kipirult arccal, emelkedett hangon kezdte el énekelni egy dal töredékét, aztán kiment a szobából. Esmond hallotta, hogy rögtön a kutyáit hívta, azokat becézte, hozzájuk beszélt és százféle tekintete és mozdulata, hangárnyalata és járása emlékeztette Harryt a halott lordra, Frank apjára.

Így mult el Szilveszter éjszakája, a társaság jóval éjjél előtt eloszlott, mert Lady Castlewood kétségkívül visszaemlékezett azokra a régebbi Szilveszter estékre, amikor folytak a köszöntők, harsogott a nevetés, annak társaságában, akinek most egyremennek az évek, a múlt, a jelen és a jövő, — így hát myladynek nem volt most kedve gyerekeivel együtt ülni, és megvárni, míg a székesegyház harangjai megkondulnak az 1703-as év születésére. Esmond hallotta a harangszót, miközben szobájában ült s kandallójának tüze mellett merengve figyelt az utolsó rezgésekre, aztán kinézett az ablakon a város felé s a fagyos ég alatt felmeredő székesegyház nagy, szürke tornyaira, fölöttük az élesen ragyogó csillagokra.

Kétségkívül e tündöklő égitestek látványa juttatott eszébe másféle csillagokat. „Így hát máris kárt tett valakiben a szeme,” gondolta Esmond, „de kiben? Ki tudná megmondani nekem?” Szerencsére itt volt rokona és Esmond tudta, hogy nem nagy nehézség árán a fiú nyílt beszédéből megismerheti Beatrix kisasszony történetét.

CSALÁDI BESZÉLGETÉS

AMIT HARRY legjobban csodált s amiért legjobban behódolt szép fiúrokonának — mert miért is állna neki ellent? — az a nyugodt, pártfogói modor volt, amelyet az ifjú lord elsajátított, mintha a parancsolás kétségtelen joga volna és az egész rangján aluli világnak meg kellene hajolnia Castlewood gróf előtt.

— Tudom a helyemet, Harry — mondta. — Nem vagyok gőgös... a fiúk a winchesteri kollégiumban azt mondják, gőgös vagyok, de nem vagyok gőgös. Egyszerűen csak Francis James Castlewood vagyok, Irország peerje. Lehettem volna... erről tudsz?... Francis James Esmond, angol márkí. Az elhunyt lord visszautasította ezt a címet, amelyet keresztapám, a boldogult király öfelsége ajánlott fel neki. Erről tudnod kéne... tudod, te is a családjunkba tartozol... nem tehetsz arról a sötét foltról, Harrym, drága barátom, még ezt beleszámítva is Anglia egyik legjobb családjába tartozol, nem hagytad cserben az apámat, és esküszöm, én sem hagylak cserben téged. Amíg Francis James Castlewood grófnak lesz egy shillingje is, addig neked is lesz barátod, Harry. Most 1703-ban vagyunk... 1709-ben leszek nagykorú. Akkor majd visszajövök Castlewoodba, Castlewoodban akarok élni, felépítem a kastélyt. Addigra rendbejön a birtokom. Az elhunyt gróf nem jól gazdálkodott a birtokommal s elég rossz állapotban hagyta hátra. Az anyám takarékosan él, mint láthatod, és nem úgy tart engem, ahogy egy peerhez illik, hiszen csak két lovam van, egy nevelőm és egy legényem, aki egyszerre inas és lovász. De ha nagykorú leszek, majd rendbehozom ezeket a dolgokat, Harry. Olyan lesz a házunk, amilyennek lennie kell. Mindig eljössz Castlewoodba, ugye? Mindig fenntartjuk számodra két

szobádat az udvarban, és ha bárki megsértene... a fene belé! arra majd *nekem* lesz gondom. Korán nősülök... Trixy ad-digra valószínűleg hercegnő lesz, mert tudod, egy nap vala-milyen ágyúgolyó leütheti őkegyelmességét.

— Hogy érted ezt? — kérdezte Harry.

— Csitt, kedvesem! — mondta a gróf úr. — Szent Györgyre mondom, te a családhoz tartozol... hűséges vagy hozzánk, és elmondok neked mindent. Blandford feleségül veszi... vagy... — s ekkor kis kezével megérintette kardját — hiszen érted már. Blandford jól tudja, ki bánik kettőnk közül jobban a karddal. Ledöföm őt törrel, spádéval, karddal vagy vívótőrrel, ahogy neki tetszik. Már összemértük a kardunkat, Harry, és fogadni mernék, tudja rólam, hogy olyan ember vagyok, aki-vel nem lehet tréfálni.

— Csak nem azt akarod mondani, — kérdezte Harry el-leplezve nevetését, de nem a csodálkozását — hogy kardéllal kényszerítheted Lord Blandfordot, e királyság legelső embe-rének fiát, hogy feleségül vegye a húgodat?

— Azt akarom mondani, hogy anyai ágon unokatestvérek vagyunk, bár ezzel nincs mit kérkedni. Azt akarom mondani, hogy egy Esmond ér annyit, mint egy Churchill, és ha a király visszatér, Esmond márkí húga nem áll alább senki főúr lá-nyánál ebben a királyságban. Csak két márkí él egész Angliá-ban, William Herbert Powis márkí és Francis James Esmond márkí és figyelj csak, Harry... de esküdj meg, hogy ezt soha nem említed senkinek. Add úri becsületszavadat, mert hiszen úr vagy, bár csak...

— Jó, jó! — mondta Harry kissé türelmetlenül.

— No jó. Tehát amikor az elhunyt gróf szerencsétlensége után anyám felment velünk Londonba, hogy igazságot kérjen nektek... ami Mohunt illeti, annak vérét veszem, olyan bizo-nyosan, ahogy Francis Esmond gróf a nevem... és akkor unokanővérünkhöz, Lady Marlborough-hoz szálltunk, akivel olyan hosszú ideig haragban voltunk, de amikor az a csapás ért minket, nem hagyta cserben véreit... az özvegy grófnő sem hagyta cserben véreit... te sem. Nos tehát, miközben anyám ott járt kérésével az orániai hercegnél... mert én so-hasem nevezem őt királynak, és miközben te börtönben vol-tál, Lord Marlborough házában laktunk, de ő csak kevés ideig tartózkodott otthon, mert aztán elment a hadsereggel Hol-

landiába. És akkor... de ugye, Harry, nem mondd el senkinek?

Harry újra titoktartást fogadott.

— Tudod, és akkor ott mindenféle tréfa járt, Lady Marlborough nagyon szeretett minket, azt mondta, apródja leszek, Trixyt pedig felvétette udvarhölgynek, és mialatt anyám odafent sírt a szobájában, mi mindig odalent mulattunk, tudod, és a hercegnő csókolgatott engem, meg a lányai is, Blandford pedig borzasztóan beleszeretett Trixybe és Trixynek is tetszett a fiú és akkor egy napon... Blandford megcsókolta az ajtó mögött... de ő kezdte... és a hercegnő rajtakapta és akkora pofont adott Trixynek is meg Blandfordnak is, csak láttad volna! Azt mondta, hogy rögtön mennünk kell, és leszidta anyámat, amiért tudott az egész ügyről, pedig nem tudott... egyébre sem gondolt, csak apára. Aztán így jöttünk le Walcote-ba, Blandfordot pedig bezárta a mamája és nem engedte meg neki, hogy lássa Trixyt. De én hozzá tudtam férni. Végigmásztam a csatornán, aztán be az ablakon és ott láttam sírni a szobában.

— „Márki,” mondtam, amikor felnyitotta az ablakot és besegített rajta, „tudod, hogy van kardom”, mert akkor is viseltem.

— „Ó, gróf,” mondta ő, „ó, drága Frankem”, s karomba vetette magát és zokogni kezdett. „Úgy szeretem Beatrix kisasszonyt, hogy belehalok, ha nem kapom meg.”

— „Drága Blandfordom,” mondtam én, „fiatal vagy még ahhoz, hogy nősülésre gondolj”, mert még csak tizenöt éves volt és ilyen fiatal fiú aligha tehet ilyesmit, tudod.

— „Húsz évig is várok, ha kellek neki”, felelte. „Soha nem nősülök... nem, soha, soha, ha nem őt vehetem el. Nem, még hercegnőt sem veszek el, pedig örökké ezt tervezik velem. Ha Beatrix vár rám, Blandfordja esküszik, hogy hűséges lesz hozzá.” És fölírta egy darab papírra (de nem jó helyesírással, mert azt írta: „Kees vagok veeremmel kezeseadni” és tudod, Harry, nem így írják helvesen), és megfogadta, hogy nem vesz el senki mást, csak a méltóságos Gertrude Beatrix Esmond kisasszonyt, legkedvesebb barátjának, Francis James, ötödik Castlewood grófnak egyetlen nővérét. És akkor adtam neki egy fürtöt Beatrix hajából.

— Egy fürtöt a hajából? — kiáltotta Esmond.

— Igen. Trixy adta nekem, azután, hogy a hercegnő összeszidta, még ugyanazon a napon. Annyi bizonyos, hogy nekem nem kellett, így hát neki adtam, és búcsúzáskor megcsókoltuk egymást és azt mondtuk: „Isten veled, testvér!” Aztán visszajutottam a csatornán át, még aznap este elindultunk haza. Ő a királyi kollégiumba ment, Cambridge-be, de én is nemsokára Cambridge-be megyek, és ha nem állja ígéretét, mert azóta csak egyszer írt... ő tudja, Harry, hogy van kardom. Na gyérünk, és nézzük meg a kakasviadalt Winchesterben.

— De én azt mondom — tette hozzá némi szünet után nevetve — nem hiszem, hogy Trixynek meghasad utána a szíve. Dehogyan hasad! Akárhonnan lát egy férfit, azonnal szemezni kezd vele, és a Queen's Crawley-i fiatal Sir Wilmot Crawley meg az alresfordi Anthony Henley egy hónappal ezelőtt a winchesteri bátkor kardot rántottak egymásra Beatrix miatt.

Ezen az éjszakán Harry úr álma semmiképpen sem volt olyan kellemes, olyan édes, mint az első két este Walcote-ra érkezése után. „Így hát az a ragyogó szem már másra is tündökölt,” gondolta, „és a szép száj vagy legalábbis az arc megkezdte azt a munkát, amelyikre született. Ez a lány még nincs tizenhatéves és már egy fiatal úriember sirdogál a hajfürtje fölött, két vidéki földesúr pedig már hajlandó elmetszeni egymás torkát azért a megtiszteltetésért, hogy táncolhasson vele. Milyen bolond is vagyok, hogy ezt a szenvedélyt dédelgetem magamban, és ilyen ostoba lángban perzselem meg a szárnyamat! Inkább azt mondhatnám, a mankómat. Igaz, csak nyolc év a különbség köztünk, de harminc évvel többet éltem, mint ő. Hogyan is remélhetném, hogy ilyen édes teremtésnek valaha is tetszhetnék az én durva modorom, komor arcom. Ha mégannyi érdemet és végül majd nevet is szerzek magamnak, — meghallgathat-e valaha is? Neki márkinénak kell lennie, én meg névtelen fattyú maradok. Ó, uram!” Miután idáig jutott, szenvedélyes bánattal kezdett arra a fogadalomra gondolni, amelyet szegény, haldokló urának tett. „Ó, legdrágább, legjóságosabb úrnóm, megelégszel-e az áldozattal, amit érted hoz a szegény árva fiú, akit szeretsz és aki annyira szeret téged?”

Erre következett a kísértés még hevesebb kínja. „Csak egy szavamba, csak egy kimagyarázó hangomba kerülne,” gondolta Harry, „és mindez megváltoznék; de nem, hiszen

megesküdtem rá jótevőm halálos ágyánál. Érte és övéért, az elmúlt napok megszentelt kedvességéért, szeretetéért ígértem meg neki, és az ég adjon erőt, hogy megtarthassam fogadalmamat!”

Másnap Esmond igyekezett a rendesnél derűsebb és vidámabb lenni, amikor reggelinél barátaival találkozott, és egy jellel sem árulta el, mi megy végbe lelkében. Drága úrnője azonban, akinek tiszta szemét, ügylátszik, nem kerülte el egyetlen érzelemváltozása sem, észrevette, hogy valami megzavarta a fiatalembert, mert reggeli közben nem egyszer aggodva nézett felé s amikor Esmond reggeli után felment szobájába, mylady nemsokára követte és kopogott ajtaján.

Amint belépett, kétségtelenül világossá vált előtte minden, mert a mi fiatalurunkat poggyászának csomagolása közben találta, Esmond ugyanis végre akarta hajtani éjszakai elhatározását, hogy gyorsan kitér a kísértés elől.

A grófnő gondosan becsukta maga mögött az ajtót, aztán nekitámaszkodott nagyon sápadtan, karját összekulcsolta mellén s lenézett a fiatalembere, aki szanaszét heverő holmija mellett térdelt. — Ilyen hamar elmegy? — kérdezte.

Esmond felállt térdelő helyzetéből, valószínűleg pirult is, hogy így tettenérték, megfogta és megcsókolta a grófnő kis kezét, azt, amelyiken a jeggyűrűt hordta.

— Legjobb így, drága úrnóm — mondta.

— Már reggelinél tudtam, hogy elmegy. Én azt... azt hittem, maradhat. Mi történt? Miért nem maradhat tovább nálunk? Mit mondott magának Frank... hiszen egész éjszaka beszélgettek?

— Csak három napi szabadságot kaptam Chelsea-ben — mondta Esmond a tőle telhető legvidámabban. — Nagynéném... meghagyta, hogy nagynénémnek nevezzem... most az úrnóm! Neki köszönhetem a hadnagyságomat és a csipkés kabátomat. Legmagasabb kegyébe fogadott és holnap nála ebédel Chelsea-ben az új tábornokom... Lumley tábornok, aszszonyom... hadsegédjének nevezett ki és ott kell lennem a fogadásán. Nézze, itt az özvegy grófnő levele, tegnap este hozta a posta, csak nem akartam beszélni róla, mert félttem, hogy megzavarom utolsó vidám együttlétünket.

Mylady rápillantott a levélre, aztán letette némileg megvető mosollyal. — Semmi szükségem rá, hogy elolvassam a

levelet — mondta, és jó is, hogy nem olvasta el, mert a Chelsea-i átirat a szegény özvegy szokásos francia nyelvezetén a mondottnál hosszabb szünetet engedélyezett neki. „*Je vous donne*”, így öladysége, „*oui jour, pour vous fatigay parfaitement de vos parens fatigans*”.* — Semmi szükségem rá, hogy elolvassam a levelet — mondta. — Mit mondott magának Frank az éjszaka?

— Keveset, amit nem tudtam — felelte Esmond úr. — De elgondolkoztam ezen a kevesen is és íme az eredmény: Semmi jogom ahhoz a névhez, amelyet viselek, drága úrnőm, és csak a maga elnézésének köszönhetem, hogy viselhetem. Ha csak egy óráig is gondoltam arra, ami talán a maga fejében is megfordult...

— Igen, megfordult, Harry, — felelte — gondoltam rá és gondolok rá. Szívesebben nevezném magát a fiamnak, mint Európa legelőkelőbb hercegét, igen, a legelőkelőbb hercegét. Mert ki olyan jó és bátor, mint maga és ki szereti őt úgy, mint maga? De vannak olyan érvek, amiket egy anya nem hozhat fel.

— Ismerem őket — szakította félbe Esmond úr mosolyogva. — Tudok a Queen's Crawley-i Sir Wilmot Crawley-ról és az Udvarházi Anthony Henley úrról és Blandford márkiról, aki, úgylátszik, a kedvenc udvarló. Arra akar kérni, ugye, hogy viseljem a márkiné színeit és táncoljak öladysége menyegzőjén?

— Ó, Harry, Harry, nem ezek a bolondságok ijesztenek engem — kiáltott fel Lady Castlewood. — Lord Churchill csak gyerek még, fellobbanása Beatrixért csak kamaszos hóbort. Szülei pedig szívesebben látnák őt eltemetve, mint olyasvalakinek a férjéül, aki rangban alatta áll. És azt hiszi, hogy majd férjet koldulok Francis Esmond lányának? Vagy eltűrném, hogy a kislányomat csak úgy becsempésszék abba a gögös családba, hogy viszályt okozzon a fiú és szülei között és fölényesen bánjanak vele? Megvetném az ilyen alantas szándékot. Beatrix is undorodnék tőle. Ó, Henry, nem magában a hiba, hanem benne. Ismerem és szeretem mindkettőjüket... szégyeljem most ezt a szeretetet? Nem, soha, soha és, nem

* Nyolc napot adok magának, hogy tökéletesen megunja unalmas rokonait.

maga az, kedves Harry, aki méltatlan rá. Az én szegény Beat-
rixomért remegek... önfejűsége megijeszt, féltékenysége-
ből... azt mondják, én is féltékeny voltam, de hála istennek,
kigyógyultam ebből a bűnből... és hiúságából sem szavaim-
mal, sem kéréseimmel nem tudom kigyógyítani... csak a
szenvedés, csak a tapasztalat és a megbánás segíthet majd
később. Ó, Henry, ez a lány egyetlen férfit sem fog boldoggá
tenni, aki szereti őt. Menjen fiam, hagyja el őt: szeressen
bennünket mindig, emlékezzék vissza ránk jóindulattal, és
ami engem illet, kedves Henry, hiszen tudja, hogy e falak
közt van most mindaz, amit a világon szeretek.

Vajjon Esmond későbbi életében igaznak találta e sza-
vakat, melyeket drága úrnője szomorú szívvel mondott el neki?
Megkapta a figyelmeztetést, de gondolom, másokat is figyel-
meztettek már előtte, azóta is, és Esmond éppen annyi hasz-
nát vette a figyelmeztetésnek, mint a legtöbb ember.

A fiatal gróf úr rendkívül szomorú volt, amikor meghal-
lotta, hogy Harry nem jöhet vele kakasviadalra, mert Lon-
donba kell mennie, de nem kétséges, hogy mylord megvigasz-
talódott, amikor a hampshire-i kakasok nyerték a versenyt,
végignézett valamennyi küzdelmet, és kellőképpen újjongott
a sussexi urak vereségén.

Esmond a város felé nyargalt szolgájával, aki melléje lép-
tetett s vigyorogva tudósította arról, hogy Beatrix kisasszony
elővétette új ruháját és kék harisnyáját aznap ebédre, abban
akart megjelenni s amikor hallotta, hogy Esmond útra ké-
szül, dühbe gurult és arcul csapta szobalányát. Beatrix kis-
asszony komornája — mondta a legény — sírva jött le a cse-
lédszobába, a pofon nyomaival arcán; de Esmond tüstént
csöndre intette legényét, — volt elég gondolata magának is,
ami lefoglalja lovaglás közben... néhány szomorú, néhány
leírhatatlanul drága és kellemes gondolata.

Úrnője, akitől egy évig elszakadtan élt, megint legdrágább
úrnője lett. A család, amelytől elvált, s amelyet leggyöngédebb
odaadásával szeretett, megint az ő családja volt. Ha Beatrix
szépsége ráragyogott, úgy mindenestre nyájas csillogással, ő
pedig legalább olyan gyönyörűséggel tudta szemlélni, mint
amilyen gyönyörűséget vitt magával szívében a kolostor mo-
solygó madonnaképeinek megszemlélése után Cadizban, ahová
követségi zászlóval küldték, — ami pedig úrnőjét illeti, nehéz

megmondani, milyen érzelemmel tekintett rá. Boldogság volt, hogy láthatta, de nem nagy kínjába került elválni tőle; fiúi gyöngédség, szeretet, amely egyszerre volt tiszteletteljes és védelmező, — ilyesmi töltötte be lelkét, ha rágondolt; és közelében és távol tőle, és attól a naptól egészen mostanig, és mostantól egészen a halálig és azon túl azért imádkozik, hogy ez a szent láng örökké lobogjon.

RÉSZTVESEK AZ 1704-ES HADJÁRATBAN

ESMOND ÚR tehát Londonba lovagolt, s ha az özvegy grófnő haragudott is váratlan távozása miatt, nagyon megörült gyors visszatérésének.

Esmond azonnal elment tisztelegni új tábornokához, Lumley tábornokhoz, aki kedvesen fogadta, mert ismerte apját, és azért is, ahogy kegyes volt megjegyezni, mert a legkedvezőbb jelentést kapta Esmond úr felel, attól a tiszttől, akinek szárnysegéde volt a vigói hadjáratban. E tél folyamán megjelent a hivatalos közlönyben Esmond úr hadnagyi kinevezése Webb brigadéros gyalogezredéhez, amely akkor ezredparancsnokával együtt Flandriában táborozott, de minthogy most Lumley úr kíséretéhez csatolták, Esmond nem csatlakozott ezredéhez, csak egy évvel később, amikor visszatért a következő évben lefolyt blenheimi hadjáratból. Ez a hadjárat nagyon korán kezdődött, csapataink még a tél vége előtt elhagyták szállásaikat és a herceg parancsnoksága alatt megszállták Bonn városát a Rajnánál. Őkegyelmessége mélyen gyászoló lélekkel, mentéjén gyászszalaggal, gyászruhába öltözött szolgákkal csatlakozott a hadsereghez; egyébként ugyanaz a postahajó, amely a fővezért hozta át, leveleket is hozott az előtte álló katonaságnak, egyet drága úrnője is küldött Esmondnak, aki nem kis érdeklődéssel olvasta végig.

Az ifjú Blandford márki, őkegyelmessége fia, aki a cambridge-i királyi kollégiumba lépett — Cambridge-be, a Szentháromság Kollégiumba ment a gróf úr is, Tusher úrral, mint nevelőjével — megkapta a himlőt és belehalt tizenhatéves korában, így hát füstbe mentek szegény Frank nővére emelkedését célzó tervei is s ez az ártatlan gyermeki szenvedély bölcsőjében elpusztult.

Esmond úrnője azt szerette volna, ha a fiatalember viszszaér, legalábbis ilyenfajta célzásokat tett levelében, de szemközt az ellenséggel ez már lehetetlen volt s a mi fiatalemberünk is kivette a maga szerény részét az ostromból, amelyet fölösleges itt leírni, olyan szerencséje volt, hogy minden sebnélkül kikerült belőle s a megadás után ihatott tábornoka egészségére. Egész évben állandó katonai szolgálatban volt, s nem is gondolt rá, hogy eltávozási engedélyt kérjen, mint egy-két kevésbbé szerencsés barátja, akiket elkapott az a rettenetes vihar, amely november végefelé tört ki s „mely átzúgott halvány Britannián”, mint Addison úr megénekelte: e viharban néhány legnagyobb hajónk és tizenötezer tengerészünk süllyedt el.

Azt mondták, hercegünk szívét egészen megtörte a családját ért csapás, de ellenségei észrevehették, hogy meg tudta verni őket, éppen úgy, ahogy úrrá tudott lenni fájdalomán. Akármilyen eredményesek voltak e nagy tábornok hadműveletei az elmúlt évben, felülmúlta ezeket a következő hadjáratban aratott diadalának tündöklése. Őkegyelmessége, a fővezér Bonn után Angliába ment, hadseregünk pedig visszavonult Hollandiába és 1704 áprilisában itt csatlakozott őkegyelmessége a Harwichban behajózott és Maesland Sluysban partraszálló csapatokhoz, innen őkegyelmessége egyenesen Hágába ment, ahol külügyminisztereket, tábornokokat és más előkelő embereket fogadott. Őkegyelmességét mindenütt a legnagyobb tiszteletadással fogadták, Hágában, Utrechtben, Ruremondeban és Maestrichtben a polgári hatóságok kocsija elé vonultak, ágyúlövések üdvözltek, diadalkapukat emeltek neki és ünnepélyeket rendeztek a kíséretében tartózkodó számos úriembernek. Őkegyelmessége szemlét tartott a szövetséges államok csapatai fölött Liège és Maestricht között, aztán Boisle-Duc közelében a Churchill tábornok parancsnoksága alatt álló angol haderő fölött is. Minden előkészületet megtettek egy hosszú menetelésre és a hadsereg nem csekély vidulással hallotta, hogy a fővezérnek az a szándéka, hogy a háborút kiterjeszti Németalföldre túlra és a Mosel felé nyomul. Mielőtt elhagytuk maestrichti táborunkat, hallottuk, hogy a franciák is Villeroi marsall alatt útban vannak a Mosel felé.

Május vége felé a hadsereg elérte Coblenzet. Másnap őkegyelmessége és a kíséretében lévő tábornokok meglátogatták

a trieri választófejedelmet ehrenbreitsteini kastélyában s a lovasság és a dragonyosok átkeltek a Rajnán, mialatt a herceg a választófejedelem nagy lakomáján mulatott. Idáig minden újdonság, ünnepély, ragyogás volt — egy nagy és dicsőséges hadsereg tündöklő menete barátságos országon át és bizonyos, hogy olyan tájakon keresztül, amelyeknél szebbet később is csak keveset láttam.

A gyalogság és a tüzérség a lehető leggyorsabban követte a lovasságot, Ehrenbreitstein alatt átkelt a Rajnán, Castel felé Mainz-cal szemben; e városban a herceget, tábornokait és kíséretét a kiszállásnál a választófejedelem hintói várták s elvitték őket ágyúdörgés közepette öfensége palotájába, ahol még egyszer pompásan megvendégelték őket. A bajorországi Gidlingent jelölték ki a hadsereg általános gyűlekezőhelyéül és ide indították el különböző utakon az angol, holland, dán és német haderőket. A gyalogság és tüzérség Churchill tábornok vezérlete alatt Heidelbergnél átkelt a Neckáron, s Esmondnak alkalma nyílt megnézni a valaha oly szép és híres, bár az utolsó hadjáratban a Turenne vezérelte franciák által szétlövöldözött és lerombolt várost és palotát, ahol őse a szép és szerencsétlen választófejedelemasszonyt, Első Károly király nővérét szolgálta.

Mindelsheimben a híres savoyai herceg látogatta meg parancsnokunkat, s mindnyájan mohón ott tolongtunk, hogy egy pillantást vethessünk erre a ragyogó és rettenthetetlen katonára, aztán csapatainkat csatarendbe állították a herceg előtt, aki kegyes volt kifejezni bámulatát a nemes angol hadsereg fölött. Végre megláthattuk az ellenséget is, Dillingen és Lauingen között, a két sereget a Brens folyó választotta el egymástól. A választófejedelem úgy gondolta, hogy őkegyelmessége Donauwörthöt választja rohama célpontjául, ezért legjobb csapataiból egy erős különítményt küldött Darcos grófhhoz, aki Schellenbergnél foglalt állást, a helység közelében, ahol nagy sáncokat hánytak és több ezer utászt foglalkoztattak a hely megerősítésével.

Július másodikán őkegyelmessége megtámadta a hadálást, hogy milyen sikerrel, azt aligha szükséges elmondani. Őkegyelmessége hatezer angol és holland gyalogossal, harminc lovas századdal, és háromezer császári vasassal nyomult előre, a herceg maga lovassága élén kelt át a folyón. Csapa-

taink páratlan bátorsággal és harci dühvel intézték a rohamot, az ellenség ágyúinak torkáig nyomultak előre s közvetlenül az ütegeik előtt mészárolták le őket, mégis sokszor visszakergettek bennünket és nem is tudtunk volna elbánni velük, ha a császáriak a badeni herceg vezérletével segítségünkre nem jönnek, ekkor aztán az ellenség nem tudott megállni előttünk, belekergettük őket árkaikba, ott rettentő mészárlást vittünk véghez, majd tovább űztük őket a Dunába, ahol csapataik nagy része vezéreiknek, Darcos grófnak és a választófejedelemmnek példáját követve, úszva igyekezett életét menteni. Seregünk behatolt Donauwörthbe, melyet a bajorok kiűritettek; azt mondták, a választófejedelem itt meleg fogadtatásban akart részesíteni bennünket, azaz el akart égetni ágyainkban, mert amikor elfoglaltuk a házakat, szalmával teletömve találtuk a pincéiket.

A gyujtózsínórok is ott voltak, de a gyujtogató legények megszöktek. A városiak megmentették házaikat, tábornokunk pedig elfoglalta az ellenség lőszerkészletét, élelmiszereit és raktárait. Öt nappal később nagy tedeumot énekeltek Lajos herceg seregében és ünnepélyes istentiszteletet tartottak a mienkben, továbbá e vallásos szertartás napján őkegyelmesége, a fővezér üdvözlő levelet kapott a savoyai hercegtől, amely ámenként fejezte be az egész ünnepélyt.

És most, miután Esmond úr végignézett egy nagy hadmenetet egy barátságos országon át, nem egy német udvar pompáját és ünnepélyeit, egy hevesen megvívott ütközet kemény küzdelmét s a győzelem diadalát, — tanúja lehetett a katonaelet egy másik részének: csapataink ellenséges területre hatoltak s maguk körül mindent tűzre és kardélre hánytak; égő tanyák, elpusztított földek, sikoltozó nők, lemészárolt apák és fiúk, a könnyek, a rémület és a gyilkolás közepette átkozódó és tivornyázó részeg katonák. A hősök vitézségének s a hódítás dicsőségének leírásában gyönyörködő, ünnepélyes történelmi múzsa miért hagyja ki ezeket az erőszakos, aljas, lealacsonyító és mégis a háború drámájának nagyobb részét kitevő jeleneteket? Angol úriemberék, akik kényelemben éltek otthon, és önmagatoknak hízelegtek a törzsfőnökeiteket dicsőítő győzelmi énekekkel; szép lányok, akik a síp és a dob hangjára hanyatthomlok szaladtok le a lépcsőn a brit gránátosok éljenzésére, — tudtok-e róla, hogy

ezekből az untig ismétlődő jelenetekből áll össze az a diadal, amelyet csodáltak s ezek a jelenetek hozzátartoznak dédelgett hőseitek tevékenységéhez?

Vezérünk, akit Anglia és egész Európa szinte imádott, — kivéve persze a franciákat — annyiban hasonlított istenhez, hogy győzelemmel, veszéllyel, vereséggel szemben egyaránt érzéketlen volt. A legnagyobb nehézség vagy a legmindennapibb szertartás közepette csatarendbe állított százezer ember, vagy az égő kunyhója mellett lemészárolt paraszt előtt, részeg német urak dőzsölésén vagy az uralkodó udvarában, vagy egy falusi asztalnál, ahová terveit kiterítette, vagy a lángot és halált okádó s köréje hullákat elterítő ellenséges üteggel szemben — mindig hideg, rideg, elszánt volt, akár a végzet. Árulást végrehajtani vagy udvariásan meghajolni, Styx-fekete hazugságot mondani, éppoly könnyű volt neki, mint egy bókot kivágni vagy az időről beszélgetni. Szeretője volt, elhagyta, elárulta jótevőjét, majd támogatta, de éppúgy meg is ölte volna, mindig ugyanazzal a nyugalommal s nem több lelkifurdalással, mint a sors fonalát sodró és elmetsző Clotho és Lachesis. A savoyai herceg tisztjeitől hallottam, hogy csata közben a herceget valamiféle harcias őrjöngés szállotta meg, szeme kigvulladt, dühöngve rohant ide-oda, átkozódva és bátorítva, rikoltozott, rekedten uszította háborús vérebeit s ő maga mindig első volt a vadászaton. A mi hercegünk olyan nyugodt volt az ágyúcső előtt, mint egy társalgóterem ajtajában. Talán nem is lehetett volna az a nagy ember, aki volt, ha lett volna szíve szeretetre vagy gyűlöletre, szájalomra vagy félelemre, megbánásra vagy lelkifurdalásra. Képes volt a legmerészebb tettekre s a legélesebb elméiű tervezésre, éppúgy, mint a legaliasabb cselekedetre, ami egváltalában embertől kitelik; hazudott, becsapott egy hiszékeny asszonyt, vagy elrabolt félpennyt egy szegény koldustól, ugyanazzal a szörnyű derűvel s egyenlő tehetséggel az emberi természet legmagasabbrendű és legalantasabb tetteihez.

A hadseregben, ahol minden politikai pártnak volt képviselője és bővíben voltak ravasz és okos emberek, meglehetősen jól ismerték e tulajdonságait, de olyan tökéletesen megbíztak benne, mint a világ legelső hadvezérében, s annyira hittek csodálatraméltó lángelméjében és szerencséjében, hogy még azok is, akiket tudvalevően becsapott a zsoldfizetésnél s

azok a magasrangú tisztek is, akiket kihasznált és megsértett — mert kihasznált minden embert, kicsit és nagyot, aki csak a közelébe került, eszközeinek tekintette őket s valamit mindig elvett tőlük, vagy valamely tehetségüket, vagy birtokukat, egy katona vérét vagy ékköves kalapját, vagy százezer koronát egy királytól vagy három fityinget az éhező előörs zsoldjából, vagy amikor még fiatal volt, csókot egy nőtől és az aranyláncot a nyakáról, szóval nőktől, férfiaktól mindent elvett, amit csak tudott és, mint már említettem, annyiban hasonló volt istenhez, hogy egy hős vesztét vagy egy veréb hullását ugyanazzal a mennyiségű részvétellel tudta végignézni.

Nem mintha könnyei nem lettek volna: e tartalékot mindig a kellő pillanatban tudta harcba indítani, könnyel és mosollyal egyformán készenlétben állt, valahányszor ilyesféle aprópénzre szüksége volt. Úgy tudott hízelegni egy csizmatisztítónak, akár egy miniszternek vagy egy uralkodónak, tudott gőgös lenni, alázatos lenni, fenyegetni, megbánni, sírni, kezet szorongatni vagy ledöfni, ha úgy találta alkalmasnak. Mégis a hadseregben éppen azok bámulták legjobban, akik legjobban ismerték és legtöbbet szenvedtek tőle, és amikor ellovagolt a csatasorok előtt vagy éppen a kellő pillanatban vágatott az ellenség rohamától vagy tüzelésétől megtántorodó hadoszlophoz, a csüggedő tisztek és legénység új bátorságra kaptak, ha meglátták arcán a tündöklő nyugalmat s megérezték, hogy akarata ellenállhatatlanná teszi őket.

A blenheimi nagy győzelem után a hadsereg lelkesedése a herceg iránt az őrjöngésig fokozódott — s ebben osztoztak legelkeseredettebb személyes ellenségei is, sőt éppen azok a tisztek, akik szívükben átkozták őt, a leghangosabban élje-nezték. Ki tudta volna megtagadni a bámulat adóját ilyen győzelemtől és ilyen győztestől? E sorok írója sem: bármennyire is filozófusnak tartsa magát valaki, ha végigküzdötte ezt a napot, éreznie kell a büszkeség borzongását, valahányszor visszaemlékszik rá.

A francia jobbszárny Blenheim falvához közel, a Duna mellett foglalt állást, itt volt Tallard marsall hadiszállása, vonaluk körülbelül másfél mérföldnyire Lützingen előtt nyúlt fel egy erdős magaslatra, s e magaslat alapja körül negyven francia lovas század vonult fel a savoyai herceg ellen. Itt a

franciák leégettek egy falut, aminthogy az erdő valójában könnyebben védhető támaszpontot nyújtott, mint bármely falu.

E két falu s a francia vonalak előtt egy két lábnál nem szélesebb patak folyt egy mocsáron keresztül, melyet a forró évszak majdnem egészen kiszárasztott s csupán ez az ér választotta el a két hadsereget, — a mieink reggel hatkor érkeztek meg s álltak csatasorba a franciákkal szemben, úgyhogy ők tisztán láthatták a mi hadvonalunkat, és ez az egész nagy síkság már órákkal az ágyúzás kezdete előtt csapatoktól nyüzsgött és feketéllett.

Ez az ágyúzás mindkét részről órákig tartott. A franciák hadvonaluk előtt állították fel ágyúikat s ezek komoly károkat okoztak, különösen a mi lovasságunkban s jobbszárnyunkban, a császáriak között, akiket a savoyai herceg vezényelt, a herceg ugyanis sem tűzérével, sem gyalogságával nem tudott előnyomulni, mert a terepet előtte ágyúkkal nehezen átgázolható árkok és mocsarak szelték keresztül.

Elmúlt dél, mire megkezdődött a támadás balszárnyunkon, ahol Lord Cutts volt a parancsnok, a legbátrabb és legkedveltebb tiszt az angol hadseregben. És most, mintha csak azért, hogy a mi fiatal segédtisztünk tökéletesítse háborús tapasztalatát, miután látta, hogyan néz egymással farkasszemet két nagy hadsereg csatasora, és miután abban a megtiszteltetésben részesült, hogy parancsokkal nyargalhatott a hadvonal egyik végétől a másikig, — a katonai dicsőség egy nem szokatlan járulékában is részesült: sok száz vitéz fickóval együtt sebet kapott, szinte rögtön e híres blenheimi csata kezdetén. Kora délután, miután a támadásra kiadott parancsot sok késedelemmel és nehézkességgel végrehajtották s a mienknél jobban elhelyezett és számosabb ellenséges ágyú tüze alatt egy angolokból és hesseniekből álló hadtest Wilkes vezérőrnagy parancsnoksága alatt vonalunk szélső balszárnyán Blenheim felé menetelt s nagyvitézen nyomult előre, a vezérőrnagy tisztjeivel gyalog a hadoszlop élén, föltett kalappal rettenthetetlenül menetelt az ellenség felé, mely ágyúiból és muskétáiból iszonyú tüzet bocsátott ránk, de embe-reink parancsot kaptak, hogy ezt ne viszonzozzák, illetve majd csak lándzsával és szuronnal, ha eléri a francia sáncokat. Wilkes rettenthetetlenül ért a sáncokig s azoknak faalkot-

mányát kardjával vagdosni kezdte, még mielőtt emberei a rohamot megkezdték. Rögtön le is lőtték őt, ezredesével, őrnagyával és több tisztjével egyetemben, s csapataink ugyan éljenezve és hurrázva óriási elszántsággal és vitézséggel törtek előre, mégis megállította őket az ellenség védőművei mögül rángatózó gyilkos tűz, aztán oldalba támadta őket a francia lovasságnak Blenheimből kiszármazó dühös rohama, mely nagy számban vágta le embereinket. Gyalogságunk három vad és kétségbeesett rohamát verte vissza az ellenség, úgyhogy gyalogos hadoszlopaink egészen meginogtak, hátráltak s visszatorlódtunk azon a kis patakon, melyen egy órával ezelőtt olyan elszántan keltünk át, nyomunkban a francia lovasság mészárolt és aprított bennünket.

De ekkor a győzteseket dühös rohammal fogadta az angol lovasság, Esmond parancsnokának, Lumley tábornoknak vezérletével, akinek lovasszázadai mögött a menekülő gyalogság menedéket talált és megint csatarendbe állt, miközben Lumley visszakergette a francia lovasságot s megtámadta Blenheimet és a sáncokat, amelyek előtt Wilkes és többszáz vitéz angol feküdt halomra mészárolva. Esmond úr e pillanattól kezdve nem tudott magáról és nem tudott e híres győzelemről sem, mert egy lövés leterítette lovát s vele együtt fiatalemberünket is, aki összetörten és ájultan került lóva alá s nem is tudja, mennyi idővel ezután nyerte vissza eszméletét, de a fájdalomtól és a vérvesztéstől megint elvesztette. Homályos sejtetem a körülötte nyöszörgő emberekről, vak, összefüggéstelen gondolkodás arról a két lényről, aki mostanában annyira elfoglalta szívét, s arról, hogy pályafutása, reménye, balsorsa itt ér véget, — ez minden, amire ezekből az órákból visszaemlékezett. Amikor fölébredt, rendkívüli fájdalmat érzett, mellvértje már nem volt rajta, legénye fogta fejét s a derék, hűséges hampshire-i fiú* ott pityergett ura fölött, akit megtalált és halottnak hitt, de aztán később a seborvos megvizsgálta vállsebét, amelyet nyilván ugyanabban a pillanatban kapott, amikor lovát lelőtték s ő leesett róla. Addigra már az ütközet végétért a csatatérnek ezen a részén: a falu az angolok birtokában volt, vitéz védői foglyok vagy elmenekültek, vagy sokan a közeli Duna vizébe fulladtak. Ha a de-

* Ūrnöm, mielőtt e hadjáratra indultam, elküldte hozzám Walcote-ból John Lockwoodot, aki azóta is velem maradt. — H. E.

rék Lockwood meg nem keresi urát, kétségkívül vége lenne Esmondnak is, e történetének is. A martalócok kifosztották a mezőn fekvő holttesteket s Jack muskétájával agyoncsapott egy ilyen urat, aki megkönnyítette Esmondot kalapjától és parókájától, erszényétől s az özvegy grófnőtől kapott, finom ezüstveretű pisztolyaitól s éppen zsebeiben kutatott további kincsek után, amikor Jack Lockwood megjelent és végetvetett a gazfickó diadalának.

Blenheimben kórházat állítottak a sebesülteknek s itt feküdt Esmond néhány hétig komoly életveszedelemben; sebe ugyan nem volt nagyon nagy s a golyót a seborvos kivette ott helyben, ahol fiatalurunk kapta, de másnap, amikor már a kórházban feküdt, kitört rajta a láz s az majdnem végzett vele. Jack Lockwood azt mondta, hogy lázas önkívületében a legvadabb módon beszélt össze-vissza: Esmond márkinak nevezte önmagát, megragadta a sebész egyik segédjét, aki köztőzésére jött, Beatrix kisasszonynak szólította őt s esküdözött, hogy hercegnőt csinál belőle, csak egy szóval mondjon igent. Ilyen eszelős képzelgések és *vana somnia** töltötték ki napjait, miközben a hadseregben tedeumot énekeltek a győzelemért s megtartották azokat a nevezetes ünnepélyeket, melyeket a német-római császár és főnemessége rendezett most már birodalmi főherceggé kinevezett hercegünk tiszteletére. Őkegyelmessége Berlinen és Hannoveren át tért haza, s Esmond elmulasztotta az e városokban megtartott ünnepélyeket, melyeken tábornoka is résztvett a nagy fővezérünkkel együtt utazó egyéb főtisztek társaságában. Amikor Esmond talpra állhatott, a württembergi herceg székvárosán, Stuttgarton keresztül utazott hazafelé, megint megnézte Heidelberget, ahonnan Mannheimba ment s onnan unalmas, de kényelmes vízi úton, lefelé a Rajnán, — ezt egyébként szép és gyönyörűséges utazásnak gondolta volna, ha szíve nem vágyódott volna haza még sokkal szebb és gyönyörűségesebb valami után.

Csaknem olyan fényesen és jólesően, mint úrnője szeme, ragyogtak Harwich fényei, amikor a postahajó megérkezett Hollandiából. Bizonyosak lehetnek benne, hogy nem sok óra telt bele, míg Esmond Londonba ért, ahol tárt karokkal fo-

* *Hiú álmok.*

gadta őt a chelsea-i özvegy öregasszony, aki a maga franciából és angolból kotyvasztott nyelvén fogadkozott, hogy Esmondon látszik az *air noble*, hogy a sápadtság megszépíti, hogy valódi Amadis, aki megérdemelne egy Glorianát — és ó, lányok és nyilak! — micsoda öröm volt meghallania, hogy az ő kisasszonya feljött az udvarhoz és most őfelségénél van Kensingtonban. Esmond úr azt mondta Jack Lockwood úrnak, hogy szerezzen lovakat, mert még az este Winchesterbe nyargalnak, de amikor ezt a hírt meghallotta, hirtelen visszarendelte a lovakat, egyszerre nem akadt dolga Hants grófságban: minden reménye és vágya néhány mérföldnyire irányult, a kensingtoni park falai mögé. Szegény Harry soha azelőtt nem nézett ilyen kíváncsian tükörbe, hogy meggyőződjék *bel air-jéről* és arról, hogy valóban jól áll-e neki halványsága; soha ilyen gondot nem fordított parókájának csigáira, paszmányaira és csipkegallérjára, mint most, mielőtt Amadis úr megjelenik Madame Gloriana előtt. Volt-e a francia hadsorok tüze csak félig olyan gyilkos, mint őladysége szemének öldöklő pillantása? Ó, nyilak és elragadtatások, milyen szépek voltak!

És mint ahogy a reggeli nap fellobogása előtt a hold szinte láthatatlanul enyészik el az égen, — Esmond talán kissé pírulva gondolt vissza egy másik édes, sápadt, szomorú és csüggeteg arcra, mely édes, gyöngéd, szeretettel teljes pillantásával elenyészett szeme előtt: utolsó pillantása hasonló lehetett ahhoz, amilyennel a szeretője után epedő Euridyce nézhetett vissza, amikor a végzet és Pluto hívására elindult az árnyak közé.

RÉGI TÖRTÉNET EGY BOLONDRÓL ÉS EGY NŐRŐL

HA VOLT Esmondnak hajlama a mulatozásra — már pedig szeretett *desipere in loco*,* nem jobban, de nem is kevésbé, mint a legtöbb fiatalember az ő korában — most ezt kedvére kielégíthette, mégpedig a legjobb társaságban, amit a városban találni lehetett. Amikor a hadsereg külföldön téli szállásokba vonult, azok a tisztek, akiknek összeköttetésük vagy pénzük volt, könnyen kaphattak szabadságot, és sokkal kellemesebbnek találták, ha idejüket a Pall Mallen és a Hyde Parkban mulatják el, mintha odaát töltik a telet a régi, unalmas flandriai városok erődítései mögött, ahová az angol csapatokat összevonták. A vitorlások és postahajók naponta közlekedtek a holland és flamand kikötők meg Harwich között; az onnan Londonba vezető utak és a nagy fogadók tömve voltak hadseregbeli urakkal, a város kocsmái és vendéglői nyüzsgtek a piros kabátoktól, és a mi hercegünk nagy *lever-in* a Saint James palotában éppúgy tolongtak tisztelői, mint Gentben és Brüsszelben, ahol úgy közeledtünk hozzá, mintha uralkodó lett volna, és ő is olyan fenséggel és szertartásossággal fogadott bennünket. Esmond, bár hadnaggyá nevezték ki abban a gyalogos ezredben, amelynek parancsnoka ama híres tiszt volt, John Richmond Webb brigadéros, mindeddig nem csatlakozott az ezredhez, és nem is mutatkozott be kintűnő parancsnokának, bár mind a ketten végigküzdötték a hadjáratot és mindketten résztvettek ugyanabban a csatában. De minthogy segédtisztje volt Lumley tábornoknak, aki a lovas hadosztályt vezényelte, s a hadsereg különböző utakon vonult rendeltetési helyére a Duna mellé, Esmond

* Alkalomadtán bolondozni.

mindeddig nem találkozott össze parancsnokával és jövődő bajtársaival s csak Londonban, a Golden Square-en, ahol Webb vezérőrnagy lakott, érte Esmond kapitányt az a megtiszteltetés, hogy elsőízben tiszteleggetett későbbi barátjánál, pártfogójánál, parancsnokánál.

Akik emlékeznek még e ragyogó és tökéletes úriemberre, azoknak bizonyára eszükbe jut az a jellemvonása is, amire, gondolom, nem kis mértékben volt büszke, tudniillik, hogy a legcsinosabb férfi a hadseregben, aminthogy egy költő, aki három év múlva egy csomó unalmas verset faragott az oude-narde-i csatáról, így írja le Webbet:

*Vad veszéllyel Webb bátran szembenéz,
Nagy példáját követi sok vitéz,
A sor előtt harciasan üget,
Mars sem különb, ha csatába siet:
Ily hőst bizton megment a kegyes ég,
Ki szép, mint Paris, s mint Hektor, derék.*

Webb úr ezeket éppen olyan szép verseknek tartotta, mint Addison úr költeményét a blenheimi csatáról, és valóban az volt e vitéz úr legfőbb becsvágya, hogy Hektor legyen *à la mode de Paris*.^{*} Nehéz lett volna olyan tisztre találni az egész hadseregben, vagy a francia királynak Vendôme és Villeroi alatt ellenünk harcoló, fényes udvaroncai és lovagjai között, aki jobb katona, tökéletesebb úriember s akár bátrabb, akár tetszetősebb külsejű lett volna nála. És ha Webb úr elhitte magáról, amit a világ beszélt róla s mélységesen meg volt győződve saját tehetségéről, szépségéről és vitézségéről, kinek van joga ahhoz, hogy nagyon haragudjon rá ezért? Ez az ön-elégültsége megőriztette vele állandó jó kedélyét, ennek pedig barátai és alárendeltjei látták hasznát.

Nagyon régi wiltshire-i családból származott, melyet többre becsült a világ minden családjánál: egyenes ágon Első Edward királyig tudta felvinni származását, legkorábbi őse pedig, Roaldus de Richmond, Hódító Vilmos mellett lovagolt a Hastingsi csatamezőn. — Úriemberek voltunk, Esmond, — szokta mondani — amikor a Churchillek még lovásziúúk voltak. — Nagyon magas férfi volt, cipőben hat láb három

^{*} Párizsi divat szerint.

hüvelyk, de nagy lovaglósizmájában, hatalmas szőke parókájával, tollaskalapjával nem lehetett alacsonyabb nyolc láb-nál. — Magasabb vagyok Churchillnél, — mondogatta, amikor a tükörben szemlélte magát — és különb a termetem is, mint az övé, ha pedig a nők nem szeretnek olyan férfit, akinek nincs bibircsóka az orrán, akkor szavamra mondom, nem segíthetek magamon, s ebben Churchill szerencsésebb nálam. — Csakugyan mindig a herceggel mérte össze magát és barátait is mindig arra kérte, hogy hasonlítsák össze kette-jüket. S amikor ilyen nyíltan beszélt, ahogy szokta is poharazás közben, a vidám kópék nevettek rajta és bátorították, barátai sajnálták, a cselszövők és hízelgők felloválták, a pletykahordók pedig továbbadták e történeteket a főhadiszálláson és növelték a már amúgyis meglévő bizalmatlanságot a nagy hadvezér s egyik legügyesebb és legvitézebb alvezére között.

Gyűlölete a herceg iránt olyan feltűnő volt, hogy megnyilvánult az első félórában, ha az ember Webb tábornokkal beszélt, felesége pedig, aki imádta az ő tábornokát, és még százszor magasabbnak, csinosabbnak, vitézebbnek tartotta, mint ahogy a bőkezű természet amúgyis megteremtette, olyan szenvedélyesen gyűlölte a nagy herceget, ahogy illik is hűséges feleségeknek, ha férjük ellenségéről van szó. Nem mintha a herceg ezek közé tartozott volna, mert ha Webb úr ezer rosszat mondott is róla, fölöttese mindezt megbocsátotta neki s ehhez hozzátehetjük, hogy őkegyelmessége, akinek minde-nütt voltak kémei, ezerszer többet is hallott, mint amit Webb valóban mondott. De e nagy embernek nem esett nehezére a megbocsátás: a sértést vagy a jótettet egyaránt semmibe vette.

Ha valamelyik utódom nem szánná a fáradságot, hogy elolvassa elődjének ezeket az emlékiratait, nem szeretném, ha abból ítelné meg a nagy herceget, amit egy kortársa írt róla.* Senkit sem dicsérték és gyaláztak olyan végletesen, mint ezt a nagy államférfit és harcost, aminthogy senki sem érdemelte meg nála jobban a legnagyobb dicséretet és a legerősebb bi-

* Esmond emlékiratainak e bekezdése külön, a könyvbe később beleillesztett lapon íródott s keltezése 1744, valószínűleg azután, hogy Esmond a hercegnő haláláról értesült. (Rachel E. W. jegyzete.)

rálatot egyaránt. Ha jelen sorok írója az utóbbi párthoz csatlakozik, valószínűleg magán neheztelés lehet az oka rosszindulatának.

Amikor Esmond a fővezér *lever*-jén jelentkezett, őkegyelmessége legkevésbé sem emlékezett Lumley tábornok segéd-tisztjére, és igaz, hogy nagyon jól ismerte Esmond családját, mert mindkét lorddal — Lord Francis-szel és Esmond apjával, Thomas gróffal — együtt szolgált Flandriában, a yorki herceg testőrségében, aminthogy barátságos és szolgálatkész is volt Castlewood gróf úgynevezett törvényes utódaihoz, — de Marlborough herceg semilyen módon nem vett tudomást a nevüket viselő szegény hadnagyról. Egyetlen nyájas vagy elismerő szó, vagy csak egy helyeslő tekintet talán megváltotta volna Esmond véleményét a nagy emberről, s ki tudja, hogy a szatíra helyett, melyet tolla akarva-akaratlan leír, nem választotta volna-e a szerény történetíró a dicsőhimnusz műfaját? Csak szempontot kell változtatnunk ahhoz, hogy a legnagyobb tett is alantasnak tűnjék fel, aminthogy ha megfordítjuk a látcsövet, egy óriás is törpének látszik. Hacsak leírunk is valamit, ki tudja megmondani, tiszta-e a látásunk vagy sem, pontosak voltak-e értesülési közegeink? Ha a nagy ember csak egy jó szót szolt volna a kicsihez, — aminthogy ki is lépett volna aranyozott hintójából, hogy kezét fogjon a rongyoktól és fekélyekkel borított Lázárral, ha úgy gondolta volna, hogy Lázár bármi módon szolgálatára lehet még — nem kétes, hogy Esmond ereje végső határáig küzdött volna érte tollal és karddal, de mylordnak, az oroszlának nem volt szüksége e pillanatban egérurfira s így Muscipulus* elment és az ellenzék oldalán koptatta rajta a fogát.

Így történt hát, hogy egy fiatal úriember, aki családjá szemében és kétségkívül a magáéban is a hős mintaképe volt, rájött, hogy a nap nagy hőse nem vesz róla annyi tudomást sem, mint a legkisebb dobosról őkegyelmessége seregében. A chelsea-i özvegy dühöngött családjának e mellőzése miatt és nagy csatát vívott Lady Marlborough-val, — mert Lady Castlewood ragaszkodott hozzá, hogy így nevezze a hercegnőt. Őkegyelmessége most őfelségének főruhárosnője volt s a legnagyobb személyiségek közé tartozott e királyságban, mint

* Egér.

ahogy férje egész Európában, s a csata a két hölgy között a királynő társalgótermében folyt le.

Nagynéném heves pattogására a hercegnő gőgösen azt felelte, hogy megtette, ami tőle tellett az Esmondok törvényes ágáért, de nem lehet tőle elvárni, hogy a család fattyú kölykeiről is gondoskodjék.

— Fattyúk! — mondta dühöngve a grófnő. — A Churchill-ek között is akadnak fattyúk, mint kegyelmességed tudja, s Berwick hercegről elég tűrhetően gondoskodtak.

— Asszonyom tudja — felelte a hercegnő — kinek a hibája, ha az Esmond-családban nincsenek ilyen hercegek s hogyan sülték fel egy bizonyos hölgy kis cselszövései.

Esmond barátja, Dick Steele, aki éppen szolgálathban volt a hercegnél, hallott az udvarban a két hölgy összeszólalkozásáról. — És szavamra, — mondta Dick — azt hiszem, Harry, a te rokonod húzta a rövidebbet.

Steele nem tudta elhallgatni a történetet, amely még azon az estén elterjedt valamennyi kávéházban s még egy hónap letelte előtt egy hírlapban is megjelent s az *Őkegyelmessége M. rl. b. r. gh hercegnő válasza egy pápista udvarhölgynek, J. k. b. K. . . . egykori kegyencnőjének*, tíz helyen is olvasható volt egy jegyzettel, amely megállapította, hogy „e hercegnő, amikor e hölgy családjának feje nemrégén egy végzetes párbajban elesett, nem nyugodott mindaddig, amíg öfelsége nagylelkűsége folytán kegydíjat nem eszközölt ki az árva örökösnek és az özvegynek.” Ez a perpatvar nem nagyon segítette elő szegény Esmond előmenetelét, sőt annyira megszégyenítette, hogy többé nem is mert mutatkozni a fővezér lever-in.

A másfél év alatt, amióta Esmond utóljára látta drága úrnőjét, az öreg esperes, a grófnő jóságos atyja elköltözött e világból, mindvégig elveihez híven s lelkére kötötte családjának, mindig emlékezzenek rá, hogy jogos uralkodójuk a királynő fivére, Harmadik Jakab király. Halála nagyon épületes volt, mint ahogy lánya Esmondnak elmesélte, és halála után a grófnő nem kis meglepetéssel tudta meg, — mert az esperes mindig nagyon szegényesen élt — hogy apja nem kisebb örökséget hagyott hátra, mint háromezer fontot s ezt az összeget lánya örökölte.

E kis vagyon lehetővé tette, hogy Lady Castlewood, amikor elérkezett az idő és lányának az udvarhoz kellett mennie, Londonba költözzék s egy csinos kis házat béreljen Kensingtonban, az udvar közelében — itt talált rá Esmond a barátaira.

Ami a fiatal lordot illeti, egyetemi pályafutásának eléggé hirtelen vége szakadt. Nevelője, a derék Tusher, úgy találta, hogy a fiatal úriember teljességgel nevelhetetlen. Mylord csínyekkel tette tönkre nevelője életét, és mint ahogy otthon nevelt fiúk szokták, százféle fiatalos szemtelenséget követett el, úgyhogy Bentley doktor, a Szentháromság Kollégium új igazgatója helyénvalónak találta, hogy levelet írjon mylord anyjának, Castlewood grófnőnek és arra kérje őt, vegye ki az ifjú főurat a kollégiumból, ahol vonakodik tanulni és csak kárt tesz kicsapongó példájával. Csakugyan, úgy emlékszem, majdnem sikerült felgyújtania Nevil's Courtot, kollégiumunk szép, új négyszögletű épületét, melyet Sir Christopher Wren nemrégiben tervezett. Leütötte az egyetemi felügyelőt, aki egy éjszakai csínytevése közben le akarta tartóztatni, ebédet adott a walesi herceg születése napján, amely két héttel esett az övé után, s ezen a lakomán a jelenlévő húsz fiatal úriember, miután nyitott ablak mögött ivott Jakab király egészségére, borozás után fölkerekedett a nagy udvarra, ott gavallér-dalokat énekelt, elüvöltötte az *Óvd meg Isten a királyt!*, úgyhogy az igazgató éjfélkor kijött lakásából és szétoszlatta a zavargó gyülekezetet.

Ez volt mylord csínyjeinek betetőzése, és Thomas Tusher, tisztelendő úr, Castlewood gróf öméltóságának házi káplánja, amikor úgy látta, hogy imáinak és prédikációjának semmi földi hatása nincs őlordságára, lemondott nevelői tisztjéről, feleségül vette a southamptoni serfőző özvegyét, s pénzével együtt hazavitte a castlewoodi paplakba.

My lady maga is hűséges tory volt, mint az egész Castlewood-család s ezért nem haragudhatott fiára, amiért Jakab király egészségére ivott, hanem sóhajtva belenyugodott a fiatal lordnak abba a kívánságába, hogy katonai pályára léphessen, — talán azért, mert tudta, hogy ellenkezésének amúgy sem volna semmi hatása. Azt szerette volna, ha fia Esmond úr ezredébe lép, mert azt remélte, hogy Harry gyámja és tanácsadója lehetne zabolátlan fiatal rokonának, de az ifjú lord

hallani sem akart másról, csak a testőrségről, s ezért kinevezést szereztek neki Ormond herceg ezredében, úgyhogy Esmond, amikor a blenheimi csata után visszatért Németországból, mylorddal már mint hadnaggyal találkozott.

Amikor Lady Castlewood két gyereke megjelent a nagyvilágban, rendkívüli hatást keltettek, és hírük gyorsan elterjedt az egész városban: kijelentették róluk, hogy még soha nem láttak ilyen szép testvérpárt, jóformán minden asztalnál és minden kocsmában ittak a fiatal lány tiszteletére, ami pedig az ifjú lordot illeti, az ő csinos külsejét talán még jobban megcsodálták, mint nővérét. Száz dalt is írtak a testvérpárról és a fiatal lordot, az akkori idők divatja szerint, ezekben az anakreoni dalokban éppolyan hévvel dicsőítették, mint Bathyllust. Bizonyosak lehetnek benne, hogy nagyon kegyesen fogadta a városnak ezt a véleményét s azzal a nyíltsággal és elbűvölő jókedéllyel, amelyet mindig is tanúsított, bele nyugodott abba a gondolatba, hogy ő a legszebb fiú egész Londonban.

Az öreg chelsea-i özvegyasszonyt soha nem lehetett rábírní, hogy elismerje Beatrix kisasszony szépségét, — s el képzelt, hogy e véleményével számos hölgy egyetértett — de bevallotta, hogy első látásra beleszeretett a fiatal Castlewoodba, úgyhogy Henry Esmond, amikor Chelsea-be visszatért, észrevette, hogy fiatalabb rokona egészen kiszorította őt nagynénje kegyéből. Az özvegy grófnő azt mondta, hogy ha egyéb nem, már az a hőstette megnyerte volna a szívét, hogy Cambridge-ben a király egészségére ivott. — Honnan kapta ez a drága fiú ezt a szépségét? — kérdezte. — Nem az apjától és bizonyosan nem az anyjától. Hogy tett szert ilyen előkelő modorra és erre a tökéletes *bel air*-re? Az a falusias walcote-i özvegy nem taníthatta rá. — Esmondnak megvolt a maga véleménye a falusias walcote-i özvegyről, akiben megvolt az a nyugodt báj és derűs jóság, melyet Esmond mindig is a jó modor legfőbb kellékének tartott, de nem kísérelte meg, hogy erről a kérdésről nagynénjével vitatkozzék. Viszont egyetértett a legtöbb dicséretben, mellyel az elragadtatott, öreg özvegyasszony elárasztotta a gróf urat, hiszen ő maga sem látott még soha elragadóbb és elbűvölőbb ifjút. Nem szellemes volt, inkább gyönyörködtető. — Erre a fiúra jólesik rá nézni, — szokta mondani Steele úr — és a nevetésétől leg-

alább úgy felragyog a társalgás, mint Congreve úr tíz szikrázó visszavágásától. Szívesebben ülnék vele egy kancsó mellett, mint Addison úrral, s inkább őt hallgatnám, mint Nicolinit. Tudott-e férfi valaha is olyan bájosan berúgni, mint Lord Castlewood? Mit nem adnék érte, ha úgy bírnám a bort — bár valójában Dick is egész jól bírta a bort, még hozzá nagy mennyiségben — mint ez a hasonlíthatatlan fiatalember. Ha józan, gyönyörűség vele lenni, ha pedig részeg, teljesen ellenállhatatlan. — És kedvenc Shakespeare-jét idézve — aki már-már végleg elavult, mindaddig, míg Steele újra divatba nem hozta — Lord Castlewoodot Henci herceghez hasonlította, Esmondot viszont Pistol zászlósnak szerette nevezni.

A főruhátarosnő, a leghatalmasabb hölgy Angliában a királynő után, sőt, mint a világ beszélte, még őfelsége előtt is, soha nem volt kapható arra, hogy egy udvarias szót intézzon Beatrixhoz, akit ő emeltetett udvarhölgyggyé, de fivérét azonnal kegyébe fogadta. Amikor a fiatal Castlewood új egyenruhájában, akár a tündérmesék hercege, megjelent nála tisztelni, a hercegnő egy percig némán nézte a zavarában előtte piruló fiatalembert, aztán lányai és egész társasága előtt megcsókolta. — A fiam barátja volt — mondta zokogva. — Az én Blandfordom olyan lehetett volna, mint ő. — A hercegnő kegyének e megnyilvánulása után mindenki láthatta, hogy a fiatal lord előmenetele biztosítva van, az emberek tolongtak a kegyencnő kegyence körül, aki még hiúbb, vidámabb és jobbkedélyűbb lett, mint valaha.

Közben Beatrix kisasszony szintén hódított, hódításai között volt egy szegény úriember is, akit ifjú szeme két évvel ezelőtt szíven talált és aki azóta sem gyógyult ki abból a sebből; igaz, ez a fiatalember tudta, milyen reménytelen lehet minden ilyen irányú szenvedély, s ezért a legjobb, bár nemtelen *remedium amoris*-t* választotta, a gyors visszavonulást a csábító elől s a hosszú távollétet, és minthogy elsőízben nem sebesült meg veszélyesen, Esmond hamarosan legyűrte baját, mert ha még magában hordta is, ő úgy gondolta, hogy már túl van rajta, s ezért könnyen elviselte. De amikor Blenheim után visszatért, a tizenhatéves fiatal hölgy, aki két évvel ezelőtt a legszebbnek látszott a szemében, most az érett szépség tökéletességéig fejlődött.

* Szerelem orvossága.

Ez az érett szépség azonnal rabjává tette a szegény ördögöt, aki pedig már egyszer elmenekült e bájak elől. Akkor csak két napig látta s máris menekült, most szeme előtt volt minden nap s ha Beatrix az udvarnál volt, leste; ha otthon maradt, ő is helyet kért a családi körben; ha kikocsizott, ő is Beatrix anyjának hintója után lovagolt; ha a színházban megjelent, közelében ült a páholyban vagy a földszintről nézett fel rá; ha templomba ment, bizonyos, hogy ő is ott volt, bár nem figyelt a prédikációra, és készen állt, hogy gyaloghintójába segítse őt, ha kegyeskedett elfogadni szolgálatát, és őt választotta ki az állandóan körülötte őgyelgő fiatal emberek hadából. Ha elkísérte őfelségét Hampton Courtba, London homályba borult. Istenek, micsoda éjeket töltött Esmond rágondolva, róla verselve vagy beszélgetve! Barátja, Dick Steele, ebben az időben egy fiatal hölgynek, Scurlock kisasszonynak udvarolt, akit aztán el is vett s aki a Kensington Square-en lakott, Lady Castlewood ottani házának szomszédságában. Dick és Harry, minthogy egy úton jártak, minduntalan találkoztak Kensingtonban. Állandóan e hely körül kószáltak, vagy komoran mentek el onnan, vagy mohón rohantak oda. Egyik kancsót a másik után ürítették ki a *Királyi fegyverekhez* címzett vendéglőben, mindegyikük a maga szerelméről fecsegett s megengedte, hogy a másik is beszédhez jusson azzal a feltétellel, hogy ha rákerül a sor, ő is hajlandó figyelni. Ebből nagy meghittség fejlődött ki közöttük, bár többi barátjuk bizonyosan elviselhetetlennek találta őket. Esmond versei *Gloriana a csemlalónál*, *Gloriana bokkrétája* és *Gloriana az udvarnál* címen jelentek meg ebben az évben az *Observer*-ban. Sohasem olvasták ezeket a verseket? Csinos költeményeknek tartották és némelyek bizonyos Prior úrnak tulajdonították ezeket a műveket.

Ez a szenvedély nem kerülte ki — hogy is kerülhette volna? — Esmond úrnőjének éles szemét, de Esmond el is mondott neki mindent, mert mit meg nem tesz egy férfi, ha szerelmében őrjöng? Micsoda aljasságokra nem alacsonyítja le magát? Milyen kínokat nem okoz másoknak, csak hogy könnyítsen önző szíven és megszabaduljon saját terhének egy részétől? Minden nap felkereste drága úrnőjét és örült reményekkel, könnyörgésekkel, ömlengésekkel és elragadtatásokkal árasztotta el fülét. A grófnő figyelt, mosolygott, vigasztalt, fárad-

hatatlan szánalommal és gyöngédséggel. Azt szerette mondogatni, hogy Esmond az ő legidősebb gyereke, és ami a kedvességét illeti, ki is várt volna egyebet valakitől, aki maga volt a jóság és részvét angyala? Azok után, amiket elmondunk, szinte szükségtelen hozzátenni, hogy Esmond udvarlása sikertelen volt. Mit is tehetett volna egy névtelen, pénztelen hadnagy, amikor az ország nagyjai közül is néhányan fölvo-nultak e csatatérre? Esmond még csak engedélyt sem mert volna kérni arra, hogy remélhessen, mert hiszen tudta, hogy reményeinek tárgya milyen magasan áll fölötte — és bolondos, haszontalan életét pusztá, nyomorult sóhajokkal és tehetetlen vágyakozással töltötte. A dühnek micsoda éjszakáira, a gyötrelmeknek, a szenvedélyes, kielégületlen vágyakozásnak, a beteges féltékenységeknek micsoda napjaira emlékezhetik vissza! Beatrix éppoly kevésbé gondolt rá, mint a gyaloghintóját követő lakájra. Panaszai legkevésbé sem hatották meg, elragadtatása inkább untatta, versei éppoly kevésbé érdekelték, mint Chaucer versei, aki sok száz éve halott; nem gyűlölte, inkább csak megvetette, és éppencsakhogyan eltűrte.

Egy napon, miután Esmond órákon át, egész napon át beszélt Beatrix anyjával, az ő drága, szerető, hűséges úrnőjével s eléje tárta egész lángját és szenvedélyét, kétségbeesését és dühét, újra és újra visszatérve ugyanarra a tárgyra, fel-alá járva a szobában, virágokat morzsolva szét az asztalon, hajlítva és darabokra törve a gyertya viaszát s a bolondos szenvedély még százféle hasonló örületének közepette, — meglátta, hogy úrnője végülis egészen elsápadt és kimerült a merő részvétől és gyöngeségtől, hiszen már századszor virrasztott így a fiatalember láza fölött, erre végülis Esmond felragadta kalapját és elbúcsúzott. Mire a Kensington Square-re ért, elfogta a megbánás érzése azért a leverő bánatért, amit annak a lénynek okozott, akinél kedvesebb és jobb barátnője soha férfinak nem volt. Viasszietett a házba, melynek nyitott ajtajában még ott állt a szolgál, felszaladt a lépcsőn és úrnőjét ugyanúgy találta, ahogy otthagya: az ablak mélyedésében állt s a réteken át Chelsea felé tekintett. A grófnő nevetett, ugyanakkor letörülte a könnyeket kedves szeméről. Esmond pedig térdre borult és fejét úrnője ölébe rejtette. A grófnő egy virág szárát tartotta kezében, egy szegfűt, melynek szirmát Esmond szétmorzsolta. — Ó, bocsásson meg, bocsásson

meg nekem, legdrágább, legkedvesebb asszonyom, — mondta Esmond — a pokolban vagyok és maga az angyal, aki egy csepp vizet nyújt nekem.

— Én az anyja vagyok, maga meg a fiam, és mindig szeretem — mondta mylady s kezét Esmond fejére helyezte, az pedig vigasztalódva és lélekben megalázva távozott, mert arra a bámulatos és kitartó szeretetre és gyöngédségre gondolt, amellyel édes úrnője megáldotta és kísérte őt.

Tizenegyedik fejezet

A HÍRES JOSEPH ADDISON ÚR

A SZOLGÁLATTEVŐ kamarásoknak külön asztaluk volt Kensingtonban, a testőrök igazán ragyogó ebédet kaptak naponta a Saint James palotában, Esmond pedig szabadon választhatott a két hely között, hol akar étkezni. Dick Steele jobban szerette a testőrök asztalát, mint sajátját a szolgálattevő kamarások között, ahol kevesebb volt a bor és több a szertartásosság — így hát Esmond sok vidám délutánt töltött barátja társaságában s legalább százszor támogatta Dicket gyaloghintójába.

Ha a régi közmondás szerint borban az igazság, — milyen szeretetreméltó jellem volt Dick! Amilyen mértékben látott neki a bornak, úgy áradt belőle a kedvesség. Beszédje nem annyira szellemes volt, mint elbűvölő. Sohasem mondott olyasmit, amivel bárkit is megharagíthatott volna, s annál jóakaratóbb volt, minél részegebb. A vidám cimborák közül sokan kinevették a szegény, elázott fiút és gúnyolódásuk céltáblájául választották, de volt benne valamilyen kedvesség és gyöngéd, játékos kedvtelés, amely Esmond szemében sokkal elbűvölőbb volt a legragyogóbb szellemek társalgásánál, kidolgozott, jó mondásainál és megjátszott szigoránál. Azt hiszem, Steele inkább ragyogott, mint szikrázott. A híres kávéházi *beaux esprits**-k — William Congreve úr például, amikor köszvénye és méltósága megengedte, hogy közénk jöjjön — sok ragyogó telitalálatot tudtak elérni — néha féltucatot is egy este — de akárcsak a mesterlövészek, ha kilőtték fegyvereiket, kénytelenek voltak visszahúzódní a menedékbe, mindaddig, míg fegyverüket újra megtöltik, és ki kellett vár-

* Szellemes emberek.

niuk, míg újra lőtávolba kapják az ellenséget; Dicknek viszont sohasem jutott eszébe, hogy ivócimborája céltábla is lehet, csak barátinak tekintette, akivel kezet szorít. A szegény fiú a fél várost bizalmába fogadta, mindenki mindent tudott szerelmeiről és adósságairól, hitelezőinek vagy szerelmeinek köszívűségéről. Amikor Esmond visszaérkezett a városba, a derék Dick csupa láng és elragadtatás volt egy fiatal hölgyért, akinek vagyona Nyugat-Indiából származott s akit Dick nőül is vett. Néhány év múlva a hölgy halott volt, a vagyon az utolsó pennyig elköltve s a derék özvegyember olyan mohón ostromolta a szépségnek egy új mintaképét, mintha sohasem udvarolt volna a legutóbbinak, soha nőül nem vette volna, soha el nem temette volna.

Egy vasárnap délután, amikor felálltak a testőrök asztalától, ahol Dick történetesen józan maradt, ő és barátja lefelé ballagott a Germain Streeten, s Dick hirtelen elbocsátotta barátja karját, egy úriemberhez szaladt, aki a Saint James templom közelében, egy könyvesboltban egy foliáns fölé hajolt. Szőke, magas férfi volt, dohányszínű ruhában, dísztelen karddal, megjelenése nagyon egyszerű, majdnem kopott, legalábbis Steele kapitánnyal összehasonlítva, aki szerette vidám, gömbölyű személyét a legfinomabb ruhákkal ékesíteni és ragyogott a skárláttól, meg az aranyos csipkétől. A kapitány tehát odarohant a könyvespolcok búvárához, átkarolta, megölelte és meg akarta csókolni, — mert Dick mindig ölelte, puszizta barátait, — de a másik visszahúzódott egy lépést, sápadt arca elpirult s úgy látszott, elhárítja Steele szeretetének e nyilvános jeleit.

— Legdrágább Joe-m, hol bújkálsz már ezer éve? — kiáltotta a kapitány és még mindig barátjának mindkét kezét szorongatta. — Már két hete epedek utánad.

— Két hét még nem ezer év, Dick — felelte a másik jókedvűen, szeme világoskék volt, rendkívül ragyogó, arca teljesen szabályos és csinos, mint egy festett szoboré. — És mit gondolsz, hol bujtam el?

— Mi az, csak nem a túlsó parton, az adósok börtöne táján voltál, drága Joe-m? — kérdezte Steele nagy riadalommal tekintetében. — Tudod, nekem mindig van...

— Nem, — szakította félbe barátja mosolyogva — azért ilyen nehéz helyzetbe nem kerültünk, Dick. Olyan helyen

bújkáltam, kérlek, ahol senkinek eszébe nem jutna, hogy téged keressen, tudniillik a saját lakásomon, ahová most is indulok elszívni egy pipát és meginni egy pohár aszúbor: nem jönne méltóságod is?

— Gyere csak, Harry Esmond — kiáltotta Dick. — Ugye számtalanszor hallhattál tőlem az én legdrágább Joe-mról az én őrangyalomról?

— Az igaz, — mondta Esmond úr meghajolva — de nemcsak tőled tanultam csodálni Addison urat. Szerettük a jó költeményeket, Cambridge-ben éppúgy, mint Oxfordban, és Addison úréból néhányat kívülről is tudok, még ha piros kabát van is rajtam... „*O qui canoro blandius Orphea vocale ducis carmen*”... folytassam, uram? — kérdezte Esmond úr, aki valóban olvasta és szerette Addison úr elbűvölő latin költeményeit, mint ahogy az akkori idők minden diákja ismerte és csodálta őket.

— Esmond kapitány, aki ott volt Blenheimnél — mutatta be Steele.

— Esmond hadnagy, — mondta a másik mélyen meghajolva — Addison úr szolgálatára.

— Hallottam magáról — mondta Addison úr mosolyogva — aminthogy valóban a városban mindenki hallott Esmond özvegy nagynénjének és a hercegnőnek szerencsétlen történetéről.

— A George-ba indultunk, meginni egy kancsóval színház előtt, — mondta Steele — velünk tartasz, Joe?

Addison úr azt felelte, hogy az ő lakása itt van a szomszédban s ahhoz még elég gazdag, hogy egy kancsó jó borral megkínálja barátait, ezért meghívta a két úriembert lakására a Haymarketen, ahová azonnal el is indultak.

— Megnő a hitelem a háziasszonyom előtt, — mondta mosolyogva, — ha két ilyen előkelő úriembert lát feljönni hozzám a lépcsőn. — És udvariasan bevezette látogatóit lakásába, amely valóban kopott volt, de az ország egyetlen nagyja sem üdvözölhetette volna vendégeit tökéletesebb és udvaribb modorban, mint ez az úriember. Egy szelet húsból s egy cipóból álló egyszerű ebéd várta a lakás tulajdonosát. —

* Ó, ki a zengzetes hangú Orpheusnál behízegőbb verset dalolsz.

A borom jobb, mint a pecsenyém, — mondta Addison úr — ezt a burgundit Lord Halifax küldte nekem — s egy palackot és poharakat helyezett barátai elé, néhány perc alatt megette egyszerű ebédjét, aztán mindhárman hozzákezdték az iváshoz. — Látja, kapitány, — mondta Addison úr íróasztalára mutatva, ahol a hochstätti csata térképe és a csatára vonatkozó néhány hírlap és röpirat feküdt kiterítve — én is a maguk ügyeivel foglalkozom. Az igazat megvallva, afféle költői újságíró vagyok és erről a hadjáratról írok költeményt.

Esmond aztán házigazdájának kérésére elmondta, amit erről a híres ütközetről tudott, meghúzta az asztalon a folyó vonalát *aliquo mero** s néhány széttört pipadarab segítségével megmutatta a balszárnny előnyomulását, amelyben ő is résztvett.

Egy-két ív versekkel teleírva ott feküdt már az asztalon üvegeink és poharaink mellett, s amikor Dick már bőven felüdítette magát az utóbbiakból, kezébe vette a kéziratot, melyen alig volt törlesztés vagy javítás a szerző karcsú, tiszta kézírásával — s nagy nyomatékkal és folyékonyan kezdett belőle felolvasni. A versszakok végén a lelkes olvasó megállt és hangos tetszésnyilatkozatokba tört ki.

Esmond mosolygott Addison lelkesedő barátján. — Olyan vagy, mint Mosel mellett a német polgárok és a hercegek; valahányszor seregünk megállt, mindig küldöttséggel üdvözltek vezérünket s falaikról egész tűzérségükkel adtak üdvözléseket tiszteletére.

— Aztán pedig ittak a nagy hadvezér egészségére, ugye? — kérdezte Steele kapitány és vidáman megtöltött egy serleget, mert sohasem fukarkodott egy barátja érdemének ilyesfajta elismerésével.

— A herceg pedig, ha már azt akarod, hogy őkegyelmesége szerepét játsszam, — mondta Addison úr mosolyogva és kissé pirulva — visszatósztozott barátaira. Covent Garden legfőnségesebb választófejedelme, fenséged egészségére iszom — és megtöltötte poharát. Josephnek az ilyesfajta mulatsághoz alig volt szüksége több únszolásra, mint Dicknek, de míg a bor, úgy látszott, sohasem zavarta meg Addison úr agyát, legfeljebb megoldotta nyelvét — Steele kapitánynak egyetlen

* Nemi vörösborral.

palack elég volt ahhoz, hogy elveszítse az uralmát feje és nyelve fölött.

Bármilyenek voltak is a verssorok, — és az igazat megvallva, Esmond úr közülük többet eléggé üresnek talált — Dick lelkesedése vezére iránt soha nem csökkent s Addison tollának minden sorát mesterműnek találta. Mire Steele elért a költeménynek ahhoz a részéhez, melyben a bárd, mintha csak operai táncról vagy egy falusi vásáron lefolyt, ártatlan, bukolikus bot-viadalról számolna be, olyan szelíden írja le hadjáratunknak azt a véres és könyörtelen részét, amelynek emlékezetére minden katonának, ha része volt benne, el kell csüggednie szégyenében — amikor parancsot kaptunk, hogy fosszuk ki és dűljük fel a választófejedelem országát, és ennek megfelelően tartományának nagy részét tűzzel és gyilkolással, mézárálással és iszonyattal árasztottuk el, — szóval, mire Dick e sorokhoz ért:

*A bosszúálló katona keze
Pusztító vassal, lángokkal tele,
Ropogó tűzben ég ezer kazal,
Ezer falu saját hamvába hal,
A bögő csorda erdőbe futott,
Közötte rémült, bégető juhok.
Közös bajban a gazda is remeg,
Minden bokorban síró gyermekek.
A katonák nagybúsán követik
A fővezér jogos parancsait
S a nagylelkű vezérnek fáj, hogy itt
Jogos parancsát jól teljesítik —*

addigra a bor és a barátság szegény Dicket olyan tökéletesen érzélgős állapotba hozta, hogy az utolsó sort már gyöngéd csuklások között olvasta fel s ez egyik hallgatóját nevetésre ingerelte.

— Bámulom a maguk költői szabadságát — mondta Esmond Addison úrnak. Dick, miután elolvasta e verseket, kénytelen volt elmenni, de ragaszkodott hozzá, hogy távozása előtt megcsókolja két kedves barátját, aztán eltántorgott szemére csúszott parókával. — Bámulom művészetét: a hadi öldöklés katonazenére történik, akár egy opera-csatában s a szüzek szép összhangban sikoltoznak, amikor győzelmes gránátosaink bevonulnak a falvakba. Tudja, micsoda jelenet volt ez? —

Ekkor már a bor felhevítette talán Esmond úr fejét is. — Hogy micsoda győzelmet ünnepel itt? Hogy a szégyennek és a rettenetnek micsoda jelenetei játszódtak le, s a lángelméjű parancsnok úgy trónolt fölöttük, mintha ő maga nem is a mi bolygónkhoz tartoznék? Maga arról beszél, hogy a katonák nagybúsan követik a vezér jogos parancsát, a vezérnek pedig fáj, hogy a parancsot teljesítik, de az én nézetem szerint a vezér éppen annyit törődött a bégető juhokkal, amennyit a síró gyermekekkel és a mi bitangjaink közül sokan ugyanolyan vidáman mészárolták ezeket is, azokat is. Szégyeltem a hivatásomat, amikor láttam ezeket az egész hadsereg szeme előtt elkövetett szörnyűségeket. Maga a mosolygó diadal ünnepélyes képét faragja ki csiszolt verseivel! De én mondom magának, hogy ez faragatlan, torz, vad bálvány, véres, rettenetes és barbár, utálatos rágondolni is, milyen szertartásokat hajtanak végre előtte. Maguknak, nagy költőknek úgy kellene megmutatniuk, mint amilyen: csunyának és rettenetesnek, nem pedig szépnek és derűsnek. Ó, uram, higgye el, ha végigküzdötte volna e hadjáratot, sohasem énekelte volna meg így.

E rövid kitörést Addison úr hosszú pipáját szíva, mosolyogva és nagyon békésen hallgatta végig. — Dehát mit akar? — kérdezte. — A mai művelt világban s művészetünk szabályainak értelmében lehetetlen, hogy a múzsa lefesse a háború kínszenvedéseit vagy bemocskolja kezét a hadjáratok borzalmával. Ezeket inkább jelezni kell, mint leírni, mint ahogy a görög tragédiákban is, amelyeket, fogadni mernék, olvasott, és bizonyos lehet benne, hogy azoknál elegánsabban senki sem tudott szerkeszteni, a színpalak mögött ölik le Agamemnon-t és pusztítják el Medea gyerekeit, közben a kórus foglalja el a színpadot és fennkölt zenére énekli el a cselekményt. Ilyesmit kísérek meg, kedves uram, a magam szerény eszközeivel: dicshimnuszokat akarok írni, nem pedig szatírákat. Ha úgy énekelnék, ahogy maga kívánja, a város darabokra tépné a költőt s a hóhérral égettetné meg a könyvét. Nem dohányzik? Valamennyi földi növény közül, bizonyos, hogy a dohánynak van a legcsillapítóbb és legüdvösebb hatása. A mi nagy hercegünket — folytatta Addison úr — nem úgy kell festeni, mint egy embert, bár kétségkívül neki is megvannak a maga gyarlóságai, mint mindnyájunknak, hanem úgy mint egy hőst.

A maga alázatos szolgája diadalmenetre, nem pedig csatára sarkalja sima Pegazusát. Tudja, mi kollégiumi költők nagyon könnyű lovakon nyargalunk, de hiszen időtlen idők óta a költői hivatáshoz tartozott versben ünnepelni a hősök diadalait s megénekelni azokat a tetteket, amiket maguk, hadfiak véghez visznek. Nekem művészetem szabályait kell követnem, s az ilyesfajta költemény szerkezetének felségesnek és jólesőnek kell lennie, nem pedig bizalmasnak, és nem is szabad megközelítenie a köznapi igazságot. *Si parva licet*:* ha Vergilius az isteni Augustust hívhatta segítségül, egy szerényebb költő az Isis partján megünnepelheti saját nemzetünknek győzelmét és egy olyan hódítót, akinek diadalaiban része van minden angolnak s akinek dicsősége és lángelméje minden polgártársának egyéni becsületét emeli. Mikor volt Henrikjeink és Edwardjaink óta ilyen nagy haditett, mint az, amelyből maga is kitűnő jeleket hozott magával? Ha erőmtől telik méltóan eldalolni ezt a dalt, megteszem és hálás leszek érte műzsámnak. Ha pedig megbukom mint költő, legalább mint angol ember megmutatom hűségemet, felhajítom sapkámat és hurrát kiáltok a hódítónak:

... *Rheni pacator et Istri,
Omnis in hoc uno variis discordia cessit
Ordinibus: laetatur eques, plauditque senator,
Votaque patricio certant plebeia favori.***

— Voltak még olyan bátor emberek azon a csatamezőn — mondta Esmond úr, akit nem lehetett rábírní, hogy szeresse Marlborough herceget, sem pedig, hogy elfelejtse az ifjúságában hallott történeteket a nagy vezér önzéséről és árulásáról. — Voltak még olyan derék férfiak Blenheimnél, mint a vezér, s azokat nem tapsolták meg sem lovagok, sem szenátorok, nem fogadta őket kegyükbe sem a nép, sem az előkelőség, hanem ott fekszenek elfelejtve az idegen rögök alatt. Hol a költő, aki őket éneklí meg?

* Ha szabad a kicsit (t. i. naggyal összehasonlítani).

** Ebben az egyben, a Rajna és a Duna meghódítójában kibékül minden rend különböző egyenetlensége: örül a lovag, tapsol a szenátor és a plebejus szavazatok versengenek a patriciusi kegyekkel.

— Megénekli a Hadesbe küldött hősök vitézi lelkét? — mondta mosolyogva Addison úr. — Hát mindet meg akarja ünnepelni? Ha bármit is kifogásolni merek ilyen csodálatos műben, mint Homérosé, a hajók felsorolása mindig kissé unalmasnak látszott előttem; de mi lett volna a költeményből, ha az író krónikába foglalta volna a kapitányok, hadnagyok, népség és katonaság nevét? A nagy ember legnagyobb tulajdonsága a siker, ez valamennyi egyéb tulajdonságát összezezi; van benne valamilyen titkos erő, amely kierőszakolja az istenek kegyét és leigázza a szerencsét. Valamennyi tehetsége közül ezt csodáalom legjobban Marlborough-ban. Bátornak lenni? minden ember bátor. De győztesnek lenni, mint ő, ez, úgy képzem, valamilyen isteni tulajdonság. Ha jelentkezik az alkalom, akkor ragyog fel a vezér nagy lelke, akkor nyilvánul meg az isten. Maga a halál is tiszteli őt s kitér előle, hogy másokat terítsen le. A háború és az öldöklés menekül előle, hogy a csatamező más részein pusztítson, mint ahogy Hektor is menekült az isteni Achilles elől. Maga azt mondja, hogy nincsen benne részvét: úgy van, mint ahogy az istenekben sincs, akik fölötte állnak a részvétnek, mert emberfölöttiek. A lankadó csata erőt merít az ő látványából s ahová lovagol, nyergében ül a győzelem.

Néhány nap múlva, amikor Esmond úr újra meglátogatta költőbarátját, a beszélgetés hevében kifejtett gondolatot megtalálta kifaragva azokban a híres sorokban, melyek valóban a *Hadjárat* című költemény legnemesebb sorai. Miközben a két úriember beszélgetésbe merülve ült együtt és Addison úr szokásos pipájával vigasztalta magát, a kis szolgáló, aki a lakást rendbentartotta, feljött, bevezetett egy finom, csipkés ruhájú úriembert, aki nyilván az udvarnál szerepelt vagy egy nagy ember *lever*-jén. Az udvaronc köhögött kissé a pipa-füsttől és kíváncsian nézett körül a szobában, amely eléggé kopott volt, akárcsak tulajdonosa a maga elviselt, dohányszínű ruhájában és egyszerű, copfos parókájával.

— Hogy halad a *magnum opus*,* Addison úr? — kérdezte az udvaronc s az asztalon heverő papírra nézett.

— Éppen most is azzal foglalkoztunk — mondta Addison, mert az ország legnagyobb udvaronca sem tanúsíthatott volna

* Nagy mű.

nála tündöklőbb csiszoltságot, sem pedig méltóságteljesebb modort. — Itt a csata terve — mondta — az asztalon, *hac ibat Simois*,* itt folyt a kis Nebel folyó, *hic est Sigeia telus*,** itt van ennél a pipadarabnál Tallard főhadiszállása, amelynek megrohanásánál Esmond kapitány is jelen volt. Van szerencsém bemutatni őt Boyle úrnak: Esmond úr éppen *aliquo proelia mixta mero**** rajzolt itt, amikor uraságod belépett. — A két úriember valóban éppen ezzel foglalkozott, amikor a látogató megérkezett, és Addison a maga szokásos mosolyával beszélt Webb úrról, Esmond ezredének parancsnokáról, aki egy dandárt vezényelt a csatában, ahol nagyszerűen kitüntette magát és Addison azon panaszkodott, hogy nem talál kellő rímet Webb nevére, különben ennek a dandárnak is lenne szerepe a költő versében. — Ami pedig magát illeti, maga csak hadnagy, — mondta Addison — és a múzsa nem foglalkozhatik olyan úriemberrel, aki egy törzstiszt rangján alul áll.

Boyle úr türelmetlen volt és szerette volna meghallgatni a verset, mondván, hogy a lord-kincstárnok és Lord Halifax ugyanilyen mohón várja, Addison pedig pirulva kezdte felolvasni a verset, és az a gyanúm, ugyanannyira tudta, melyek a gyöngé részei, akár a legkritikusabb hallgató. Amikor azokhoz a sorokhoz ért, ahol azt az angyalt írja le, aki

*Dühöt lehelt hátráló csapatokba
S a kétes harcot vívni tanította,*

nagy lelkesültséggel olvasott, s Esmondra nézett, mintha azt akarná mondani: „Tudod, honnan származik ez a hasonlat? — minapi beszélgetésünkől és burgundi borunkból.”

A költő két hallgatóját elfogta a rajongás és teljes erőből megtapsolták a verseket. Az udvaronc felugrott nagy gyönyörűségében. — Egy szót se többet, kedves uram — mondta. — Bízsa rám a kéziratot: életemmel védem meg. Hadd olvasam fel a lord-kincstárnoknak, aki magához hivatott, egy félóra múlva kell nála lennem. Merem ígérni, hogy ezek a versek semmit sem veszítenek majd az én felolvasásomban, és akkor,

* Itt folyt a Simois.

** Itt van Sigeion földje.

*** A csatát némi kevert borral.

uram, meglátjuk majd, lesz-e Lord Halifaxnek oka panaszkodni, amiért barátja nem kapja többé kegydíját. — Ezzel a csipkés udvaronc minden teketória nélkül megragadta a kézirat oldalakat, fodros kezével szíve fölé dugta őket, szabad kezével rendkívül kecsesen meglengette kalapját, aztán kimosolygott és kihajlongott a szobából, pomádéillatot hagyván maga után.

— Ugye, hogy a szoba egészen elsötétült? — kérdezte Addison körülnézve — e kegyes hírnök dicsőséges megjelenése és eltűnése után? Bizony kivilágította az egész szobát. A maga egyenruhájának skárlát színe, Esmond úr, kibír minden fényt, de milyen kopottnak látszott e tündöklésben az én elnyútt, öreg kabátom! Kíváncsi vagyok, tesznek-e értem valamit — folytatta. — Amikor Oxfordból a világba kiléptem, pártfogóim nem fukarkodtak az ígéretekkal, és látja, hová juttattak ígéreteik, egy második emeleti szobába és egy hatpennys kifőzdei ebédhez. Azt hiszem, ez az ígélet is csak olyan lesz, mint a többi, és a szerencse éppen úgy áltat majd, mint ahogy már hét éve teszi a rima.

— Most már végzek ezzel a szajhával — folytatta Addison mosolyogva s felleget eresztett pipájából. — Nem olyan nehéz a szegénység, Esmond, hogy ne volna elviselhető, mint ahogy a tisztességes alárendeltség sem olyan nehéz, hogy egy tisztességes ember ne tudna fölébe kerekedni. Kijöttem az Alma Mater öléből, tele rámhalmozott dicséreteivel s azt hittem, nagy szerepet játszhatom a világban azzal a tehetségemmel és tudásommal, amely nem kis nevet szerzett nekem kolégiumunkban. A világ az óceán s Isis és Charwell csak kicsi cseppek, és nem számítanak a tengerben. Hírnevem egy mérfölddel Maudlin Toweren túl végetért, senki sem vett róla tudomást, de annyit legalább megtanultam, hogy derűsen nézzek szembe a rossz szerencsével. Dick barátom szerephez jutott a világban és már régen megelőzött a versenyfutásban. De mit számít, ha az embernek kicsi a hírneve, a vagyona? Nincs olyan sors, amit egy filozófus el ne tudna viselni. Mint diák sem voltam egészen ismeretlen és mégis, hogy megélhesek, medvebocs-idomítóvá kellett lennem: egy kisfiút tanítottam helyesírásra. Hát aztán? Az élet nem volt kellemes, de elviselhető volt: a bocsot meg lehetett bocsátani. Ha a kocka most is vakra fordul, visszamegyek Oxfordba, s egy napon,

mire maga tábornok lesz, engem mint lelkészt lát majd viszont övvel és reverendában és üdvözlöm méltóságodat falusi kunyhómban egy korsó olcsó sör mellett. Nem a szegénységet legnehezebb elviselni s nem az a legnagyobb csapás az életben — mondta Addison úr és kiverte a hamut pipájából. — Látja, kiégett a pipám. Iszunk még egy palackkal? Van még néhány a szekrényemben, még pedig a javából. Ne igyunk többet? Akkor hát menjünk le, sétáljunk egyet a Pall Mallen, vagy nézzünk be a színházba és hallgassuk meg Dick vígjátékát. Nem valami szellemes remekmű, de Dick jó fiú, ha a lángeszével nem is gyújtja fel a Themzét.

Egy hónappal ezután Addison úr sorsjegye főnyereményt nyert az élet lottóján. Az egész várost bámulatba ejtette *Hadjárat* című költeménye, melyet Dick Steele a Whitehall és Covent Garden minden kávéházában elszavalt. A Temple Bar-on túli szellemes emberek egyszerre úgy üdvözölték őt, mint a legnagyobb költőt, aki századok óta e világon megjelent, az emberek hurráztak Marlborough-nak és Addisonnak, sőt mi több, a hatalmon lévő párt gondoskodott az érdemdús költőről: Addison úr megkapta a hírneves Locke úr után megürült fogyasztásiadó-biztosságot s ebből az állásából még más méltóságokig és rangokig is emelkedett — jóléte ettől fogva egészen élete végéig jóformán zavartalan volt. De nem tudom, nem volt-e boldogabb haymarketi padlásszobájában, mint valaha is később kensingtoni tündöklő palotájában, s azt hiszem, az a szerencse, amellyel grófnő-feleségének alakjában találkozott, nem volt különb egy boszorkánynál és hárpíanál.

BÁRMILYEN VIDÁM volt is a város, Esmond úr unalmas helynek találta, akár benne volt az ő tündére, akár nem, és örült, amikor tábornoka értesítette őt, hogy visszatér Boisle-Duc-be, téli szálláson fekvő hadosztályához. Drága úrnője derűs arccal vett tőle búcsút. Azt tudta Esmond, hogy áldását magával viszi, bárhová vezesse a sors. Beatrix kisasszony Hampton Courtban volt, őfelsége kíséretében, amikor Esmond odament, hogy elbúcsúzzék tőle, s búcsúzásul a hölgy csókot intett szép kezével. Rokonát egy előteremben fogadta, ahol még féltucat udvarhölgy volt vele együtt, úgyhogy Esmond

dagályos szavai, amennyiben ilyeneket készenlétben tartott — és valószínűleg tartott — lehetetlenné váltak: Beatrix épp olyan könnyed modorban közölte barátnőivel, hogy unokafivére a hadsereghez indul, mintha azt mondaná, hogy cukrászdába megy. Esmond eléggé gyászos arccal kérdezte, nem volna-e valami megbízása a hadsereg részére, és Beatrix azt kegyeskedett válaszolni, hogy szeretne egy köpenyt mechemni csipkéből. Huncut bókkal válaszolt Esmond komor meghajlására. Kegyeskedett csókot hinteni az ablakból is, ahol nevetve állt a többi hölggyel együtt s ahonnan véletlenül meglátta őt, amikor Esmond a *Játékszer*-hez címzett fogadó felé vette útját. A chelsea-i özvegy ezúttal nem nagyon búsult, hogy el kell válnia tőle. — *Mon cher, vous êtes triste, comme un sermon** — mondta neki kegyesen, és az ő helyzetében levő urak valóban semmiképpen sem mulattató társaslények, egyébként is az ingatag öregasszony mostanában sokkal szeretetreméltóbb kegyencet talált és az ő drága testőrhadnagyaért bolondult. Frank még Londonban maradt egy ideig és csak később csatlakozott a hadsereghez a fővezér őkegyelmessége kíséretében. Édesanyja egy nappal Esmond távozása előtt, amikor hármásban együtt ebédeltek, megígértette Esmonddal, hogy oltalmába veszi fiát s arra kérte Franket, legyen példát rokonáról, e becsületes úriemberről és bátor katonáról, mint ahogy mondani kegyes volt, és búcsúzaskor a levertség vagy gyöngeség legkisebb jelét sem árulta el, bár isten a tudója, hogy ez a gyöngéd szív mennyire tudott aggódni másokért, akármilyen eltökélten viselte is el saját szenvedését.

Esmond tábornoka Harwichnál szállt hajóra. Pompás látvány volt a skárlátba öltözött Webb úr a fedélzeten, kalapját lengetve, amikor vitorlásunk elindult s az ágyúk üdvlövést adtak le a partról. Harry csak három hónap múlva találkozott a fiatal gróffal Bois-le-Duc-ben, amikor a herceg őkegyelmessége megjött átvenni a parancsnokságot, s Frank egy egész csomó hírt hozott hazulról: ezzel meg a színésznővel vacsorázott, aztán megúnta; hogy St. John urat nemcsak ivásban győzte le, hanem Mountford asszonynál, a haymarketi színház művésznőjénél is — mert az ifjú léhűtő azt képzelte, hogy beleszeretett ebbe az ötvenéves, agg tündérbe —

* Kedvesem, maga olyan szomorú, mint egy szentbeszéd.

hogy nővére még mindig úzi játékait és most cserben hagyott egy fiatal bárót egy öreg grófért. — Nem értem Beatrixot, — mondta — egyikünkkel sem törődik... csak önmagára gondol, akkor boldog, ha veszekedhetik, de az anyám... az anyám, Harry, az egy angyal. — Harry igyekezett meggyőzni a fiatal embert arról, hogy mindent, ami tőle telik, meg kell tennie ennek az angyalnak kedvéért: ne igyék annyit, ne verje magát adósságba, ne szaladjon csinos, flamand lányok után és így tovább, ahogy idősebb férfiaknak fiúkkal beszélniük illik. — De az isten áldjon meg! — felelte a fiú. — Azt teszem, amit akarok, és tudom, mégis szeretni fog — és valóban azt tette, amit akart. Mindenki kényeztette, fontoskodó rokona csakúgy, mint a többi.

EGY SZÁZADOT KAPOK AZ 1706-OS HADJÁRAT SORÁN

PÜNKÖSD VASÁRNAPJÁN, 1706-nak azon a nevezetes május huszonharmadikáján került a fiatal lord először szembe az ellenséggel, amely már csatarendben állt, vonalai három mérföldnyire vagy annál is többre nyúltak a kis Gheet folyó mögötti magaslaton, balján a kis Anderkirk, másképpen Autre-église nevű falu, jobbján Ramillies, erről nevezték el a legragyogóbb és legszerencsétlenebb csaták egyikét, amelyekről a történelem egyáltalában számot ad.

Hercegünk itt megint találkozott régi blenheimi ellenfelével, a bajor választófejedelemmel, Villeroi marsallal, akivel szemben a savoyai herceg Chiarinál fényes győzelmet aratott. Van-e angol vagy francia ember, aki nem ismeri e nap kimenetelét? Villeroi maga választotta a terepet, hadereje túlszárnyalta az angolokét s a kitűnő spanyol és bajor csapatokon kívül vele volt a francia testőrség, a világ legtündöklőbb lovassága, — mégis, egy óra múlva, bármilyen csodálatos vitézséggel tört keresztül a királyi testőrség a mi csatasorunk közepéig, ezt a nagyszerű hadsereget teljesen szétverték azok a csapatok, amelyek előzőleg tizenkét órán át meneteltek, legyőzte annak a parancsnoknak rendületlen ügyessége, aki az ellenséggel szemben valóban a győzelem géniuszának látszott.

Azt hiszem, inkább meggyőződés volt, mint politika, — bár bizonyára politikának is ez lett volna legokosabb a világon — hogy a nagy herceg mindig rendkívül szerényen beszélt győzelmeiről, mintha nem is annyira saját csodálatraméltó tehetsége és bátorsága érte volna el e megdöbbentő sikereket, hanem különleges és végzetes eszköz volna csak a Gondviselés kezében, a Gondviselés viszont ellenállhatatlanul az ellenség bukását akarná. Ütközetei előtt mindig ünnepélyes is-

tentiszteletet tartatott, és kételynélküli hitet tanúsított az-
íránt, hogy királynénk fegyverei meg vannak áldva és győ-
zelmünk biztos. Valamennyi csata után írt levele inkább áhí-
tatos tiszteletről, mint ujjongásról tanúskodik, és míg egy-
szerű kis tisztek és közlegények megbocsátható hivalkodással
kérdednek e győzelmekkel, — a herceg e teljesítmények di-
csőségét semmiképpen sem saját bátorságának vagy tehetsé-
gének tulajdonítja, hanem az ég gondviselő oltalmának, az
eget azonban, úgylátszik, a mi különleges szövetségesünknek
tartotta.

Ezt sikerült hadseregünkkel is elhitetnie, sőt az ellen-
séget is megtanította e hitre, mert sohasem bocsátkoztunk
csatába anélkül a teljes bizalom nélkül, hogy teljes győze-
lemmel végződik, de a blenheimi csata és e csodálatos ramil-
lies-i győzelem után a franciák sem ütköztek meg velünk anél-
kül az érzés nélkül, hogy a játék elveszett, még mielőtt bele-
kezdtek, s hogy tábornokunk szerencséje ellenállhatatlan.

Itt is, mint Blenheimnél, kilőtték a herceg lovát s egy
percig azt gondolták, hogy meghalt. Amikor másik lóra szállt,
lovászmestere, Binfield letérdelt, hogy őkegyelmessége ken-
gyelét tartsa, s eközben egy ágyúgolyó ellőtte a fejét. Egy
francia úriember a királyi testőrségből, aki foglyunk volt, el-
mesélte e sorok írójának, hogy amikor a testőrség rohamra
indult, s az ő lovasságuk és a miénk összekeveredett, egy ír
tiszt felismerte a herceget és — Marlborough! — kiáltással
közvetlen közelből rásütötte a pisztolyát s még valami hús-
karabély és pisztoly tüzelt rá ugyanakkor. De egyik sem ta-
lálta el, kivont karddal nyargalt keresztül a francia vértese-
ken, s teljes épségben, nyugodtan mosolyogva szedte rendbe
az ellenség elől meghátráló német lovasságot s Orkney hús-
z lovasszázadával együtt hozta őket az ellenségre, a franciákat
átkergette a folyón, maga vezette a rohamot és leverte a fran-
ciáknak egyetlen veszélyes hadmozdulatát ezen a napon.

A balszárnyon Webb vezérőrnagy volt a parancsnok és
saját ezredét is személyesen vezényelte a kedvelt ezredparancs-
nok. Sem ő, sem ezrede nem hazudtolta meg vitéz hírnevét
ebből az alkalomból, Esmond csak kedves, fiatal lordjáért ag-
gódott, akit egész nap nem látott, kivéve egyetlen egyszer,
amikor a fővezértől parancsot hozott Webb úrnak. Amikor
lovasságunk Overkirknél körülfogta és megrohanta az ellen-

ség jobbszárnyát, sikerült az ellenség soraiban teljes zűrzavart előidézni, megindult az általános előnyomulás s egysz gyalogos hadoszlopunk átkelt a kis folyón és mocsáron, megmászta a magaslatot, ahol a franciák állást foglaltak, ujongva tört előre, az ellenség hátrált előtte. E hadművelet több dicsőséget, mint veszélyt tartogatott, mert a francia hadoszlopok sohasem várták be, hogy dzsida- vagy szuronyharcra kerüljön sor köztünk, a pattantyúsok odahagyták ágyúikat s ahogyan a balszárnyunk előnyomult s a franciák visszahúzódtak, magunk mögött hagytuk ezeket az ágyúkat.

Visszavonulásuk kezdetben eléggé szabályszerű volt, de hirtelen heves futássá vált s e vakrémületet a franciák rettenetes lemészároltatása követte, úgyhogy néhány óra alatt egy hatvanezernyi sereget teljesen széttörték és tönkretettek. Olyan volt ez, mintha orkán törne egy hatalmas hajóhadra, szétszórná a szélrózsa minden irányába, összeroncsolná, elszüllyesztené és megsemmisítené: *afflavit Deus et dissipati sunt*.* A flandriai francia hadsereg elveszett, hátrahagyta ütegeit, zászlóit, kincseit, élelmiszer- és lőszerkészleteit, sőt a szegény ördögök a kondéraiak nélkül menekültek el, holott ezek éppen olyan nélkülözhetetlen fegyverei a francia gyalogságnak, mint a szultán janicsárjainak: a katonák voltaképpen többször csoportosulnak ezek, mint liliomos zászlaik köré.

Az üldözés és a rákövetkező iszonyú méészárlás — mert bármilyen ragyogó is egy csata, a seprűje mindig rablásból, kegyetlenségből és részeg fosztogatásból álló aljas üledék — túltett a ramillies-i csatán.

Esmond szolgája, a derék Lockwood kétségkívül maga is a martalócok között szeretett volna lenni, kivenni részét a prédából, mert amikor az ütközet után a csapatok éjszakai szállásaikra vonultak s a kapitány kiadta a parancsot Lockwoodnak, hogy vezesse elő lovát, legénye siralmas ábrázattal érdeklődött, vajjon neki is a nagyságos úrral kell-e mennie, de a nagyságos úr azt mondta, intézze csak a maga dolgait, Jack pedig boldogan ment útjára, amint urát nyeregben látta. Esmond nem minden veszély és nehézség nélkül ért el őkegyelmessége főhadiszállására, gyorsan megtalálta a hadsegédek kvártélyát egy tanya melléképületében, ahol ez urak közül

* *Isten fűtt egyet és szétszóródtak.*

többen vacsoránál ültek együtt, ittak és énekeltek. Ha aggódott is eddig a fiú miatt, most hirtelen megkönnyebbült. Az urak egyike egy dalt énekelt, amely akkoriban igen népszerű volt a hadseregben, dallamát Farquhar úr és Gay úr is felhasználta remek vígjátékaiban. A dal után refrén következett — *A dombon át és még tovább* — s Esmond kihallotta Frank ifjú hangját, magasan szárnyalt a többi fiatalember hangja fölé — ebben a hangban mindig volt bizonyos meszterkéletlen, leírhatatlan szenvedély, ez most könnyeket csalt Esmond úr szemébe, s hálát adott istennek, hogy a gyerek sértetlenül életben maradt, nevetésre és dalolásra.

Amikor a dal végetért, Esmond belépett a szobába, ahol többeket is ismert a jelenlevő úriemberek közül, s ott ült a fiatal lord, mellvértjét levetette, zekéjét kigombolta, arca kipirult, hosszú, szőke haja vállára hullott s együtt ivott a többivel, ő volt ott a legfiatalabb, legvidámabb, legcsinosabb. Amint megpillantotta Esmondot, lecsapta poharát, barátja felé rohant, mindkét karjával átölelte és megcsókolta. A másik fiatalember hangja remegett az örömtől, amikor a fiút köszöntötte, hiszen csak az imént gondolta, amikor ott állt az udvaron a tisztán csillogó holdfényben: „Nagy isten! Micsoda gyilkos jelenetek folynak itt egy mérföldnyire körülöttünk, hány százan és ezren néztek ma szembe a halállal, s itt ezek a fiúk dalolnak kupáik fölött s ugyanaz a hold, amelyik arra a szörnyű mezőre süt, most valószínűleg lenéz Walcote-ra is, ahol úrnőm ül és háborúba vonult fiára gondol.” És amikor Esmond megölelte fiatal növendékét, a hálának egész vallásos érzésével és majdnem apai örömmel tekintett rá.

Frank nyakán egy kis gyémántokból álló csillag függött csíkos szalagon, megérhetett vagy száz koronát. — Nézd csak, — mondta, — ugye, csinos ajándék lesz anyámnak?

— Kitől kaptad a rendjelet? — kérdezte Harry, miután üdvözölte az urakat. — A csatában szerezted?

— Kardommal és dárdámmal szereztem — kiáltott fel a másik. — Egy muskétás hordta a nyakában, egy nagy muskétás, lehetett olyan nagy, mint Webb tábornok. Rákiáltottam, adja meg magát, akkor megkegyelmezek neki, ő *petit polisson**-nak nevezett, rámsütötte pisztolyát, aztán átkozódva

* Kis csibész.

a fejemhez vágta. Én feléje ugrottam, egyenesen hóna alá döftem kardomat, amely beletörött a gazember testébe. Piszto lytáskájában egy erszényt találtam hatvanöt Lajos arannyal, egy köteg szerelmes levéllel és egy flaskó magyar rozmarinvízzel. *Vive la guerre!** Itt a tíz arany, amit kölcsönadtál. Bár minden nap volna csatánk! — s pödört egyet kis bajszaán és szólt egy szolgának, hogy hozzanak vacsorát Esmond kapitánynak.

Harry igen jó étvággal látott neki: vagy húsz órája, kora hajnal óta semmit sem evett. Unoka uram, aki ezt olvasod, talán az ütközetek és ostromok történetét keresed ebben az írásban? Azt megtalálod az arravaló könyvekben: ez itt csak nagyapádnak és családjának története. Ami a győzelmet illeti, arra is elmondhatja, hogy *meminisse juvat*,** de a győzelemnél is kellemesebb volt számára, hogy eltelt a nap, és kedves, ifjú Castlewoodja sértetlen. Ha pedig azt akarod tudni, fiam, hogyan történhetett, hogy egy megállapodott gyalogos kapitány, egy megfontolt és eléggé magános, huszonnyolc-huszonkilenc éves legényember, aki nem sokat törődött bajtársainak mulatozásával és akiről senki sem tudott olyasmit, hogy elvesztette szívét valahol, ahol állomásoztak — ha tehát tudni akarod, honnan ez a csodálatos gyöngédség az ilyen emberben, miért foglalkozik ilyen szeretettel egy tizenennyolc-éves fiúval, — akkor várj csak barátom, amíg te is beleszeretsz egy iskolatársad nővérebe: meglátod, milyen gyöngéd leszel ehhez a fiúhoz.

Tudvalevő, hogy Esmond tábornoka és a herceg őkegyelmessége között nem volt jó a viszony s előbbinek barátsága semmiképpen sem volt alkalmas arra, hogy előmenetelében segítsen bárkit is, akinek érdemeiről Webb kedvezően nyilatkozott, sőt, úgy beszélték a hadseregben, inkább megingathatta a magasabbrangú férfi kegyében. Esmond úrnak mégis szerencséje volt, hogy Webb vezérőrnagy az ütközet utáni jelentésében igen előnvösen emlékezett meg róla, s minthogy ezredéből egy őrnagy és két kapitány elesett a ramillies-i csatában. Esmond, aki második hadnagy volt, megkapta századát, és abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a követ-

* *Éljen a háború!*

** *Jólesik rá visszaemlékezni.*

kező hadjáratot, már mint Esmond kapitány szolgálhatta végig.

Mylord hazament télre, de Esmond óvakodott követni őt. Drága úrnője nem egy levelet írt neki, s ahogy csak anvak tudnak köszönni, megköszönte, hogy törődött fiával és védelmezte, s Esmond érdemét nagylelkű dicséretekkel toldotta meg, mert hiszen Esmond csak kötelességét teljesítette s nem jobban, mint bármelyik tiszt; néha Beatrixról is beszélt, de csak gyöngéden és óvatosan. Hírek érkeztek hazulról legalább fél-tucat előkelő házasságról, melyre a szép udvarhölgynek esélye nyílt. Egy grófnak ígérkezett el, mondták a St. James palotából érkező urak, aztán otthagyta egy hercegért, aki viszont odébbállt. Esmond tudta, hogy csak gróf vagy herceg nyerheti el ezt a Helénát, aki soha nem nyujtaná kezét egy szegény kapitánynak. Az világos volt, hogy magaviselete anyját sem elégítette ki, mert alig-alig említette őt, de az is lehet, hogy a kedves hölgy úgy gondolta, jobb róla semmit sem szólni s az időre bízni Esmond gyógyulását. Harrynak mindenesetre legjobb volt, ha távol marad ettől a végzetes lénytől, aki mindig annyi gyötrelmet okozott neki, így hát soha nem kért engedélyt, hogy hazamehessen, hanem ezredével együtt állomásozott Brüsszelben — ez a város akkor jutott kezünkre, amikor a ramillies-i győzelem kiűzte a franciákat Flandriából.

Tizenharmadik fejezet

*RÉGI ISMERŐSÖMMEL TALÁLKOZOM FLANDRIÁBAN,
AHOL MEGTALÁLOM ANYÁM SÍRJÁT ÉS SAJÁT
BÖLCSŐMET*

ESMOND egy napon a brüsszeli Szent Gudula-templomban csodálta meg az építészet régi pompáját, — mert mindig nagy gyöngédséggel és tisztelettel viseltetett az anyaegyház iránt, amelyet éppolyan gonoszul üldöztek Angliában, mint ahogyan az anyaegyház szerencsésebb napjaiban másokat üldözött — s egy mellékoltár előtt egy zöld egyenruhás, mély áhítatba merült tisztet látott. A térdelő férfi alakjában és mozdulatában valamilyen meghitt vonás megragadta Esmond kapitányt, még mielőtt megláthatta a tiszt arcát. Amikor a tiszt fölkelt s egy kis fekete breviáriumot vágott zsebre, olyat, amelyet papok használnak, Esmond hajdani barátjához és nevelőjéhez, Holt atyához annyira hasonló arcot pillantott meg, hogy csodálkozásában felkiáltott s egyet lépett az úriember felé, aki éppen kifelé ment a templomból. A német tiszt is, amikor Esmondra nézett, meglepettnek látszott, sápadt arca hirtelen elpirult. A felismerés e jeléből megtudta az angol, hogy nem tévedett, s noha a másik nem állt meg, hanem ellenkezőleg elég gyorsan lépkedett a kapu felé, Esmond mégis követte s mégegyszer arcába nézett, amikor a tiszt a szenteltvízzel keresztet vetett magára és gépiesen az oltár felé fordult, hogy letérdeljen, mielőtt elhagyja a szent épületet.

— Atyám! — szólt Esmond angolul.

— Csitt! Nem értem, nem tudok angolul — felelte a másik latinul.

Esmond mosolygott a zavar e jelén és ugyanazon a nyelven válaszolt: — Megismerném atyámat bármilyen ruhában,

feketében vagy fehérben, borotváltan, vagy szakállasan, — mert az osztrák tiszt egészen katonás felszerelésben volt, olyan harcias bajusszal, akár egy pandúr.

Nevetett — eddigre már a templom lépcsőire értünk és keresztülhaladtunk a koldusok tömegén, mely itt rendszert kis csecsebecséket árult, vagy alamizsnáért nyöszörgött. — Angol módra beszélsz latinul, Harry Esmond, — mondta — és elfelejtetted a régi, igazi, római kiejtést, amelyet valaha ismertél. — Beszéde nagyon nyílt és egészen barátságos volt, még mindig a tizenöt év előtti jóságos hang; miközben beszélt, kezét nyújtotta Esmondnak.

— Mások a ruhájukat is megváltoztatták, atyám — mondta Esmond, barátja katonai díszekre pillantva.

— Csitt! Holtz úr, azazhogy Holtz kapitány vagyok a bajor választófejedelem szolgálatában és küldetésben öfenségéhez, a savoyai herceghez. Te titoktartó vagy, tudom a régi időből.

— Holtz kapitány, — mondta Esmond — legalázatosabb szolgája vagyok.

— És te, te is ruhát változtattál — folytatta a másik nevetve. — Hallottam rólad Cambridge-ből, meg azután is: mindenütt vannak barátaim, és elmondták nekem, hogy Esmond úr Cambridge-ben éppolyan jó vívó volt, mint amilyen rossz teológus. — Úgy hát, gondolta Esmond, az én öreg *maître d'armes**-om csakugyan jezsuita volt, ahogy beszéltek is róla.

— Igazad lehet — mondta a másik, aki éppúgy olvasott gondolataiban, mint a hajdani napokban. — Majdnem elpusztultál abban a sebben, melyet Hochstättnél kaptál baloldalodon. Azelőtt meg ott voltál Vigónál, mint Ormond herceg hadsegéde, nemrégén kaptad meg századodat a ramillies-i csata után; tábornokod és a herceg nem jó barátok, előbbi Yorkból való a Lydiard Tregoze-i Webbek közül, Lord St. John rokona. Rokonod, Castlewood gróf ebben az évben vett részt első hadjáratában a testőrök között. Hát igen, mint láthatod, vannak némi értesüléseim.

Most aztán Esmond kapitány nevetett. — Csakugyan érdekes értesülései vannak — mondta. Holt úrnak — aki talán többet tudott könyvekről és emberekről, mint bárki, aki-

* Vívómester.

vel Esmond valaha is találkozott — a mindentudás volt a gyöngéje; így most is minden esetben, amit tudni vélt, majdnem megközelítette a valóságot, de nem egészen. Esmond nem baloldalt kapott sebet, hanem jobboldalán, első parancsnoka Lumley tábornok volt; Webb úr Wiltshire-ből származott, nem pedig Yorkshire-ből, és így tovább. Esmond nem tartotta helyénvalónak, hogy helyreigazítsa régi mesterének e jelentéktelen tévedéseit, de ezeken keresztül jobban megismerte a másik jellemét és elmosolyodott arra a gondolatra, hogy ez az ember, aki a régi időben orákulum volt, most már nem csalahatatlan, nem isteni.

— Igen, — folytatta Holt atya, vagyis Holtz kapitány — ahhoz képest, hogy nyolc éve nem voltam Angliában, nagyon jól tudom, mi folyik Londonban. Az öreg esperes, Lady Castlewood apja meghalt. Tudod, hogy a ti ellenálló püspökeitek southamptoni püspökké akarták felszentelni, és hogy Collier is ugyanígy lett thetfordi püspökké? Anna hercegnőnek köszvénye van és túl sokat eszik: ha a király visszaérkezik, Collierből érsek lesz.

— Amen! — mondta nevetve Esmond. — És remélem, akkor eminenciádat sem látom többé lovaglósizmában, hanem Whitehallban s piros harisnyában.

— Te mindig velünk voltál... tudom... hallottam erről, amikor Cambridge-ben voltál, ugyanígy az elhunyt lord is és éppúgy a fiatal gróf.

— És apám is én előtttem — mondta Esmond úr, s nyugodtan nézett a másikra, akinek áthatolhatatlan szürke szeme azonban a megértés legkisebb jelét sem mutatta — milyen jól emlékezett Harry e szürke szem tekintetére! csakhogv most szarkalábak árkolódtak köréje: az odatelepedett, fekete, vén időnek nvomai.

Esmond arca sem árulta el jobban, mire céloz, mint a páteré. Egvik arcon, másikon is átvillanhatott a felismerés halvány csilláma, mint ahogv egy szurony csillog elő a leshelelből, de aztán mindkét fél visszavonult és minden újra elsötétült.

— És a kapitány úr merre járt? — kérdezte Esmond s másfelé terelte a társalgást a veszélyes talajról, melyre egyik sem akart rálépni.

— Lehettem Pekingben, — felelte a páter — de lehettem

Paraguayban is, ki tudja? Most Holtz kapitány vagyok a választófejedelem őfelsége szolgálatában, és azért jöttem, hogy a foglyok kicseréléséről tárgyaljak őfenségével, a savoyai herceggel.

Mindenki jól tudta, hogy hadseregünk sok tisztje tekint jóindulattal a Saint Germain-i fiatal királyra, akinek joga a trónra elvitathatatlan volt s akinek trónraléptét nővére halála után az angol népnek legnagyobb része előnyben részesítette volna azzal szemben, hogy egy kis német fejedelmet kapjon uralkodóul, akinek kegyetlenségéről, kapzsiságáról, otromba modoráról és utálatos, idegen szokásairól ezer történet keríngett. Megsebezte angol büszkeségünket az a gondolat, hogy egy nyomorúságos holland herceg, akinek jövedelme egy tizede sem volt sok régi angol főúr jövedelmének, aki egy szót sem tudott nyelvünkön s akit szívesen képzeltünk el halzsíron és savanyú káposztán hízott német parasztnak, egy sereg szeretővel a csűrben, — ide jöjjön és uralkodjék a világ leggőgösebb és legműveltebb népe fölött. Hát mi, akik legyőztük a „Nagy Uralkodót”, ilyen nemtelen uralomnak vessük alá magunkat? Mi közünk a hannoveri protestantizmushoz?

Vagy nem tudvalévő-e, — legalábbis így hitték el velünk — hogy e protestáns hős egyik lányát mindeddig semmiféle vallásban nem nevelték, hanem készen állt arra, hogy akár lutheránus legyen, akár római katolikus, aszerint, hogy milyen férjet találhatnak neki szülei? Ez a nagyon üres és rágalmazó mendemonda megjárta a hadsereg száz tisztiasztalát, alig volt zászlós, aki ne hallott volna róla, ne hitte volna el és mindenki tudta, vagy úgy tett, mintha tudná, hogy magának a fővezérnek is vannak kapcsolatai unokaöccsével, Berwick herceggel, — hála istennek, egy angol ember vert meg minket Almanzánál — és hogy őkegyelmessége buzgón igyekszik a trónra visszahelyezni jötevőjének királyi családját és jóvátenni korábbi árulását.

Annyi bizonyos, hogy volt egy hosszú korszak, amikor a herceg hadseregében egyetlen tiszt sem veszítette el a fővezér kegyét azért, mert kinyilvánította hűségét a száműzött család iránt. Amikor St. George lovag — ahogy az angol király nevezte magát — a francia királyi hercegekkel együtt csatlakozott a francia sereghez Vendôme alatt, közülünk százan is látták és megéljenztek, mindnyájan azt mondtuk, hogy eb-

ben apjához hasonlít, aki végignézte a La Hogue-i ütközetet a francia hajók és a mieink között, és az egész csata közben szülőföldje pártján volt. De annyit legalábbis tudott a lovag, és ezt mindenki tudta, hogy bármilyen személyes vonzalommal viseltetnek is csapataink és csapataink tábornokai a királyi herceg iránt, az ellenséggel szemben szó sem lehetett ilyen kérdésről. Amikor Marlborough herceg francia hadseregére akadt, megküzdött vele és megverte, ahogyan két évvel Ramillies után Oudenarde-nál is, ahol őkegyelmessége megint tündöklő győzelmet aratott s az a nemes ifjú fejedelem, aki vitézül résztvett a nagyszerű francia testőrség rohamában, ütközet után elküldte szerencsekívánatait azoknak, akik legyőzték őt. E csatában, ahol a fiatal hannoveri választófejedelem a mi részünkön küzdött és nagyon vitézül viselkedett, Esmond drága Webb tábornoka ragyogóan kitüntette magát; tábornoki képességről és hidegvérről tett tanúságot és amellet egy közkatona személyes bátorságával küzdött. Esmondot most sem hagyta cserben jószerencséje: sebesülés nélkül került ki a csatából, bár ezredének több mint harmadrésze elesett; megint abban a megtiszteltetésben részesült, hogy parancsnoka előnyösen emlékezett meg róla jelentésében, és később őrnagyi rangot kapott.

De semmi szükség rá, hogy erről a csatáról többet mondjunk, hiszen beszámolt róla minden hírlap és beszéltek róla ennek az országnak minden falusi tanyáján. Hanem térjünk vissza a csatáról az író magánügyeire, melyeket itt, a távolban és öregkorában mesél el utódainak. Oudenarde előtt, miután Brüsszelben véletlenül találkozott Holtz kapitánnyal, eltelt több mint egy év s ezalatt a jezsuita kapitány és Webb gyalogos kapitánya nagyon sokszor bukkant egymásra. Esmond minden nehézség nélkül kitalálta — bár voltaképpen a másik nem is nagyon titkolta előtte, mert még a régi idők óta biztos volt növendéke hűségében — hogy a foglyok ügyében alkudozó követ Saint Germain-i ügynök, aki híreket közvetít a mi táborunk előkelő személyiségei és a franciák között. — Az én feladatom, — mondta — és ezt elmondom neked, azért is, mert megbízom benned, és azért is, mert éles szemed már felfedezte, az, hogy közvetítetek Anglia királya és azok között az alattvalók között, akik itt küzdenek a francia király ellen. Ami titeket és őket illet, a világ minden

jezsuitája sem akadályozhatja meg hadakozásokat: csak rajta, küzdjétek végig, urak. Szent György és Anglia, ez az én jelszavam... és te tudod, ki szól így, akármelyik oldalon szól is.

Azt hiszem, Holt szerette fitogtatni a rejtélyességet és éppolyan hirtelen jelent meg hadiszállásunkon és tűnt el onnan, mint ahogy eltűnt és visszatért a hajdani napokban Castlewoodban. Szabadon járt-kelt a két hadsereg között, egyformán jól tudta — de a derék páter mindentudásához hozzátartozó pontatlansággal, — mindazt, ami a francia táborban és a miénkben történt. Egyszer hírt hozott Esmondnak egy nagy lakomáról a francia főhadiszálláson, Monsieur de Rohan vacsorájáról, ahol színészek és hegedűsök is felléptek, aztán álarcos bál volt: a király Villars marsall saját kétkerekű kocsiján hajtattott a mulatságba. Máskor öfelsége betegségről hozott hírt: a királyt már tíz napja nem lelte ki a hideg és el lehet róla mondani, hogy jól van. Holtz kapitány olyan buzgón alkudozott a foglyokról, hogy ez alatt az idő alatt Angliába is ellátogatott, s ebből az utazásából visszatérve kezdett nyilatban beszélni Esmonddal és különböző találkozásai során nyílt alkalma az itt elmondott bizalmas közlésekre.

Megnövekedett bizalmának Esmond az oka: amikor Esmond nagynénjének, az özvegy grófnénak régi gyóntatója Londonban járt, meglátogatta őladységét Chelsea-ben, és ott megtudta tőle, hogy Esmond kapitány ismeri családjának titkát s úgy döntött, hogy ezt sohasem hozza napvilágra. E tény ismerete óta Esmond nagyot nőtt régi nevelőjének szemében, legalábbis Holt szíves volt ezt mondani, és nagyon csodálta Harryt e lemondásáért.

— A castlewoodi család sokkal többet tett értem, mint saját családom — mondta Esmond. — Életemet adnám értük. Miért sajnálnám tőlük az egyetlen jótéteményt, amelyben részesíthetem őket? — A derék atya szeme könnyekkel telt meg e beszédre, holott a másik előtt ez igen egyszerűnek látszott; megölelte Esmondot, elhalmozta bámulatának kifejezésével, azt mondta róla, hogy *noble coeur*,* hogy büszke rá, hogy szereti, mint növendékét és barátját, és jobban sajnálta, mint

* Nemes szív.

valaha, hogy elvesztette őt, hogy kénytelen volt elhagyni abban a zsenge korában, amikor még befolyásolhatta volna és bevezethette volna az egyetlen igaz egyházba, amelyhez a páter is tartozott, és besorozta volna a legnemesebb hadseregbe, amelyben férfi valaha is küzdött — ezzel a maga jezsuita rendjére célzott, amely tagjai közé sorolja a legnagyobb hősokeket, akiket a világ valaha ismert; harcosokat, akik elég bátrak voltak ahhoz, hogy bármit kockáztassanak vagy elviseljenek, hogy bármilyen sorssal szembenézzenek, hogy bármilyen halállal haljanak; katonákat, akik ezerszer tündöklőbb diadalokat arattak, mint a legnagyobb tábornokok, akik egész nemzeteket térdeltettek le szent lobogójuk előtt, a kereszttel előtt; akik összehasonlíthatatlanul ragyogóbb dicsőséget és győzelmi pálmát szereztek, mint a legfényesebb földi hódítók — a halhatatlan világosság koronáit és a legmagasabb menny trónusait.

Esmond hálás volt öreg barátjának jó véleményéért, bármennyire is nem tudott már osztozni a jezsuita páter rajongásában. — Én is elgondolkoztam ezen a kérdésen, — mondta — kedves atyám, — és megfogta Holt atya kezét — gondolkoztam magamban, ahogy minden embernek kell is gondolkoznia, és igyekeztem, hogy a magam módján éppen olyan helyesen cselekedjem és éppen olyan áhítatosan bízzam az égben, mint atyám a maga módján. Ha gyerekkoromban még hat hónapig lehettem volna együtt atyámmal, magam sem óhajtanék most egyebet. Sokszor lett könnyes a párnám Castlewoodban, amikor atyámra gondoltam, és lehet, hogy én is testvér lehettem volna atyám rendjében, és ki tudja, — tette hozzá Esmond mosolyogva — talán fölszentelt pap is, persze jól kipödört bajuszban és bajor egyenruhában.

— Fiam, — mondta Holt atya elpirulva — minden álruha tisztességes, ha a vallásért és hűségéből viseljük.

— Igen, — szólt közbe Esmond — minden álruha tisztességes, ahogy mondja, vagy ahogy én mondom, minden egyenruha, fekete vagy piros, fekete kokárda vagy fehér, paszományos kalap, vagy széleskarimájú kalap, alatta tonzurával. Én nem tudom elhinni, hogy Xavéri Szent Ferenc egy köpenyvel hajózott át a tengeren vagy hogy feltámasztotta a halottakat... igyekeztem elhinni és valaha majdnem sikerült is, de most már nem tudom hinni. Túrje el, hogy a magam mód-

ján cselekszem helyesen és a magam módján reménykedem.

Esmond el akarta hallgattatni a derék páter teológiáját s ez sikerült is neki: a másik sóhajtott növendéke legyőzhetetlen tudatlanságán, de nem vonta meg tőle szeretetét, hanem teljes bizalmába fogadta — már amennyire egy pap ezt megteheti, sőt jobban, mint a legtöbb pap teheti, mert természet-től bőbeszédű volt és mohón ragadta meg az alkalmat, ha beszélhetett.

Holt barátsága arra bátorította Esmond kapitányt, hogy megkérdezze, amit régen szeretett volna tudni és senki sem tudott neki elmondani; megtudjon valamit szegény anyjáról, akit sokszor képzelt el álmaiban és akit sohasem ismert. Leírta Holtnak azokat a körülményeket, melyeket e történet első része már előadott: drága urának tett ígérését és e haldokló barátjának vallomását, és arra kérte Holt urat, mondja el neki mindazt, amit arról a szegény asszonyról tud, akitől őt elvették.

— Éppen ebben a városban élt — mondta Holt és elvitte Esmondot, hogy megmutassa neki az utcát, ahol anyai nagypapja lakott, és azt is, ahol tudomása szerint anyja született. — 1676-ban, amikor apád ide érkezett, a boldogult király, akkor még a kegyvesztetten ide száműzött yorki herceg kíséretében, Thomas Esmond kapitány megismerkedett anyáddal, járt utána és áldozatul ejtette. Sok későbbi beszélgetésünk során, melyeket akkor titokban kellett tartanom, elmondta nekem, hogy anyád nagyon erényes és gyöngéd nő volt és minden tekintetben szeretetteljes, hűséges teremtes. Apád Thomas kapitánynak nevezte magát, mert jó oka volt, hogy szégyelje azt, ahogyan anyáddal viselkedett, és sokszor őszinte megbánással beszélt nekem erről és gyöngéd szeretettel anyádnak sok szeretetreméltó tulajdonságáról. Bevallotta, hogy nagyon rosszul bánt vele, s hogy élete akkoriban kicsapongásból, játékból és szegénységből állt. Anyád gyereket várt tőle s mikor ezt szülei felfedezték, kiátkozták, de ezt sohasem hányt szemére szerencsétlensége és bukása okozójának, csupán akaratlan könnyeivel és arcán tükröződő nyomorúságával.

— Thomas Esmond, vagy ahogy nevezték, Thomas kapitány verekezésbe keveredett egy kártyabarlangban, ennek párbaj lett a következménye s olyan komoly seb, hogy orvosa azt mondta, nem éli túl. Bizonyosra vette halálát és lelkiisme-

retfurdalásaitól megindultan elküldött ugyanannak a Szent Gudula-templomnak papjáért, ahol találkoztam veled, s még aznap, miután egyházunkba áttért, megesküdött anyáddal néhány héttel születésed előtt. Lordságodat, s Jakab király okmánya szerint, melyet én magam vittem el atyádnak, Castlewood grófot és Esmond márkít a Szent Gudula-templomban keresztelte meg ugyanaz a pap, aki szüleidet összekette, Henry Thomas névre, mint E. Thomas angol tiszt és Gertrude Maes fiát. Láthatod, hogy születésed óta hozzánk tartozol, és azt is, miért nem kereszteltelek meg, amikor Castlewoodban az én kedves kis növendékem lettél.

— Apád sebében kedvező fordulat állt be... talán azért, mert lelkiismeretén is könnyített jó cselekedete... és a doktorok meglepetésére meggyógyult. De egészségével együtt visszatért rossz természete is. Ráúnt a szegény lányra, akit tönkretett, és amikor némi segílyt kapott nagybátyjától, az akkor Angliában élő öreg gróftól, azt állította, hogy ügyei elszólítják, megígérte, hogy visszatér, és soha többé nem látta szegény édesanyádat.

— Bevallotta nekem, először gyónásban, de aztán nagynénéd, a felesége előtt is elmondta, máskülönben sohasem fedhettem volna fel, amit itt elmondok neked, hogy amikor Londonba érkezett, egy hamis vallomást írt szegény Gertrude Maesnak, azaz Gertrude Esmondnak arról, hogy még mielőtt vele megesküdött, előzőleg megnősült Angliában, megmondta, hogy a neve nem Thomas, hogy elhagyni készül Európát s virginiai ültetvényeire indul, ahol családod valóban birtokot kapott Első Károly királytól, pénzsegélyt küldött neki, utolsó száz guineájának felét, bocsánatot kért s elbúcsúzott tőle.

— Szegény Gertrude soha nem gondolta volna, hogy e levél közlései éppolyan valótlanok, mint apád egész viselkedése. Egy rangjának megfelelő fiatalember ismerte történetét s anyád kedvelte is ezt a fiatalembert, mielőtt meglátta azt az angol úriembert, aki minden nyomorúságának oka volt. Ez a fiatalember felajánlotta, hogy elveszi őt, téged örökbefogad mint saját gyermekét s viselheted az ő nevét, de anyád visszautasította. A visszautasítás még jobban megharagította anyád apját, aki anyádat visszafogadta otthonába, ahol soha többé nem emelhette fel fejét, olyan állandó durvasággal bántak vele bukása után, de aztán néhány ájtatos asszony

ismeretsége köréből felajánlotta, hogy egy kis évdíjat fizet érte, mire anyád kolostorba vonult s téged dajkaságba adtak.

— Annak a fiatalembernek, aki téged fiának akart fogadni, volt egy nővére s az vett gondozásba. Ez a nő unokanővére volt anyádnak. Éppen akkor vesztette el saját gyermekét s annak helyét foglaltad el, minthogy anyád túlságosan beteg és gyöngé volt ahhoz, hogy tápláljon; dajkád pedig rögtön annyira megszeretett, hogy alig akarta megengedni, hogy ellátogass anyádhoz a kolostorba, ahol az apácák éppúgy kényeztették a kisgyereket, amennyire szánták és szerették boldogtalan szülőjét. Anyád napról-napra erősebben érezte hivatását s két év leteltével a rend nővérévé avatták.

— Nevelőid francia selyemszövők voltak és vissza is tértek francia Flandriába, Arrasba, nem sokkal azelőtt, hogy anyád letette fogadalmát, s magukkal vittek téged is, az akkor még hároméves gyereket. Ez a város a francia király legutóbbi szigorú rendszabályai előtt tele volt protestánsokkal, s itt dajkád apja, az öreg Pastoureau, akinél később Ealingben laktál, elfogadta a reformált tanokat s magával együtt egész családját megrontotta. Onnan a legkeresztényebb király őfelségének rendelete kiűzte őket, Londonba mentek és Spittlefieldsben állították fel szövőszékeiket. Az öreg ember egy kis pénzt is vitt magával és iparát űzte, de csak szegényesen. Özvegyember volt, ekkoriban szintén özvegy lánya tartotta rendben a házát, s Pastoureau és fia együtt folytatta mesterségét. Közben apád nyilvánosan bevallotta megtérését éppen Károly király megtérése előtt (aki szintén áttért híve volt egyházunknak), kibékült Castlewood gróffal, és mint tudod, feleségül vette Castlewood gróf lányát.

— Az ifjabb Pastoureau véletlenül egy vég brokátot vitt a megrendelő kereskedőnek, a Ludgate Hillre s ott találkozott régi vetélytársával, aki éppen egy kocsmából lépett ki. Pastoureau rögtön felismerte apádat, galléron ragadta, gazembernek nevezte, aki elcsábította az ő kedvesét s aztán fiával együtt elhagyta. Thomas Esmond úr szintén azonnal felismerte Pastoureau-t s kérte, hogy mérsékelje felháborodását és ne okozzon körülöttük csődületet, felszólította, hogy jöjjön vele a kocsmába, ahonnan éppen kilépett, s ott minden magyarázatot megad neki. Pastoureau bement s hallotta, amikor a fogadós parancsot adott a pincérnek, hogy nyitasson szobát

Thomas kapitánynak, mert apádat bizalmasan, keresztnévén szólították kocsmatanyáján, mely az igazat megvallva, nem tartozott a legjobb hírű vendéglők közé.

— Meg kell mondanom neked, hogy Thomas kapitány, azaz később a gróf úr, sohasem ment a szomszédba egy történetért s egy nőt vagy egy uzorást olyan folyékonyan s ugyanakkor olyan ártatlan képpel tudott becsapni, hogy nem egy hitelezőjét tette bolonddá. Meséi az elbeszélés folyamán egyre valószínűbb alakot öltöttek. Csodálatos gyorsan és összefüggően fűzte egymáshoz a tényeket. Régóta kellett ismerni atyádat ahhoz, hogy az ember tudhassa, mikor ha... mond igazat őlordsága, és mikor nem.

— Fájdalmas lelkiismeretfurdalással mondta el nekem, ha beteg volt, — mert a halálfélelem mindig bűnbánatot idézett elő benne — és harsány kacajjal, ha jól érezte magát, — mert őlordságának erős humorérzéke volt — hogy félórán belül, még mielőtt egy palack kiürült, teljesen sikerült neki lépne csalnia Pastoureau-t. Nem kerülhette ki, hogy a csábítást be ne vallja: egyik pillanatról a másikra készenlétben álló könyveit bőven ontotta hiszékeny hallgatójának meglágyítására. Még jobban sírt anyád miatt, mint Pastoureau, pedig a szegény fiú szívből zokogott, mint mylordtól értesültem; becsületére esküdözött, hogy kétszer is küldött pénzt Brüsszelbe és megnevezte a kereskedőt is, akinél letétbe helyezte szegény Gertrude javára. Mylord azt sem tudta, lett-e gyermeke anyádnak vagy sem, sőt azt sem, hogy él-e, hal-e, de könnyen kiszedte ezeket a tényeket a derék Pastoureau feleleteiből. Amikor meghallotta, hogy anyád kolostorba vonult, azt mondta, reméli, ő is így fogja végezni napjait, ha ugyan túléli feleségét, akit gyűlöl s egy kegyetlen atya kényszerítésére vett csak el; s amikor Pastoureau elmondta, hogy Gertrude fia él, mégpedig ezidőszerint éppen Londonban: „Megdöbbsentem,” mondta mylord, „mert, a fene egye meg, feleségem éppen akkor gyermeket várt, és én arra gondoltam, hogy ha apósom, az a vén tökfilkó megmakacsolja magát, itt jó alkalom adódott arra, hogy megijesszem.”

— A legmélyebb háláját fejezte ki a Pastoureau-családnak, amiért gyermekére gondot viseltek... te akkor még nem voltál egészen hatéves. Azt ajánlotta, hogy még abban a pillanatban menjenek és nézzék meg a drága gyereket, de ami-

kor Pastoureau erre nyíltan megmondta neki, hogy látni sem akarják házukban apád baljóslatú arcát; hogy megkaphatja a fiút, bár ők mindnyájan szomorúak lennének, ha elveszíténék; hogy ha pénzt akar adni, azt elfogadják, mivel szegények, de ha nem, akkor isten segítségével úgyszólván felnevelik, mint ahogy eddig tették; erre apád azonnal sóhajtván belenyugodott és így szólt: „Hát igen, jobb is, hogy az a drága gyerek barátainál maradjon, akik olyan csodálatraméltóan jószágosak voltak hozzá”, és amikor később erről beszélt nekem, szívből dicsérte és csodálta a takács lelkét és viselkedését, bevallotta, hogy az a francia ember derék fickó volt, ő pedig nyomorult gazember... az Úr irgalmazzon neki.

— Apád — folytatta Holt úr — nagylelkűen bánt a pénzével, amikor volt neki, s minthogy éppen aznap kapott segílyt a nagybátyjától, nagyúri bőkezűséggel tíz aranyat adott a takácsnak és további küldeményeket ígért. Buzgón bejegyezte jegyzőkönyvébe Pastoureau nevét és lakáscímét, s amikor az meg az övé után érdeklődött, a legnagyobb készséggel nevezte magát Thomas kapitánynak, akinek lakhelye New Lodge, Penzance, Cornwall; azt mondta, hogy csak néhány napig tartózkodik Londonban felesége birtokával kapcsolatos ügyben; feleségét hárpíának írta le, akinek azonban vannak jó hajlamai is, felesége apját pedig betegeskedő cornwalli földesúrnak, akinek halála után csinos örökséget remélt, s megígérte, hogy akkor majd gazdagon megjutalmazza gyerekének tiszteletreméltó gyámját és gondoskodik majd a fiúról. „És isten bizony”, mondta a maga furcsa nevetésével, „megrendeltem nála egy vég brokátot, ugyanolyan mintájút, mint amilyet a fickó éppen magánál hordott, és a feleségemnek ajándékoztam reggeli köntösnek, hogy társaságot fogadhasson, ha majd fölkel a gyerekágyból.”

— Azt a kis tartásdíjadat eléggé szabályosan fizette, s amikor nagybátyja elhunyt után apádból Castlewood gróf lett, megbízást kaptam, hogy felügyeljek rád, s az én kéréssemre vitt magával haza. Akkor már nevelőanyád meghalt, apja megismerkedett egy nővel, akit el is vett, az meg állandóan porlekedett a fiatal takáccsal. A hűséges lélek erre viszsza ment Brüsszelbe, annak az asszonynak közelébe, akit szeretett, és ott halt meg néhány hónappal anyád előtt. Akarod látni anyád keresztjét a kolostor temetőjében? A fejedelemnő-

nek régi lelkiatyja vagyok, és még mindig gyöngéden emlékszik vissza Mária Magdolna nővérrre.

ESMOND egy tavaszi naplementén állt meg azon a helyen, és a pázsitos sírhalmokat beárnyékoló ezer fekete kereszt között meglátta azt az egyet, amely anyja nyugalóhelyét jelölte. Az itt pihenő szegény teremtések közül sokan vették föl azt a nevet, amelyre a bánat keresztelte őket s amely gyöngéden célzott a maguk egyéni szerelmének és bánatának történetére. Esmond, miközben ott térdelt a keresztnél, mely alá anyja hamvait temették, elképzelte őt könnyek között, fekete ruhában. Igen, letérdelt és elmondta a maga imáját, nem annyira bánatosan, mint áhítatosan — mert hiszen még emlékezete sem őrizte anyja alakját — és szánalommal a kínok iránt, melyeket a gyöngéd léleknek életében el kellett szenvedni. Anyja a kereszthez vitte szenvedéseit, e mennyei vőlegénnyel cserélte föl férjét, aki udvarolt neki, az árulót, aki elhagyta őt. Ezer ilyen hant domborult köröskörül, fölöttük százszorszép nőtt ki a gyeptakaróból s mindegyik fölött kereszt magasodott, rajta a *requiescat*.^{*} Egy feketefátylas apáca térdelt a közelben egy alvó nővér nyughelye mellett — annyira új volt a sírhant, hogy a tavasznak alig volt még ideje takarót himezni rá — a temető falán túl az élet csillanásai látszottak, a város tornyai és tetői. Egy madár szállt le a szemközti tetőről, először egy keresztre, aztán alája a fűre, aztán hirtelen elröpült onnan, csőrében egy levéllel, aztán mintha énekhang zendült volna az apácák közeli kápolnájából: már régóta mások töltötték be szegény Mária Magdolna helyét, ugyanabban a padban térdeltek, és ugyanazokat a himnuszokat és imákat hallgatták, amelyekben az ő sebzett szíve vigaszt talált. Nyugodjék békével... nyugodjék békével... és mi is majd, ha véget érnek küzdelmeink és kínjaink! Egy kis virágot vittem magammal a hantról, megcsókoltam és utamra mentem, akár a madár, amelyik az imént leszállt a szomszédos keresztre... vissza újra a világba. A halál néma foglalata, a nyugalom csendes mélysége, túl a viharokon és zavarokon! Úgy éreztem magamat, mint aki mélyen a tenger alatt járt és elsüllyedt hajók roncsai között bolyongott.

^{*} Nyugodjék.

AZ 1707-ES ÉS 1708-AS HADJÁRAT

HADSEREGÜNK a dicsőséges ramillies-i csatát követő egész évben egyetlen jelentős hadmozdulatot sem tett, nagy bosszúságára sok Flandriában tétlenül időző tisztünknek, akik azt mondták, hogy a fővezér őkegyelmességének elege van a csatázásból, egyebet sem akar már, csak pénzt, élvezni évi ötezer fontját és remek woodstocki palotáját, amely épülőben volt. Azonkívül őkegyelmességét éppen eléggé elfoglalta ebben az évben, hogy ellenségeivel harcoljon odahaza, ahol már kezdték suttozni, hogy a herceg kegyeltsége csökken, a hercegnő pedig elvesztette hatalmát a királynő fölött, aki királynői érzelmeit átvitte a híres Masham asszonyra és Masham asszony alázatos szolgájára, Harley úrra. Hercegünk idejének javarészét azzal töltötte, hogy intrikáikra intrikával felelt. Harley urat kitették hivatalából s őkegyelmessége ennyiben diadalt aratott. De őfelségét akarata ellenére győzték meg s ezért megmaradt a maga véleményén, mint ahogy a költő szerint az emberek mindig így viselkednek, ha így győzik meg őket — és Harley úr nemsokára bosszút állhatott.

Közben a háború állása semmiképpen sem elégítette ki Marlborough vitéz tisztjeit. Egész 1707-ben előttünk álltak a franciák és még csak egy csatát sem vívtunk velük; spanyolországi hadseregünket Almanzánál teljesen szétverte a vitéz Berwick herceg; mi pedig Webb ezredében — mert az ezred parancsnoka valaha, apjának lemondása előtt az ifjú herceg volt — kissé büszkéek voltunk arra a gondolatra, hogy a mi ezredesünk aratta ezt a győzelmet. — Azt hiszem, ha én lettem volna gyalogosaimmal Galway helyén, — mondta tábornokunk — mi nem tettük volna le fegyvereinket, mint Galway, régi ezredparancsnokunk előtt sem — és Webb tisztjei

esküdöztek, hogy mi bezzeg Webbel az élünkön legalább nem hagytuk volna magunkat foglyul ejteni. A mi kedves, öreg tábornokunk meggondolatlanul beszélt magáról is, másokról is; nála vitézebb, vagy ragyogóbb katona sohasem élt, de kissé hangosabban zengte a maga dicséretét, mint ahogy az ő rangján álló parancsnokhoz illett volna, s akármilyen hatalmas erejű férfi volt is, túl gőgösen rengette rettentő dárdáját és túlságosan hivalkodott a hadsereg előtt.

A rejtelmes Holtz úr 1708 elején titkos kalandra indult nagy bizakodással és azt jövendölte Esmondnak, hogy csodálatos valami készül. E titok kiderült, amikor barátom rendkívül fájdalmas és levert ábrázattal visszatért a sereghez és bevallotta, hogy az a nagy valami, amibe belekeveredett, teljesen megbukott. Holtz úr csakugyan résztvett abban a szerencsétlen kalandban, amikor a francia király elküldte Chevalier de St. George-ot Dunkerque-ből hajókkal és hadsereggel, hogy szálljon partra Skóciában és foglalja el az országot. De az a kedvezőtlen szél, amely szembeszegült minden tervvel, amelyért a herceg valaha is hajóra szállt, tudvalevően megakadályozta a lovag skóciai partraszállását és szegény Monsieur von Holtzot visszafújta a táborunkba, hogy szokása szerint cselt szőjön, jósoljon és imádkozzék jóslatainak valóraaválásáért.

A lovag — akit néhányan közülünk angol királynak tartottak — Dunkerque-ből visszatért a francia hadsereghez, hogy végigküzdje ellenünk a hadjáratot. Ebben az évben a burgundi hercege volt a főparancsnokság, de vele volt Berry herceg, a híres Vendôme marsall és Matignon herceg is, hogy segítsék a hadjáratban. Holtz, aki mindenről tudott, ami Flandriában és Franciaországban — s ki tudja? tán azt is, ami Indiában — történt, makacsul azt állította, hogy 1708-ban éppúgy nem kerül sor harcra, mint az előző évben, s hogy parancsnokunknak megvannak a maga okai, hogy nyugton maradjon. Valóban Esmond tábornoka — akiről mindenki tudta, hogy állandóan morgolódik és szívből bizalmatlan a nagy herceg iránt — s vele együtt még vagy száz tiszt nem átalította azt állítani, hogy ezek a titkos okok aranyak alakjában érkeznek a herceghez a francia királytól, aki megvesztegette a generalissimust, hogy kerülje a csatát. Sorainkban bőven voltak olyan pletykahordók, akikre Webb úr nagyon is szívesen hallgatott s akik pontosan tudták, milyen összeget

kapott a herceg, mennyi volt Cadogan része, és mennyi osztalékot adtak Hare doktornak.

Azok a sikerek, amelyekkel a franciák az 1708-as hadjáratot megkezdték, megerősítették ezeket a közszájon forgó híreket Marlborough árulásáról. Tábornokunk eltúrte, hogy az ellenség közénk és Gent közé hatoljon, és vonakodott megtámadni, bár seregeink negyvennyolc órán keresztül álltak szemben egymással. Gentet elfoglalták és ugyanazon a napon Monsieur de la Mothe bevette Bruges-t, s e két nagy város egyetlen puskalövés nélkül esett a franciák kezére. Néhány nappal később La Mothe megrohanta Plashendall erődjét s az emberek kezdték azt hinni, hogy egész spanyol Flandria, éppúgy, mint Brabant, a francia csapatok kezére jut — ekkor megérkezett a Mosel mellől Eugen herceg és véget vetett a huzavonának.

A savoyai herceg megérkezését a hadsereghez mindig nagy lakoma jelezte — a mi hercegünk csak gyéren és gyatrán rendezett vendégséget — és emlékszem, hogy amikor tábornokunk visszatért a két fővezér vacsorájáról, derék fejét kissé felizgatta a bor, amelyet az osztrák parancsnok sokkal bőkezűbben kínált, mint az angol: — Most aztán — mondta tábornokunk és káromkodva csapott az asztalra — harcolnia kell, és ha rákényszerül, a fene egye meg, nincs senki Európában, aki megállhat Jack Churchill ellen. Egy hét múlva megvívták az oudenarde-i csatát, amikor is, bármennyire gyűlölködött is Esmond tábornoka és a fővezér, kénytelenek voltak bámulni egymást, úgy ragyogott mindkettejük vitézsége ezen a napon.

Webb vezérőrnagy dandárja a legsúlyosabb csapásokat osztotta és kapta ebben az ütközetben, melyben Esmond úr saját századának élén küzdhetett az ezredben, ezredesének mint vezérőrnagynak parancsnoksága alatt, s jó szerencséje úgy hozta magával, hogy az ezredet mint annak parancsnoka vezethette vissza az ütközetből, mert a négy nála magasabb-rangú tiszt elesett ennek a napnak nagyszerű öldöklésében. Jólesik az a gondolat, hogy Jack Haythorn, aki fattyúnak és Webb tányérnyalójának gúnyolt s akivel nemrégén összeveszttem, a csata kezdete előtt kezet szorított velem. Szegény Brace alezredesünk három nappal ezelőtt hallotta meg, hogy meghalt bátyja, akitől norfolki báróságot örökölt és évi négy-

ezer fontot. A sors, amely egy tucat hadjáraton keresztül megkímélte, éppen akkor csapott le rá, amikor a világ és az élet kíváncsiságára vált előtte, de azért ütközet előtt azt mondta, hogy tudja: a szerencse ezúttal ellene fordul. Az őrnagy — Lord Marlborough teremtménye — nemrégén érkezett hozzánk a többi tiszti bosszúságára, és azt mondták róla, hogy kémnek jött közénk. Nem tudom, igaz volt-e, azt sem, hogy ki számolt be a mi tiszti asztalunknál folyó beszélgetésekről a főhadiszálláson, de tudvalevő volt, hogy Webb ezredparancsnokot és ezredét a fővezér beírta a fekete könyvbe. — És ha otthon nem merte felosztatni, — mondogatta vitéz, öreg parancsnokunk — elhatározta, hogy az ellenséggel pusztíttatja el — úgyhogy szegény Proudfoot őrnagyot veszélyes állásba helyezték.

Esmond kedves, ifjú grófja, aki hadsegédként szolgált a herceg mellett, sebet kapott és dicsőséges hírnévre tett szert a *Közlöny*-ben; Esmond kapitány nevét be is küldte előléptetésre tábornoka, akinek kedvence volt. Szíve hevesebben vert arra a gondolatra, hogy bizonyos hazai szem, a legragyogóbb szem a világon, talán elolvassa azt az oldalt, amely beszámol Esmond szerény tetteiről, de azért lelke állhatatosan kitartott amellett, hogy kívül marad annak a szemnek veszélyes hatókörén s hagyja, hogy az idő és a távolság győzze le a még mindig körülötte ólálkodó szenvedélyt. Beatrixtól távol ez a szenvedély nem gyötörte, de bizonyosan tudta, hogy ha hazatérne, újra elfogná a láz, s úgy kerülte Walcote-ot, mint ahogy egy lincolnshire-i ember óvakodik attól, hogy visszatérjen mocsaraihoz, mert bizonyos benne, hogy ott a mocsárláz leselkedik rá.

Mi, akik az angol párthoz tartoztunk a seregben és hajlamosak voltunk arra, hogy fintorogjunk mindentől, ami Hannoverből jön, s a választófejedelem udvarát és családját alig tartottuk többre bugrisoknál és vadembereknél, most mégis kénytelenek voltunk bevallani, hogy Oudenarde napján a fiatal választófejedelem, akinek ez volt első hadjárata, egy tapasztalt katona lélekjelenlétéről és bátorságáról tett tanúságot. A választófejedelem őfenségének több szerencséje volt ez alkalommal, mint az angol királynak, aki unokafivéreivel együtt az ellenség táborában volt s velük együtt kellett szaladnia e napnak dicstelen végén. Szemben a világ legtapasz-

taltabb tábornokaival, maguk mellett is egy csodálatos hadvezérrel inkább hajlottak arra, hogy megvessék tanácsait és az előbbiekkal olyan küzdelembe bocsátkozzanak, amely seregük teljes megsemmisítésével végződhetett volna. Csak Vendôme herceg nagy tehetsége és hősiessége orvosolta valahogyan azt a szerencsétlenséget, amelyet rokonainak, a királyi vérből származó törvényes hercegeknek egyenetlensége és ostobasága okozott.

— Ha Berwick herceg ott lett volna a hadseregben, egészen más lett volna ennek a napnak kimenetele, — ez volt minden, amit szegény Holtz úr mondani tudott — és láthatad volna, hogy Almanza hőse nyugodtan összemérheti kardját a blenheimi győzővel.

Még mindig folyt az alkudozás a foglyok kicseréléséről, legalábbis ez volt az a nyilvános ürügy, amely Holtz urat állandóan mozgásba hozta a francia és a szövetséges haderők között. Tudom, hogy Wayne vezérőrnagy egyszer majdnem felakasztotta, mint kémeket, de a fővezérnek egy külön rendelete szabadon bocsátotta és a főhadiszállásra hívta. Jött és ment s valamilyen magas, bár homályos pártfogás állandóan védte, bárhol járt is. Üzeneteket hordott Berwick herceg és nagybátyja, a mi hercegünk között. Úgy látszott, éppen olyan jól tudja, mi folyik a „lovag” főhadiszállásán, mint a mienkén, és az angol király elismerését küldte néhány tisztünknek, többek között Webb tisztjeinek is e nagy napon tanúsított viselkedésükért, Wynendael után pedig, amikor tábornokunk dühöngött a fővezér részéről ért sérelmén, azt mondta az angol király, ő tudja, hogyan ítélik meg ezt az ütközetet a francia sereg vezérei s hogy csak az a megállás a wynendaeli erdő előtt tette lehetővé a szövetségesek bevonulását Lille-be.

— Ó! — mondta Holtz, és néhányan nagyon szívesen hallgatták. — Ha a király trónjához jutna, mennyire megváltoznék a dolgok állása! Ófelsége száműzetésének is van egy előnye, az, hogy képes részrehajlás nélkül megismerni Angliát és méltányosan megítélni minden kiváló férfit. Nővére mindig valamelyik kapzsi kegyencnő körme között van, annak szemén keresztül látja a dolgokat, s e hízelgőnek vagy a hízelgő alárendeltjeinek ad mindent. Azt hiszik, hogy őfelsége, aki olyan jól ismeri Angliát, mint ahogy ismeri, mellőzne olyan embert, mint Webb tábornok? Webbnak a peerek házában

kellene ülnie, mint Lord Lydiardnak. Az ellenség és egész Európa ismeri érdemeit: éppen ezt a hírnevét nem tudják megbocsátani bizonyos nagy emberek, akik minden egyenlőséget és függetlenséget gyűlölnék. — E beszélgetésnek az volt a célja, hogy Webb úr fülébe jusson. Webb úr igen szívesen fogadta e szavakat, mert bármilyen nagyok voltak szolgálatai, senki sem értékelhette őket többre, mint maga John Richmond Webb, és minthogy közismert volt az egyenetlenség közte és Marlborough közt, ökégyelmessége ellenségei a hadseregben és otthon udvarolni kezdték Webbnek és uszították őt a mindent felhabzsoló, hatalmaskodó fővezér ellen. És nem sokkal az oudenarde-i győzelem után dicsőséges alkalom kínálkozott Webb tábornoknak, melyet a vitéz harcos nem is mulasztott el, s ez az alkalom módot nyújtott neki arra, hogy otthoni hírnevét rendkívül emelje.

Oudenarde után a savoyai herceg, mint mondták, Marlborough tanácsai ellenére állást foglalt francia Flandria fővárosa, Lille előtt, megkezdte ezt az ostromot, korunk leg híresebb ostromát, melyet a támadás és a védelem közben végrehajtott hőstettek majdnem olyan híressé avattak, mint Trója ostromát. A savoyai herceg ellenséges érzése a francia királlyal szemben dühöngő, személyes gyűlölet volt, egészen más, mint a mi nagy angol tábornokunk nyugodt ellenségeskedése, akit a háború játéka nem indított meg jobban, mint a billiárd-játék, és olyan nyugodtan tolta előre svadronjait s állította ide-oda piros hadoszlopait, mint ahogy egy lökést számítana ki, ha karambolt akarna elérni a golyókkal. Ha végetért a játszma, — és ő úgy játszotta, hogy eléggé biztos lehetett győzelmében — e tökéletes taktikusban a legcsekélyebb ellenérzés sem maradt a másik fél iránt. A savoyai herceg és a francia király között azonban *guerre à mort** tombolt. Ha egy ponton visszaverték, mint mult évben Toulonnál, olyankor rögtön Franciaországnak egy másik határán temett és azt támadta fáradhatatlan dühével. Amikor a herceg hadseregünkhöz érkezett, föléledt és magas lángba csapott a háború hamvadó tüze. Egykedvű holland szövetségeseinket gyors menetekben nyomultatta előre, nyugodt hercegünket tettekre kényszerítette. A franciák ellen a herceg egymaga

* Háború életre-halálra.

ért annyit, mint egy egész hadsereg: gyűlöletének bőséges, lankadhatatlan energiája százezreket fertőzött meg. A császár tábornoka bosszúsomjason fizette vissza a francia királynak azt a lenézést, mellyel valaha a tüzes kis savoyai abbét kezelte. Eugen herceg, ez a hírneves, tündöklő, minden mértéken felül merész és rettenthetetlen hadvezér amúgyis versenyezhetett jóformán a legkiválóbb katonákkal, akik a francia király seregeit vezették — de ehhez még olyan fegyvere volt, amelyhez fogható Franciaország nem ismert, amióta Sassbachnál egy ágyúgolyó leterítette a nemes Turenne-t: ő ugyanis Marlborough-t vághatta francia ellensége fejéhez, összezúzhatta vele, mint egy szikladarabbal, mely alatt a francia király legkiválóbb kapitányainak egyesített ereje is megsemmisült.

Az angol herceg nem nagyon vett részt Lille elkeseredett ostromában, melyet a császári generalissimus teljes erejével és erélyével folytatott: Lord Marlborough arra szorítkozott, hogy az ostromlók hadvonalait fedezte a burgundi herceg serege ellen, mert e sereg és a császáriak között foglalt állást a mi hercegünk. Egyszer, amikor Eugen herceg megsebesült, a mi hercegünk foglalta el őfensége helyét a sáncokon, de az ostromot a császáriakkal folytatta, nem velünk. Webb és Rantzau vezénylete alatt egy hadosztályt küldtek Artoisba és Picardiába, a legterhesebb és leggyűlöletesebb szolgálatra, amelyet Esmond úr egész katonai pályája folyamán teljesített. E védtelen tartományok nyomorult városait, melyekből a fiatalembereket besorozták katonának a francia seregekbe, e városokat, melyeket évről-évre pusztított a telhetetlen háború — kényre-kedvre kiszolgáltatták nekünk, mi pedig azt a parancsot kaptuk, hogy ne tanusítsunk irgalmat. Olyan helységekre akadunk, melyeknek helyőrsége csupán rokkantakból, gyerekekből és asszonyokból állt, de bármilyen szegények voltak is, mert e szerencsétlen háború költségei elszegényítették őket, mégis az volt a megbízatásunk, hogy kifosszuk ezeket az éhhalál szélén álló nyomorultakat, hogy kiszedjük az élelmet csűrjeikből és kamráikból és letépjük róluk utolsó rongyaikat. A rablás és gyilkolás hadjáratára küldtek ki bennünket, katonáink olyan tetteket követtek el, hogy becsületes embernek pirulnia kell, ha emlékezik rájuk. Sok pénzt és élelmiszert vittünk vissza a herceg táborába, senki sem volt, aki ellenünk szegüljön, és mégis, ki merné elmon-

dani, micsoda gyilkolással és erőszakoskodással, milyen vadállati kegyetlenséggel, gyalázattal és megbecstelenítéssel ragadták el ezt a zsákmányt a háború ártatlan és szerencsétlen áldozataitól?

Közben bármilyen hőiesen folytak is a hadműveletek Lille előtt, a szövetségesek nem sokat haladtak előre, s amikor visszatértünk Marlborough herceg táborába, ott azt mondogatták, hogy az ostromnak sohasem lesz kielégítő eredménye, a savoyai herceg kénytelen lesz abbahagyni. Lord Marlborough nyíltan hangoztatta ezt a véleményét, akik pedig bizalmatlank voltak iránta, — s Esmond úr bevallja, hogy ő is ezek közé tartozott — arra célozgattak, hogy a hercegnek megvannak a maga okai, amiért Lille-t nem kell bevennünk s hogy a francia király fizette meg az okait. Ha ez így volt, — és én azt hiszem, hogy így volt — Webb tábornoknak remek alkalma nyílt arra, hogy kielégítse gyűlöletét a fővezér ellen, megakadályozza ezt a szégyenletes kapzsiságot, a hírneves hercegnek ezt az alantas és közismert tulajdonságát, és megmutassa saját kiváló hadvezéri tehetségét. És ha tekintetbe veszem a most beszámolásra kerülő események minden megelőző körülményét: hogy a hercegnek valóban felajánlottak néhány millió aranyat arra az esetre, ha feloldja az ostromzárat Lille körül; hogy a Lille előtt táborozó császári hadsereg élelmiszer- és lőszerkészletek nélkül maradt és ha nem érkezik idejében segély, fel kellett volna szednie táborát; hogy a franciák pontosan tudták az ostromlóknak élelmiszert és lőszert szállító csapat menettervét, és hogy a készletek fedezetére rendelt fegyveres erő szégyenletesen aránytalan volt feladatához mérten és hatszor kisebb volt De la Mothe grófnak a szállítmány lefoglalására kiküldött seregénél; hogy Berwick herceg, De la Mothe parancsnoka állandó levelezést folytatott nagybátyjával, az angol generalissimus-szal — akkor teljes lelkiismeretemmel meg vagyok győződve arról, hogy Lord Marlborough meg akarta hiúsítani azt, hogy a savoyai hercegnek feltétlenül szükséges segély valaha is őfensége birtokába jusson; hogy feláldozta és elárulta volna a küldeményt fedező kis hadsereget éppúgy, mint ahogy elárulta Tollemache-ot Brestnél s mint ahogy elárulta minden barátját, ha azzal saját pénzsóvár vagy nagyravágyó terveit előmozdíthatta. Ha Esmond tábornoka nem arat olyan csodálatos győzelmet egy

hatszor vagy hétszer nagyobb hadsereg fölött, akkor Lille ostromát abba kellett volna hagyni, s ehhez még azt is meg kell jegyezni, hogy a mi kis vitéz haderőnket olyan tábornok vezényelte, akit Marlborough gyűlölt, akire dühöngött győzelme miatt, s akit később a legnyíltabb és legszégyentelebb igazságtalansággal akart megfosztani győzelmének érdemétől.

WEBB TÁBORNOK MEGNYERI A WYNENDAELI CSATÁT

LILLE VÉDŐI és ostromlói a háborúk történetének fényes haditetteit hajtották végre. Francia részről — az ő vitézségük bámulatos volt, Boufflers marsall ügyessége és bátorsága elhomályosította legyőzőjét, a savoyai herceget — említésre méltó Luxembourg és Tournefort urak merész tette: egy lovas dragonyos csapattal szállítottak a városba lőport, mely rendkívül hiányzott a védőknek, minden katona negyven font lőporral teli tarisznyát tett nyerge mögé s e veszélyes teherrel megtámadták lovasságunkat, szembeszálltak az ellenük küldött gyalogságunk tüzével s bár embereik fele levegőbe röpült, miközben e félelmetes vállalkozást végignyargalták, egy részük bejutott a városba azzal a készlettel, melyre olyan nagy szüksége volt a helyőrségnek. Egy francia tiszt, Monsieur du Bois egy hasonlóan merész és teljesen sikerült tettet hajtott végre. A herceg főhadshirege, mely az ostromot fedezte, Helchinnél állt, s minthogy Vendôme úrnak hírekre volt szüksége az ostromlott vár helyzetéről, Du Bois kapitány vállalkozott híres kalandjára, s nemcsak hogy áthatolt az ostromlók vonalain, hanem azután nem kevesebb mint hét vizes árkon úsztatott át s ugyanazon az úton jött vissza, úszás közben szájába fogva leveleit.

E levelekben Monsieur de Boufflers arról adott hírt, hogy októberig tarthatja a várat, s hogy ha a szövetségesek egy szállítmányát el lehetne fogni, az ellenség kénytelen volna fölhagyni az ostrommal.

Ilyen szállítmányt készítettek elő Ostendében azzal a szándékkal, mint már említettem, hogy az ostromlókhoz indítsák, és szeptember huszonhetedikén értesültünk róla, —

de a franciák is — hogy a készletek már úton vannak. A szállítmány hétszáz, mindenféle készlettel megrakott szekérből állt s Ostendéből kétezer gyalogos és háromszáz lovas kísérté. Ugyanebben az időben Monsieur de la Mothe elhagyta Bruges-t, s harmincöt zászlóalj gyalogsággal, hatvannál több lovasszázaddal és negyven ágyúval a szállítmány üldözésére indult.

Webb vezérőrnagy ezalatt húsz zászlóalj gyalogost és három dragonyos svadront vont össze Tureaut-ban, ahonnan kiindult, hogy fedezze a szállítmányt és üldözze La Mothe-ot, akinek előnyomuló előőrseivel a mieink a tureaut-i nagy síkságon találkoztak a wynendaeli kis erdő és kastély előtt: az erdő mögött haladt a szállítmány.

Mihelyt előcsapataink az ellenséget meglátták, az erdő fedezetére támaszkodva megálltak, többi haderőnk, amilyen gyorsan lehetett, rendbeszedte magát, kis lovascsapatunk előnyomult a síkság széléig, hogy, mint tábornokunk mondta, az ellenséget szórakoztassa. Amikor Monsieur de la Mothe megérkezett, minket két vonalba állítva talált az erdő előtt, mire saját seregét is csatarendbe állította, szemben a miénkkel, nyolc sorba, négy gyalogos vonallal elől, mögöttük a lovassággal és a dragonyosokkal.

A franciák szokásuk szerint három óráig tartó ágyúzással kezdték az ütközetet, azután nyolc vonalban, négy gyalogos és négy lovas hadsorral előrenyomulva megtámadták az erdőben fölállított szövetséges csapatokat. Gyalogságuk roszszul viselkedett: a parancs szerint szuronyrohamot kellett volna intéznie, de ehelyett tüzelni kezdtek s jóformán embe-reink első sortüzére vonaluk megtört és megszaladt. A lovasság jobban tartotta magát s Monsieur de la Mothe még velük is győzhetett volna, hiszen lovassága is háromszor-négyszer nagyobb volt a mi egész haderőnkénél, de csak két zászlóaljunk bomlott meg egy kissé, ezek is hamarosan összeszedték magukat és a francia lovasság ismételt rohamai sem érték el, hogy csapataink csak egy hüvelykkel is elmozduljanak az erdőben arról a vonalról, ahová tábornokuk állította őket.

A franciák két órán át támadtak, aztán sötétedéskor teljes kudarcot vallva visszavonultak. Bármennyi veszteséget okoztunk is az ellenségnek, még mindig háromszor erősebb volt nálunk, s nem lehetett föltételezni, hogy tábornokunk

üldözheti Monsieur de la Mothe-ot vagy többet tehet annál, mint hogy tartja állásunkat az erdő körül, ahonnan a franciák hiába próbáltak minket kimozdítani. La Mothe visszavonult negyven ágyúja mögé, mert lovassága ezeket jobban védte, mint ahogy minket támadni képes volt, közben pedig a szállítmány — mely fontosabb volt, mint a mi egész haderőnk, s amelynek biztos átjutásáért készek voltunk az utolsó emberig elhullani — e hadműveletünk közben teljes nyugalommal haladt tovább, és örömujjongások között érte el az ostromló tábornok Lille előtt.

Cadogan vezérőrnagy, a herceg főszállásmestere — akit nem nagyon szívélyes viszony fűzött Webbhez — kísérte a szállítmányt s kétszáz lovasával éppen akkor csatlakozott Webb úrhoz, amikor a csatának vége volt már és az ellenség teljes visszavonulásban. Teljes jóhiszeműséggel felajánlotta, hogy lovasságával megtámadja a hátráló franciákat, de csapata túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy kárt tehessen bennük, és Webb úr, aki mint rangidős Cadogannek is feljebbvalója volt, úgy gondolta, eleget tettünk azzal, hogy megálltuk helyünket olyan ellenség előtt, amely még mindig fölénk kerekedhetett volna, ha nyílt terepen harcba bocsátkozunk vele, és azzal, hogy biztosítottuk a szállítmány sértetlen átvonulását. Ennek megfelelően a Cadogan vezette lovasság ki sem vonta kardját, csupán azt érték el bátor magatartásukkal, hogy a franciáknak minden kedvét elvették attól, hogy esetleg megújítsák támadásukat. S amikor több támadás nem következett be, estefelé Cadogan tábornok elvonult svadronjával, mert vissza kellett mennie a főhadiszállásra. A két tábornok búcsúzáskor kelletlenül üdvözölte egymást.

— Idejében ott lesz Roncqban, hogy vacsorára kinyalja a herceg tányérjait — mondta Webb úr.

A mi embereink ezen az éjszakán kint ütöttek tábornok a wynendaeli erdőben, és tábornokunk az ottani kis kastélyban vacsorázott.

— Ha én volnék Cadogan, peerséget kapnék azért, amit ma véghezvittem! — mondta Webb tábornok — te pedig, Harry, ezredet kapnál. Benne szerepeltél jelentéseimben a két elmúlt ütközet után, hiszen az elsőben majdnem megöltek. Megemlítelek abban a beszámolómban is, amit most küldök el a fővezér őkegyelmességének, és téged ajánllak a szegény Dick

Harwood megürült őrnagyi állására. Nincs véletlenül száz guineád, amit a herceg titkárának adhatnál? Csúsztasd csak Cardonnel kezébe, ha majd holnap elviszed jelentésemet a főhadiszállásra.

E jelentésben a vezérőrnagy volt szíves Esmond kapitány nevét különösen kedvezően megemlíteni, ugyanez az úriember vitte másnap a beszámolót a főhadiszállásra, és nem kevéssé kellemesen érintette, hogy őkegyelmessége titkárának Webb altábornagyhöz intézett levelét vihette vissza. Az a holland tiszt is, akit Nassau-Woudenbourg gróf, Auverquerque tábornagy fia küldött a főhadiszállásra, szintén üdvözlő levelet vitt vissza parancsnokának, aki nagy vitézséggel és ügyességgel segítette Webb urat az ütközetben.

Esmond mély meghajlással, mosolygó arccal nyújtotta át levelét és amikor átadta, altábornagynak szólította Webb urat. Webb éppen a Menin felé vezető úton lovagolt kíséretével, amikor Esmond szembe jött vele, az urak körülötte éljenzésbe törtek ki, ő megköszönte nekik s eléggé kipirult, mohó arccal nyitotta fel a levelet.

Miután elolvasta, dühösen csapta le. — Még csak nem is sajátkezűleg írta. Olvasd csak fel, Esmond. — Esmond felolvasta:

Uram, — Cadogan úr éppen most érkezett s értesített arról a sikeres ütközetéről, melyet ön tegnap délután vívott meg Wyendaelnál, a Monsieur de la Mothe parancsnoksága alatt álló csapatokkal s hogy e csata sikere főképpen az ön jó magaviseletének és határozottságának köszönhető. Bizonyos lehet benne, hogy igazságosan fogok beszámolni róla otthon és minden alkalommal örülni fogok, ha tanúságot tehetek arról a szolgálatról, melyet ön e szállítvány biztosításával tett. Az ön etc. etc.

M.

— Két sor ettől az átkozott Cadogantól, nem több Lille bevételéért... amiért ötször akkora sereget megvertem... egy ütközetért, amely van olyan ragyogó, mint bármelyik, amelyiket ő vívott meg! — mondta szegény Webb úr. — Altábornagy! Erről sem ő tehet. Én voltam a legöregebb vezér-

őrnagy. Esküszöm, jobban örült volna, ha engem vertek volna meg az ütközetben.

A holland tiszthez intézett francianyelvű levél hosszabb és szívélyesebb volt, mint a Webb úrnak szóló.

— És ez az ember, — tört ki Webb úr — akit arannyal tömnek... rangokkal és kitüntetésekkel halmoznak el, amiket mi nyertünk meg számára... és ez az ember még egy dicsőítő sort is sajnál fegyvertársától! Hát nincs neki elege? Hát nem azért küzdünk-e, hogy ő bőségben dúskáljon? No csak, jól van, uraim, várjuk ki a *Közlöny*-t. A királynő és az ország majd igazságot szolgáltat nekünk, ha őkegyelmessége meg is tagadja tőlünk. — Beszéd közben a harag könnyei jelentek meg a bátor harcos szemében, kesztyűjével törölte le arcáról. Öklével a levegőben hadonászott. — Az istenit neki, — mondta — tudom, mit kívánnék jobban, mint egy peerséget!

— Mit, uram? — kérdezte valaki kíséretéből.

— Csak egy negyedórát egy szép, zöld mezőn John Churchilllel szemben és csak két kardot, az én ingem meg az övé között, hogy...

— Uram! — szólt közbe valaki.

— Csak mondjátok meg neki! Tudom, mire célzott. Tudom, hogy eljut hozzá minden szó, amit valamelyik főtiszt kiejt a száján. Nem mondom, hogy nem bátor. A fene egye meg, elég bátor, de várjuk csak ki a *Közlöny*-t, urak. Az isten áldja meg őfelségét! Ő majd igazságot szolgáltat.

A *Közlöny* csak egy hónappal később érkezett hozzánk, éppen akkor, amikor tábornokom és tisztjei abban a megtiszteltetésben részesültek, hogy Eugen herceggel együtt ebédelhettek Lille-ben, mert őfensége volt olyan szíves és azt monddta, hogy mi hoztuk el a készleteket, tehát részt kell vennünk az ünnepi lakomán is. Nagy lakoma volt. Marlborough herceg őkegyelmessége őfensége jobbán ült, balján pedig Boufflers marsall, aki olyan vitézül védte a várat. Ott voltak mindkét sereg főtisztjei, és annyi bizonyos, hogy Esmond tábornoka tündökölt e napon: magas, nemes alakja, arcának férfias szépsége mindenütt feltűnt, ezúttal elsőízben viselte azt az érdemkeresztet, melyet a porosz király őfensége küldött neki győzelméért. Őfensége, a savoyai herceg pohárköszöntőt mondott a wynendaeli győzőre. A herceg őkegyelmessége elég fanyalgó mosollyal üritette poharát. Jelen voltak a had-

segédek is, s Harry Esmond és kedves ifjú lordja egymás mellett ült — mint ahogy mindig igyekeztek együtt lenni, ha a szolgálat megengedte — szemközt a tábornokok asztalával és meglehetősen jól láthattak mindent, ami történt. Frank nevetett a herceg kedvetlen arcán: az egész hadseregben beszéltek a wynendaeli ügyről s arról, hogyan viselkedett a fővezér Webb-bel. Amikor öfensége azt mondta: — *Le vainqueur de Wynendael, son armée et sa victoire* — s hozzátette — *qui nous font diner à Lille aujourd'hui*,* — nagy éljenzés tört ki a teremben, mert Webb úr bátorsága, nagylelkűsége, sőt még jellemének gyarlóságai is kedvelté tették őt az egész seregben.

— „Ki szép, mint Hektor s mint Paris, deréki!” — súgta Frank Castlewood. — Egy idősebb Vénusz nem tudna megtagadni tőle egy ranett-almát. Állj fel, Harry! Hiszen a wynendaeli hadseregre iszunk. Ramillies semmi ahhoz képest. Hurrá! Hurrá!

Éppen ekkor, közvetlenül azután, hogy tábornokunk vizsnoztta a pohárköszöntőt, valaki behozott egy angol *Közlöny*-t, amely kézről-kézre járt az asztal alatt. A tisztek eléggé mohón néztek bele — otthon sok anya és nővér ájult el tőle, mert hat év óta alig jelent meg a *közlöny* anélkül, hogy ne adott volna hírt valamilyen hősi halálról vagy ragyogó teljesítményről.

— Itt van... a wynendaeli ütközet... itt van, tábornok úr — mondta Frank megragadva a kis piszkos újságot, melyet annyira szerettek olvasni a katonák, s padunkról felugorva átment a tábornokhoz, aki ismerte őt és sokszor észrevette asztalánál nevető, csinos arcát, melyet mindenki megszeretett, aki csak látta. A nagy parókájú tábornokok utat engedtek Franknek. Donah tábornok bivalybőr zekéje fölött átnyújtotta az újságot szemközt ülő tábornokunknak.

Frank szökdécselve és pirulva jött vissza hozzánk. — Azt gondoltam, Harry, örül majd neki — suttogta a fiatalember. — Vagy én talán nem szívesen olvastam Ramillies után nevetet a *Londoni Közlöny*-ben? „Gróf Castlewood, aki mint önkéntes szolgált...” De nézd csak, mi az ott?

Webb úr, miután elolvasta a *közlönyt*, nagyon furcsán

* A wynendaeli győztre, hadseregére és győzelmére, mely lehetővé tette, hogy ma Lille-ben ebédeljünk.

nézett, lecsapta az asztalra, aztán felpattant helyéről és megszólalt: — Lesz szíves, fenséged . . .

Marlborough herceg őkegyelmessége szintén felugrott: — Valamilyen félreértés lesz, kedves Webb tábornok úr.

— Kegyelmességed jobban tette volna, ha helyesbíti — mondta Webb úr és kinyitotta az újságot, de öt hellyel távolabb ült a herceg őkegyelmességénél, aki ezúttal magasabb is volt a tábornoknál, mert a savoyai herceggel, a hannoveri választófejedelem, Poroszország és Dánia követével együtt egy mennyezetes emelvényen ült s Webb nem érhetette el, bármilyen magas volt is.

— Várjunk csak — mondta mosolyogva, mintha valamilyen ötlete támadt volna, aztán tökéletes udvariassággal kihúzta kardját, átszúrta hegyével a közlönnyt és így szólt: — Engedje meg, hogy átnyujtsam kegyelmességednek.

A herceg arca elsötétült. — Vegye el — mondta mögötte álló lovászmesterének.

Az altábornagy mélyen meghajolt, visszavonult és kiürítette poharát. A közlöny, melyben Cardonnel úr, a herceg titkára számolt be a wynendaeli ütközetről, megemlítette ugyan Webb nevét, de az ütközet egész dicsőségét és eredményét a herceg kegyencének, Cadogan úrnak tulajdonította.

Nem csekély beszédet és izgalmat okozott Webb tábornok furcsa viselkedése, aki majdnem kardot rántott a fővezérre, de a tábornok dühének első kitörése után külsőleg teljesen megfékezte haragját és későbbi viselkedésével elérte azt az elégtételt, hogy sokkal jobban feldühítette a fővezért, mint ahogy ellenérzésének bármilyen kinyilvánításával tehetne volna.

Amikor visszatért szállására és megbeszélést tartott főtanácsadójával, Esmond úrral, akit a tábornok most már teljes bizalmába fogadott, és mint barátjával, sőt jóformán mint fiával bánt vele, — Webb úr levelet intézett a fővezér őkegyelmességéhez, melyben ezt írta:

Kegyelmességed bizonyára tudatában van annak, hogy a Londoni Közlöny hirtelen átolvasása — melyben kegyelmességed titkára, Cardonnel úr Cadogan vezérőrnagyot nevezte meg, mint a legutóbbi

wynendaeli ütközet vezérlő tisztjét — az örömhöz semmiképpen sem hasonló érzést idézhetett elő abban a tábornokban, aki az ütközetet megvívta.

Kegyelmességed bizonyára tudatában van annak, hogy Cadogan úr még csak nem is volt jelen a csatában, hanem lovasszáadaival a csata végére érkezett meg és fölöttes tisztjének parancsnoksága alá helyezte magát. És minthogy a wynendaeli csatának — amelyben Webb altábornagyot az a szerencse érte, hogy ő lehetett a parancsnok — eredménye volt Lille bevétele, a bajor választófejedelem által ostromolt Brüsszel felszabadítása, s a falak közti áruulás folytán, előző évben az ellenség kezére került Gent és Bruges városainak visszaszerzése: Webb úr nem egyezhetik bele abba, hogy ilyen siker és szolgálat dicsőségéről Cadogan úr vagy bárki más javára lemondjon.

Amint az év hadműveletei véget érnek, Webb altábornagy engedélyt kér arra, hogy a hadsereget elhagyhassa, visszatérhessen parlamenti helyére, hogy ott, mint a fővezér őkegyelmességének ezennel jelenti, ügyét az alsóház, az ország s a királynő őfelsége elé tárhassa.

Buzgóságában, hogy a közlönyben őkegyelmessége titkára, Cardonnel úr által közölt hamis megállapítást kiigazíthassa, Webb úr, aki nem tudta elérni a fővezér őkegyelmességét a közöttük ülő urak miatt, a hamis megállapítást tartalmazó újságot kardjára helyezte, hogy így hamarabb jusson el Marlborough herceg őkegyelmessége kezébe, aki bizonyára igazságot kíván szolgáltatni hadserege minden tisztjének.

Webb úr jobban ismeri kötelességét, semhogy függelemsértést kövessen el bármilyen fölöttes tisztjével szemben, vagy hogy kardját más ellen használja hadjáratban, mint őfelsége ellenségei ellen. Engedélyt kér tehát arra, hogy azonnal visszatérhessen Angliába, amint katonai szolgálata megengedi, és magával vihesse Angliába ezredéből Esmond kapitányt, aki mint hadsegéde működött, jelen volt az egész ütközet

folyamán és óráján figyelte meg a pontos időt, amikor a csata végén Cadogan úr megjelent.

A fővezér nem tehetett egyebet, mint hogy megadja ezt az engedélyt, és ne vegyen tudomást Webb leveléről, bár azt a legsértőbb kifejezésekkel fogalmazták. A hadsereg fele hitte, hogy Gent és Bruges városait árulás folytán adták fel, és ennek az árulásnak körülményeit hadseregünkben sokan nagyon jól ismerték; hogy a fővezér, ha módjában áll, nem segített volna a Lille-t ostromló seregen, s hogy általában nem harcolt volna ebben az évben, ha nem kényszeríti rá a savoyai herceg. Persze, ha a csata már egyszer megkezdődött, akkor Lord Marlborough saját hírneve érdekében úgy harcolt, ahogy a világon senki sem tudott harcolni és semmiféle vesztegetés nem tarthatta vissza attól, hogy megverje az ellenséget.*

De az alárendelt tisztek felkarolták az ügyet s a fél hadsereg hajbakapott volna, ha a vizályt nem szakítják félbe. Cadogan tábornok értesítést küldött Webb tábornoknak, kijelentette, hogy ha Webbnek úgy tetszik, ő kész kiállni vele.

* Nagyapánk gyűlölete Marlborough herceg iránt megnyilvánul végig e hadjáratokról írt beszámolóján. Mindig kitartott amellett, hogy a herceg a legnagyobb áruló és a legnagyobb katona, aki a történelemben valaha is szerepelt, és kijelentette, hogy Marlborough herceg az egész háború alatt két kézzel fogadta el a megvesztegetéseket. A márkai úr — mert itt így nevezhetjük, bár sohasem ismerték más néven, mint Esmond ezredesnek — sok történetet szokott mesélgetni, amelyeket nem közölt ebben az emlékiratában s amelyeket barátjától, a jezsuitától hallott, aki nem mindig értesült pontosan a dolgokról és kitartott amellett, hogy Marlborough kétmillió arany értékű megvesztegetést fogadott el a ramillies-i csata előtt.

Nagyanyánk pedig azt szokta mesélni nekünk, gyermekeknek, hogy amikor nagyapánkat elsőízben mutatták be a herceg ökegymességének, a herceg hátat fordított nagyapámnak s így szólt a hercegnőhöz, aki elmondta az özvegy chelsea-i grófnőnek, az meg később elmondta Esmond ezredesnek: „Tom Esmond fattyúja megjelent a lever-men: olyan akasztófavirág-képe van, mint annak a bitang apjának” — ezt a kifejezését nagyapám sohasem bocsátotta meg neki. Épp olyan állhatatos volt ellenszenveiben, mint vonzódásaiban és rendkívül részrehajló Webb iránt, akinek pártjára állt az ünnepeltebb tábornokkal szemben. Webb tábornok arcképe most nálunk van Castlewoodban, Virginiában,

Az ilyesfajta kihívást a mi büszke, öreg tábornokunk mindig túlságosan készségesen fogadta el, és csak nagy nehézséggel tudtuk rávenni arra a válaszra, hogy semmiféle ellentéte nincs Cadogan úrral, aki tökéletes vitézséggel viselkedett, csak a főhadiszállás uraival, akik meghazudtolták őt. Cardonnel úr is elégtételt ajánlott fel Webb tábornoknak, de Webb úr azt felelte, hogy van egy pálcája Cardonnel úr szolgálatára, s az egyetlen elégtétel, amit tőle elvár, azt valószínűleg nem hajlandó megadni, tudniillik az igazságot. Webb törzstisztjei és a tábornok közvetlen környezete szívesen hajlandók lettek volna vagdalkozni, és innen eredt az egyetlen párba, amelyben Esmond úr mint főszereplő vett részt, és az is abból a bosszúvágyból származott, hogy megtoroljon egy régi sérelmet.

Lord Mohun, aki egy csapatot vezényelt Lord Macclesfield lovastestőr ezredében, a hadjáratban a herceg mellett lovagolt. Ebben az időben már a legzüllöttebb, legrosszabb híre volt: másik végzetes párbajt vívott Spanyolországban, megnősült és elhagyta feleségét, játékos, elvetemült, kicsapongó életet folytatott. Éppen Oudenarde előtt csatlakozott a hadsereghez, és Esmond attól félt, hogy amint Frank Castlewood Mohun érkezéséről hall, keresi őt és meg akarja ölni. Mylord Oudenarde-nál kapott sebe meggátolta találkozásukat, de ez a seb már majdnem meggyógyult, és Esmond úr mindennap attól remegett, hogy valamilyen véletlen összehozza a fiút és ezt a hirhedt gyilkost. Handyside ezredének tisztiasztalánál találkoztak Lille-ben: a vezérlő tiszt semmit sem tudott a két főúr között fennálló régi ellenségeskedésről.

Esmond kilenc éve nem látta Mohun gyűlöletesen csinos arcát, mióta azon a végzetes éjszakán a Leicester Fieldsen találkoztak. Most már eltorzította a bűn és a szenvedély: Mohun annak az embernek aggodalmas pillantásával nézett, akinek három halál, ki tudja, mennyi titkos gyalázat és kéj és bűn nyomja lelkiismeretét. Kedvetlenül és mélyen meghajolt s elhúzódott, amikor házigazdánk sorba bemutatta egymásnak vendégeit. Frank Castlewood mindeddig meg sem ismerte, annyira megváltozott Mohun, ő azonban jól ismerte a fiút.

Érdekes volt látni kettejüket, különösen a fiatalembert, akinek arca elvörösödött, amikor meghallotta a másik gyűlölt nevét, s aki rossz francia kiejtésével és bátor, fiús hangjával így szólt: — Régóta vártam az alkalomra, hogy Lord Mohun-

nal találkozom. — A másik csupán meghajolt erre és ellépett Franktól. Hogy igazságot szolgáltatassak neki — nem akart viszályt kezdeni a fiúval.

Esmond kettejük között helyezkedett el az asztalnál. — Az istenfáját — mondta Frank — miért ülsz olyasvalakinek a helyére, aki rangban fölötted áll? Lord Mohunnak kellene utánad következnie. Lord Mohun mellett akarok ülni.

Esmond megsúgta Lord Mohunnak, hogy Frank Oudenarde-nál megsebesült a lábán, s kérte, hogy legyen higgadt. Egy ideig eléggé nyugodt is volt és nem vette föl a sok sértő célzást, melyet az ifjú Castlewood feléje röpített, egészen, ameddig néhány pohárköszöntő után Lord Mohun kissé meg nem telt szeszszel.

— Távozni akar, mylord? — kérdezte tőle Esmond úr könnyörgő tekintettel, hogy hagyja el az asztalt.

— Nem, istenemre, nem! — mondta Lord Mohun. — Nem megyek el senkinek a kedvéért — eddigre már egészen kipirult a bortól.

A beszélgetés a tegnapi ügyekről folyt. Webb kihívta a fővezért; Webbel méltatlanul bántak; Webb a legbátrabb, a legcsinosabb, a leghiűbb ember a hadseregben. Lord Mohun nem tudta, hogy Esmond Webb hadsegéde. Elmondott néhány történetet a tábornok kisebbitésére, de ezeket a történeteket Esmond másik oldaláról a fiatal Castlewood visszautasította.

— Nem tűrök el több ilyesmit — mondta Lord Mohun.

— De én sem, mylord — tört ki Esmond úr. — Az a történet, amelyet Lord Mohun Webb tábornokról elmondott, hazugság, uraim, ismétlem, hazugság — és Lord Mohun felé mélyen meghajolva Esmond szó nélkül felállt és elhagyta az ebédlőtermet. Az ilyesfajta ügyek eléggé közönségesek voltak az akkori idők katonái között. Hirtelen az egész társaság a ház mögötti kertben gyűlt össze, a két úriemberről lekerült a kabát s kardéleik összezsaptak két perccel azután, hogy Esmond szavai elhangzottak. Ha Esmond kapitány eltávolítja Mohunt a világból — megtehetné volna — megbüntet egy gazembert és meggátol egy csomó további gazságot — de kicsoda az ember, hogy megbüntessen egy másik embert? Becsületesen kijelentem, nem gondoltam egyébre, csak meg akartam gátolni Lord Mohunt abban, hogy Franknek ártson, s e párbajnak az volt a vége, hogy egy-két menet után mylord

egy sebbel tért haza, és három hónapig nem tudta mozgatni jobb karját.

— Ó, Harry, miért nem ölted meg a gazembert? — kérdezte az ifjú Castlewood. — Nem tudok járni mankó nélkül, de megvívhattam volna vele lóháton, karddal és pisztollyal. — De Harry Esmond így felelt: — Legjobb, ha senkinek az élete nem nyomja a lelkiismeretünket, még ennek a gazembernek az élete sem. — S amikor befejeződött ez az ügy, ami nem tartott tovább három percnél, az urak visszatértek borukhoz, Lord Mohun pedig a szállására, ahol lefektették, nagy lázban, amely, ha végzetes lett volna, sok szerencsétlenségnek elejét vette volna.

Ez után az ügy után Harry Esmond és tábornoka nem-sokára elhagyták a tábornokot és Londonba mentek, ahol bizonyos hírnév már megelőzte a kapitányt, mert a chelsea-i Lady Castlewood úgy fogadta, mint egy győztes hőst. Webb úr tiszteletére nagy ebédet adott, ahol a tábornok székét babér koszorúzták, s öladysége Esmond egészségére mondott pohárköszöntőt, s az én kedves tábornokom volt olyan kegyes, hogy ehhez a leghatározottabb tanúságtétellel járult hozzá; azonkívül az özvegy grófnő legalább negyven kocsirakomány csőcselékről gondoskodott, hogy megéljenezzék a tábornokot, amint kilép az alsóházból azon a napon, amikor a parlamentben köszönetet mondtak neki az ütközetért. A csőcselék éppúgy hurrázott és tapsolt neki, mint az előkelő társaság: nagyszerű volt látni, amint kalapját lengette, hajlongott és kezét érdemkeresztjére helyezte. A tábornok bemutatta Esmond urat St. John úrnak s a nagyméltóságú Robert Harley úrnak, amikor kettejük között kilépett a parlamentből, és kegyes volt sok hízelgő megjegyzést tenni Esmond úrnak a három utolsó hadjárat alatt tanúsított magaviseletéről.

St. John úr, aki a legmegnyerőbb férfi volt, akit valaha láttam — kivéve persze az én páratlan, ifjú Frank Castlewoodomat — azt mondta, hogy Steele kapitány beszélt már neki Esmond úrról és arról is, hogyan segített Addison úrnak híres költeménye, a *Hadjárat* megírása közben.

— Ez éppen olyan nagy teljesítmény, mint maga a blenheimi győzelem, — mondta Harley úr, aki nevezetes ítéző és irodalom pártoló volt, s lehet, hogy igaza volt, bár én azt hiszem, van benne húsz szép sor, de a többi közhely, s Addison

úr dicshimnusz is csak annyit ér, mint ezer más ilyen költemény.

Az egész város méltatlankodott, amiért a herceg olyan igazságtalanul bánt Webb tábornokkal, s megtapsolták az alsóház köszönetnyilatkozatát, melyet a tábornoknak megszávozott wynendaeli győzelméért. Annyi bizonyos, hogy Lille elfoglalása e szerencsés haditett következménye volt s épp úgy az öreg francia király megaláztatása — azt mondták róla, hogy érzékenyebben hatott rá e nagy város elvesztése, mint csapatainknak bármilyen korábbi győzelme az ő hadserege fölött. S azt hiszem, Webb úr diadalmamorának nem kis részét képezte az a gondolat, hogy Marlborough-t elütötte attól a nagy megvesztegetéstől, melyet a francia király ígért neki arra az esetre, ha az ostromot megszünteti. A herceg ellenségei pontosan megnevezték a hercegnek felajánlott pénzösszeget is, és a derék Webb úr hahotázott, ha arra gondolt, hogy nemcsak a franciákat verte meg, hanem Marlborough-t is, s lefoglalt egy hárommillió francia aranyat érő szállítmányt, mely útban volt a generalissimus feneketlen zsebe felé. Amikor a tábornok felesége megjelent a királyné fogadótermében, minden tory hölgy köréje gyűlt szerencsekívánataival és kísérete nagyobb lett, mint Marlborough hercegnőé. A tory-párt valamennyi vezére lakomákat rendezett a tábornok tiszteletere, akit mint a herceggel egyenrangú hadvezért magasztaltak s talán saját céljaik eszközéül használták fel az érdemes katonát, aki közben azt hitte, hogy csak az ő parancsnoki kiválóságát ismerik el. Mint a tábornok hadsegéde és kedvenc tisztje, Esmond úr is kivette részét főnökének népszerűségéből: bemutatták őfelségének s hálás parancsnokának kérésére alezredesti rangot kapott.

Bizonyosak lehetünk abban, hogy volt egy család, amelyben Esmondnak minden jó szerencséje olyan őszinte örömet és büszkeséget okozott, hogy Esmond hálás volt azért, hogy ilyen boldoggá teheti őket. E szerető barátainak szemében Blenheim és Oudenarde a háború jelentéktelen mozzanatai voltak csak: a háborút betetőző győzelem a wynendaeli volt. Esmond úrnője sohasem unta meg, hogy e csatáról újabb részleteket halljon, és azt hiszem, Webb tábornok felesége féltékenykedni kezdett rá, mert a tábornok örökké Kensingtonban időzött és erről a gyönyörűséges tárgyról beszélgetett. Ami

pedig a tábornok hadsegédét illeti, kétségkívül Esmond természetes hiúságának is hízelgett az a kis részesedés a hírnév-ből, melyet jószerencsájének köszönhetett, de mégis legfőképpen azért tartotta olyan nagy becsben — most, amikor már régen túl van az egészen, bevallhatja — mert jól esett úrnőjének, és mindenekfölött azért, mert Beatrix is értékelte.

Ami a chelsea-i öreg özvegyasszonyt illeti, nem volt nála elégedettebb, sem kegyesebb öregasszony egész Angliában. Esmond őladysége házában lakott s a szolgák utasítást kaptak, hogy uruknak tekintsék. Az özvegy grófnő arra kérte, rendezzen mulatságokat, melyeknek költségeit ő fedezte, s el volt bűvölve, ha Esmond vendégei részegen távoztak kocsijukban. Feltétlenül szüksége volt Esmond arcképére, s ennek megfelelően Jervas úr le is festette, piros kabátban, amint éppen a vászon sarkában felrobbanó bombán mosolyog. Őladysége esküdözött, hogy nem halhat meg nyugodtan, ameddig Esmond valamilyen előkelő házasságot nem köt és örökké csinos arccal és csinos vagyonnal rendelkező hölgyeket hozott Chelsea-be az ezredes rendelkezésére. Az meg mosolygott, ha arra gondolt, mennyire megváltoztak az idők, s ha visszaemlékezett a hajdani napokra, apja életében, amikor mint reszkető apród állt őladysége előtt, kezében úrnője kézmosó-medencéjével és vizeskancsójával, vagy pedig ott guggolt kocsijának lépcsőjén. Az özvegy grófnő csak egy hibát talált unokaöccsében, azt, hogy józanabb, mintsem egy Esmondhoz illik: sem arra nem volt kapható, hogy az inasának kelljen ágyba fektetni részegségében, sem arra, hogy valamely szépségnél felejtse szívét, akár a St. James-palota udvarhölgyei, akár a Covent Garden színésznői közül.

Mit jelent és honnan ered a hűség a szerelemben? Olyan lelkiállapota ez a férfiaknak, amely inkább tőlük maguktól függ, mint a nőktől. Szeretünk szerelemben esni, ez az igazság. Ha nem találkoztunk volna Joannal, találkoztunk volna Kate-tel és őt imádnók. Tudjuk, hogy szerelmeink nem különbek sok más nőnél, nem csinosabbak, sem okosabbak, sem szellemesebbek. Nem ilyen okokból szeretünk egy nőt, s amennyire én tudom, semilyen különleges tulajdonságáért vagy bájáért; éppúgy kívánhatnók, hogy egy hölgy a legmagasabb nő legyen a világon, akár a shropshire-i óriásnő, mint azt, hogy bármely más tulajdonságával mintaképül szolgáljon, mielőtt szeretni

kezdjük.* Esmond szerelmének bájain kívül ezer hibája is volt, és ő ezeket is nagyon jól ismerte! Uralomravágyó volt, könnyelmű, állhatatlan, álnok, jelleméből hiányzott minden áhitat, mindenben, még szépségben is teljes ellentéte anyjának, aki a legodaadóbb, legönzetlenebb asszony volt a világon. Igen, első pillanattól kezdve, hogy meglátta a walcote-i lépcsőn, Esmond tudta, hogy szerelmes Beatrixba. Lehet, hogy vannak nála különbe — neki ez az egy kellett. Senki más nem érdekelte. Talán azért, mert olyan hódító szépség volt? Akármilyen szép is volt, Esmond sokszor hallhatta társaságukban megforduló emberektől, hogy Beatrix anyja éppen olyan fiatalnak hat, s kettejük közül ő a csinosabb. Miért borzongatta meg Beatrix hangja Esmond szívét? Távolról sem énekelt olyan szépen, mint Nicolini, vagy Tofts kisasszony, sőt hamisan énekelt, s Esmond mégis jobban kívánta az ő hangját hallani, mint Szent Ceciliáét. Nem volt finomabb arc-bőre, mint Steele-nének, — Dick feleségének, akit eddigre már elnyert s aki most vaskézrel uralkodott szegény Dick fölött — és mégis már a pusztta látása elkápráztatta Esmondot, de ha behúnyta szemét és rágondolt, már az is ugyanígy elkápráztatta. Társalgása élénk és sziporkázó volt, de nem olyan páratlanul szellemes, mint anyjáé, akinek derűs kedvében kitűnő megjegyzései voltak; mégis Esmondnak az volt legnagyobb öröme, ha Beatrixot hallhatta, ha vele lehetett.

Ha e hölgyekkel volt, úgy múltak napjai, hogy maga sem tudta, hogyan. Feltárta előttük szívét, amire sohasem volt képes mások között, ahol általában rosszkedvűnek, döllyfősnak, hallgatagnak tartották. Ez a társaság élvezetesebb volt neki, mint a legnagyobb szellemeké.** Az ég bocsássa meg neki mindazt, amit összehazudozott a chelsea-i özvegyasszonynak, csak hogy ürügye legyen Kensingtonba menni: valamilyen koholt ügy akadt a parancsnokságon; megbeszélései voltak tábornokával; az udvari és államférfiúi *lever*-ken soha nem jelent meg, de azért leírta, hogy ki viselt új ruhát vasárnap a St. James-palotában vagy a királynő születésnapján, hány kocsi torlaszolta el az utcát Harley úr *lever*-jekor, hány pa-

* A nők nem így szeretnek: E. ezredes bevallotta, hogy még vagy húsz nőért is ugyanígy bolondult. — R.

** És persze az ő társasága is ilyen volt nekik, sőt még ezerszer ezerszer elbűvölőbb, mert hiszen ki volt hozzá fogható? — R.

lackot volt szerencséje megihatni éjszaka St. John úrral a *Kókuszfa*-ban, vagy a *Térdszalag*-ban Walpole úrral és Steele úrral.

Az udvari botránykrónika szerint Beatrix Esmond kisaszony egy tucatszor tartott már ott, hogy előkelő házasságot kössön, de Esmond a maga részéről sohasem akarta elhinni az ellene szóló történeteket és amikor háromévi távollét után visszatért, talán nem rajongott olyan örülten, mint azelőtt, de még mindig érte sóvárgott, senki másért, még mindig remélt, még mindig előtte térdelt, szívével a tenyerén, hogy a fiatal hölgy átvegye. 1709-ben voltunk. Beatrix majdnem huszonkétéves volt már, három évet töltött az udvarnál és még mindig nem volt férje.

— Nem azért, mintha nem kérték volna — mondta Lady Castlewood, aki olyan élesen tudott Esmond szívébe nézni, ahogyan csak az érzelem képes. — De nem akar közönséges házasságot kötni, Harry, nem akar úgy férjhezmennni, ahogyan én szeretném, s annak, akit fiamnak szeretnék nevezni... és Henry Esmond tudja, kiről beszélek... akkor teszem a legjobb szolgálatot, ha nem nagyon járok közbe az érdekében. Beatrix olyan akaratos, hogy bizonyosan ellenállna annak, amire rá akarnám beszélni. Az a férfi, aki elveszi őt, nem lesz vele boldog, hacsak nem előkelő személyiség, aki előkelő helyzetbe juttatja. Beatrix jobban szereti a hódolatot a szerelemnél, és mindenekfölött hatalomra vágyódik. Hogy miért beszél így egy anya a gyerekéről? Maga is a fiam, Harry, tudnia kell az igazságot testvéréről. Azt gondoltam, kigyógyítja magát e szenvedélyéből — tette hozzá mylady gyengéden. — Hiszen tudja, hogy mások képesek voltak kigyógyulni ebből a rajongásukból. De látom, maga éppen úgy bolondul utána, mint valaha. Amikor olvastuk a nevét a közlönyben, beszéltem a maga érdekében, szegény fiam. Na hiszen, szegény fiú! Magából komoly öreg úriember lett, én meg öregasszony vagyok. Beatrix eléggé kedveli a maga hírnevét és kedveli a személyét is. Azt mondja, van magában szellem, tűz, jólneveltség és természetesebb, mint az előkelő urak az udvarban. De ez még nem elég. Neki fővezér kell, nem pedig ezredes. Ha egy herceg kérné meg a kezét, otthagyna érte egy gróft, akivel eljegyezte magát. Ezt már mondtam magának azelőtt is. Nem tudom, hogyan lett az én szegény lányom ilyen világiás.

— No jól van, — mondta Esmond — egy férfi nem adhat egyebet, mint a legjavát és mindenét, amije van. Ezt Beatrix megkapta tőlem. Ami kevés hírnévre szert tettem, esküszöm, csak azért érdekelt, mert azt hittem, Beatrix majd örül neki. Mit érdekel engem, hogy ezredes vagyok, vagy akár tábornok? Azt hiszi, számítanak valamit néhány évtized múlva a mi mostani, buta rangjaink? Szerettem volna egy kis hírnevet, hogy Beatrix a kalapját díszítse vele. Ha volna ennél értékesebb holmim, neki ajándékoznám. Ha az életem kell neki, odaadnám. Ha másvalakihez megy férjhez, azt mondom, isten áldja meg azt a férfit. Nem hivalkodom, nem is panaszkodom. Azt hiszem, a hűségem csakugyan bolondság. Dehát így van. Nem tehetek róla. Szerelmes vagyok belé. Maga ezerszer különb nála: a leggyöngédebb, a legszebb, a legdrágább nő a világon. Bizonyos lehet benne, drága asszonyom, hogy Beatrix hibáit éppen olyan jól látom, mint maga. De ő a végzetem. Nem elviselhetetlen végzet. Nem halok bele, ha nem kapom meg őt. Nem hiszem, hogy boldogabb lennék, ha elnyerném. *Que voulez-vous?* — ahogy a chelsea-i lady mondaná. *Je l'aime.**

— Bár magát választaná — mondta Harry gyöngéd úrnője és kezét nyújtotta. Esmond megcsókolta a szép kezét — a világ legcsinosabb, gödrös kis keze volt, és Lady Castlewood, bár ekkor már majdnem negyvenéves volt, tíz évvel fiatalabbnak hatott koránál. Esmond megcsókolta szép kezét és kezében tartotta, mialatt tovább beszélgettek.

— Miért is hallgatna meg? — kérdezte. — Úgyis tudja, mit akarok neki mondani. Tudja, hogy távol tőle vagy közel hozzá, mindenképpen a rabszolgája vagyok. Lehet, hogy semmiért adtam el magamat. Jól van, én magam szabtam meg ezt az árat. Semmit sem érek, vagy mindent megérek.

— Maga olyan kincs, — mondta kegyesen Esmond úrnője — hogy ha egy nő megkapta a maga szerelmét, egy királyságért sem szabadna elcserélnie, én legalább azt hiszem. Vidéki asszony vagyok és nem tudok mást mondani, mint hogy a városi becsvágyak alantasak az én szememben. Engem soha nem ejtett ámulatba a hercegnő őkegyelmességének rangja és előkelősége, és nem is féltem tőle, — tette hozzá huncut mo-

* Mit akar? Szeretem.

sollyal — legfeljebb az indulatától. Hallok olyan udvarhölgyekről, akik elepednek, mert őfelsége hidegen tekintett rájuk, és előkelő főurakról, akik odaadnák egyik lábukat, csak hogy a másikon a térdszalagrendet hordhassák. Ez a világiasság, amit én nem tudok megérteni, veleszületett Beatrix-szal, aki már szolgálatának első napján tökéletes udvarhölgy volt. Mi olyanok vagyunk, mintha nővérek volnánk s mintha valahogyan ő volna az idősebb nővér. Ő azt mondja rám, hogy az én szellemem földhözragadt, én erre nevetek és azt felelem, hogy ő meg a hatlovas hintót imádja. De hiába érvelek a becsvágya ellen. Ez benne van a természetében, mint az enyémben az, hogy szeretem a nyugalmat és közönyösen hagy a rang meg a gazdagság. Mit ér a rang és a gazdagság, Harry, és mennyi ideig tart? Nem itt van a mi otthonunk. — Miközben beszélt, mosolygott, és olyan volt, mint egy angyal, aki csak látogatóba jött a földre.

— A mi otthonunk ott van, ahol az igazak lakoznak és ahová nem lépnek be bűneink és bánataink. Apám gyakran szidott és azt mondta, túlságosan reménykedem a mennyben. De nem változtathatok a természetemen, és ahogy öreg aszszonnyá leszek, egyre makacsabb is leszek, és ha én úgy szeretem a gyerekeimet, bizonyos, hogy a mi mennyei atyánk még ezerszer és ezerszer nagyobb szeretettel szeret minket. Kell, hogy találkozzunk és boldogok legyünk odaát! Igen, maga.... és a gyerekeim, és az én drága uram. Tudja-e, Harry, hogy a halála óta mindig úgy éreztem, mintha szerelme visszatérne hozzám és el sem szakadtunk volna egymástól? Talán itt is van most, Harry... igen, azt hiszem, itt van. Bizonyos vagyok benne, hogy bocsánatot nyert, hiszen még Atterbury úr is feloldozta őt és ő is úgy halt meg, hogy megbocsátott. Ó, milyen nemes szíve volt! Milyen nagylelkű volt! Csak tizenöt éves voltam, még valóságos gyermek, amikor feleségül vet, Milyen jó volt, hogy hozzám leereszkedett. Mindig jó volt a szegényekhez és megalázottakhoz. — Elhallgatott, aztán hirtelen különös arckifejezéssel, mintha szeme a mennybe nézne s ott meglátta volna mylordot, elmosolyodott és halkán elnevette magát. — Nevetek, ha látlak, uram, — mondta — ha jössz, úgy érzem, mintha soha el sem távoztál volna. — Az ember leírhatja Esmond úrnőjének szavait, emlékezhetik rájuk, de hogyan írja le zenénél édesebb hangját!

Az ifjú lord nem jött haza a hadjárat végén és azt írta, hogy katonai szolgálata Brüsszelhez köti. Valójában, azt hiszem, azzal volt elfoglalva, hogy ostromzár alatt tartson egy bizonyos hölgyet Madame de Soissons-nak, a savoyai herceg nemrégien elhunyt anyjának kíséretéből, akit, akárcsak a flamand erődítményeket, a háború folyamán sokszor elfoglaltak és visszafoglaltak, felváltva szállták meg angolok, franciák és császáriak. Esmond úr persze nem tartotta helyénvalónak, hogy Lady Castlewoodot felvilágosítsa az ifjú léhűtő dolgairól, aminthogy a Lord Mohunnal lefolytatott párbajáról sem szólt egy szót sem, mert tudta, milyen iszonyatos ennek az embernek a neve úrnője előtt. Frank nem sok időt és pénzt pocskolt tollra és tintára, és amikor Harry tábornokával együtt hazatért, csak két sort írt anyjának, amelyben közölte, hogy lábsebe majdnem meggyógyult, hogy jövőre nagykorúságának ünnepét otthon akarja megtartani, hogy a már említett szolgálat Brüsszelhez köti és Harry bátyja majd elmond minden újságot.

De mert tudta, hogy Lady Castlewood mindig szívesen fogadta, ha levelet kapott annak a nevezetes december huszonkilencedikének alkalmából — mylord írt neki Brüsszelből egy hosszút és sűrűt, és nyilván ebben mondta el a Mohun-ügyet, mert amikor Esmond úr egy napon, az újév elején úrnője látogatására ment, nagy csodálkozására mylady és lánya eléje jöttek, üdvözölték s utánuk a chelsea-i özvegyasszony, akit kocsija éppen az imént szállított falujából a réteken át Kensingtonba. A megtiszteltetés után, melyben a két Castlewood-hölgy részesítette Esmondot, előlépett az özvegy teljes pompában, hatalmas Jakab-korabeli fejdíszével, amely soha el nem maradt róla, és így szólt: — Henry öcsém, egész családkunk összegyűlt, és köszönjük neked, öcsénk, nemes magaviseletedet családkunk feje iránt. — S piros orcájára mutatva tudatára ébresztette Esmond urat annak, hogy ott egy csók gyönyörűségében részesülhet. Miután egyik orcája részesült az üdvözlésben, a másikat nyújtotta felé. — Harry, — mondta a két másik hölgy, kis kórust képezve — köszönjük nemes viselkedését — így tudta meg Harry, hogy a lille-i ügy e rokonhölgyek fülébe jutott. Jól esett neki, hogy mindnyájan mint családtagot üdvözölték.

Az ebédlőterem asztalait nagy vendégséghez terítették, a

hölgyek díszruhákba öltöztek, a chelsea-i özvegy legmagasabb tornyát tette fejére, a grófnő is levetette fekete ruháját s szépek és boldognak hatott *à ravir*,* az udvarhölgyet pedig természetes tündöklése övezte, szép mellén a francia tiszt érdemcsillagját viselte, amelyet Frank küldött haza Ramillies után.

— Látja, ma ünnepnapot rendezünk, — mondta és tetszelegve nézett le csillagjára — érdemrendjeinket is feltettük. Ugye, milyen elbűvölő a mama? Én öltöztettem fel. — Csakugyan, Esmond drága úrnője, aki elpirult, amikor Harry ránézett, szép, szőke hajával, divatos, előkelő ruhájában, egy húszéves lány alakjával és arcbőrével ragyogott.

Az asztalon finomművű kard feküdt piros bársonyokban, szépmetszésű ezüst markolattal, kardbojt helyett kék szalaggal. — Mi ez? — kérdezte Esmond úr, és közelebb ment, hogy megnézzze ezt a tetszetős tárgyat.

Beatrix kisasszony odalépett. — Térdeljen le — mondta — ezzel lovagunkká ütjük — és meglengette Esmond feje fölött a kardot. — Az özvegy grófnő adta a kardot, én a szalagot, mama pedig a rojtot varrta fel rá.

— Övezd fel a karddal, Beatrix — mondta anyja. — Maga a lovagunk, Harry... a mi hű lovagunk. Fogadja egy anya köszönetét és imáit, amiért megvédte fiát, kedves, drága barátom. — Nem tudott többet szólni, sőt még az özvegy grófnő is meghatódott és néhány makrancos könnycsepp szántott szomorú barázdákat azok között a ráncos, öreg rózsák között, melyeknek üdvözlésére Esmond az imént engedélyt kapott.

— Levelet kaptunk a drága Franktól — mondta az anya — három nappal ezelőtt, amikor maga Hamptonban volt látogatóban barátjánál, Steele kapitánynál. Mindent elmondott, amit maga tett, hogy milyen nemesen vetette magát közé és a közé a... nyomorult közé.

— Én pedig mátol fogva fiamnak fogadlak, — mondta az özvegy grófnő — és te miattad kívánnám, bár gazdagabb volnék, Esmond fiam — tette hozzá egy kézlegyintéssel, és amikor Esmond úr kötelességszerűen letérdelt eléje, őlady-sége fölvetette szemét a mennyezetre — az aranyozott csillárra s benne a tizenkét viaszgyertyára, mert nagy társaságot

* Elragadón.

vártak — és onnan felülről kért áldást újonnan örökbefogadott fiára.

— A drága Frank — mondta a másik grófnő — mennyire szereti katonai hivatását. Nagyon alaposan tanulja az erőtítés tudományát. Bárcsak itt volna! Jövő évben ünnepeljük meg nagykorúságát Castlewoodban.

— Ha a hadjárat engedi — mondta Esmond úr.

— Nem félttem, ameddig maga vele van — mondta a fiú anyja. — Bizonyos vagyok benne, hogy az én Henrym mindig megvédi majd.

— De még az év vége előtt békét kötnek, bizonyosan tudjuk — kiáltotta az udvarhölgy. — Lord Marlborough-t elbocsátják, és azt az utálatos hercegnőt kidobják mindenünnen. Ófelsége beszélni sem akar vele. Láttá őt Bushyben, Harry? Dühöng, úgy kóborol a parkban, mint egy nőstény oroszlán, és kikaparja az emberek szemét.

— És Anna hercegnő majd elküld valakiért — mondta a chelsea-i hölgy s elővette és megcsókolta emlékérmét.

— Láttá Oudenarde-nál a királyt, Harry? — kérdezte úrnője. — Megátalkodott jakobita volt s éppúgy nem jutott volna eszébe, hogy királyát tagadja meg, mint hogy istenét.

— Csak a fiatal hannoverit láttam — felelte Harry — s *Chevalier de Saint George*...

— A király, uram, a király — mondták a hölgyek és Beatrix kisasszony összezsapta csinos kezét és elkiáltotta magát: — *Vive le roi!**

Ekkor mennydörgő kopogtatás hangzott, mely majdnem betaszította a ház ajtóit... Három óra volt, megérkezett a társaság, és az inas rögtön bejelentette Steele kapitányt és feleségét.

Steele kapitány és a kapitányné asszony, akik elsőnek érkeztek, falusi házukból, Hampton Wickből hajtottak Kensingtonba. Steelé-nének gondja volt rá, hogy közölje a hölgyekkel: — Nem Bloomsbury Square-i házukból. — Valóban, Harry aznap reggel lovagolt el Hamptonból, magárahagyva az összezördült házaspárt, mert a szobából — ahol nem a legtisztább ágyban feküdt s ahol ébren tartotta egyrészt az ágyát vele megosztó társaság, másrészt a szomszéd szobából át-

* *Éljen a király!*

hangzó veszekedés — éjjel-nappal hallhatta azokat a prédikációkat, melyeket Steele-né szokott tartani szegény Dicknek. Éjszaka ez nem sokat ártott a bűnösnek: Dick részeg volt és ilyen állapotban semmiféle szidás nem csökkenthette jóindulatát. Esmond úr hallhatta, amint Dick hízelegve és abban az érzelgős modorban, amelyet a puncs és a vörösbor idéz elő, beszél szeretett Prudence-jéhez és könyörög neki, emlékezzék rá, hogy egy „ki-kiváló tiszt van a szomszéd szobában”, aki mindent áthall. Prudence mégis folytatta, részeges gazembernek nevezte urát s szónoklatát csak a kapitány horkolása szakította félbe.

Reggel a boldogtalan áldozat fejfájással és lelkiismeret-furdalással ébredt, és az éjszakai párbeszéd folytatódott. — Miért hozol haza ebédre kapitányokat, ha egy guinea sincs a háznál? Hogyan adjak ebédeket, ha itthagysz egy shilling nélkül? Minek sétifikáljak Kensingtonba az elé a finom társaság elé a sárga selyem rongyomban? Nincs mit felvennem, soha sincs — így folyt tovább a vita. — Esmond, mikor úgy érezte, hogy a beszélgetés odaát túl bizalmassá válik, azzal szakította félbe, hogy olyan hangosan fújta az orrát, ahogy csak tudta, s e trombitaszóra aztán szélcsend állt be. De Dick kedves volt, ha a felesége utálatos volt is, s a Castlewood-hölgyek, akik nem kevésbé előkelő hölgyek voltak, azért hívták meg Steele-nét, hogy Steele úrnak örömet okozzanak.

A kapitányon és feleségén kívül nagy és előkelő társaság gyűlt össze: a chelsea-i grófnő is elküldte lakájait és libériáit, hogy kisegítse a kensingtoni szerény személyzetet. Ott volt Webb altábornagy, Harry kedves pártfogója, akit az özvegy grófnő vett birtokba, s aki csillogott a bársonytól és az arany paszománytól, ott volt Harry új ismerőse, a tábornok rokona, a nagyméltóságú Harry St. John, akit Lady Castlewood bővölt el, még sokkal inkább, mint a lánya, ott volt a királyság egyik legelőkelőbb főura, a skót Hamilton herceg, akit nemrégén neveztek ki Brandon angol herceggé, és még két más előkelő lord a tory pártból, Lord Ashburnham és még valaki, akit elfelejtettem, a hölgyek közül pedig őkegyelmessége Ormond hercegnő és lányai, Lady Mary és Lady Betty, az előbbi Beatrix kisasszony udvarhölgy-társa volt a királynő szolgálatában.

— Micsoda tory estély! — súgta Steele kapitány Esmond-

nak, amikor ebéd előtt összegyűltünk a társalgóban. Csakugyan, a jelenlevő társaság Steele kivételével, ehhez a párt-hoz tartozott.

St. John úr különösen Steele-nének udvarolt, akit annyira elbűvölt, hogy a hölgy kijelentette, azt szeretné, ha Steele is tory volna.

— Vagy akarja, hogy inkább én legyek whiggé? — kérdezte St. John úr. — Azt hiszem, asszonyom, maga oda téríthetne egy férfit, ahova akarná.

— Ha St. John úr valaha a Bloomsbury Square-re jön, megtanítom arra, amit én tudok — mondta Steele-né és le-sütötte csinos szemét. — Ismeri a Bloomsbury Square-t?

— Hát ismerem-e a Pall Mallt, ismerem-e az operát? Ismerem-e a társaság csillagát? Hiszen Bloomsbury a divat betetőzése — mondta St. John úr. — Valódi *rus in urbe**. Ker-tek övezik végig az egész úton egészen Hampsteadig, és körös-körül paloták: Southampton House és Montague House.

— Ahová maguk, bitangok, párbajozni járnak — kiáltotta Steele-né.

— Annak is csak a hölgyek az okai! — mondta gaval-lerja. — Hát Dick jól forgatja-e a kardot, asszonyom? Milyen elragadó a *Tatler*! Mindnyájan ráismertünk a maga arcké-pére a negyvenkilencedik számban és mióta olvastam, odavolt-tam érte, hogy megismerjem magát. „El kell ismerni, hogy Aspasia a legelső a szerelem szépséges rendjében.” Nem jól idézem? „E tökéletes hölgy állandó hatása a szerelem, bár sohasem az a szándéka; de bár tekintetében több a bátorítás, mint a parancsolás, megpillantása azonnali fék a laza maga-viseletre, s őt szeretni felér a szabad művelődéssel.”

— Nahát! — mondta Steele-né, akin meglátszott, hogy egy szót sem ért abból, amit az úriember mondott.

— Ki maradhatna műveletlen ilyen úrnő alatt? — mondta St. John úr és gálánsan meghajolt.

— Úrnő! Szavamra, uram! — kiáltotta a hölgy. — Ha rám céloz, uram, úgy tudnia kell, hogy én a kapitány fele-sége vagyok.

— Ezt bizonyára mind tudjuk — felelte St. John úr és megőrizte nagyon komoly arckifejezését, Steele pedig közbe-

* *Vidékek a városban.*

szólt: „Nem Steele-néről írtam azt a cikket, bár bizonyos vagyok benne, hogy méltó minden bókra, amivel adózhatnék neki, hanem Lady Elizabeth Hastingsról.”

— Úgy tudom, Addison úr egyaránt híres, mint szellemes ember és mint költő — mondta St. John úr. — Igaz-e, hogy az ő kezevonása is felismerhető a maga *Tatler*-ében, Steele úr?

— Sem a fenséges műfajban, sem a humorosban, senki sem állítható melléje — kiáltotta Steele.

— Fityiszt a te Addison uradnak, Dick! — kiáltotta felesége. — Egy úriember, aki úgy fontoskodik és annyira fennhordja az orrát! Remélem, ladységed egyetért velem: nem tudom elviselni a nagyon szőke, fehérszemöldökű férfiakat... barna férfi kell nekem. — Az asztalnál ülő barna férfiak tapsoltak és meghajlással köszönték meg Steele-né bókját. — Ami ezt az Addison urat illeti, — folytatta Steele-né — néha eljön ebédelni a kapitányhoz, hozzám soha egy szót sem szól, azután mindaketten részegen felmennek az emeletre egy csésze teára. Emlékszem még, amikor a te Addison uradnak csak egy felvevő kabátja volt, az is foltos a könyökén.

— Foltos a könyökén! Maga igazán elragadó — mondta St. John úr. — Bájos dolog, ha az egyik irodalmár bájos felesége beszél a másik irodalmárról.

— Ó lala, még sokat mondhatnék róluk — folytatta a bőbeszédű hölgy. — Mit gondol, kit szedett fel most a kapitány? Egy kis púpos fiút, egy kis hüvelykmatyiszerű lényt, akit ő költőnek nevez, egy kis pápista kölyköt!

— Csitt, két pápista is van a teremben — suttogta asztaltársa.

— Hiszen csak azért hívom pápistának, mert Pope a neve — mondta a hölgy. — Csak tréfából mondtam. És ez a kis törpe írt egy pásztorkölteményt... tudja, csupa pásztorról és pásztorlányról.

— A pásztornak kis pásztorbotot kellene magánál hordania — mondta úrnőm nevetve az asztalfőről, mire Steele-né azt felelte: — Én nem tudom, de a kapitány akkor hozta haza ezt a furcsa kis emberkét, amikor éppen első fiammal feküdtem gyermekágyban, és még szerencse, hogy nem előbb jött. Dick az ő *genius*-áról rajongott, mert mindig valamilyen képzelenségért rajong.

— A *Tatler*-nek melyik számát szereti legjobban, Steele-né asszony? — kérdezte St. John úr.

— Csak egyet olvastam, soha többet, és azt hiszem, az egész csupa számárság, uram — mondta hölgy. — A kapitány megint azt a burgundit issza... tudom, hogy nem áll meg addig, amíg be nem rúg... Steele kapitány!

— A te szép szemedre iszom, drágám — mondta a kapitány, aki úgy látszik, bájosnak találta feleségét és őszintének tartotta St. John úr valamennyi gúnyos bókját.

Eközben az udvarhölgy igyekezett beszédre bírni Esmond urat és kétségkívül meggyőződött róla, hogy szomszédja unalmas fickó. Mert Esmond ügyetlenségéből éppen, amikor el akart foglalni egy megürült helyet, távol került Beatrix széktől, aki őkegyelmessége a herceg és Lord Ashburnham között ült, rándított egyet gyönyörű fehér vállán és olyan pillantást vetett Esmond felé, mintha azt mondaná unokabátyjának: „Sajnálj.” A herceg és fiatal szomszédnője azonnal igen élénk és bizalmas társalgásba merült. Beatrix kisaszszony éppen úgy nem tehetett arról, hogy a szemét használja, mint ahogy a nap sem tehet arról, ha süt, és felhevíti azokat, akikre rásüt. Esmond már az első fogás után úgy érezte, hogy az ebéd túl hosszúvá nyúlik, mire a levest feltálalták, azt képzelte, már órák óta ülnek az asztalnál, ami pedig az édességeket és a gyümölcskocsonyákat illeti, azt hitte, hogy sohasem lesz végük.

Végül a hölgyek felkeltek, Beatrix, miközben visszavonult, parthus pillantást vetett hercegére, új palackot és poharakat hoztak és pohárköszöntőket mondtak. St. John úr felkérte Hamilton herceg őkegyelmességét és a társaságot, hogy igyanak Brandon herceg egészségére. Egy másik lord Webb tábornok egészségére ivott „és hogy megkapja a parancsnokságot, melyet a világ legbátrabb tisztje megérdemel”. Webb úr köszönetet mondott a társaságnak, bókolt hadsegédének és újra végigharcolta híres csatáját.

— *Il est fatigant* — súgta St. John úr — *avec sa trompette de Wynendael.**

Steele kapitány, aki nem a mi pártunkon volt, hódolattal

* Unalmas azzal a wynendaeli kürtjével.

ivott Marlborough herceg, a kor legnagyobb tábornokának egészségére.

— Teljes szívemből iszom a legnagyobb tábornokra, — mondta Webb úr — ezt a tulajdonságát nem lehet tőle elvitatni. Üritem poharamat a tábornokra, nem pedig a hercegre, Steele úr — és a büszke öreg úriember kiürítette serlegét, amire Dick azzal válaszolt, hogy csordultig töltött és kiürített két serleget, egyiket a tábornokra, a másikat a hercegre.

És most Hamilton herceg őkegyelmessége felállt fénylő szemmel — mert mindnyájan eléggé fesztelenül ittunk — és pohárköszöntőt mondott a gyönyörű, a páratlan Beatrix Esmond kisasszonyra: mindnyájan örömujjongással ittunk, különösen Lord Ashburnham elragadtatott kiáltással.

— Milyen kár, hogy már van egy Hamilton hercegnő! — suttogta St. John, aki több bort ivott és mégis szilárdabban állt a lábán, mint a többiek, aztán beléptünk a fogadóterembe, ahol a hölgyek tea mellett ültek. Ami szegény Dicket illeti, kénytelenek voltunk egyedül hagyni az ebédlőasztalnál, ahol csuklások között dadogott sorokat a *Hadjárat*-ból, melyben a világ legnagyobb költője a világ legnagyobb tábornokát ünnepelte és Harry Esmond félóra mulva a szesztelítettség előrehaladottabb fokán találta, amikor Tom Boxer árulásán siránkozott.

Hiába volt a nagy kivilágítás a fogadóteremben, szegény Harry mégis sötétnek találta. Beatrix alig szólt hozzá. Amikor a herceg eltávozott, a rangban utánakövetkezően gyakorolta magát és a fiatal Lord Ashburnhamet szeme minden tüzével és szelleme minden ígézetével kápráztatta el. A társaság legnagyobb része kártyához ült; St. John úr, miután szemébe ásított Steele-nének, akinek unt már udvarolni, és miután legsziporkázóbb és legélénkebb módján társalgott Lady Castlewooddal, akire kijelentette, hogy szépsége sokkal magasabbrendű, mint a lányáé — hirtelen elbúcsúzott és elment. A társaság többi része gyorsan követte, utolsónak Lord Ashburnham, tüzes pillantásokat vetve a mosolygó fiatal tündérre, aki a lordén kívül még több szívet is rabjává varázsolt.

Esmond úr, mint a ház rokona, kétségkívül úgy gondolta, hogy helyénvaló, ha utolsónak távozik: még ott maradt, miután a kocsik elgördültek, miután özvegy nagynénjének hintója és fáklyái eltűntek a sötétségben Chelsea felé, és miután

lefeküdtek a városka lakói, akik összegyűltek a téren, hogy megbámulják a kocsik, hintók, lakájok és fáklyások szokatlan gyülekezetét, — szegény, ügyetlen nyomorult még ott lézengett néhány percig, hogy lássa, vajjon a lány áldoz-e neki egy mosolyt, vagy vigasztalásul egy búcsúszt. De Beatrix reggeli lelkesedése egészen kihalt, vagy pedig most más hangulat felelt meg neki. Elkezdett gúnyolódni Lady Betty lompos külsején, utánozta Steele-né közönséges modorát, aztán kis kezét ásitó szája elé emelte, meggyújtott egy gyertyát, vállat vont, kihívóan meghajolt Esmond úr felé és elment lefeküdni.

— Olyan jól kezdődött a nap, Henry, hogy azt reméltem, jobban végződik majd — ez volt minden vigasztalás, amit szegény Esmond gyöngéd úrnője adhatott neki. Amikor Esmond egyedül baktatott haza a sötétben, szívében keserű dühvel és majdnem lázadozó érzéssel gondolt arra az áldozatra, amit a családért hozott: „Engem választana,” gondolta, „csak tudnék neki nevet adni. Ha nem tettem volna azt az ígéretet apjának, enyém lenne a rangom és a szerelmem is.”

Azt hiszem, egy ember hiúsága erősebb minden más szenvedélynél, mert még most is pirulok, ha eszembe jut azoknak a távoli napoknak megaláztatása, amelynek emléke még most is sajog, bár a meghiúsult vágyakozás láza már több, mint húsz éve elmúlt. Nem tudom, e sorok írójának utódai, akik ezt az emlékiratot olvassák, átéltek-e hasonló vereséget és szégyent? Térdeltek-e valaha olyan nő előtt, aki meghallgatta őket, játszott velük, nevetett rajtuk, aki magához csalogatta őket csábítással, hízeltéssel, igent mosolygó szemmel, aki térden csúsztatta őket, aztán hátat fordított nekik és otthagya őket? Esmond úr átment mindezen a szégyenen, megadta magát, aztán föllázadt, aztán rögtön újra vissza csúszott-mászott.

Ez után az estély után a fiatal Lord Ashburnham kocsija örökké a Kensington Square-re fordult és onnan visszagördült, anyja, a lady meglátogatta Esmond úrnőjét, és bármely városi társaságban, ahol az udvarhölgy megjelent, az ember bizonyos lehetett benne, hogy ott látja a fiatalurat, minden héten új ruhában és felcicomázva mindazzal a szépséggel, amit szabója és csipkeárusa szállíthatott neki. Mylord örökké bókjaival adózott Esmond úrnak, meghívta ebédre, hátslovakat ajánlott neki és tiszteletének és jóakaratának ezer ügyetlen jelével halmozta el. Végül egy éjszaka a kávéházban, ahová

mylord italtól nagy mértékben kipirulva és felizgatva jött be, odarohant Esmond úrhoz, így kiáltott: — Kívánjon nekem szerencsét, legdrágább ezredesem, én vagyok a legboldogabb férfi a világon.

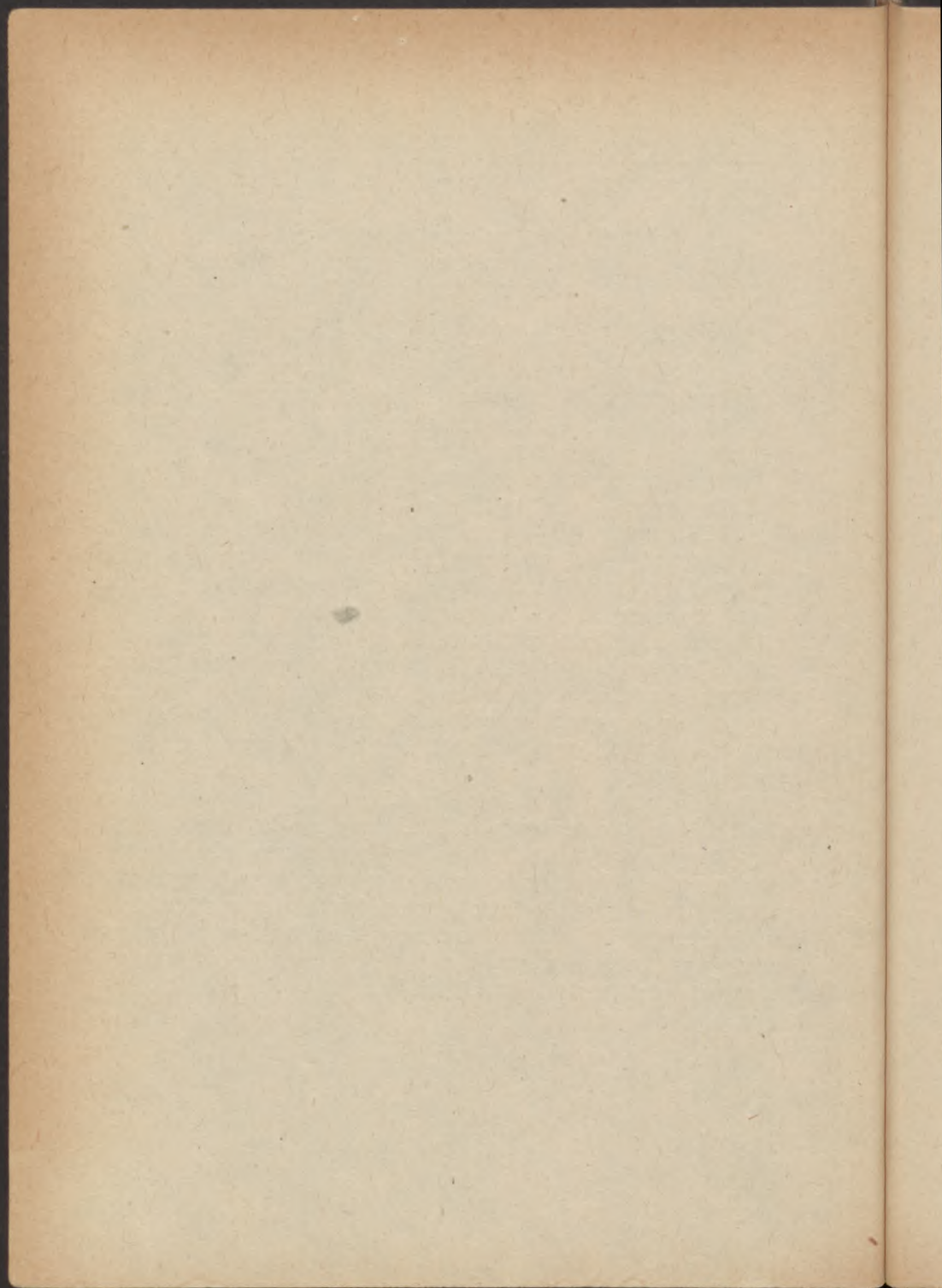
— A legboldogabb férfinak a világon semmi szüksége arra, hogy bármely legdrágább ezredes szerencsét kívánjon neki — mondta Esmond úr. — És mi okozza ezt a legnagyobb szerencsét?

— Hát nem hallotta? — kérdezte a lord. — Hát nem tudja? Azt hittem, hogy a család mindent elmondott magának: az imádatra méltó Beatrix megígérte, hogy az enyém lesz.

— Micsoda! — kiáltott fel Esmond úr, aki még aznap reggel boldog órákat töltött Beatrixnál, verseket írt neki, amiket Beatrix csembaló mellett énekelt.

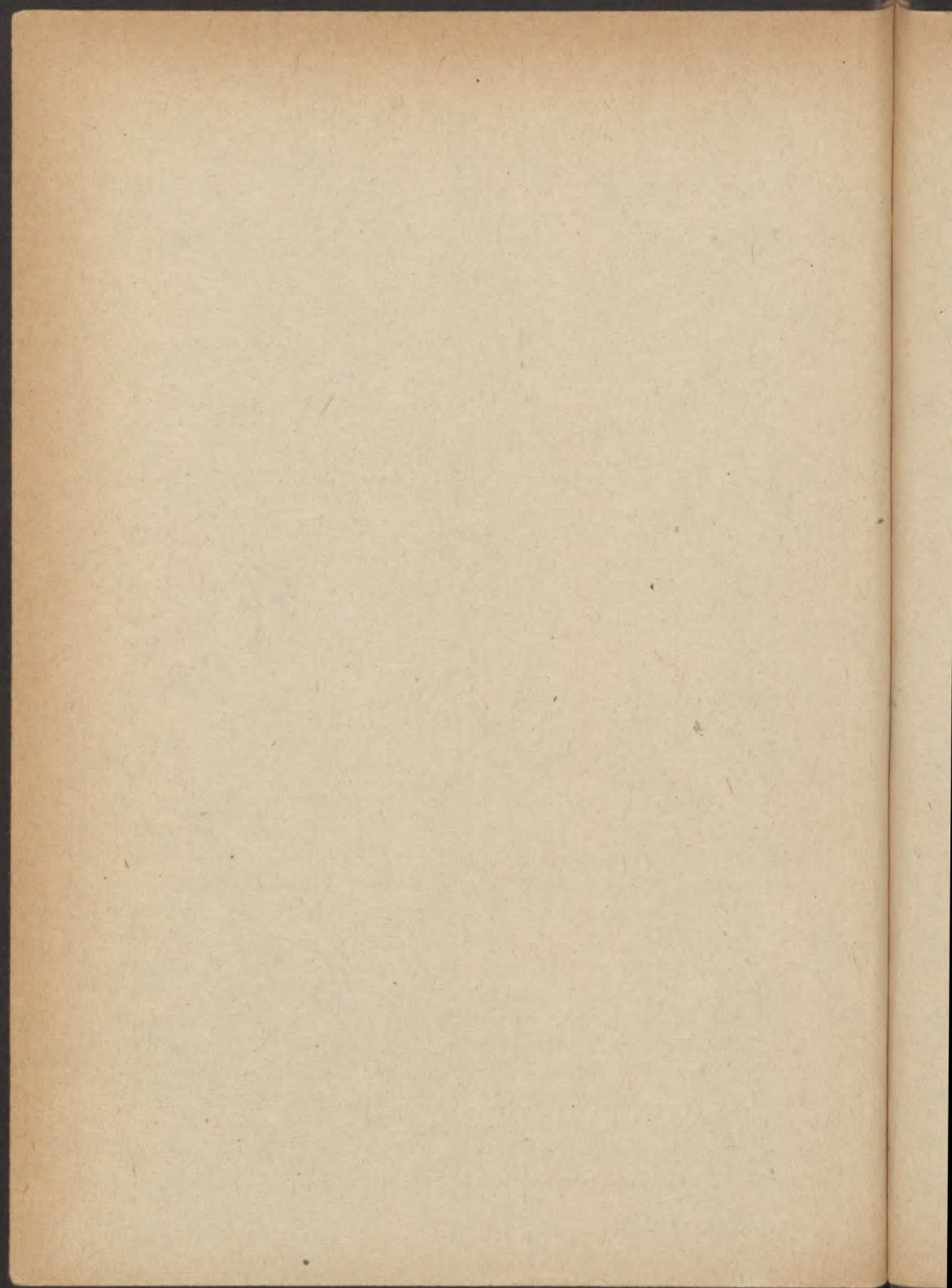
— Úgy van, — felelt a másik — ma tiszteletemet tettem nála. — Láttam magát, éppen Knightsbridge felé ment, amikor én kocsimban elhaladtam... és Beatrix olyan gyönyörű volt, olyan kedvesen beszélt, hogy nem tehettem mást, térdre kellett borulnom... és... bizonyos, hogy én vagyok a legboldogabb férfi a világon, csak még fiatal vagyok, de Beatrix azt mondja, leszek majd idősebb is, és tudja, négy hónap múlva nagykorú leszek... nagyon kicsi a korkülönbség köztünk... és olyan boldog vagyok. Szeretném meghívni valamire a társaságot. Hozzatok egy palackot... tizenkét palackot... és igyunk a legszebb nőre Angliában.

Esmond otthagytta a fiatal lordot, aki poharat pohár után hajtott fel és Kensingtonba sétált, hogy megkérdezze, igaz-e a hír. Nagyon is igaz volt: úrnőjének szomorú, részvétteljes arca elmondta neki a történetet, aztán részletesen is elbeszélte neki mindazt, amiről tudott: hogyan kérte meg a fiatal lord Beatrix kezét, félórával azután, hogy Esmond reggel elment, éspedig ugyanabban a szobában, ahol a csembalón még ott feküdt az a dal, amit Esmond írt és amit ketten együtt énekeltek.

Harmadik könyv

Esmond úr utolsó kalandjai Angliában

UTOLSÓ CSATÁIM ÉS SEBEIM

AZ A LÁZAS VÁGYAKOZÁS a hírnévre most megszűnt. Esmondban, talán azért, mert kívánsága némileg beteljesült és elvesztette becsvágyának nagy ösztönzőjét. Azért vágyakozott katonai dicsőségre, mert ez emelhette Beatrix szemében. A főúri címen és a gazdagságon kívül ez volt az egyetlen rang, amelynek Beatrix értéket tulajdonított. Ez volt a tét, amelyet leggyorsabban lehetett megnyerni vagy elveszteni, mert a jog nagyon hosszú játék, gyakorlásához egy egész élet szükséges, ha pedig irodalmi vagy egyházi pályán tűnik ki, ez a legcsekélyebb mértékben sem mozdította volna előre a szegény úriember terveit. Így hát nem játszhatott másra, csak a piros kabátra, meg is játszotta, és valójában ez volt az oka gyors előmenetelének, mert több veszélynek tette ki magát, mint a legtöbb úriember, és többet kockáztatott, hogy többet nyerhesen. Vagy talán ő az egyetlen ember, aki egész életét teszi fel olyan tételre, amelyet nem érdemes megnyerni? Más az életét — és néha a becsületét is — kockáztatja egy köteg bankjegyért vagy egy yard kék szalagért vagy egy parlamenti ülésért, sokan pedig pusztán a sport öröméért és izgalmáért, mint száz vadász, aki egymást túlkiabálva és túlvágtatva kerget egy mocskos róka farkat, amelyik a szerencsés győztes jutalma lesz.

Esmond ezredes, amikor meghallotta Beatrix eljegyzésének hírét, meghajolt sorsa előtt, elhatározta, hogy lemond rangjáról, ami most már semmi olyat nem nyerhet meg neki, ami érdekli, s e csüggedt lelkiállapotában eltökélte, hogy visszavonul a hadseregtől, nagy gyönyörűségére a rangban utána következő kapitánynak, aki véletlenül nagy vagyonú fiatalúr volt és mohón kifizetett Esmond úrnak ezer guineát ezredesi rangjáért Webb ezredében — • fiatal kapitány fejét a követ-

kező hadjáratban ketté hasították. Talán Esmond sem sajnálta volna, ha osztozhatik sorsában: most sokkal inkább a „Búsképű lovag” volt, mint valaha. Rossz kedve teljesen meggyűlöltette volna barátaival a sátrak alatt, mert azok szeretik a vidám cimborákat és kinevetik a mélabús harcost, aki állandóan otthoni Dulcineája után sóhajtozik.

Mindkét Castlewood grófnő helyeselte, hogy Esmond úr megváljik a hadseregtől, kedves tábornoka is beleegyezett abba a kívánságába, hogy visszavonuljon és segítette őt rangja átruházásában, s ez egész csinos összeget juttatott Esmond zsebébe. De amikor a fővezér hazaérkezett és akarata ellenére kénytelen volt Webb altábornagyot kinevezni a flandriai hadsereg egyik hadtestének parancsnokává, — az altábornagy olyan sürgetve kérte Esmond ezredest, legyen hadsegéde és katonai titkárja, hogy Esmond nem állhatott ellent kedves pártfogója unszolásának és megint elment a táborba Webb parancsnoksága alatt, ha nem is osztották be semmiféle ezredbe. A félelem és szorongás milyen állandó kínjait* állhatta ki a feleségek és anyák gyöngéd szíve azokban a szörnyű napokban, amikor minden közlöny halálról és csatákról számolt be, és ha a jelen perc aggodalma el is mult s a szeretett lény megmenekült, még fennmaradt az a lehetőség, hogy új csatát vívna, amelyekről majd a legközelebbi flandriai levél ad hírt, úgyhogy a gyöngéd teremtéseknek végig kellett búsulniok és remegniök az egész hadjáratot. De bármilyen rettegésben élt is Esmond úrnője, — s ennek a leggyöngédebb asszonynak a legmélyebben kellett átéreznie, mindkét fiáért, ahogy nevezte őket — soha nem tűrte el, hogy ez a félelem meglátszék rajta, hanem éppen úgy elrejtette szorongását, mint ahogy elrejtette irgalmasságát és odaadását is. Esmond, amikor egyszer Kensingtonban kóborolt, csak véletlenül látta meg, hogy úrnője egy ottani szegényes kunyhóból jött ki s meghallotta, hogy van ott jó néhány nélkülöző, akiket a grófnő meglátogat és megvigasztal betegségükben és szegénységükben és akik naponta áldják őt. Naponta megjelent a reggeli istentiszteleten, — bár különösen vasárnap, kis családi körében, bátorította és előmozdította az ártatlan szórakozásnak és vidámságnak minden nemét — és egy akkori naplójába írt feljegyzései és sze-

* És milyeneket! Zsolt. 91. 2, 3, 7. — R. E.

líd, mesterkéletlen buzgalommal megírt vallásos szerzeményei, amiket a legjelesebb egyházi emberek sem múlhatnak felül, megmutatják, milyen gyöngéd volt a szíve, milyen jámbor és alázatos a szelleme, a szorongás micsoda kínjait állta ki némán és milyen hívő bizalommal bízta rá szeretteinek gondját az élet és a halál félelmes urára.

Ami öladységét, a chelsea-i grófnőt, Esmond újonnan fogadott anyját illeti, most már olyan korban volt, amikor bárki másnak a veszedelme nem nagyon zavarja meg az ember nyugalomát. Jó lapok a kártyában jobban érdekelték, mint bármi más az életben. Eléggé szilárd volt saját hitében, de már a mienkre sem haragudott olyan nagyon. Volt egy nagyon jólelkű, kényelmes francia gyóntatója, névszerint Monsieur Gauthier, nagyvilági úriember volt és szívesen kártyázott Atterbury esperessel, mylady chelsea-i szomszédjával és jóban volt a magas egyházzal. Monsieur Gauthier kétségkívül ismerte Esmond sajátságos helyzetét, mert levelezett Holttal és mindig különös tiszteletet és kedvességet tanúsított az ezredes iránt, de az ezredesnek és az abbénak jó oka volt rá, hogy sohase beszéljenek egymással erről az ügyről s így tökéletes jó barátok maradtak.

A chelsea-i grófnő házának valamennyi látogatója a tory párthoz és a magas egyházhoz tartozott. Betarix kisasszony éppúgy lelkesült a királyért, mint öreg nagynénje: szíve fölött hordozta képét, valamint egy hajfürtjét, esküdözött, hogy Jakab a legméltatlanabbul megsértett, legvitézebb, leg-tökéletesebb, legszerencsétlenebb és legszebb fejedelem. Steele, aki igen sok tory barátjával összeveszett, de Esmonddal soha, azt szokta mondogatni az ezredesnek, hogy nagynénje háza tory cselszövények találkozóhelye, hogy Gauthier kém, hogy Atterbury kém, hogy e házból állandóan mennek a levelek a Saint Germain-i királynőhöz, mire Esmond nevetve azt szokta felelni, hogy a hadseregben Marlborough hercegről is azt beszélték, hogy kém és éppolyan sűrű levelezésben állt ama családdal, mint bármilyen jezsuita.

Esmond, anélkül, hogy igen hevesen részt vett volna a vitában, őszintén családjá pártján állt. Úgy tűnt fel neki, hogy Harmadik Jakab király kétségkívül jog szerint Anglia királya, és nővére halála után jobb volna, ha ő következne, mintha egy idegen uralkodna felettünk. Esmondnál jobban senki sem

csodálta Vilmos királyt, a hőst és a hódítót, a legbátrabb, a legigazságosabb, a legbölcsebb férfit, — de karddal hódította meg az országot és ugyanazon a joron kormányozta, mint a nagy Cromwell, aki valójában és teljes mértékben uralkodó volt. De hogy egy idegen zsarnok fejedelem, egy német fejedelem, aki véletlenül Első Jakab királytól származott, e birodalom birtokába jusson, ez szörnyű igazságtalanságnak látszott Esmond úr szemében — legalábbis minden angol embernek joga van tiltakozni ellene, legelsősorban az angol hercegnek, a törvényes örökösnek. Van-e bátor ember, aki nem harcolna érte, ha így áll az ügye? Van-e becsületes ember, aki ne küzdene, ha ilyen koronát nyerhet? De ennek a fajtának a sorsa már elvégeztetett. E fejedelem saját magával állt szemben, olyan ellenséggel, akit nem tudott legyőzni. Soha nem merészelt kardot húzni, bár volt kardja. Sorra mulasztotta el eshetőségeit, miközben operai táncosnők ölében hevert vagy térden csúszott papok előtt bocsánatért s a hősök véréért, becsületes szívek odaadását, kitartást, bátorságot, hűséget — hiába pazarolták rá.

De térjünk vissza a chelsea-i grófnőhöz, aki, mikor fia, Esmond közölte öladyságával, hogy részt szándékozik venni a következő hadjáratban, rendületlen derűvel búcsúzott el tőle és még mielőtt Esmond utolsó látogatásakor elhagyta a szobát, leült komornájával pikétet játszani. — Terc, királyra — ezek voltak az utolsó szavak, amelyeket Esmond hallott tőle: az élet játszámája nemsokára befejeződött a derék hölgy számára és három hónap múlva ágyba feküdt, ahol minden szenvedés nélkül elhunyt, amint ezt Gauthier abbé megírta Esmond úrnak, aki akkor tábornokával Franciaország határán állt. Lady Castlewood az öreg grófnő mellett volt végperceiben és ő is írt, de ezek a levelek bizonyára kalózkézre kerültek, mert Esmond semmit sem tudott tartalmukból, mindaddig, míg nem tért vissza Angliába.

Castlewood grófnő mindent Esmond ezredesre hagyott, „kárpótlásul a vele szemben elkövetett méltatlanságért” — írta végrendeletében. De vagyona nem sokra ment, amint hogy soha nem is volt nagyon nagy s a derék grófnő legtöbb pénzét bölcsen évjáradékba fektette, az pedig halálával megszűnt. Mindazonáltal ott maradt Chelsea-ben a ház és a bútorzát, a családi ezüst, a képek s egy pénzösszeg is ügynökénél, Sir

Josiah Childnél, s ez összesen majdnem évi háromszáz font jövedelmet adott, úgyhogy Esmond úr rájött, hogyha nem is gazdag, de élete végéig gondtalanul élhet. Hasonlóképpen ott voltak még azok a híres gyémántok, amelyekről az volt a hír, hogy mesebeli összegeket érnek, de az aranyműves kijelentette, hogy nem lehet értük többet kapni négyezer fontnál. Esmond ezredes ezeket a gyémántokat megőrizte, mert külön céljai voltak vele, a chelsea-i házat, az ezüstneműt, az ingóságokat, néhány tárgy kivételével utasítására eladták s az ebből befolyó összeget államkötvényekbe fektették, hogy így elérjék a már említett évi háromszáz font jövedelmet.

Most, hogy már volt mit hagyományoznia, végrendeletet írt és hazaküldte. A sereg már szemben állt az ellenséggel, és minden nap nagy ütközetet vártunk. Tudvalevő volt, hogy a fővezér kegyvesztett s az otthoni pártok erősen tevékenykednek ellene, és nem volt olyan csapás, amit ez a nagy és elszánt játékos ne kockáztatott volna, hogy visszanyerje veszni látszó szerencséjét. Frank Castlewood Esmond ezredessel volt, mert Esmond tábornoka örömmel fogadta a fiatal főurat vezérkarába. Brüsszeli erődítési tanulmányai eddigre már véget értek. Az erőd, amelyet ostromolt, megadta magát, azt hiszem, és mylord nemcsak hogy bevonult oda kibontott zászlókkal, hanem már ki is vonult onnan. Kamaszos komiszságait csodálatos humorral tudta elmesélni s a legelbűvölőbb szeleburdi volt a hadseregben.

Szükségtelen elmondani, hogy Esmond ezredes kis vagyona minden pennyjét erre a fiúra hagyta. Az ezredesnek az volt a szilárd meggyőződése, hogy a következő csatát nem éli túl, mert beleunt a napsütésbe és szívesen búcsút mondott volna annak is, a földnek is. Frank nem akarta meghallgatni bajtársa sötét előérzeteit, hanem esküdözött, hogy a hadjárat után, még ezen az őszön megünneplik nagykorúságát Castlewoodban. Hallott az otthoni eljegyzésről. — Ha Eugen herceg Londonba megy, — mondta Frank — és Trixy megfoghatja őt, otthagyja majd Ashburnhamet őfensége kedvéért. Én mondom neked, már Marlborough herceggel is szemezett, amikor még csak tizennégy éves volt és szegény kis Blandforddal kacérkodott. Én ugyan el nem venném őt, Harry, nem, mégha kétszer akkora szeme volna is. Én mulatni akarok. A következő három évben végig akarok élvezni minden gyönyörűséget.

Addig kitombolom magamat és elveszek valamilyen csendes, hűséges, szerény, okos grófnőt, vadászni járok a kopóimmal és letelepszem Castlewoodban. Talán én leszek a grófság képviselője... nem, a fene egye meg, te leszel a grófság képviselője. Te vagy a család esze. Az Úristenre esküszöm, drága Harry, neked van a legjobb fejed és a leggyöngédebb szíved az egész hadseregben, mindenki azt mondja, ... és ha meghal a királynő és visszajön a király, miért ne mehetnél a képviselőházba, és lehetne belőled miniszter, vagy peer, vagy ilyesféle? Még hogy *téged* lelőnek a következő ütközetben! Fogadok tizenkét üveg burgundi borba, hogy a hajad szála sem görbül meg. Mohun is felgyógyult a sebéből. Most mindig John káplárral van. Amint meglátom azt a csúnya arcát, leköpöm. Vettem leckéket Holt atyától... azaz kapitánytól Brüsszelben. Micsoda ember az! Mindent tud. — Esmond arra kérte Franket, vigyázzon magára, mert Holt atya ismeretei nagyon veszélyesek; valójában még nem is tudta, mi mindenre tanította meg a páter fiatal növendékét.

A hírlapírók és más szerzők, mind francia, mind angol részről, kellőképpen beszámoltak a véres blarignies-i vagy másképpen malplaquet-i csatáról, mely a nagy Marlborough herceg utolsó és legnehezebben kivívott győzelme volt. Ebben az iszonyú küzdelemben majdnem kétszázötvenezer ember vett részt, közülük több mint harmincezer elesett vagy megsebesült, — a szövetségesek kétszer annyi embert veszítettek, mint amennyit megöltek a legyőzött franciák közül — és nagyon valószínű, hogy ez a rettenetes mészárlás csak azért következett be, mert egy nagy hadvezér hitele megrendült odahaza és úgy gondolta, hogy egy győzelemmel helyreállíthatja. Ha ilyen indokok birták rá Marlborough herceget, hogy megkockáztassa ezt a nagy tétet és kétségbeesetten feláldozzon harmincezer derék életet azért, hogy még egyszer szerepelhessen a közlönyben és valamivel tovább megtarthassa állásait és járadékait, — az eredmény megghiúsította félelmetes és önző szándékát, mert a győzelmet olyan áron érte el, amelyet semmiféle nemzet, bármilyen dicsszomjas is, nem szívesen fizet bármilyen diadalért sem. A franciák vitézsége éppolyan rendkívüli volt, mint támadóik dühöngő merészsége. Zsákmányoltunk tőlük egy csomó zászlót és néhány üteget, de ott hagytuk a világot legbátrabb húszezer katonáját elsáncolt vo-

nalaik körül, amelyekből kiűztük az ellenséget. Az ellenség tökéletes rendben vonult vissza, úgylátszik megtört a vak-rémületnek az az ígérete, amely a franciákat fogva tartotta a hochstätti csapás óta, és most, amikor hazájuk küszöbén harcoltak, olyan lángoló hősiességet tanúsítottak az ellenállásban, amilyennel sohasem tudtak szembeszállni velünk támadó háborúik folyamán.

Ha a csata eredményesebb lett volna, a győztes hadvezér megkapta volna azt a jutalmat, amelyért a csatát kockáztatta. Így azonban — és azt hiszem, méltán — a vezér ellenpártja Angliában fölháborodott a féktelen mészárláson, és erélyesebben követelte, mint valaha, hogy visszahívják azt a vezért, akit mohósága és kétségbeesett eltökéltsége még tovább hajszolhat. Nyugodtan állíthatom, hogy e véres malplaquet-i ütközet után a holland hadiszállásokon és a mieinken is, és még azokban az ezredekben és azok között a parancsnokok között is, akiknek vitézsége legjobban kitűnt a mészárlásnak ezen a rettenetes napján, — az volt az általános jelszó, hogy elég a háborúból. A franciákat visszakergették határaik mögé és elragadták tőlük minden flandriai hódításukat és zsákmányukat. Ami a savoyai herceget illeti, akivel fővezérünk, ő tudta miért, egyre szorosabb szövetségre lépett, — tudvalevő volt, hogy őt nem csupán politikai gyűlölet, hanem személyes düh tüzeli az öreg francia király ellen: a császári generalissimus soha nem felejtette el azt a megvetést, amellyel Lajos a savoyai abbét fogadta, azonkívül a legkeresztényebb felség megalázásában vagy tönkretételében a szent római birodalom császára megtalálta a maga számítását. De mi közünk volt ezekhez a viszályokhoz nekünk, Anglia és Hollandia szabad polgárainak? Bármilyen önkényúr volt is, a francia uralkodó még mindig az európai civilizáció feje volt és sokkal tiszteletreméltóbb öregkorában és szerencsétlenségében, mint legragyogóbb sikereinek korszakában; ellenfele viszont félbarbár zsarnok volt, pandúrok fosztogató, gyilkos hordájával, — mert azokból állt hadseregének fele s táborunkat megtöltötték furcsa, hitetlen török szomszédaihoz hasonló, szakállas alakokkal, akik a mi keresztény hadviselésünkbe belevitték a ragadozásnak, paráznaságnak és gyilkolásnak szülőföldjükön elterjedt pogány szokásait. Miért ömöljön Anglia és Franciaország legjobb vére csak azért, hogy e félvadak szentrómai és

apostoli ura bosszút állhasson egy keresztény királyon? Már pedig ezért a célért harcoltunk, ezért siratták Anglia minden falujában és családjában szeretett fiak és apák halálát.

Még asztalnál sem mertünk egymással Malplaquet-ról beszélni, olyan ijesztő réseket vágtak seregünkben a véres ütközet ágyúi. Az a tiszt, akinek volt szíve, csak szívszakadva tudott végignézni a sorokon a csata utáni díszszemlén, mert száz és száz alacsonyabb vagy magasabb rangú bajtársának arcát nélkülözte, akik még tegnap telve bátorsággal és vidámsággal gyűltek az elrongyolt, megfeketült zászlók köré. Hová lettek barátaink? Amikor a nagy herceg szemlét tartott fölöttünk és lovaikon pompázó szárnysegédekből és tábornokokból álló fényes kíséretével ellovagolt soraink előtt s itt-ott megállt, hogy egy-egy tisztet üdvözljön azokkal a nyájas mosolyokkal és meghajlásokkal, amelyekkel őkegyelmessége mindig bőkezű volt, — alig tudtak egy hurrát kicsalni a számára, bár Cadogan káromkodva nyargalt oda hozzánk és így kiáltott: — A fene egyen meg benneteket, miért nem éljeneztek? — de az embereknek nem volt kedvük ilyesmihez, egy sem volt köztünk, aki ne gondolta volna: „Hol a barátom? Hol a fivérem, aki mellettem küzdött, vagy drága kapitányom, aki tegnap vezetett?” Ez volt a legkomorabb látványosság, amelyben valaha részem volt, s a Te Deum, amelyet papjaink énekeltek, a legszomorúbb és legsívárabb szatira.

Esmond tábornoka még eggyel szaporította a dicsőségnek azokat a jeleit, amelyeket húsz csatában szerzett: sebet kapott ágyékán s emiatt hátán kellett feküdnie, és bizonyosak lehetnek benne, hogy miközben nyögve feküdt, vigasztalásul a fővezért szidta: — John káplár — mondogatta — annyira szeret engem, mint Dávid király Uriás tábornokot, és ezért mindig veszélyes helyre állít. — (Holta napjáig ragaszkodott ahhoz a hitéhez, hogy a hercegnek az volt a szándéka, hogy megverjék őt Wynendael-nál, azért küldte szándékosan kis erővel, mert azt remélte, hogy ott széthasítják a fejét.) Esmond és Frank Castlewood mindketten sebesülés nélkül kerültek ki a csatából, bár az a hadosztály, amelyet tábornokuk vezetett, többet szenvedett, mint bármely másik, mert nemcsak az ellenség nagyon heves és jól irányított ágyútűznek dühét kellett kiállnia, hanem a híres francia testőrség ismételt dühös rohamait is, amelyeket sortűzzel, vassövénnyel

s muskétásaink és lándzsásaink négyes soraival kellett fogadnunk s újra meg újra visszavernünk. Azt mondták, hogy az angol király ezen a napon nem kevesebb mint tizenkétszer intézett ellenünk rohamot a francia testőrökkel együtt. Esmond volt ezrede, Webb tábornok gyalogosai ugyanabban a hadosztályban harcoltak, amelyet ezredparancsnokunk vezényelt. A tábornok háromszor is megjelent a gyalogosok négyszögének közepén, vezényelte a tüzet a rohamozó franciákra, s az ütközet után őkegyelmessége, Berwick herceg elismerő üdvözlését küldte régi ezredének és az ezred parancsnokának a csatamezőn tanusított viselkedésükért.

Szeptember huszonötödikén ittunk Lord Castlewood egészségére és nagykorúságára, amikor a sereg Mons előtt állt; itt Esmond ezredes nem volt olyan szerencsés, mint azelőtt, sokkal veszélyesebb ütközetekben, mert egy fáradt golyó éppen korábbi sebének helyén találta el, s ettől a régi seb újra felnyílt, amiből láz, vérhányás és más csúnya tünetek következtek, szóval majdnem megnyílt előtte a sír szája. Rokona, a kedves fiú, valóban dicséretreméltó szeretettel és gonddal ápolta idősebb bajtársát mindaddig, amíg az orvosok ki nem jelentették, hogy túljutott a veszélyen, amikoris Frank eltávozott, a telet Brüsszelben töltötte, ahol kétségkívül további erődöket ostromolt meg. Nagyon kevés fiatalember mondott volna le élvezeteiről olyan sokáig és olyan derűsen, mint Frank; vidám csevegése megenyhítette Esmond sok hosszú napjának kínját és unalmát. Frankról még egy hónappal a távozás után is az volt a hiedelem, hogy rokonának ágya mellett található, mert levelek érkeztek otthonról, anyjától, tele köszönettel, amiért a fiatalabb úriember gondot visel idősebb fivérére, — mert Esmond úrnője most kegyes volt szeretetteljesen így nevezni őt — és Esmond úr nem sietett kiábrándítani a grófnőt és elárulni, hogy a derék fiatalember elment karácsonyi szünidejét élvezni. Esmondnak fekhelyén épp olyan mulatság volt megfigyelni a fiatalember örömét azon, hogy már szabad, mint egyszerű erőfeszítéseit, hogy elleplezze megelégedését afölött, hogy már elmehet.

Vannak napok, amikor egy palack pezsgő valamilyen kocsmában s egy pirosarcú nő, akivel megosztja, túl erős kísértés bármilyen jókedvű fiatalember számára. Nem akarom az erkölcsbírót játszani és fúj-t kiáltani. Tudom, hogy időtlen

idők óta mit prédikálnak az öregek és mit tesznek a fiatalok, és azt is, hogy a pátriárkáknak is voltak gyöngé pillanataik, amióta Noé apánk a bor felfedezése után földre dőlt. Frank tehát visszament szórakozásaihoz Brüsszelbe, amely fővárosról hadseregünk sok fiatalembere kijelentette, hogy sokkal több szórakozást talál benne, mint akár Londonban; Henry Esmond úr pedig ott maradt betegszobájában, ahol megírt egy ügyes vígjátékot, amelyről úrnője kijelentette, hogy nagyszerű, s amelyet a következő évben nem kevesebbszer, mint három sikeres estén adtak Londonban.

Amint itt feküdt, magát ápolgatva, felbukkant a mindehütt jelenlévő Holt úr, egy egész hónapig időzött Mons-ban s itt azonfelül, hogy politikailag a király pártjára vonta Esmondot, — de hiszen az Esmond-család mindig is ezen az oldalon állt — igyekezett még egyszer feleleveníteni a vitakérdést az egyházak között és visszahívni Esmondot arra a vallásra, amelyre gyerekkorában megkeresztelték. Holt ügyes és tanult hitvitázó volt s a vitát az anglikán egyház és a magáé között úgy tudta előadni, hogy akik elfogadták előfeltételeit, azoknak bizonyosan el kellett ismerni következményeit is.

Érintette Esmond kényes egészségi állapotát, kimúlásának eshetőségét és így tovább, és kitért azokra a mérhetetlen jótéteményekre, amelyeket a beteg valószínűleg hajlandó elfelejteni — jótéteményekre, amelyeket az anglikán egyház sem tagad meg a római hitűektől és hogyan is tagadhatna meg, amikor maga is abból az egyházból származik s nem egyéb, mint annak kinövése? De Esmond úr azt felelte, hogy az ő egyháza az ország egyháza és hogy ahhoz hű akar maradni — mások imádhatnak és elfogadhatnak más hitcikkely-sorozatokot, akár Rómából, akár Augsburgból származnak azok a tételek. Amikor pedig a derék páter úgy vélte, hogy Esmondnak a következményektől való féltében kellene a római vallásra térnie, és hogy egész Anglia abban a veszélyben forog, hogy eretnekség miatt elkárhozik, — Esmond a maga részéről készséggel hajlandó volt elvállalni a büntetésnek ezt a lehetőségét, honfitársainak számlálatlan millióival együtt, akik ugyanebben a hitben növekedtek fel, és egy társaságban a világ néhány legelőkelőbb, legigazabb, legtisztább, legbölcsebb, legjámborabb és legtanultabb férfiújával és asszonyával.

Ami a politikai kérdést illeti, ebben Esmond úr annál szívesebben egyetértett a páterrel és vele egy következtetésre jutott, bár talán más úton. Az isteni jogról, amely körül Sacheverel doktor és a magas egyház Angliában éppen most fejtette ki ellentéteit, — arról vélekedhettek tetszésük szerint. Esmond úrnak úgy tűnt fel, hogy ha Richard Cromwellt és előtte már az apját megkoronázták és felkenték volna, — éppen elég püspököket találtak volna, aki ezt megtegye — ugyanannyi isteni joguk lett volna, mint bármelyik Plantagenetnek, Tudornak vagy Stuartnak. De minthogy az ország vágya vitathatatlanul az örökletes királyság felé irányult, Esmond úgy gondolta, hogy egy Saint Germain-i angol király jobb és alkalmasabb, mint egy herrenhauseni német herceg, és ha nem is elégítené ki a nemzetet, lehetne találni más angolokat, akik elfoglalják a helyét; így hát, ha nem is rajongó lelkesedéssel, vagy imádattal az iránt a szörnyű nagy családfa iránt, amelyt a toryk isteninek tekintettek, — mégis hajlandó volt azt mondani: „Isten, óvd meg Jakab királyt!” — mihelyt Anna királynő elindult a minden királyok és közemberek útján.

— Félek, ezredes, maga szíve mélyén köztársaságpárti — mondta sóhajtván a pap.

— Angol vagyok, — mondta Harry — és olyannak fogadom el hazámat, amilyennek találom. Minthogy az ország egyházat és királyt akar, én is az egyházzal és a királlyal tartok, de angol egyházzal és angol királlyal, és ez az, amiért nem fogadom el a maga egyházát, de a királyát igen.

Bár a franciák vesztették el a malplaquet-i csatát, az ütközet mégis őket bátorította fel, a győzteseket pedig elcsüggesztette, s az ellenség minden eddiginél nagyobb sereget gyűjtött össze és hatalmas erőfeszítéseket tett a következő hadjáratra. Berwick marsall ebben az évben a franciáknál volt s azt hallottuk, hogy Villars marsall még mindig a sebétől szenved, minden áron ütközetre akarja kényszeríteni hercegünket és megfogadta, hogy kocsiból harcol ellenünk. Az ifjú Castlewood Brüsszelből nálunk termett, amint meghalotta, hogy a verekedés megkezdődött; május körül pedig hírről adták Chevalier de Saint George megérkezését. — A királynak is harmadik hadjárata ez, nekem is — mondogatta Frank. Amikor visszatért, nagyobb jakobita volt, mint valaha, s Esmond azt gyanította, hogy Brüsszelben bizonyos szép össze-

esküvők gyujtották lángra a fiatalember tüzét. A fiatal lord valóban be is vallotta, hogy üzenetet kapott a királynőtől, Beatrix keresztanyjától, aki nevet adott Frank nővérének, egy évvel előbb, mintsem uralkodója megszületett.

Bármennyire is vágyódott Villars marsall a harcra, a herceg, úgy látszott, nem hajlamos arra, hogy belebocsátkozzék ebbe a hadjáratba. Múlt évben őkegyelmessége még teljességgel a whigekkel és a hannoveriekkal tartott, de Angliába jövetelekor úgy találta, hogy hazája elhidegült iránta s a nép, a magas egyház királyhűségért buzog s ezért a herceg úgy tért vissza hadseregéhez, hogy hidegen viselkedett a hannoveriekkal, óvatosan a császáriakkal, különösen udvarias és előzékeny volt Chevalier de Saint George iránt. Annyi bizonyos, hogy a hírnökök és a levelek állandóan jöttek és mentek őkegyelmessége és az ellenséges táborban tartózkodó vitéz unokaöccse, Berwick herceg között. Senki hízelgése nem volt alkalomhoz szabottabb, mint őkegyelmességéé, és soha ember nem bánt nagylelkűbben a tisztelet és a szeretet kifejezéseivel. Bevallotta Monsieur de Torcynak, — legalább is St. John úr így mesélte el e sorok írójának — hogy buzgón darabokra vágatná magát a száműzött királynőért és családjáért, sőt, ami több, azt hiszem, ebben az évben megvált önmaga legértékesebb részének — pénzének — egy hányadától, amelyet átküldött a királyi száműzötteknek. Tunstal úr, aki a fejedelem szolgálatában állt, kétszer vagy háromszor megfordult táborunkban, míg a franciák Arlieu és Arras körül táboroztak.

Előőrseinket az ellenség előőrseitől egy kis folyó választotta el, azt hiszem, Canihe volt a neve — mert ezt az emlékiratot Európától és könyveimtől távol írom és az egyedüli térkép, melyhez e sorok írója ifjúkora színhelyeiről hozzájuthatott, nem tünteti fel ezt a kis folyót. Őrszemeink átbeszélgettek a folyócskán, ha meg tudták magukat értetni egymással, ha pedig nem, vigyorogtak és átnyujtották egymásnak pálinkás flaskóikat vagy dohányzacskóikat. S egy szép júniusi napon, amikor Esmond ezredes kilovagolt az örök fölött szemlét tartó tiszttel — csupán levegőzés céljából ült lóhátra, mert a katonai szolgálatra még túl gyöngye volt — érkeztek ehhez a folyóhoz, ahol egy sereg angol és skót gyűlt össze és beszélgetett a túlparti barátságos ellenséggel.

Esmondot különösen egy magas, hosszú, göndör, veres-

bajszú, kékszemű fickó beszéde mulattatta, aki hat hüvelykel magasabb volt, mint kis, barna bajtársai a folyó francia oldalán s az ezredes kérdésére először tisztelgett neki, aztán azt mondta, hogy a *royal cravat*-okhoz, azaz a francia király könnyű lovasságához tartozik.

Ahogy ezt a *royal cravat*-ot kiejtette, Esmond rögtön tudta, hogy a fickó nyelve nem a Loire, hanem a Liffey partján kezdett mozogni, s a szegény katona — valószínűleg szökevény — nem mert mélyebben belebocsátkozni a francia beszélgetésbe, különben kitűnnék szerencsétlen ír tájszólása. A francia nyelvnek csak arra a néhány kifejezésére kívánt szorítkozni, amelyről úgy gondolta, hogy már eléggé elsajátította és leplező igyekezete végtelenül mulatságos volt. Esmond úr a Lillibullerót fütyülte, mire a szegény ír ördög szeme villogni kezdett, aztán egy tallért hajított neki s ekkor a fiúból kitört: — Isten áldja ... azaz hogy *Dieu bénisse votre honor*, ami feltétlenül a főporkoláb kezére juttatta volna, ha a mi partunkon állt volna.

Mialatt ez a társalgás lefolyt, a francia oldalon némi távolságban három tiszt jelent meg lóháton s megálltak, mintha minket vennének szemügyre, ekkor egyikük otthagya a másik kettőt és egészen közel lovagolt hozzánk, akik a folyó mellett álltunk. — Nini, nini! — mondta nagy izgalommal a *royal cravat* — *pas lui*, ez az, nem ő, *l'autre* — és rámutatott arra a tisztre, aki valamivel távolabb gesztenyebarna lovon ült s napfényben csillogó vértje fölött széles kék szalagot viselt.

— Kérem, vigye el Hamilton úr üdvözlését Lord Marlborough-nak ... a herceg őkegyelmességének — mondta az úriember angolul, és amikor látta, hogy a társaság nem viseltetik iránta ellenséges érzülettel, mosolyogva tette hozzá: — Egy barátjuk áll ott, uraim, arra kért engem, mondjam meg, hogy néhányuknak arcát látta múlt év szeptember tizenegyedikén.

Miközben ez az úriember beszélt, a másik két tiszt egészen közelünkbe nyargalt. Rögtön tudtuk, ki áll előttünk. A király volt, akkor huszonkétéves, magas és karcsú, mély, barna szeme mélabúsan nézett, bár ajkán mosoly ült. Levett kalappal üdvözöltük. Bizonyára nincs ember, aki elsőízben megindultság nélkül nézhette volna ennyi hírnév és szerencsétlenség ifjú örökösét. Esmond úrnak úgy látszott, hogy a

herceg némileg hasonlít a fiatal Castlewoodhoz, akinek kora és alakja nem nagyon különbözött az övétől. Chevalier de Saint George fogadta üdvözlésünket és élesen ránk nézett. A mi partunkon még a lézengők is hurrázni kezdtek. Ami a *royal cravat*-ot illeti, odarohant a herceg kengyeléhez, letérdelt, megcsókolta csizmáját, százféle örömkialtást hallatott és szemét áldástkérően emelte égre. A herceg utasítására a szárnysegéd egy aranyat adott neki, és amikor a társaság üdvözölt minket, aztán ellovagolt, a *cravat* hálálkodva megköpdöste az aranyat, aztán zsebrerakta pénzét s derék kenderbajszát pödörve odébbállt.

A tisztt, akinek társaságában Esmond kilovagolt, Sterne úr volt, ugyanaz a kis kapitány Handyside ezredéből, aki Lilleben a kertet ajánlotta, amikor Lord Mohun és Esmond párbajozott, ő is író volt, és nála vitézebb kis legény soha nem ragadott kardot. — Esküszöm, — szólt Roger Sterne — az a magas fickó olyan szépen beszélt franciául, hogy nem ismerem volna fel benne az idegent, ha ki nem tör abban az óbégatásban, ahogyan csak egy író borjú tud bögni. — És Roger a maga zavaros módján másik megjegyzést is tett, amelyben éppen annyi józan ész volt, mint képtelenség: — Ha az a fiatal úriember — mondta — Villars tábora helyett a mienkbe lovagolna át, hátrabökné kalapját és azt mondaná: „Itt vagyok én, a király, ki követ engem?” — szavamra mondom, Esmond, az egész hadsereg fölkerelkednék, hazavinné őt és mellesleg megverné Villars-t és elfoglalná Párizst.

A herceg látogatásának híre gyorsan elterjedt az egész táborban és sokan közülünk csapatostól jöttek, abban a reményben, hogy meglátják őt. Hamilton őrnagy, akivel beszéltünk, egy trombitással több ezüst érmet küldött táborunk néhány tisztjének. Esmond úrnak is jutott egy, s ez az érme és még egy, fejedelmeknél nem szokatlan fizetség volt minden jutalom, amit attól a királyi személytől kapott, akit nem sokkal ezután szolgálni igyekezett.

Esmond majdnem rögtön ezután kilépett a hadseregből és hazakísérte tábornokát, mert azt a tanácsot kapta, hogy utazzék, amíg a szép idő tart és ne akarjon résztvenni a hadjáratban. De a seregből azt a hírt hallotta, hogy mindazok közül, akik Chevalier de Saint George látására összesereglettek, Frank Castlewood tűnt ki leginkább magaviseletével: a

gróf úr födetlen fővel lovagolt át a kis folyón a herceghez s leszállt lováról és letérdelt előtte, hogy bemutassa hódolatát. Némelyek azt beszélték, hogy a herceg azonnal lovaggá ütötte, de mylord tagadta ezt az állítást, bár a történet többi részét elismerte és levelében hozzátette: „John káplárnál” — így nevezte Marlborough herceget — „azelőtt nem nagy kegyben álltam s intett is őkegyelmessége, hogy ne kövessek el ilyen ostobaságokat, de ezután mindig nyájasan mosolygott rám.”

„És olyan kedves volt hozzám” — írta továbbá Frank — „hogy azt gondoltam, szólok egy jó szót Harry úrfiért is, de csak pusztá neved említésére is olyan sötéten nézett rám, mint a mennykő és azt mondta, sohasem hallott rólad.”

Második fejezet

HAZAMEGYEK ÉS A RÉGI HÚROKAT PENGETEM

MIUTÁN elhagyta Monst és a hadsereget és Ostendében várta a postahajót, Esmond levelet kapott fiatal rokonától, Castlewoodtól, Brüsszelből: Frank arra kérte, vigyen Londonba néhány hírt, amely nem kis aggodalmat okozott Esmond ezredesnek.

A fiatal, huszonegyéves semmirekellő, aki annyira ragaszkodott hozzá, hogy „kitombolja magát”, azt írta, hogy feleségül vette Mademoiselle Wertheimet, Wertheim grófnak, a németalföldi kormányzónál szolgálatban álló császári kamarásnak lányát. A fiatal úriember a következő utóirattal zárta levelét:

Clotilda idősebb nálam, amit talán hibájául lehet felróni, de én már olyan öreg róka vagyok, hogy a kor-különbség nem számít és eltökéltem, hogy megjavulok. A Szent Gudula templomban esketett össze minket Holt atya. Clotilda szívvel-lélekkel a jó ügy mellett van. Itt mindenki azt kiáltja: Vif le Roy, amihez bizonyára anyám is csatlakozik és Trixy is. Tudasd velük gyöngéden ezt a hírt és mondd meg Finch úrnak, az ügynökömnek, hogy szorítsa az embereket a bérletösszegekért és mindegy hogyan, de küldje el nekem a sárga csikókat. Clotilda nagyon szépen énekel és játszik a spinéten. Szőke szépség. És ha fiú születik, te leszel a keresztapja. Ott akarom hagyni a hadsereget, mert elegendő volt a katonáskodásból, és a herceg ökegyelmessége is pártfogol. Itt töltöm a telet, legalábbis Tilda lebetegedéséig. Én öreg Tildának nevezem, de ezt senki más ne merje. Ő a legokosabb asz-

szony Brüsszelben: ért a festészethez, zenéhez, költészethez és tökéletes puddingot készít. Apjával, a gróffal barátkoztam meg, úgy ismerkedtem meg vele. Négy fivére van, négy gróf. Az egyik abbé, a másik három a herceg hadseregében szolgál. Pört folytatnak egy hatalmas vagyonért, de most elég szegények. Vidd ezt hírül anyámnak, aki mindent elfogad tőled. És írd, és kérd meg Finchet, hogy írjon azonnal. Hostel de l'Aigle Noire, Bruxelles, Flanders.

Így hát Frank római katolikus hölgyet vett el, örököszt várt, és Esmond úrnak kellett megvinnie ezt a hírt úrnőjének Londonba. Nehéz követség volt, és az ezredes nem kis szorongást érzett, amint a fővároshoz közeledett.

Későn érkezett meg fogadója s elküldött valakit Kensingtonba, hogy bejelentse megérkezését és másnap reggeli látogatását. A küldönc azzal a hírrel tért vissza, hogy az udvar Windsorban van és a szép Beatrixot is elszólították ottani szolgálatai. Csak Esmond úrnője maradt kensingtoni házában. Mylady csak évente egyszer jelent meg az udvarnál; a kis palota korlátlan úrnője Beatrix volt, ő hívott oda vendégeket s ő rendezett ott minden elképzelhető városi mulatságot, miközben anyja úgy viselkedett, mint az ifjú hölgy idősebb nővére, és saját, egészen egyszerű és magányos útját követte.

Amint Esmond felöltözött, — és jóval korábban felébredt, mint a város — kocsit fogadott Kensingtonba és olyan korán ért oda, hogy drága úrnőjét éppen a reggeli istentiszteletről hazatérőben találta. Ő maga vitte imakönyvét, mert sohasem engedte meg, mint mindenki más, hogy inas vigye utána, és Esmond ebből az egyszerű jelből is megtudta, hol járt éppen. Megállította a kocsit és leugrott, mikor úrnője feltekintett. Mylady csuklyát hordott, mint rendesen, és egészen elsápadt, amikor Esmondot meglátta. Ügylátszik, az ezredesnek erőt adott az az érzés, hogy azt a gyöngéd kis kezét közel érzi szívéhez. Hamarosan odaérték őladysége házának kapujához és beléptek rajta.

Édes, szomorú mosollyal megfogta és megcsókolta Harry kezét.

— Milyen beteg volt, milyen rosszul néz ki, drága Henrym! — mondta.

Bizonyos, hogy az ezredes kísértetként hatott, azzal a különbséggel, hogy a kísértetek nem nagyon boldogok, legalábbis azt mondják. Már pedig Esmond mindig boldognak érezte magát, amikor visszatért úrnőjéhez, sőt bármikor, ha édes, jóságos arcába nézett.

— Visszajöttem, hogy a családom ápoljon — mondta Esmond. — Ha Frank nem viselt volna gondot rám, sebesülésem után, valószínűleg már régen nem élnék.

— Szegény Frank, derék Frank! — mondta anyja. — Maga mindig jó lesz hozzá, mylord — folytatta. — Szegény gyerek sohasem tudott róla, hogy méltatlanságot követ el magával szemben.

— Mylord! — kiáltotta Esmond ezredes. — Hogy érti ezt, drága lady?

— Nem vagyok lady, — felelte — Rachel Esmond vagyok, Francis Esmond özvegye, mylord. Nem viselhetem ezt a címet. Bár sohase vettük volna el attól, akié jog szerint most is. De mindent megtettünk, ami tőlünk telt, Henry, mindent megtettünk, ami tőlünk telt, és mylord és én... azaz...

— Kitől hallotta ezt a történetet, drága úrnőm? — kérdezte az ezredes.

— Nem kapta meg a levelet, amit írtam magának? Monsba írtam, mihelyt meghallottam — mondta Lady Esmond.

— De kitől? — kérdezte megint Esmond ezredes, és úrnője ekkor elmondta neki, hogy az özvegy grófnő halálos ágyán érte küldött és véghagyományaként ezzel a sötét titokkal ajándékozta meg. — Elég rosszhiszemű volt az özvegy, — mondta Lady Esmond — hogy olyan régen tudta és elhallgatta előlem az igazságot. „Rachel húgom,” mondta, — s Esmond úrnője nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék, miközben a történetet elmondta — „Rachel húgom,” kiáltotta az özvegy, „elküldtem magáért, mert a doktorok azt mondják, bármely napon oda lehetek ebben a vérhasban, és meg akarom szabadítani lelkiismeretemet egy nagy tehertől, amely ránehezedett. Maga mindig egyszerű kis teremtség volt, nem való nagy rangra, s ezért az, amit mondok, nem érintheti magát nagyon. Tudnia kell, Rachel húgom, hogy házamat, ezüstedényeimet, bútoraimat, háromezer font készpénzt és a gyémánt-

jaimat, amelyekkel az én elhúnyt szentem és uralkodóm, Jakab király ajándékozott meg, Castlewood grófra hagytam.

— Az én Frankemre? — kérdezte Lady Castlewood. — Azt reméltem...

— Castlewood grófra, drágám, Castlewood grófra, Esmond, az ír királyságbeli Shandon báróra, Esmond márkira, őfelsége, Második Jakab királynak férjem, az elhúnyt márkinevére szóló kinevezési okmánya szerint... mert én Esmond márkiné vagyok isten és ember előtt.

— És szegény Harryra semmit sem hagyott, drága márkinő? — kéredezte Lady Castlewood, aki azóta az egész történetet elmesélte nekem a maga utólérhetetlen huncut módján, a legelbűvölőbb mosollyal, ami nőnek valaha birtokában volt és én itt teljes terjedelmében közlöm az elbeszélést, ahogy tőle hallottam. — És szegény Harryra semmit sem hagyott? — kérdezte drága úrnőm. — Mert tudja, Henry, — mondta édes mosolyával — én mindig sajnáltam Ézsaut... és azt hiszem az ő pártján vagyok... bár apám nagyban igyekezett meggyőzni a másik felfogás igazságáról.

— Szegény Harry! — mondta az öreg hölgy. — Szóval azt szeretné, ha szegény Harrynak hagynék valamit? Hahaha! Nyujtsa ide a csöppeket, húgom, nahát drágám, mivel azt szeretné, ha szegény Harrynak vagyona volna, meg kell értenie, hogy 1691 óta, egy héttel a boyne-i csata után, ahol az orániai herceg megverte királyi urát és apósát, amely bűnéért most a lángok között szenved... ú! ú! szóval azóta, Henry Esmond Esmond márkai és Castlewood gróf az angol királyságban és Shandoni Castlewood báró és gróf Írországon és felsőházi tag, és legidősebb fiát, ha megengedi, Castlewood grófnak fogják szólítani... hehehe. Mit szól ehhez, drágám?

— Irgalmas ég, mióta tudta ezt? — kiáltotta a másik hölgy, aki azt gondolta, hogy az öreg márkinő elméje talán megzavarodott.

— Férjem nyomorult gazember volt, mielőtt megtért — folytatta a beteg bűnös. — Mialatt Németalföldön járt, elcsábította egy takács lányát és komisszágát még azzal is tetézte, hogy feleségül vette. Aztán visszajött ebbe az országba és elvett engem... a szegény lányt... a szegény, ártatlan fiatal teremtetést... (— Bár hiszen negyven elmúlt, tudja Harry, amikor férjhez ment, ami pedig az ártatlanságát illeti... —)

— Én hát — folytatta — semmit sem tudtam az uram gonoszságáról, házasságunk első három évében, szegény kisfiunk halála után újra végigcsináltuk az egészet: másodízben Holt atya adott össze minket a castlewoodi kápolnában, amint meghallottam, hogy az a teremtés meghalt... és minthogy akkor nagyon beteg voltam egy másik, szomorú csalódásom következtében, a pap elmondta nekem, hogy az uramnak volt egy fia a mi házasságunk előtt, hogy a gyereket valahol Angliában adta ki dajkaságba, én pedig beleegyeztem, hogy a kölyköt hazahozza, és a különös, kis melabús gyerek meg is érkezett.

— Az volt a szándékunk, hogy papot csinálunk belőle és erre is neveltük, amíg maga el nem csábította erről a pályáról, maga gonosz asszony. Megint abban reménykedtem, hogy örököszt adhatok uramnak, amikor a király ügye elszólította és dicsőséges küzdelemben elesett a Boyne vize mellett.

— Ha rosszul esik is magának, drágám... nem tartoztam szeretettel a maga férjének, mert a legbotrányosabb módon hagyott faképnél... és azt gondoltam, lesz még rá idő, hogy a kis takácsfiút nyilvánítsuk az igazi örökösnek. De börtönbe hurcoltak, ahol a férje olyan kedves volt hozzám... minden barátját nógatta, csak hogy engem kiszabadíthasson, és minden tekintélyét felhasználta az érdekemben... úgyhogy megengesztelődtem iránta, különösen, amikor a gyóntatóm is azt tanácsolta, hogy hallgassak, mert a király érdekét szolgáljuk azzal, ha családunk rangja a maga férjére, a néhai grófra száll, ugyanis ezzel örökre biztosítjuk hűségét a királyhoz. Hogy igaza volt, bizonyítja az is, hogy egy évvel a férje halála előtt, amikor már-már be akart menni a parlamentbe, az orániai herceg alatt, Holt úr elment hozzá, elmondta neki az egész ügyet és kényszerítette, hogy nagy összeget vegyen fel őfelsége részére, belekeverte az igaz ügybe és bizonyosak voltunk a támogatásában bármely percben, amikor elérkezettnek látjuk az időt a bitorló megtámadására. Akkor következett be hirtelen halála, és felmerült az a gondolat, hogy kinyilvánítsuk a teljes igazságot. De úgy határoztunk, hogy azzal szolgáljuk legjobban a király érdekét, ha a cím még mindig a fiatalabb ágban marad, és nincs az az áldozat, amit egy Castlewood meg ne hozna ezért az ügyért, drágám.

— Ami Esmond ezredest illeti, ő már tudta az igazságot.
— (És akkor, Harry, — mondta úrnőm — elmesélte nekem, mi történt drága férjem halálos ágyánál.) — Nem szándékszik a címet használni, bár őt illeti. De könnyíték a lelkiismeretemen azzal, hogy magával is tudatom az igazságot, drágám. Így hát a maga fia a törvényes Castlewood gróf, ameddig unokabátyja nem támaszt igényt a rangra.

Ez volt a lényege az özvegy leleplezésének. Atterbury esperes tudott róla, mondta Lady Castlewood, és Esmond nagyon jól tudta hogyan: ő volt az a pap, akit az elhunyt lord halálos ágyához kéretett; és amikor Lady Castlewood azonnal írni akart a fiának, hogy közölje vele az igazságot, az esperes azt tanácsolta, írjon előbb Esmond ezredesnek: bízzák az ügyet az ő döntésére, mert tőle függ az egész család.

— És kételkedhetik-e az én drága úrnőm abban, hogy mi lesz ez a döntés? — kérdezte az ezredes.

— Magától függ, Harry, mint családunk fejétől.

— Tizenkét évvel ezelőtt hoztam meg ezt a döntést az én drága uram halálos ágya mellett — mondta Esmond ezredes. — A gyerekeknek semmit sem szabad tudniuk erről. Franknek és utána örököseinek kell viselniök családunk nevét. Jogosan is az övé: még csak bizonyítékom sincs apámnak és anyámnak erről a házasságáról, bár szegény mylord halálos ágyán elmondta nekem, hogy Holt atya elhozta ezt a bizonyítékot Castlewoodba. Amikor odaát voltam, nem kutattam utána. Megnéztem anyám sírját a zárdában. Mit számít már ez neki! Nincs a földön olyan bíróság, amely pusztá szavamra megfosztaná a gróf urat címétől és rám ruházná. Én vagyok a család feje, drága asszonyom, de Frank még mindig Castlewood grófja. És mintsem megzavarnám őt ebben, inkább elmennék szerzetesnek, vagy eltűnnék Amerikába.

Miközben így beszélt legdrágább úrnőjéhez, akiért szívesen adta volna életét vagy áldozott volna érte bármit bármely pillanatban, a gyöngéd teremtés térdreborult előtte, megcsókolta mindkét kezét, a szenvedélyes szeretet és hála olyan kitörésével, amely ellenállhatatlanul megolvasztotta Esmond szívét s igazán büszkévé és hálássá tette, amiért isten hatalmat adott neki arra, hogy megmutassa szeretetét úrnője iránt és valamilyen kis áldozattal be is bizonyíthassa. Férfi nem érhet nagyobb áldás annál, mintha képes jótétemények-

kel elhalmozni vagy boldogságban részesíteni azokat, akiket szeret — és micsoda gazdagságot vagy rangot vagy a nagyra-vágyásnak és hiúságnak micsoda kielégülését lehetne összehasonlítani Esmondnak azzal a mostani örömével, hogy valamilyen szolgálatot tehetett legjobb, legkedvesebb barátainak?

— Legdrágább szentem, — mondta — tiszta lélek, akinek annyit kellett szenvednie, aki a szegény, magára hagyott árvát a szeretetnek ilyen kincsével árasztotta el! Nekem kell térdelnem, nem magának, én lehetek hálás érte, hogy boldoggá tehetem. Hát van-e más célja az életemnek? Áldott legyen az Úr, hogy szolgálhatom magát! Azt hiszi, adhat nekem a világ olyan örömet, ami ehhez fogható?

— Ne emeljen fel — szólt a lady hevesen Esmondhoz, aki föl akarta segíteni. — Hadd térdeljek... hadd térdeljek... és... és... imádjam...

I LYEN részrehajló bíró előtt, amilyenek Esmond drága úrnője mutatkozott, minden ügy, amit Esmond képviselt, csak Esmond javára dőlhetett el, és valóban nem esett nagyon nehezeire, hogy megbarátkozzék a hírrel, amelyet Esmond hozott, hogy fia külföldi hölgyet, méghozzá pápistát vett feleségül. Lady Castlewood sohasem tudta olyan rossz szemmel nézni ezt a vallást, mint az emberek többsége Angliában: azt tartotta, hogy a mienk kétségkívül egy ága az egyetemes egyháznak, melynek törzsét a római egyház képezi, de bizonyos, hogy e törzsbe sok tévelygést is ojtottak — asszony létére rendkívül járatos volt e vitákban, mert lánykorában a titkári teendőket látta el apja, az elhunyt esperes mellett, apja neki diktálta le sok szentbeszédét — és ha Frank a déleurópai egyház hívei közül választott magának feleséget, — ahogy mylady a római vallást nevezte — ez nem ok arra, hogy ne fogadja szívesen menyéül, így írt is új lányának egy nagyon szép, megható levelet, — legalábbis így tartotta Esmond, aki elolvasta, mielőtt elküldték — s éppen csak azt a gyöngéd szemrehányást tette, miért nem írt neki fia maga, hogy anyja áldását kérje arra a lépésre, amelyet tenni szándékozott. „Castlewood nagyon jól tudja”, írta fiának, hogy sohasem tagadott meg tőle semmit, amit megadhatott neki, annál kevésbbé gondolna arra, hogy ellenezzon egy házasságot,

amely — bízik benne — boldoggá teszi majd fiát és visszatartja azoktól a szilajságoktól, amelyek eléggé aggasztották s arra kérte fiát, jöjjön gyorsan Angliába, rendezkedjék be családjá házában Castlewoodban — (családjá házában — mondta Esmond ezredesnek — bár csak a maga nagylelkűségének köszönheti, hogy saját háza) — és vizsgálja meg a számadásokat tízévi kiskorúsága, anyja gyámkodása idejéről. Gondosságával és takarékosságával jobb helyzetbe hozta a birtokot, mint valaha is volt a parlamenti háborúk óta, és mylord most már egész csinos kis vagyon ura volt, amelyet nem terheltek adósságok, mint tékozló apja korában. — De félek, — mondta mylady — hogy miközben megmentettem fiam vagyonát, nagyrészt elvesztettem azt a hajlandóságát, ami nélkül nem lehettem rá befolyással. — Valóban így állt a dolog: őladysége lánya azon panaszkodott, hogy anyja mindent csak Frankért tesz, érte semmit sem; maga Frank pedig elégedetlen volt anyja korlátozott, egyszerű életmódjával Walcote-ban, ahol a kis Franket inkább úgy nevelték, mint egy szegény lelkész fiát, semmint fiatal főurat, akinek majd szerepet kell játszani a nagyvilágban. Valószínűleg korai neveltetésének ez a hibája okozta, hogy olyan mohón vetette magát az élvezetekre, amikor lehetősége nyílt rá, és nem ő az első, akit az asszonyok túlzó gyöngédsége rontott el. A gyerekek, akár nagyok, akár kicsik, nem kaphatnak hasznosabb nevelést, mint ha rangban, tehetségben különbek társaságában forognak, mert azok közt elvesztik saját fontosságuk túlhajtott érzését, amit az anyjuk szoknyája mellett tartott gyerekek rendszerint megszoknak.

De, mint ahogy a tékozló, ha elküldi barátainak adósságai jegyzékét, sohasem jegyez fel mindent, és bizonyosak lehetünk benne, hogy a kópé titkol valamilyen hatalmas számlát — a szegény Franknek még volt egy nagyon súlyos híre anyja számára, s nem volt hozzá bátorsága, hogy ezt rögtön, első vallomása során szóvá tegye. Esmondnak, miután megkapta Frank levelét, lehetett erről valamilyen balsejtelme, mert tudta, milyen kézbe jutott a fiú, de bármi volt is ez a balsejtelme, megtartotta magának: nem akarta úrnőjét esetleg alaptalannak bizonyuló aggodalmakkal megzavarni.

De a Brüsszelből érkező legközelebbi posta, azután hogy Frank megkapta anyja levelét, hozott egy írást, amelyet kö-

zösen szerkesztett feleségével, akinek helyesírása nem volt külön, mint fiatal, szeleburdi férjéé. Ez a levél teli volt a hála, szeretet és ragaszkodás kifejezéseivel az özvegy grófnő iránt, ahogy szegény myladyt most nevezték, s e levéllel együtt — felolvasták a családi tanácsban, nevezetesen a grófnő, Beatrix kisasszony meg ez emlékirat szerzője társaságában, s a fogalmazásról az udvarhölgy kijelentette, hogy közönséges, a tanács másik két tagja pedig némán osztozott ebben az érzésében, — megjött szegény Frank külön levele is Esmond ezredesnek azzal a gyászos megbízatással, hogy a lehető legjobb alkalommal tudassa: Frank jónak látta, hogy „Holt úr buzdítására, Clotildjának befolyására s az égnek és minden szentjeinek áldásával”, jegyezte meg kenetteljesen mylord, „megváltoztassa vallását s befogadtassék annak az egyháznak kebelébe, melynek tagjai közé tartozik uralkodója, családjának sok tagja s a művelt világ nagyobbik része.” S őlordsága még egy utóiratot is biggyesztett hozzá, amelynek sugalmazó szellemét Esmond nagyon jól ismerte, mert érzett rajta a papnevelde hamisítatlan orrhangja és semmiképpen sem hasonlított Frank írásának és észjárásának rendes stílusához, s ebben az utóiratban emlékeztette Esmond ezredest, hogy születésénél fogva ő is ehhez az egyházhoz tartozik s hogy őlordsága anyja és nővére megtéréséért is küld imákat a szentekhez, ami igazán megbecsülhetetlen jótétemény.

Ha Esmond meg is akarta volna őrizni ezt a titkot, nem tehetette volna, mert egy-két nappal a levél kézhezvétele után a *Hírhordó*-ban és más lapokban megjelent egy Brüsszelből keltezett hír, hogy „egy fiatal irországi lord, a nagykorúságát nemrégiben elért s a legutóbbi hadjáratokban Marlborough herceg őkegyelmessége szárnysegédjeként kitűnően működött C. stlew...d gróf a pápista vallásra tért át Brüsszelben és mezítláb, kezében viaszgyertyával vett részt egy körmenetben.” A *Hírhordó* megjegyezte, hogy az áttérést a közismert Holt úr ütötte nyélbe, aki az elhunyt király uralkodása alatt jakobita ügynökként szerepelt, és akinek Vilmos király sokszor megbocsátott.

Ezek a hírek épp annyira leverték Lady Castlewoodot, mint amennyire felháborították Beatrix kisasszonyt. — Így hát — mondta — Castlewood nem lesz többé az otthonunk, anyám. Frank idegen felesége magával hozza a gyóntatóját,

béka lesz ebédre és öcsém kihajítja majd Tushernek és nagyatyámnak minden szentbeszédét. Mindig mondtam neked, hogy megöled azzal a katekizmussal és elkomiszodik majd, mielőtt elkerül a mamuskája szoknyája mellől. Ó, anyám, te sohasem akartad elhinni, hogy az a kis mihaszna kijátszik téged és hogy az az alamuszi Tusher nem neki való nevelő. Ó, azok a papok! Mindet gyűlölöm! — mondta Beatrix kisasszony kezét összecsapva. — Igen, gyűlölöm, akár reverendát viselnek, akár csatos cipőt, akár szakállasok, akár mezítlábasok. Van egy rettenetes, nyomorult ír pap, aki egy vasárnapi fogadást sem mulaszt el az udvarnál, és ez a szörnyű ember bókolni szokott nekem; ha pedig tudni akarod, hogy milyenek a papok, nézd csak meg az ő viselkedését és hallgasd meg, hogyan beszél a saját rendjéről. Mind egyformák, akár püspökök, akár boncok, akár indiai fakírok. Mind egyikük uralomra vágyik és az utolsó ítélettel ijeszteget bennünket, nyilvánosan szenteskedő arcot vágnak, elvárják tőlünk, hogy térdreboruljunk és áldásukat kérjük, mindnyájan cselt szőnek, harácsolnak és különbül rágalmaznak, pletykálkodnak, mint a legrosszabb udvaronc, vagy a leggonoszabb öregasszony. Hallottam multkor, amint ez a Swift úr Marlborough herceg bátorságán gúnyolódott. Az a dublini ír farkas! Mert őkegyelmessége kegyvesztett lett, azért merészel róla így írni, és azért beszél így, hogy eljusson őfelsége fülébe és Mashamnénak hízelegjen vele. Azt mondják, a hannoveri választófejedelem tizenkét szeretőt tart herrenhauseni udvarában, és fogadni mernék, hogy ha majd király lesz föltűntünk, a püspökök majd ugyanúgy hízelegnek neki, és velük együtt Swift úr is, aki szintén püspök szeretne lenni. Ó, azok a papok és az a fontoskodó képük! Belebetegszem, ha csak meglátom azt a szélesorrú cipőjüket és ha meghallom a reverendájuk suhogását. Szeretnék olyan országba menekülni, ahol egyáltalában nincsen pap, vagy kvéker lenni, hogy megszabaduljak tőlük, és lennék is, csak az öltözetük nem illik hozzám: ahhoz túl szép alakom van, hogy elbujtassam. Vagy nem szép az alakom, bátyám? — s ekkor megtekintette magát a tükrében, amely megmondhatta neki igazán, hogy senki sem látott még az övénél szebb alakot és ábrázatot.

— Azért intéztem ezt a kirohanást a papok ellen, — mondta később Beatrix kisasszony — hogy eloszlassam sze-

gény anyám aggodalmát Frank miatt. Frank olyan hiú, mint egy lány. Maguk mindig azt mondják, hogy mi lányok hiúk vagyunk. Dehát mik vagyunk mi magukhoz képest? Könnyű volt megjósolni, hogy bolonddá teheti a legelső nő, akinek kedve van hozzá, vagyis az első szoknya: mert énnekem pap vagy nő egyremegy. Mi mindig cselet szövünk, nem vagyunk felelősek a füllentéseinkért, mindig hajlongunk, hízelgünk vagy fenyegetünk és mindig csak bajt keverünk, Esmond ezredes... jegyezze meg szavaimat, mert ismerem a világot és abban kell utat törnöm magamnak. Magam elé tudom képzelni, hogyan mehetett végbe Frank házassága. A gróf, a mi apósunk, mindig a kávéházban üldögél. A grófnő, az anyánk mindig a konyhában van és az ebédvel törődik. Nővérünk, a grófnő a spinétnél ül. Amikor mylord megmondja, hogy indulni akar a hadjáratba, a gyönyörű Clotilda könnyekbe tör ki, elájul... így ni; Frank fölfogja a karjába... na ne, ne ilyen közel, bátyám, engedelmével... Clotilda sír a vállán, Frank meg azt mondja... „Ó, isteni, imádott, szeretett Clotildám, ennyire sajnálok, hogy el kell válnunk?” „Ó, Francisco”, mondja Clotilda, „ó, mylord!”, és ebben a pillanatban a mama meg a két fivér hosszú bajszokkal és kardokkal betódul a konyhából, ahol kenyeret ettek hagymával. Meglátja, három hónappal azután, hogy ez a nő megérkezik majd, itt lesz Castlewoodban minden rokonsága. Az öreg gróf és a grófnő, a fiatal grófok és valamennyi kis grófnő, a nővérei. Grófok! Ma már minden semmirevaló grófnak mondja magát. Guiscard, aki ledöfte Harley urat, grófnak mondta magát: én azt hiszem, borbély volt. Minden francia ember borbély... Olala! Ne tagadja! Vagy legfeljebb táncmester vagy pap... — És így fecsegett tovább.

— És maga kitől tanult táncolni, Beatrix húgom? — kérdezte az ezredes.

Beatrix nevetve dúdolt el egy menüettet s amikor újra felemelkedett, szoknyája alól kinyújtotta a világ legszebb kis lábát. Még ebben a helyzetben volt, amikor belépett anyja — előbb visszavonult és bezárkózott, mert nagyon komolyan fogta fel szegény Frank áttérését — s a féktelen lány odaszaladt anyjához, karjával átkarolta a derekát, megcsókolta, mindenáron táncra akarta perditeni és így szólt: — Ne legyen ostoba, kedves, kis mamám, ne sírjon amiért Frank pápista

lett. Gyönyörű lehetett fehér ingben, kezében gyertyával, amint mezítláb járta a búcsút! — S ezzel lerúgta kis topánkáit — a legcsodálatosabb cipőket, csodálatos, magas, piros sarkakkal: Esmond lecsapott az egyikre, amelyik éppen melléje esett — Beatrix a legmulatságosabb fintorral járt fel-alá a szobában, miközben Esmond botját úgy tartotta maga előtt, mint egy gyertyát. Akármilyen komor kedvében volt is Lady Castlewood, ő sem állhatta meg nevetés nélkül, ami pedig Esmondot illeti, azzal a gyönyörűséggel nézte, amit e szép teremtség látványa mindig előidézett benne: sohase látott még ilyen pajkos, ilyen tündöklő, ilyen szép nőt.

Amikor Beatrix befejezte menetét, kinyújtotta lábát topánjáért. Az ezredes letérdelt. — Ha maga a pápa, én is pápistává leszek — mondta, öszentsége pedig kegyesen csókra engedte át kis harisnyás lábát, mielőtt az ezredes felhúzta rá topánkáját.

Mamája lába kopogni kezdett a padlón e művelet közben és Beatrix, akinek éles szeme mindent észrevett, meglátta a türelmetlenségnek ezt az apró jelét. Odaszaladt és megölelte anyját szokott felkiáltásával: — Ó maga ostoba kis mamám: a maga lába éppen olyan szép, mint az enyém, — mondta — igen, bátyám, éppen olyan szép, ha el is dugja, de a varga megmondhatja, hogy ugyanarra a kaptafára készít cipőt mind a kettőnknek.

— Drágám, te magasabb vagy nálam, — mondta anyja, miközben egész édes arca elpirult — és... és a kezedet szeretné ő, drágám, nem a lábadat — ezt görcsös kacagással mondta, amelyben több volt a könny, mint a nevetés, aztán fejét lánya szép vállára ejtette. Igazán tetszetős képet alkottak így együtt, olyanok voltak, mint két nővér — az édes, egyszerű anya fiatalabbnak hatott évei számánál, és lánya, ha nem is öregebbnek, mégis minden nővel szemben megnyilvánuló parancsoló modoránál és leereszkedő kegyességénél fogva mintha csak védelmező és fölényes helyzetben lett volna anyja mellett is.

— De jaj! — kiáltott fel úrnőm, amikor e jelenet után felemelkedett és visszanyerte szokásos, szomorú hangját — szegyen, hogy így nevetünk és mulatunk azon a napon, amikor térden kellene bocsánatért esedeznünk.

— Bocsánatért? És ugyan mi miatt? — kérdezte a szem-

telen Beatrix kisasszony. — Azért, mert Frank fejébe vette, hogy ezentúl pénteken bőjtöl és képeket imád? Hiszen, tudja, anyám, ha maga pápistának születik, halála napjáig pápista marad. Ezen a valláson van a király is, és néhányan a legelőkelőbb emberek közül. Részemről nem vagyok ellensége ennek a vallásnak, és azt hiszem, Bess királynő egy pennyvel sem ér többet Mary királynőnél.

— Csitt, Beatrix! Ne tréfálj a szent dolgokkal és gondolj a származásodra! — kiáltotta mylady. Beatrix a szalagjait rendezte el, fodrait igazgatta és egy sereg kihívóan szép kis szertartást űzött a tükör előtt. Ez a lány egyáltalában nem volt álszent. Ebben az időben sehogyan sem lehetett rábírní, hogy másról gondolkozzék, mint a világról és a maga szépségéről, és ügylászott, nincs több érzéke az áhítathoz, mint a zenéhez némely embernek, aki nem tudja megkülönböztetni egyik dallamot a másiktól. Esmond látta benne ezt a hibát, mint ahogy sok más hibáját is látta — Beatrix Esmondból rossz feleség lenne, — gondolta — ha hercegi rangon alul menne férjhez. Arra született, hogy nagy összejöveteleken ragyogjon, paloták dísze legyen és mindenütt parancsoljon — végigvezessen egy politikai cselszövést, vagy csillogjon egy királynő kíséretében. De hogy otthon üljön asztala mellett s hogy egy szegény ember gyerekeinek harisnyáit javítsa! — nem az ilyen kötelességre termett, vagy legalábbis megghasadt volna bele a szíve, ha ilyen kötelességet igyekezett volna teljesíteni. Királynő volt, bár egész vagyona alig ért egy shillinget, s egyik alattvalója — bizonyára a legalázatosabb és legodaadóbb nyomorult, aki valaha egy asszony lábánál őrzöngött — éppen ez a szerencsétlen úriember volt, aki minden józan eszt, értelmét és függetlenségét gúzsbaötötte, hogy Beatrix rabságába vethesse.

És ki ne tudná, hogy ha a nőket uralkodni hagyják, milyen irgalmatlanul zsarnokoskodnak? És ki ne tudná, milyen haszontalan itt minden tanács? Adhatnék én jó tanácsot utódaimnak, de tudom, hogy saját útjukat követik, akárhogy prédikál is a nagyapjuk. Egy férfi saját maga szerzi meg tapasztalatait a nők körül, nem hallgat senkire, és nem is érne egy hajítófát sem az a fiatalember, aki ilyesmiben másra hallgatna. Én vagyok az, aki szerelmes vagyok, nem pedig az öreganyám, aki tanácsokat ad nekem; én határoztam meg,

mit ér az a dolog, ami kell nekem, és én tudom, milyen árat adnék meg érte. Lehet, hogy semmit sem ér másnak, de nekem az egész életet megéri. Ha Esmond birtokában lett volna a nagy mogul koronája és minden gyémántja vagy Marlborough herceg minden pénze vagy a Vigónál elsüllyedt aranykincs — mindezt odaadta volna ezért a nőért. Bolond volt, ha úgy tetszik, de ugyanilyen bolond az az uralkodó is, aki fele királyságát odaadná egy galambtojás nagyságú kis kristályért, amelyet gyémántnak neveznek; ugyanilyen bolond az a gazdag nemesember, aki szembenéz veszéllyel, halállal s eltékozza fél életét és egész nyugalma egy kék szalagért folytatott cselszövények közben; ugyanilyen bolond az a holland kereskedő is, akiről mindenki tudta, hogy tízezer koronát fizetett egy tulipánért. Mindnyájan el akarunk valamit érni, ezt a valamit mindennél többre becsüljük: minden bátor ember életét is kockáztatná ezért a különleges célért. Ez tudásával szeretne nagy hírnévre szert tenni, az meg divatfi akarna lenni, az egész város csodálatának tárgya, a másik valamilyen műremeket vagy nagy költői alkotást szeretne létrehozni és ezen az úton eljutni a halhatatlansághoz, amaz pedig életének bizonyos korszakában egy nőt tekint egyetlen céljának és becsvágynak.

Esmond emlékszik, hogy míg e szenvedély rabja volt, sokat beszélgetett bizalmas barátaival, mert azok gúnyt űztek a mi búsképű lovagunk leplezetlen rajongásából Beatrix iránt, ő pedig barátainak gúnyolódására ilyesfélétet válaszolt: — Jó, legyen, bolond vagyok, — mondta — és semmivel sem jobb nálatok, de ti sem vagytok jobbak énnálam. Nektek is megvan a magatok bolondsága, amire törekedtek, kegyelmezzetek meg hát az én bolondságomnak. Hát te, St. John, micsoda hízelgéseket suttoatsz, amikor a királynő kegyencnőjének füléhez hajolsz? A világ leglustább embere is hány éjszakát tölt el munkában, lemondva a palackról és jó cimboráiról, sőt Laisról is, akinek az ölében ásítózni szeretne, csak azért, hogy elkészítsen egy hazugságokkal teli beszédet és azzal háromszáz ostoba, vidéki úriembernek hízelegjen az alsóházban és csukladozó örömjújongásokat arasson az Októberi Klubban. Hány napot töltesz el abban a rázós kocsidban! — Esmond úr tudniillik különösen a legutóbbi időben gyakran kocsizott át Windsorba a miniszterrel. — Hány órát áll-

dogálsz azon a köszvényes lábadon és milyen alázatosan térdelsz le, hogy átnyújts egy levelet, te, a legbüszkébb ember a világon, aki gyerekkorod óta nem térdeltél le isten előtt, és ebben a térdelő helyzetben suttoatsz, hízelegsz, jóformán imádkozol egy ostoba asszonynak, aki gyakran bódult a sok evéstől-ivástól olyankor, amikor a miniszter úr audienciára megy hozzá. Ha az én törekvésem hiábavalóság, bizonyos, hogy a tied is az. — Ilyenkor aztán a miniszter az ékesszólásnak olyan gazdag áradatába tört ki, hogy ez a toll nem is érezheti magát képesnek arra, hogy visszaidezze: védte nagyravágyó cselszövését, bebizonyította, mennyi jót tenne hazájáért, ha ő lenne vezetője, véleményét egy csomó jól alkalmazott görög és latin idézettel támogatta, — mert effajta műveltségét szeretne fitogtatni — kérkedett azokkal a hitványságokkal és ravasz fogásokkal, amelyekkel a bolondokat rá lehet bírni, hogy kövessék: az ellenzéket megvesztegetni vagy elhallgattatni, a kételkedőket megtéríteni, az ellenséget megfélemlíteni.

— Én Diogenes vagyok, — nevetett Esmond — akit Nagy Sándor felvett a kocsijába. Nem akarom legyőzni Dariust, sem megfélekezni Bukefalost. Én nem vágyódom arra, amire te vágyódsz, nagy névre, vagy magas rangra: semmi örömet sem okozna, ha elérném. De tartózkodásom csak ízlés dolga, nem erényé, és tudom, hogy amire én vágyódom, éppen olyan hiábavaló, mint ami után te epedsz. Ne szidd az én hiúságomat, ha én eltűröm a tiedet, vagy inkább ne vessük ki mind a kettőt egyformán, a magunkét is, egymásét is.

— Ha a te tündéred kiállja, — mondta St. John — ilyen módon elérheti, hogy húsz évig is ostromlod őt, és majd csak akkor adja meg magát, amikor te már hetvenéves leszel, ő pedig elég öreg lesz nagymamának. Nem mondom, hogy valamilyen nő után járni nem éppolyan kellemes időtöltés, mint bármilyen másfajta vadászat, — tette hozzá — de a magam részéről úgy találtam, hogy ez a fajta vad nem fut elég sokáig. Túl hamar megadja magát, csak az a hiba.

— Az a vad, amelyiket te üldözöl, hozzászokott ahhoz, hogy megfogják és leterítsék — felelte Esmond úr.

— De Dulcinea del Tobosónak nincs párja, ugye? — mondta a másik. — No jól van, derék Harry, menj csak és ostromold a szélmalomokat... talán te sem vagy örültebb, mint más emberek — tette hozzá sóhajtván St. John.

A „SPECTATOR” EGYIK SZÁMA

VAN TALÁN utódaim között olyan fiatalúr, aki, éppen amikor nagyapjának e papírjait olvassa, véletlenül szintén a szerelem szenvedélyétől szenved. Van ellene egy megalázó gyógymód, könnyű és szinte különleges gyógyszere e betegségnek: a helyváltztatás. Esmond tízszer is otthagyta szerelmét és mindannyiszor ki is gyógyult, de aztán visszatért a közelébe, ott azonnal újra megbetegedett és lázba esett. Fogadkozott, hogy el tudja hagyni és soha többé nem gondol rá. És csakugyan ilyenmódon sikerült is neki elfojtani azt a lángot és epedést, amely a közelében gyötörte, de amint visszatért, megint olyan rossz állapotba jutott, mint valaha. Nevetséges és szánalmas látvány volt s végülis kimerítette mindenkinek a szánalmát, kivéve legdrágább úrnőjét, Lady Castlewoodét, akinek gyöngéd szívébe helyezte minden gyászos vallomását, és aki sohasem fáradt bele abba, hogy meghallgassa és pártját fogja.

Néha azt gondolta Esmond, hogy van még remény. Aztán megint elfogta a kétségbeesés szerelmének valamilyen sértése vagy kacérsága miatt. Sokszor napokig úgy voltak egymással, mint fivér és nővér, mint a legjobb barátok: Beatrix egyszerű volt, gyöngéd, elbűvölő, és ezzel mértéktelenül boldoggá tette Esmondot. De mindez hirtelen elenyészett. Vagy sürgető módon szerelmét kezdte emlegetni, mire Beatrix azonnal visszautasította és megfricskázta hiúságát, vagy féltékeny volt — és teljes joggal — valamelyik újonnan támadt imádójára, vagy valamilyen gazdag fiatalúrra, aki nemrég érkezett a városba s akire ez a javíthatatlan kacérság máris kivetette hálóját és töreit.

Ha Esmond tiltakozott, a kis lázadó azt mondta: — Tulajdonképpen kicsoda maga? Én a magam útját járom és ez az út egy férj felé vezet, csak hogy nem *magát* keresem ezen az úton. Különbet keresek magánál, Esmond ezredes, különbet magánál: érti? Maga is megtenné, ha volna birtoka és fiatalabb volna. Maga azt mondja erre, hogy csak nyolc évvel öregebb nálam? Ugyan! Száz évvel öregebb. Maga egy vén, vén medve, én pedig boldogtalanná tenném magát, ez volna az egyetlen vigaszom, ha magához mennék. Hiszen magának arra sincs elég pénze, hogy egy macskát tisztességesen eltartson, miután kifizette a legénye bérét és a háziasszonya számláját. Azt hiszi talán, hogy én majd elmegyek egy bérházba lakni és nyárson forgatom az ürüt, mialatt nagyságod a kisbabát ringatja? Majd még mit nem! És miért is nem verte ki a fejéből ezt a képtelenséget, mialatt a háborúban járt? Amióta visszajött, még unalmasabb és savanyúbb, mint valaha volt. Maga a mamához való. Beillenének Philemonnak és Baukisnak és együtt pikétezhetnének életük végig.

— Legalább bevallod, milyen világias vagy, szegény Trixym — mondta az anyja.

— Világias? Ó, drága asszonyom, talán azt hiszi, most is kisgyerek vagyok még és megijedek a mumustól? Hát igen, világias vagyok, de kérem, madame, mi bűn van abban, ha egy kis kényelmet kívánok magamnak? Ha maga már nem lesz többé, maga édes öregasszony, vagy én megúnom magát és elszököm magától, hova mehetek? Talán álljak be fődajkának az én pápista sógornőmhöz, adjam be az orvosságot a gyerekeinek, és verjem meg és fektessem le őket, ha rosszkodnak? Én legyek a legelső cseléd Castlewoodban? És menjek talán feleségül Tom Tusherhez? *Merci!** Elég sokáig voltam Frank alázatos szolgálója. Miért is nem vagyok férfi? Tízszer annyi eszem van, mint neki és ha... de ne rémüljön meg, grófnő... ha én kardot és parókát viselhetnék ehelyett a mantilla és főkötő helyett, amire a természet kárhoztatott... bár ez is egész csinos holmi... Esmond bátyám! Holnap elmegy a boltba és pontosan ilyen szalagot vesz, érti?... híressé tenném a nevünket. Ez a medve itt, ez is vitte volna valamire a nevünket, ha ő viselhette volna. Igen, Lord Medve

* Köszönöm!

kitett volna magáért, mert hiszen egész jó modora van és nagyon tetszetős, komoly szónok lett volna belőle. — És ezzel elkezdte szemtől-szembe utánozni Esmond tartását és beszédmódját olyan mulatságosan, hogy mylady nevetésbe tört ki és Esmond maga is felfedezhetett valamilyen hasonlatosságot a furcsa, kaján torzképben.

— Hát igen, — mondta Beatrix — ünnepélyesen kijelentem, elismerem, bevallom, hogy nekem csak jó férj kell. Mi ebben a bűn? Az én vagyonom az arcom. Ki ad érte többet? Nem tudok szőni, sem fonni, de tudok huszonhárom kártyajátékot. Tudom a legújabb táncot, tudok szarvasra vadászni, s azt hiszem, röptiben eltalálom a madarat. Van olyan rossz nyelvem, mint akármilyen nőnek az én koromban, és elég történetet tudok ahhoz, hogy legalább ezeregy éjszakán keresztül szórakoztassak egy mogorva férjet. Van ízlésem a ruhákhoz, gyémántokhoz, szerencsejátékhöz és porcelánhoz. Szeretem a befőttet, a belga csipkét... amit maga hozott, bátyám, igazán szép... az operát és mindent, ami fölösleges és drága. Van egy majmom és egy kis szerecsenem... Pompeius, hozz egy csésze csokoládét Medve ezredes úrnak... meg egy papagájom, meg egy spaniel kutyám... kell, hogy egy férjem is legyen. Hallod, Cupido?

— Idzsen, tiszasszony! — mondta Pompeius, egy kis vi-gyorgó néger, akit Lord Peterborow ajándékozott Beatrixnak egy paradicsommadaras turbánnal és egy nagy fehér gallér-al, amelyiken úrnője neve állt.

— Idzsen, tiszasszony! — mondta Beatrix a gyereket utá-nozva. — És ha férj nem jelentkezik, Pompeiusnak kell hoz-nia egyet.

Pompeius vigyorogva ment ki a tálcával. Beatrix kisasz-szony pedig anyjához szaladt, kitörését a szokásos módon fe-jezte be, egy csókkal — nem csoda, hogy ilyen bírság lerovása után gyöngéd bírāja megbocsátott neki.

ESMOND ÚR megrendült egészségi állapotban érkezett haza és Kensingtonban bérelt lakást, közel úrnőihez, boldog volt, hogy azok ápolják és napról-napra láthatja őket. Módjában állt, hogy egy kis társaságot fogadjon — azokat, akiket a legjobban kedvelt. Steele úr és Addison úr is megtisztelte

látogatásával és sok jó pohár vörösbort megittak a lakásán, miközben vendéglátójuknak sebe következtében meg kellett maradnia a diétás ital és a zabkásaleves mellett. Ezek az urak whigek voltak, Marlborough herceg nagy csodálói, Esmond pedig teljességgel a másik párthoz tartozott. De különböző politikai nézeteik nem tartották vissza ezeket az úriembereket attól, hogy magánéletükben egyetértsenek, sem attól, hogy amikor egy este Esmond kedves, öreg pártfogója, Webb altábornagy botjával és mankójával felbicegett az ezredes lakására — szép helyen feküdt, Knightsbridge-nél, London és Kensington között, és a kensingtoni kertekre nézett — mindketten elismerték, hogy az altábornagy nemes és vitéz katoná, sőt azt is, hogy a wynendaeli ügyben nagyon méltatlanul bánták vele. De azt is be kell vallani, hogy az altábornagy, legalábbis szavakban bosszút állt, és ha Addison úrnak szándéka lett volna Wynendaelről írni, százszor is meghallgathatta a csata történetét a hadvezér saját szájából.

Esmond úr nyugalomra kényszerült s ezért mulatságból az irodalom felé fordult, megírta vígjátékát, melynek sugópéldánya lepecsételve fekszik íróasztalomban s címe: „A hűséges bolond, komédia Őfelsége Szolgáinak előadásában.” Igen érzelmes darab volt, és Steele úr, akiben több ilyesfajta érzelmesség lakozott, mint Addison úrban, csodálta is, míg a másik inkább csak fintorgott az előadáson, bár bevallotta, hogy ittott néhány csinos részlet is akad benne. Ő maga ebben az időben fejezte be *Cato* című darabját, amelynek fáklyája teljesen elhomályosította Esmond sercegő gyertyáját, egyébként Esmond neve nem is került a színdarab elé, hanem úgy nyomatták ki, mint Egy Előkelő Személyiség művét. Csak kilenc példányt adtak el belőle, bár Dennis úr, a nagy kritikus dicsérte s nagyérdemű műnek nevezte — Esmond ezredes egy napon dühében a teljes kiadást elégettette szolgájával, Jack Lockwooddal.

Ez az egész vígjáték tele volt keserű, szatirikus megjegyzésekkel egy bizonyos fiatal hölgy ellen. A darab cselekménye egészen új volt. Szerepelt benne egy fiatal lány sok udvarlóval, akik közül egy szemtelen, mihaszna főurat választ a hős helyett, — Wilks úr, azt hiszem, rosszul játszotta a Hűséges Bolond szerepét — de az mégis kitartóan imádja a hősnőt. Az ötödik felvonásban Teraminta felfedezi Eugeniónak

— a Hűséges Bolondnak — érdemeit és vonzódni kezd hozzá, de már túl késő, mert a hős bejelenti, hogy kezét és birtokát Rosariának, egy minden erénnyel felruházott falusi lánynak nyújtotta. De be kell vallani, hogy a közönség ásítózott egész előadás alatt, amely meg is bukott a harmadik estén, haldoklását csak féltucat néző kísérte végig. Esmond és két úrnője első este nézték meg, amikor is Beatrix kisasszony elaludt, anyja azonban, aki Második Jakab király kora óta nem volt színházban, úgy vélte, hogy ha a darab nem is ragyogó, a morálja nagyon helyes.

Esmond ebben az üres idejében irodalommal foglalatoskodott és megírt egy csomó prózát és verset. Ha kedve elle nére volt Beatrix kisasszony viselkedése, megszerkesztett egy szatirát, azzal könnyített lelkén. Ha fájt neki a nők hűtlensége, rögtönzött néhány verset, amelyben gúny tárgyává tette az egész női nemet. Egy nap, amikor ilyen kedvében volt, megkérte Dick Steele barátját, — miután először titoktartásra eskette — hogy segítsen neki egy kis tréfában: összeűtött egy egész újságszámot és Steele nyomdászánál pontosan úgy nyomatta ki, mint Steele lapját, ezt aztán úrnője reggeliző asztalára helyezte.

SPECTATOR

341. szám.

Kedd, 1712. április 1.

. *mutato nomine, de te**Fabula narratur.* —. *még ha nem is nevezett meg,**Rólad szól a mese.* —

HORATIUS

Jocastát úgy ismerik, mint művelt, divatos hölgyet, ennek az udvarnak és ennek az országnak leg-szeretetreméltóbb személyiségét. Hetenként két napot tölt otthon, ilyenkor London minden nagy szelleme és néhány szépsége is fogadásaira tódul. Ha Tunbridge-ben vagy Bathban kocsizik, az imádók uszálya lovagok kocsija mögött és a londoni divatfikon kívül egész sereg bámulója van Wellsben is, mert a sussexi és somerseti csiszoltabb benjuszulót-

tek ott tolonganak teázó asztala körül és aggódva lesik, feléjük bólint-e székeből. Így hát Jocasta ismeretsége nagyon kiterjedt, egy hozzáértő írnok teljes munkája kell hozzá, hogy rendben tartsa látogatókönyvét s egy izmos lakájt alkalmazott arra, hogy hordozza, és Jocastáénál még sokkal jobb fej kellene ahhoz, hogy minden kedves barátja nevére emlékezzék.

Epsom Wellsben vagy Tunbridge-ben, — mert Jocasta erre a jelentéktelen mozzanatra nem emlékszik bizonyosan — öladysége szerencséje úgy hozta magával, hogy megismerkedett egy fiatal úriemberrel, akinek társalgása olyan sziporkázó, modora olyan szeretetreméltó volt, hogy Jocasta meghívta a kellemes fiatal arszlánt: valahányszor Londonba jön, látogassa meg őt, Spring Garden-i háza nyitva lesz előtte. De bármilyen elbűvölő volt a fiatalúr és bármilyen kétségtelenül szép fiú is, — Jocasta lobogóját olyan ezred veszi körül állandóan a hozzá hasonló úriemberekből, hogy nem csoda, ha figyelme megoszlik közöttük. Így hát, bár ez az úr figyelemreméltó hatással volt rá, és legalább huszonhárom percig érintette szívét, be kell vallani, hogy a nevét Jocasta elfelejtette. Ez a férfi barna és körülbelül huszonnyolcéves. Ruhája egyszerű, bár gazdag anyagból készült. Homlokán, a balszeme fölött anyajegy látható, botján és kardján kék szalag, parókat nem hord.

Jocastának nagyon hízelgett, amikor imádóját — mert hogy mindenki, aki látja őt, csodálja is, efelől egy pillanatig sem tud kételkedni — már a következő vasárnap megpillantotta a Saint James-templomban a maga közelében, s az a mód, ahogyan a vidéki úriember egész szentbeszéd közben aludni látszott — bár nyilvánvaló volt, hogy félig lezárt szempillái mögül a tisztelet és elragadtatás pillanatait veti Jocasta felé — mélységesen megindította és érdekelte a hölgyet. A templomból kijövet megtalálta Jocasta gyaloghintóját, s amikor a hölgy éppen belépett, csodálója elegánsan meghajolt fe-

léje. Jocasta látta aztán az udvarnál is, ahol a legkifogástalanabbul viselkedett, bár ismerősei közül senki sem tudta az ismeretlen úr nevét; másnap este megjelent a színházban, ahol öladysége kegyes volt felismerni őt a szomszéd páholyból.

Egész előadás alatt azon járt az esze, hogy visszaemlékezzék ismeretlen csodálójának nevére, úgyhogy egy szót sem hallott a darabból, s minthogy az az öröm érte, hogy még egyszer összetalálkozott vele a színház előcsarnokában, mohón odalépett hozzá s arra kérte őt, ne felejtse el, hogy hetenként két estén van nála fogadás s hogy nagyon szeretné látni Spring Gardenben.

Az úriember meg is jelent kedden gazdag öltözetben, mely egyaránt tanúskodott a szabónak és a megrendelőnek finom ízléséről, s bár csoportosan gyűltünk a bájos Jocasta köré, mind olyan emberek, akik abban a hiszemben voltak, hogy minden arcot ismernek a városban, — Jocasta türelmetlen kérdészködésére egyikünk sem tudta megmondani az úriember nevét s jobbra és balra húzódtunk Jocastától, amikor új csodálója herceghez illő meghajlással közeledett felé a termen át.

Jocasta ezt az üdvözlést azoknak a mosolyoknak és bókoknak egyikével fogadta, amelyeknek titkát csak ez a hölgy ismeri. Olyan epedő pillantással szokta magát meghajtani, mintha azt mondaná: „Végre eljött. Epekedtem maga után” — aztán kivégzi áldozatát egy gyilkos pillantással, amely ezt hirdeti: „Ó, Philander! Nem is látok senkit, csak magát.” Talán Camilla is tud olyan jól meghajolni, és Thalestrisnek is van ilyen pillantása, de ez a tekintet és ez a meghajlás együtt valamennyi angol szépség közül egyedül Jocasta tulajdona.

— Isten hozta Londonba, uram — mondta. — Meglátni a szeméből, hogy vidékről jött. — Epsomot vagy Tunbridge-et mondott volna, ha emlékezett volna rá, melyik helyen találkozott az idegennel, de sajnós, ezt már elfelejtette.

Az úriember azt mondta, hogy csak három napja érkezett a városba. Jövetelének egyik oka az volt, hogy Jocastának látogatásával udvarolhasson.

Jocasta azt mondta, hogy a fürdőnek semmi hatását nem érzi.

— A fürdő betegeknek való, — mondta az úriember — a szépek és fiatalok csak azért mennek oda, hogy ragyogást kölcsönözzenek a fürdőnek. És amikor a lelkész múlt vasárnap a tó fölé szálló angyalról beszélt, — tette hozzá — ladységedre gondoltam. — Ezt az ötletet a tetszés moraja köszöntötte. Manilio, aki szellemes ember, amikor nem kártyázik, úgy föllelkесedett, hogy elmulasztott színre színt tenni.

Jocasta volt az angyal, aki a vizek fölé szállt, de vajjon hol volt az a Bethesda, amelyiket meglátogattott? Egyre inkább belegabalyodott és szokása szerint annál ártatlanabbul és nyíltabban nézett maga elé, minél ravaszabb szándékokat forgatott fejében.

— Amikor belépett, — mondta — éppen a nevek és szavak olvasásáról vitatkoztunk. Miért mondjuk China-t úgy, mintha chayney volna, Cavendisht úgy, mintha Candish volna és Cholmondeley-t úgy, mintha Chumley volna? Ha Pulteneyt Poltneynak mondjuk, miért ne nevezhetnők akár...

— Olyan varázslónő, mint ladységed, — felelte az úriember — mindenféle olvasásnak és ráolvasásnak mestere. — De mindez, mint mindnyájan nagyon jól tudtuk, Swift doktor szójátéka volt.

— És... és maga hogy írja a nevét? — kérdezte Jocasta végre céljához érve, mert ez az élénk társalgás sokkal tovább tartott, mint ahogy itt leírtuk és legalább három csésze teán át folytatódott.

— Ó, asszonyom — felelte — én y-nal írom a nevemet. — S ezzel az úriember letette csészéjét, megint elegánsan meghajolt és abban a pillanatban távozott.

Jocasta szemére nem jött álom e bosszantó eset s az idegen eltűnése óta. Ha bármilyen akadályba ütközik, az megtámadja egészségét és jókedvét, és szokás szerint mi, alattvalói szenvedjük meg király-

nőnk rosszkedvét. Nem segíthetne-e nekünk, Spectator úr, aki mindent tud, megfejteni ezt a talányt és lecsillapítani mindnyájunk lelkét? Látogatói jegyzékén ott találjuk Berty urat, Smith urat, Pike urat, Tyler urat — de mindegyik lehetne Bertie úr, Smyth úr, Pyke úr, Tiler úr, nem tudjuk megállapítani. Jocasta azóta kidobta látogatókönyvének írnokát, aki szegény, sokgyermekes családapa. Fejtse meg nekem ezt a rejtvényt, drága Spectator úr! Előre is lekötözött híve

O e d i p u s

Trombita-kávéház, Whitehall

Tisztelt Spectator úr, a városban kevésbé ismerős nemesember vagyok, bár egyetemi nevelésben részesültem és néhány éven át külföldön szolgáltam hazámat s ott jobban ismerik nevemet, mint a kávéházakban és a St. James-palotában.

Két év előtt meghalt nagybátyám s egy csinos birtokot hagyott rám Kent grófságban, és miután gyászévem letelt, múlt nyáron Tunbridge Wellsbe mentem, az igazat megvallva azért, hogy körülnézzek valamilyen fiatal hölgy után, aki megosztaná velem kenti kastélyom magányát s jól bánná bér-lőimmal, akikkel egy asszony sokkal több jót tehet, mint a legjobb szándékú férfi, — és itt megigézett egy fiatal londoni hölgy, akit a fürdő egész társasága ünnepelet. Mindenki tudatában van Saccharissa szépségének, de azt hiszem, Spectator úr, senki sem jobban, mint ő maga. Jegyzőkönyvem szerint nem kevesebbszer táncoltam vele, mint huszonhétszer. Kétszer adtam neki éjjelizenét. Többször is fogadott a lakásán, mindig nagy figyelmével tüntetett ki, én pedig egy ideig teljesen a rabszolgája voltam. Csak amikor a fürdő társaságának egybehangzó beszélgetéséből és tüzetesebb megfigyelés után rájöttem, hogy az, akihez a legszentebb kérdést szándékoztam intézni, amit férfi nőtől megkérdezhet, — mennyire alkalmatlan arra, hogy egy vidéki nemesember felesége legyen,

csak akkor győződtem meg róla, hogy ez a szép teremtés szívtelen, kacér, nagyvilági nő s csupán játszik azokkal az érzelmekkel, amelyeket sohasem szándékszik és valójában nem is képes viszonzni. Az ilyen nők bámultatásra vágnak, nem szerelemre, ami őket is érinti, és nem tudok elképzelni szerencsétlenebb lényt, mint amilyen ez a hölgy lesz majd öregkorában, amikor már szépsége elmúlt, csodálói elhagyták, és sem a barátságban, sem a vallásban nem tud vigaszt találni.

Mert ügyeim Londonba szólítottak, múlt vasárnap elmentem a Saint James-templomba, és ott ült velem szemben a fürdői szépség. Viselkedése egész istentisztelet közben kihívó, epedő és képtelen volt, olyan kacérul használta legyezőjét, olyan illetlen módon szemezett velem és kacsintgatott felém, hogy kénytelen voltam lehúyni szememet, hogy legalább ne lássam őt, de valahányszor kinyitottam, megláttam, hogy az ő szeme — az pedig nagyon ragyogó szem — állandóan engem bámul. Később az udvarban megint összeakadtam vele, aztán a színházban is, és itt nem talált addig nyugtot, míg keresztül nem hatolt a tömegben, aztán megszólított és meghívott estélyére, házába, nem messze Ch.r.ng. Cr.ss-től.

Mivel megígérttem neki, hogy meglátogatom, természetesen megtartottam ígéretemet s a fiatal özvegyet féltucat kártyaasztal s egy sereg szellemeskedő és imádó között találtam. Meghajoltam, amilyen illően csak tudtam, feléje közelítettem és különös, zavart tekintetéből, bármennyire is igyekezett palástolni, észrevettem, hogy még nevemet is elfeledte.

Beszéde, bármilyen ravaszul irányította is, arról győződött meg, hogy sejtelmem helyes volt. A társalgást a legnevettségesebb módon a nevek és szavak kiejtésére fordította és én a tőlem telhető legnevettségesebben túlzó bókokkal válaszoltam: valóban, az egyik, amelyben a betegek fürdőjét látogató angyalhoz hasonlítottam, egy kicsit túl messze is ment — csak azért éltem vele, mert emlékeztetett rá a múlt

vasárnapi alap-ige, amelyet mindketten hallottunk és sietnem kellett a válasszal.

Aztán eljutott ahhoz a kérdéshez, amelyről tudtam, hogy előbb-utóbb fel kell tennie és megkérdezte, hogyan írom én a nevemet? — Asszonyom, — válaszoltam sarkonfordulva — y-nal írom. És ezzel otthagytam, magamban csodálkozva a városi emberek könnyelműségén, amellyel olyan gyorsan talál-
nak és felejtnek el barátokat, és elhatároztam, hogy máshol keres társat az ön hűséges olvasója.

Cymon Wyldoats

P. S. Ön, igen tisztelt Spectator úr tudja a nevemet, amelyben nem fordul elő az y betű, de ha az a hölgy, akit Saccharissának neveztem, csodálkozik, miért nem jelenek meg többé teázó asztalánál, ezennel tiszteletteljesen közlöm vele az okát — Myért.

E sorok írója megmagyarázza a fenti parabola jelentését. Jocasta nem más, mint Esmond kisasszony, őfelsége udvarhölgye. Ő maga mesélte Esmond úrnak ezt a kis történetet, hogy tudniillik valahol találkozott egy úriemberrel s elfelejtette a nevét s ez az úriember — bár nem olyan rossz szándékkal, mint a fenti mese „Cymon”-ja — egyszerűen a fent idézett feleletet adta, s mi mindnyájan nevettünk arra a gondolatra, milyen keveset használt Jocasta-Beatrix kisasszonynak minden ravaszsága és óvatossága.

Ami Cymont illeti, neki az önök és Jocasta alázatos szolgálóját kellett képviselnie, e példabeszéd és történet íróját. Az egész Steele úr nyomdájában, a Spectator nevű lap mintájára nyomattuk, s az igazi újság helyett a reggeliző asztalra helyeztük. Jocasta kisasszony, aki nagyon szellemes nő volt, nem tudott teázni Spectator-ja nélkül s ennek az ál-Spectator-nak az lett volna a rendeltetése, hogy meggyőzze a fiatal hölgyet, hogy ő maga milyen kacér s hogy Cymon becsületes, elszánt úriember, aki látta minden hibáját és elhatározta, hogy egyszer s mindenkorra széttepi láncait.

Mert bár elég szó esett már erről a szerelmi ügyről — legalábbis ahhoz elég, hogy megmutassa a szerző örökösei-

nek, milyen ostoba szerelmes bolond volt az ő vén nagyapjuk, aki azt szeretné, ha utódai nagyon bölcs öregúrnak tartanák. — de még megközelítőleg sem mondtunk el mindent erről az ügyről, amely, ha lehetővé tennők, hogy annyi helyet foglaljon el Esmond emlékiratában, mint amennyit akkori életében elfoglalt, száz éven át képes volna halálra úntatni minden férfi és női maradékát, s az örültségnek és badarságnak, az elragadtatásnak és a dühnek olyan emlékiratát hozná létre, amelyet valamennyire hiú férfi nem szívesen hagyna hátra.

Az igazság az, hogy akár kinevette Beatrix, akár bátorította, akár mosolygott, akár hideg volt és másra fordította mosolyát, és bár tudta róla, hogy világias és nagyra-vágyó, kemény és részvétlen s egyre inkább azzá válik udvari életében, és hogy száz csodálója támad és hagyja őt ott, — Esmond tehetett amit akart, mégsem tudta Beatrixot kiverni a fejéből: otthon vagy idegenben szüntelenül rágondolt. Ha olvasta saját nevét a *Közlöny*-ben, vagy megmenekült valamilyen ágyúgolyótól vagy nagyobb hadiveszélytől, ami nem egyszer előfordult vele, első gondolata a kitüntetés vagy az elkerült veszély után az volt: „Mit szól hozzá ő?” „Örül-e majd a dicsőségnak, vagy megihatja őt és kissé felém hajlítja talán a veszély gondolata?”

Éppoly kevésbé változtathatott ezen a szenvedélyes hűségen, mint amennyire nem gátolhatta meg szemét abban, hogy lásson — egyik éppúgy részét képezte természetének, mint a másik, és bár minden hibáját éppen olyan jól ismerte, mint legkíméletlenebb rágalmazója, s tudta, milyen örület vonzódni olyan nőhöz, akinek elnyerése egyheti boldogságnál többet nem adhatna neki, — mégis volt valamilyen bűvölet e Circe körül, melyből a szegény, kijátszott úriember nem tudott kiszabadulni, s Esmond sokkal hosszabb időszakon át, mint Ulysses — egy másik középkorú tiszt, aki sokat utazott és résztvett külföldi háborúkban — érezte, hogy rabbá teszik és elbolondítják e varázslónő fortélyai. Lemondani róla! De, eltérően e történet Cymonjától, aki elhagyta a maga álnok hölgyét — éppolyan kevésbé mondhatott le róla, mint amennyire nem veszthette el a tegnapi nap emlékezetét. Beatrixnak csak a kisujját kellett megmozdítania, és Esmond visszatért bármilyen messziről is; csak azt kellett mondania, hogy

elutasította ezt és azt az imádóját, és bizonyos, hogy a szegény, megkötyagosodott nyomorult visszajött és ott bolyongot Beatrix anyjának házában és háza körül s arra várt, hogy felvegyék őt az udvarlók sorába, bár tudta, hogy jövő héten újra elbocsáthatják. Ha Ulysseshez hasonlított bolondságában, annyiban legalább Beatrix is hasonlított Penelopéhez, hogy volt egy sereg kérője s napról-napra, éjszakáról-éjszakára felbontotta bűvöletének kézimunkáját s kacérságának szövődékét, amellyel csápitotta és elbűvölte őket.

Kacérságának egy része talán udvari helyzetéből eredt, mert ott a szép udvarhölgy volt az a fény, amely körül ezer arslán röpdösött; ott bizonyos lehetett benne, hogy a csodálók gyűrűje veszi körül azért is, hogy meghallgassák csípős visszavágásait, azért is, hogy megcsodálják szépségét; ott az udvarban Beatrix sok szabados társalgást folytatott és hallgatott végig, olyat, amiről az ember sohasem gondolta volna, hogy elhagyhatja, illetve elérheti Rachel Castlewood lányának ajkát vagy fülét. Ha Windsorban vagy Hamptonban az udvarhölgyek és udvaroncok szolgálaton voltak és sétalovaglásra mentek, Beatrix kisasszony lovaglórúhában és kalapban elsőként nyargalt a kopók után, a park árkein át, nyomában egy sereg fiatalemberrel. Ha éppen a korban az angol vidéki hölgyek voltak a legtisztábbak és legegyszerűbbek a világ valamennyi hölgye közül — az angol városi és udvari hölgyek olyan szavakat és olyan viselkedést engedtek meg maguknak, amelyek sem egyszerűek, sem tiszták nem voltak, és némelyikük olyan szabadságot igényelt magának, amelyet nem szívesen adtak volna meg azok, akik legjobban szeretik ezt a nemet. Családomnak azok a férfitagjai, akik utánam jönnek, — mert a hölgyeket nem bátorítom arra, hogy ilyen tanulmányt folytassanak — elolvashatják Congreve úr, Swift doktor és mások műveiben, milyen társalgási módok és szokások divatoztak a mi korunkban.

A legszebb nő Angliában 1712-ben, amikor Esmond hazatért ebbe az országba, az előkelő születésű, bár vagyontalan, de a szellemesség és modor ezer bűvöletében gazdag Beatrix Esmond huszonhatéves volt és még mindig csak Beatrix Esmond. Száz imádója közül egyet sem választott férjül, akik megkérték őt, azokat kikosarazta, még többen pedig őt hagyták ott. A szépeknek majdnem tízévi termése nőtt fel mellette,

s ezt a termést a *gazdák*, a férfiek sorban betakarították, ha élhetünk ezzel a mezőgazdasági hasonlattal, és ezek a szépek már régen kényelmesen berendezkedtek saját háztartásukban. A vele egykorúak addigra már komoly anyák voltak, azok a lányok, akiknek tized annyi bájuk, eszük sem volt, mint neki, előnyösen férjhezmentek és most fölényben érezték magukat ezzel a pártában maradt kisasszonnyal szemben, aki nemrég kinevette és elhomályosította őket. A fiatal szépségek kezdtek úgy tekinteni Beatrixra, mint vénlányra, Második Károly udvarhölgyének csúfolták s azt kérdezték tőle, vajjon az ő arcképe nincs-e ott a Hampton Court-i királyi képtárban. De azért Beatrix még uralkodott, legalábbis egy férfi véleménye szerint, és felülmúlta valamennyi kisasszonyt, akit a fiatal kamaszok ünnepeltek: Esmond szemében örökké gyönyörű és fiatal maradt.

Ki tudja, hány olyan férfi volt, aki majdnem boldog birtokosa volt már, vagy inkább, aki volt olyan szerencsés, hogy megmenekült ettől a sziréntől? Csodálatos elgondolni, hogy az anyja volt a legtisztább és legártatlanabb nő az egész világon s hogy ez a lány éppen tőle született. Hajlamos vagyok arra, hogy azt képzeljem: úrnőm, aki soha nem szólt egy durva szót gyerekeinek, — és egy másvalakinek is csak kétszer vagy háromszor — túlságosan terhes gyöngédséggel élt anyai hatalmával, mert fia is, lánya is korán fellázadt ellene s miután már egyszer kirepültek a fészekből, többé sohasem lehetett visszahozni őket a gyöngéd anya keblére. Lady Castlewood keveset tudott lánya életéről és igazi gondolatairól, s ez talán jó is volt így. Honnan is tudta volna meg, mi történik a királynő előszobáiban s az udvar asztalai mellett? Beatrix kisasszony olyan eltökélten ragaszkodott saját hatalmához, hogy anyjának hamar engednie kellett. Az udvarhölgynek saját fogata volt, tetszése szerint ment el hazulról és tért haza, s anyjának egyaránt nem volt ereje ahhoz, hogy visszatartsa vagy vezesse őt, hogy parancsoljon neki vagy hogy meggyőzze.

Esmond úgy tudta, hogy egyszer, kétszer, háromszor is el volt jegyezve és úgy volt már, hogy férjhezmegy. Amikor elhagyta Angliát, Beatrix, mint már említettük, elígérkezett Lord Ashburnhamnek és most, amikor Esmond visszatért, megtudta, hogy őlordsága nemrégén vette el Lady Mary Butlert, Ormond herceg lányát, és szép házai, évi tizenkétezer

font jövedelme, amiért pedig Beatrix kisasszony leginkább megkívánta őt, most másnak a hatalmába jutottak. Tőle magától nem tudakozódhatott Esmond az eljegyzés felbontása felől, s amikor úrnőjétől kérdezte meg, ez volt minden, amit Lady Castlewood válaszolt: — Ne beszéljünk erről, Harry. Nem tudom megmondani, hogyan és miért váltak el, tőle pedig félek megkérdezni. Már mondtam magának régebben, hogy minden kedvessége, szellemessége, nagyszerűsége és ragyogó természete mellett is kevés jót tudok mondani szegény Beatrixról és rettegéssel tekintek jövődő házassága elé. Az ő lelkét csak a nagyravágyás köti le, az, hogy nagy szerepet játsz hassék és ha ezt elérte, ebbe is beleún majd, mint mindenbe. Isten őrizze a férjét, bárki lesz is az! Lord Ashburnham kitűnő fiatalember volt, szelíd és mégis férfias, jó képességei voltak, legalábbis úgy hallottam és kevés beszélgetésünkből is így ítélték meg, jó szíve volt, ha ennyit is eltűrt. Hanem végülis otthagya őt, Beatrixnak valamilyen mindent betetőző szeszélye vagy zsarnoksága miatt, és most feleségül vett egy fiatal lányt, aki majd ezerszer boldogabbá teszi, mint ahogy az én szegény lányom tudta volna.

A szakítás, bármi volt is az oka — én hallottam a pletykát, de nem éri meg a fáradságot, hogy hosszadalmasabban elismételjem ebben az emlékiratban az alantas kávéházi történetet — közbeszéd tárgya lett és Esmond úr jelen volt, amikor a királynő születése napján a lord megjelent ifjú feleségével együtt, akin Beatrix leggyönyörűbb és legcsászárnőibb megjelenésével állt bosszút, úgyhogy a szerény és lesujtott fiatal hölgy meg sem állhatott mellette és Lord Ashburnham, akinek volt oka rá, hogy elkerülni igyekezzék Beatrixot, megszégyenülten és nagyon korán visszavonult az udvartól. Ebben az időben Hamilton herceg őkegyelmessége, akit Esmond már régebben is látott Beatrix körül, állandóan mellette tartózkodott: egyike volt a legragyogóbb úriembereknek egész Európában, sokat olvasott, utazott, sokáig volt parancsnoka a legderekabb századnak, kitűnt, mint államférfi, követ volt Vilmos király idejében, nemes szónok a skót parlamentben, ahol az unióellenes pártot vezette és bár most már negyvenöt vagy negyvenhatéves volt, olyan előkelő, művelt szellemű, tetszetős külsejű úriember volt, hogy Európa bármely főhercegnőjének kezét megkérhette volna.

— Szeretnél rokonságba kerülni a herceggel? — súgta franciául St. John, a miniszter, Esmond ezredesnek. — Úgy látszik, hogy az özvegyember vigaszra talált.

De térjünk vissza a mi kis *Spectator*unkhoz s a körülötte kialakult beszélgetéshez. Beatrix kisasszony találva érezte magát és nem „szimatolta meg” a történet szerzőjét, egyébként Esmond, amennyire csak tudta, igyekezett utánozni Steele úr modorát, — ami a *Spectator* másik szerzőjét illeti, azt hiszem, az ő prózastílusa utánozhatatlan, — és Dick, aki a leglustább és legjóindulatúbb ember volt, azt is megengedte volna, hogy a cikk bekerüljön az ő újságjába és mint az ő elmeműve maradjon az utókorra, de Esmond nem akarta, hogy egy hölgyet, akit szeret, ilyen kedvezőtlen fényben lásson meg a világ. Beatrix sziszegett és pissegett az újság fölött, Esmond ezredes pedig nem kis érdeklődéssel figyelte arcát olvasás közben.

— Hogy megbutult az a maga Steele barátja! — kiáltotta Beatrix kisasszony. — Epsom és Tunbridge! Hát már sohasem ér végére ennek az Epsomnak és Tunbridge-nek, meg az arszlánoknak, meg a templomoknak és Jocastáknak és Lindamiráknak! Miért nem nevezi a nőket Nellyknek és Bettyknek, ahogy a keresztapjuk és keresztanyjuk elnevezte őket a keresztelőn.

— Beatrix, Beatrix! — szólt közbe az anyja. — Beszélj komolyan a komoly dolgokról.

— Azt hiszem, mamuska még most is azt gondolja, hogy a katekizmus egyenesen az égből szállt alá, — mondta Beatrix nevetve — és valamilyen püspök hozta le egy hegyről. Ó, mennyit törtem rajta a fejemet, amikor tanultam! Egyébként, mamuskám, miért is választott nekem pápista keresztanyát?

— A királynő nevére kereszteltettelek — mondta anyja elpirulva.

— És nagyon szép név — szólt közbe másvalaki.

Beatrix tovább olvasott. — Y-nal írom a nevemet! Maga gonosz, — mondta Esmond felé fordulva — elmondta az esetemet Steele úrnak, vagy várjunk csak, maga írta ezt a lapot, hogy nevetségessé tegyen. Szégyelje magát, uram!

Szegény Esmond úr eléggé megijedt, és úgy mondott igazat, hogy azért mégis hazudott. — Becsületesemre, — mondta

— még csak nem is olvastam a mai *Spectator*-t. — És így is volt, hiszen Beatrix nem a *Spectator*-t tartotta a kezében, csak egy álhírlapot.

Tovább olvasott, olvasás közben kissé elpirult az arca. — Nem, — mondta — nem hihetem, hogy maga írta. Azt hiszem, Steele úr írta, amikor részeg volt... s megijedt attól a rettenetes, közönséges feleségétől. Valahányszor valamilyen hatalmas bókot olvasok a lapjában egy nőről, vagy valamilyen gyalázatos dicshimnusz a női erényről, mindig bizonyos vagyok, hogy a kapitány és jobbik fele éjszaka összevesztek és Steele urat részegen hozták haza, vagy ott találták a...

— Beatrix! — kiáltotta Lady Castlewood.

— Jó, jó, mama! Ne kiáltson, amíg nem fáj semmije. Nem mondok semmi rosszat. Nem akarom jobban megbotránkoztatni az én szép, kedves mamámat, mint ahogy muszáj. És a maga kis Trixyje egy haszontalan kis Trixy, aki soha nem teszi azt, amit kellene tennie, és mindig olyat tesz, amit nem szabadna tennie, és aztán... no jól van... nem folytatom. De mégis folytatom, ha nem csókol meg.

Ezzel a fiatal hölgy félretette újságját, odaszaladt anyjához, jobbról is, balról is átölelte öladységét, miközben tekintete — amilyen nyíltan csak szem beszélni tud — azt kérdezte Esmond úrtól: „No, uram, nem szeretné velünk játszani ezt a kellemes játékot?”

— De bizony szeretném — mondta Esmond.

— Mit szeretne? — kérdezte Beatrix kisasszony.

— Amire maga gondolt, amikor olyan kihívóan rámnézett — válaszolta Esmond.

— Micsoda gyóntató! — kiáltotta nevetve Beatrix.

— Mit szeretne Henry, drágám? — kérdezte anyja, a jótét lélek, aki mindig arra gondolt, mit szeretnének mi és hogyan okozhatna nekünk örömet.

A lány megint odaszaladt hozzá. — Ó, kedves, buta mamuskám, — mondta és újra megcsókolta — ez az, amit Harry szeretne. — És teljes, vidám kacagásba tört ki, Lady Castlewood pedig olyan mélyen elpirult, mint egy tizenhatéves hajadon.

— Nézzen csak rá, Harry, — suttogta Beatrix hozzászaladva, édes, halk hangján. — Ugye, milyen jól áll neki a pi-

ulás? Hát nem szép? Fiatalabbnak hat, mint én, és bizonyos vagyok benne, hogy százezermilliószor jobb nálam.

Esmond kedves úrnője kiment a szobából s pirulását is vitte magával.

— Ha mi, udvarhölgyek ilyen rózsákat tudnánk növesztetni az arcunkon, — folytatta Beatrix nevetve — mit nem adnánk érte, hogy megőrizzük? Leszakasztanók száráról és sós vízbe tennők. De ilyen rózsák, Henry, nem virágzanak Hampton Courtban, sem Windsorbán. — Egy percre elhallgatott, a mosoly elhervadt áprilisi arcáról és fenyegető könnyáradatnak adott helyet. — Ó, és milyen jóságos az én anyám, Harry! — folytatta Beatrix. — Ó, micsoda szent! A jósága kétségbe ejt. Én nem is vagyok méltó arra, hogy vele éljek. Azt hiszem, jobb lennék, ha ő nem volna olyan tökéletes. Van az életének egy nagy bánata és egy nagy titka is, amiatt mardossa a bűnbánat. De ez nem lehet az apám halála. Arról egészen nyíltan beszél... nem is szerethette nagyon... bár ki tudja, mit szeretünk mi nők, és miért?

— Bizony, mit és miért! — mondta Esmond úr.

— Senki sem tudja, — folytatta Beatrix anélkül, hogy e közbeszólást egy tekintetnél többre méltatta volna — mi is az én anyám élete. Ma reggel már volt a hajnali misén, órákat tölt szobájába zárkozva, ha oda követné, most is imádkozva találná. Gyámolítja az itteni szegényeket... azokat a rettenetes, piszkos szegényeket. Végigüli a lelkész prédikációit... ó, azok a borzasztó prédikációk! És látja, *on a beau dire*,* de bármilyen jók is a hozzá hasonló emberek, nem köznék, világi emberek közé valók. Mintha mindig egy harmadik személy volna jelen vele együtt, akkor is, ha kettesben vagyok anyámmal. Nem tud velem egészen nyílt lenni, mindig a másvilágra gondol vagy az őrangyalára... talán ez az a harmadik. Ó, Harry, féltékeny vagyok arra az őrangyalra! — tört ki Beatrix kisasszony. — Tudom, ez borzasztó, de ő csak az égnek él, én pedig... csak a földnek. Mi nem lehetünk egészen jó barátok, aztán meg Frank kisujja kedvesebb neki, mint én egészben, ... tudom, hogy így van, és magát is, uram, túl-

* Mondhatnak, amit akarnak.

ságosan is szereti, és én gyűlölöm magát ezért. Én egészen magamnak szeretném őt, de ő ezt nem akarja. Gyerekkoromban az apámat szerette... de hogy is szerethette? Emlékszem, apám jó és csinos ember volt, de olyan buta, és ha bort ivott, meg sem tudott szólalni... aztán jött Frank, most pedig a mennyország és a pap. Mennyire tudtam volna szeretni! Már gyerekkoromban dühöngtem azon, hogy mást is szerethet rajtam kívül, pedig ő mindnyájukat jobban szerette nálam... mindnyájukat, tudom. Most meg a vallás áldott vigaszáról beszél. Kedves lélek! Azt hiszi, boldogabb, amiért mindnyájunkat gonosz és nyomorult bűnözőknek tart, ezt a világot pedig csak amolyan éjjeli szállásnak a jó emberek számára, ahová egy estére szállnak meg, mint mi, amikor Walcote-ból abba a nagy, sivár, kényelmetlen Hounslow-fogadóba szálltunk, azokba a rettenetes ágyakba, ó, emlékszik azokra a rettenetes ágyakra? ... aztán jön a kocsi és másnap reggel a mennyországba viszi őket.

— Csitt, Beatrix! — mondta Esmond úr.

— No jó, csitt, maga is képmutató, Henry, azzal a komoly nézésével és sötét arcával. Mindnyájan képmutatók vagyunk. Édes istenem! Mindnyájan egyedül vagyunk, egyedül, egyedül — mondta szegény Beatrix, és szép keble sóhajban hullámozott.

— Én írtam minden sorát annak az újságnak, drágám — mondta Esmond úr. — Maga nem olyan világias, amilyennek gondolja magát, Beatrix, és jobb, mint mi gondoljuk. Mi magunk kétkedünk önmagunk jobbik részében, és a boldogságot, ami kezünk ügyében van, eldobjuk. Magának minden becsvégya az előkelő házasság és a gazdag élet... és miért? Ha elnyeri, megünja majd és koronával a hintóján sem lesz boldogabb...

— Mintha Lubinnal egy nyeregben lovagolnék a vásárra, — mondta Beatrix. — Köszönöm, Lubin.

— Szomorú pásztor vagyok, annyi bizonyos, — válaszolta Esmond elpirulva — és egy nimfa kellene nekem, aki megvesse az ágyamat és zabkását főzzön nekem. Hát hiszen ezt Tom Lockwood is megteheti. A vállán vitt ki a tűzből és úgy ápolt betegségemben, ahogy a szerelem alig képes. S mindezt

jó bérért, meg ruhámnak és tarsolyom tartalmának reményében. Mennyi ideig is szolgált Jákob Ráhelért?

— A mamáért? — kérdezte Beatrix. — Szóval a mamát kívánja nagyságod, és az a szerencse ér, hogy papának szólíthatom?

Esmond újra elpirult. — Egy másik Ráhelről beszéltem, arról, akinek egy pásztor udvarolt ötezer évvel ezelőtt, amikor a pásztorok még hosszabb ideig éltek, mint most. És arra céloztam, hogy amióta először láttam magát az elválásunk után... még szinte gyerek volt...

— És a legszebb harisnyámat vettem fel, emlékszem, uram, hogy meghódítsam.

— Azóta magáé volt a szívem mindenestül és nem gondoltam más nőre, csak magára. Ami kevés hírnevet szereztem, csak azért szereztem, hogy a maga tetszését megnyerjem; hiszen nem volt sok az egész, és azt hiszem, a hadseregben még száz bolond is akadt, aki ugyanannyi dicsőségre tett szert és meg is érdemelte. Volt talán valami annak a komor, öreg Castlewoodnak a levegőjében, ami mélabússá, elégedetlenné, magányossá tett mindnyájunkat, akik ott éltünk omladozó, öreg falai között. Úgy látszik, ilyenek voltunk mi akkor is, amikor együtt éltünk és külön gondolatainkat követve ültük körül az asztalt.

— Drága, komor, öreg fészek. — kiáltotta Beatrix. — Anyuskámnak sohasem volt kedve visszamenni oda azóta, hogy elhagytuk, amikor... ne is kérdezzük, hány évvel ezelőtt. — És hátravetette fűrtjeit szép válla fölött, gőgösen nézett a tükörbe, mintha azt mondaná: „Idő, dacolok veled!”

— Igaz, — mondta Esmond, akinek, mint Beatrix is elismerte, megvolt hozzá a tehetsége, hogy Beatrixnak sokszor még a gondolatait is eltalálja — még mindig nyugodtan nézhet a tükörbe és meg lehet elégedve azzal, amit a tükör mond magának. Ami pedig engem illet, tudja-e, hogy mi a tervem? Arra gondolok, megkérem Franket, adja nekem azt a virginiai birtokot, amit Károly király ajándékozott a nagyapánknak. — Beatrix gőgösen meghajolt, mintha csak azt mondaná: „A nagyapánk, csakugyan? Köszönöm, Fattyú úr.” — No, igen, tudom, most arra foltra gondol a születésemen, és én is arra gondolok. A mi országunkban az ember nem juthat át ezen az akadályon, hacsak nem a király címerén ütközik ki ez a

folt, mert akkor így is tiszteletreméltó. Arra gondolok, hogy visszavonulok az ültetvényekre, *wigwam*-ot építek magamnak az őserdőben, és ha társaságra lesz szükségem, egy *squaw*-val párosítom össze magamat. Majd küldünk ladységednek szőrméket télire és ha megöregszik, ellátjuk tubákkal. Nem vagyok elég okos vagy nem vagyok elég komisz... nem tudom már, mit gondoljak... ehhez az Óvilághoz. Talán helyet keresek magamnak az Újvilágban, amelyik még nem telt meg ennyire, majd ott családot alapítok. Ha már anya lesz maga is és előkelő lady, talán egy napon átküldök magához az ültetvényekről egy kis barbárt, aki félig Esmond, félig mohikán, és maga talán jó lesz hozzá az apja kedvéért, aki mégis csak a rokona volt, és akit szeretett is egy kicsit.

— Milyen bolondságokat beszél, Harry! — mondta Beatrix kisasszony és nagy szemeket meresztett rá.

— Ez halálosan komoly — mondta Esmond. És csakugyan ezt a tervet már jóideje forgatta fejében, különösen amióta hazatért és ráébredt arra, milyen reménytelen és milyen lealázó a szenvedélye. — Nem, — tette még hozzá — már eleget próbáltam. Egész jól elviselem az életet magától távol, de ha a közelében vagyok, az elviselhetetlen, — megint egy mély meghajlás Beatrix kisasszony részéről — így hát megyek. Annyi pénzem van, hogy fejszéket és puskákat vásárolhatok az embereimnek s üveggyöngyöket és pokrócokat a vadaknak: elmegyek, hogy közöttük éljek.

— *Mon ami** — mondta Beatrix nagyon gyöngéden és részvételteljesen megfogta Esmond kezét. — Nem gondolhat arra, hogy a mi helyzetünkben több is lehetséges közöttünk, mint ez a mi mostani barátságunk. Maga a mi bátyánk, ennek tekintjük, szánjuk a szerencsétlenségét és nem hányjuk a szemére. Hiszen van olyan idős és van olyan komoly, hogy az apánk is lehetne. Én mindig százévesnek éreztem magát, Harry, azzal az ünnepélyes arcával és komoly nézésével. Úgy szeretem magát, mint a nővére és nem tudom jobban szeretni. Ennyi nem elég, uram? — és arcát egészen az Esmondéhoz közelítette, ki tudja, milyen szándékkal?

— Túl sok is — mondta Esmond és elfordult. — Nem tudom elviselni ezt az életet, éppen ezért itt is hagyom. Azt

* *Barátom.*

hiszem, addig maradék még, amíg megérem, hogy férjhezmegy, aztán fölszerелеk egy hajót, elnevezem *Beatrix*-nak és mindnyájuktól...

E percben egy inas kitárta az ajtót, bejelentette Hamilton herceg őkegyelmességét, Esmond pedig elharapott káromkodással az ajkán visszahőkölt, amikor a főúr ragyogó rendjelével és zöld szalagjával belépett. Éppen olyan kegyesen biccentett Esmond úrnak, mint egy lakájnak, aki székét hozná vagy a kalapját venné el, leült Beatrix mellé, a szegény ezredes pedig egy megvert kutya pillantásával ment ki a szobából.

Esmond úrnője a földszinti szobában volt, amikor az ezredes leért a lépcsőn: Beatrixtól távozóban, gyakran találkozott a grófnővel, aki most is szobájába hívta.

— Megmondta magának, Harry? — kérdezte Lady Castlewood.

— Nagyon nyílt volt... nagyon — mondta Esmond.

— De... de arról, ami készül?

— Mi készül? — kérdezte Esmond szívdobogva.

— Hamilton herceg őkegyelmessége megkérte a kezét — mondta mylady. — Tegnap nyilatkozott. Amint letelt a gyásza, megtartják az esküvőt. Hiszen hallotta, hogy őkegyelmességét párizsi nagykövetnek nevezték ki: a nagykövetné vele utazik.

BEATRIX ÚJ KÉRŐJE

IGAZ, hogy az az úriember, akit Beatrix választott, húsz évvel volt idősebb az ezredesnél, akinek az imént hányta szemére, hogy túl öreg, de az utóbbi csak névtelen kalandor volt, a másik viszont Skócia legelőkelőbb hercege, és még magasabb rangra is igénye volt. Hamilton hercegnek megvolt minden érdeme, ami úriembernek csak lehet, és ideje is volt arra, hogy képességeit teljesen megérlelje, mert hiszen már elmúlt ötvenéves, amikor Beatrix kisasszony vőlegényéül választotta. Hamilton herceg, akkor még Arran gróf, a híres glasgow-i skót egyetemen tanult, aztán Londonba jött, ahol Második Károly fogadta kegyébe, előbb kamarásává, majd francia követé nevezte ki. A gróf két hadjáratot is végigszolgált, mint őfelsége szárnysegéde s éppen ebben a szolgálatában járt külföldön, amikor Károly király meghalt.

Jakab király alatt is emelkedett a lord pályája, főruhatárnokká és a királyi lovastestőrség ezredesévé nevezte ki, és őlordsága szilárdan kitartott Jakab király mellett, azokhoz a kevesekhez tartozott, akik mindaddig nem hagyták el ezt a szerencsétlen uralkodót, amíg el nem távozott Angliából, és ekkor történt, 1688-ban, hogy Francis Esmond ezredessel barátságot kötött s ezt a barátságot többé-kevésbbé megőrizte mind a két család.

A gróf mindig nagy csodálatot tanúsított Vilmos király iránt, de sohasem tudott hűségére felesküdni és az elhúnyt nagy király uralkodása alatt belekeveredett több összeesküvésbe, amely mind az összeesküvők kudarcával és a király nagylelkűsége folytán kegyelemmel végződött. Lord Arran e király alatt kétszer volt a Tower foglya, és amikor felajánlották szabadonbocsátását, ha szavát adja, hogy nem szó össze-

esküvést Vilmos király ellen, rettenthetetlenül azt felelte, hogy nem adja szavát, mert „bizonyos benne, hogy nem tarthatja meg”, de mégis mindkétszer pör nélkül szabadon bocsátották, s a király annyira nem táplált rosszindulatot e főúri ellensége iránt, hogy amikor a lord anyja, Hamilton hercegnő férje halála után lemondott jogairól, a grófot a Loo-ban 1690-ben kelt okmány szerint a király Hamilton herceggé, Clydesdale márkivá és Arran gróffá nevezte ki, az eddigieknél nagyobb jogokkal.

Ökegyelmessége 1700-ban esküdött föl és foglalta el helyét a skót parlamentben, ahol hazafiasságával és ékesszólásával szerzett hírnevet, különösen az egyesülési törvény fölött folytatott vitákban, mert Hamilton herceg teljes erejével ellenezte ezt a törvényt, bár nem ment el addig, mint a skót nemesség, amely a fegyveres ellenállás mellett volt. Azt mondják, hirtelen hagyta abba ellenzékiességét, egy levél következtében, amelyet a St. Germain-i királytól kapott, aki alattvalói hűségére hivatkozva kérte őt, hogy ne keresztesse ilyen mértékben a király nővérének, a királynőnek szándékait, és a herceg, aki mindig hajlott arra, hogy a király visszatérését királyságába őfelségének és Anna királynőnek kibékülésén keresztül érjék el és ellenezte a királynak azt a tervét, hogy fegyverekkel és francia csapatokkal száll partra, — visszalépett és elhagyta Skóciát, amikor Chevalier de St. George dunkerque-i átkelését tervezték: ezt az időt Angliában, staffordshire-i nagybirtokán töltötte.

Amikor a whigek 1710-ben kiléptek a szolgálatból, a királynő kegyének legnagyobb jeleit tanúsította ökegyelmessége iránt. Kinevezte Brandon herceggé és Dutton báróvá s mint-hogy a Tövis-rendet már megkapta Második Jakab királytól, ökegyelmessége most elnyerte a Térdszalag-rendét is — ez olyan nagy és nevezetes kitüntetés volt, hogy mindeddig nem volt alattvaló, aki ezt a két rendjelet együtt viselhette. Amikor ezt megemlétték őfelségének, a királynő kegyes volt így szólni: — Olyan alattvalónknak, mint Hamilton herceg, előjoga van mindarra a kitüntetésre, amivel egy koronás fő rendelkezik. Ezentúl én magam is mind a két rendjelet viselni fogom.

A rendnek Windsorban 1712 októberében tartott gyűlésén avatták fel a herceget és más lovagokat, köztük a lord-

kincstárnokot, az újonnan kinevezett Oxford és Mortimer grófort, néhány nappal később pedig őkegyelmességét rendkívüli francia követné nevezték ki, s a herceg megrendelte a legfényűzőbb fogatokat, ezüstneműt és libériákat, nem csupán őexcellenciája a követ, hanem az őt majd elkísérő követné excellenciás asszony részére is. Már a követné címerét ráfés-tették a kocsiajtókra s a menyasszony fivére készült haza, hogy a kitűzött napon ő adhassa ki nővérét.

Őlordsága özvegy volt: 1698-ban vette el Lord Gerard Digby lányát, Erzsébetet s e házasság révén nagy birtokok jutottak a Hamilton-család tulajdonába, s részint éppen e birtokok okozták azt a tragikus vizályt, mely véget vetett a herceg pályafutásának.

AKÁR EGY FOGUNKAT, akár a kedvesünket kell elvesztenünk, — nincsen olyan fájdalom, melyet ne lehetne elviselni. A félelem kegyetlenebb valami a bizonyosságnál: lelkünk beletörődik a szerencsétlenségbe, ha elkerülhetetlen, megválunk a gyötrellem forrásától és állkapcsunk másik oldalán rágjuk kenyerünket. Azt hiszem, Esmond ezredes megkönnyebbült, amikor egy hatlovas hercegi fogat röpítette el közeléből imádottját, hogy magasabb légkörben helyezze el. Bizonyára látták önök is, amikor a darab végén a nimfa az opera gépezetén felszáll a fellegekbe, ahol Mars, Bacchus, Apollo ül, meg az olimpusziak egész isteni társasága és a hősnő már mint istennő trillázza el utolsó énekét: így amikor az Esmond-családban ez a csodálatos felemelkedés beteljesült, — nem vagyok bizonyos benne, vajjon nem adózott-e mind-egyikünk különleges tisztelettel az isteni Beatrixnak; az elbizakodott kis szépség mindenesetre legfelsőbb méltósággal hordta magasan fejét s olyan nebántsvirág-kifejezést öltött magára, amely előtt minden barátja jókedvűen meghajolt.

Esmond ezredesnek egy régi ismerőse a hadseregéből, a derék Tom Trett eladta századosi rangját, megházasodott és kereskedést nyitott a Cityben, de hosszabb ideje sötét és morgorva volt, pedig szép házban lakott a folyó partján s minden jel arra vallott, hogy nagy vállalkozásokba bocsátkozott. Végül Esmond meglátta barátja nevét a *Közlöny*-ben a csődbe-

mentek között, s egy héttel ez után az eset után az én megbukott barátom belép Esmond úr lakásába, jókedvtől sugárzó ábrázattal s olyan gondtalanul, mint amikor tíz évvel azelőtt Southamptonból Vigo felé vitorláztak.

— Ez a csőd — mondta Tom — már három éve függött a fejem fölött, ez a gondolat elvette álmomat, csak néztem szegény Polly fejét a másik párnán, aztán a borotvám az asztalon s arra gondoltam, végzek magammal és így intézem el kinjaimat. De most csődbe jutottunk: Tom Trett annyi shillinget fizet minden fontra, amennyit tud, feleségének van egy kis háza Fulhamben és megmaradt egy kis biztos vagyona. Én most már nem félek sem a végrehajtóktól, sem a hitelezőktől és már hat éjszaka jól aludtam.

Így történt, hogy amikor a szerencse kibontotta szárnyát és elhagyta, a derék Tom beletörődött megtépázott sorsába és visszanyerte álmát.

Esmond nem mondta meg barátjának, mennyire illik a története őrá magára is, de nevetett rajta és hasznót merített belőle, s minthogy e szerelmi ügyletben számadásai rosszul záródtak, elhatározta, hogy jó képet vág a maga csődjéhez. Beatrixot talán kissé sértette is Esmond vidámsága.

— Hát így fogadja, uram, balsorsának hírét? — kérdezte. — Mosolyogva jön elém, mintha örülne, hogy megszabadul tőlem?

Esmond nem vesztette el jókedvét, hanem elmondta Beatrixnak Tom Trett csődjének történetét.

— Ágaskodtam a fal fölött kicsüngő szőlő után, — mondotta — és elvesztettem minden kedvemet, mert nem tudtam elérni. Dehát csoda volt ez? Most már a szőlő eltűnt, más, a maga alázatos szolgájánál magasabb ember szedte le.

S az ezredes mélyen meghajolt unokahúga előtt.

— Magasabb ember, Esmond ezredes! — felelte Beatrix. — Bátor férfi megmászta volna a falat, uram, és letépte volna! Bátor férfi küzdött volna érte, nem pedig a száját tátotta volna utána.

— Egy hercegnek csak a száját kellett kitátania és a szőlő belehullott — mondta Esmond és mélyen meghajolt.

— Hát igen, uram, — felelte Beatrix — egy herceg magasabb ember, mint maga. És miért is ne lennék hálás olyasvalakinek, mint őkegyelmessége, ha nekem ajándékozza szí-

vét és nagy nevét? Nagy ajándék ez, amellyel megtisztelt, tudom, hogy alku dolga ez kettőnk között: én állom az alku és megteszem, ami tőlem telik, hogy teljesítsem a magam kötelezettségét. Szó sem lehet sóhajtozásról és negédeskedésről egy ökegyelmessége korában levő főúr és olyan lány között, akinek természetében nem sok helye van az ilyesféle ellágyulásnak. Miért is ne vallanám be, hogy nagyravágyó vagyok, Harry Esmond, és ha egy férfinak nem bűne dicsőségre sóvárogni, miért is ne kívánhatná meg egy nő is a dicsőséget? Legyek nyílt magához, Harry, és mondjam meg, hogy ha nem térdelt volna előttem olyan alázatosan, többre vihette volna nálam? A magamfajta nőt, bátyám, merész nekivágással lehet elnyerni, nem pedig sóhajokkal és gyászos ábrázatokkal. Amíg maga imád engem és himnuszokat énekel hozzám, én nagyon is jól tudom, hogy nem vagyok istennő és meg is unom a tömjént. Maga is megunná az istennőt, ha már Esmondnének hívnák és elkedvetlenednék, mert nincs elég tűpénze és kénytelen ócska ruhában járni. Ó, bátyám, egy istennő fejkötőben, akinek meg kell főznie a férje zablevesét, az már nem isteni többé, ebben bizonyos vagyok. Mogorva és házsártos lettem volna, már pedig a világ minden büszke, szegény ördöge közül Esmond úr a legbüszkébb, ezt hadd mondjam meg neki. Magát soha nem fogja el a szenvedély, de azt hiszem, soha nem is bocsát meg. Ha nagy ember lett volna, jókedvű lett volna; de most, uram, amikor maga csak egy senki, túlságosan nagy ember hozzám, és félek is magától, bátyám, igazán, és nem vagyok hajlandó imádni magát, már pedig maga csak olyan asszonnyal tudna boldog lenni, aki imádja. És ha már egyszer a magáé lennék, valamelyik szeszélyes rohamom után egy éjszaka csak fejemre borítaná a párnát és megfojtana, ahogy az a fekete férfi megfojtja az asszonyt abban a darabban, amelyiket maga annyira szeret. Mi is a neve annak a nőszemélynek? Igen, Desdemona. Bizony megfojtana, maga kis sötét Othello.

— Magam is azt hiszem, Beatrix — felelte az ezredes.

— Már pedig én nem ilyen véget kívánok magamnak. Én száz esztendeig szándékszem élni, tízezer multságba és bálba akarok járni, és életem minden estéjén kártyázni akarok, egészen 1800-ig. Aztán meg szeretek első lenni a társaságban, uram, és szeretem a hízalgést és a bókokat, már pedig

magától nem kapok, és szeretem, ha megneveltetnek, uram, már pedig szeretném tudni, ki nevetne a maga gyászos ábrázatán? És szeretem a hatfogatú vagy nyolcfogatú kocsit és szeretem a gyémántokat és minden héten új ruhát és szeretném, ha az emberek azt mondanák: „Jön a hercegnő! Milyen jól néz ki őkegyelmessége. Helyet az angol nagykövet feleségének! Hívjátok az excellenciás asszony szolgáit.” Ez az, amit én szeretek. Maga pedig, magának olyan asszonyra van szüksége, aki odahozza a papucsát és hálósipkáját, a lábához ül és így kiáltozik: „*Ó, caro! Ó, bravo!*”,* mialatt maga a Shakespeare-jét és Miltonját olvassa, meg más ilyesfélét. Mama lett volna jó felesége, csak lenne maga egy kicsit öregebb, bár hiszen olyan, mintha tíz évvel volna nála idősebb... bizony, maga sötétképű, feketeszakállú kis öregember. Együtt ülhetek volna, mint Philemon és Baukis, és hízeleghettek volna egymásnak és enyeleghettek volna egymással, mint valami vén galambpár a ducban. Nekem pedig szárnyak kellenek és használni is akarom őket. — És kitárta szép karját, mintha valóban repülni tudna, akárcsak az a szép „Gawrie”, akibe a regénybeli férfi szerelmes volt.

— És mit mond majd a maga Peter Wilkinse a röpüléséhez? — kérdezte Esmond, aki soha nem csodálta jobban ezt a szép teremtetést, mint amikor ellenkezett vele és kinevette.

— Egy hercegnő tudja, hol a helye — mondta nevetve Beatrix. — Hiszen máris szereztem magamnak egy fiút, van vagy harminc éves, Lord Arran a neve, és négy lányt is. Képelem, hogyan veszekszenek majd és milyen dühösek lesznek, ha én ülök az asztalfőre! De csak egy hónapot adok nekik a haragvásra. Annak elteltével mindegyikük szeretni fog, Lord Arran is, valamint őkegyelmességének minden skót hűbérese és cselédje a hegyvidéken. Így akarom, s ha én valamit a fejembe veszek, az úgy lesz. Őkegyelmessége a legelőkelőbb úriember Európában, és én igyekszem őt boldoggá tenni; ha pedig a király visszatér, számíthat a pártfogásomra, Esmond bátyám... mert a király vissza fog térni: én hozom őt vissza Versailles-ből, ha majd az én kezemben lesz a gyepölő.

— Remélem, boldogítja majd a nagyvilág, Beatrix — mondta Esmond sóhajtván. — Addig még Beatrixnak nevezem,

* Ó, kedves! Ó nagyszerű!

ameddig kegyelmes hercegnő nem lesz magából... jó? Akkor aztán majd legmélyebben meghajlok kegyelmességed előtt.

— Csak semmi sóhaj és szatíra, bátyám. Én köszönettel fogadom ökegyelmessége nagylelkűségét... igen, köszönettel és illően fogom viselni azt a tisztességet, amiben részesít. Nem mondom, hogy övé a szívem, de övé a hálám, engedelmességem, csodálatom, semmi több... ezt meg is mondtam neki, és az ő nemes szíve meg is elégszik ezzel. Mindent elmondtam neki... még annak a szerencsétlen embernek az ügyét is, akivel el voltam jegyezve... és akit nem tudtam szeretni... azt is, hogy boldogan adtam vissza a szavát és nagyot ugrottam örömben, amikor visszanyertem az enyémet. Huszonöt éves vagyok.

— Huszonhat, drágám — mondta Esmond.

— Huszonöt, uram... huszonöt akarok lenni... és nyolc év óta férfi nem férközött közel a szívemhez. Hát igen... maga egy kicsit, valahá, Harry, akkor, amikor visszajött Lilleből, miután párbajozott azzal a gyilkos Mohunnal és megmenette Frank életét. Azt hittem, tudnám szeretni magát, maga is nagyon kért rá, térdenállva, és szerettem is... egy napig. De aztán elfogott a régi hidegség, Henry, s az a régi félelem magától és a mélabújától, úgyhogy amikor maga elment és Lord Ashburnham menyasszonya lettem, örültem, hogy nem hallok többé magáról, ez az igazság. Maga valahogyan túl jó nekem. Nem tudnám boldoggá tenni, csak a szívem hasadna meg az igyekezetben és mégse lennék képes arra, hogy szeressem. De ha megkért volna akkor, amikor átadtuk magának a kardot, akkor megkaphatott volna, uram, és mostanig már mind a ketten boldogtalanok lennénk. Csak azért beszélgettem egész éjszaka azzal az ostoba lorddal, hogy magát és mamát gyötörjem, és ez sikerült is, ugye? Milyen nyíltan tudunk már beszélni ezekről a dolgokról! Olyan, mintha ezer év előtt lett volna, pedig ugyanabban a szobában ülünk, és mégis egy nagy fal emelkedett közénk. Drága, jó, hűséges, komor, öreg bátyám! Most már tudom magát kedvelni is, csodálni is, uram, és megmondhatom, hogy maga egy bátor, nagyon jóságos, nagyon igaz és finom úriember, kivéve... azt a kis balesetet a születése körül — mondta Beatrix megcsóválva huncut fejét.

— Most pedig, uram, — folytatta meghajolva — többé nem szabad egymással beszélnünk, kivéve, ha a mama is jelen

van, vagy pedig itt van ökegyelmessége, mert nem nagyon kedveli magát, bátyám, és olyan féltékeny, mint az a fekete ember a maga kedvenc darabjában.

Esmond urat még e szavak kedvessége is a legélesebb fájdalommal döfte át, de — mint ahogy Beatrix később bevallotta neki — egy tekintettel sem mutatta, hogy sebet kapott, hanem tökéletes önuralommal és könnyed mosollyal így szólt:

— Ez a beszélgetésünk, drága Beatrix, addig nem érhet véget, amíg én nem mondtam ki utolsó szavamat. Éppen itt jön az anyja — valóban éppen belépett édes, aggodalmas arcával s Esmond odalépett hozzá és tiszteletteljesen megcsókolta a kezét. — Az én drága úrnőm is hallhatja utolsó szavamat, ami nem titok, csak búcsúáldás egy ajándék kíséretében, amit a házasságára kap egy öregúrtól, a gyámjától, mert úgy érzem, mintha én volnék az egész család gyámja, olyan vén legény, hogy mindnyájuk nagyapja lehetnék, és ebben a szerepemben hadd adjak nászajándékot a hercegnőnek. Ezek azok a gyémántok, amelyeket apám özvegye hagyott rám. Azt gondoltam, hogy már egy évvel ezelőtt odaadhatom őket Beatrixnak, de elég jók egy hercegnőnek is, bár nem elég ragyogóak a világ legszebb asszonyának.

Ezzel kivette zsebéből az ékszertokot és átnyujtottá unokahúgának. Beatrix fölkiáltott gyönyörűségében, mert a kövek csakugyan elég csinosak és nagyon értékesek voltak és a következő pillanatban a nyaklánc ott függött, ahol Pope úr csodálatos költeményében Belinda keresztje: ott csillogott Anglia legfehérebb és legtökéletesebb formájú nyakán.

Beatrix annyira megörült az ékszernek, hogy miután a tükörhöz szaladt és megvizsgálta, hogy hatnak a kövek azon a szép nyakon, melyet kereteztek, — kitárt karral szaladt vissza s talán olyan jutalmat akart adni unokabátyjának, melyet az kétségkívül szívesen fogadott volna szép, rózsás ajkáról, de e pillanatban kitárult az ajtó és ökegyelmességét, a választott vőlegényt jelentették be.

A herceg nagyon sötéten nézett Esmond úrra, de azért mélyen meghajolt feléje és legszertartásosabb modorával csókolt kezét mindkét hölgynek. Közeli palotájából gyaloghinton érkezett és mindkét csillagot viselte, a Tövis-rendet és a Térd-szalag-rendet.

— Nézze csak, herceg — mondta Beatrix kisasszony és feléje lépett, hogy megmutassa kebelén a gyémántokat.

— Gyémántok — mondta őkegyelmessége. — Hm! Úgy látszik, nagyon csinosak.

— Nászajándékba kaptam — mondta Beatrix.

— Őfelségétől? — kérdezte a herceg. — A királynő nagyon jóságos.

— Rokonomtól, Henrytól. — Rokonunktól, Henrytól — kiáltotta mindkét hölgy egyszerre.

— Nincs szerencsém ismerni ezt az urat. Úgy tudtam, hogy Lord Castlewoodnak nem volt fivére s hogy ladységed oldaláról nincsenek unokatestvérek.

— Bátyánktól, Henry Esmond ezredestől, mylord, — mondta Beatrix és nagyon bátran megfogta az ezredes kezét — akit atyánk hagyott ránk gyámul, és aki százszor is megmutatta szeretetét és barátságát családunk iránt.

— Hamilton hercegné nem fogad el gyémántokat, csak a férjétől, asszonyom — mondta a herceg. — Megkérhetem, hogy ezt az ékszeret visszaadja Esmond úrnak?

— Beatrix Esmond elfogadhat ajándékot rokonunktól és jótévőnktől, kegyelmes herceg úr — mondta Lady Castlewood teljes méltósággal. — Beatrix még a lányom, és ha az anyja jóváhagyja az ajándékot... senkinek sincs joga ahhoz, hogy kifogást emeljen ellene.

— Rokon és jótévő! — mondta a herceg. — Nem tudok semilyen rokonról és nem akarnám, hogy feleségem jótévője egy...

— Mylord! — szólt közbe Esmond ezredes.

— Nem azért vagyok itt, hogy szóváltásba keveredjem, — mondta őkegyelmessége — és megmondom őszintén, hogy látogatásai túl gyakoriak ebben a házban, és nem tűröm, hogy Hamilton hercegnő ajándékot fogadjon el olyan uraktól, akiknek nincs joguk ahhoz a névhez, amelyet viselnek.

— Mylord! — kiáltott fel Lady Castlewood. — A világon Esmond úrnak van legtöbb joga ehhez a névhez, amely éppen olyan régi és tiszteletreméltó, mint kegyelmessége neve.

A herceg olyan tekintettel mosolygott, mintha Lady Castlewood örültségében mondana ilyen szavakat.

— Jótévőnek neveztem, — mondta úrnőm — azért, mert

valóban az volt nekünk... igen, a legnemesebb, a legigazabb, legbátrabb, legdrágább jótevő. Meg akarta menteni férjemet Mohun kardjától, megmentette tőle a fiamat és megvédte attól a gazembertől. Ezek talán nem jótétemények?

— Bocsánatot kérek Esmond ezredestől — mondta ökegyelmessége, ha lehet, még gőgösebben, mint az előbb. — Egy szót sem akarok szólni, ami sérthetné őt, és megköszönöm jóságát ladységed családja iránt. Lord Mohun és én házasság révén rokonok vagyunk, bár sem vérrokonság, sem barátság nem köt össze vele, mégis, ismételnem kell, amit mondtam, hogy az én feleségem nem fogadhat el ajándékot Esmond ezredestől.

— Az én lányom elfogadhat ajándékot házunk fejétől; az én lányom köszönettel fogadhat el minden jóságot apjának, anyjának, öccsének legjobb barátjától; és hálás lehet még egy jótéteményért, azon az ezer jótéteményen kívül, amivel tartozunk neki — kiáltotta Lady Castlewood. — Mi egy füzér gyémánt a többihez képest; ahhoz a szeretethez képest, amelyben részesültünk tőle, a mi legdrágább védelmezőnk-től és jótevőnktől? Nemcsak Frank életével tartozunk neki, hanem mindenünkkel... igen, mindenünkkel — mondta úrnőm lángoló arccal és remegő hangon. — A cím, amelyet viselünk, az övé lehetne, ha igényt tartana rá. Mi vagyunk azok, akiknek nincs jogunk a nevünkhöz! Nem pedig ő, aki nagyobb, mint ez a név. Feláldozta nevét az uram halálos ágyánál... feláldozta árva gyermekeimnek, lemondott rangjáról és becsületéről, mert olyan nagylelkűen szeretett minket. Az ő apja Castlewood gróf és Esmond márkí volt, ő meg apjának törvényes fia és jogos örököse, mi az ő nagylelkűségének köszönhetjük mindenünket, ő pedig feje a házunknak, amely éppen olyan régi, mint kegyelmességedé, és ha ő hajlandó lemondani nevééről azért, hogy az én gyerekeim viselje, akkor mi szeretjük, tiszteljük és áldjuk őt, bármilyen nevet visel is — ezzel a gyöngéd és szeretetteljes teremtés megint letérdelt volna Esmond előtt, ha az ezredes meg nem akadályozza ebben, Beatrix pedig sápadt arccal és ijedt kiáltással szaladt úrnőmhöz, megölelte és így szólt: — Anyám, mit jelent ez?

— Családi titok ez, kegyelmes uram — mondta Esmond ezredes. — Szegény Beatrix nem tudott róla, mylady sem egy évvel ezelőttig. Nekem pedig épp annyi jogom van arra, hogy

lemondjak a rangomról, mint kegyelmességed anyjának arra, hogy lemondjon kegyelmességed javára.

— Mindent megmondtam volna Hamilton hercegnek, — mondta úrnőm — ha őkegyelmessége hozzám fordult volna lányom kezéért, nem pedig Beatrixhoz. Éppen a mai napon beszéltem volna négyszemközt mylorddal, ha szavai nem kényszerítenek e hirtelen magyarázatra... és most már illő, hogy Beatrix is meghallja és tudja, amit szeretnék, hogy az egész világ tudjon: mivel tartozunk rokonunknak és védelmezőnknek.

Aztán a maga megható módján megfogta lánya kezét, és inkább hozzá intézve szavait, mint a herceghez, Lady Castlewood elmondta azt a történetet, amelyet olvasóim már ismernek, égis magasztalva rokona viselkedését. Esmond úr a maga részéről megmagyarázta azokat az okokat, — az ő szemében eléggé meggyőzőek voltak — amelyek indokolták, hogy ne forgassák föl az örökösödést a családban s hogy maradjon meg annak, ami volt, Esmond ezredesnek.

— És Esmond márkinak, mylord — mondta őkegyelmessége mélyen meghajolva. — Engedje meg, hogy lordságod bocsánatát kérjem azokért a szavakért, melyeket tudatlanságomban ejtettem ki és hadd kérjem azt a megtiszteltetést, hogy barátságában részesítsen. Önnel rokonságba kerülni, uram, megtiszteltetés, bármilyen néven nevezzék is önt, — így kegyeskedett mondani őkegyelmessége — és viszonzásul azért a ragyogó ajándékért, amit feleségemnek, rokonának adott, remélem, kegyes lesz rendelkezni mindazzal a szolgálattal, amit James Douglas megtehet. Nem leszek nyugodt mindaddig, amíg legalább részben le nem rovom kötelezettségeimet, még pedig nemsokára, hiszen az a megbízás, amelyet öfelségétől nyertem — mondta a herceg — talán hatalmat ad erre. Megtiszteltetésnek veszem, mylord, ha Esmond ezredes adja ki a menyasszonyt.

— És ha előre akarja érte a szokásos fizetséget, szívesen megadjuk — mondta Beatrix hozzálépve, és amikor Esmond megcsókolta, a menyasszony azt súgta a fülébe: — Ó, miért nem ismertem magát előbb!

A herceg lángvörös lett erre az üdvözlésre, de nem szólt egy szót sem, Beatrix büszkén meghajolt előtte és a két hölgy együtt hagyta el a szobát.

— Mikor indul excellenciád Párizsba? — kérdezte Esmond ezredes.

— Rögtön a szertartás után — felelte őkegyelmessége. — Az esküvőt december elsejére tűztük ki: nem lehet előbb. A fogat nem lesz előbb készen. A királynő azt kívánja, hogy a követség nagyon fényes legyen, nekem pedig még pörös ügyemet is el kell intézni addig. Az a baljóslatú Mohun megint megérkezett vagy megérkezik Londonba: elhunyt apósom, Lord Gerard birtoka miatt pörösködünk és azt üzente, hogy találkozni akar velem.

Ötödik fejezet

MOHUN UTÓLSZOR JELENIK MEG

ESMOND EZREDESNEK Hamilton és Brandon hercegen kívül — aki családi okokból pártfogást és támogatást ígért neki — más hatalmon lévő jóbarátai is voltak, akik képesek és hajlandók voltak segíteni rajta, úgyhogy ilyen szövetségesekkel éppolyan szerencsés előmenetelnek nézhetett elébe otthon a polgári életben, mint amilyen gyorsan haladt előre külföldön. Ökegyelmessége elég nagylelkű volt ahhoz, hogy felajánlja: magával viszi Esmond urat, mint titkárát párizsi követségére, de kétségkívül azt remélte, hogy ezt az ajánlatát visszautasítják, aminthogy Esmond nem tudta elviselni a gondolatot, hogy szerelmét a házassága után a templomajtónál tovább kísérje, s így elhárította lovagias vetélytársának ajánlatát.

Több, hatalmon lévő úriember is bőkezű volt Esmond ezredes iránt, legalábbis bókokban és ígéretekben. Harley úr, aki most Lord Oxford és Mortimer lett és ugyanaznap avatták a Térdszalag-rend lovagjává, mint amikor Hamilton herceg nyerte el ezt a megtiszteltetést, azt üzenté az ezredesnek, hogy egy hely a parlamentben azonnal rendelkezésére áll; St. John úr pedig az előmenetel sok hízelgő reményével biztatta arra az esetre, ha majd belép az alsóházba. Esmond minden barátja sikereket ért el, de mind közül legsikeresebb és legdiadalmasabb drága öreg parancsnoka, Webb tábornok volt, akit az egész szárazföldi haderő vezérlőtábornokává neveztek ki s akit különleges tisztelettel fogadott a minisztérium is, a királynő is és a kapukon kívül a nép, amely mindig hurrázott e bátor hadvezérnek, valahányszor meglátta kocsijával, amint az alsóházba vagy a királynő fogadására hajtatott vagy

pedig a St. Stephen-templomból kijövet gyalog bicegett kocsi-jához dicsőséges öreg mankóján és botján, — ilyenkor éppen olyan hangosan éltették őt, mint valaha Marlborough-t.

A nagy herceg végképpen kegyvesztett lett, és a derék öreg Webb őkegyelmességének minden balsorsát Wynendael-től származtatta és fogadkozott, hogy a végzet megadta az árulónak azt, ami járt neki. Sarah hercegnő szintén megbukott, kénytelen volt átadni kulcsait, állásait és évdíjait.

— Ó, ó — mondta Webb — hárommillió francia aranyat zárt volna el a kulcsaival, ha én a fejemre estem volna és meg nem védem azt a küldeményt Wynendaelnél.

Ellenségünket, Cardonnelt, Walpole úrral együtt kiutasították az alsóházból közpénzek eltulajdonítása miatt. Cado-gan elvesztette parancsnoki állását a Towerban. Marlborough lányai lemondtak udvarhölgyi állásukról, s olyan teljes volt a herceg kegyvesztettsége, hogy vejét, Lord Bridgewater-t minden feltétel nélkül kötelezték arra, hogy átadja lakását a St. James-palotában, mint főlovászmesternek is elvették nyugdíja felét. De azt hiszem, az volt Marlborough bukásának legmélyebb pontja, amikor alázatosan Webb tábornokhoz folyamodott, hogy mikor teheti nála tiszteletét — ő, aki parancsnoka volt a büszke, öreg tábornoknak, aki sértegette és gúnyt űzött belőle, aki az előszobájában ácsorogtatta, aki még a tábornok nagyszerű szolgálata után sem tudott odáig leereszkedni, hogy sajátkezűleg írjon neki levelet.

A nemzet épp olyan mohón kívánta a békét, mint amennyire valaha a háborúért lángolt. A savoyai herceg eljött kö-zénk, kihallgatáson volt a királynőnél, ekkor kapta meg híres díszkardját, és minden erejével azon volt, hogy a whig pártból egy csoportot alakítson és áthozza a fiatal hannoveri herceget — szóval hogy megtegyen mindent, ami meghosszabbíthatja a háborút és betetőzheti annak az öreg uralkodónak a bukását, akit Eugen herceg olyan engesztelhetetlenül gyűlölt. De a nemzet belefáradt a harcba, olyan végletesen belefáradt, hogy még denaini vereségünk sem tudott bennünket haragra gerjeszteni, pedig egy ilyen vesztett csata két évvel azelőtt egész Angliát dühbe hozta volna. Könnyű volt észrevenni, hogy a nagy Marlborough nincs a hadseregnél. Eugen kénytelen volt megint dühöngeni s lemondani életének kápráztató bosszújáról. Marlborough herceg pártja hiába tette fel a kér-

dést: „Eltűrjük-e, hogy fegyvereinket így meggyalázzák? Nem küldjük-e vissza az egyetlen hőst, aki helyre tudná állítani becsületünket?” A nemzet torkig volt a háborúval, és sem a gúny, sem a jajveszékelés nem ösztökélhette többé a mi britjeinket.

Be kell vallani, hogy olyan államférfi létére, aki mindig a szabadságról fecsegett és akinek a legnagyobb szabásúbb filozófiai elvekkkel volt tele a szája, — St. John úr néha inkább török mint görög filozófushoz illően cselekedett és különösen egy szerencsétlen emberfajtának rontott neki, az irodalmároknak, már pedig ez kissé rendkívüli zsarnokság volt olyan ember részéről, aki mindig azt állította, hogy olyan nagy tisztelettel viseltetik az írói hivatás iránt. Az irodalmi ellentétek nagyon élesek voltak ebben a korban, a kormánypárt volt a győztes fél s a népszerűbb is, és azt hiszem, lehetett volna elnézőbb. Természetes, hogy az ellenzék ingerlékeny és hangos volt, néhányan közülük szívből, mert csodálták Marlborough herceg nagyszerű tehetségét és fájlalták, hogy kegyvesztett lett a legnagyobb hadvezér, akit a világ valaha ismert; más hazafiaknak a gyomruk adott okot a morgásra: az ilyen emberek kiabáltak, mert szegények voltak, és most meg is fizették őket, hogy kiabáljanak. Ezekkel szemben Lord Bolingbroke sohasem tanúsította a legkisebb irgalmat sem, tucátjával küldte őket börtönbe vagy pellengérre a legcsekélyebb szánalom nélkül.

Esmond úr a kardot tollal cserélte föl, de biztonságosabb párton, mint azon, ahol a fent idézett szegény ördögök kockáztatták fülüket és szabadságukat. A mi pártunkon, a győztes párton nem fenyegetett veszély; Esmond úr egyébként azzal tetszelgett magának, hogy úgy ír, mint egy úriember, ha már nem is mindig sikerült neki úgy írnia, mint szellemes embernek.

A kor híres szellemei közül, akik fényt kölcsönöztek Anna királynő uralmának és akiknek művei ott lesznek minden angol kézben a még eljövendő korokban is, — Esmond úr sokkal találkozott, de főként nyilvános helyen, mert soha nem lépett egyikükkel sem bizalmasabb viszonyba, kivéve a derék Dick Steele-t és Addison urat, akik azonban megváltak Esmond társaságától, amikor ez az úriember nyíltan tory lett és szorosabb barátságot kötött a párt vezető személyiségeivel.

Addison kevés emberrel lépett barátságra és az ő társaságokon kívül ritkán tárta fel önmagát. Nála becsületesebb és lelkiismeretesebb embert nem lehetett találni a közéletben, sem pedig olyat, akinek társalgása olyan változatos, könnyed és gyönyörködtető volt. Most, amikor érettebb éveimben írom ezeket a sorokat, bevallom, azt hiszem, Addison politikája volt a helyes, és ha megint előlről kezdhetném, Angliában whig lennék, nem pedig tory, de azok az emberek, akik pártot választanak a politikában, inkább emberek, mint elvek után igazodnak. Valamilyen kedvesség vagy sértés hajtja az embert egyik vagy másik lobogó alá, azután az alatt menetel a hadjárat végéig. Esmond hadvezérét Marlborough megsértette és gyűlölte, és a hadnagy mindvégig parancsnoka oldalán küzdött a viszályban. Amikor Webb Londonba érkezett, Marlborough ellenségei fegyverül használták fel őt, — jó acélból volt ez a derék hadvezér — és szárnysegéde, Esmond úr sem volt hitszegő vagy méltatlan párthíve.

Különös érzés itt, idegen földön s olyan országban, amely csak a nevében nem független — mert sehogyan sem tudom elhinni, hogy az északamerikai gyarmatok húsz évnél tovább maradjanak függőben a mi kis túlnani szigetünkötől — visszaemlékezni arra, hogy a nemzet otthon alávetette magát egyik vagy másik arisztokrata párt uralkodásának s elfogadott egy hannoveri királyt vagy egy franciát, aszerint, hogy melyik került felül. És miközben a toryk, az Októberi Klub urai, a magas egyház papjai, akik kitartottak az anglikán vallás mellett, pápista királyt akartak, akiért sok skót és angol vezetőjük, mind szilárd egyházi férfi, bámulatraméltó hűséggel és odaadással vetette kockára életét, — olyan emberek kormányozták őket, akiknek semmiféle vallásuk nem volt, hanem csak felhasználták a vallást, mint ahogy felhasználtak volna bármilyen eszmét saját becsvágyuk céljainak előmozdítására. Másfelől a whigek, akik szintén kinyilvánították hűségüket a valláshoz és a szabadsághoz is, kénytelenek voltak Hollandiából vagy Hannoverből hozni uralkodót, aki köré seregellhesse nek. Különös megalkuvások sorozata az angol történelem: elvek megalkuvása, pártok megalkuvása, hitvallások megalkuvása! Az angol szabadság és függetlenség hívei alárendelték vallásos meggyőződésüket egy parlamenti végzésnek; nem tudták megerősíteni szabadságukat anélkül, hogy ne hozza-

nak Celléből vagy Hágából királyt, aki alatt éljenek; s a világ legbüszkébb népe között nem tudtak nyelvükön beszélő, törvényeiket értő embert találni, aki kormányozza őket. A toryk és az államegyházi hazafiak hajlandók voltak meghalni egy pápista család védelmében, amely eladott bennünket Franciaországnak; a nagy whig főurak, a megátalkodott köztársaságiasak, akik árulásért levágták Stuart Károly fejét, hajlandók voltak elfogadni egy királyt, akire e címet királyi nagyanyja hagyta, akinek saját királyi nagyanyja Bess királynő bárdja alatt vesztette el a fejét. És a mi büszke angol főuraink egy kis német városba küldenek uralkodóért, hogy jöjjön el Londonba és uralkodjék fölöttünk; és a mi főpapjaink e király holland szeretőinek csúnya kezeit csókolgatták és ezt nem tartották becstelenségnek. Angliában az ember csak egyik vagy másik párthoz tartozhatik s ha kibérel egy házat, kiveszi minden terhével, alkalmazottjával, ósdi kényelmetlenségével, sőt romjaival együtt: az ember toldozza-foldozza, de sohasem építi újjá. És mi itt az Újvilágban tovább is aláveszük magunkat, még ha csak névleg is, ennek az ősi brit babonának? Vannak a kornak olyan jelei, amelyek láttán azt gondolom, épp olyan keveset törődünk majd György királlyal és világi és egyházi főuraival, mint Kanut királlyal és a druidákkal.

UNOKÁM azt mondhatja, hogy ez a fejezet a nagy szellemekkel kezdődött és nagyon messze bolyongott társaságuktól. A legkellemesebb irodalmárok, akiket ismertem, Garth doktor és Arbuthnot doktor voltak és Gay úr, a *Trivia* szerzője, a legelbűvölőbb kedves lélek mindazok közül, akik valaha is nevettek egy tréfán vagy felnyitottak egy boros palackot. Láttam Prior urat is, olyan volt, mint egy agyagfazék, amely ércfazekak között úszik lefelé az árral s mindig és joggal attól remeg, hogy eltörik útközben. Találkoztam vele Londonban és Párizsban is, ahol jámborul hajlongott Shrewsbury herceg előtt, miután nem volt bátorsága ahhoz, hogy olyan méltósággal viselkedjék, amely megillette kétségtelen szellemét és tehetségét, továbbá hízelgő leveleket írt St. John miniszternek s mindig azon aggódott, lesz-e kuckója és kalácskája s arra gondolt, hogy milyen sorsra jut, ha a pártja meg-

bukik. A híres Congreve urat is láttam vagy egy tucatszor a Button-kávéházban, ragyogó emberroncs volt, fényesen öltözve, s bár köszvényes volt és majdnem vak, mégis bátran nézett szembe a sorssal.

A nagy Pope úr — nincs elég szavam ahhoz, hogy kifejezzem bámulatomat csodálatos lángelméje iránt — még egészen vézna fiú volt ebben az időben s ritkán jelent meg nyilvános helyen. Százával akadtak még szellemes emberek, kellemes cimborák, akik az akkori színházakat és kávéházakat látogatták, de ezeket *nunc perscribere longum est*.* Azt hiszem azonban, e fajtából a legragyogóbbat csak tizenöt év múlva láttam, amikor utólszor látogattam Angliába s ott találkoztam a fiatal Harry Fieldinggel, annak a Fieldingnek a fiával, aki velünk szolgált Spanyolországban és később Flandriában — ez a Harry Fielding vidámságban és humorban mindnyájukat felülmúlta.

Ami a híres Swift doktort illeti, róla csak annyit mondhatok: *vidi tantum*.** Ezeket az éveket egészen a királynő haláláig Londonban töltöttem és százszor is láttam nyilvános helyen, de soha máshol; sohase mulasztott el egyetlen vásárnapot sem az udvarnál, ahol egyszer-kétszer meg is mutatták nagyapátoknak. Bizonyára buzgóbban kereste volna az alkalmat, hogy velem találkozzék, ha nagy ember lettem volna, nevem mellett egy címmel, kabátomon egy csillaggal. Az udvarnál a doktornak csak a legnagyobbak számára volt szeme. A lord-kincstárnok és St. John keresztnevéen szólították, ezzel az aprópénzzel fizették ki igénybevett szolgálatait. Röpiratokat írt nekik, harcolt ellenségeikkel, ostromozott, verekedett a szolgálatukban, és meg kell adni, hogy nagy tehetséggel és heveességgel. Azt mondják, hogy most már elvesztette ép eszét, elfelejtette sérelmeit és dühét az emberiség ellen. Én mindig úgy gondoltam, hogy ő meg Marlborough a kor két legnagyobb embere. Olvastam könyveit — ki ne ismerné őket? — itt, a mi nyugodt erdeinkben, és ha rágondolok, mindig egy óriást képzelek magamnak, egy magányos, bukott Prometheust, aki jajgat, miközben a keselyű tépi. Láttam Prometheust, de amikor először váltottam szót vele, az óriás éppen egy gyalog-

* Most leírni hosszú volna.

** Csak láttam.

hintóból lépett ki a baromfi-piacon, ahová egy részeg ír szolgálva érkezett, aki előtte parádézott, érkezését jelentette, a nagytiszteletű úr nevét harsogtatta, miközben a gazdája még a gyaloghintóban ülve alkudozott a hordárral. Nem szerettem ezt a Swift urat, sok történetet hallottam arról, hogyan viselkedett férfiakkal és hogyan beszélt nőkkel. Éppolyan jól tudott hízelegni a nagyoknak, mint belemarni a gyöngékbe, s Esmond úr, aki abban az időben fiatalabb volt és tüzeesebb, mint ma, elhatározta, hogy ha valaha is találkozik ezzel a sárkánnyal, nem szalad el foga és lángja elől.

A férfiakat mindenféle indokok vezetik az életben és százezerféle különböző ok hajtja őket kétségbeesett vagy kiváló tetekre. Volt Esmondnak egy bajtársa, egy derék kis ír hadnagy Handyside-ből, aki olyan sok pénzzel tartozott egy markotányosnak, hogy elkezdett udvarolni a lányának, mert ilyen módon szándékozott visszafizetni adósságát, aztán a malplaquet-i csatában menekülni akarván az adósságtól is, a hölgytől is, olyan kétségbeesetten rontott a francia sorokra, hogy századot kapott, e csata eredményeképpen kapitánnyá nevezték ki és végül mégis csak el kellett vennie a markotányos lányát s nászajándékkul kiegyenlített számláit kapta meg, ez volt szegény Roger egész vagyona. Hogy megfutamodjék a számlák és a házasság elől, beleszaladt az ellenség pikáiba, és amikor ezek nem ölték meg, visszakényszerült a dilemma másik szarvára.

A mi nagy hercegünk ugyanebben a csatában voltaképpen nem a franciák, hanem az angliai toryk ellen küzdött, kockáztatta életét és hadseregét, nem hazájáért, hanem fizetéséért és állásáért és mert félt a feleségétől, az egyedüli lénytől, akitől életében rettegni tudott. Megkérdeztem efelől a századombeli embereket — a háború közben állandóan érkeztek hozzánk újoncok, szegény, falusi fiúk, akiket az eke mellől szólítottak el a kardhoz — s úgy találtam, hogy legalább a fele nő miatt kényszerült a zászlók alá: egyik legényt otthagya a kedvese és kétségbeesésében fogadta el az egy shilling felpénzt; a másik otthagya a lányt s elmenekült előle és a falujából a sátrak közé, ahol a törvény nem háborgatta. De miért is részletezzük? Mi egyebet várhatnának Ádám és Éva fiai, mint hogy folytassák a szerelemnek és a nyugtalanságnak azt az útját, melyen apjuk és anyjuk elindult? Ó, uno-

kám, majdnem végéig írtam történetemnek azt a korszakát, amikor megismerkedtem Anglia és Európa előkelő világával; éveim túlhaladták a héber költő kiszabta határt, és azt mondom neked, hogy minden gyötrelmem és minden örömöm is egy nőtől eredt, mint majd a tied is, ha elkezded megszabott pályádat. Nő miatt lettem katona, miatta bonyolódtam később cselszövényekbe; azt hiszem, inget is szőttem volna neki, ha rám parancsolta volna, eszem minden erejét odaadtam volna neki, — és nincs-e meg minden férfinak, kinek-kinek rangja szerint, a maga Omfaléja és Delilája? Az enyém a Themze partján és a drága öreg Angliában tett engem boldondá, — te a magadét a Rappahannoc mellett találhatod meg. Hogy annak a nőnek tessék, azért igyekeztem kitüntetni magamat mint katona, később pedig mint szellemes ember és politikus; s azért, hogy egy másik nőnek kedvébe járjak, felöltöttem volna a reverendát és a fekete övet, és ez meg is történt volna, ha valamilyen felsőbb végzet be nem avatkozik, hogy meggátolja ezt a tervet. És mondom, azt hiszem, az egész világ olyan, mint Esmond kapitány százada, amelyről az előbb beszéltem; és ha az ember minden férfi életpályáját végig láthatná, találna egy nőt, aki kolonc volt rajta, vagy menetközben hozzácsimpaszkodott és hátráltatta, vagy újjongott neki és ösztökelte, vagy felcsalogatta a kocsijába, úgyhogy a férfi felszállt hozzá s otthagyta a versenyt, amely nélküle folyt tovább; vagy almát hozott neki és azt mondta: „Harapj bele”; vagy tört nyújtott neki és azt suttogta: „Gyilkolj, ott fekszik Duncan, a korona és a jó alkalom”.

Nagyapátok akkor küzdött több sikerrel, amikor politikus akart lenni, nem pedig szellemes ember, és minthogy magánellenszenve és sérelme és tábornokának haragja is ösztökelte a nagy herceg ellen, s több tájékozottsága volt katonai ügyekben, mint a legtöbb írónak, aki a pipája tüzen kívül egyéb tüzet nem látott, — jó szolgálatokat tehetett annak az ügynek, amelyért vitorlát bontott, és St. John úrnak meg a pártjának. De megvetette azokat a visszaéléseket, amelyeket a legtöbb tory író elkövetett, például Swift doktor is, aki hajlandó volt egyenesen Marlborough herceg bátorságában kételkedni és arra célzott, hogy őkegyelmessége katonai tehetsége bizonytalan; de azért Esmond művei sem voltak rosszak arra a célra, amire készültek — bár kétségkívül távolról sem

tudták annyira megrágalmazni Marlborough herceget a közönség szemében, mint Swift rosszindulatú rohamai, amelyeket gondosan úgy irányzott, hogy befeketítsék és lealacsonyítsák a herceget — mert Esmond úr nyíltan és becsületesen írt, semmit sem akart leplezni s bár kilépett a hadseregből, sohasem támadta meg a vezér nagyszerű bátorságát és tehetségét, csak önzését és kapzsiságát.

Az ezredes egyszer cikket írt az egyik tory újságba, a *Postásfiú* nevezetűbe — Bouchain elfoglalásáról írt egy levelet, amelyről két egész napig beszélt a város, de aztán egy olasz énekes feltűnte új tárgyat szolgáltatott a társalgáshoz — és minthogy dolga volt a boltokban is, ahol valószínűleg Beatrix kisasszonynak kellett beszereznie egy pár kesztyűt vagy egy legyezőt, — Esmond felnézett a nyomdászhoz cikkét korrigálni, és éppen ott ült, amikor belépett a híres Swift doktor ír szolgájával, aki gyaloghintója előtt szokott menni és nagy méltósággal kiabálta ki gazdája nevét.

Esmond úr is a nyomdászra várt, akinek felesége elment, hogy férjét hazahozza a kocsmából, és időközben az ezredes azzal foglalkozott, hogy egy lovaskatonát rajzolt egy piszkos, de csinos kis fiúnak, akit a nyomdász felesége bízott rá.

— Gondolom, ön a *Postásfiú* szerkesztője, uram — mondotta a doktor csikorgó orrhangon, ír kiejtéssel és két bozontos szemöldöke alól nagyon tiszta kék szemével az ezredesre tekintett. Foltos bőrű, kissé kövér alakú, dupla állú férfi volt, kopott reverendát viselt, fekete parókáján kopott kalapot s kihúzta nagy aranyóráját és nagyon dühösen nézett az órára.

— Én csak munkatársam vagyok, Swift doktor — mondta Esmond még mindig a kisfiúval a térdén. Háttal ült az ablakban, úgyhogy a doktor nem jól láthatta.

— Ki mondta magának, hogy én Swift doktor vagyok? — kérdezte a doktor és gőgös pillantást vetett a másikra.

— A nagytiszteletű úr szolgája kiabálta ki a nevét — mondta az ezredes. — Úgy veszem észre, Írországból hozta magával.

— De kérem, uram, mi köze ahhoz, hogy a szolgám Írországból jött-e vagy sem? A főnökével szeretnék beszélni, Leach úrral. Köszönettel venném, ha elhívná.

— Hol a papád, Tommy? — kérdezte az ezredes a gyerektől, egy szurtos, zubbonyos kis kölyöktől.

A gyerek válasz helyett sírni kezdett: a doktor megjele-
nése kétségkívül megijesztette szegény kis kópét.

— Küldje ezt a bőgő kis kölyköt a dolgára és tegye, amit
mondtam, uram — szólt a doktor.

— Előbb be kell fejeznem a képet Tommynak — felelte
nevetve az ezredes. — No, Tommy, bajusszal akarod-e a pan-
dúrodat vagy bajusztalanul?

— Bajusszal — mondta Tommy, aki még mindig egészen
belefeledkezett a rajzba.

— Ki az ördög maga, uram? — kiáltotta a doktor. —
A nyomdászinas vagy mi?

— Nagytiszteletű uramnak nem kellene az ördögöt idéz-
nie ahhoz, hogy megkérdezze, ki vagyok — mondta Esmond
ezredes. — Hallottál már valaha Doktor Faustusról, kicsi
Tommy? Vagy Bacon fráterről, aki a puskaport feltalálta és
meggyújtotta a Themzét?

Swift úr majdnem bíborszínre pirult. — Nem akartam
megsérteni, uram.

— Akkor merem állítani, hogy akaratlanul sértett meg
— mondta a másik szárazon.

— Kicsoda maga, uram, és tudja-e, hogy én ki vagyok,
uram? Maga is ahhoz a Grub Street-i firkászbandához tarto-
zik, amelyiket barátom, a miniszter úr becsukatott? Hogy me-
részel ilyen hangon beszélni velem, uram? — kiáltotta a dok-
tor nagy dühvel.

— Alázatosan bocsánatot kérek nagyságodtól, ha meg-
sértettem nagyságodat — mondta Esmond a legmélyebb hó-
dolat hangján. — Nincs, amit meg ne tennék azért, hogy ne
küldjenek börtönbe vagy pellengérre. De Leachné asszony, a
nyomdász felesége, azt mondta, vigyázzak Tommyra, mialatt
ő elmegy a férjéért a kocsmába, és nem merem magára hagyni
a gyereket, nehogy a tűzbe essék; de ha nagytiszteletű uram
megfogná...

— Hogy én megfogjam a kis bestiát! — mondta a doktor
visszahőkölve. — Különb emberekkel van nekem dolgom,
fickó. Mondja meg Leach úrnak, hogy ha megbeszélése van
Swift doktorral, jobb, ha betartja, érti? És máskor vigyázzon
a nyelvére, uram, ha olyasvalakivel akar beszélni, mint én
vagyok.

— Én csak egy szegény, levitézlett katona vagyok, uram, — mondta az ezredes — jobb napokat is láttam, bár most kénytelen vagyok csak tollat forgatni. Nem tehetünk a sorsunkról, uram.

— Akkor hát, úgy gondolom, maga az az ember, akiről Leach úr beszélt nekem. Máskor legyen olyan jó, és feleljen udvariasan, ha megszólítják, és mondja meg Leachnek, szíljon be hozzám a lakásomra ma este tíz órákor a Bury Streeten és hozza magával az újságokat. És legközelebb, ha találkozunk, majd megismer és udvarias lesz, Kemp úr.

Szegény Kemp hadnagy volt a háború kezdetén, aztán szerencsétlenségek érték, a *Postásfiú* kéziratmásolója lett, és most a derék Leach úr adott neki fizetést őfelsége helyett. Esmond ismerte ezt az urat, nagyon eszes, szorgalmas, derék fiú volt, mindig arra törekedett, hogy kenyeret adjon nagy családjának, és sok hosszú, téli éjszakát virrasztott át, hogy távol tartsa ajtajától az inséget. St. John úr pedig, akinek a szája mindig tele volt a szabadsággal, nemrég küldött börtönbe tizenkét ellenzéki író, egyet pedig éppen az imént említett pellengérre, úgynevezett gúnyiratokért, de ezek a gúnyiratok félig sem voltak olyan mérgesek, mint azok, amiket a mi pártunkon írtak. Esmond hevesen tiltakozott e zsarnoki eljárás miatt a miniszternél, aki pedig nevetett és azt mondta, úgy kell a bitangoknak, és elmondott Esmondnak egy tréfát, amit Swift faragott erre az esetre. Sőt, mi több, ez az ír ember, amikor St. John már hajlandó lett volna megbocsátani egy szegény ördögnek, akit halálra ítélték, mert egy nőn erőszakot követett el, — minden erejével lebeszélte a minisztert e jószívű szándékától és azzal kérkedett, hogy ő akasztatta fel azt az embert. Bármilyen nagy volt a doktor lángelméje, bármilyen ragyogó a tehetsége, Esmond nem volt képes szeretetet érezni iránta, és sohasem kívánt megismerni vele. A doktor elég buzgón eljár minden vasárnap az udvarba, ahová az ezredes csak ritkán látogatott el, bár nagyon vonzotta oda őfelsége egy szép udvarhölgyének személye; és bizonyosak lehetnek benne, hogy Swift úr fölényes modorát, amellyel elfelejtette honfitársait, akiket jól ismert, egyszerre pimasz és szolgai hangos beszédét, sőt még talán bizalmas érintkezését is a lord-kincstárnokkal és a miniszterrel, akik

elnézték szeszélyeit és keresztnévén szólították, megjegyezte sok ember, akit ez a büszke pap észre sem vett hiúságának és diadalának ebben az időszakában.

Csak három nappal 1712 november 15-e után történt — Esmond jól emlékszik erre a dátumra: ebédre volt hivatalos tábornokához, akinél ilyen ünnepélyes alkalmakkor az asztal végére szokott ülni, ahogy ezt megszokta a hadjáratok közben sok szűkös vagy bőséges étkezésnél. Ez a mostani nagy és bőséges lakoma volt, a derék öregúr szerette jól tartani barátait: ott volt a társaságban Ormond őkegyelmessége — éppen a hadsereghez készült, átvenni a főparancsnokságot — Bolingbroke gróf, őfelsége minisztere, és Lord Orkney, akivel együtt szolgáltunk odaát. Hamilton herceg őkegyelmessége, akinek tiszteletére ezt a lakomát rendezték, mivel nemsokára mint párizsi nagykövet elutazni készült, — két órakor, csak egy órával ebéd előtt, kimentette magát Webb tábornoknál azzal az üzenettel, hogy csak a legsürgősebb kötelesség tarthatta vissza attól az örömtől, hogy egy búcsúpoharat ürítsen Webb tábornok egészségére. Távolléte elkedvetlenítette Esmond öreg hadvezérét, aki egyébként sebeitől is sokat szenvedett, és bár a társaság előkelő volt, meglehetősen kedvetlen maradt. St. John érkezett utolsónak és magával hozta egy barátját. — Asztalomnál — mondta tábornokom udvariasan — mindig akad hely Swift doktor számára.

Esmond úr mosolyogva és meghajolva lépett oda a doktorhoz: — Átadtam a nyomdásznak Swift doktor üzenetét és remélem, idejében vitte el a röpiratot a lakására.

Szegény Leach nem sokkal azután jött haza, hogy a doktor elment, takarékos felesége meglehetősen részeg állapotban hozta haza a kocsmából; a mester siránkozva beszélt az ő Swift öccséről, bár Esmond úr nem emlékezett erre a rokonsági kapcsolatra. A doktor elkomorodott, elpirult, nagy zavarba jött és alig szólt egy szót egész idő alatt. A szellemnek e góliátjait néha egy kis kő is leteríti, és ez az óriás gyakran kijött a sodrából, ha némileg bátor emberrel találkozott; most is mogorván foglalta el helyét, megvizezte borát, melyet a többiek tisztán és bőségesen ittak, és alig tudott egy szót is szólani.

A beszélgetés a napi eseményekről szólt, azaz, hogy inkább

emberekről, mint ügyekről: Lady Marlborough dühéről, lányairól, akik régi ruhákban és főkötőkben állnak az ablakban és nézik a királynő fogadására készülő kocsikat; a szertartásmester elborzadásáról azon, hogy a savoyai herceg copfos párókával mutatkozott be őfelségének, holott addig másképp, mint teljes, fürtös díszparókával senki sem csókolta meg a királyi kezét; a „mohikánokról”, és a károkról, amiket okoztak, amikor gyilkolva és rabolva garázdálkodtak a városban. Valaki megjegyezte, hogy Mohun baljóslatú arcát is látták a színházban előző este s vele volt Macartney és Meredith. A díszlakomának szánt összejövétel minden ivás és beszélgetés mellett is olyan komor volt, mint egy temetés. Minden megkezdett téma csak rossz kedvet idézett elő. Ormond herceg elment, mert társalgás közben Denain került szóba, ahol a legutolsó hadjárat során megverték őt. Esmond tábornokát is fájdalmasan érintette ez a célzás, mert wynendaeli bajtársát, Woudenburg-Nassau grófot is ott ölték meg. Swift úr, amikor Esmond felköszöntötte, azt mondta, nem iszik bort, ezzel leakasztotta kalapját a fogasról és távozni készült, Lord Bolingroke-nak is intett, hogy kövesse, de az felajánlotta neki kocsiját, hogy megkímélje a kocsibértől, mert még beszélőnivalója volt Esmond ezredessel, s amikor a társaság visszavonult a kártyaasztaltól, ők ketten ott maradtak a sötétben.

Bolingroke mindig szabadon beszélt, ha előzőleg szabadon ivott. Ellenségei ilyen állapotban minden titkát kiszedhették s már asszonyokat is felhasználtak arra a célra, hogy kikémleljék és megoldják a nyelvét. Hallottam, hogy Lord Stair három évvel később, amikor a miniszter Franciaországba menekült és a trónkövetelő minisztere lett, megszerzett minden szükséges értesülést azzal, hogy női kémeket helyezett el a kupái mellett üldögélő St. John körül. Most is szabadon beszélt:

— Jonathan semmi bizonyosat nem tud erről, de gyanítja, és Szent Györgyre mondom, Webb érsekséget akar, Jonathan pedig... de nem, a pokolba is... Jonathan elfogadna egy érsekséget Jakabtól, kezeskedem érte, mégpedig szívesen. A te herceged tartja kezében az ügy minden fonalát — folytatta a miniszter. — De van mivel kényszerítenünk Marlborough-t arra, hogy távolmaradjon: két hét múlva el-

megy Londonból. Prior megteszi a magáét, ma reggel ment el tőlem és jegyezd meg, Harry, ha a végzet elszólítja a mi fel-séges, szeretett, legköszvényesebb és legvérmesebb királynőn-
ket, hitünk védelmezőjét, *la bonne cause triomphera. A la santé de la bonne cause!** A bor is Franciaországból jön, no még egy serleggel a *bonne cause*-ra. — Meg is ittuk.

— Áttér-e a *bonne cause* a protestáns hitre? — kérdezte Esmond úr.

— Nem, a fene egye meg, — felelt a másik — a mi hitün-
ket kötelessége szerint védeni fogja, de kitart a magáé mel-
lett. Az Őz és a Párduc egy kocsiba lesznek fogva, Jupiterre
mondom! A jog és a béke csókolódnak és Masillon atya
Sacheverel doktorral karöltve megy végig a Szent Pál-temp-
lomban. Adj még bort, igyuk ki a *bonne cause* egészségére
térden állva... A fene egye meg, igyuk ki térdenállva! —
egészen kipirult és nekivadult a bortól, miközben beszélt.

— És tegyük fel — mondta Esmond, aki mindig hajlott
a sötét ellenvetésre — hogy a *bonne cause* elad minket a fran-
ciáknak, mint ahogy az apja és a nagybátyja eladott?

— Elad minket a franciáknak! — pattant fel Boling-
broke. — Van-e angol úriember, aki ettől fél? Te, aki ott vol-
tál Blenheimnél és Ramillies-nél, félsz a franciáktól! A te
őseid és az enyémekek és a derék öreg Webb ősei is találkoztak
velük száz csatában és a mi fiaink sem riadnak majd vissza
ettől. Ki az, aki több embert kíván Angliától? Westmoreland
testvér elad minket a franciáknak, ugyan!

— Nagybátyja is eladott.

— És mi történt a nagyapjával? — tört ki St. John, újra
megtöltve serlegét. — Ezt a legnagyobb uralkodóra, akit
Anglia valaha ismert. Ezt arra az angolra, aki királysággá
tette az országot. A mi nagy királyunk Huntingdonból jött,
nem Hannoverből, a mi apáink nem kerestek egy hollandot,
hogy uralkodjék rajtunk. Hadd jöjjön csak, mi majd fogadjuk
őt és megmutatjuk neki Whitehallt. Ha áruló, hadd legyen
csak köztünk, majd elbánunk vele, aztán meg vannak itt
olyan nagy emberek, mint akik előttünk jártak. Vannak itt
olyan férfiak, akik szembe tudnak nézni a veszéllyel és nem

* A jó ügy diadalmaskodik. A jó ügy egészségére!

ijednek meg tőle. Áruló! Árulás! Micsoda szavak ezek, hogy te meg én elrémülünk tőlük! Vagy talán halott már Olivér minden embere és dicső nevét elfelejtették ötven év alatt? Nincs ember, aki fölérne vele, azt hiszed? Nincs olyan, mint ő... igen, éppen olyan, mint ő? Isten, óvd meg a királyt! És ha a királyság elárul, isten, óvd meg a Brit Köztársaságot!

Megint színig töltötte serlegét, koccintott vele és vadul felhajtotta, éppen, amikor odalentről gyors kocsirobogás hallatszott, amely megállt kapunk előtt s hirtelen kopogás és pillanatnyi szünet után Swift úr lépett az előcsarnokba, felrohant a lépcsőn a szobába, ahol ebédeltünk s földült arccal közeledett hozzánk. St. John bortól felizgatva, éppen valamilyen zavaros idézetet mondott a *Macbeth*ből, de Swift félbeszakította.

— Ne igyon többet, mylord, az istenért! — mondta. — A legszörnyűbb hírrrel jövök.

— Meghalt a királynő? — kiáltotta Bolingbroke és megragadott egy vizespoharat.

— Nem, Hamilton herceg halt meg: egy órával ezelőtt ölte meg Mohun és Macartney; párbajt vívtak ma reggel, annyi időt sem adtak neki, hogy megírjon egy levelet. Csak két jóbarátjáért ment; meghalt, és Mohun is, az a híres gazember, aki rátámadt. Naplemente előtt verekedtek meg a Hyde-parkban: a herceg megölte Mohunt, aztán Macartney odalépett, leszúrta és elmenekült a kutya. Odalent vár mylord kocsija, küldjön embereket mindenfelé az országba, hogy le tartóztassák azt a gazembert; jöjjön a herceg házába és nézzük meg, maradt-e még benne valami kis élet.

„Ó, Beatrix, Beatrix,” — gondolta Esmond, „ez hát a vége szegény kislány nagyravágyásának!”

Hatodik fejezet

SZEGÉNY BEATRIX!

NEM KELLETT Esmondot figyelmeztetni arra a szükségyszerűsége, hogy elváljon Beatrixtól: a sors ezt tökéletesen elvégezte, és azt hiszem, attól a pillanattól kezdve, hogy szegény Beatrix elfogadta a herceg ajánlatát, kezdte felöltetni egy hercegnő, sőt választott királynő fenséges modorát, kezdett úgy viselkedni, mint akit felszentelt távolság választ el tőlünk, közönséges emberektől. Anyja is, rokona is alávetette magát e modorának, utóbbi talán kissé gúnyolódva saját és Beatrix hiúságán. Volt ebben a lányban bizonyos bűvös erő, amelynek varázslatát sem Esmond ezredes, sem gyöngéd úrnője nem tudta kikerülni: hibáival, göggyével és akaratosságával együtt kénytelenek voltak szeretni Beatrixot, és valójában bizonyára ők ketten hízelegtek legjobban ennek a tündöklő teremtésnek.

De ki ne lett volna élete folyamán így megbabonázva, ki ne imádott volna valamilyen bálványt! Évekkel azután, hogy ez a szenvedély meghalt és eltemették ezer más világi gonddal és becsvággyal együtt, — az, aki érezte valaha, visszaidézheti a sírjából is és majdnem olyan gyöngéden csodálhatja azt a gyönyörű királynői teremtsést, mint fiatalkorában. Felidézem ezt a szép szellemet az árnyak közül és még mindig szeretem. Azaz inkább azt mondanám, hogy az ilyen mult mindig jelen van a férfiban; az ilyen valaha érzett szenvedély egész lényének részét képezi és nem választható el tőle; a mai férfihoz is hozzátartozik, éppen úgy, mint valamilyen nagy hit vagy meggyőződés, a költészet felfedezése, a vallás ébredése, ami később is befolyásolja, éppen úgy, mint Blenheim-nél kapott sebem, amelynek forradását most is viselem, része

lett az életemnek és befolyásolta egész testemet, sőt később a lelkemet is, bár negyven esztendeje múlt, hogy kaptam és be is gyógyult. Elválás? Feledés? Melyik hűséges szív képes ilyesmire? Nagy gondolataink, nagy érzelmeink, életünk igazsága sohasem hagy el bennünket. Nem tudnak elválni tudatunktól, követik mindenhová, természetüknél fogva isteniek és halhatatlanok.

E csapás rettentő hírével, melyet megerősítettek a herceg kapujában könnyező cselédek, Esmond olyan gyorsan nyargalt haza, ahogyan csak rest kocsija vinni képes volt, s egész idő alatt azon töprengett, hogyan vigye meg a hírt annak, akit a legjobban érint; s ha szükség volna az emberi hiúság szatírájára, ez a szegény lélek jó tárgynak kínálkozott volna a megváltozott társaság és foglalatosság közepette, amelyben Esmond találta. Kocsija már napok óta robogott utcáról-utcára, a selyemkereskedőtől a díszműárusig, az aranyművestől a csipkésboltba: ízlése tökéletes volt, legalábbis úgy gondolta a gyöngéd vőlegény, aki teljes hatalmat adott neki valamennyi kereskedő fölött minden ezüstneműre, bútortatra és fogatra nézve, amelyekkel a követ őkegyelmessége fényes megbiztatását ékíteni kívánta. Knellernek kellett elkészítenie a képét, minthogy egy hercegnő nem lehet meg ilyen arckép nélkül, s a művész nemes munkát készített s rögtön bele is rajzolta egy párnán azt a koronát, amelyet a hercegnő majd visel. Beatrix fogadkozott, hogy Harmadik Jakab koronázására fogja felvenni és soha ebben az országban vérbeli hercegnőhöz nem illett jobban a hermelin. Mikor Esmond belépett, az előszobában tolongtak a divatárusnők, kiszolgálónők a játékboltból, hajlongó aranyművesek ékszerekkel, tálcákkal, ezüstös fémkupákkal, a selyemárusok függönyökkel, bársonyokkal, brokátokkal. A hercegi menyasszony éppen egy híres ezüstművesnek adott kihallgatást, aki egy nagy áttörtművű tálcát hozott magával s annak a szépségeit fejtegette, amikor Esmond a szobába lépett. — Jöjjön, rokon, — mondta Beatrix — csodálja meg e szép munkát. — Azt hiszem, Mars és Vénusz feküdt rajta aranylugasban, egy arany Cupido tartotta a hadisten sisakját, másik a kardját, másik nagy pajzsát, amelyen Hamilton herceg címere fonódott össze a mienkkel, a negyedik pedig térden állt a hoverő

istennő előtt, kezében a hercegi koronával — isten irgalmaz nekünk! Legközelebb, amikor Esmond úr újra látta ezt az ötvösművet, a címert felcserélték rajta: a hercegi koronát grófival helyettesítették, mert a tálca egy részét képezte a takarékos aranyműves saját lánya hozományának, amikor két év múlva férjhez ment Squanderfield grófhhoz.

— Hát nem szép darab? — kérdezte Beatrix a tálcat vizsgálva s rámutatva a Cupidók pajzán bájaira s az epedő, elnyúlt Mars szép hajlatára. Esmond szíve eltorzult arra a gondolatra, hogy a harcos holtan fekszik szobájában, körülötte síró szolgálkával és gyerekekkel és ez a mosolygó teremtes úgyszólván a nászi halottas ágyhoz díszíti magát. — Szép hiábavalóság — mondta és komoran nézett a szép teremtesre: a szobában fáklyák világították meg a tündöklő úrnőt. Szép karjával megemelte a nagy aranytálcat.

— Hiábavalóság! — mondta Beatrix gőgösen. — Ami magának hiábavalóság, uram, az engem természetből megillet. Zsidó árat kíván érte, Graves úr, de enyém kell hogy legyen, már csak azért is, hogy Esmond úrral dacoljak.

— Ó, Beatrix, tegye le! — mondta Esmond úr. — Herodias, te nem tudod mit viszel abban a tálban.

Leejtette, és a tál csörögve hullt le, a buzgó aranyműves odarohant, hogy felvegye áruját. A hölgy szeme felfogta Esmond sápadt arcának rémületét és úgy villant fel, mint a véstűz: — Mi baj, Henry? — kérdezte s odaszaladt hozzá és megragadta mindkét kezét. — Mit jelent ez a sápadt arca és komor hangja?

— Jöjjön, jöjjön! — mondta Esmond elvezetve a rémületen belékapaszkodó Beatrixot, szívére vonta, miután előbb már megkérte a rémült aranyművest, hagyja őket magukra, s az be is ment a szomszéd szobába, s meglepetten bámulva szorította magához az értékes tálat.

— Ó, Beatrix, húgom! — mondta Esmond még mindig karjában tartva a halvány, ijedt teremtest. — Maga a legbátrabb nő a világon, most kell megmutatnia a bátorságát, mert rettenetes megpróbáltatást kell elviselnie.

Beatrix eltaszította magától barátját, aki vigasztalni akarta.

— Elhagyott? — kérdezte. — Még ma reggel beszéltünk:

nagyon rosszkedvű volt, én pedig bosszantottam, de ezt nem merhette, ezt nem merhette!

Miközben beszélt, egész arca és keble lángoló pirosra vált. Esmond látta őt a tükörben, amely előtt állt, összekulcsolt kezét lázasan dobogó szívére nyomta.

— Elhagyta — mondta Esmond és csodálkozott, hogy Beatrix tekintetében inkább harag, mint bánat játszott.

— És még él, — kiáltotta Beatrix — és maga hozza ezt az üzenetet! Elhagyott, és maga nem mert megbosszulni! Maga, aki azt állítja, hogy házunk lovagja, eltúrta rajtam ezt a sértést! Hol van Castlewood? Megyek az öcsémhez.

— A herceg nem él, Beatrix — mondta Esmond.

Beatrix vadul nézett rokonára és a falhoz tántorgott, mintha szíven találták volna.

— És maga idejön... és... és... megölte?

— Nem, hála istennek! — mondta rokona. — E nemes szív vére nem szennyezi kardomat. Utolsó percéig hűséges volt hozzád, Beatrix Esmond. Ó, te hiú és kegyetlen asszony! Térdelj le és adj hálát a rettenetes égnek, az élet és halál osztójának, aki megfenyegeti a gögöt, hogy a nemes Hamilton hozzád hűségesen halt meg: legalább nem a te összeférhetlenséged vagy gögöd, vagy gonosz hiúságod üldözte végzetébe. Attól a gyalázatos kardtól lelte halálát, amely már a te apád véreben is gázolt. Ó asszony, ó nővér! Hát arra a szomorú mezőre, ahol két holttest fekszik... mert a gyilkos is meghalt annak az embernek kezétől, akit megölt... a könnyeid helyett csak a bosszúdat és hiúságodat bírod magaddal vinni? Isten óvjon és legyen irgalmas hozzád, Beatrix, ha már ezzel a szörnyű büntetéssel sujtotta kemény és zabolátlan szívedet.

Alig mondta ki Esmond e szavait, amikor belépett úrnője. A párbeszéd közte és Beatrix között csak néhány percig tartott s eközben Esmond szolgája az egész házban széthordta a szerencsétlen hírt. A Hiúság Vásárának odakint váró serege összeszedte minden cicomáját és rémülten elmenekült. A gyöngéd Lady Castlewood odafönt beszélgetett Atterbury esperessel, a jámbor teremtés gyóntatójával, s az esperes vele együtt jött be, mint egy orvos, akinek helye ott van a betegágynál. Beatrix anyja Esmondra pillantott, aztán lányához rohant, sápadt arccal, kitárt szívvel és karral, csupa jóssággal

és száanalommal. De Beatrix elment mellette és a lelki orvos gyógyszerei sem kellettek neki.

— Legjobb, ha most magamra maradok a szobámban — mondta, szeme egészen száraz volt és Esmond nem is látott benne könnyet e bánat miatt, csak egyetlen egyszer. Hideg kezét kifelé menet odanyújtotta az ezredesnek. — Köszönöm, bátyám, — mondta halkán, könnyeknél meghatóbb egyszerűséggel — mindaz, amit mondott, igaz és jóságos, megyek és bocsánatért könyörgök.

Hárman ottmaradtak és a gyászos esetről beszéltek. Úgy látszott, mintha Atterbury doktort mélyebben sujtaná, mint minket. Mohunnak, férje gyilkosának halála még jobban megrázta úrnőmet, mint a herceg szerencsétlen vége. Esmond előadta azokat a részleteket, amelyeket a párbajról és a párbaj okáról megtudott. A két főúr hosszú ideje háborúskodott Lord Gerard birtokáért, mert a lord két lányát a herceg és Mohun vette el. Találkozót beszéltek meg aznapra az ügyvédnél Lincoln's Inn Fields-en; s olyan szavakat váltottak, amelyek semmiségnek látszottak azoknak, akik hallották, de nem úgy hatottak a régi ellenségeskedéstől elkeseredett férfiakra. Mohun megkérdezte a herceget, hol találkozhatnak őkegyelmessége barátaival, és egy óra múlva elküldte két barátját a halálos párbaj elrendezésére. A párbajt olyan vadul siettetették és olyan csekély okból támadt, hogy akkoriban mindenki egyetértett abban, hogy volt egy párt, amelynek e három hirhedt verekedő csak ügynöke volt s ez a párt tört Hamilton herceg életére. Hárman vívtak mindkét oldalon, mint abban a tragikus párbajban tizenkét évvel ezelőtt, amelyről már beszámoltunk s amelyben Mohun második gyilkosságát hajtotta végre. Nekiszaladtak és egymásnak rontottak, minden cselfogás és kardkeresztelés nélkül kétségbeesett elszántsággal dőttek egymásba, mindegyik sok sebet kapott s amikor Mohun már megkapta halálos sebét és a herceg is mellette feküdt, Macartney odalépett, beleszúrt őkegyelmességébe, aki már a földön feküdt és ő adta meg neki azt a döfést, amelybe belehalt. Macartney ezredes tagadta ezt, de az egész királyság borzadálya és felháborodása bűnösnek nyilvánította, úgyhogy menekülnie kellett az országból, ahová soha nem tért vissza.

Mi volt Hamilton herceg halálának igazi oka? Hitvány

összezördülés, amelyet könnyen ki lehetett volna egyenlíteni, még hozzá olyan elvetemedett, aljas, feslett, elfajult, korábbi bűnökkel és ismételt gyilkosságokkal terhelt gazemberrel, hogy olyan hírű és fejedelmi rangú férfinak, mint a herceg, nem is kellett volna őt arra érdemesítenie, hogy kardját ilyen bitang vérrrel szennyezi be. De olyan nagylelkű volt, hogy azok, akik a halálát kívánták, tudták: éppolyan bátor, mint amilyen méltányos, és senkit soha nem utasít vissza; így hát meghalt Mohun és a másik két ráuszított bérgyilkos kezétől. Meghalt a királynő párizsi követe, a Stuart-ház hú és odaadó szolgálója, maga is skót királyi herceg, s magával vitte a sirba Anna királynő bizalmát és megbánását, a maga nyílt odaadásával s az ország millióinak jóindulatával együtt a királynő száműzött fivére és uralkodója iránt.

Az a párt, amelyhez Lord Mohun tartozott, hasznát vette szolgálatának és egyúttal szerencsésen megszabadult az ilyen gazembertől. Ő, Meredith és Macartney, Marlborough herceg emberei voltak; a két ezredest csak egy évvel ezelőtt vásárolták meg, hogy a toryk vesztére igyanak. Őkegyelmessége most whig volt és hannover-párti és éppen olyan mohón kívánta a háborút, mint maga Eugen herceg. Nem mondom, hogy cinkos volt Hamilton herceg halálában, csak azt mondom, hogy pártja hasznát látta e halálnak és három elvetemedett, véres eszközt találtak a gyilkosság kivitelére.

Amikor Esmond és az esperes elment Kensingtonból s megvitatták ezt a tragédiát és azt is, milyen végzetes arra az ügyre nézve, melyet mindketten szívükön viseltek, — az utcagyerekek már kint voltak nyomtatványaikkal és végig süvöltözték a városon Lord Mohun és Hamilton herceg halálos párbajának teljes, igaz és rettenetes történetét. Az egyik fiú Kensingtonba ment és már kora reggel, amikor Esmond úr arra ment, ott kiabált a téren. Esmond éppen Beatrix ablaka alól kergette el ezt a hírlapárust, az ablak szárnya nyitva volt. A nap sütött, bár november volt, a vásároskocsik Londonba robogtak, a gárda őrséget váltott a palotánál, a munkások dolgukra ballagtak Kensington és a City közti kertekben, a vándor kereskedők és utcai árusok kiáltozásukkal töltötték be a levegőt. A világ ismét dolga után látott, bár hercegek feküdtek holtan és ladyk gyászolták őket és valószínűleg királyok vesztették el esélyeiket. Így múlik el a nap meg az éj,

eljön a holnap és helyünk sem ismer többé bennünket. Esmond arra a futárra gondolt, aki most az északi országúton üget, hogy értesítse a tegnap még csak Arran grófot arról, hogy ma már Hamilton herceg, és arra az ezer tervre, reményre, becsvágyra gondolt, amely néhány órával ezelőtt még ott élt abban a bátor, dobogó szívben, — és most egy maroknyi, tétlen por az egész.

MÉGEGYSZER CASTLEWOODBA LÁTOGATOK

ÍGY HÁT Beatrix nagyravágyó reményei harmadszor is megghiúsultak, úgyhogy igazán azt hihette, valamilyen különleges, rosszakaratú végzet üldözi s éppen akkor csavarja ki elnyert kincsét a kezéből, amikor már azt hihette, hogy az övé, és osztályrészül nem hagy neki egyebet a méregnél és a bánatnál. Bármilyen haragot vagy bánatot érzett is — és félek, hogy az előbbi indulat gyötörte jobban a szívét — senkit sem akart bizalmába vonni, mint ahogy lágyabb természetű emberek cselekednének ilyen bajban; anyja és rokona tudta, hogy megvetné szánalmukat, és ha felajánlanák, csak elmérgeznék azt a kegyetlen sebet, amelyet a sors ejtett rajta. Tudtuk, hogy gögjét rettenetesen megalázta és megbüntette ez a hirtelen csapás: nem volt szüksége a mi oktatásunkra, hogy rámutassunk történetének szomorú tanulságára. Gyöngéd anyja csak imáit, rokona csak hűséges barátságát és türelmét adhatta a boldogtalan, megtört teremtésnek; és Beatrix csak célzásokkal, hónapok múlva elejtett célzásokkal mutatta, hogy megértette néma részvétüket és titkon hálás volt elnézésünkért.

Az udvarnál mindenki azt mondta, hogy volt valami a modorában, ami elijesztette a kárörömet és a részvétet: felállt diadalmukon és szánakozásukon s bátran és nagyszerűen játszotta szerepét ebben a szörnyű tragédiában, úgyhogy akik a legkevésbé szerették, azok is kénytelenek voltak csodálni. Mi pedig, akik megfigyeltük balsorsa után, nem tehattünk egyebet, mint hogy tiszteltük azt a hajthatatlan bátorságot és fenséges nyugalmat, amellyel elviselte.

— Inkább a könnyeit szeretném látni, mint a büszkeségét — mondta anyja, aki ahhoz szokott, hogy másképpen vi-

selje el a bánatot és úgy fogadja, mint isten csapását, tiszteletteljes megadással és szelídséggel. De Beatrix természete elütött gyöngéd szülőjétől, úgy látszott, hogy szembeszáll szenvedésével és leküzdi; azt sem tűrte el, — azt hiszem, még titkon és saját szobájában sem — hogy a megalázás könnyének vagy a kín panaszszavának vallomását sajtolja ki belőle. Barátaim és családunk gyermekei, akik utánam következtek, ti hogyan fogjátok elviselni a ti megpróbáltatásaitokat? Ismerek valakit, aki azért imádkozik, hogy isten inkább szeretetet, mint büszkeséget adjon nektek, és hogy a mindentlátó szem az alázatosság székében találjon benneteket. Nem mintha a gögös lelkeket másképpen szabadna megítélnünk, mint irgalommal. A természet formált némelyeket a becsvágyra és az uralomra, mint ahogy másokat az engedelmességre és a szelíd megadásra. A leopárd is a maga természetét követi, éppen mint a bárány, és a leopárd-törvény szerint cselekszik: nem tehet sem a szépségéről, sem a bátorságáról, sem a kegyetlenségéről, sem egyetlen foltról fénylő bőrén, sem a hódító lélekről, amely hajtja, sem a lövésről, amely leteríti.

A WHIGEK nem alaptalan rémületének idején — attól féltek, hogy a királynő cserben hagyja az ő hannoveri hercegüket, bár eskük és szerződések kötik hozzá, és visszahívja fivérét, akihez a természet és a kötelesség erősebb kötelékei kapcsolták — a savoyai herceg s a whigek pártjának legmerészebb vezetői azon igyekeztek, hogy áthozzák a fiatal cambridge-i herceget, bármit akar is a királynő és bárhogy kiabálnak is tory szolgái, mert úgy érveltek, hogy a választófejedelmnek, mint e királyság peerjének, vérbeli hercegének és a korona örökösének joga van egy ülésre a parlamentben, amelynek tagja, és ahhoz, hogy abban az országban lakjék, amelyet egy napon majd kormányozni fog. Csak a királynőnek és környezetének legerősebb és leghatározottabban kifejezett ellenkezése s a királyi harag fenyegetése — amennyiben kitartanak e terv mellett — gátolta meg végrehajtását.

A mi pártunkon is a legbátrabbak ugyancsak azon voltak, hogy a mi hercegünket is hazahozzuk az országba. Ő a

kétségtelen örökös az isteni jog szerint; a nemzet nagyobb felének, majdnem az egész papságnak, Anglia és Skótország vidéki nemességének érzelmei mellette vannak, teljesen ártatlan a bűnben, amelyért apja bűnhődött, bátor, fiatal, szép és szerencsétlen, — van-e Angliában olyasvalaki, aki bántani merné a herceget, ha közénk jönne és a brit nagylelkűségre, vendégszeretetre és becsületre bízna magát? Ha mint hódító jönne, francia hadsereg élén, minden bátor angol életre-halálra ellenállna neki és visszaűzné a partokra, melyekről elindult; de a herceget egyedül, csak jogával felfegyverezve, csak népe hűségében bízva — így érvelt sok barátja — bizonyosan szívesen látnák, vagy legalábbis biztonságban lenne közöttünk. Nővére, a királynő, s alattvalói, a nép sohasem tudnának kezet emelni ellene. De a királynő természetből félénk volt és egymást követő minisztereinek megvolt a maguk titkos oka a határozatlanságra. A merészebb és becsületesebb férfiakat, akik szívükön viselték a fényes, fiatal száműzött ügyét, semmiféle önző érdek cselszövése nem akadályozta meg abban, hogy azt cselekedjék, amit jogosnak láttak, és ha csupán mint angol ember jön, hajlandók voltak mindenüket kockára tenni, hogy Angliában üdvözljék és megvédjék.

St. John és Harley nem fukarkodott a kedves szavakkal a herceg híveinek irányában és végnélküli ígéreteket tettek jövődó támogatásukra, de nem adhattak egyebet célzásoknál és ígéreteknél, már pedig a herceg néhány barátja merészebb, hatásosabb és nyíltabb rendszabályokat kívánt. Egy részükkel, — akik közül néhány még most is él, és Esmond úrnak nincs joga megemlíteni nevüket — szorosabb kapcsolatba került egy évvel Hamilton herceg szerencsétlen halála után, amely a királyi herceget megfosztotta legbátrabb szövetségétől ebben az országban. Atterbury esperes egyike volt azoknak a barátoknak, akiket Esmond megemlíthet, minthogy a derék püspököt most már nem fenyegetheti sem száműzés, sem üldözés, — neki és még egy-két embernek az ezredes feltárta saját tervét, amely, ha a herceg részéről egy kis elszántság támogatja, csalhatatlanul meghozta volna legkedvesebb kívánságaik teljesülését.

A FIATAL Castlewood gróf nem jött át Angliába nagykorúságának megünneplésére és most már néhány éve távol élt az országtól. Abban az évben, amikor nővére férjhezmenni készült és Hamilton herceg meghalt, mylordot felesége lebetegedése kötötte Brüsszelbe. A szegény Clotilda nem tudta elviselni, hogy férjét ne lássa, talán nem bízott meg a fiatal semmirekellőben, ha az egyszer elszabadul a szoknyája mellől, s ezért ott tartotta maga mellett, hogy dajkálja a kisbabát és sörös-fűszeres aludttejet keverjen az öregeknek. Szegény Beatrix sokat nevetett azon, hogy Franket papucs alatt tartják; anyja meg akarta látogatni Clotildát, amikor eljött az ideje, de Frank anyósa már úgyis ott volt és addigra megkezdődött már szegény Beatrix kiházásítása. Néhány hónappal a Hyde Park-i rettenetes szerencsétlenség után úrnőm és lánya visszavonult Castlewoodba és azt remélték, hogy mylord is nemsokára csatlakozik hozzájuk. De az igazat megvallva, csöndes háztartásuk nem igen volt Frank ínyére; első hadjárata után csak egyszer lehetett rávenni arra, hogy Walcote-ba jöjjön, s a fiatal kópé akkor is idejének nagyobb részét töltötte Londonban, ahol nem jelent meg az udvarnál vagy nyilvános helyeken saját neve és rangja alatt, de a színházakat, bordélyokat és a legrosszabb társaságokat látogatta, mégpedig Esmond kapitány néven — ártatlan rokonát ezzel több mint egy zúrzavarba keverte — és így a legkülönbözőbb jogcímeken és mindenfajta élvezetek hajhászása közben mindaddig, amíg a házasság törvényes örömeibe nem merült, Frank Castlewood távol tartózkodott hazájától, és senki sem ismerte, kivéve a hadseregbeli úriemberek, akikkel idegenben szolgált. Hosszú távolléte sok fájdalmat okozott anyja gyöngéd szívének. Henry Esmond nem tehetett egyebet, mint hogy lecsillapítsa úrnője természetes aggodalmait és mentségeket találjon rokona könnyelműségére.

1713 őszén Lord Castlewood arra gondolt, hogy hazatér. Első gyereke lány lett; Clotilda készült, hogy egy másodikkal örvendeztesse meg őlordságát s a jámbor ifjú úgy gondolta, hogy ha feleségét hazahozza ősei otthonába és castlewoodi Szent Fülöphöz imádkozik, és még más effélékkel arra bírhatja az eget, hogy ezúttal áldja meg egy fiúval, akit nagy gondban várt a reményteljes mama.

A régóta tárgyalt békét végül megkötötték ez év márciusának végén, és Franciaország megnyílt előttünk. Éppen amikor Frank szegény anyja mindent készenlétbe helyezett Lord Castlewood fogadására és türelmetlenül várta fiát, — a kedves hölgy Esmond ezredes híradása révén csalódott várakozásában és kénytelen volt megint egyszer elhalasztani szívének dédelgetett reményeit.

Esmond lovon indult Castlewoodba. Majdnem tizennégy éve nem látta ódon szürke tornyait és emlékezetes erdeit, azóta, hogy kilovagolt onnan mylorddal, és úrnője s mellette a kisgyerekek búcsút intettek. Mintha egész korszakok múltak volna el azóta, a tettek és szenvedélyek, a gondok, szerelmek, remények, szerencsétlenségek évei! A gyerekek felnőttek azóta, és megvolt már a saját történetük. Ami Esmondot illeti, ő százévesnek érezte magát, csak drága úrnője látszott változatlanul; éppen olyan volt, éppen úgy üdvözölte, mint hajdan. Az udvarban a kút csobogta meghitt zenéjét, a régi előcsarnokban ott állt a régi bútorzat, a faragott székek, amelyben az elhunyt lord üldögélt; még a kancsó is, amelyből ivott. Esmond úrnője tudta, hogy az ezredes abban a kis szobában szeretne aludni, amelyben azelőtt lakott, elő is készítette neki és sárga violákat, illatos füveket helyezett a szomszéd kamrába, a káplán szobájába.

Esmond úr a nem férfiatlan felindulás könnyei között, az élet és a halál, a jó és a rossz sors félelmetes osztójához intézett áhítatos imákkal töltötte ennek az első éjszakájának egy részét Castlewoodban, órákon át feküdt ébren és hallgatta a jól ismert óraütéseket és visszatekintett — mint minden férfi tenné, ha gyerekkori otthonát látogatja meg újra — az idő nagy tengerére, és látta magát ama túlsó parton, szomorú, mélabús kisfiút, akkor még élő lordjával, drága úrnőjével, aki maga is mintha kislány lett volna, körülötte játszó gyermekeivel. Évekkel azelőtt — amikor kamaszkorában ugyanezen az ágyon feküdt, úrnője megáldotta őt és lovagjának nevezte — fogadalmat tett, hogy hűséges marad hozzá és sohasem hagyja el drága szolgálatát. Megtartotta-e ezt a gyöngéd, fiús ígését? Meg, az ég a tanúja. Igen, áldassék érte isten! Övé volt élete, vére, vagyona, neve, egész szíve, azóta mindig az övé és gyerekeié. Egész éjszaka visszaálmolta gyerekkorát, fel-felébredve álmából, s félig-meddig azt kép-

zelte, hogy hallja, amint Holt atya szólítja őt a szomszéd szobából s ki- és bejár azon a rejtelmes ablakon.

Esmond virradat előtt felkelt, átment a szomszéd szobába, melynek levegője nehéz volt a sárga violák illatától, benézett a szelölőbe, ahol az iratokat elégették, a régi szekrényekbe, melyekben Holt könyveit és iratait őrizték s kipróbálta a rúgót, hogy vajjon működik-e még az ablak szerkezete. A rúgót évek óta nem érintették, de végül is engedett és az ablak egész szerkezete alásüllyedt. Felemelte és visszahelyezte a keretébe: senki sem járt át erre, amióta Holt használta tizenhat évvel azelőtt.

Esmond visszaemlékezett rá, hogy szegény ura élete utolsó napján azt mondta, Holt úgy szokott ki-bejárni a házban, mint egy szellem, és tudja, hogy a páter szereti ezeket a rejtelmeket, gyakorolja ezeket a titkos álöltözékeket, megjelenéseket és eltűnéseket: növendéke mindig gyanította, hogy a szellem ezen az úton jött és ment. Esmond ismét bezárta a rezeszt, amikor a hajnal megjelent Castlewood falva fölött, hallhatta a kovácműhely csattogását túlhan a fák közül, a réten keresztül, a patakon át, amely fölött még ott szunnyadt a köd.

Esmond azután kinyitotta azt a hosszú, rejtett faliszekrényt a kandalló fölött, amelyben elfért volna egy ember is — Holt úr különféle titkos holmijait szokta benne tartani. A két kard, melyre olyan jól emlékezett kisfiú korából, még mindig ott volt, Esmond sajátságos és kíváncsi felindulással kivette és megtörülgette. Volt ott egy köteg papír is, kétségkívül Holt hagyta ott utolsó látogatásakor, még a gróf úr életében, éppen azon a napon, amikor a papot elfogták és Hexham Castle-ba vitték. Esmond felbontotta az iratcsomagot, összeesküvési adatokat talált benne Vilmos király idejéből, ott volt Charnock és Perkins, Sir John Fenwick és Sir John Friend, Roockwood és Lodwick, Montgomery és Ailesbury, Clarendon és Yarmouth lordok neve, akik mind belekeveredtek a bitorló ellen szőtt összeesküvésekbe, volt ott egy levél Berwick hercegtől, sőt a St. Germain-i királytól is, aki felajánlotta hűséges és szeretett hívének, Francis Castlewood grófnak az Esmond gróf és márkí címet, amelyet uralkodása negyedik évében egy okirattal Thomas Castlewood grófra és

vérszerinti fiúörökösére ruházott, de nemlétében a rang és méltóság az említett Francisre száll.

És ott volt az az irat, amelyről mylord elmondta, hogy Holt megmutatta neki éppen letartóztatása napján azzal, hogy egy hét múlva visszajön a válaszáért. Gyorsan visszaraktam ezeket a papirokat a rejtékbe, ahonnan kivettem, mert megzavart az olvasásban egy könnyű ujj kocogtatása a szobaajtó karikáján: az én kedves úrnőm volt, arcán a szeretet és öröm üdvözlétével. Kétségkívül ő is ébren töltötte az éjszakát, de egyikünk sem kérdezte meg a másiktól, hogyan múltak el ezek az órák. Vannak dolgok, amiket megsejtünk, ha nem is beszélünk róluk és olyasmiről is tudunk, amit sohasem láthattunk. Ez a drága hölgy elmondta nekem, hogy mindakétszer megérezte, melyik napon sebesültem meg. Ki tudná megmondani, milyen messze hat a rokonszenv és milyen igaz jó tud lenni a szeretet?

— Benéztem a szobájába, — mindössze ennyit mondott — az ágy, a régi kis ágy üres volt: tudtam, hogy itt találok.

S gyöngéd és remegő pirulással, szemében áldással, a kedves lény megcsókolta Esmondot.

Kéz a kézben mentek ki a szobából, át az öreg udvaron, ki a terrászra, ahol a fű harmattól csillogott, fölöttük a zöld lombok között a piruló, hajnali ég alatt a madarak zengték gyönyörű kardalukat. Milyen jól emlékeztek mindenre! Kelet felé a kastély sötétlő, ősi tornyai és tetői, bíbor árnyak a zöld halmokon, a napóra régies feliratai és faragásai, az erdőkoszorúzza hegyek, a búzamezőktől vidáman sárguló szép síkság, a dombokról gyöngyözve rohant le a patak és fényes csíkban futott keresztül a síkon — mindez ott volt szemünk előtt, ifjúságunk ezer szép emlékével, szép és szomorú emlékekkel, de ezek éppen olyan valóságosak és elevenek voltak lelkünkben, mint az a gyönyörű és mindig emlékezetes látvány, amelyet szemünk még egyszer megpillantott. Semmit sem felejtünk! Az emlékezet elalszik, de aztán felébred, és gyakran gondolkodik rá, hogyan lesz az, amikor a halál utolsó álma után a *réveillé** örökre felébreszt bennünket, s az öntudat egy vilanására visszatér a múlt, akár az életre támasztott lélek.

* Ébresztő.

A ház népe mélyen aludt még, — június volt, a hajnal éppen hogy feltűnt az égen — s így Esmondnak alkalmja volt feltárni úrnője előtt az ügyet, amelyet tervezett s azt a szerepet, melyet Franknek kellett benne játszania. Tudta, hogy teljesen megbízhatik myladyben s hogy a kedves lélek inkább meghalna, mintsem elárulja, így hát arra kérte, őrizze meg a titkot, amit úrnője elé tárt, aki most is olyan makacs kis királypárti volt, mint senki az országban, s Esmond bizonyos lehetett benne, hogy minden terve számíthat tetszésére és rokonszenvére. Az ő részrehajló ítélete sohasem ismert még ilyen dicsőséges tervet, sem pedig ilyen hűséges lovagot a végrehajtására. Megbeszélésük közben eltelhetett egy vagy két óra. Beatrix éppen akkor lépett ki hozzájuk, amikor beszélgetésüket befejezték, szép magas alakja feketébe öltözött, — minden fitogtatás nélkül gyászruhát hordott a múlt évi szerencsétlenség óta — átlebegett a zöld terrászon, alakjának árnya előtte suhant a fűvön.

Mosolyogva, mélyen meghajolt előttünk és „a fiataloknak” nevezett bennünket. Öregebb, sápadtabb és méltóságteljesebb volt, mint egy évvel azelőtt: kettejük közül az anyja hatott fiatalabbnak.

Lady Castlewood elmondta Esmondnak, hogy Beatrix soha nem beszélt bánatáról, nem is célzott rá, kivéve egy-két nyugodt szóval, reményeinek halálára.

Amikor Beatrix visszajött Castlewoodba, meglátogatott minden kunyhót, minden beteget. Iskolát alapított a gyerekeknek, néhányukat maga tanította énekelni. Volt egy szép, régi orgonánk a castlewoodi templomban, Beatrix csodálatosan játszott rajta, úgyhogy zenélésének sok mérföldnyi körzetben híre ment a vidéken, és sok ember jött azért is, hogy lássa a szép orgonistát és azért is, hogy hallja a játékát. Tusher lelkész és felesége a paplakban rendezkedtek be, de az asszony nem ajándékozta meg gyerekekkel, akiket Tom szembeállíthatott volna ellenségeivel. De a derék Tom gondot fordított rá, hogy ne legyen sok ellensége: nagy karimás kalapját mindenki előtt levette. Nem fukarkodott bókokkal és hajlongásokkal. Esmonddal szemben úgy viselkedett, mintha az ezredes legalábbis vezérlő tábornok lett volna, aznap, vásárnap lévén, a kastélyban ebédelt és alig lehetett rávenni, hogy vegyen a puddingból is. Sajnálkozott mylord áttérésén,

de azért alázatosan ivott az egészségére és már egy órával az istentisztelet előtt majdnem elaltatta az ezredest egy hosszú, tudós, épületes prédikációval.

Esmond csak két napra látogatott haza, tervbevett ügye elszólította onnan és el az országból. Mielőtt távozott, még egyszer beszélt Beatrix-szal, mégpedig Beatrix hívatta őt ki a hosszú, faliszőnyeges szobából, ahol Esmond és úrnője együtt ült, egészen úgy, mint a régi időkben; behívatta a szomszédos szobába, amely valaha Isabel grófnő hálószobája volt; Esmond még maga előtt látta az öreg hölgyet, amint hálófőkötőjében ott ült az ágyban aznap, amikor a testőrcsapat érte jött. Most Anglia legszebb asszonya aludt abban az ágyban, melynek nagy damaszt függőyei alig fakultak, amióta Esmond utoljára látta őket.

Itt állt Beatrix fekete ruhájában, kezében egy dobozzal, ugyanazzal, amelyet Esmond adott neki esküvője előtt, rányomva a címer, amelyet a csalódott lány sohasem hordhatott, benne Esmond nagynénjének, az özvegy grófnőnek gyémánt-hagyatéka.

— Legjobb, ha magával viszi ezeket, Harry, — mondta — nekem nincs többé szükségem gyémántokra.

A felindulás legkisebb jele sem érződött nyugodt, halk hangján. A fekete bőrtokot kinyújtva tartotta csöppet sem remegő szép kezével. Esmond látta karján azt a fekete bársony szalagot, a herceg miniatűr zománc képével, melyet el este előtt három nappal adott menyasszonyának.

Esmond azt mondta, hogy a kövek már nem az övéi, és igyekezett a felajánlott visszaadást egy nevetéssel elütni: — Mire jó ez nekem? — kérdezte. — Eugen hercegnek nem sokat használ a gyémántkarika a kalapja mellett, és az én sárga arcom sem lenne tőle csinosabb.

— Majd a feleségének adja őket, bátyám — mondta Beatrix. — A feleségének szép bőre lesz és szép alakja.

— Beatrix, — tört ki Esmond, mert a régi tűz néha még most is fellángolt benne — nem akarja ezt az ékszert az esküvőjén viselni? Egyszer azt súgta nekem, hogy nem ismert addig; most már jobban ismer, tudja mire vágytam, miért sóhajtoztam, miről mondtam le tíz év alatt.

— Árat kíván az állhatatosságáért, mylord! — mondta

Beatrix. — Ilyen *preux chevalier** azt akarja, hogy megfizessék! Fúj, bátyám!

— És ha — mondta ki Esmond — ha olyasmit teszek, ami szívének vágya; olyasmit, ami méltó hozzám és magához; olyasmit, ami nevet szerez nekem és magára ruházhatnám... elfogadná? Azt mondta, valaha volt eshetőségem... most már lehetetlen visszaidézni? Ne rázza a fejét, hanem hallgasson meg; csak annyit mondjon, hogy egy év múlva meghallgat. Ha visszajövök magához és hírnévvel jövök vissza, kielégíti? Ha megteszem azt, amit legjobban kíván... amit legjobban kívánt az, aki meghalt... meglágyítja-e?

— Mi az, Henry? — kérdezte felragyogó arccal. — Mire céloz?

— Ne kérdezze, — mondta Esmond — várjon és adjon nekem időt; ha visszahozom azt, amire vágyakozik, amiért ezerszer hallottam magát imádkozni, nem jutalmazza meg azt, aki megtette ezt a szolgálatot? Tegye el, tartsa meg ezt az ékszert, ne az én házasságomra, ne az én esküvőmre, ne is a magáéra, hanem, esküszöm, amennyiben ez emberen múlik, eljön az a nap, amikor ünnep lesz a házukban és maga büszke lesz, hogy viselheti ezeket. Most nem mondok többet, ne felejtse el e szavakat és zárja el azt a dobozt addig a napig, amíg majd emlékeztetem magát e szavakra is, az ékszerekre is. Csak annyit kérek magától, várjon és emlékezzék.

— Elmegy az országból? — kérdezte Beatrix izgatottan.

— El, holnap — felelte Esmond.

— Lotharingiába, bátyám! — mondta Beatrix és Esmond karjára helyezte azt a kezét, amelyen a herceg karperecét hordta. — Várjon, Harry! — folytatta olyan hangon, amelyben több volt a csüggedés, mint amennyit Beatrix elárulni szokott. — Hallgassa meg utolsó szavaimat. Szeretem magát. Csodálom magát... ki ne csodálná, ha ismeri, azt a szeretetet, amellyel mindnyájunkhoz viseltetett? De azt hiszem, nekem nincs szívem, legalábbis még nem ismertem olyan férfit, aki hozzáfért volna, mert ha megtaláltam volna ezt a férfit, követtem volna rongyokban, ha közkatoná lett volna, vagy tengerre, mint azok a kalózok, akikről gyerekkorunkban felolvasott nekünk. Mindent megtennék ilyen férfiért, min-

* Hős lovag.

dent elviselnék érte, de még nem találtam ilyet. Maga mindig túlságosan rabszolga volt ahhoz, hogy elnyerje a szívemet, még a herceg sem tudott parancsolni neki. Nem lettem volna boldog, ha feleségül mentem volna hozzá. Ezt tudtam már három hónappal az eljegyzésünk után... és túlságosan hiú voltam ahhoz, hogy felbontsam. Ó, Harry, csak egyszer-kétszer sírtam a halála óta, és nem őerte, hanem csak a düh könnyeit, amiért nem tudtam szomorkodni utána. Megijedtem, amikor észrevettem, hogy örülök a halálának, és ha magával jártam volna jegyben, a szolgaságnak ugyanaz az érzése fogott volna el, ugyanaz a vágy a menekülésre. Mindketten boldogtalanok lettünk volna, és leginkább maga, aki éppen olyan féltékeny, mint a herceg volt. Igyekeztem szeretni őt, igazán igyekeztem: örömet tettettem, amikor jött, figyelemmel hallgattam rá, amikor mellettem volt és próbáltam a feleség szerepét, mert azt gondoltam, életem hátralevő részében ezt a szerepet kell játszanom. De egy félóra ebből az előzékenységből kifárasztott... mi lett volna egy egész életen át? Gondolataim máshol jártak, amikor beszélt és arra gondoltam: „Ó, bár eleresztené a kezemet ez az ember és felállna a lábam elől!” Ismertem nagy és nemes tulajdonságait, ezerszer nagyobb és nemesebb volt nálam, és magánál is, bátyám, én mondom, milliószer és milliószer különb. De nem ezért választottam őt. Azért választottam, hogy nagy rangom legyen a világban, és ezt a rangot elvesztettem. Elvesztettem, és nem a herceget sajnálom... és miközben gyöngéd esküit és tüzes szavait hallgattam, ezerszer is arra gondoltam: „Ó, ha ezé a férfié leszek, és találkozom *azzal* a másikkal, ezt gyűlölöm és elhagyom majd!” Én nem vagyok jó, Harry: az anyám szelíd és jó, mint egy angyal. Nem is tudom, hogyan lehetett ilyen gyereke. Ő gyöngé és mégis inkább meghalna, mintsem rosszat tegyen; én erősebb vagyok nála, mégis rosszat cselekszem, dachból. Én nem törődöm azzal, amit a papok mondanak egyhangú prédikációikban: láttam őket az udvarnál és éppen olyan aljasak és hitványak voltak, mint a legalantasabb nők az udvarnál. Ó, belefáradtam, beleuntam a világba! Csak egy dologra várok és ha az megtörtént, áttérek Frank vallására és a maga szegény anyjáéra s kolostorba vonulok és éppen úgy végzem be életemet, mint ő. Viselhetem-e akkor a gyémántjaimat? Azt mondják, az apácák

legszebb ékszereiket viselik azon a napon, mikor felveszik a fátyolt. Elteszem őket, ahogy maga mondta. Isten vele, bátyám: mama a szomszéd szobában jár fel-alá és azon töri kis fejét, mit is beszélünk egymással. Féltékeny: minden nő féltékeny. Néha azt hiszem, ez az egyetlen nőies tulajdonságom.

— Isten vele, isten vele, bátyám, — fivéri jogának elismerésül arcát nyujtotta neki. Ez az arc olyan hideg volt, mint a márvány.

Amikor Esmond visszatért a szobába, úrnője nem árulta el a féltékenység jeleit. Arra iskolázta magát, hogy teljesen kifürkészhetetlen legyen, akkor is, ha haragszik. Sok egyéb asszonyi tulajdonsága között megvolt benne az is, hogy tökéletesen tudott színlelni.

Esmond ellovagolt Castlewoodból, hogy megkísérelje végrehajtani a feladatot, melyre kötelezte magát, és belebuk-jék, vagy kitartson mellette; az igazat megvallva, olyan lelki-állapotban volt, hogy mohón kívánczozott valamilyen külső izgalomra, ami ellensúlyozza belülről támadó, felőrlő betegségét.

Nyolcadik fejezet

*FRANCIAORSZÁGBA UTAZOM ÉS HAZAHOZOK
EGY ARCKÉPET, RIGAUD FESTMÉNYÉT*

ESMOND ÚR úgy gondolta, nem helyénvaló búcsút vennie az udvartól, sem közölnie mindenkivel a Pall Mallen és a kávéházakban, hogy elhagyni szándékszik Angliát: a lehető legtitkosabb módon akart elutazni. Francia névre szóló útlevelet szerzett magának, Atterbury doktor útján, aki ezt magára vállalta, és úgy szerezte meg az aláírást Lord Bolingbroke irodájából, hogy nem is kellett személyesen a miniszterhez fordulnia. Lockwoodot, hűséges szolgáját, Esmond magával vitte Castlewoodba és ott is hagyta; Londonból való távozta előtt pedig azt mondta, hogy beteg és Hampshire-be megy vidéki levegőre s így olyan rejtve utazott el, ahogyan ügye megkívánta.

Minthogy Frank Castlewood segítsége nélkülözhetetlen volt Esmond úr tervéhez, először Brüsszelbe látogatott — Antwerpenen át, ahol Marlborough herceg élt száműzetésben — és ott meg is találta a kedves Benedictust, — ezt a nevet nyerte a keresztségekben — az ifjú férjet, akinek, úgy látszott, meglehetősen elment a kedve a házasság láncaitól és terhére voltak már Clotilda kitartó ölelései, amelyekkel a nyakán csüngött. Esmond ezredest nem mutatták be Clotildának, csak Monsieur Simont, egy urat a királyi testőrségből — Esmondnak eszébe jutott egy ilyen nevű úr, annak a derék írásművésznek az ezredéből, akit a malplaquet-i csata után látott akkor, amikor először pillantotta meg a fiatal királyt — és nemcsak Castlewood grófnénak, született Wertheim grófnénak mutatták be Monsieur Simont, hanem a számos grófnak, Lady Clotilda magastermetű fivéreinek, apjának, a kamarás-

nak és felesége ömértóságának, Frank anyósának — jól megtermett, magas, méltóságteljes személyiség volt, már ahogy illet is valakihez, aki anyja annak a gránátos csapatnak, amit harcias fiai képeztek. Az egész család Brüsszel közelében lakott egy kis kastélyban, amelyet Frank fizetett; az ő lovain lovagoltak, az ő borát itták és kényelmesen éltek a szegény fiú költségén.

Esmond úr még mindig tökéletesen és folyékonyan beszélt franciául, voltaképpen anyanyelvén, és ha e család — mely flamand kiejtéssel beszélt franciául — fel is fedezett valamilyen pontatlanságot Simon úr hangsúlyozásában, ezt annak tulajdonították, hogy sokáig tartózkodott Angliában és ott is házasodott meg, miután foglyul ejtették a blenheimi csatában. Történetének minden részlete egybevágott, és el is hitte mindenki, kivéve persze a derék Franket, aki el volt bűvölve rokonának cselszövésétől, amint megismerte, valójában mindig szeretetteljes hűséggel csodálta Esmond ezredest és azt gondolta, hogy unokabátyja a legbölcsebb és legjobb unokabátya és férfi az egész világon. Frank szívvel-lélekkel csatlakozott a tervhez, amely annál jobban tetszett neki, mert magával szólította Párizsba, messze sógoraitól, apósától, anyósától, akiknek szeretete meglehetősen terhére volt.

Castlewood, mint már említettem, ugyanabban az évben született, mint a walesi herceg, s modora, magassága, arca nem kis mértékben hasonlított a herceghez, és különösen, amióta az említett alkalommal látta Chevalier de St. Georgeot s kellő büszkeséggel töltötte el ez a hasonlóság ilyen kiváló személyiséghez, ezt a hasonlóságot minden tőle telhető eszközzel fokozni igyekezett: világosbarna parókát viselt, mint a herceg, szalagjaiban, fodraiban is a herceg színét viselte.

Valójában erre a hasonlóságra alapozta Esmond úr a maga tervét és miután biztosította magát Frank titoktartásáról és lelkesedéséről, otthagytá őt, hogy folytassa utazását és meglátogassa a többi személyiséget, akitől tervének sikere függött. Simon úr legközelebb Barba utazott, Lotharingiába, ahová mint kereskedő érkezett meg, egy tétel finom posztóval, értékes malines-i csipkéekkel és levelekkel ottani üzletfeléhez.

Akarják-e tudni, hogy egy herceg, akit szerencsétlensége hősiessé tett s olyan királyok sorától származott, akiknek csa-

ládja, úgylátszik, éppoly balvégzetű volt, mint a hajdani Atridák — akarják-e tudni, mivel foglalkozott éppen, amikor a veszélyeken és nehézségeken keresztülvergődő követ legelőször meglátta? A fiatal király éppen teniszezett flanell ujjasban a kíséretében lévő úriemberekkel, nagyokat kiáltott egy-egy ütés után és úgy káromkodott, mint legutolsó alattvalója. Másodszor pedig úgy látta meg Esmond úr, amikor Monsieur Simon egy csomag csipkét hozott Oglethorpe kisasszonynak: ez volt mintegy az előszobája ebben az időben a hercegnek, az ő nemtelen ajtaján voltak kénytelenek kopogni azok az emberek, akik bebecsáttatást kértek őfelségéhez. Az engedélyt elnyerve a követ együtt találta a királyt és szeretőjét: a szerelmes pár kártyaasztal mellett ült, őfelsége kissé mámorosan. Jobban érdekelte három ütőkártya, mint három királyság, és féltucat pohár ratafia-likőr elfeledtette vele minden bánatát és veszteségét, apja koronáját és nagyapja fejét.

Esmond úr ekkor nem tárta fel titkát a herceg előtt. Őfelsége aligha volt olyan állapotban, hogy meghallgassa, sőt Esmond kételkedett benne, hogy egy király, aki ilyen sokat iszik, egyáltalában képes-e titkot tartani italtól elhomályosult fejében s hogy ennyire remegő kéz elég erős-e ahhoz, hogy megragadjon egy koronát. De végülis, miután megbeszélte a herceg tanácsadóival, — akik között sok tisztességes és hűséges úriember is akadt — Esmond tervét, a király és pillanatnyi felséges királynője, Oglethorpe kisasszony elé terjesztették megtanácskozásra. A hercegnek meglehetősen tetszett a kitervelt cselfogás: könnyed volt és merész és megfelelt az ő féktelen vidámságának, eleven, ifjú szellemének. Másnap reggel, miután kialudta a bort, nagyon vidám, élénk és kellemes volt. Modorában rendkívül huncut báj és egyszerű jóság volt és, hogy igazságot szolgáltatassunk neki, az Oglethorpe-i felség jó, éleseszű, elszánt, helyes ítéletű nő volt: sok jó tanácsot adott a hercegnek, aki túl gyöngé volt ahhoz, hogy kövesse e tanácsokat, és olyan hűséggel szerette, amit a herceg tökéletes királyi hálátlansággal viszonzott.

Mivel megvoltak a maga rossz sejtelmek arra az esetre, ha tervét valaha is végrehajtják, és feltámadtak benne szokásos kételyei arra nézve, vajjon jótéteményt gyakorol-e hazájával, ha egy részeg fiatal uralkodót hoz oda vissza, — Esmond ezredes búcsúkihallgatáson jelentkezett és a csöndes Monsieur

Simon elutazott. Egyébként a bari fiatalember mindenesetre ért annyit, mint az idősebb hannoveri trónkövetelő, és legrosszabb esetben is egy angollal legalább úgy el tudnak bántani, mint egy némettel. Monsieur Simon végigügette a hosszú utat Nancytól Párizsig és ezt a híres várost olyan lopva látta meg, mint egy kém, ami valójában volt is; ezt a várost, amelyben bizonyosan több pompa és nyomor, több rongy és több csipke, több szenny és több csillogás halmozódott fel, mint a világ bármely fővárosában. Itt érintkezésbe lépett a király legjobb barátjával, féltestvérével, a híres Berwick herceggel: Esmond felismerte benne azt az idegent, aki húsz évvel ezelőtt Castlewoodba látogatott. Őkegyelmessége egészen nyílt lett irányában, amint megtudta, hogy Esmond úr Webb vitéz ezredéből való, mert ez az ezred valaha őkegyelmességéé volt. Valójában ő volt a Stuart-ügy kardja és pajzsa és címerén nem volt más folt, mint az, amit Marlborough nővére hagyott rajta. Ha Berwick lett volna apjának örököse, bizonyos, hogy Harmadik Jakab elfoglalta volna az angol trónt. Tudott merni, tűrni, harcolni, szólni, hallgatni. Talán nem volt meg benne az a tűz és tehetség, amit megtalálhatunk néha alacsonyabbrangú emberekben is, de ezeket kivéve, megvoltak benne egy vezér legjobb tulajdonságai. Őkegyelmessége ismerte Esmond apját és történetét és olymódon célzott erre a történetre, hogy az ezredes azt gondolta: ismeri e történet részleteit is. De Esmond nem kívánt erről tárgyalni, és a herceg sem noszogatta. Esmond úr azt mondta, hogy kétségkívül ő is a nevéhez jut, ha majd nála nagyobb emberek hozzájutnak a magukéhoz.

Esmondot megerősítette valami abban a véleményében, hogy Berwick herceg ismeri az ügyét: amikor az ezredes tiszteletét tette St. Germain-ben, a felséges asszony egyszer márkinak szólította. Esmond átadta a királynőnek keresztlánya tiszteletteljes üdvözlését, valamint azét a hölgyét is, akivel őfelsége szerencsésebb napjaiban barátságot kötött. A királynő jól emlékezett Rachel Esmondra, hallott Lord Castlewood áttéréséről és ebben az épületes tényben az ég különös kegyét látta. Arról is tudott, hogy a családból többen is az egyetlen igaz egyházhoz tartoztak: — Az ön apja és anyja, márkai úr — mondta őfelsége, és ez volt az egyetlen alkalom, mikor ezt a megszólítást használta. Monsieur Simon mélyen meghajolt és azt mondta, szülői helyett más szülőket talált,

akik más vallásra tanították, de ezeknek is csak egy királyuk van, mire őfelsége kegyes volt megajándékozni egy éremmel, melyet a pápa megszentelt s amely nagyon hatásosnak bizonyult az Esmondéhoz hasonló esetekben, és megígérte, hogy imádkozni fog az ő és családja megtéréséért — ezt kétségkívül meg is tette ez a jámbor hölgy, bár Esmond ezredes kénytelen bevallani, hogy huszonkét év óta a jelen pillanatig sem az éremnek, sem az imáknak legcsekélyebb hatásuk sem volt vallásos meggyőződésére.

Ami a versailles-i ragyogást illeti, Monsieur Simon, a kereskedő csak mint szerény és távoli néző szemlélte, csak egyszer látta az öreg királyt, amint éppen pontyait etette, és nem kérte bemutatását őfelsége udvaránál.

Eközben Castlewood gróf is megérkezett Párizsba, ahol, mint a londoni lapok azonnal hírül adták, őladysége fiúörököszt hozott világra. Egészségi állapota utána még sokáig kényes volt és az orvosok megtiltották neki az utazást, egyébként azt is mindenki tudta, hogy Castlewood gróf vissza szándékszik térni Angliába és letelepedni saját birtokán.

Mialatt Párizsban tartózkodott, Lord Castlewood elkészítette arcképét Monsieur Rigaud-val, a híres francia festővel és ajándékba küldte anyjának Londonba; ezt a művet Monsieur Simon magával is vitte, amikor visszatért a fővárosba, ahová 1714 májusában érkezett s nem sokkal utána Lady Castlewood és lánya, valamint rokonuk, Esmond ezredes, akik mindeközben Castlewoodban tartózkodtak, szintén visszatértek Londonba; őladysége elfoglalta kensingtoni házáat, Esmond úr visszatért knightsbridge-i lakásába, közel a városhoz, s megint megjelent minden nyilvános helyen, mert egészségének nagyon jól tett hosszú vidéki tartózkodása.

Mylord arcképét szép arany keretben díszhelyre akasztották őladysége fogadószobájában. A kép őlordságát vörös testőrszázadosi egyenruhájában ábrázolta, világosbarna parókában, kabátja alatt mellvérttel, kék szalaggal és brüsszeli csipkegallérral. Őladysége sok barátjának rendkívüli módon tetszett a kép és tódultak, hogy megláthassák; Atterbury püspök, Lesly úr, a jó öreg Collier úr és többen az egyházi rendből elgyönyörködtek az arckép kivitelében, sok előkelő ember vizsgálta meg és dicsérte, de be kell vallanom, hogy Tusher doktor véletlenül éppen Londonba érkezett és meglátta a ké-

pet — rendszerint függöny fődte, de aznap Beatrix kisasszony éppen nézegette, amikor a doktor belépett — s a castlewoodi lelkész azt erősítgette, hogy semmi hasonlóságot nem lát a képmás és egykori növendéke között, kivéve talán valami keveset áll a parókája körül, de mi mindnyájan meggyőztük arról, hogy öt éve vagy talán még régebben nem látta Franket, hogy a szépművészetekhez annyit ért, mint egy földműves és bizonyosan csalódik; s úgy küldtük haza, hogy biztosítottuk a kép rendkívüli hasonlóságáról.

Ami Lord Bolingbroke-ot illeti, aki őladységét alkalomadtán megtisztelte látogatásával — amikor Esmond ezredes megmutatta neki a képet, nevetésbe tört ki és megkérdezte, mi az ördögöt akar ezzel. Esmond nyíltan bevallotta, hogy az arckép nem Castlewood grófot ábrázolja, becsületszávára megígértette a miniszterrel, hogy megőrzi a titkot; megmondta, hogy a ház hölgyei lelkes jakobiták, amint az közismert róluk, és bevallotta, hogy a festmény St. George lovag arcképe.

Az igazság az, hogy Simon úr, amikor egy napon Monsieur Rigaud-nál Lord Castlewoodra várakozott, miközben őlordsága modelt ült a képéhez, úgy tett, mintha el lenne ragadtatva egy képtől, amely a lovagot ábrázolta, de csak a feje volt kész, és megvásárolta ezt a művet a festőtől száz aranyért. A művész azt mondta, hogy Oglethorpe kisasszonynak, a herceg szeretőjének készül, de ez a fiatal hölgy elhagyta Párizst és e művet a művész nyakán hagyta; Esmond ezredes, alias Monsieur Simon aztán hazavitte ezt a festményt s amikor a lord arcképe megérkezett, lemásolta róla az egyenruhát és egyéb kellékeket, hogy kitöltse vele Rigaud befejezetlen vásznát; az ezredes ugyanis egész életében gyakorolta a festészetet, különösen amikor hosszan időzött a flandriai városokban Van Dyck és Rubens mesterművei között. Most unokámnál van a kép, Virginiában.

Június elején Beatrix Esmond kisasszony és anyja, a grófnő megérkezett Castlewoodból; előbbi azért, hogy folytassa az udvarnál szolgálatát, melyet félbeszakított Hamilton herceg halálának végzetes szerencsétlensége. Ismét elfoglalta hát a helyét őfelsége kíséretében, az udvarhölgyek asztalánál, még mindig kedvence volt Mashamnénak, a királynő főudvarmesternőjének, részint talán Marlborough hercegnő ellen érzett közös keserőségük miatt, mert a hercegnőt Beatrix sem

szerette jobban, mint vetélytársnője. Az úriemberek az udvar körül, többek között Lord Bolingbroke, bevallották, hogy a visszatért ifjú hölgy szebb, mint valaha volt s hogy az a komoly és tragikus kifejezés, amit arca akaratlanul is felöltött, még jobban illett hozzá, mint korábbi pajzán mosolya.

A Kensington Square-i kis ház minden régi cselédjét kicserélték; az öreg gondnokot, aki huszonöt éve, a ház gyermekeinek születése óta, egyfolytában szolgálta a családot, elküldték Írországba, hogy felülvizsgálja mylord ottani birtokát; a gazdasszonyt, aki emberemlékezet óta szolgált mylady-nél és dajkálta a gyerekeket, — elküldték Walcote-ba, hogy szemmel tartsa a ház új festését és javításait — hiába morgott ellene — mert az özvegy grófnő a jövőben ott szándékozott lakni, s Castlewoodról lemondott menyé javára, akit a napokban vártak Franciaországból. A grófnőnek egy másik cselédjét is, miután megajándékozták, elbocsátották, azzal az ürügygel, hogy őladysége személyzetét csökkenteni kell; úgyhogy végülis nem maradt a háztartásban egyetlen ember sem, aki abban az időben is odatartozott, amikor az ifjú Lord Castlewood még otthon élt.

Esmond ezredes szándékához és tervbevett cselfogásához szükséges volt, hogy a lehető legkevesebben tudjanak a titokról. Alig is tudtak róla, kivéve három-négyen a család tagjai közül és csodálatos módon meg is őrizték.

1714 június 10-én Prior úr küldöttje útján levél jött Párizsból, Castlewood gróftól az anyjához s ebben elmondta, hogy bolondul bánt a pénzzel, szégyenkezve vallja be, hogy sokat vesztett játékon és más könnyelműségeken és hogy most már ahelyett, hogy ebben az évben nagy multságokat rendezhetne Castlewoodban, mint ő remélte, — olyan csöndesen kell élnie, ahogy csak tud, és minden tőle telhető erőfeszítéssel ki kell kerülnie ebből a bajból. Eddig minden szó igaz volt szegény Frank levelében, és nem és férhetett hozzá kétség, hogy ő és magastermetű sógorai jóval többet költöttek, mint amennyit lehetett volna, s felélték a castlewoodi birtok jövedelmét, melyet pedig a szerető anya oly gondosan kezelt és növelt gyámsága idején.

Clotildája — folytatta Castlewood — még mindig gyöngélkedik s az orvosok úgy gondolják, hogy legjobb, ha lábbadozásának idejét Párizsban tölti. Így hát őladysége nélkül érke-

zik és június tizenhetedikén vagy tizennyolcadikán már anyja házában lesz, feltéve, hogy azonnal kap lovakat Párizsban; csak egyetlen szolgát hoz magával; s arra kérte anyját, intézkedjék úgy, hogy a Gray' s Inn-i ügynököket is ugyanakkorra rendelje oda számadásaikkal s a castlewoodi intézőt is az övével, úgyhogy gyorsan rendezhesse velük az ügyeket, fölvehessen tőlük egy pénzösszeget, amelyre szüksége van s aztán visszatérhessen grófnéja betegágyához. Aztán ölordtsága még néhány párizsi hírt közölt, üdvözlétét küldte rokonainak és befejezte levelét. A rendes postával érkezett, kétségkívül a francia és az angol rendőrség is lemásolta, amit senki nem vehetett tőlük rossz néven.

Két nap mulva másik levelet küldtek el a rendes postán Franciaországból, ugyanolyan nyíltan, s ez a levél az udvari divathírek után a következő mondatokkal végződött — akinek nem volt hozzá kulcsa, nehezen gyaníthatott volna benne valamilyen rejtett titkot:

(A király) csütörtökön vesz be orvosságot. Öfelsége jobban van mint nemrég, bár nagy étvágya következtében emésztési zavarok bántják. Madame Maintenon is jól van. Saint Cyr-ben előadták Monsieur Racine egy darabját, ott volt a bemutatón Shrewsbury herceg és Prior úr, a követünk, valamint az egész itteni angol előkelőség. (Castlewood gróf útlevelével) baj van, nem adták ki neki, mert azt mondják, ölordtságát egy aranyműves pörbefogta aranyedényekért és egy gyöngysorért, amit Mademoiselle Meruelnek, a Comédie Française színésznőjének szállítottak. Kár, hogy az ilyesféle hír a mi itteni fiatal főurainkról azonnal elterjed és (átkel Angliába). Mademoiselle Meruelt, a Fort l'Evesque börtönébe küldték: azt mondják, nemcsak edényne-műt, hanem bútort, kocsit, lovakat is rendelt (e lord neve alatt), s e költekezésről a szerencsétlen grófnő mit sem tud.

(Öfelsége) nyolcvankétéves lesz legközelebbi születésnapján. Az udvar készülődik, hogy nagy ünnepélyességgel ülje meg. Prior úr kedvetlen, mert otthon megtagadták tőle, hogy elküdjék neki az ezüstneműt.

Itt mindenki csodálta a gróf arcképét, azt mondták róla, hogy mesterműve Rigaud-nak. Láttá már? Mire levelemet megkapja, a kép már (ott lesz Lady Castlewood Kensington Square-i házában). Azt hiszem, nincs angol festő, aki ilyet tudna festeni.

Szegény barátunk, az abbé a Bastille-ban volt, de most már átszállították a Conciergerie-be (ahol barátai meglátogathatják. Keressék csak) az utakat, hogyan eszközölhetnek számára bocsánatot. Reméljük, a szegény fickó megbánta bűnét a börtönben.

(Lord Castlewoodot), hallom, mégiscsak elengedik Angliába, mert elrendezte azt az aranyedény-ügyet.

Ugye unalmas levél? Átkozott fejfájás gyötör, mert Mat-tel és másokkal egész éjszaka ittam, de részegen vagy józanon

örökre híve...

Ez az egész levél vagy két tucat szó kivételével, amelyet fentebb zárójelbe tettem, üres fecsegés volt, bár tartalma olyan fontos volt, amilyen csak levélé lehet. Akinek megvolt hozzá a kulcsa, annak elárulta, hogy: „A király Castlewood gróf útlevelével átkel Angliába e lord neve alatt. Őfelsége ott lesz Lady Castlewood Kensington Square-i házában, ahol barátai meglátogathatják. Keressék csak Lord Castlewoodot.”

Ezt a levelet elolvashatta akár Prior úr, vagy új szövetségeseink, a franciák: semmit sem értettek volna belőle, bár bizonyos londoni személyiségeknek elég világosan megmagyarázta, milyen esemény várható, aminthogy megmutatja azoknak is, akik száz év múlva olvassák emlékirataimat, miben serénykedett az utóbbi időben Esmond ezredes. Megtenni némán és gyorsan azt, amire mások összeesküvést forraltak, és az egész országban ezer meg ezer jakobita otromba cselszövényeket szőtt; végrehajtani egymagában azt, amiről itteni vezéreink csak beszéltek; nyíltan, mindenkinek az orra előtt behozni a walesi herceget, magának Bolingbroke-nak szemeláttára, akkor, amikor a falak tele voltak a miniszter nevével ellátott falragaszokkal, amelyek ötszáz font jutalmat tűztek ki a hercegre; — ez olyan játék volt, amelynek végigjátszása és megnyerése örömet okozhatott bármely kalandos

szellemnek, a tét elvesztése viszont súlyos büntetéssel járna, de egész családom buzgón kockáztatta ezt a játék megnyerésének dicső lehetősége kedvéért.

Nem is szabadna játéknak nevezni, kivéve talán a főjátékossal kapcsolatban, aki csak annyira volt kételkedő, mint a legtöbb közéleti ember, akivel az akkori időben ismeretségben állt. (Volt-e valaha közéleti ember Angliában, aki teljesen hitt a maga pártjában? És volt-e olyan, aki bármennyire is kételkedett, ne küzdött volna érte?) A fiatal Frank nem sokat gondolkodott, hanem hajlandó volt küzdeni érte: jakobita volt, mint már előtte az apja is, — minden Esmond királpárti volt. Csak adják meg neki a jelszót, hajlandó volt „Isten óvd Jakab királyt!” kiáltani a palotaőrség előtt vagy a Strandon, a nagy májusfánál; ami pedig az asszonyokat illeti, náluk ez szokás szerint nem pártkérdés volt, hanem hűség kérdése: az ő hitük szenvedély volt, amiért akár Esmond úrnője, akár a grófnő lánya boldogan halt volna meg. Ha Vilmos király uralkodásáról beszéltünk, gyakran mondtam nevetve, hogy azt hiszem, Lady Castlewood csalódást érez, amiért a király nem üldözte jobban a családot, és akik ismerik a nő természetét, el tudják képzelni azt, amit szükségtelen itt leírni, milyen elragadtatással fogadták ezek az újonnan beavatottak a misztériumot, amit megismertettek velük; milyen mohón tekintettek beteljesülése elé; milyen tisztelettel adóztak a papnak, aki beavatta őket abba a titkos igazságba, amit most még csak kevesen ismertek, de nemso-kára uralkodik majd a világon. A nők hitre-képességének nincsenek határai. Nézzétek csak Arriát, hogyan imádja részeg, fatuskó férjét, aki veri őt, nézzétek Corneliát, aki ékszerként őrzi anyai szívében azt a mamlasz fiát. Ismertem egy asszonyt, aki úgy prédikálta a kinint, később pedig doktor Berkeley híres kátrányos vizét, mintha ezeknek fogyasztása isteni parancs volna és e varázsszereket visszautasítani egyértelmű az istenkáromlással.

Amikor Esmond ezredes visszatért Franciaországból, élére állt a gyöngéd összeesküvők e kis csoportjának. Tudta, hogy sem a halál, sem a kínvallatás nem riasztotta volna őket vissza állhatatosságuktól. Amikor részletezte nekik tervét a király visszahozására, idősebb úrnője úgy gondolta, hogy ezt a restaurációt maga az ég bírta a Castlewood-családra és an-

nak fejére, és ha egyáltalában lehetséges, jobban imádta és szerette Esmondot, mint valaha. Egy pillanatig sem kételkedett a terv sikerében, mert a bizalmatlanságot ebben az ügyben gonoszságnak tekintette volna. Ami pedig Beatrixot illeti, amikor megismerkedett a tervvel és egész szívéből csatlakozott hozzá, Esmondra vetette fürkésző, ragyogó pillantását.

— Ó, Harry, — mondta — miért nem maga családunk feje? Maga az egyedüli, aki újra naggyá tudná tenni; miért engedi át annak az ostoba fiúnak a nevét és rangját? Dehát ez már így van a világban: azok nyerik el a jutalmat, akik nem érdemlik meg vagy nem is törődnek vele. Bárcsak én megajándékozhatnám a *maga* buta jutalmával, bátyám, de hát nem bírom: megpróbáltam és nem bírom.

S ezzel elment, bánatosan rázta fejét, de azért Esmondnak úgy tetszett, hogy Beatrix jobban kedveli és tiszteli őt, amióta tudja, mit képes cselekedni és elviselni; tenni és áldozni.

Kilencedik fejezet

AZ ARCKÉP EREDETIJE ANGLIÁBA ÉRKEZIK

HÍRÜL ADTÁK a házban, hogy megjön Lord Castlewood s egy hű, francia úriember kíséri, aki titkári szolgálatot vállalt őlordsága mellett, pápista, jó családból származó idegen, ha most alantas állásban is, ezért szobájában étkezik, nem pedig a ház cselédségével. A grófnő kiköltözött hálószobájából, mely a lányáé mellett volt s előkészítettetett egy benyíló kényelmes nagy szobát is, benne egy ágygal, mint mondták, Monsieur Baptiste, a francia titkár részére, bár aligha szükséges megemlíteni, hogy amikor a szoba ajtaját bezárták és a két vendég visszavonult, az ifjú gróf lett vendégének, a felséges hercegnek szolgája és boldogan mondott le a kényelmesebb és fényesebb szobáról és ágyról ura javára. Beatrix kisasszony is feljebb vonult egy emelettel, mert szobáját nappali szobává alakították mylord számára. A cselédekében Beatrix a szolgák előtt úgy tett, mintha zúgolódna és féltékeny lenne, amiért kitették őt szobájából, hogy helyet adjanak mylordnak. Bizonyosak lehetnek benne, hogy nem kis előkészületek történtek s a várakozásnak nem éppen könnyed remegése dobogtatta meg a castlewoodi szép hölgyek szívét, mielőtt megérkeztek azok a személyiségek, akik megtisztelték házukat. A szobát virágokkal díszítették, az ágyra a legfinomabb ágyneműt húzták, a két hölgy ragaszkodott hozzá, hogy maguk ágyazzanak, letérdeltek az ágy mellett és megcsókolták a huzatokat tiszteletből a vászon iránt, melyre egy király fölszentelt személyisége fekszik majd. A mosdóeszközök ezüstből és kristályból voltak, az íróasztalon az *Eikon Basiliké* egy példánya, a kandalló fölött mindig ott lógott a vértanúhalált szenvedett király arcképe, alatta szegény Lord

Castlewood kardja és egy kis emlékkép, — az özvegy szerette ébredéskor megpillantani, mert magábfoglalta urának és két gyerekének hajfűrtjeit. A maga imakönyveit, minthogy anglikán imakönyvek voltak, felvitte az emeleti szobába, amelyt magának szánt. A hölgyek, amikor készen voltak, megmutatták Esmond úrnak, milyen gyöngéd előkészületeket tettek. Beatrix ekkor megint letérdelt és megcsókolta a vászonhuzatokat, anyja pedig, Lady Castlewood, amikor belépett, mélyen meghajolt az ajtóban, mint templombalépésekor az oltár előtt szokta, és bevallotta, hogy ezt a szobát is némileg megszentelt helynek tekinti.

A cselédszobában egy percig sem jutott senkinek eszébe, hogy ezek az előkészületek másért is történhettek, mint a fiatal grófért, a ház uráért, akit szerető édesanyja annyi év óta nem látott. Mindkét hölgy tökéletes háziasszony volt, nagy tehetségük volt befőttek és illatos vizek készítéséhez és megtartották a főfelügyeletet a konyha fölött. Esmond véleménye szerint elegendő borjút vágtak le ahhoz, hogy a tékozló fiúk egész hadseregét táplálják, és nevetett, amikor a vendégek érkezésének napján átment a hölgyekhez, és meglátta, hogy a két pár legszebb, legkerekebb kar Angliában — Lady Castlewood híres volt keze szépségéről — könyékig lisztes volt, mert tésztát gyúrtak és sodrófákat forgattak a konyhában. A vendég majd csak vacsorára érkezik, és mylord inkább a szobájában akart étkezni. Bizonyosak lehetnek abban, hogy a ház legragyogóbb edényeit rakták az asztalra, és megérthetik, hogy miért ragaszkodtak hozzá a hölgyek, hogy ők maguk szolgáljanak fel a ház fiatal fejének.

Esmond ezredes lóra ült, Rochesterbe nyargalt és ott várta meg a királyt, ugyanabban a városban, ahol a király apja utoljára lépett angol földre. Szobát foglaltak egy fogadóban Lord Castlewood és szolgája részére s Esmond ezredes oly jól kiszámította az időt, hogy alig töltött félórát ezen a helyen és erkélyéről éppen a fogadó udvarára nézett, amikor két utazó ügetett be a kapun, az ezredes lerohant és a következő pillanatban megölelte kedves, ifjú lordját.

Mylord útitársa, minthogy cselédszerepet játszott, leszállt és tartani akarta a gróf kengyelét, de Esmond ezredes odahívta az udvaron lézengő saját emberét, hogy tartsa a lovakat és fizesse ki a fiút, aki a legközelebbi postaállomásról jött

az utasokkal, gavallér módon franciául rákiabált mylord úti-társára és úgy tett, mintha bosszankodnék, hogy mylord kísérője francia ember és nem ismeri az ország pénzét és szokásait:

— Az én emberem majd gondoskodik a lovakról, Baptiste; tud angolul?

— Nagyon keveset.

— Akkor hát kísérje fel mylordot és szolgáljon fel ebédnél az ő saját szobájában.

A fogadás és cselédei rögtön teríteni kezdtek: jó, hogy már a folyosón zajt csaptak és zörögtek a tálakkal, különben Esmond ezredest térden találták volna a lord szolgálja előtt, amint őfelségét üdvözölte országában és megcsókolta a király kezét.

Megmondtuk a fogadósnak, hogy majd a francia felszolgál urának, Esmond embere pedig parancsot kapott, hogy őrt álljon az ajtón kívül a folyosón. A herceg jóétvággal evett, nagyon vidáman nevetett és beszélgetett, és leereszkedően felkérte két társát, hogy üljenek mellé az asztalhoz. Jobb kedve volt, mint szegény Frank Castlewoodnak, akiről Esmond azt gondolta, azért olyan bánatos, mert el kellett válnia isteni Clotildájától; de amikor a herceg kurta pihenőt akart tartani ebéd után és visszavonult egy belsőbb szobába, ahol meg volt vetve az ágy, kiderült szegény Frank csüggedésének oka: könnyekbe tört ki a hűséges fiú, és a szeretet, barátság, megálázkodás sok kifejezésével adta értésére rokonának, hogy tudja már az egész igazságot s ismeri az áldozatot, amit Esmond ezredes hozott érte.

Esmond úr nem tartotta szükségesnek, hogy szegény Franket is beavassák a titokba, és ezért arra kérte úrnőjét, ne fődje föl a fia előtt. De a herceg, úgy látszik, Doverből nyargaltukban elmondott a szegény fiúnak mindent.

— Miközben beszélt, azt kívántam, bátyám, bár inkább agyonlőne — mondta Frank. — Tudtam, hogy te vagy a legbátrabb, legjobb, legkedvesebb ember a világon, — ilyen rajongóan folytatta a fiatalember — de sohasem gondoltam, hogy azzal tartozom neked, amivel tartozom, és alig is tudom elviselni ennek a kötelezettségnek a súlyát.

— Én apád helyett apád voltam, — mondta szeretettel

Esmond úr — és bizonyos, hogy egy apa mindenéről lemondhat a fia javára. Lemondok a kétpennys koronáról és rád ruházom a falusi királyságot. Ugyan már ne sírj, ne légy boldond: sokkal tekintélyesebb gróf vagy, mint én valaha is lennék.

De a jó fiú esküdözött és tiltakozott, nevetett, és a szenvedélyes felindulás összefüggéstelen kitörései közben egy ideig nem lehetett rávenni, hogy belemenjen Esmond tréfálkozásába: le akart térdelni előtte és megcsókolni a kezét, könyörgött, hogy parancsoljon neki valamit, kérje tőle az életét vagy másnak az életét, akármit, csak hogy megmutassa hálaát Esmond nagylelkűségéért.

— A ki... ő is nevetett — mondta Frank és az ajtóra mutatott, az alvó felé és halkán beszélt. — Azt hiszem, nem lett volna szabad nevetnie, mikor ezt a történetet elmondta nekem. Amikor Doverből idelovagoltunk, franciául beszéltünk, ő rád fordította a szót és arra, hogyan látogattad meg Barban, *le grand sérieux*-nek nevezett, Don Bellianis de Graeciának, és isten tudja hogyan; utánozta a modorodat — itt Castlewood maga is nevetett — éspedig nagyon jól. Úgy látszik, mindenből gúnyt űz. Nem olyan ő, mint egy király; tudod, Harry, néha azt képzelem, te vagy olyan, mint egy király. Úgy látszik, nem is gondol rá, milyen tétre megy a játék. Megállt volna Canterburyben és egy pincérlány után szaladt volna, ha nem könyörgök neki, hogy jöjjön tovább. Van egy háza Chaillot-ban, oda szokott menni, ott rejtőzik el a királynő elől mindenféle rossz társasággal — mondta Frank álszent pillantással. — Hiába mosolyogsz, én már nem vagyok az a vad fiú, aki voltam; nem, nem, azóta megjavultam — mondta Castlewood áhítatosan és egy jelet vetett mellére.

— Te az én kedves, jó fiam vagy, — mondta Esmond ezredes, akit meghatott a fiatalember őszintesége — és amíg az én Frankem itt lesz, addig nemes úr lakik Castlewoodban.

A heves ifjú a hála új kitörésében megint le akart térdelni, de ekkor meghallottuk a szomszéd szobából a felséges alvó hangját; éppen felébredt és kikiáltott:

Eh, La Fleur, *un verre d'eau!*** — őfelsége ásítva lé-

* Nagyon komoly.

** Egy pohár vizet.

pett ki. — Dögvész a ti angol sörötökre, — mondta — olyan erős, hogy *ma foi** a fejembe ment.

A sör hatása mintha megsarkantyúzta volna lovainkat, nagyon gyorsan nyargaltunk Londonba és estefelé elértük Kensingtont. Esmond úr szolgáját hátrahagyták Rochesterben, hogy gondot viseljen a fáradt lovakra, mi pedig újakat rendeltünk az útra. Az ezredes a walesi herceg oldalán ügetve megmagyarázta neki az ügyek állását: kik azok a barátai, akik tudnak erről a kalandról, akikben Esmond véleménye szerint a herceg megbízhatik; mindenekelőtt a legszigorúbb titoktartásra kérte mindaddig, míg eljön az ideje annak, hogy királyi fensége megjelenhetik. A városban nyüzsgtek a herceg ügyének barátai, sokan leveleztek St. Germainnel, sokan voltak az ismert és titkos jakobiták, nemesrangúak és közrendűek, az udvarban és a királynő körül, a parlamentben, az egyházban és a City kereskedői között. A hercegnek számtalan barátja van a hadseregben, a titkos tanácsban és az állami hivatalnokok között. Annak a kis csoportnak, amely végrehajtotta ezt a merész kalandot s elhozta a királynő öccsét szülőhazájába, — az volt legfontosabb törekvése, hogy látogatásáról ne tudjon senki, mindaddig, amíg eljön az ideje, hogy jelenléte egyaránt meglepje barátait és ellenségeit, s utóbbiak olyan készületlenek és zavartak legyenek, hogy ne legyen idejük támadást intézni ellene. Mi jobban féltünk a barátaitól, mint az ellenségeitől. A hazug mendemondák, amiket a jakobita ügynökök Londonból St. Germainbe hordtak, kiszámíthatatlan kárt okoztak ügyének és sajnálatosan félrevezették, s a jelen kockázatba keveredett emberek különösen ezektől iparkodtak megvédeni a kaland főszereplőjét.**

A társaság sötétedéskor érte el Londont, lovaikat a westminsteri postaállomáson hagyták és átkeltek a vizen, ahol Lady Esmond kocsija már várta őket. Egy óra múlva mindnyájan kiszálltunk Kensingtonban, és a ház úrnőjének meg-

* Szavamra.

** A legfőbb résztvevők között volt egy püspök, egy igen tevékeny és hűséges nonkonformista pap, akinek nem akarunk ártani azzal, hogy megemlítjük a nevét; egy legmagasabb kegyben részesülő hölgy az udvarnál, akivel Beatrix Esmond állt összeköttetésben; két magasrangú főúr és az alsóház egy tagja, aki nem egy ügyletbe keveredett a Stuart-ház érdekében.

volt az az elégtétele, amire szíve régóta vágyott, újra meg-
ölelhette fiát, aki a maga módján, bármilyen önfejlő volt is,
mindig gyöngéd szeretettel viseltetett édesanyja iránt.

A grófnő nem riadt vissza attól, hogy érzését ki is fejezze,
bár jelen voltak a cselédek és Lord Castlewood titkára ott állt
az előcsarnokban. Esmondnak franciául kellett a fülébe súg-
nia, hogy vegye le a kalapját. Monsieur Baptiste megfogha-
tatlan könnyelműséggel állandóan megfedkezett szerepé-
ről, London felé nyargaltukban az idegennek apró megjegyzé-
sei, könnyed észrevételei, szavai elárulták, hogy a herceg sem-
mit sem tud arról az országról, amelynek kormányzására el-
jött, és mindez sértette a kíséretét képező két úriember érzé-
kenységét; titkon, magában egyikük sem tudott szabadulni
attól a sejtelemtől, hogy más viselkedést várnának tőle és az
a nevetés, az a könnyedség, hogy ne mondjuk, szabadosság,
amely beszédét jellemezte, aligha illett egy herceghez és egy
ilyen ünnepélyes alkalomhoz. Nem mintha kellő időben nem
tudott volna bátran és méltóságteljesen szerepelni. Mint
mindnyájan tudjuk, nagyon bátran viselkedett a csatamezőn.
Esmond látta a másolatát annak a levélnek, melyet a her-
ceg sajátkezűleg írt, amikor angliai barátai sürgették, hogy
hagyja ott vallását, amelyben visszautasította ezt a kísértést.
Monsieur Baptiste levette kalapját, elpirult, amikor Esmond
ezredes figyelmeztetni merte, és így szólt:

— *Tenez, elle est jolie, la petite mère. Foi de Chevalier!
Elle est charmante; mais l'autre, qui est cette nymphe, cet
astre qui brille, cette Diane qui descend sur nous?**

Visszahőkölt, aztán előrelépett, amint Beatrix lefelé jött
a lépcsőn. Először viselt odahaza színes ruhát, nyakán a gyé-
mántok, melyeket Esmond adott neki; abban állapodtak
meg, hogy azon a napon veszi fel ezeket a gyémántokat, ami-
kor a király belép a házba, és úgy is hatott, mint egy királynő,
elbűvölő ragyogásában, nagyszerű és uralkodói szépségében.

Castlewood maga is megdöbbent e szépségtől és ragyo-
gástól, hátralépett és úgy bámult nővérére, mintha addig nem
vette volna észre — aminthogy valószínűleg nem is vette észre

* *Ni csak, milyen csinos a kis mama. Lovagi becsületszavamra!
Bájos, de ki ez a másik, ez a nimfa, ez a ragyogó csillag, ez a
Diana, aki leszáll hozzánk?*

— milyen gyönyörű, és azt hiszem, bele is pirult, amikor megcsókolta Beatrixot. A herceg nem tudta levenni róla szemét, teljesen elfelejtkezett alárendelt szerepéről, bár eleget tanították rá, és egy kis könnyű táskát készítettek külön azért, hogy ő vigye. A gróf elé tolakodott, szerencsére a cselédek szeme más irányban volt elfoglalva, különben meg kellett volna látniuk, hogy ez nem szolga, vagy ha igen, akkor nagyon szemtelen és bárdolatlan.

Esmond ezredes megint kénytelen volt hangosan és parancsolóan rákiabálni: — Baptiste! Ügyeljen a málhára! — s e figyelmeztetésre a makacs fiatalember valamilyen átokfélét mormogva csikorgatta fogait és nem éppen kellemes pillantással nézett mentorára. De azért a figyelmeztetésre vállára vette a kis táskát, felvitte a lépcsőn, Esmond és egy gyertyával kíséző szolga után. A hálószobában dühösen vágta földhöz terhét.

— Egy herceg, aki koronát akar viselni, tudjon álarcot is viselni — mondta Esmond úr franciául.

— A fenébe is! Úgy veszem észre, — folytatta a beszédet Monsieur Baptiste franciául — hogy Komoly úr komolykodik.

— Mert félti Monsieur Baptiste-ot — szólt közbe az ezredes, akinek nem tetszett sem az a hang, amellyel a herceg a hölgyekről beszélt, sem az a tekintet, amellyel nézte őket.

A hálószoba, a két benyíló és a mylord fogadószobájának nevezett lakrész már ki volt világítva és lakójára várt, már mylord vacsoráját is fölhozták. Egy perccel később Lord Castlewood is feljött a lépcsőn anyjával és nővérével, és amint a cselédek kimentek a szobából, Castlewood és Esmond levették kalapjukat, s a két hölgy térdreborult a herceg előtt, aki kegyesen egy-egy kezét nyújtotta nekik. Sokkal természetesebben játszott a herceg szerepét, mint a szolgálát, melyet az imént próbált, mindkettejüket nagyon előkelő s egyúttal nagyon jóságos arccal emelte fel.

— Asszonyom, — mondta — anyám majd megköszöni ladységednek vendégszeretetét fia iránt, ami pedig a kisaszszonyt illeti, — fordult Beatrixhoz — nem tudom elviselni, hogy ennyi szépséget ilyen helyzetben lássak. Elárulja Monsieur Baptiste-ot, ha letérdel előtte, inkább rajta a sor, hogy maga előtt térdeljen.

Fénysugár csapott ki Beatrix szeméből, elég ragyogó ahhoz, hogy szenvedélyt gyűjtson bármilyen szívben. Voltak percek, amikor ez a teremtés olyan szép volt, mintha a fényözönben megmutatkozó Vénusz istennő lett volna. Most is így tűnt fel, sugározva, szeme csodálatos fénnel ragyogott. A düh és a féltékenység kínja szúrt Esmond szívébe, amikor elfogta Beatrixnak a hercegre vetett pillantását; keze akaratlanul ökölbe szorult és átnézett Castlewoodra, akinek szeme szintén vészjellel válasszolt, úgy látszik, ő is résen állt. A herceg néhány percnyi kihallgatást adott alattvalóinak, aztán a két hölgy és Esmond ezredes elhagyta a szobát. A lépcsőn lefelé menet Lady Castlewood megszorította kezét, hárman lementek a földszinti szobába és ott várakoztak, míg a fenti utazók felüdültek és készek voltak az étkezésre.

Esmond Beatrixra nézett, akinek szép nyakán ott csillogott az ékszer.

— Megtartottam a szavamat — mondta.

— Én is az enyémet — és lenézett az ékszerekre.

— Ha én volnék a nagymogul, — mondta az ezredes — magáé lenne minden gyémánt, amit Golcondában ásnak.

— Ezek is túl jók nekem, — mondta Beatrix és fejét szép mellére csüggesztette — és maguk is mind, mind!

Amikor egy pillanat múlva és egy sóhaj után megint felnézett, unokabátyjára bámuló szemében ott volt az a mélabús és kifürkészhetetlen tekintet, melynek lehetetlen volt a mélyére hatolni.

Elérkezett a vacsora ideje, amiről a fejünk fölötti kopogásból értesültünk s Esmond ezredes és a két hölgy felment a felső szobákba, ahol már készen állt a herceg, mellette a fiatal gróf, pontosan ugyanolyan idős, ugyanolyan alakú, vonásai sem voltak nagyon különbözőek, bár Frank volt a csinosabb kettőjük közül. A herceg leült és a hölgyeket is helylyel kínálta. Az urak állva maradtak, de még egy teríték volt az asztalon.

— Melyikük tart velem? — kérdezte a herceg.

— Házunk feje, — mondta Lady Castlewood és megfogta fia kezét s Esmond ezredes felé meghajolva nagyon remegő hangon folytatta — Esmond márkí részesül abban a megtiszteltetésben, hogy felszolgálhat a királynak.

— Enyém a megtiszteltetés, hogy szolgálhatok a királyi

felségnek — mondta Esmond ezredes, megtöltött egy kelyhet és az akkori idők szokása szerint, térdenállva nyújtotta át a királynak.

— A háziasszonyra és családjára ürítem — mondta a herceg nem éppen nagyon elégedett tekintettel, de a felhő gyorsan átvonult arcán s élénk csevegő hangon beszélgetni kezdett a hölgyekkel, csöppet sem zavarta őt Esmond úr sárgás ábrázata, amely, mondhatom, nagyon komor volt. Amikor elérkezett a búcsúvétel ideje, Esmond hazafelé ment a lakása felé s útközben éjszaka Addison úrral találkozott, aki fulhami kis házába ment, a hold rásütött szép, komor arcára.

— Hogy vagy, testvér? — kérdezte Addison nevetve. — Azt hittem, útonálló közeledik a sötétben és látom, hogy régi jóbarát. Kezet foghatunk, ezredes, a sötétben, jobb az, mint verekedni napvilágnál. Miért is vesznénk össze, amiért én whig vagyok, te meg tory? Fordítsd vissza lépteidet és gyere velem Fulhambe, ahol még csalogány énekel a kertben és tudok egy jó, hűvös korsóról az egyik pincében. Maga ihatik a trónörökösre, ha kedve tartja, én meg a magam módján fogyasztom el a szeszt. Hogy nincs-e elegendő a jó borból? Nem, soha! Nincs az az *elég* szó, ami eldugaszolná a jó bort. Hát nem jössz? Gyere valamelyik nap, gyere hamar! Tudja, én még emlékszem Simoisra és a *sigeia tellusra* és nem felejtettem el a *proelia mixta mero*, *mixta mero*-t, ismételte, és hangján megéreződött a *merum*, egy kis darabon elkísérte Esmondot és arra kérte, hogy ne felejtse, ő mindig barátja volt és adósa is, amiért segített a *Hadjárat* című költeményében. Valószínű, hogy az államtitkár úr szívesen betért volna az ezredes lakására egy palack borra, ha az hívta volna, de Esmond nem volt vidám kedvében s amikor lakása kapujához ért, nem éppen vendégszerető jóéjszakát kívánt barátjának.

„Megtettem a magamét”, gondolta, amikor álmatlanul nézett ki az éjszakába, „itt van, én hoztam el, s ő meg Beatrix egy fedél alatt alszanak. Kinek akartam szolgálatot tenni azzal, hogy elhoztam? A hercegnek? Henry Esmondnak? Nem az lett volna-e a legjobb, ha én is csatlakozom ennek az Addisonnak férfias hitvallásához, mely semmibeveszi az isteni jog régi tanítását és merészen hirdeti, hogy az uralkodót a parlament és a nép szenteli fel, nem pedig püspökök, sem család-fák, sem kenetek, sem koronázások?”

A fiatal hercegnek folytonosan Beatrixhoz tapadó, mohó tekintete visszajárt Esmond emlékezetébe és nyugtalanította. A herceg alakja sokszor jelent meg ezen az éjszakán lázas álmaiban. Azt kívánta, bár ne történt volna meg az, amiért annyit fáradozott. Nem ő volt az első, aki megbánta saját tetteit, vagy aki saját maga vesztét okozta. Vesztét? Ezt a szót leírhatja-e most, késő éveiben? Nem, inkább térdenállva kell megköszönnie az égnek azt, amit akkor szerencsétlenségének velt, pedig élete későbbi boldogságát okozta.

Esmond inasa, a derék John Lockwood egész életében urát és annak családját szolgálta, és az ezredes tudta, hogy éppúgy kezeskedhetik John hűségéről, mint a magáéről. John másnap kora reggel tért vissza a lovakkal Rochesterből, s az ezredes értésére adta, hogyha Kensingtonba megy, ahol szabad bejárása volt a cselédszobákba és szabadon udvarolhatott Beatrix kisasszony komornájának, — nem szabad kérdezősködni, nem szabad meglepetését elárulnia, hanem erősködni kell, hogy az a fiatal úr, akit majd piros kabátban lát, az gróf Castlewood s szürkeruhás kísérője Monsieur Baptiste, a francia.

Mondja csak el barátainak a konyhában azokat a történeteket, amelyekre a gróf úr ifjúkorából emlékezik, hogy milyen vad fiú volt, mennyit egzecírozta és vesszőzte Jacket, mielőtt még szegény fiú katona lett, szóval mindent, amit a gróf úr gyerekkoráról tudott. Jack fogalmai a festészetről nem nagyon fejlődtek, mialatt urával Flandriában székelt, és a fiatal lord visszatérése előtt könnyen el lehetett vele hitetni, hogy a Párizsból hozott és most Lady Castlewood fogadószobájában lévő kép tökéletesen hasonlít a grófnő fiára, a fiatal lordra. Minthogy pedig a cselédek sokszor látták a képet és csak egy percnyi futó pillantást vethettek a két idegenre megérkezésük estjén, — semmi okuk sem volt arra, hogy kételkedjenek az arckép hűségében, így hát másnap, amikor meglátták a mű eredetijét, pontosan ugyanolyan öltözékben, amilyenben a festmény ábrázolta, ugyanabban a parókában, ugyanazokkal a szalagokkal, ugyanabban a testőr-egyenruhában, természetesen Lord Castlewoodnak, a grófnő fiának tekintették az úriembert.

A múlt estei titkár most a gróf volt, ő vette fel a titkár szürke frakkját s John Lockwoodnak meghagyták, hogy a

lépcső alatti világban célozgasson arra, hogy mylord pópista, nagyon áhítatos a maga vallásában, ezért kísérője nem lehet más, mint brüsszeli káplánja s ezért semmi ok a meglepődésre, ha mylord társaságában étkezik. Továbbá figyelmeztették Franket, beszéljen idegen kiejtéssel angolul, — ezt a feladatot elég jól meg is oldotta — s ez az óvintézkedés annál szükségesebb volt, mert a herceg maga aligha beszélté úgy a nyelvünket, mint aki a sziget szülötte; John Lockwood pedig a lépcső alatti emberek közt sokat nevetett azon, hogy mylord ötévi távollét után majdnem elfelejtette anyanyelvét és úgy beszél, mint egy francia.

— De fogadni mernék, — mondta — hogy az angol marhahússal és sörrel együtt hamar rászokik majd újra az anyanyelvére, és hogy igazságot szolgáltatassunk az új lordnak, nagyon szívélyesen hozzálátott a sörhöz és a marhahúshoz.

A herceg olyan sokat ivott és olyan meggondolatlan volt a poharazás utáni beszélgetésben, hogy Esmond gyakran remegett érte. Saját szobájában étkezett, de gyakran megjelent Lady Castlewood társalgó- és fogadószobájában, Beatrixot húgomnak, öladységét anyámnak szólította a cselédek előtt. S hogy tökéletesen játssza a fivér szerepét, a herceg Beatrix kisasszony és Lady Castlewood üdvözlésénél néha olyan szabadságot engedett meg magának, ami nem tetszett titkárjának, Esmond ezredest pedig dühítette.

A vendégek még nem időztek három napig a házban, amikor szegény Jack Lockwood bánatos képpel jött urához és azt mondta:

— Mylord... azaz, hogy az az úriember kikezdett Lucy kisasszonnyal — ez volt Jack szívyszerelme — és guineákkal meg csókokkal halmozta el.

Esmond ezredes lelke alighanem inkább megkönnyebbült, amikor hallotta, hogy a herceg ezt a cseléd-szépséget választotta. Ismeretes volt, hogy királyi ízlése hajlott ebbe az irányba és későbbi életében sem igen tért el ettől. A legnagyobb nevek, a legnagyobb királyság és a legnagyobb balsors örökösét Európában gyakran kielégítette, ha születésének és bánatának méltóságát egy francia szobalány facipője elé helyezhette, aztán pedig — mert hiszen nagyon vallásos volt — úgy vezekelt, hogy a személtlapátról vett hamuval hintette meg fejét. Ilyen halandókért szenvednek a népek, küzdenek a pártok,

vívnak és véreznek a harcosok. Egy évvel ezután vitéz fejek hullottak le, Nithsdale menekült, Derwenwater vérpadra lépett, miközben a könnyelmű hálátlan, akiért mindent kockára tettek s elvesztettek, szeretőinek háremével tivornyázott chailot-i *petite maison*-*jában.

Esmond pirult, hogy ilyen ügyben kell eljárnia s figyelmeztetni a herceget, hogy a lány, akit őfensége édesget, John Lockwood szívyszerelme, egy derék, elszánt emberé, aki végig harcolt hat csatát, semmitől sem fél és tudja, hogy a magát Lord Castlewoodnak nevező személyiség nem az ő ura — s az ezredes arra kérte a herceget, vegye figyelembe, milyen hatása lehet egyetlen ember féltékenységének, és gondoljon rá, hogy más céljai vannak, fontosabbak, mint egy szobalány elcsábítása és egy becsületes ember megalázása.

Tíz nap alatt vagy tízszer kellett Esmond úrnak a fiatal királyi kalandort valamilyen oktalanságára vagy szabadoságára figyelmeztetnie. Ezeket a tiltakozásokat nagyon ingerlékenyen fogadta, kivéve talán éppen szegény Lockwood ügyében, amikor kegyeskedett elnevetni magát és így szólt:

— Micsoda? A *soubrette*** árulkodott, az *amoureux**** nek és Crispin mérges, és Crispin katona volt, és Crispin káplár volt, ugye? Mondja meg neki, hogy vitézségét zászlósi ranggal fogjuk jutalmazni és kárpótoljuk hűségéért.

Esmond ezredes még néhány esedező szót merészelt kifejteni, de a herceg uralkodói módon dobbantott és felkiáltott: — *Assez milord: je m'ennuie à la prêche*,**** nem azért jöttem Londonba, hogy prédikációt hallgassak. — Később panaszkodott Castlewoodnak, hogy „*le petit jaune, le noir colonel, le Marquis Misanthrope*”***** — ő királyi felsége e tréfás neveken kegyeskedett hívni Esmond ezredest — „úntatja őt nagyképűségével és erkölcsi intelmeivel.”

A rochesteri püspök és más urak, akik belekeveredtek abba a vállalkozásba, mely a herceget áthozta, tisztelegtek a királyi felségnél, de amikor Kensingtonba érkeztek, mindig Lord Castlewood után tudakozódtak, ilyenkor készségesen be-

* Kis ház.

** Szobalány.

*** Szerelmes.

**** Elég, mylord, únom a prédikációt.

***** A kis sárga, a fekete ezredes, a Misantróp márkí.

vezették őket ő királyi felségéhez, mint a fiatal grófhhoz, aki vagy mylady földszinti fogadószobájában fogadta őket, vagy odafönt a maga lakosztályában; mindnyájan kérelték, a lehető legritkábban hagyja el a házat és várakozzék mindaddig, míg jeladást nem kap, hogy megjelenhetik. A hölgyek kártyajátékkal szórakoztatták, s éjjel-nappal sok órát fordított erre a mulatságra. Sok órát töltött ivással is, eközben nagyon kellemesen fecsegett, beszélgetett, különösen, ha az ezredes távolmaradt, mert jelenléte, úgy látszott, mindig megfélemlíti, s a szegény *colonel noir* ezt a körülményt parancsnak vette és ritkán tolakodott sötét arcával e fenséges fiatal fogoly vidám óráiba.

Kivéve azt a néhány embert. akiről a kapus jegyzéket kapott, Lord Castlewood letagadtatta magát a ház minden barátja elől, aki őlordságát akarta meglátogatni. Régi sebe kiújult a lóháton tett utazástól — így tudták a cselédek és a világ. Az orvosa, doktor A.* — nem nevezem meg, mert a királynő orvosa volt, skót származású, s éppolyan ismeretes volt jóindulatáról mint szellemességéről — elrendelte, hogy teljes nyugalomban kell maradnia mindaddig, míg sebe be nem gyógyul. Az egész titkot nem tudta más, mint ez az úriember, aki pártunk legtevékenyebb és legbefolyásosabb személységei közé tartozott, és az imént említett urak, és olyan hűségesen megőrizték, s olyan egyszerűen és természetesen adtuk elő az egész történetet, hogy nem kellett felfedezésétől tartanunk, kivéve magának a hercegnek oktalansága és kalandor könnyelműsége révén — ezt csak a legnagyobb nehézséggel tudtuk megfékezni.

Ami Lady Castlewoodot illeti, alig ejtett erről egy-két szót, de azért könnyű volt észrevenni viselkedéséből és egy-egy el ejtett célzásából, milyen mélységes csalódást okozott neki az, hogy a hős, akit egész életében imádott s akinek visszahelyezése a trónra szinte legszentebb része volt imáinak, — szintén csak ember s annak sem éppen kiváló. Azt gondolta, hogy a balsors jóra nevelte, pedig ez a tanítónő inkább érzéketlenné tette, mint szerénnyé. Őszinte vallásossága nem tartotta vissza egyetlen bűntől sem, amelyre kedvet kapott. Tár-

* Aligha lehet kétséges, hogy a doktor, akit drága atyám említ, a híres Arbuthnot doktor volt. — R. E. W.

salgása jó humort, vidámságot, sőt némi szellemet árult el, de volt a cselekedeteiben és szavaiban valamilyen könnyelműség, amit odaátról hozott magával, azoktól a laza erkölcsű bigottoktól, akikkel együtt nevelkedett, — s ez megbotránkoztatta annak az angol hölgynek egyszerűségét és tisztaságát, akinek vendége volt.

Esmond eléggé szabadon elmondta véleményét Beatrixnak a hercegről, s Franket is rávette, szóljon néhány figyelmeztető szót nővérének. Beatrix teljesen egyetértett velük: úgy gondolta, a herceg nagyon könnyelmű és zabolátlan, sőt ő még azt a szépséget sem látta rajta, amelyről Esmond ezredes beszélt. A hercegnek csúnyák a fogai, és határozottan bandzsít. Hogy mondhatjuk, hogy nem bandzsít? Szép a szeme, de bizonyos, hogy kancsalit. Ebédnél csodálatos szellemességgel gúnyolta Beatrix, mindig úgy beszélt róla, mint egy gyerekről, jobban szerette Esmondot, mint valaha, dicsérte az öccsének, dicsérte a hercegnek, amikor ő királyi felsége kegyes volt fitymálni az ezredest; ilyenkor melegen felkarolta ügyét:

— És ha felséged nem adja meg neki a térdszalagrendet, amit az apja viselt, ha majd Esmond márki felséged udvarába jut, felkötöm magamat a harisnyakötőmre, vagy kisirom a szememet.

— Mintsem ilyen veszteséget — felelte a herceg — inkább érsekké teszem őt és testőrezredessé.

E beszélgetést, mely vacsora közben folyt, Frank Castlewood mondta el nekem.

— Igen — kiáltott Beatrix és nevetett, ahogy szokott... mintha most is hallanám. Harminc év után is hallom ezt a muzsikát. — Igen, Esmond érsek és Canterbury márki lesz belőle.

— És ladységed mi akar lenni? — kérdezte a herceg. — Csak választania kell.

— Én — mondta Beatrix — öfelsége, Harmadik Jakab király királynőjének főudvarhölgye akarok lenni. *Vive le Roy!* — s mélyen meghajtotta magát és néhány csöppet ivott a borból a tiszteletére.

— A herceg pedig megragadta Beatrix poharát és utolsó csöppig kiitta; — folytatta Castlewood — mire anyám aggódó arccal fölállt és engedelmet kért, hogy visszavonulhasson.

Ha Trixy nem az anyám lánya volna, Harry, — mondta Frank — micsoda kínokat kellene kiállnom miatta! Szeretném... szeretném, ha már túl volnánk ezen az egész ügyön. Te öregebb vagy nálam, okosabb is, jobb is, és mindenért neked vagyok adós, meg is halnék érted... meg, Szent Györgyre mondom... de szeretném, ha már vége volna az egésznek.

Valószínű, hogy egyikünk sem töltötte nyugodtan az éjszakát; Esmond lelkét borzasztó kétségek és kínok gyötörték; tudta, hogy ez az egész a személyes becsvágy, az önző célok merész kalandja és cselszövése. Mit bánta ő szíve mélyén, hogy ki a király! Nem a másik párthoz vonzották-e rokonszenvei és titkos meggyőződései, — a nép, a parlament, a szabadság pártjához? És most itt állt összeesküvésben egy hercegért, aki talán még nem is hallotta ezt a szót: szabadság; akit a papok és az asszonyok, ez a két természettől zsarnok emberfajta használt fel eszközül. A mizantróp nem lett jobbkedvű a történettől, s komor arca sötétebb és sárgább volt, mint valaha.

KIVÁLÓ VENDÉGET FOGADUNK KENSINGTONBAN

HA MEG LEHETNE találni az Anna királynő uralkodásának végefelé szőtt cselszövények szálaait, és volna olyan történész, aki hajlandó e szálaikat követni, semmi kétségem, hogy felfedeznék: a királynő körüli nagy emberek egyikének sem volt határozott politikai terve, független attól az önző magánérdektől, amit mindegyikük hajszott; St. John St. Johnért harcolt, Harley Oxfordért és Marlborough mindig csak John Churchillért, magáért, és aszerint, hogy St. Germaintól vagy Hannovertól vártak-e többet, úgy küldték hódolatukat az ottani hercegeknek, vagy aszerint árulták el az egyiket vagy a másikat; az egyik úgy vagy az egyik uralkodó épp annyit ért nekik, mint a másik, ha a legjobb helyet foglalhatták el alatta, és éppen úgy mint Lockitnak és Peachumnek, a newgate-i főnököknek Gay úr későbbi *Koldusoperá*-jában, mindegyiküknek okiratok és bizonyítékok voltak a kezében arról az árulásról, amely akasztófára juttathatta volna a másikat, de nem merték felhasználni ezt a fegyvert, mert féltek attól a bizonyítéktól, ami felebarátjuk zsebében volt.

Gondoljuk csak el, hogy a nagy Marlborough, a legnagyobb alattvaló az egész világon, fejedelmek legyőzője, aki diadalmasan vonult át Németországon, Flandrián, Franciaországon, törvényt szabott idegen uralkodóknak és isteni imádatban részesült odahaza, — kénytelen volt megszökni Angliából; hitelét, rangját, hivatalát, mindenét elveszték; barátait a hadseregben tönkretették; s olyan megvetetten és tehetetlenül kellett menekülnie Harley elől, mint bármely szegény adósnak az elfogatási paranccsal rendelkező végrehajtó elől. Egy irat, amely kétségtelenül megmutatta, hogy a herceg

összeköttetésben állt a Stuart-házzal, — ez volt Harley kezében a fegyver, amellyel kiűzte Marlborough-t az országból. Marlborough Antwerpenbe menekült és rögtön a másik párton kezdett intrikálni, aztán tudvalevően mint whig és hanoveriánus tért vissza Angliába.

A kincstárnok elbocsátott a hadseregből és a hivatalokból minden katonát és polgári tisztviselőt, akiről tudta, hogy a herceg barátja, s a megüresedett állásokat a tory pártban osztotta szét, de azért ő is kettős játékot játszott Hannover és St. Germain között és csak a királynő halálára, erre a küszöbön álló szerencsétlenségre várt, hogy ő legyen az állam ura, aztán felajánlja bármelyik családnak, amelyik jobban megfizeti, vagy amelyik mellé a nemzet odaáll. Bárki lesz is a király, Harleynak az volt a célja, hogy uralkodjék fölötte s evégből túrta ki helyéből a korábbi híres kegyencet, gyalázta a haditetteket, amelyek fényessé tették Marlborough nevét, és hatalmának biztosítására semmivel sem vetette meg jobban a legalantasabb cseleket, hízeltégeket, megfélemlítéseket, mint nagy és megbukott vetélytársa.

Ha a világ legnagyobb szatirikusa Harley ellen írt volna, nem pedig mellette, micsoda történetet hagyott volna hátra Anna királynő uralkodásának utolsó éveiről! De Swiftben, aki gúnyolta az egész emberiséget s benne nem a legkevésbé önmagát, megvolt a hű pártembernek az az érdeme, hogy szerette a vezéreket, akik jól bántak vele, és épp olyan bátran kitarzott Harley mellett bukásában, mint amilyen vitézül támogatva őt kedvezőbb szerencséjében.

A nagy St. John összehasonlíthatatlanul ragyogóbb, kiválóbb, ékesszólóbb, műveltebb volt vetélytársánál, de azért tudott olyan önző lenni, mint Oxford és éppen olyan ügyesen tudta játszani a kettős szerepet, mint a kétszínű Churchill. Ő, aki mindig a szabadságról beszélt, éppoly kevésbé riadt vissza attól, hogy felhasználja az üldözést és a pellengért ellenzékekével szemben, mintha főinkvizítor lett volna Lisszabonban. E fennkölt hazafi épp úgy térdelt Hannover, mint St. Germain előtt; tudvalevően vallástalan volt, de éppen olyan lelkesen ivott az egyházra és a királynőre, mint az ostoba Sacheverel, akit felhasználott és kinevetett, s hogy a maga ügyét szolgálja és ellenségét megbuktassa, tudott intrikálni, hízlelgni, könyökölni, farkat csóválni, csúszni-mászni az ud-

var kegyencnője előtt s olyan észrevétlenül keverni a kártyát, mint Oxford, aki Marlborough-t kitérta és akit St. John kitért.

Lord Oxford bukása éppen arra az időre esett, ameddig az én történetem is elért. Hatalmának utolsó napjait élte és azt az eszközt, akit arra használt föl, hogy megbuktassa a blenheimi győzőt, most arra alkalmazták, hogy kibillentse helyéről a győztes legyőzőjét és nyujtsa át a kormánypalcát Bolingbroke-nak, aki annyira epedt utána, hogy a kezében tartsa.

A készülöben lévő államcsíny reményében a francia szolgálatban álló ír ezredeket mind Picardiába, Boulogne köré vonták össze, hogy szükség esetén Berwick herceggel az élükön átkelhessenek a csatornán, már nem mint francia katonának, hanem mint Harmadik Jakab angliai és írországi alattvalói. Tudvalévő volt, hogy a skótok nagy tömegének hűsége királyuk iránt nem rendült meg (bár Skóciában is működött egy rendkívül elszánt és vitéz, csodálatosan és erélyesen rendezett és fegyelmezett whig párt). A tory papok, főurak és nemesek igen nagy része nyíltan párthíve volt a száműzött hercegnek; arra is lehetett számítani, hogy a közönyösök hajlandók akár György királyt, akár Jakab királyt kiáltani, aszerint, hogy melyikük marad fölül. A királynő különösen e végső napjaiban hajlott saját családja felé. A herceg ez idő szerint Londonban tartózkodott, egy kőhajításnyira nővére palotájától, a miniszterelnök bukása szélén állt és már annyira tántorgott, hogy egy nő ujjának gyöngye érintése is letaszíthatta, ami pedig az utódát, Bolingbroke-ot illeti, tudjuk, kinek a pártjára állna hatalmával és ragyogó ékesszólásával azon a napon, amikor a királynő nyíltan megjelennek tanácsosai előtt és így szólna: „Íme, lordjaim, ez a fivérem: apám örököse és halálom után az enyém is.” A királynét előző évben ismételten és sokszor támadta meg betegség, láz, letargia s környezete állandóan a halálát várta.

A hannoveri választófejedelem el szerette volna küldeni fiát, Cambridge herceget, hogy hódolatát fejezze ki unokanővérének, a királynőnek, — legalább is így mondta a választófejedelem — a valóságban azért, hogy helyben legyen, ha majd a halál lezárja a királynő pályafutását. A felséges asszony azonban, talán mert megijedt, hogy ilyen *memento*

*mori** legyen királyi szeme előtt, dühösen megtiltotta a fiatal hercegnek, hogy Angliába jöjjön. Vagy azért, mert még mindig nyitva akarta tartani a lehetőségeket fivérének; vagy azért, mert az emberek körülötte nem akartak a whig trónjelölt pártjára állni mindaddig, amíg megállapodásra nem jutnak a királynővel.

Minisztereinek veszekedése a tanácsteremben az ő füle hallatára, valószínűleg lelkiismeretfurdalásai, minisztereinek alkalmatlankodása, körülötte az állandó forrongás és izgalom elgyöngítette és rendkívüli módon ingerelte a királynőt; kedélyének e folytonos megpróbáltatása elemészttette erejét, úgyhogy napról-napra várták gyors halálát. Éppen mielőtt Castlewood gróf és útitársa elindult Franciaországból, öfélése megbetegedett. Szent Antal tüze ütött ki a királyi lábon; nem kellett sietni, hogy bemutassák az udvarnál a fiatal lordot vagy azt a személyt, akinek az ő neve alatt kellett volna megjelennie; a gróf úr sebe éppen kapóra újult ki, minélfogva szobájában kellett maradnia mindaddig, míg orvosa megengedi, hogy térdet hajtson a királynő előtt. Július elején az a befolyásos hölgy, akiről említettük már, hogy pártunkkal összeköttetésben állt, gyakran jött el Kensingtonba, hogy meglátogassa fiatal barátnőjét, az udvarhölgyet és a valódi vagy feltételezett grófit, aki Lady Castlewood házában lábbadozott.

Július huszonhetedikén a szóbanforgó hölgy, aki a legbizalmasabb állást töltötte be a királynő körül, gyaloghintóján átjött a közeli palotából s rendkívül fontos hírt hozott a kis Kensington Square-i társaságnak. Megtörtént a végső összecsapás; Oxford és Mortimer lord nem volt többé kincstárnok. Állását még nem adták át utódjának, bár kétségtől Lord Bolingbroke a kiszemelt férfi. És most eljött az ideje, mint a királynő Abigélja mondta, hogy Lord Castlewoodot bemutassák az uralkodónőnek.

Az után a jelenet után, amelynek Lord Castlewood tanúja volt s amelyet aztán elbeszélt unokabátyjának, — aki a gyötördés és féltékenység nyomorúságos éjszakáját töltötte el, miközben vállalkozásukon gondolkodott — az a három személy, akit a természet Beatrix gyámjává rendelt, érthetően ugyan-

* Emlékezz a halálra.

arra a következtetésre jutott, hogy el kell mozdítani őt annak a férfinak közeléből, aki túlságosan is nyíltan kifejezte vágyódását iránta s aki semmivel sem volt aggályoskodóbb vágyainak kielégítésében, mint hajdan az apja. Azt hiszem, Esmond úrnője, mylady fia s maga az ezredes is titkon meghányta-vetette magában ezt az ügyet, mert amikor Frank a maga nyers modorában kitört: — Azt gondolom, Beatrix bárhol jobb helyen volna, mint itt — Lady Castlewood így felelt: — Köszönöm, Frank, én is ezt gondoltam. — Esmond úr pedig, bár csak annyit jegyzett meg, hogy ebbe nincs beleszólása, az arcán megjelenő öröm nyíltan megmutatta, milyen kellemes volt neki ez az indítvány.

— Látnivaló, hogy maga is egyetért velünk, Henry — mondta a grófnő, nem minden gúny nélkül a hangjában. — Legjobb, ha Beatrix elhagyja ezt a házat, ameddig vendégünk benne tartózkodik és amint a ma reggeli ügy végetért, el kell távoznia Londonból.

— Miféle reggeli ügy? — kérdezte Esmond ezredes, aki nem tudta, mi készül, pedig ez az ügy majdnem olyan fontos volt, mint a herceg áthozatala és elismertetése a királynővel és el is intéződött, éppen abban a percben, amikor mi hárman együtt tanácskoztunk.

Az az udvarhölgy, aki tervünkkel egyetértett, sőt aki főszereplője volt, valamint az udvari orvos és a rochesteri püspök, tervünk másik két legtevékenyebb résztvevője, sokat tanácskozott kensingtoni házunkban és egyebütt, milyen módon kellene bemutatni fiatal kalandorunkat nővérének, a királynőnek. Esmond ezredes egyszerű és könnyű tervét fogadták el mindnyájan: hogy valamelyik magánosabb napon, amikor nem sokan vannak az udvarnál, akkor kell ott megjelennie a hercegnek, mint Lord Castlewoodnak, az udvarmesternő fogadja és az a másik hölgy bevezeti a királynő szobájába. A jelenlévőknek és magának a hercegnek a megítélésére bízták, hogy őfelsége egészségi állapotának, kedvének s a találkozás közben adódó körülményeknek megfelelően, mint a királynő öccse, vagy pedig mint Beatrix Esmond öccse csókolja meg a királyi kezét. S e terv elfogadása után mindnyájan nagy aggodalomban vártuk a végrehajtás napját és a jeladást a cselekvésre.

Két nappal e vacsora után, július huszonhetedikén a rochesteri püspök Lady Castlewoodnál és családjánál reggelizett, s alig fejezték be az étkezést, doktor A. kocsija gördült kensingtoni házunk elé, a doktor feljött közénk és felélénkítette a meglehetősen komor társaságot, mert az anyának és lányának ezen a reggelen szóváltása volt arról, ami azon a vacsorán történt, s talán más esetekről és a következő napról is. Beatrix gögös szelleme nem tűrt el korholást senki fölötte, legkevésbé anyjától, a legszelídebb lénytől, akinek ez a lány inkább parancsolt, mint engedelmeskedett. S mivel érezte, hogy nincs igaza, mert ezerféle kacérsággal — és éppúgy nem tehetett mást, mint kipróbálni ezeket minden férfin, aki közelébe került, mint ahogy a nap sem tehet mást, mint hogy nagyra és kicsinyre egyformán süssön — előidézte a herceg veszélyes bámulatát és rábírta, hogy ezt a bámulatot ki is fejezze, — így hát Beatrix annál akaratosabb és uralkodóbb volt, minél inkább érezte saját hibáját.

E társasághoz — a hercegnek hálósobájába vitték a csokoládét, mert sokáig aludta ki a bor mámorát — érkezett meg a doktor, és sürgető, meglepő természetű híreivel azonnal eloszlatta azt a kevésbé fontos magán kellemetlenséget, mely a Castlewood-családot nyomasztotta.

A vendég után tudakozódott — a vendég odafönt volt saját szobájában, erre a doktor megkérte Monsieur Baptiste-t, gyorsan menjen föl urához és kérje meg Castlewood gróft, azonnal öltse fel egyenruháját és jöjjön le a doktornak a kapuban várakozó kocsijához.

Aztán közölte Beatrix kisasszonyal, mi lesz a szerepe a színjátékban:

— Félóra múlva a felséges asszony és kedvenc udvarhölgye lemegy levegőt szívni a cédrusfasorba, az új díszterem mögé. Őfelségét kertiszékben tolják majd, Beatrix Esmond kisasszony és öccse, *Castlewood gróf* a belső kertben sétál (itt van hozzá Lady Masham kulcsa) és véletlenül találkoznak a királyi társasággal. Az ember, aki a széket tolja, visszavonul s magára hagyja a királynőt, a kegyencnőt, az udvarhölgyet és öccsét, Beatrix kisasszony bemutatja öccsét, és aztán ... aztán a püspök úr imádkozik majd a kihallgatás sikeréért és skót papjai mondják rá az áment! Gyorsan tegye fel a kalapját, Beatrix kisasszony ... de miért nem jön már

őfelsége? Talán hónapokig nem kínálkozik még egy ilyen alkalom.

A herceg késett, lusta volt és nemtörődömségével csakugyan majdnem elszalasztotta az alkalmat. A királynő éppen akkor készült odahagyni a kertet, amikor a kis társaság megérkezett; a doktor, a püspök, az udvarhölgy és öccse együtt távozott az orvos kocsijában és már egy félórája elindultak, amikor Esmond ezredes megérkezett a Kensington Square-re. A hír, hogy milyen ügyben ment el Beatrix, kiverte egy percre Esmond ezredes fejéből a magánföltékenység minden gondolatát. Félóra múlva visszatért a kocsi: először a püspök szállt ki belőle, karját nyujtva segítette le Beatrixot. Őlordsága visszaült a kocsiba s az udvarhölgy egyedül lépett be a házba. Mindnyájan bámultuk az emeleti ablakból s az arcából igyekeztünk kiolvasni, milyen sikerrel járt a kihallgatás, amelyről éppen érkezett.

Egész testében remegve és nagyon halványan lépett be a fogadószobába, eléje siető anyjától egy pohár vizet kért s miután kiitta és levette kalapját, beszélni kezdett:

— A legjobbat remélhetjük: a királynő elájult. Őfelségét hordszékében találtuk a cédrusfasorban, csak Lady Masham volt mellette, a kert nyugati oldalán léptünk be a kisajtón és feléje indultunk, nyomunkban a doktorral. Egy mellékösvényen vártak, amelyet eltakartak a bokrok, amikor a hordszék felé közeledtünk. Úgy dobogott a szívem, hogy alig tudtam megszólalni, de a herceg a fülembe súgta: „Bátorság, Beatrix”, és szilárd léptekkel jött mellettem. Arca kissé kipirult, de nem félt a veszélytől. Ő, aki olyan vitézül harcolt Malplaquet-nál, semmitől sem fél.

Esmond és Castlewood egymásra pillantott e dícséretre, mert egyiküknek sem tetszett a hangsúlya.

— A herceg levette kalapját — folytatta Beatrix — s láttam, amint a királynő Lady Mashamhez fordult, mintha megkérdezné, kik ezek ketten. Őfelsége nagyon sápadt volt és betegnek hatott, aztán kipirult, a kegyencnő intett, hogy közeledjék, én kézenfogva vezettem a herceget és egészen közel léptem a hordszékhez. „Felséges asszony, nyujtsa kezét a gróf úrnak”, mondta a lady s a királynő kinyújtotta a kezét a herceg megcsókolta térdenállva, ő, akinek nem szabadna térdelnie semilyen halandó férfi vagy asszony előtt.

— „Mylord sokáig volt távol Angliától”, mondta a királynő, „miért nem telepedett meg itt, hogy otthont adjon anyjának és nővérének?”

— „Azért jöttem, asszonyom, hogy itt maradjak, ha a királynő kívánja”, felelte a herceg és ismét mélyen meghajolt.

— „Idegen feleséggel és idegen vallással tért vissza, mylord; Anglia vallása nem volt elég jó magának?”

— „Visszatértem apám hitére”, mondta a herceg, „de semmivel sem szeretem kevésbbé anyámat és semmivel sem vagyok kevésbbé hűséges szolgája felségednek.”

— Ekkor — mondta Beatrix — a kegyencnő intett, hogy vonuljak vissza, amit meg is tettem, bár majd belehaltam, hogy nem hallhattam, mi történt. A lady sügött valamit a királynőnek, amire a felséges asszony a hercegre pillantva felemelkedett székében, gyors felindulásában egy-két szót mondott és belekapaszkodott hordszékének karfájába. A herceg még közelebb lépett hozzá s nagyon gyorsan beszélni kezdett, csak néhány szót érthettem meg: „Atyám, áldás, bocsánat”, aztán a herceg hirtelen térdre borult, egy iratot húzott elő, átnyújtotta a királynőnek, aki mihelyt belenézett, sikoltva tárta ki karjait és elvonta kezét a herceg elől, aki meg akarta csókolni. A herceg heves mozdulatokkal beszélt tovább, kezét majd összekulcsolta szívéen, majd kitárta karját, mintha azt mondaná: „Itt vagyok, öcséd vagyok, hatalmadban vagyok.” Lady Masham is odarohant a hordszék másik oldalára, ő is letérdelt és nagyon hevesen beszélt. Megragadta a királynő feléje nyújtott kezét és felvette az iratot, melyet a királynő leejtett. A herceg felállt és úgy beszélt tovább, mintha menni akarna, másik oldalon a kegyencnő ösztökélte úrnőjét, aztán odarohant a herceghez és mégegyszer visszahozta a szék közelébe. A herceg megint letérdelt, megragadta a királynő kezét, amit az nem húzott vissza, százszor is megcsókolta, mylady pedig egész idő alatt zokogva könyörgött a szék mellett. A királynő ezalatt kábult tekintettel ült székében, egyik kezében a papírt gyűrögette, a másikat a herceg csókolgatta; aztán hirtelen néhány éles sikolyba tört ki és elfogta a hisztérikus sírás és nevetés rohama. „Elég, elég, uram, ezúttal”, hallottam Lady Masham szavait, s a hordszékvivő, aki visszavonult a díszterem mögé, most a kiáltásoktól megijedve, visszatért. „Gyorsan,” mondta Lady Masham, „hozzon segítséget”, én a

doktor felé futottam, aki a rochesteri püspökkel együtt azonnal odajött. Lady Masham azt súgta a hercegnek, remélje a legjobbat és álljon készen holnap, aztán a herceg elment a rochesteri püspök házába, hogy néhány barátjával találkozzék. Így hát a kocka el van vetve, — mondta Beatrix, térdreborult és összekulcsolta kezét. — Isten óvd meg a királyt! Isten óvd meg a királyt!

Miután Beatrix elmondta történetét és az ifjú hölgy némiképpen lecsillapult izgalmából, tudakozódtunk a herceg iránt, aki Atterbury püspöknél maradt, és megtudtuk, hogy aligha jön aznap vissza. Beatrix három rokona e hírre összenézett: világos volt, hogy mindnyájan egyet gondoltak.

De ki álljon elő azzal, amit akarnak? Monsieur Baptiste, azaz Frank Castlewood egészen elpirult és Esmondra nézett; az ezredes ajkába harapott és csöndesen visszavonult az ablakmélyedésbe; Lady Castlewood adta tudtára Beatrixnak az újdonságot, amelyről tudtuk, hogy semmiképpen sem lehetett számára kellemes.

— Örülünk, — kezdte szelíd hangon és megfogta lánya kezét — hogy a vendég elment.

Beatrix egy pillanatra visszahőkölt, úgy nézett körül hármunkon, mintha veszélyt sejtene.

— Miért örülnek, — kérdezte és keble emelkedni kezdett — már ilyen hamar terhükre volt?

— Azt gondoljuk, hogy egyikünk pokolian szereti őt — kiáltott fel Frank Castlewood.

— És ki az az egyik: mylord-e vagy mama, aki féltékeny, hogy a herceg az én egészségemre iszik? Vagy pedig a család feje, — ezzel gőgös pillantást vetett Esmond ezredes felé — aki utóbbi időben magára vállalta, hogy prédikációkkal traktálja a királyt?

— Mi nem mondjuk, hogy túl szabados vagy öfelségével.

— Köszönöm, asszonyom — mondta Beatrix fejbiccentéssel és meghajlással.

De anyja nagyon nyugodtan és méltósággal folytatta:

— Legalábbis nem mondtunk semmi ilyesmit, bár mondtunk volna, ha ugyan egy anya mondhat ilyesmit saját lányának, apád lányának.

— *Eh, mon père** — tört ki Beatrix — semmivel sem volt különb más emberek apjánál. — És megint az ezredesre nézett.

Mindnyájunkat visszataszított e két-három francia szava: modorában tökéletesen utánozta idegen vendégünket.

— Egy hónappal ezelőtt még nem szoktál franciául beszélni, — mondta szomorúan az anyja — sem pedig rosszat mondani az apádról.

Beatrix kétségkívül belátta, hogy hibát követett el izgalomban, mert bíborpirosra vált.

— De azóta megszoktam, hogy tiszteljem a királyt, — mondta felmagasodva — és jó volna, ha mások sem gyanúsítanak sem őfelségét, sem engem.

— Ha kissé jobban tisztelnéd anyánkat, Trixy, — mondta Frank — magadat is jobban megbecsülnéd.

— Nem vagyok már gyerek, — mondta feléje fordulva — és egészen jól megvoltunk ez alatt az öt év alatt a tanácsod és példád nélkül, és most sincs szükségem tőled semmi ilyesmire. Miért nem beszél a család feje? — folytatta. — Itt minden ő utána igazodik. Ha majd a káplánja befejezte a zsoltár-énekletést, őlordtsága is elmondja a szentbeszédet? Már únom a zsolozsmákat.

A herceg majdnem ugyanezeket a szavakat alkalmazta Esmond ezredesre, amiket az oktan lány most haragjában elismételt.

— Nagyon jó tanítványnak bizonyul, kisasszony — felelte az ezredes, aztán úrnőjéhez fordult: — Ladységed előtt mondta vendége e szavakat, vagy pedig négyszemközt kegyeskedett közölni Beatrix-szal véleményét az én unalmas prédikációmról?

— Négyszemközt voltál vele? — kiáltotta mylord és káromkodva riadt fel. — Az istenit, négyszemközt voltál vele?

— Ha itt volna, nem mernél így sértegetni, nem, nem mernél! — kiáltotta Frank nővére. — Tartsa meg a káromkodásait, mylord, a feleségének: mi itt nem szoktunk hozzá az ilyen beszédhez. Amíg ide nem érkezett, gyöngédség volt szokásban köztem és anyám között, én törődtem vele, amikor magának eszébe sem jutott, amikor évekig odavolt a lovaival és a szeretőivel és a pápista feleségével...

* Apám.

— Az ... — mondta mylord újabb káromkodással — Clotilda angyal; hogy mersz egy rossz szót szólani Clotildáról?

Esmond ezredes nem tudta elfojtani mosolyát, amikor látta, milyen könnyen visszaverték Frank rohamát ezzel a cselfogással.

— Azt hiszem, nem Clotildáról beszéltünk éppen, — mondta Esmond úr kissé gúnyosan — öladysége Párizsban van, száz mérföldnyire innen, és a babakelengyét készíti elő. Lord Castlewood nővéréről van szó, nem pedig a feleségéről.

— Ő nem Lord Castlewood, — mondta Beatrix — és tudja, hogy nem az; ő Francis Esmond ezredes fia, semmivel sem több, és hamis rangot visel; más ember birtokából él és ezt tudja is.

Újabb kétségbeesett kirohanás volt ez a szegény ostromlott helyőrség részéről, az erőd másik pontján.

— Megint bocsánatot kérek — mondta Esmond. — Ha az én jogomra nincsen bizonyíték, akkor nincs is jogom. Ha az én apám nem ismert el örököst, akkor maguké a törvényes örökösödés, és Lord Castlewoodnak éppen olyan joga van a rangjára és a maga kis birtokára, mint bárkiének Angliában. De megint csak nem erről van szó, mint tudják, térjünk hát vissza beszédünk tárgyához, ha már engem is bele akar keverni. És én őszintén megmondom a véleményemet, hogy az a ház, melyben olyan herceg szállt meg, aki semilyen nőt nem tisztel, nem illő otthona egy fiatal, házasulatlan hölgynek; hogy jobb helyen volna vidéken, mint itt; hogy a herceget nagy cél hozta ide és ettől semilyen örültségnek sem szabad őt eltérítenie; és miután olyan nemesen eljátszotta szerepét ma reggel, Beatrix, egyelőre vissza kellene vonulnia a színről és átengedni a darab más szereplőinek.

Mialatt az ezredes teljes nyugalommal és udvariassággal beszélt, ahogy remélhetőleg mindig is, ha nőekkel beszélt,* úr-

* Drága apám helyesen mondta, hogy modora a mi nemünk iránt mindig egyaránt udvarias volt. Gyermekkorom óta a legnagyobb gyöngédséggel bánt velem, mintha csak egy kis lady lettem volna. Bár sokszor próbára tettem türelmét, alig tudok visszaemlékezni egyetlen durva szavára, de nem volt kevésbé komoly, sem pedig kevésbé kedves modorú a legszerényebb néger lány iránt sem a birtokon. Senkivel sem volt bizalmas viszonyban, anyámat kivéve, és utolsó napjaikig öröm volt látni a meghittséget kettőjük

nője mellette állt az asztal egyik oldalán, Frank Castlewood a másikon, közrefogva szegény Beatrixot szemrehányásainkkal.

Miután kétszer kirohant és kétszer visszaverték, mint várható is volt, kipróbálta a nők *ultima raito*-ját* és a könyvekhez folyamodott. Szép szeme megtelt velük, én pedig soha sem tudtam elviselni sem nála, sem más nőnél a szenvedésnek ezt a jelét.

— Egyedül vagyok, — zokogott — maguk meg hárman ellenem... az öcsém, az anyám és maga. Mit tettem, hogy így beszélnek velem és ilyen ellenségesen néznek rám? Az én hibám-e, ahogy mondják, hogy a herceg csodál? Én hoztam őt ide? Tettem-e mást, mint amire maga is kért, amikor üdvözöltem? Nem maga mondta-e nekem, hogy kötelességünk meghalni érte? Nem maga tanított-e, anyám, hogy éjjel-nappal imádkozzam a királyért, előbb érte és csak aztán mi magunkért? Mit akar tőlem, bátyám, mert maga az ellenem szőtt összeesküvés feje, tudom, hogy maga, uram, és hogy anyám és öcsém csak azt cselekszik, amit maga mondott nekik: mit kíván, hova menjek?

— Csak azt kívánom, hogy a hercegtől távol legyen — mondta Esmond komolyan — mert ez veszélyes kísértés. Isten óvjon attól, hogy azt mondjam, maga engedne annak a kísértésnek, csak azt szeretném, ha őt megszabadítanók tőle. A maga becsületének, hála istennek, nincs szüksége örre, de az ő oktalanságának annál inkább. Ő a rangja folytán anynyira fölötte áll minden nőnek, hogy minden vágya csak törvénytelen lehet. Családunk legdrágább és legszebb tagját el szeretnők távolítani az ilyen sértés lehetőségétől és ezért kívánjuk, hogy elmenjen, kedves Beatrix.

— Harry úgy beszél, mintha könyvből olvasná, — mondta Frank szokásos káromkodással — és a... minden szava szín-

között. Egész háznépe állandó vetélkedésben élt, hogy neki kedvére cselekedjenek: szinte rémület fogta el őket, ha attól tartottak, hogy bármi módon megbántották. Mindazonáltal ő volt a legszerényebb férfi, a legkevésbé követelő, a legkönnyebben kielégíthető és Benson úr, castlewoodi papunk, aki mellette volt halálos ágyánál, mindig ezt mondta: „Nem tudom, milyen vallása volt Esmond ezredesnek, de élete és halála mindenestre keresztény volt.” — R. E. W.

* Végső érvét.

igazság. Nem tehetsz róla, hogy csinos vagy, Trixy, mint ahogy a herceg sem tehet róla, hogy megtetszettél neki. Az én tanácsom az, hogy térj ki a veszély elől, mert az úristennek mondom, ha a herceg játékot űzne veled, akármennyire is király, vagy az lesz, Harry Esmondnak és nekem felelnie kell ezért.

— És két ilyen bajnok nem elegendő ahhoz, hogy megvédjen engem? — kérdezte Beatrix kissé szomorúan. — Bizonyos, hogy ha ti ketten vigyáztok, semmi bajom nem történhetik.

— Hitemre, Beatrix, azt hiszem, nem, — mondta Esmond ezredes — és ha a herceg ismer minket, meg sem kísérli ezt.

— De ismeri-e magukat? — szólt közbe csendesesen Lady Castlewood. — Olyan országból jön, ahol azt gondolják, hogy a királyok csábítása nem becsteleníthet meg egy nőt. Menjünk el, drága Beatrix! Menjünk Walcote-ba, vagy Castlewoodba? Legjobb, ha távol vagyunk a várostól és ha a herceget elismerik, lovagjaink visszahelyezték trónjára és meglesz neki a saját háza a St. James-palotában, vagy Windsorban, mi is visszatérhetünk a mienkbe. Harry és Frank, ti nem így gondoljátok?

Bizonyosak lehetnek benne, hogy Frank és Harry egyetértett vele.

— Menjünk hát — mondta Beatrix kissé elsápadva. — Lady Masham megígérte, hogy értesítést ad ma este, hogy van a felséges asszony, és holnap...

— Azt hiszem, drágám, legjobb, ha ma megyünk — mondta Lady Castlewood. — A kocsi hamar készen áll, meghálhatunk Hounslow-ban, és holnap hazaérhetünk. Most tízenkét óra, mondja meg, öcsénk, hogy egyre álljon készen a kocsi.

— Szégyen-gyalázat! — tört ki Beatrix szenvedélyes harral és könnyekkel. — Meggyaláznak ezzel a kegyetlen óvatosságukkal. Saját anyám az első, aki gyanúsít, és úgy vinne el, mint a börtönőröm. Nem megyek magával, anyám, nem leszek senkinek sem a foglya. Azt hiszik, ha csalni akarnék, nem találnék rá módot, hogy megtévesszem magukat? A saját családom gyanakszik rám! És minthogy azok nem bíznak meg bennem, akiknek legjobban kellene szeretniök, hadd men-

jek el tőlük. Megyek, de egyedül megyek, akár Castlewoodba, Elég boldogtalan és magános voltam ott, hadd menjek hát vissza, de kíméljenek meg legalább attól a megaláztatástól, hogy őrt állítanak a nyomorúságom mellé, mert ez olyan megpróbáltatás, amit nem tudok elviselni. Megyek, ha úgy akarják, de egyedül vagy sehogyan sem. Ti hárman diadalt ülhettek a boldogságom fölött, ezt elviselem, mint ahogy elviseltem azelőtt is. Hadd rendelje meg hát a főporkoláb a kocsit, amelyik elvigyen. Köszönöm magának, Henry Esmond, a maga részét az összeesküvésben. Egész hátralévő életemben hálás leszek magának érte és nem felejttem el, és neked öcsém, és magának, anyám, hogyan mutassam meg hálámat, amiért olyan gondosan megvédték a becsületemet?

Egy császárnő tekintetével lebegett ki a szobából, kihívó pillantást vetve mindnyájunkra, s mi úgy maradtunk a csatamezőn, mint győztesek, de győzelmünk megrémített és szinte meg is szégyenített. Valóban, kemény és kegyetlen eljárásnak látszott, hogy hárman összeesküdtünk a szép teremtés száműzésére és megalázására. Némán néztünk egymásra; e szerencsétlen időben sok ténykedésünk közül nem ez volt az első lépés, amelyet, amikor már megtörtént, szerettünk volna meg nem történtté tenni. Egyetértettünk abban, hogy legjobb, ha egyedül megy, lopva, suttogva beszéltünk egymással, mintha olyan cselekedetbe fogtunk volna, amiért szégyel-nők magunkat.

Beszélgetésünk után vagy félórával Beatrix visszajött, arcán ugyanazzal a kihívó tekintettel, mint amellyel elhagyott bennünket. Kezében egy bőrtokot tartott: Esmond tudta, hogy ebben vannak a gyémántok, amelyeket Hamilton herceggel tartandó esküvőjére adott neki, és amelyek úgy ragyogtak rajta a herceg megérkezésének baljóslatú estéjén.

— Visszahoztam — mondta Beatrix — Esmond márki-nak az ajándékot, amit kegyes volt nekem adni azokban a napokban, amikor jobban megbízott bennem, mint most. Soha többé nem fogadok el ajándékot, sem jótéteményt Henry Esmondtól és ezt a családi ékszert, amely egy király szere-tőjéé volt, visszaadom annak az úrnak, aki azzal gyanúsí-tott, hogy én is az akarok lenni. Márki úr, végrehajtotta-e megbízását, előállította-e a kocsit? Nem küldené le az inasát, hogy megnézzé, nem szököm-e el?

Igazunk volt, de a modorával elérte azt a látszatot, mintha mindnyájan helytelenül cselekedtünk volna; győztünk, de mintha a nap dicsősége ezé a szegény, elnyomott lányé lett volna.

A szerencsétlen ékszertokot először a bárói korona ékesítette, amikor Beatrixot eljegyezte az a fiatal úriember, akivel később szakított, aztán a hercegnői aranykorona szerepelt a födelén, de a végzet ennek viselésében is megakadályozta szegény Beatrixot. Lady Castlewood gépiesen felnyitotta a dobozt, alig figyelt rá, mit cselekszik, és íme a gyémántok, Esmond ajándéka mellett, ott feküdt a dobozban az elhunyt herceg zománcos miniatűr képe, melyet Beatrix gyászával együtt letett, amikor a király házukba érkezett, és amelyről a szegény, gondatlan lány valószínűleg megfeledkezett.

— Ezt is itt hagyod, Beatrix? — kérdezte anyja, kivette a miniatűr, olyan kegyetlenséggel, amelyről csak ritkán tett tanúságot, de vannak pillanatok, amikor a leggyöngédebb asszonyok is kegyetlenek, és vannak diadalok, amikről anygálok sem tudnak lemondani.*

Lady Castlewoodot is elrémitette döfésének hatása. Szegény Beatrixot szíven találta; elpirult, szemére nyomta zsebkendőjét, megcsókolta és keblébe rejtette a miniatűr képet.

— Megfeledkeztem róla, — mondta — a méltatlanság, amit elszenvedtem, elfeledtette velem bánatomat, de anyám mindkettőt eszembe juttatta. Isten vele, anyám, azt hiszem, sohasem tudok magának megbocsátani; kettőnk között megbasadt valami, amit sem könnyek, sem évek nem hozhatnak helyre. Mindig azt mondtam, hogy egyedül vagyok; maga sohasem szeretett engem, soha... már akkor féltékeny volt rám, amikor apám térdén ültem. Hadd menjek innen, minél hamarább, annál jobb: nem tudnék tovább maguk között maradni.

— Menj, gyermekem, — mondta anyja még mindig nagyon szigorúan — menj, hajlítsd meg büszke térdedet és kérj

* E megjegyzésből is látjuk, milyen igazágtalanul és megvetően mondanak ítéletet néha a legjobb férfiak is nemünkről. Lady Castlewoodnak nem volt szándékában, hogy diadalmaskodjék lánya fölött, csak kötelességérzetből mutatott rá sajnálatos hibájára. — R. E.

bocsánatot, menj, imádkozz a magányosságban alázatért és bűnbánatért. Nem a szemrehányásod tesz boldogtalanná, szégyén Beatrixom, hanem az a kemény szíved; lágyítsa meg az úr, és tanítson meg egy napon, hogy szeretni tudd anyádat.

Ha úrnőm kegyetlen volt is, arra sohasem lehetett rábírní, hogy ezt be is vallja. Büszkesége felülmúlta Beatrixét, és ha a lánynak gögös lelke volt, félek, hogy ehhez öröklés révén jutott.

**VENDÉGÜNK ELHAGY — NINCS MEGELÉGEDVE
VENDÉGLÁTÁSUNKKAL**

BEATRIX egy óra alatt elkészült, rögtön el is indult, komornája kísérte, valamint egy fegyveres szolga, aki a bakon ült, hogy elhárítsa az úton adódható veszélyeket. Esmond és Frank arra gondolt, hogy elkísérik a kocsit, de Beatrix felháborodva utasította vissza társaságukat, így hát még egy szolgát küldtek a kocsi után, akinek mindaddig kellett követnie a kocsit, amíg másnap át nem jutott a hounslow-i pusztán. S minthogy Lady Castlewoodnak nem volt több férficselédje, távollétük alatt Esmond úr hűséges John Lockwoodja jött fel úrnőjének szolgálni, bár szívesebben kísérte volna el Lucy kisasszonyt, a szívyszerelmét, vidéki útjára.

Komoran és némán ebédeltünk; úgy látszott, mintha sötétség ülné meg a házat, mióta Beatrix ragyogó arca elfordult tőle. Délután üzenet jött a kegyencnőtől s ez kissé feirázott csüggedésünkből. „A királynő nagyon megrendült,” így szólt a levél, „de most már jobban van, és minden jó irányban folyik. Lord Castlewood álljon készen, ha újra érte küldünk.”

Este megint jött egy cédula:

Nagy csata volt a tanácsülésen: a lord-kincstárnok megbotlott és úgy elbukott, hogy soha többé föl sem kel — utódja még nincs kinevezve. Lord B. nagy whig társaságot lát vendégül ma este a Golden Square-en. Ha ő ingadozik, mások hívek; a királynőnek már nincsenek rohamai, de még ágyban fekszik és megnyugodott. Legyenek készen reggelre, remélem, addigra minden jóra fordul.

Alighogy a küldönc, aki a levelet hozta, elhagyta a házat — hazajött a herceg. Ő királyi fensége annyira belekóstolt a püspök boraiba, hogy nem sok célja lett volna most ezekről az ügyekről beszélni vele. Befektették a királyi ágyba; Castlewoodot bizalmasan keresztnevéen szólította; teljesen megfeledkezett arról a szerepről, melynek eljátszásától koronája és élete függött. Szerencsére Lady Castlewood szolgálai nem voltak a közelben, s csak azok hallották, akik nem árulták volna el. Hangjában királyi csuklással érdeklődött az imádatraméltó Beatrix felől, de könnyűszerrel ágyba lehetett fektetni s egy-két perc múlva abba a mélységes álomba és feledésbe merült, amellyel Bacchus jutalmazza istenségének híveit. Azt kívántuk, bár ott lett volna Beatrix, hogy látna volna berúgva. Talán sajnáltuk is, hogy elment.

A Kensington Square-i társaság egyik tagja elég bolond volt ahhoz, hogy még az éjszaka *coram latronibus** ellovagoljon Hounslow-ba, abba a fogadóba, ahol a család Londonból hazatérőben rendszerint megszállni szokott. Esmond arra kérte a fogadóst, ne közölje Beatrix kisasszonnyal, hogy ő megérkezett; és megvolt az a szomorú elégtétele, hogy elmenthetett az ajtó mellett, mely mögött Beatrix aludt és végignézhette, amint kocsija hajnalban elindult. Látna, hogy Beatrix mosolyog, pénzt csúsztat annak az embernek a kezébe, akinek Bagshotig a kocsi mögött kellett lovagolnia. Mivel az út biztonságos volt s az egyik szolga fel volt fegyverezve, úgy látszik, elbocsátotta kíséretéből a második szolgát, s ez a fickó, miután sűrű hajlongások közben búcsút vett fiatal úrnőjétől, egy korsó sört rendelt a konyhában, aztán társával, Johnnal, a fullajtárral s lovaikkal visszatért Londonba.

Egy mérföldre sem jutottak Hounslow-tól, amikor a két érdemes férfi megint megállt egy kis itatra s eközben nagyon megrémültek, amikor meglátták a feléjük ügető Esmondot. A második szolga Esmond ezredes szigorú kérdésére azt felelte, hogy fiatal úrnője tiszteletét küldi, semmi egyéb üzenetet; az éjszaka nagyon jól aludt és estére elér Castlewoodba. Az ezredesnek nem volt ideje további beszélgetésre és London felé vágatott, ahol, mint olvasóm jól tudja, nagyfontosságú ügyek várták. Az a gondolat, hogy Beatrix elfelé kocsizik a veszély-

* A latrok előtt (nem törődve az útonállókkal).

ből, nem kis mértékben megnyugtatta lelkét. A derék Tarka elég jól ismerte az utat s így megérkezett Kensington Square-re, mielőtt még a tegnapesti részeg vendég felébredt és ki-
józanodott.

Az előző esti események már kora reggel ismertté váltak az egész városban. A királynő nagy összezördülésnek volt tanúja a tanácsteremben és minden kávéháznak megvolt a maga magyarázata erről az ellentétről. A püspök úr már jó korán megérkezett a hírekre a Kensington Square-re, ahol megvárta, míg királyi ura felébred az emeleten s azalatt bizakodva beszélt arról, hogy még mielőtt a nap elmúlik, walesi hercegnek és trónörökösnek nyilvánítják. A püspök az előző nap délutánján vendégül látta az igaz brit párt néhány legbefolyásosabb úriemberét. Ő királyi felsége mindenkit elbűvölt, skótokat és angolokat, pápistákat és anglikán papokat.

— Még kvékerek is voltak összejövetelünkön — tette hozzá — s ha az idegen egy kicsit túl sokat fogyasztott a brit puncsból és sörből, majd nemsokára jobban hozzászokik ezekhez az italokhoz, Lord Castlewoodnak pedig — mondta nevetve a püspök — el kell viselnie azt a kegyetlen rágalmat, hogy életében egyszer egy kicsit részeg volt. Vagy egy tucatszor is ivott gyönyörű nővére, mi pedig nevettünk és csodálkoztunk ezen a nagy testvéri szereteten. De hol az az elbűvölő nimfa és miért nem díszíti ragyogó szemével ladységed teázó asztalát?

Óladysége szárazon csak annyit válaszolt, hogy Beatrix ma reggel nincs otthon, a püspök urat pedig túlságosan elfoglalták a nagy ügyek ahhoz, hogysem sokat töprengjen egy még olyan szép hölgy jelenlétén vagy távollétén.

Még asztalnál ültünk, amikor doktor A. riadt tekintettel érkezett meg a palotából: a királynőt előző napi rohamai komoly próbára tették; érte küldtek s ő érvágást rendelt. A Long Acre-i sebész jött el megköpölyözni a királynőt s őfelsége most már jobban van és könnyebben lélezkzik. Miért rezzenünk meg Aymé úr nevére? — *Il faut être aimable pour être aimé** — mondta a vidám doktor, mire Esmond meghúzta kabátja ujját s arra kérte, hogy hallgasson. Ama végzetes párbaj után a drága Lord Castlewoodot, Frank apját Aymé házába vitték, ott is halt meg.

* Szeretetreméltónak kell lenni ahhoz, hogy szeressék az embert.

Ezen a napon már semmiesetre sem lehetett újra meglátogatni a királynőt, s amikor vendégünk odafentről jelezte, hogy már felébredt, az orvos, a püspök és Esmond ezredes tisztelegtek a herceg *lever*-jén és tudatták vele örvendetes vagy kétes híreiket. A doktornak hamar el kellett mennie, de megígérte, hogy a herceget állandóan tudósítja mindarról, ami a közeli palotában történik. Ő meg a püspök azt tanácsolták, hogy amint a királynő egészségi állapota kedvezőbbre fordul, a herceget be kell vezetni ágyához, a tanácsot egybe kell hívni; a kensingtoni palota és a St. James-palota őrsége, amelyből két ezred teljesen megbízható volt, a harmadik pedig nem ellensége — a herceg mellé áll majd, amint a királynő tanácsurái előtt trónörökösének jelöli ki.

Ezen a napon a herceg és a rochesteri püspök, valamint Esmond ezredes, aki mint titkárjuk működött, sok órát töltött el azzal, hogy kiáltványokat és felhívásokat fogalmaztak a vidéki nemességhez, a skótokhoz, a papokhoz, London és Anglia népéhez; ezekben hírül adták, hogy megérkezett a három uralkodó száműzött leszármazottja, és nővére elismerte trónörökösnek. Megígérték, hogy biztosítják mindazt a szabadságot, amit az egyház és a nép kíván. A püspök kezeskedett sok prelátus csatlakozásáról, akiket nyájuk és paptársaik kértek arra, hogy ismerjék el a jövőendő uralkodó szent jogát és tisztítsák meg az országot a lázadás bűnétől.

Mialatt ezeket az iratokat fogalmazták, több futár érkezett a palotából és hírt hozott a felséges beteg állapotáról. Délre valamivel jobban lett, estefelé újra elvesztette eszméletét és félrebeszélt. Éjszaka doktor A. megint eljött hozzánk, kissé kedvezőbb jelentéssel: semmiesetre sem kellett közvetlen veszélytől tartani. Az elmúlt két év alatt őfelségének sok hasonló, de komolyabb rohama is volt.

Eközben befejeztünk hat kiáltványt, — nagy óvatosságot igényelt a szövegezésük, ha nem akartunk megsérteni semilyen pártot, sem gyanút kelteni a whigekben és disszidentekben — és a fiatal herceg, aki az egész napon át tartó, hosszú munka közben élénkségről és gyors felfogóképességről tett tanúságot s tehetségesen, ügyesen forgatta a mondatokat, melyeket nevével kellett jegyeznie, mindezenközben a kellő jókedvvel és a kellő komolysággal foglalkozott az ügyvel, s ezt feltétlenül javára kell írni.

— Ha ezek az iratok nem a kellő helyre kerülnek — mondta — vagy pedig tervünk balul sikerül, Lord Esmond kézírása olyan helyre juttatná őt, ahol soha, semmiképpen sem szeretném látni; így hát engedelmiükkel majd magam másolom le ezeket a papirokat, bár nem nagyon jó a helyesírásom, de legalább ha megtalálják, senkit sem hoznak bajba, csak azt, akire leginkább vonatkoznak — és valóban, miután gondosan lemásolta a kiáltványokat, a herceg elégette Esmond ezredes kézírását. — Most pedig, uraim, — mondta — menjünk vacsorázni és igyunk egyet a hölgyekkel. Lord Esmond, maga is velünk vacsorázik ma este: utóbbi időben túl keveset részesített társaságában.

A herceg vacsoráját rendszerint Beatrix volt hálósobájában szolgálták föl, amelyik a herceg mostani hálósobájába nyílt. Vendéglátói tiszteletteljesen meg szokták várni, amíg királyi vendégük hellyel kínálta őket az asztalnál, csak akkor ültek le, hogy megosszák vele az ételt. Ezen az estén, amikor jelentették, hogy a vacsora tálalva van, mint feltételezhetik, csak Frank Castlewood és anyja fogadta a herceget, aki az egész napot a szobájában töltötte a püspökkel, mint államminiszterével, és Esmond ezredessel, mint tanácsának titkárával.

A herceg arckifejezése semmiképpen sem volt kellemes, amikor szétnézett a ráváró, egybegyűlt társaságon, és nem köszöntötte köztük, szokás szerint, Beatrix ragyogó arca. Kérdősködött Lady Esmondtól tegnapi szép vezetője felől, mire öladysége csak lesütötte szemét és nyugodtan azt mondta, hogy Beatrix ezen az estén nem tud jelen lenni a vacsoránál; egyébként a zavar legkisebb jelét sem árulta el, míg Castlewood elpirult és Esmond sem érezte magát kevésbé kínosan. Én azt hiszem, minden nőben megvan a színlelés ösztöne: természetből fogva sokkal jobban tudják indulataikat leplezni, mint a legtökéletesebb férfi-udvaroncok. Dehát sokan közülük nem arra pazarolják-e életük legjobb részét, hogy elrejtik érzelmeiket, hízelegnek zsarnokaiknak s gyöngéd mosolyokkal, mesterkélt vidámsággal álcázzák kételyüket vagy bánatukat vagy ijedelmüket?

Vendégünk nagyon mogorván kebelezte be vacsoráját, csak a második palacknál kezdett öfelsége felvidulni. Amikor Lady Castlewood engedelmet kért a távozásra, a herceg azt

üzente Beatrixnak, reméli, jelen lesz a másnapi ebéden, aztán ivásra adta magát és beszélgetésre, amihez bőviben akadt tárgya.

Másnap azt hallottuk kensingtoni tudósítónktól, hogy a királyné valamivel jobban érzi magát, egy órára fel is kelt, de még nem elég erős ahhoz, hogy bármilyen látogatót fogadhasson.

Ebédre csak egy teríték volt az asztalon ő királyi fensége számára és csak a két úriember szolgált fel neki. Reggel tanácskozást tartottunk Lady Castlewooddal és elhatároztuk, hogy ha őfelsége megint Beatrix felől kérdezősködik, a ház urai válaszolnak neki.

Nyilvánvalóan rosszkedvű és nyugtalan volt és állandóan az ajtó felé nézett, mintha várna valakit. De senki sem jött be, kivéve a derék John Lockwoodot, aki kopogott, egy tálat hozott, melyet a bentiek átvettek tőle; mindig így rendezték az étkezéseket, és azt hiszem, a konyhai tanácsülés azon a véleményen volt, hogy a fiatal lord egy papot hozott magával, aki mindnyájunkat pápistává térített, a pápisták meg olyanok, mint a zsidók: csak együtt esznek és nem hajlandók keresztények előtt étkezni.

A herceg igyekezett elégedetlenségét leplezni, de abban az időben még nagyon ügyetlen színlelő volt, ha nem volt hozzá kedve, csak nagyon nehezen tudott jó képet mutatni, és miután néhány ostoba kísérletet tett a köznapi beszélgetésre, hirtelen tárgyára tért és a tőle telhető legkönnyedebb modorban azt mondta Lord Castlewoodnak, reméli és kéri, hogy őlordsága anyja és nővére megjelenjék a vacsorán. És minthogy az idő nagyon hosszúnak tűnik neki és nem szabad kijárnia, nem osztaná-e meg társaságát Beatrix kisasszony egy játszma kártyára?

Lord Castlewood ekkor felnézett Esmondra, aki tekintével biztatta, mire Frank közölte ő királyi fenségével,* hogy Beatrix nővére nincs Kensingtonban: családja úgy gondolta, legjobb, ha távozik a városból.

— Nincs Kensingtonban! — kiáltott fel. — Hát beteg?

* Londonban következetesen királyi fenségnek szólítottuk a herceget, bár a nők ragaszkodtak hozzá, hogy megadjuk neki a királyi címet.

Tegnap még jól érezte magát; miért is hagyta volna el a várost? Az ön parancsára történt-e, mylord, vagy Esmond ezredesére, aki úgy látszik, e ház ura?

— Nem e házé, uram, — mondta Frank méltóságteljesen — csak vidéki házunké, amelyet nekünk adott. Ez anyám háza, Walcote pedig az apámé, és Esmond márki tudja, hogy csak egy szavába kerül és visszaadom neki az övét.

— Esmond márki! Esmond márki — mondta a herceg poharát felhajtva — túlságosan beleavatkozik az én ügyeimbe és visszaél a nekem tett szolgálattal. Ha úgy akar udvarolni Beatrixnak, mylord, hogy börtönbe veti, hadd mondjam meg: nem ez a módja annak, ahogy egy nőt meg lehet nyerni.

— Tudtommal, uram, nem említettem királyi fenségednek, hogy Beatrix kisasszonynak udvarolni akarok.

— Ugyan, ugyan, Monsieur! Nem kell varázslónak lenni ahhoz, hogy ezt észrevegyük. Észrevéteti ez magát minden pillanatban. Ön féltékeny, mylord, és az udvarhölgy nem nézhet más ember arcába anélkül, hogy Esmond márkié finto-rogni ne kezdene. Ez nem méltó viselkedés, Monsieur, nem illő vendéglátás, ez... *lache*, igen *lache** — gyorsan beszélt tovább franciául, haragja minden mondatnál jobban elragadta. — Eljövök a házukba; kockáztatom az életemet; unatkozom; rábízom magamat a hűségükre; nincs egyéb társaságom, csak lordságod prédikációi, vagy a társalgás azzal az imádandó fiatal hölgygel, és őt elveszi tőlem, ön pedig, ön marad! *Merci, Monsieur!* Majd megköszönöm önnek, ha módomban lesz rá; majd tudom, hogy viszonzom kissé alkalmatlan odaadását, mylord... Igen, kissé alkalmatlan. Már egy hónapja, hogy mértéktelenül bosszant azzal a pártfogói viselkedésével. Kegyeskedik szépen felajánlani a koronát, és azt kívánja, hogy térdenállva vegyem át, mint János király. Eh! Ismerem én is a történelmet, Monsieur, és csak nevetek a bárók szemöldökrándulásán. Én csodálom az ön szíve hölgyét, mire elküldi őt egy vidéki Bastille-ba; belépek a házukba és önök nem bíznak bennem. De elhagyom ezt a házat, Monsieur, még ma este elhagyom. Vannak más barátaim is, akiknek hűsége nem olyan könnyen vonja kétségbe az enyémet. Ha pedig majd elajándékozni való térdszalagrendem lesz, olyan ne-

* Gyáva.

meseknek adom, akik nem ilyen hajlamosak arra, hogy rosszszat gondoljanak. Rendeljenek nekem egy kocsit, és hadd hagyjam el ezt a házat, vagy pedig térjen vissza a szép Beatrix. Nincs szükségem a vendéglátásukra e szép teremtés szabadságának árán.

Ezt a francianyelvű beszédet a franciáknál szokásos, gyors mozdulatok kísérték, a herceg közben fel-alá járt a szobában, arca kivörösödött, keze dühtől remegett. A gyakori betegeskedés és az élvezetek között eltöltött élet cingárrá, törékennyé tette. Akár Castlewood, akár Esmond térde alá gyűrhetette volna és egy félpercnyi küzdelem után végezhetett volna vele, mégis mindkettőnkét sértegetett s a szenvedélyt, melyet családjuk ifjú hölgye iránt érzett, alig igyekezett elrejtteni kettőnk előtt, akiknek becsületét a leginkább érintette. Lord Castlewood nemesen és egyszerűen válaszolt a herceg tirádájára.

— Uram, — mondta — királyi fenséged kegyeskedik elfelejteni, hogy mások is kockáztatják életüket fenséged ügyéért. Hála istennek, nagyon kevés angol ember akad, aki kezét merne emelni fenséged felszentelt személyére, de senki sem jutna eszébe, hogy a mi személyünket kímélje. Fenséged szolgálatára áll életünk és mindenünk, amink van, kivéve a becsületünk.

— Becsület! Ugyan, uram, kinek jutna eszébe, hogy a becsületüket sértse meg? — mondta a herceg ingerült arckifejezéssel.

— Arra kérjük királyi fenségedet, ne is jusson eszébe, hogy megsértse — mondta Lord Castlewood és mélyen meghajolt. Meleg éjszaka volt, az ablakok nyitva álltak a kertek és a tér felé. Esmond ezredes a zárt ajtón át is behallotta az éjjeli őr szavát, amint a tér másik oldalán az órát kiáltotta. Kinyitotta a herceg szobájába vezető ajtót: Martin, az a szolga, aki Hounslow-ba utazott Beatrix-szal, éppen kiment a szobából, amikor Esmond belépett, és mikor a legény kiment s az éjjeli őr megint elkiáltotta a mondókáját: „Tíz óra elmúlt, csillagos ég”, Esmond halkán így szólt a herceghez: — Hallja, királyi fenséged?

— *Après, Monsieur?** — mondta a herceg.

* Na és, uram?

— Csak intenem kell innen az ablakból és ötven yardnyira elküldenem, ő visszatérne az őrséggel s én átadnám neki azt a személyt, aki magát Harmadik Jakabnak nevezi s akinek a fejére a parlament ötszáz font jutalmat tűzött ki, mint királyi fenséged is olvashatta, amikor Rochesterből Londonba lovagoltunk. Csak ki kell mondanom azt a szót, és esküszöm arra, aki teremtett, ki is mondanám, ha nem gondolnám, hogy a herceg saját becsülete kedvéért a mi becsületünket sem sérti meg. De Anglia legelső úriembere túlságosan jól ismeri kötelességét, hogysem akár a legutolsóval szemben is megfélemlenék magáról, vagy veszélyeztetné koronáját olyan tettért, amely csak szégyent hozhatna rá.

— Van-e lordságodnak is valami mondanivalója, — kérdezte a herceg Frank Castlewoodhoz fordulva, egész sápadtan a haragtól — valamilyen fenyegetés, vagy sértés, amellyel be szeretné fejezni ezt a ma esti kellemes vendéglátást?

— Egyetértek családunk fejével — mondta Castlewood és ünnepélyesen meghajolt. — Mit kíván hercegséged, mikor tisztelegjünk holnap reggel?

— Ön holnap kora reggel a rochesteri püspöknél tiszteleg, megkéri, hozza el kocsiját s készíttessen elő számomra lakást saját házában vagy valamilyen biztonságos helyen. Ne féljen, mylord, a király bőségesen megjutalmazza mindazt, amit érdekében tett. Jó éjszakát kívánok és lefekszem, ha ugyan Esmond márkinak nem méltóztatik társát, az éjjeli őrt hívni, hogy az éjszakát a kensingtoni őrsegen töltsen? Isten önnel, bizonyos lehet benne, hogy nem felejttem el. Lord Castlewood, ma este kamarás nélkül is le tudok feküdni.

A herceg mérges meghajlással bocsátott el bennünket, még beszéd közben bezárta az ebédlőbe nyíló ajtót s miután kiléptünk, utánunk a másikat. Ez abba a kis szobába vezetett, ahol Frank Castlewood, azaz Monsieur Baptiste lakott, és ezen az ajtón jött be Martin is, amint az imént Esmond ezredes meglátta.

Másnap kora reggel megérkezett a püspök s egy időre bezárkózott urával annak szobájába, ahol a herceg nyíltan kancellárja elé tárta mindazokat a méltatlanságokat, amelyekben, felfogása szerint, az Esmond-család urai részesítették. Az érdemes prelátus nagyon elégedett arccal lépett ki a megbeszélésről: igen leleményes ember volt, hűsége tántoríthatat-

lan, volt tehetsége és száz egyéb jó tulajdonsága, de ravasz volt és igen féltékeny hajlamú s nem állhatta meg, hogy ne újjongjon bármilyen kegyenc bukásán, így hát akaratlanul is örömmel hallotta, hogy vége az Esmond-kormányának.

— Kiengeszteltem vendégüket — mondta kijövet a két úriembernek és az özvegynek, akivel közölték az előző esti vita egy részét. — A mi elbeszélésünk szerint a herceg csak azért gerjedt haragra, mert kételkedtünk Beatrix iránti szándékaiban és csak azért hagy el bennünket, mert kétségbevontuk becsületét. — De azt hiszem, mindent megfontolva, jobb lesz, ha elhagyja ezt a házat, és akkor, Lady Castlewood, — mondta a püspök — a szép Beatrix hazajöhet.

— Éppen olyan jól érzi magát odahaza, Castlewoodban is, amíg minden el nem rendeződött.

— Megkapja a címét, Esmond, azt megígérem — mondta a derék püspök, aki máris miniszterelnöki arckifejezést öltött fel. — A herceg rendkívül nemesen nyilatkozott a tegnap esti kis véleménykülönbségről, és biztosítom róla, éppúgy meghallgatta az én prédikációm, mint másokét — mondta ravaszul a doktor. — Megvan benne minden nagy és szép tulajdonság, csak talán a családjában öröklődő gyengeség is a női nem iránt, ami tudvalevően megvolt sok népszerű uralkodóban Dávid királytól kezdve.

— Mylord, mylord! — tört ki Lady Esmond — engem sért az a könnyedség, amellyel mylord a nemünk iránt tanúsított viselkedésről beszél, és amit ön gyöngeségnek nevez, azt én sajnálatraméltó bűnnek tartom.

— Hát bűn is, kedves lányom, — mondta a püspök, szipantva és vállát vonogatva — de gondolja meg, hogy Salamon király is milyen bűnös volt a maga ezer feleségével.

— Elég ebből, mylord — mondta Lady Castlewood elpirulva, és méltóságteljesen kivonult a szobából.

Rögtön utána belépett a herceg, mosollyal az arcán és ha még sértve is érezte magát az előző este miatt, pillanatnyilag ez nem látszott rajta. Nagyon udvariasan nyujtotta mindkét úriembernek egy-egy kezét.

— Ha minden püspökünk olyan szépen prédikál, mint Atterbury doktor, — mondta — akkor nem tudom, uraim, mi lesz velem. Tegnap este nagyon elhamarkodottan beszéltem, uraim, és mindkettejüktől bocsánatot kérek. De nem

maradhatok itt tovább, ha sértődésre adok okot jó barátainnak és szép lányokat űzök el otthonukból. A püspök úr biztonságos helyet talált számomra, közel ide, egy káplán házában, akiben a püspök megbízik s akinek a felesége olyan csúnya, hogy semmi veszély nem fenyegeti; átköltöztünk hát erre az új szállásra és itt hagyom önöket, köszönetet mondva sok szivességükért. Hol van háziasszonyom, hogy elbúcsúzhassam tőle? Bízom benne, hogy nemsokára saját házában üdvözölhetem őt, ahol barátainak nem lesz okuk panaszra ellenem.

Lady Castlewood éppen belépett, s amikor a herceg kegyesen üdvözölte, bájosan elpirult s szeme könnyekkel telt meg. Olyan elbűvölő és fiatal volt, hogy a doktor nem állhatta meg, hogy a maga kötekedő módján ne figyelmeztesse szépségére a herceget, akinek bókjára aztán a grófnő még egyszer elpirult és az eddiginél is elbűvölőbb volt.

A NAGY TERV — ÉS AKI ÚTJÁBAN ÁLLT

MINT AHOGY a titkos tintával írt betűk a tűz hatására előtűnnek, aztán amint kihűlnek, újra elenyésznek és a papír fehéren marad — éppúgy száz nevezetes és a herceg ügyét pártoló név a mi titkos jegyzékünkől láthatóan megjelent volna az összeesküvés nagy névsorában, ha valaha ezt a névsort napfényre vittük volna. Micsoda tömegek léptek volna előre s írták volna rá nevüket és erősítették volna hűségüket a veszély elmúltával! Hány whig, aki most mint a mindenható miniszter teremtménye magas állást foglal el, gúnyolta volna akkor Walpole urat? Ha volt valaha játszma, melyet a kevesek férfiassága és a veszélyes pillanatban tanúsított eltökéltsége nyert meg; ha volt valaha játszma, melyet elveszített azoknak az árulása és ostobasága, akik kezükben tartották és ki is játszhatták volna az ütőkártyákat, — akkor ez épp ebben a játékban történt, mely a következő három napon játszódtott le s amelynek tétje a világ legnemesebb koronája volt.

A cselszövényben érdekelt felek világosan láthatták Lord Bolingbroke viselkedéséből, hogy nem lehet benne megbízni. Ha a herceg marad felül, őlordságának az volt a kegyes szándéka, hogy mellette nyilatkozik; ha a hannoveri párt hozza be uralkodóját, ki lett volna készebb arra, hogy így kiáltson: „Isten, óvd meg György királyt!”? Egyik herceget éppúgy elárulta, mint a másikat, de soha nem a kellő időben. Amikor Jakab királyra kellett volna tennie, botladozni kezdett és a whigekkel kacérkodott; és miután kitüntette magát az alázat legszörnyűbb megnyilvánulásaival, melyeket a választófejedelem jogosan megvetett, azzal bizonyította be megvetése jogosságát, hogy Saint Germainbe szökött és ott ajánlotta fel renegát szolgálatait, éppen, amikor távol kellett

volna onnan tartania magát, s ez az udvar éppen úgy megve-tette őt, mint azok a férfiak és eltökélt emberek, akik a vá-lasztófejedelmet Angliában trónraültették. Saját nevével jegy-zett minden vádiratot, amelyben ellenségei hamissággal vá-dolták, s a király és a trónkövetelő egyaránt fel tudta mu-tatni St. John árulásának saját kezével és pecsétjével jegy-zett bizonyítékait.

Barátaink éberen figyelték minden mozdulatát, éppúgy, mint a whig pártnak azokat a bátor és tevékeny vezéreit, akik nem is nagyon leplezték szándékaikat. A választófejedelmet akarták Angliába hozni és céljuk elérésére felhasználták min-den hatalmukban álló eszközt. Ezúttal Lord Marlborough is velük tartott. Amikor a toryk kiűzték a hatalomból, ez a nagy hadvezér hirtelen a whig pártra állt. Azt hallottuk, át akar jönni Antwerpenből, és valóban a királynő halálának napján újra kikötött Anglia partján. A hadseregnek egy nagy része mindig kitartott híres vezére mellett, még a tory katonák is méltatlankodtak azon az üldöztetésen, melynek a whig tisz-tek ki voltak téve.

A legfőbb whig tisztek Londonban tartózkodtak s fejük a világ egyik legrettenthetetlenebb embere volt, Argyle skót herceg, akinek viselkedése egy nappal azután, ameddig az én történetem jutott, elérte célját — mint ahogy az ilyen tisz-tesség és bátorság meg is érdemli, hogy célt érjen — azzal, hogy a mostani királyi családot ültették az angol trónra.

Közben a herceget körülvevő tanácsosok között nem kis véleménykülönbség mutatkozott abban a tekintetben, hogy milyen tervet kövessen őfensége. Női minisztere az udvarnál azt képzelte, hogy némi javulást lehet észrevenni a királynő állapotában s ezért amellet volt, hogy várjunk néhány napig vagy talán óráig, amíg a herceget a királynő ágyához lehet vezetni és örökösének elismertetni. Esmond úr szerint egy lo-vastestőrccsapat kíséretében kellett volna a palotába vonulnia és nyíltan bemutatkoznia a tanácsnak. Az ezredes az egész július huszonkilencedikéről harmincadikára virradó éjszaka tárgyalásokat folytatott néhány katonai hivatást űző úri-emberrel, akit sükségtelen megemlíteni; elég annyit közölni, hogy többen közülük rendkívül magas rangot töltöttek be a hadseregben, sőt egyikük tábornok volt, aki meghallván, hogy Marlborough herceg a másik pártra állt és jön Angliába, hur-

rázva csóválta meg feje fölött a mankóját arra a gondolatra, hogy kivonulhat és síkra szállhat ellene. Tudtuk, hogy a három miniszter közül egyik a mi hívünk. A Tower kormányzója is a miénk volt, a kensingtoni laktanyában állomásozó két század felől biztosak lehettünk, s nagyon gyorsan és pontosan megtudtunk mindent, ami a palotában történt.

Július harmincadikának délutánján híradás érkezett a herceg barátaihoz, hogy a titkos tanács a kensingtoni palotában ülésezik s összegyűlt Ormond és Shrewsbury őkegyelmessége, a Canterbury érsek és a három miniszter. Egy órával később gyorsfutár érkezett, azzal a hírrel, hogy a két nagy whig herceg, Argyle és Somerset hívás nélkül betört a tanács-terembe és elfoglalta helyét az asztal mellett. Heves vita után mindnyájan átmentek a királynő szobájába; a királynő feküdt, nagyon gyöngye volt, de még öntudatánál, s a lordok Shrewsbury őkegyelmességét ajánlották, mint aki a legalkalmasabb személy a lord-kincstárnok megürült helyére; mint tudvalévő, őfelsége kinevezte őt. „És most”, írta udvari tudósítóm, *„elérkezett az idő, most vagy soha”*.

Valóban itt volt az idő, most vagy soha. A whig hercegek jelenlétében is a mi pártunknak többsége volt a tanácsban, s Esmond, akihez a híradás érkezett — az udvarnál lévő személyiség még nem tudta, hogy a herceg elhagyta Kensington Square-i lakását — s Esmond és vitéz, fiatal hadsegéde, Frank Castlewood egyenruhát öltött, kardot kötött, majd kurtán elbúcsúztak drága hölgyüktől, aki mindkettőjüket megölelte és megáldotta, s felment szobájába, hogy imádkozzék a döntésre váró nagy ügy kimeneteléért.

Castlewood a laktanyába ment, hogy értesítse a szolgálatban lévő testőrszázadost, aztán a *Királyi fegyverekhez* címzett kocsmába, Kensingtonban, ahol barátai összegyűltek, kettesével vagy hármásával érkezve, lovon vagy kocsin, s az emeleti teremben várakoztak ötvenhárman; szolgálk, akiknek meghagyták, hogy szintén fegyveresen jöjjenek, odalent ittak a kocsmá kertjében. Ebből a kertből egy kis ajtó nyíltott a palotához vezető útra, s úgy rendezték, hogy az urak és szolgálk erre vonuljanak, ha megkapják a jelet és megjelenik az a személyiség, akire mindnyájan vártak.

Társaságunkban ott volt az a híres katona, aki rangban a haderők vezérlő tábornoka után következett s jelen volt a

tanácsban is, Ormond herceg őkegyelmessége. Vele volt még két altábornagy, kilenc vezérőrnagy és brigadéros, két ezredes, a parlament tizenegy peerje és az alsóház huszonöt tagja. A testőrség a palotán belül és a palotán kívül velünk tartott, velünk a királyné és a tanács, a két whig herceg kivételével, akiket még le kellett győzni; a nap a miénk volt és Esmond dobogó szívvel sietett a Kensington Mallre, ahol előző este a hercegtől elvált. Az ezredes már három nap óta nem feküdt ágyban; az elmúlt éjszakát azzal töltötte, hogy egybegyűjtötte a herceg barátait, — többségüknek sejtelve sem volt a függőben lévő vállalkozásról mindaddig, míg meg nem mondták nekik, hogy a herceg megjelent a helyszínen, és össze nem hívták őket a végső csapás megtételére. Előző éjszaka pedig, a herceggel folytatott szóváltása után gyanakodott ő királyi fenségére és félt, nehogy eszébe jusson cserbenhagyni bennünket és a menekülő szépség után illanni, — ezért az igazat megvallva az egész éjszakát az *Agárhoz* címzett kocsmában töltötte Lady Castlewood Kensington Square-i házával szemben, félszemmel a kapun, nehogy a herceg kiszökhessék rajta. Az ezt megelőző éjszakát pedig szintén talpon töltötte a hounslow-i *Koroná*-ban, mert persze egész éjjel virrasztania kellett, hogy reggel egy percre megpillanthassa Beatrixot. S a végzet úgy akarta, hogy még egy negyedik éjszakát is nyeregben és álmatlanul kellett töltenie, mielőtt elvégezte, amit kellett.

A Kensington Mallre rohant, a káplán házába és Bates úr után érdeklődött, mert a herceg itt ezen a néven lakott. A káplán felesége azt mondta, hogy Bates úr kora reggel csizmáiban eltávozott, azzal, hogy Chelsea-be megy, a rochesteri püspök házába. De két órával ezelőtt a püspök maga is Kensingtonban járt, Bates urat kereste és kocsijával gyorsan hazahajtatott, amikor meghallotta, hogy az az úriember éppen hozzá indult.

Ez a távollét nagyon alkalmatlan volt, mert egy óra halasztás egy királyságba kerülhetett; Esmond nem tehetett egyebet, mint hogy a *Királyi fegyverekhez* címzett kocsmába sietett és elmondta az ott összegyűlt uraknak, hogy George úr, — ahogy ott a herceget nevezték — nincs otthon, de Esmond elmegy érte; beült az egyik tábornok ott lévő kocsijába és Chelsea-be hajtatott, a püspök házához. A kapus azt mon-

dotta, két úriember van őlordságánál, mire Esmond felszaladt a püspök dolgozószobájának bezárt ajtajához, kopogott és rögtön bebocsátották. A püspök egyik vendége egy prelátustársa volt, a másik G. abbé.

— Hol van George úr? — kérdezte Esmond úr. — Itt az idő.

A püspök ijedten nézett rá.

— Elmentem a lakására, — mondta — ott azt mondták, idejött. Visszajöttem, amilyen gyorsan csak a kocsi hajtani tudott, és nem volt itt.

Az ezredes káromkodásba tört ki, ez volt minden, amit a tisztelendő uraknak mondani tudott, aztán megint lerohant a lépcsőn és arra kérte a kocsiszt, régi barátját, és bajtársát, úgy hajtson, mintha urával együtt a franciákat kergetné Wynendaelnál — egy félóra mulva visszaértek Kensingtonba.

Esmond megint a káplán házához ment. Bates úr még nem tért vissza. Az ezredesnek ezzel az eredménytelen újsággal vissza kellett tértie a kocsmába az urakhoz, akik eddigre már nagyon türelmetlenek voltak.

A kocsma ablakából a kert falán át látni lehetett a rétet a kensingtoni palota előtt, a palota kapuját — körülötte a miniszterek fogataival — és a laktanya épületét. Komor beszélgetés közben néztünk ki ezen az ablakon s hirtelen trombitaharsogást hallottunk, néhányan közülünk az első szoba ablakához siettünk, amely a kensingtoni főutca-ra néz, és láttuk, hogy egy lovasezred közeledik.

— Ormond gárdája — mondta valaki.

— Nem, istenemre, ez Argyle régi ezrede! — mondta tábornokom és földhöz csapta mankóját.

Valóban Argyle ezrede volt, áthozták a Westminsterből, hogy elfoglalja annak a kensingtoni ezrednek a helyét, melyre számíthattunk.

— Ó, Harry! — mondta a jelenlevő tábornokok egyike. — Te szerencsétlen csillag alatt születél. Kezdem hinni, hogy George úr éppoly kevésbé létezik, mint Sárkány úr. Nem a peerséget sajnálom, mert a mi nevünk olyan ősi és híres, hogy nem számít, Lord Lydiardnak neveznek-e vagy sem; hanem azt a lehetőséget, amit megígértél; hogy Marlborough ellen harcolhatok.

Miközben beszélgettünk, Castlewood feldúlt arccal lépett a szobába.

— Mi újság, Frank? — kérdezte az ezredes. — Jön-e végül George úr?

— A fene egye meg őt! Ide nézz! — mondta Castlewood és egy papírt nyújtott át. — Abban a könyvben találtam... hogy is hívják... az *Eikum Basilikum*-ban... Ez a gazember Martin tette oda... azt mondta, hogy fiatal úrnője parancsolta. Nekem van címezve, de tudom, hogy neki van szánva. Feltörtem a pecsétet és elolvastam.

Az egész tisztí gyülekezet ködben úszott Esmond szeme előtt, miközben a papírt elolvasta; csak ennyi állt rajta: „Beatrice Esmondot börtönbe küldték Castlewoodba, ahol boldogabb napokért imádkozik.”

— Sejtet-e, hol a herceg? — kérdezte Castlewood.

— Sejttem — felelte Esmond ezredes. Bizonyosan tudta, Frank is bizonyosan tudta: ösztönük megsúgta, hova menekült az áruló.

Volt hozzá bátorsága, hogy a társasághoz forduljon és így szóljon:

— Uraim, nagyon félek, hogy George úr ma nem jön ide: valami történt... és... és... tartok tőle, hogy valamilyen baleset érheti, ami meggátolja idejövetelében. Ha megvolt a délutáni italuk, legjobb, ha kifizetik a számlát és hazamennek: játékos nélkül nem lehet játszani.

Az úriemberek közül néhányan szó nélkül távoztak, mások a felséges asszonyhoz mentek tisztelegni és egészsége felől érdeklődni. A kis sereg széteszlott a sötétségben, amelyből előhívták: nem maradt semilyen írás, semilyen papír, ami bárkit is bajba keverhetett. Néhány tisztet és parlamenti tagot előző este meghívtak, hogy Kensingtonban, *A királyi fegyverekhez* címzett kocsmában reggelizzenek: ennyi volt az egész. Számlájukat kérték és hazamentek.

TUDJA EZT úrnóm? — kérdezte Esmond Franktól távozás közben.

— Anyám találta meg a levelet a könyvben az öltözőasztalon. Még mielőtt elment, írta meg Beatrix — mondta Frank. — Anyám találkozott vele a lépcsőn, éppen, amikor be akart lépni a szobába, de aztán nem távozott mellőle mindaddig, amíg el nem ment. A hercegnek nem jutott eszébe, hogy belenézzen, és Martinnak sem volt alkalma, hogy megmondja neki. Azt hiszem, a szegény kis ördög nem akart rosszat tenni, de azért majdnem agyonvertem; azt hitte, Beatrix fivérének hozta a levelet.

Frank soha egy szó szemrehányást nem tett nekem, amiért a gazembert miközénk hoztam. Mikor a kapun kopogtattunk, azt kérdeztem: — Mikor állnak elő a lovak? — Frank botjával az utcára mutatott: éppen akkor fordultak be.

Felmentünk és elbúcsúztunk úrnónktól; ekkor már rettenetesen feldúlt állapotban volt, vele a püspök is, akit annyira szeretett.

— Megmondta neki, mylord, — kérdezte Esmond — hogy Beatrix Castlewoodban van?

A püspök elpirult és dadogott: — Hát... meg, — mondta — én...

— Úgy kell a gazembernek, — tört ki Esmond úr — a koronát vesztette el azzal, amit ön mondott neki.

Úrnóm elfehéredett.

— Henry, Henry, — mondta — ne öld meg!

— Talán még nem késő, — mondta Esmond — talán nem Castlewoodba ment; adj a isten, hogy ne legyen késő.

A püspök felhozott néhány elkopott frázist a királyhűségről és az uralkodó felszentelt személyéről, de Esmond keményen rászólt, hogy fogja be a száját, égesse el a papirokat és viseljen gondot Lady Castlewoodra, öt perc múlva pedig ő és Frank nyeregbe ült, John Lockwood mögöttük és gyors iramban vágattak Castlewood felé.

Éppen Altonba értünk, amikor ki más jött szembe velünk, mint az öreg Lockwood, a castlewoodi kapus, John apja, aki Altonban töltötte az éjszakát, s most a hextoni gyorskocsi mellett lépdelt. Lockwood azt mondta, hogy fiatal úrnője szerdán este érkezett haza, ma, pénteken reggel küldte el ezzel a csomaggal myladyhez Kensingtonba és azt mondta, hogy a levél nagyon fontos.

Éltünk azzal a szabadsággal, hogy feltörjük, miközben Lockwood csodálkozva bámult ránk és a fiatal lord láttán „úristenem”-et és „ki gondolta volna”-t kiáltozott, mert nem látta urát hét év óta.

Beatrix levelében semilyen fontos újságot nem találtunk. Tréfás hangnemben írta, úgy tett, mintha könnyen venné fogságát. Megkérdezte, meg szabad-e látogatnia Tushernét és sétálhat-e az udvaron és a kertfalon túl? Megírta, hogy vannak a pávák és azt is, hogy van egy őzikéje. Megkérte anyját, küldjön neki az öreg Lockwood útján bizonyos ruhákat és ingvállakat; tiszteletét küldte bizonyos Személyiségnek, ha bizonyos más személyiségek engedélyezik neki ezt a szabadságot; és minthogy most nem kártyázhatik vele, reméli, hogy az a bizonyos Személyiség jó könyveket olvas, amilyenek Atterbury doktor szentbeszédei, és az *Eikon Basiliké*; ő is jó könyveket olvas, és azt hiszi, kedves mamája örül, ha megtudja, hogy nem sírja ki a szemét.

— Ki van a házban magán kívül, Lockwood? — kérdezte az ezredes.

— Ott a mosónő és a konyhalány, Beatrix kisasszony komornája és a londoni szolga, más senki; az pedig ott alszik nálam, a kapuslakásban, távol a lányoktól — mondta az öreg Lockwood.

Esmond ceruzával néhány sort írt egy cédulára, átadta az öregnek és arra kérte, vigye el myladynek. Tudtuk, miért lett Beatrix egyszerre olyan kötelességtudó és miért említette

az *Eikon Basiliké*-t. Azért írta ezt a levelet, hogy nyomra vesse a herceget és eltávolítsa a kapust.

— Szép, holdas éjszakánk van, gyorsan lovagolhatunk — mondta Esmond. — Frank, még talán idejében érkezünk Castlewoodba.

Egész úton minden postaállomáson kérdezősködtek, mikor ment arra egy magas fiatal úriember, szürke ruhában, világosbarna parókában, éppen mint mylordé? Ő reggel hatkor indult, mi pedig délután háromkor. Majdnem olyan gyorsan lovagolt, mint mi: amikor az utolsó állomásra értünk, még mindig két órával előzött meg minket.

Hajnalhasadás előtt lovagoltunk át a castlewoodi dombokon. Éppen azon a helyen ereszkedtünk le, ahol tizennégy év előtt a hintó felborult és Mohun kiesett belőle. A falu még aludt, a kovácsműhely sem világított, amikor eljöttünk mellette, elhaladtunk a szilfák alatt, melyeken még ott pihentek a varjak, el a templom mellett át a hídon. A hídnál leszálltunk lovainkról és gyalog mentünk a kapuig.

— Ha semmi baja nem történt, — mondta Frank remegve és becsületes szeme könnyekkel telt meg — egy ezüst szobrot Miasszonyunknak!

Éppen kopogtatni akart a tölgyfakapun a nagy vaskalapáccsal, de Esmond megragadta rokona kezét. Neki is megvoltak a maga félelmei, reményei, kétségbeesései és kínjai, de mégsem szólt ezekről társának és semilyen jelét sem mutatta felindultságának.

Odament a kapusfülkéhez és halkán, de ismételten mindaddig kopogtatott a kis ablakon, amíg az ember oda nem jött a rácshoz.

— Ki az? — kérdezte kinézve. A kensingtoni inas volt.

— Lord Castlewood és Esmond ezredes — szoltunk fel odalentről. — Nyisd ki a kaput és engedj be minden zaj nélkül.

— Lord Castlewood? — kérdezte az inas. — Mylord itt van, lefeküdt.

— Nyisd ki, hogy a... — mondta Castlewood átkozódva.

— Senkinek sem nyitom ki — mondta az ember és becsapta az ablakot, amint Frank pisztolyt rántott. Tüzelt volna a kapusra, ha Esmond megint le nem fogja a kezét.

— Több útja is van annak, — mondta, — hogy egy ilyen nagy házba behatoljunk.

Frank dörmögött, hogy a nyugati kapu egy fél mérföldre van.

— De én tudok egy utat, nem egészen száz yardnyira innen — mondta Esmond s öccsét szorosan a fal mellett vezetve, a ház körül húzódó várakok fölött sűrűvé nőtt bokrok közt eljutottak a támpillérig a kis ablak mellett, amely Holt atya titkos bejáratául szolgált. Esmond könnyedén felkapaszkodott az ablakig, betört egy összetoldott táblát, megnyomta belülről a rúgót, a két úriember ilyenmódon jutott be s a lehető leg-halkabban lépkedve a folyosón keresztül kimentek az udvarra, mely fölött most vöröslött a virradat és ahol most is csöndesen csobogott a kút.

Azonnal a kapusfülkéhez siettek: a szolga nem zárta be az udvar felé vezető ajtót, és pisztollyal kezükben léptek szegény megrémült ördög elé és hallgatást parancsoltak neki. Aztán megkérdezték — Esmond szédült és miközben beszélt, majdnem összeesett — mikor érkezett meg Lord Castlewood? Azt felelte, hogy tegnap este nyolc óra körül.

— Aztán mi történt?

— Őlordsága a nővérével vacsorázott.

— Ki szolgált fel?

Ő és mylady komornája, mindketten felszolgáltak, a többi cseléd készítette a vacsorát; bor nem volt, úgyhogy őlordságának csak tejet tudtak adni, amire morgott is és... és Beatrix kisasszony mindig maga mellett tartotta Lucy-t a szobában. Az udvar másik részén, a káplán szobájában vetetett ágyat mylordnak. Beatrix kisasszony nevetve jött le a lépcsőn a lányokkal és magára zárta az ajtót, mylord egy darabig az ajtón keresztül beszélgetett vele, a kisasszony pedig csak nevetett. Aztán mylord az udvaron járt fel-alá, a kisasszony pedig kinézett a felső ablakon; mylord könyörgött neki, hogy jöjjön le a szobájába, de a kisasszony nem akart, megint csak nevetett rajta és becsukta az ablakot, mire mylord, úgy látszik, káromkodott, de idegen nyelven, aztán lefeküdt a káplán szobájában.

— Ez volt az egész?

— Ez. — Esküdözött az ember, úgy remélhessen üdvözülést, hogy ez volt az egész. — De megálljunk csak, még va-

lami volt. Mylord, amikor megérkezett és egyszer-kétszer vacsora közben is megcsókolta nővérét, ami természetes is volt, és a kisasszony is megcsókolta őt.

Esmond fogát csikorgatta mérgében és majdnem megfojtotta beszéd közben a megdöbbszent embert, Castlewood azonban megragadta unokabátyja kezét és hangos nevetésbe tört ki.

— Ha mulattat téged, — mondta Esmond franciául — hogy a nővéred csókokat vált egy idegennel, félek, hogy szegény Beatrix bőven szerezhet neked ilyen szórakozást.

Esmond sötéten gondolt rá, hogy azelőtt már Hamilton is, Ashburnham is birtokolta ezeket a rózsákat, melyeket most a fiatal herceg ajka szakajtott le. Ez a gondolat kétségbeejtette. Beatrix arca megszenségtelenedett, szépsége elhomályosult, közte és Beatrix között a becsület és a szégyen állt. A szerelem meghalt Esmondban; mert érezte, hogy ha Beatrix egy koronát is hozna neki szerelmével, mindkettő csak lealacsonyítaná őt.

De haragja Beatrix ellen nem csökkentette az ezredes mérgét azzal a férfival szemben, aki ha nem is volt oka a bűnnek, de alkalmat adott rá. Frank leült az udvar kertjében egy kőpadra és elszunnyadt, miközben Esmond fel-alá járt az udvaron és azon töprengett, mit tegyenek? Mit számított, hogy milyen sok vagy milyen kevés történt a herceg és a szegény, magáról megfélemedezett lány között? Talán idejében érkeztek ahhoz, hogy megmentse a személyét, de a lelket már nem menthették meg: vagy nem ő bujtotta-e föl a herceget, hogy eljöjjön; nem ő vesztegette meg, nem ő küldte el a cselédeket, hogy találkozhassék vele? Ha az erőd még állt is, belül az áruló szív már megadta magát; és Esmond arra áldozta fel egy egész élet harcát és odaadását, hogy ezt a szívet elnyerje, ezt a szívet, amelyet Beatrix kész volt odadobni egy korona csillogásáért vagy a herceg szemhunyorításáért.

Amikor végiggondolta ezeket, felrázta álmából szegény Franket, aki ásítva kelt fel és azt mondta, hogy Clotildáról álmodott.

— Segítened kell nekem — mondta Esmond — abban, amit tenni készülök. Arra gondoltam, hogy azt a bitangot ki is taníthatták arra, hogy ezt a történetet elmondja, és az egész lehet hazugság is, ha pedig így van, majd kitudjuk attól

az úriembertől, aki odabent alszik. Nézzük csak meg, hogy a mylady szobáiba vezető ajtó — így hívtuk a ház északnyugati sarkának szobáit — be van-e zárva, ahogy mondta.

Megnéztük: zárva volt, úgy, ahogy az inas mondta.

— Ki is nyithatták, aztán megint bezárhatták — mondotta szegény Esmond — ükanyánk is így engedte be ük-apánkat.

— Mit teszel, Harry, ha... ha kiderül, hogy nem igaz, amit az a fickó mondott?

A fiatalember aggódva, félve tekintett rokona arcába, melynek kifejezése, mondhatom, nem volt nagyon kellemes.

— Legelőszőr is menjünk és nézzük meg, összevág-e a két történet — mondta Esmond, ezzel belépett a folyosóra és kinyitotta annak a szobának ajtaját, mely már majdnem huszonöt év óta az ő szobája. A gyertya még mindig égett, a herceg felöltözve aludt az ágyon — de Esmond nem törődött vele, hogy zajt csap-e vagy sem. A herceg felült ágyában és meglátta a két férfit a szobában.

— *Qui est là?** — kérdezte és kirántott egy pisztolyt a vánkosa alól.

— Esmond márkí, — mondta az ezredes — aki eljött, hogy üdvözlje őfelségét castlewoodi házában és beszámoljon arról, mi történt Londonban. A király parancsának engedelmeskedve, a tegnapelőtti éjszakát, miután őfelségétől elváltam, azzal töltöttem, hogy összehívtam a király barátait. Kár, hogy őfelségének az a vágya, hogy megnézzze a vidéket, meglátogassa szegényes házunkat, arra bírta a királyt, hogy tegnap minden értesítés nélkül elhagyja Londont, éppen akkor, amikor az az alkalom kínálkozott, amely minden emberi valószínűség szerint többé sohasem adódik majd; és ha a királynak nem tetszett volna Castlewoodba lovagolni, ma a walesi herceg a St. James-palotában alhatott volna.

— Az ördög! Uraim — mondta a herceg felriadva ágyában, ahol ruhástul feküdt — a doktor nálam volt tegnap reggel és miután egész éjszaka nővérem mellett virrasztott, azt mondta, nem remélhetem, hogy láthatom a királynőt.

— Másképpen fordult, — mondta Esmond, ismét meghajolva — eddig már meg is halhatott a királynő, akármit

* *Ki az?*

mondott a doktor. A tanács összeült, új kincstárnokot neveztek ki, a csapatok hívek voltak a király ügyéhez és ötven hűséges úriember, a királyság legelőkelőbb nevei gyűltek össze, hogy kísérjék a walesi herceget, aki e pillanatban már a trón elismert örököse vagy talán birtokosa is lehetne, ha felséged nem kívánt volna levegőzni. Mi készen álltunk, csak egyetlen személy hiányzott, felséged kegyes...

— *Morbleu, Monsieur,** maga túlságosan sokat felségezik — mondta a herceg s fölkel az ágyról, s úgy látszott, mintha azt várná, melyikünk segíti föl a kabátját. De egyikünk sem mozdult.

— Majd vigyázunk, — mondta Esmond — hogy többé ne kövessünk el hibát e tekintetben.

— Hogy érti ezt mylord? — kérdezte a herceg s Esmond meghallotta, hogy valami *guet-à-pens***-ről is mormogott valamit.

— A kelepécét, uram, — mondta — nem mi állítottuk; nem mi hívtuk ide önt. Mi megbosszulni jöttünk, nem pedig elősegíteni családunk gyalázatát.

— Gyalázat! *Morbleu*, semmi gyalázat nem történt, — mondta a herceg bíborpirosra válva — csak egy kis ártatlan játék.

— Aminek komoly lett volna a befejezése.

— Esküszöm, — tört ki dühösen a herceg — úri becsületszavamra, lordok...

— Hogy idejében érkeztünk. Semmi baj sem történt, Frank — mondta Esmond ezredes a fiatal Castlewoodhoz fordulva, aki az egész beszélgetés alatt az ajtóban állt. — Nézd, itt egy papír, amelyen őfelsége kegyes volt belekezdeni egy versbe, Beatrix becsületére vagy gyalázatára. Itt a *Madame* és *flamme, cruelle* és *rebelle, amour*, és *jour****. A felséges kézírással és helyesírással. Ha a felséges udvarló boldogabb lett volna, nem töltötte volna idejét sóhajtozással.

Csakugyan Esmond, mialatt beszélt, az asztalra tekintett és meglátott rajta egy papírt, melyre a fiatal herceg egy madrigált firkált — reggel ezzel akarta meghódítani imá-dottját.

* A fenébe is, uram!

** Kelepce.

*** Asszonyom, — láng, kegyetlen — ellenkező, szerelem — nap.

— Uram, — mondta haragtól lángolva a herceg, aki eddigre már minden segítség nélkül felvette királyi kabátját — azért jöttem, hogy sértésekben legyen részem?

— Inkább, hogy sértésekben részesítsen minket, ha úgy tetszik felségednek, — mondta az ezredes nagyon mélyen meghajolva — és családunk férfitagjai azért jöttek, hogy megköszönjék önnek.

— *Malédiction!** — mondta a fiatalember s a tehetetlen dühtől és bosszúságtól könnyek szöktek szemébe. — Mit akarnak tőlem, uraim?

— Ha felséged kegyeskedik a szomszédos szobába jönni, — mondta Esmond, megőrizve hangja komolyságát — szeretnék ott néhány iratot megmutatni és engedelmével majd mutatom az utat — s Esmond úr ezzel megfogta a gyertyatartót s teljes szertartásossággal hátrálva a herceg előtt belépett a káplán szobájába, melyen át az imént a házba hatoltunk. — Kérlek, adj egy széket őfelségének, Frank — szólt Esmond társához, aki majdnem annyira bámult e jeleneten és majdnem annyira zavarba jött miatta, mint a másik szereplő. Az ezredes aztán a kandalló feletti rejtekhez lépett, kinyitotta és kihúzta belőle az iratokat, melyek olyan régen heverték ott.

— Felséged engedelmével — mondta — itt a márkirangról szóló okmány, amelyet királyi atyja küldött Saint Germainből atyámnak, Castlewood grófnak; itt a hiteles bizonyítvány apám és anyám házasságáról és az én megszületésemről és megkereszteléséről: arra a vallásra keresztelték, amelynek felséged megboldogult édesapja olyan ragyogó példaképe volt. Nézd, ezek az én rangjaim, kedves Frank, és nézd, mit teszek velük: el veled, keresztelés és esküvő, el veled, márkiság és felségés aláírás, amellyel felséged elődje kegyes volt családunkat megtisztelni. — Esmond, miközben beszélt, egyenként dobta a papirokat a szenelő tűzébe. — Kegyeskedjék rá emlékezni, uram, — folytatta — hogy családunk tönkrement a felséged családjára támaszkodott hűsége miatt; hogy nagyapám eltékozolta birtokát s vérét és fia életét adta az önök szolgálatában; hogy az én kedves lordom nagyapja... mert most már lord vagy, Frank, cím és jog szerint, ugyan-

* *Kárhozat.*

ezért az ügyért halt meg; hogy szegény néném, apám második felesége, miután tisztességét adta oda az ön komisz, esküszegő családjának, minden vagyonát a királynak küldte és viszonzásul ezt a becses címet kapta, amely most hamvad el, és ezt a megbecsülhetetlen yardnyi kék szalagot. Ezennel lábához teszem és rátaposok, kivonom ezt a kardot és kettétöröm és megtagadom önt; de ha véghez vitte volna azt a bűnt, amit ellenünk tervezett, esküszöm, átdöftem volna a szívére és éppúgy nem bocsátottam volna meg önnek, mint az ön apja sem bocsátott meg Monmouthnak. Frank, te is ezt teszed, ugye, öcsém?

Frank, aki értetlenül nézte az öreg szenelőben lángoló iratokat, kihúzta kardját, kettétörte és lehorgasztotta fejét.

— Én bátyámat követem — és kezet nyújtott Esmondnak. — Márki vagy nem, hogy a... én mindig mellette állok. Bocsánatot kérek felségedtől a káromkodásért... azaz-hogy... most már... a hannoveri választófejedelem mellett vagyok. Felséged az oka mindennek. A királynő már valószínűleg halott, és felséged király lehetne, ha nem szaladt volna Trixy után.

— Így elveszteni egy koronát, — mondta az ifjú herceg felriadva és franciául a maga heves módján — így elveszteni a világ legszebb asszonyát, elveszteni ilyen szívek hűségét, nem elég megalázás-e ez, uraim? Márki, ha térdreborulok, megbocsát-e? Nem, ezt nem tehetem, de elégtétellel szolgálhatok, a becsület elégtételével, úriemberek elégtételével. Tiszteljenek meg azzal, hogy összemérik velem kardjukat, a maguké kettétört; de ott van két kard a szekrényben — és a herceg leakasztotta őket, mohón, mint egy kisfiú és Esmond felé nyújtotta. — Ó, elfogadja? *Merci! Monsieur, merci!*

Esmond ezredest mélyen meghatotta az előzékenységnek és az elkövetett hiba megbánásának ez a rendkívüli jele, olyan mélyen meghajolt, mintha meg akarná csókolni azt a kegyes fiatal kezet, amelyik ilyen megtiszteltetésben részesítette, és némán vívóállásba helyezkedett. Alig pengtek össze a kardok, Castlewood felütötte Esmondét a maga csonkára tört pengéjével, az ezredes hátrált egy lépést és újabb mély meg-

hajlással lebocsátotta kardját s kijelentette, hogy teljesen meg van elégedve az elégtétellel.

— *Eh bien, vicomte!** — mondta a fiatal herceg s megint olyan volt, mint egy kisfiú, mégpedig francia kisfiú — *il ne nous reste qu'une chose à faire*** — s kardját az asztalra helyezte, két kezét a szívére szorította. — Még csak egy valami van hátra — mondta — nem sejtik, mi az? — Karját kitárta: — *Embrassons-nous!****

Alig hangzottak el szavai, Beatrix lépett a szobába. Miért jött, mit keresett itt? Megdöbbsen és elsápadt, amikor meglátta fivérét és rokonát, a kivont kardokat, az eltörött pengéket és a még parázsló iratokat a szcenelőben.

— Gyönyörű Beatrix, — mondta a herceg s elpirult, ami nagyon előnyére vált — ezek az urak lóháton jöttek Londonból, ahol nővérem haldoklik és szüksége van utódjára. Bocsásson meg, hogy tegnap este betörtem ide. Olyan sokáig voltam fogoly, hogy megragadtam az alkalmat egy kis sétalovaglásra és lovam természetesen maga felé hozott. Megtaláltam, mint egy kis udvar királynőjét, aki kegyes volt engem vendégül látni. Adja át hódolatomat udvarhölgyeinek. Miután elaludt, még az ablaka alatt sóhajtoztam, aztán visszavonultam a szobámba, hogy én is lenyugodjam. Kellemes meglepetés volt, amikor ezek az urak felkeltettek. Így van, uraim, mert boldog nap az, melyen egy herceg, bármennyire is saját hiúságának rovására, megismerkedik olyan nemes szívvvel, mint Esmond márkié. Mademoiselle, megengedi, hogy a kocsiján utazzunk a városba? Ott áll a kocsiszínben, és ez a szegény márki majd összeesik az álmosságtól.

— Kegyeskedik-e reggelizni a király indulása előtt? — ez volt minden, amit Beatrix mondani tudott. A rózsák lehevadtak orcáiról, szeme kimeredt, mintha hirtelen megöregedett volna. Odalépett Esmondhoz és egy-két szót sziszegett a fülébe: — Eddig sem szerettem, bátyám, — mondta — de képzelheti, most hogyan szeretem? — Ha szavakkal döfni lehetne, kétségkívül megölte volna Esmondot; mindenesetre úgy nézett rá, mintha meg tudná ölni a pillantásával.

* Akkor hát, gróf.

** Már csak egy tennivalónk van.

*** Öleljük meg egymást!

De metsző szavai nem sebeztek meg Esmond urat: szíve megkeményedett. Amint ránézett, csodálkozott, hogyan is szerethette valaha. Tízéves szerelme elmúlt, halottan hullt le a kensingtoni korcsmában, amikor Frank elhozta neki a levelet az *Eikon Basiliké*-ből. A herceg elpirult és mélyen meghajolt, amint Beatrix tekintetét rászégezve kiment a szobából. Beatrixot e naptól fogva nem láttam többé.

Azonnal lovakat rendeltünk és befogattunk. A gróf a kocsis mellett ült, ami pedig Esmondot illeti, olyan fáradt volt, hogy mihelyt a kocsiba ült, elaludt s csak éjszaka ébredt fel, amikor a kocsi Altonba ért.

Amint a *Harang* fogadóba behajtottunk, velünk együtt érkezett egy kocsi, oldalán címerként egy püspöki süveg, a bakon, a kocsis mellett öreg barátunk, Lockwood. Lady Castlewood és a püspök ült belül; mylady felsikoltott, amikor meglátott bennünket. A két kocsi egyszerre ért a fogadó elé, a fogadós és emberei gyertyákkal kezükben jöttek ki a vendégek üdvözlésére.

Amint megláttuk a drága hölgyet és még inkább a doktor reverendáját, kiugrottunk kocsinkból. Mi hír? Van még időnk? Él még a királynő? Gyorsan kérdezősködtünk, miközben Boniface meghajolva állt előkelő vendégei előtt, hogy felvezesse őket a lépcsőn.

— Nem történt baja? — kérdezte Lady Castlewood nyugtalanul suttogva Esmondtól.

— Minden rendben van, hála istennek — mondta az ezredes, a gyöngéd hölgy pedig megfogta kezét és megcsókolta s megmentőjének, kedvesének nevezte. Ő nem gondolt királynőkre és koronákra.

A püspök megnyugtató híreket hozott, legalább is még nem volt minden elveszve, a királynő még életben volt, amikor hat órával ezelőtt Londont elhagyták. — Lady Castlewood ragaszkodott hozzá, hogy jöjjünk — mondta a doktor. Argyle felvonultatta ezredeit Portsmouthból és még továbbiakért küldött, a whigek résen álltak, — hogy „a pestis rájuk” — nem vagyok benne bizonyos, de azt hiszem, így káromkodott a püspök — és a mieink éppen úgy. Még mindent meg lehet menteni, ha a herceg idején érkezik Londonba. Lovakat rendeltünk, hogy azonnal visszatérjünk Londonba. Egyáltalában nem mentünk föl a szegény, csüggedt Boniface-

szal a lépcsőkön, hanem visszatelepedtünk a kocsikba. A herceg és miniszterelnöke az egyikbe, Esmond a másikba, egyedül drága úrnőjével.

Castlewood lovon vágatott előre, összegyűjteni a herceg barátait és tudatni velük, hogy jövünk. Átutaztuk az egész éjszakát — Esmond előadta úrnőjének az utolsó huszonnégy óra eseményeit: Castlewood meg az ő lovaglását, a herceg nagylelkű viselkedését és kibékülésüket. Az éj elég kurtának tűnt, s a csillagfényes órák derűsen multak e gyöngéd társaságban.

Így haladtunk tovább az úton, előttünk a püspök kocsija, néhányszor megálltunk lovakat váltani s augusztus elsején, vasárnap reggel négy óra körül megérkeztünk Hammer-smithbe, félóra mulva pedig már teljes napvilágnál hajtattunk el Lady Warwick háza mellett, aztán tovább a kensingtoni úton.

Akármilyen korán volt, az utca már nyüzsgött, sok ember járt fel-alá. Különösen a palota kapujánál gyűltek sokan össze, ott, ahol az őrség áll. Az első kocsi megállt és a püspök embere leszállt, hogy megtudja, mit jelent a csődület.

E pillanatban lovastestőrök léptettek ki a kapun trombitájukkal és hírnökök címeres köntöseikben. A trombiták harsogtak, a címeres hírnökök előléptek és kihírdették: „György, isten kegyelméből Nagybritannia, Franciaország és Írország királya, a hit védelmezője.” A nép újjongott: „Isten óvd meg a királyt!”

Az újjongó, kalaplengető tömeg közepette megpillantottam egy szomorú arcot, melyet egész életemben ismertem és sok álarcban láttam már. Ki más volt, mint szegény Holt úr, aki átsurrant Angliába, hogy tanúja legyen a jó ügy diadalának és most az angol nép üdviválgásai közben végignézte ellenségeinek győzelmét? Szegény ember elfelejtett hurrázni és kalapot emelni, míg szomszédai a csődületben észre nem vették az alattvalói hűségnek ezt a hiányát s álruhás jezsuitának nem szidalmazták — ekkor bánatosan levette kalapját és kiáltozni kezdett.

Bizonyos, hogy ő volt a legszerencsétlenebb ember a világon: sohasem játszott úgy egy játszmát, hogy el ne vesztette volna, s amelyik összeesküvésbe ő belebonyolódott, az bizonyos lehetett a vereségről. Láttam őt később Flandriában,

ahonnan Rómába ment, rendjének főhadiszállására, sőt Amerikában is megjelent köztünk nagyon öregén, tevékenyen és reményteljesen. Nem vagyok benne bizonyos, nem ragadtott-e itt tomahawkot, nem öltött-e mokasszint és színes takarokban, arcán harci festékekkel, nem lapult-e meg mint valamilyen misszionárius az indiánok között. A velünk szomszédos tartományban, Marylandben nyugszik, fölötte kereszt és földhalm: ez a nyughatatlan szellem ez alatt talált örök nyugalmat.

GYÖRGY KIRÁLY trombitáinak harsogása elfújta a gyöngé és bolondos fiatal trónkövetelő hiú reményeit, és azt is mondhatnám, hogy e zenével az én életem drámája is végetért. Azt a boldogságot, mely ezután még megkoronázta, nem lehet szavakkal leírni; természetből fogva megszentelt és titkos valami ez, nem lehet róla beszélni, — csak istennek és annak az egy valakinek — bármennyire telve is a szív hálával egy gyöngéd lény, a leghívebb, legkedvesebb, legtisztább feleség iránt, akivel valaha férfit megáldott az ég. Ha arra a végtelen boldogságra gondolok, amely még rám várt s annak a szerelemnek mélységére és erejére, mely annyi éven át üdvözített, bevallom, a hála és az ámulat rajongása fog el e jótéteményért — nem, azért mondok köszönetet, hogy olyan szívet nyertem, amely képes érezni és tudni egész hatalmas szépségét és értékét annak a boldogságnak, amellyel isten megajándékozott. Igen, a szerelem *vincit omnia*,* mérhetetlenül felette áll minden becsvágynak, becsesebb minden gazdagságnál, nemesebb minden névnel. Aki ezt nem ismeri, nem ismeri az életet; aki ezt nem élvezte, nem érezte át a lélek legmagasabb képességét. Ha leírom feleségem nevét, a remény beteljesülését, a boldogság legmagasabb csúcsát írom le. Ilyen szerelmet osztályrészül kapni az egyetlen áldás, mellyel összehasonlítva minden földi öröm értéktelen.

Brüsszelben történt, ahová összeesküvésünk bukása után visszavonultunk, — whig barátaink tanácsára álltunk félre az útból — hogy életem nagy öröme ért: drága úrnóm a feleségem lett. Olyan végtelen meghittséghez és bizalomhoz

* *Mindent legyőz.*

szoktunk, olyan sokáig és olyan gyöngéden éltünk, hogy a világ végéig is el lettünk volna, anélkül, hogy szorosabb kötelekre gondoljunk; de a körülmények hozták magukkal ezt az eseményt, amely olyan pazarul megsokszorozta az én boldogságomat és az övét — amiért alázatosan köszönetet mondok az égnek, bár egyszer még olyan csapás ért bennünket, amely — pirulva gondolok rá — többször is előfordult családunkban. Nem tudom, miféle örült becsvágy hajtotta azt a szép és akaratos nőt, akinek neve annyi lapot foglalt el ebben az emlékiratban, s akit tíz éven át olyan kitartó hűséggel és szenvedéllyel szolgáltam, de attól a naptól fogva, amikor Castlewoodban megmentettük, ragaszkodott hozzá, hogy egész családját ellenségének tekintse s elhagyott bennünket és Franciaországba szökött, s hogy ott milyen sorsra jutott, átalom elbeszélni.

Drága úrnőm fia házában sem talált otthonra: az én szegény Frankemben is megvolt az a gyöngeség, mint talán egész családunkban, úgyhogy a nők kormányozták. Környezetében a nők uralomra vágytak és attól is rettegtek, hogy anyja befolyással lehet rá s akkor még meggondolja magát, megtagadja azt a hitet, melyhez az ő rábeszélésükre csatlakozott. A valláskülönbség elválasztotta a fiút és az anyát: legdrágább úrnőm érezte, hogy elszakadt gyermekeitől, egyedül áll a világban — egyedül, csak egy állhatatos szolgája van, akinek hűségére, istennek hála, mindig számíthat. Egy nemtelen jelenet után történt, amikor összeveszett Frank feleségével és anyósával, — mert a szegény fiúnak össze kellett házasodnia azzal az egész német családdal, amellyel kapcsolatba jutott — hogy úrnőmet egy napon könnyek közt találtam s ekkor kértem meg, bízva rá magát olyasvalakinek a gondjára és odaadására, aki isten segítségével soha el nem hagyja őt. S ekkor a gyöngéd családanya, aki éppen olyan szép volt őszében és éppolyan tiszta, mint szüzek a maguk tavaszában, a szerelem pirulásaival s „szemében szelíd magamegadással”; engedett tiszteletteljes sürgetésemnek, s hajlandó volt megosztani otthonomat. Utolsó szavaimban, amiket leírok, hadd mondjak köszönetet neki s áldjam őt, aki megáldotta otthonomat.

ADDISON ÚR kedvessége folytán elhárult fejünk felől az üldöztetés minden veszélye, sőt Angliába való visszatérésünk minden akadálya; Frank fiam Skóciában tanúsított vitézsége pedig megengesztelte maga iránt a király kormányát. De mi ketten nem kívántunk többé Angliában élni, s Frank szabályszerűen és örömet átengedte nekünk annak a birtoknak tulajdonjogát, ahol most lakunk, távol Európától és zavargásaitól, a Potomac szép partjain, ahol egy új Castlewoodot építettünk fel és hálatelt szívvel gondolunk régi otthonunkra.

Itt, tengerentúli hazánkban az év legnyugodtabb és legkellemesebb évszakát, a vénasszonyok nyarát, indián nyárnak nevezzük: én gyakran mondogatom, hogy életünk ősze e boldog és derűs időjárásra hasonlít és én hálás vagyok édes nyugalmáért és napsütéséért. Az ég megáldott minket egy gyermekkel, akit mindkét szülője azért szeret, mert a másakra hasonlít. Gyémántjainkat ekékké és fejszékké változtattuk, ültetvényeink céljaira, és négerekké, — azt hiszem, ebben az országban sehol sincs jobb sorsuk a négereknek — s az egyetlen ékszer, melyet feleségem megőrzött, amelyetől soha meg nem vált, az az arany inggomb, melyet aznap vett le karomról, amikor meglátogatott a börtönben s amit — mint nekem elmondta — azóta egyfolytában ott viselt a világ legkedvesebb szívéen.

Vége

WILLIAM MAKEPEACE THACKERAY

(1811—63)

JÓMÓDÚ, nagypolgári családból született, Indiában, Kalkuttában, ahol apja is, nagyapja is a Keletindiai Társaság tisztviselője volt. Ötéves korában elvesztette apját, anyja és mostohaapja nevelte. Tizenkét éves korában Angliába küldték iskolába. Tizennyolc éves korában beiratkozott a cambridge-i Szentháromság Kollégiumba (ugyanoda, ahova hőse, Henry Esmond is), itt Fitzgerald és Tennyson, a későbbi híres költők voltak jóbarátai. Humoros írásaival munkatársa lett *A sznób* c. kicsi és rövidéletű folyóiratnak. 1830-ban hagyta ott az egyetemet anélkül, hogy oklevelet szerzett volna. 1830-ban és 31-ben Párizsba utazott, majd Weimarba s megismerkedett Goethével. Németországi tapasztalatait használta fel a *Hiúság vására* kis német fejedelemségének leírásánál.

1832-ben nagykorú lett s évenként ötszáz fontot jövedelmező vagyont örökölt, melyet hamar elvesztett, részint egy indiai bankon, részint kártyajátékon, részint egy újságon, melynek szerkesztője és tulajdonosa lett. Az újság bukása után Párizsba ment, ahol rajzolni tanult s ahonnan előbb karikatúrarájakokat, majd karikatúraszerű írásokat küldött angol lapoknak. 1837-ben visszatért Londonba, bírálatokat írt a *Times*-ba és munkatársa lett a *Fraser's Magazine* nevű folyóiratnak. Itt jelent meg 1837-ben első jelentősebb írása, a *Charles J. Yellowplush úr emlékiratai*, mely egy lakáj leírásában mutatja be az előkelő társaságot, továbbá a *Samuel Titmarsh és a nagy Hoggarty-gyéánt története* (1841), mely egy csalárd üzleti vállalkozáson keresztül már magát a kapitalizmust támadja, és a *Barry Lyndon úr emlékirata c. szatirikus regény* (1844).

1843-tól kezdve a *Punch*-ba, a legnagyobb angol élclapba írt humoros karcolatokat, melyek közül legfontosabb a *Sznóbok könyve* címen megjelent sorozat (1847). Az arisztokráciát bálványozó angol polgári társadalom legjellegzetesebb kórtünetét rajzolja meg benne, a sznóbizmust, Thackeray meghatározása szerint „a hitvány felsőbbrendűség hitvány imádatát”. 1847-ben, harminchatéves korában fogott hozzá első átfogó igényű regényéhez, a *Hiúság vására*-hoz (1848), mely a kritikai realizmus egyik mesterműve, a feudalizmussal szövethetett angol polgári társadalom hatalmas szatirája. A következő évtizedben, világossárga füzetes folytatásokban egy-

másután jelentek meg nagy regényei. Legnevezetesebbek két önéletrajzi regénye, a *Pendennis története* (1850) és *A Newcome-család* (1855), továbbá történelmi regényei, a *Henry Esmond története* (1852) és folytatása, *A virginiaiak* (1859).

Thackerayt — aki nemcsak egyidőben élt Dickensszel, hanem művészetének jelentősége és realista jellege is közel áll hozzá, s Dickens után, sokak szerint mellette, a legnagyobb angol regényíró — gyakran vetették össze nagy kortársával. Realista látás tekintetében semmiesetre sem marad el mögötte, sőt egyedülálló szatírája keményebbé, könyörtelenebbé teszi realizmusát a Dickensénél; emberábrázolása árnyalatosabb, stílusa művészebb. De tehetségének mérete, regényeinek világa szűkebb, mint Dickensé. Thackeray nem ismerte a népet, csak a polgárságot és az arisztokráciát; a szegénység, melyet átélt, nem a valódi nyomor volt, csak annyit jelentett, hogy adósságokat kellett csinálnia. Thackerayben nem találjuk meg az érzelmnek azt az áradását és erejét, mint Dickensben. Munkabíráásával sem érte utól Dickenst. „Kétkedett testi erejében, félt, hogy nem győzi szorgalommal” — jellemezte életrajzírója, Anthony Trollope. „Ha hétfő reggel ürügyet talált arra, hogy ne kelljen a hétfői munkát hétfőn elvégeznie, eleinte mondhatatlanul megkönnyebbült, de még mielőtt a hétfői nap végetért, ez az érzése mélységes megbánássá, majdhogynem lelkiismeretfurdalássá változott.”

1837-ben megnősült, egy ezredes lányát vette el, akitől három lánya született. Három év múlva felesége elméje elborult. Amíg volt remény a felgyógyulásra, Thackeray gyöngéden ápolta, miután pedig feleségét zárt intézetbe kellett elhelyezni, özvegyi életmódot folytatott. Ez az életmód eléggé pazarló volt: évi tízezer font kellett hozzá. Hogy ezt előteremtse, sokat kellett dolgoznia, minthogy pedig soha hig, olcsó írás nem került ki a keze alól, — ami azért különösen nagy teljesítmény, mert egészen 1854-ig megmaradt újságírónak — ez nagy erőfeszítésébe került és kimerítette szervezetét. Dickens példájára felolvasásokat is tartott, 1851-ben Angliában és 1852—53-ban Amerikában, bár nem volt jó előadó. Előadásait *A tizen nyolcadik század angol humoristái* és *A négy György* címen gyűjtötte össze. Utóbbiakban az angol királyságot és kormányzati rendszert ostromozta.

Elég szép számban írt verseket is: ezek is művésziek, szellemesek, eredetiek. Ő fordította angolra Béranger verseit.

Utolsó regényén, a *Denis Duval-on* dolgozott, mikor 1863-ban, nemrég vásárolt kensingtoni házában meghalt.

JEGYZETEK

A *Henry Esmond történeté-nek* a magyar olvasó előtt meglehetősen ismeretlen vagy homályos történelmi-társadalmi hátterét a bevezető tanulmány vázolja. A jegyzetek csak azokat a kiegészítő adatokat közlik, melyek a regény és a kor megértéséhez szükségesnek vagy érdekesnek látszottak. A jegyzetek megértéséhez tehát elengedhetetlen a bevezető tanulmány elolvasása — a regényéhez persze még inkább.

Abigél. Abigail Hill, Lady Masham, Anna királynő kegyencnője, Marlborough hercegnő vetélytársnője és utódja a királynő kegyeiben. „A királynő Abigélje” kifejezés egyúttal célzás Dávid zsidó király Abigéljére, második feleségére, aki az első, Mikhál után következett.

Addison, Joseph (1672—1719). A modern angol esszé és újságírás megalapítója. Írásaiban új, polgári életstílust állított az udvaronc-eszmény helyébe. A whigek bukásakor, 1711-ben elvesztette államtitkári állását, 1714-ben azonban, amikor a whigek újra uralomra jutnak, még magasabb rangra emelkedik. 1716-ban egy Warwick gróf-kisasszonyt vesz feleségül. A regényben említett *Hadjárat* c. jelentéktelen költeményét 1704-ben adta ki, *Cato* c. tragédiáját, az angol barokk drámaírás szabványos iskolapéldáját 1713-ban mutatták be nagy sikerrel.

Agamemnon. A görög mondakörben Mykenai királya, a Tróját ostromló görög sereg fővezére. Hazatértekor felesége, Klytaimnestra és annak szeretője meggyilkolta.

Amadís. Egy Angliában is népszerű spanyol lovagregény hőse.

Anakreoni dalok. Anakreon görög költő (i. e. 560—478) borról és szerelemről írt verseinek csak néhány töredéke maradt fenn, de az élet élvezetét dicsérő művészetének jellegét azóta is sokszor igyekeztek utánozni, így a tizenhetedik és tizennyolcadik századi Angliában is.

Arbuthnot, John (1667—1735). Anna királynő orvosa, irodalmár, Swift és Pope jóbarátja. 1712-ben kiadott *John Bull története* c. röpiratsorozatában a háború befejezését sürgette. Ezekben a röpiratokban született meg a máig is állandóan idézett John Bull alakja, az angol nemzeti hibák karikatúrája.

Atridák. A görög mondakörben Atreus argosi király feleségét elcsábította fivére, Thyestes, mire Atreus bosszúból megölte fivére

gyerekeit s egy lakomán az ő húsukat találta a mit sem sejtő apa elé. Thyestes megátkozta Atreus családját s az átok úgy teljesült, hogy Atreus fiát, Agamemnon argosi királyt, a Tróját ostromló görög sereg fővezérét, amikor Trója bevétele után hazatért, felesége és felesége csábítója megölte, Agamemnon gyerekei viszont, Orestes és Elektra bosszúból apjukért megölték anyjukat.

Atterbury, Francis (1667–1732). Rochesteri püspök, ügyes prédikátor és politikai közíró.

Azincourt. Francia község, ahol a „százéves háború” során, 1415-ben V. Henrik angol király legyőzte a túlerejű francia hadsereget.

Banbury Cross-i öregasszony. Célzás egy angol gyermekversre.

Bathyllus. Görög ifjú, akinek szépségét Anakreon megénekelte.

Bayle, Pierre (1646–1706). Francia író, akinek *Történelmi szótár*-a Voltaire és az enciklopedisták kételkedésének és felvilágosodottságának előfutára.

Bekerítések. Barg szovjet történész így ír erről: „A posztóipar rohamos fejlődése, amelyet a tizenötödik század végén és a tizenhatodik század elején nemcsak a szárazföldi országokban, hanem magában Angliában is megfigyelhetünk, a gyalpúrák nem kevésbé rohamos emelkedését idézte elő. A juhtenyésztés sokkal jövedelmezőbb foglalkozás lett, mint a földművelés, annál is inkább, mivel a juhtartás lényegesen kevesebb költséggel járt, mint a gabonatermelés... Csakhogy a juhtenyésztéshez sokkal több föld kell, mint a földműveléshez. Az uraságok szűknek érezték uradalmukat. Ezernyi juhnyájuknak földre és földre volt szüksége. Ezért aztán a lordok sorra elfoglalták és bekerítették a közösségi legelőket, réteket és műveletlen területeket. Amikor ez is elégtelennek bizonyult, a faluból kezdtek erőszakkal kikergetni a parasztokat. Tízeseivel rombolták le a házakat, egész falvakat tüntettek el a föld színéről, a falu szántóföldjét pedig juhok legeltetésére használták. De az eredmények ugyanugy alakultak ott is, ahol a szántóföldek a parasztok kezén maradtak. A parasztok, akiket a legelőkkel és rétekkel együtt attól a lehetőségtől is elűtöttek, hogy igrás jószágot tarthassanak, most már saját földjüket sem tudták megművelni... Néhány esztendő leforgása alatt tucatjával tűntek el a falvak a föld színéről.” Morus Tamás pedig így ír erről: „A juhaitok! Ezek az állatok különben szelídek és igénytelenek szoktak lenni. Most pedig, mint mondják, olyan falánkok és féktelenek, hogy megeszik az embert, elpusztítják és elnéptelenítik a mezőket, házakat és falvakat.”

Belvidera. Thomas Otway színműíró 1682-ben bemutatott drámájának, a *Vence megmentésének* hősnője.

Berwick, James Fitzjames herceg (1670–1734). A yorki hercegnek, a későbbi II. Jakab királynak és Arabella Churchillnek, Marlborough herceg nővérének törvénytelen fia. Először a magyarországi háborúban tűnt ki vitézségével, s Károly lotharingiai herceg alatt részt vett Buda ostromában 1687-ben. Az 1688-as forradalom után elkísérte atyját Franciaországba, majd Írországba — 1692-ben a

boyne-i csatában súlyosan megsebesült. Később XIV. Lajos francia király egyik legkiválóbb tábornagya.

Bess királynő. Erzsébet királynő beceneve — az angol irodalomban sűrűn találkozhatunk vele.

Bethesda. Bibliai utalás: „Van pedig Jeruzsálemben a Juhkapunál egy tó, amelyet héberül Bethesdának neveznek. Öt tornáca van. Ezekben fekvők a betegek, vakok, sánták, aszkórosok nagy sokasága, várva a víznek megmozdulását. Mert időnként angyal szálla a tóra és felzavará a vizet: aki tehát először lépett bele, a víz felkavarása után, meggyógyult, akárminémű betegségben volt.” (János evangéliuma, 5. 2—4).

Betterton, Thomas (1635?—1710). Angol drámaíró és nagyrebesült színész.

Bolingbroke, Henry St. John gróf (1678—1751). Angol politikus, bölcsező, történész. Beutazta a kontinenst, léha, kicsapongó életet élt. 1701-ben választották az alsóházba, ahol nagy szónoki sikereket aratott — Pitt, a tizenennyolcadik század végének híres angol miniszterelnöke nagyobb veszteségnek tartotta, hogy Bolingbroke beszédei elhallódtak, mint hogy Livius és Tacitus művei csak töredékesen maradtak fenn. Tory volt, de 1704-ben elfogadta a hadügyminiszterséget Marlborough-tól, mégis fontos szerepe volt Marlborough megbuktatásában. Leginkább az ő műve volt az 1713-as utrechti béke. Harley-nak is híve és jóbarátja volt, őt is megbuktatta 1714-ben, éppen vetélytársa unokanővérenek, a királynő kegyencnőjének, Lady Masham-nek segítségével. Minden érdeke a trónkövetelő trónrajuttatásához fűzte, de mikor Anna királynő hirtelen halála megghiúsította terveit, különösen szép és feltűnő kivilágítással ünnepelte I. György trónra léptét. Egyideig megpróbálta védelmezni a régi kormányt az új parlamentben, de amikor a whig párt vezére, Walpole egyre hevesebben támadta az utrechti béke szerzőit, Bolingbroke 1715-ben álruhában Franciaországba menekült és a trónkövetelőhöz csatlakozott. Ez azonban nem igen hallgatott tanácsára és amikor a trónkövetelő partraszállási kísérlete kudarcot vallott, 1716-ban végleg elbocsátotta szolgálatából Bolingbroke-ot. Bolingbroke visszavonult, Orléans közelében vett birtokot, ahol tanulmányainak élt. Itt látogatta meg Voltaire, aki nagy csodálója volt, éppúgy, mint Angliában Swift. 1723-ban visszamehetett Angliába, s felajánlotta szolgálatait Walpole-nak, a miniszterelnöknek, aki azonban szintén nem tartott rájuk igényt. 1727-ben röpiratokban támadta meg Walpole-t, de megint kudarcot vallott, s ezzel végleg befejeződött politikai pályafutása. Ezután hol Angliában, hol Franciaországban élt, jóbarátságban Swifttel, Pope-pal, Voltaire-rel. Főműve, a *Levelek a történelem tudományáról* csak halála után, 1752-ben jelent meg, de Angliában „ateista és államfelforgató tanai” miatt eltiltották.

Bouchain. Kisváros Észak-Franciaországban, ahol Marlborough 1711-ben győzelmet aratott Villars francia hadvezér serege fölött.

Bracegirdle, Anne (1663?—1748). Korának legkitűnőbb, legnép-

szerűbb angol színésznői közé tartozik. Legnagyobb sikereit barátjának, Congreve-nek vígjátékaiban aratta. 1707-ben visszavonult a színpadtól.

Bukefalos. Nagy Sándornak, a világhódító makedon királynak (i. e. 356—323) legendáshírű lova.

Button kávéház. Irodalmi kávéház volt a Russell Streeten, többek közt Dryden, Addison, Steele és Pope látogatta.

Cecilia, szent. Római szűz és vértanú a harmadik században, a zenészek védőszentje.

Chaucer, Geoffrey (1340—1400). Shakespeare-ig a legnagyobb angol költő. Főművében, a *Canterbury mesék* c. verses elbeszélésekben realista erővel, elbűvölő humorral, haladó szellemben és egyházellenes szenvedéllyel ábrázolta kora Angliáját és a középkori társadalmat.

Chloe. A görög mitológiában egy nimfa neve, később pásztorköltemények hősnője.

Congreve, William (1679—1729). Angol színműíró, a restaurációs kor divatos, szűkvilágú, mégis szellemes, szabados, sőt vaskos társasági vígjátékának jellemző képviselője. Marlborough hercegnő baráti köréhez tartozott, Voltaire csodálta és meglátogatta, legjobb barátai Swift, Steele és Pope, legjobb barátnője az *Esmond*-ban szintén szereplő híres színésznő, Bracegirdle asszony. A *Gyászoló menyasszony* — Isabel emlegeti a regényben — egyetlen tragédiája: 1697-ben mutatták be.

Corderius, másképpen Mathurin Cordier. A tizenhatodik században népszerű iskolakönyvek szerzője.

Crawley, Sir Wilmot. Ebben a Queen's Crawley-i áruló főúrbán Thackeray megteremtette a *Hiúság vására*-ban szereplő, romlott arisztokrata család őseit.

Cybele. A görög mitológiában a legfőbb istenek anyja, a föld istennője — rendszerint bástyakoronával ábrázolták.

Darius (i. e. 521—485). Legendás gazdagságú perzsa király, meghódította Indiát s uralmát Európára is ki akarta terjeszteni, de a görögök Marathonnál győzték és megállították.

Dávid és Uriás. Dávid, Izráel második királya (i. e. tizedik század), a zsoltárok költője, a Biblia szerint meglátta és megkívánta a fürdőző Bethsabét s ezért Bethsabe férjét, Uriást a háborúban szándékosan olyan helyre állította, ahol el kellett esnie.

Delila. Filiszteus nő a Bibliában, aki rávette Sámson, a zsidók hőst, hogy árulja el testi erejének titkát. Sámson meg is mondta, hogy ereje hosszú hajában rejlik, mire Delila levágta az alvó Sámson haját: így győzték le a filiszteusok a zsidókat.

Diana, görög nevén Artemis. A görög-latin mitológiában a hold, a szüzesség, az erdők és a vadászat istennője — ezért ábrázolták nyilakkal.

Dissenterek. Az anglikán államegyházhoz nem tartozó protes-tánsok.

Don Bellianis de Graecia. Egy régi lovagregény hőse — Don Quijote is olvassa.

Druidák. Anglia őslakóinak, a keltáknak papjai.

Driádok. A görög mitológiában az erdők istennői.

Dryden, John (1631—1700). Ünnevelt költő, tragédiáíró, a szabályos francia klasszicizmus irányzatát honosította meg az angol irodalomban. 1658-ban, Cromwell halálakor nagy magasztaló költeményt írt a forradalom vezérééről. „Elhamarkodott lépését” azzal tette jóvá, hogy 1660-ban ünnepi ódát szerzett II. Károly visszatérésére, 1661-ben dicshimnusz a királyság restaurációjára. 1686-ban áttért a katolikus vallásra, 1687-ben megírta *Az őz és a párdúc* című költeményét, melyben az őz a katolikus, a párdúc az anglikán egyház jelképe. Ehhez az állásfoglalásához meglepően hű maradt: az 1688-as forradalom idején nem tette le a hűségesküt. Utána jóformán csak fordítás-sal foglalkozott.

Dulcinea del Toboso. Don Quijote „páratlan” szerelme Cervantes közismert regényében.

Eikon Basiliké. Vallásos elmélkedések. John Gauden worcesteri püspök írta s nem sokkal I. Károly lefejeztetése utáni úgy adta ki, mintha a kivégzett királynak a fogságban keletkezett műve volna. „Óriási siker” volt: negyvenhét kiadást ért meg. Népszerűségét a parlament úgy igyekezett ellensúlyozni, hogy Miltonnal iratott rá választ *Eikonoklastés* címen.

Endymion. Pásztorfiú a görög-latin mitológiában. Luna, azaz Diana kedvese.

Eszter és Vasti. A Bibliában Ahasvér perzsa király zsidó felesége, aki megmentette népét az üldözéstől. Vetélytársnője, a perzsa király előző felesége: Vasti.

Etheridge, másképpen Etherege, George (1634?—91?). Angol szín-műíró, a restaurációs vígjáték egyik megalapítója.

Farquhar, George (1678—1707). Angol színész és korának divatos vígjátékírója. Utolsó két darabjában sikerült realizmust és természetes, romlatlan jókedvet belevinni — ezeknek nem volt sikerük: szegényen halt meg.

Fenwick, John (1645?—97). Angol főúr, több ízben szőtt össze-esküvést Orániai Vilmos ellen, többször kapott kegyelmet, végül kivégezték a Tower Hillen.

Ferenc, Xavéri Szent (1506—52). Jezsuita szerzetes, többször is megjárta térítés céljából Kelet-Ázsiát.

Fielding, Henry (1707—54). Ügyvéd, majd színigazgató, de politikai szatírái miatt megvonják színházengedélyét. Ekkor tér át a regényírásra. A realizmus első mestere az angol irodalomban. Regényei, különösen főműve, a *Tom Jones*, az egész tizennyolcadik századi angol népeletet bemutatják.

Fox, George (1624–91). Angol vándorprédikátor, a kvékerek felekezetének alapítója. A *kvéker* eredetileg gúnynév, jelentése: reszkető. A kvékerek ugyanis dísztelen teremben gyülekezve vártak a szentlélek eljövételére, mely úgy vált érezhetővé, hogy aki a sugallatot elfogadta, reszketni kezdett. A kvékerek nem voltak hajlandók esküt tenni, fegyvert viselni, minden háborút testvérgyilkosságnak tekintettek, mindenkit tegeztek, a király előtt sem vették le kalapjukat. Angliában és Észak-Amerikában igen elterjedt szekta volt.

Gay, John (1685–1732). Angol kereskedő, majd főúri titkár, költő és színműíró. A barokk pásztorköltészetet felhasználta a realista szatira céljaira. *Trivia* c. vígeposzában a londoni utcát énekelte meg. A londoni alvilágot színpadra vivő *Koldusoperá*-ja Bert Brecht német költő népszerűsítésében az elmúlt évtizedekben nagy sikert aratott Európa haladó színházaiban. A *Koldusopera* folytatását, a királyi udvart gúnyoló *Polly*-t betiltották.

Gloriana. Edmund Spenser (1552?–99) angol költő *Tündérr királynő* c. nagy költeményének Erzsébet királynőt megsemmélyesítő hősnője.

Golconda. Város Indiában — szultánjai valaha legendás hírű és mennyiségű drágakövet halmoztak fel benne.

Gramont, Philibert gróf (1621–1707). XIV. Lajos francia király udvarának egyik legszellemesebb és legerkölcstelenebb alakja. Mikor botrányai miatt száműzték a francia udvarból, Angliába költözött.

Halifax, Charles Montague gróf (1661–1715). Angol államférfi és költő, politikai pályáján is egy költemény indította el: 1687-ben Priorral együtt írt egy szatirát, feleletül Dryden *Az őz és a párduc*-ára *A mezei egér és a városi egér történetévé változtatott őz és párduc* címmel. Politikai sikereit mégis legfőképpen pénzügyi tehetségének köszönhette. 1688-ban került az alsóházba, csakhamar a whig párt vezérei közé emelkedett, 1694-ben nagy része volt az Angol Bank megalapításában, 1697–99 a kincstár első lordja, Anna királynő alatt is befolyásos tagja a kormánynak, 1714-ben I. György grófi rangra emelte. Sok írórt pártfogolt, ő szerzett állást Addisonnak.

Harmínckilenc cikkely. Az anglikán államegyház hitvallási irata, királyi rendelet tette kötelezővé. Eleinte negyvenkét cikkelyből állt, ezt VIII. Henrik és VI. Edward alatt állították össze a püspökök, Erzsébet királynő alatt, 1571-ben a parlament harminckilencre csökkentette.

Harley. Lásd Oxford.

Herbert, George (1593–1633). Angol költő. Főúri család fiatalabbik sarja volt, lelkes, 1630-ban egy kis falusi parókiát kapott Bemertonban, ott is halt meg. Vallásos verseket írt, az ú. n. metafizikus, másképpen barokk költészet egyik korai és kiváló képviselője.

Herodiás. Herodes Antipás zsidó király (uralk. i. e. 4–1. u. 39) felesége. A Biblia szerint Keresztelő Szent János ellenezte ezt a házasságot, mert Herodiás előzőleg férje öccsének volt a felesége. Herodiás ezért rábeszélte első házasságából származó lányát, Salomét,

hogy táncoljon Herodes előtt s táncáért jutalmul kérje egy tálon János fejét. Herodesnek csakugyan annyira megtetszett Salome tánca, hogy János fejét vétette s átnyújtotta egy tálban Saloméának, az meg az anyjának.

Hill, Abigail. Lásd Masham.

Hobbes, Thomas (1588—1679). Angol filozófus. Főműve a *Leviátán* c. állam- és társadalombölcseleti munka, melynek filozófiailag a materializmus, erkölcsileg az egoizmus, politikailag a despotizmus az alapelve.

Hogarth, William (1697—1764). Angol festő, rézmetsző. Legjellemzőbb képei, metszetei a társadalom igazságtalanságait ostorozó erkölcsképek, karikatúrák.

Horatius, Quintus H. Flaccus (i. e. 64—8). A legnagyobb latin lírikus.

Hounslow-puszta. Terület Middlesex grófságban, Esmond korában útonállók menedéke.

Hyde, Anne (1637—71). Edward Hyde, Clarendon lordnak, II. Károly legfőbb tanácsadójának leánya. A yorki herceg, a későbbi II. Jakab király 1660-ban titkon feleségül vette. Házasságukból származott Mary, Orániai Vilmos felesége és Anna királynő.

Isis. Így is nevezték Anglia legnagyobb folyóját, a Themzét.

János, angol király (1167—1216). Még a maga korában is feltűnést keltett zsarnokságával és árulásaival. Egyszerre került ellentétbe a pápával, a francia királlyal és saját főuraival, s csak különböző megaláztatások árán tarthatta meg koronáját. Ezek közül leglényesebb volt, hogy 1215-ben aláírta az ú. n. *Magna chartá*-t, mely az angol nemesi szabadságjogok első okmánya volt.

Jennings, Sarah. Lásd Marlborough.

Jermyn, Henry. Lásd St. Albans.

Jezabel. Ahab zsidó király felesége. A Bibliában leírt bálványimádása és kegyetlensége miatt az utókor szemében a női gonoszság megtestesítője volt.

Kalliope. Az epikus költészet múzsája.

Kanut (995—1035). Dán király. Az angolszászok, akik nem tudtak védekezni a dán betörések ellen, 1016-ban felajánlották neki az angol koronát. Kanut Skóciát és Norvégiát is meghódította s egy nagy skandináv-angol királyságot hozott létre, mely azonban halála után összeomlott.

Ken, Thomas (1637—1711). Egyike annak a hét angol püspöknek, aki ellenállt II. Jakab katolizáló politikájának, mire a király letartóztatta, majd a bíróság fölmentette őket. Ken előzőleg falusi lelkész volt.

Killigrew, Thomas (1612—83), I. Károly apródja, II. Károly kedvelt udvaronca, mulatozásainak mestere, színingazgató, vaskos vígjátékok kedvelt szerzője.

Kneller, Godfrey (1646—1723). Német származású angol festő, az előkelő világ arcképfestője.

Lambeth palota. Londoni palota, a tizenharmadik század óta a Canterbury érsek székhelye.

Lebrun, Charles (1619—90). Francia festő, XIV. Lajos udvari művésze, leghíresebbek nagy, színpadias csataképei.

Lever. Francia szó, az ágyból való felkelés ideje — ezt az alkalmat használták fel az udvaroncok arra, hogy a királyoknál, nagyuraknál tisztelegjenek.

La Rochefoucauld, François (1613—80). Francia író, moralista. Franciaország egyik legnagyobb főúri családjából származott, szenvedélyesen vett részt kora udvari és fegyveres villongásaiban. Tétlenségre kárhoztatva írta meg nagy lélektani tapasztalaton alapuló, pesszimiztikus, ragyogó stílusú *Maximái*-t.

Leicester Fields. Ma: Leicester Square, London egyik tere, hírhedt volt az ott lefolyt párbajokról és egyéb tiltott kalandokról.

Lely, Peter (1618—80). Német származású arcképfestő, az angol udvar kedvelt művésze.

Lily, William (1468—1522). Egy latin nyelvtankönyv szerzője.

Locke, John (1632—1704). Angol filozófus, a tizenharmadik század polgári materializmusának egyik kezdeményezője, a közgazdasági és politikai szabadelvűség egyik elvi megalapozója. Állami állásokat töltött be, eleinte Oxfordban lakott, később Hollandiába ment és megismerkedett Orániai Vilmostal, aki uralomrajutása után kereskedelmi tanácsának tagjává nevezte ki.

Luna (görögül Selene). A latin-görög mitológiában a hold istennője. Gyakran, így az Endymion-mondában is, Dianával azonosítják.

Maintenon márkinő (1635—1719). XIV. Lajos francia király szeretője, majd titkos felesége. Szellemileg is hatott férjére, különösen a klerikálizmus irányában.

Májusfa. A májusfa szokását a puritánok 1644-ben parlamenti határozattal eltiltották. A restauráció után, 1661-ben tizenkét angol tengerész az akkori yorki hercegnek, a későbbi II. Jakab királynak személyes felügyelete mellett ünnepélyesen elhelyezett egy 134 láb (40 méter) magas májuszfat a Stranden.

Marlborough hercegnő, Sarah Jennings (1660—1744). Régi, tönkrement királypárti családból származott. Gyermekkorában ismerkedett meg a későbbi Anna királynővel, aki szenvedélyesen vonzódott Sarah Jennings, a későbbi Churchillné, ill. 1702-től kezdve Marlborough hercegnő iránt. A királynő beteges vonzalmát kihasználva a Churchill-házaspár rendkívüli befolyásra, hatalomra, jövedelemre tett szert. A hercegnő összeférhetetlen, állandóan pörösködő, férjénél is pénzvágóbb természet volt. 1704 körül bemutatta az udvarnál unokanővérét, Abigail Hillt, a későbbi Mashamnét, s az lassanként kitúrta őt a királynő kegyéből, maga lépett helyére s a Marlborough-családot megbuktatta, anyagilag tönkretette. A házaspár azonban helyrehozta

a kárt: a Churchill-vagyon, melyet a hercegnő halálakor hátrahagyott, hárommillió font sterlinget tett ki.

Mary királynő. Tudor Mária (lásd a bevezetést).

Masham, Lady, Abigail Hill (megh. 1734). Anna királynő kegyencnője, egy londoni kereskedő lánya, Sarah Jenningsnek, a későbbi Marlborough hercegnőnek unokanővére. A hercegnő szerzett neki állást a királynő udvartartásában 1704 körül. Abigail Hill csakhamar felváltotta a hercegnőt a királynő kegyében. 1711-ben Anna királynő elbocsátotta udvarából a hercegnőt és Abigail férjét, Samuel Mashamet peerré, Abigailt pedig magánpénztárának kezelőjévé nevezte ki. Anna királynő halála után Lady Masham visszavonult a magánéletbe.

Massillon, Jean Baptiste (1663—1742). Híres francia katolikus egyházi szónok.

Medea. A görög mondakörben a kolchisi király varázserejű lánya; ő segítette Jasont, az argonauták vezérét az aranygyapjúhoz, majd feleségül ment hozzá és követte Korinthosba. Amikor Jason elhagyta, bosszújában saját kezével fojtotta meg gyerekeit.

Mieris, Frans van (1635—81). Holland festő.

Mohikánok. Északamerikai indián törzs — róluk nevezték el azokat a züllött arisztokrata „aranyifjakat”, akik a tizennyolcadik század elején útonállással és egyéb garázdálkodásokkal veszélyeztették London éjszakai közbiztonságát.

Mohun lord. Valójában történelmi személyiség: Charles, az ötödik Mohun báró (1675?—1712) hírhedt párbajhős volt.

Mokasszin. Indián saru.

Monmouth, James Scott (1649—85). II. Károly törvénytelen fia. Apja halála után, 1685-ben fellázadt a király öccse, a törvényes utód, II. Jakab ellen. Sokan csatlakoztak hozzá, akik félték II. Jakab kato-
licizmusától. A királynak azonban sikerült a lázadást vérbefojtani és Monmouth-t kivégeztette.

Mons. Belga város, közelében van a malplaquet-i csatater.

Mountford, William (1664?—92). Angol színész és drámaíró, 1692. december 9-én este házának kapujában állt, látszólag békés beszélgetésben Lord Mohunnal — ekkor szúrta le hirtelen Richard Hill kapitány, közismert verekedő.

Namur. Belga város, erősítés, melyet Orániai Vilmos csapatai 1695-ben ostrommal foglaltak vissza a franciáktól.

Newgate. London legrégibb fogháza.

Newton, Isaac (1642—1727). Angol matematikus, fizikus, csillagász, cambridge-i egyetemi tanár, a differenciál- és integrálszámításnak (Leibniz-cel egyidőben), valamint a nehézkedés törvényeinek felfedezője, a tudományos mechanika megalapítója.

Nimfák. A görög mitológiában vízi istennők.

Niobe. A görög mitológiában Amfion tébai király hitvese, aki annyira büszke hét fiára és hét lányára, hogy gögösen gúnyolódik

Létón, akinek mindössze két gyereke van: Apollo, a napisten és Artemis (latinul Diana), de azok büntetésből sorra lenyilazzák Niobe gyerekeit. Niobe a fájdalomtól kővé válik. Általában az anyai fájdalom jelképe.

Ostade, Adriaen van (1610–85). Holland festő, a parasztlelet jeleneteinek mestere.

Októberi klub. Londonban 1690 körül alapított tory klub. Elnevezése azonban nem valamilyen politikai eseményre céloz, hanem egyszerűen arra, hogy összejövetelein az októberi sört, az „őszisört” részesítették előnyben.

Omphale. A görög mondakörben Lydia királynője, aki férjhez ment Herkuleshez, de előbb arra kényszerítette a félisteni hőst, hogy egy évig rabnői munkát végezzen: a királynő lába előtt kellett fonnia. Ezt a körülményt gyakran idézték annak jellemzésére, hogy mire képes egy nő egy férfit rávenni.

Ovidius, Publius O. Naso (i. e. 43–i. u. 18). Latin költő, a szerelmi líra mestere.

Oxford, Robert Harley gróf (1661–1724). Angol államférfi, az 1688-as forradalomban Orániai Vilmos mellé állt, 1700-ban került az alsóházba, a tory párthoz tartozott, de 1704-ben belépett a whig kormányba. 1708-ban lemondott és az ellenzékhez csatlakozott. Unokanővérén, Lady Mashamen, a királynő kegyencnőjén keresztül tovább is érvényesült befolyása a királynőre, aki 1710-ben kormánya élére állította. 1711 márciusában egy árulással vádolt francia menekültet hallgatott ki a titkos tanács, De la Bourlie volt abbét, aki Guiscard márkinak adta ki magát. Az ál-márki a tárgyalás folyamán zsebkésével beleszúrta Harleyba. Ez az eset nagyranövelte népszerűségét, s a királynő 1711 májusában Oxford és Mortimer gróffá nevezte ki, s ő intézte Anglia külpolitikáját az utrechti békéig, 1713-ig. Ekkor meghasonlott barátjával, Bolingbroke-kal, unokanővére, Lady Masham az utóbbihoz pártolt, a toryk sem bíztak már Harleyban, s Anna királynő 1714 júliusában lemondásra kényszerítette. I. György trónralépése után azzal vádolták, hogy összeköttetésben áll a trónkövetelővel, 1715-ben letartóztatták, a Towerbe zárták, ahonnan 1717-ben szabadult. A király ekkor száműzte birtokára, ahol Harley élete hátralévő éveit értékes kéziratok gyűjtésével töltötte.

Parr, Thomas. Hosszú élete miatt legendáshírű shropshire-i ember: egykorú híradások szerint 1483-ban született és 1635-ben halt meg.

Parthus pillantás. A parthusok az ókori Irán területén élt nomád lovasnép, mely az i. e. harmadik századtól az i. u. harmadik századig rettegettette a művelt világot. Mint az ázsiai lovasnomádok általában, akkor voltak legveszedelmesebbek, amikor látszólag elmenekültek, hogy aztán lóháton visszafordulva repítsék vissza üldözőikre váratlan és biztos nyilakat. Erre a visszafelé nyilazásra céloz Thackeray, ill. Esmond, amikor Beatrix parthus pillantását emlegeti.

Philemon és Baucis. Házaspár a görög mondavilágban. Azt a ke-

gyet kérték az istenektől, hogy egyszerre halhassanak meg. Az emberi kor legvégső határán Philemon tölgyfává, Baukis hársfává változott. A házastársi hűség és szeretet jelképei.

Phoebe. A görög-latin mitológiában Dianának, azaz Artemisnek egyik neve.

Pocahontas (1595—1617). Legendáshírű indián nő az angol gyarmatosítás kezdeti időszakából. Powhatan törzsfőnök leánya volt és egy John Rolfe nevű angol emberhez ment feleségül. 1616-ban férjével együtt ellátogatott Angliába, ahol az „indián hercegnő” nagy érdeklődést keltett. Mielőtt visszahajózhatott volna, meghalt. Történetét több színdarabíró feldolgozta.

Poitiers. Város Franciaországban, ahol a „százéves háború” folyamán, 1356-ban az angolok megverték a franciákat.

Pope, Alexander (1688—1744). Angol költő, a klasszicizáló társasági költészet legnagyobb mestere, tökéletes verselő, felvilágosodott gondolkodó. Vagyonos polgárcsaládból származott, s az első angol író volt, aki irodalomból vagyont gyűjtött. Költészete nagy vonzást gyakorolt a tizennyolcadik század végének magyar költőire, különösen Bessenyeire és Csokonaira, akinek *Dorottya*-ja némileg *Pope Fürtrablás*-ának hatására készült. A *Fürtrablás*-ban fordul elő Belinda keresztje, melyhez Esmond Beatrix ékköveit hasonlítja. A hivatkozott hely a *Fürtrablás*-ban: „Fehér keblén szikrázó keresztet viselt — ezt zsidók is csókolhatnák, hitetlenek is imádkozhatnák.”

Prior, Matthew (1664—1721). Diplomata és költő. Titkár volt a hágai angol követségen, a tory párthoz csatlakozott és mint titkos ügynök vett részt az utrechti békekötésen, mellyel a toryk a whigek által kezdeti háborút befejezték. Anna királynő halála után visszahívták és két évre bebörtönözték. Öszinte hangú, természetes modorú, gyöngéd szerelmi költő. Az *Esmond*-ban említett költeménye, a *Henry és Emma* egy népballada változata.

Rochambeau, J. B. Donatien gróf. Amerikának Anglia gyarmati elnyomása ellen folytatott függetlenségi harcában az amerikaiak segítségére küldött francia csapatok parancsnoka. De csak 1780-ban érkezett seregével Amerikába, Thackeray tehát kissé önkényesen bánik az évszámokkal, amikor Rachel Esmond Warrington 1778-ban előszavában említi Rochambeau-t és francia csapatait.

Rochester, John Wilmot (1648—80). Angol költő. Főúri családból származott, fiatalkorában a holland háborúban vitézségével tűnt ki. Olyan laza erkölcsű volt, hogy még II. Károly is — akinek kedvence volt — több ízben kénytelen volt udvarából száműzni; igaz, mindannyiszor meg is bocsátott neki. Több költőnek volt pártfogója, így Drydené is, ami azonban nem gátolta meg abban, hogy egy névtelen szatíráért — amit, tévesen, Drydennek tulajdonított — meg ne lesesse és veresse a költőt. Az ő legjobb műve is egy szatíra: *Szatíra az emberiség ellen*. Szerelmes verseit is eredeti tehetség jellemzi, ezt azonban gyakran homályosítja el a sikamlósság.

St. Albans gróf, Henry Jermyn (1604–84). I. Károly feleségének, a francia származású Marie Henriette királynőnek kamarása és főlovászmestere, egyik legjellegzetesebb képviselője annak a politikának, mely komoly nemzeti érdekeket árult el a francia királynak azért a segítségért, melyet XIV. Lajos az angol királyoknak nyújtott saját népük ellenében. A restauráció után is fontos közvetítő szerepet játszott az angol és a francia király között. Mint II. Károly minden kedvelt embere, ő is híres volt kicsapongásairól.

St. John. Lásd Bolingbroke.

Savoyai Eugen (1663–1736). Francia származású herceg, hadvezér. Kardját előbb XIV. Lajos francia királynak ajánlotta fel, de az megvetően visszautasította a vézna fiatalembert. Ezért gyűlölte úgy XIV. Lajost s ezért ajánlotta fel szolgálatait a francia király legnagyobb ellenségének, a Habsburg-birodalomnak, melynek veszélyeztetett nagyhatalmi helyzetét fényes győzelmeivel egyidőre megvédte.

Sedley, Charles (1639?–1701). Társaságbeli szellemességéről és kicsapongásairól is híres, divatos restaurációs költő és vigjátékiró.

Shadwell, Thomas (1640–92). Angol költő és vigjátékiró.

Sigeion. Trója vidékének egyik hegyfoka — az Iliász harcaiban fordul elő.

Sigismonda. Boccaccio egyik novellájában Tankréd salernói herceg lánya s apja egyik hűbéresének titkos kedvese. Mikor az apa felfedezi szerelmüket, levágja a csábítót s szívét egy arany serlegben elküldi lányának, aki megmérgezi magát. Az apa megbánja kegyetlenségét s a szerelmeseket egy közös sírba temeti. Steele azonban — aki a férjét gyászoló Lady Castlewoodot hasonlítja Sigismondához — valószínűleg nem Boccaccio *Dekameron*-jából emlékszik a történetre, hanem Drydennek éppen egy év előtt megjelent mesegyűjteményéből, melyben megvan e Boccaccio-novella drydeni át dolgozása.

Simois. Trójai folyócska — az Iliász harcaiban szerepel.

Skárlát asszony. A Bibliában, János Jelenéseiben, a veres fenevadon ülő, bíborba és skárlátba öltözött asszony, „a nagy Babilon, a paráznáknak és a föld útálatosságainak anyja”, aki „részeg vala a szentek véréből és a Jézus bizonyágtevőinek véréből”. Az első keresztények a római császársággal, a protestánsok a római katolikus egyházzal azonosították.

Southwell, Robert (1561?–95). Katolikus pap, költő. 1592-ben amikor éppen misét mondani készült, elfogták, több ízben kínpadra vonták s háromévi fogság után kivégezték. Vallásos verseket írt.

Squaw. Indián asszony.

Steele, Richard (1672–1729). Dublinben született, Addisonnal egy évben, s vele együtt diákoskodott Oxfordban, ahonnan mint kadét a testőrségbe lépett. 1701-ben (tehát tizenegy évvel azután, hogy először találkozik Esmondal) vezeklésül kicsapongó ifjúsága után megírja *A keresztény hős* c. erkölcsi értekezését. (Ezt a

könyvet emlegetik Francis Esmond és Lord Mohun párbajának estéjén, 1700-ban — Thackeray tehát kissé lazán bánik a történelmi évszámokkal.) Ugyanebben az évben mutatják be első színdarabját s ezentúl egyre sűrűbben és egyre növekvő sikerrel adják elő vígjátékait, amelyek a restauráció korának erkölcstelen komédiái után nyíltan erkölcsjavító célzattal készültek. Legjelentősebb esszéista, közírói munkássága. 1709-ben Addisonnal együtt megindítja a *Tatler* c. folyóiratot, 1711-ben ugyancsak vele a *Spectator*-t. Ezekben a modern, könnyed, polgári stílust alapította meg. 1714-ben (az *Esmond* végkifejletének évében) röpiratot ír a hannoveri ház trónöröklésének érdekében, Swift válaszol rá, s Steele-t 1714 márciusában kiűzi az alsóházból. I. György trónralépése után újra kegybe jut: 1715-ben kinevezik a Drury Lane színház felügyelőjévé és lovaggá. Pazarlása, könnyelműsége mégis állandó pénzzavarokat okoz neki, melyek elől 1724-ben kénytelen Londonból vidékre menekülni.

Strepson. Philip Sidney (1554–86) erzsébetkori angol költő *Árkádia* c. költeményében szereplő pásztor, később az idilli szerelmes típus-neve.

Swift, Jonathan (1667–1745). Angol író, satirikus. Dryden unokafivére, Dublinben született szegény családból, korán árvaságra jutott, nevelő lett, majd főúri titkár, később, minden meggyőződés nélkül egyházi pályára lépve, dublini esperes. Meghasonlott lélek volt, elborult elmével halt meg. Nemcsak Esmond nem állhatja a regényben: összeférhetetlenségével majd minden kortársának ellenszenvét sikerült fölkeltetnie. Ellentmondásos természetének jellemző megnyilvánulása, hogy amikor az angol kormány írországi politikája ellen az írek mellett küzdő bátor, keserű röpiratai miatt elfogatási parancsot bocsátanak ki ellene s az írek Dublin minden felekezetű templomában a Bibliának Jonatánra vonatkozó s véletlenül időszerűen és találóan ható sorait zengik — Swift a halának és rajongásnak e jelét azzal viszonyozza, hogy a következő vasárnap így kezdí prédikációját a dublini Szent Patrik-templomban: „Habár véletlenül itt köztetek születtem, nem vagyok ír. Az én hazám Anglia. Elég kár, hogy nem haltam meg, mielőtt közetek pottyantam, ti semmirekellők!” A regényben emlegetett rossz bánásmódja az asszonyokkal arra céloz, hogy két nővel élt együtt — e kettős viszony ihlette Goethét *Stella* c. drámájára — az egyiket talán el is vette feleségül, s állítólag mindakettőt halálba kergette érzelmi kegyetlenségével. Előbb a whig, majd a tory párthoz csatlakozott, de pártállásától függetlenül őszinte, olthatatlan gyűlölettel kelt ki minden elnyomás és igazságtalanság ellen. Satirája sokszor durva, sohasem léha. Saját vallo-mása szerint azt akarta, hogy minden sora ostorcsapásként érje az olvasót, magafogalmazta sírfelirata szerint a sír az a hely, „ubi saeva indignatio ulterius cor lacerare nequit (ahol a vad felháborodás nem mardoshatja többé a szívet)”. A klerikalizmus ellen írt röpiratai: *A hordó meséje* (1704) és *Érv a kereszténység eltörlése ellen* (1708). *A szövetségesek viselkedése* (1711) a whigek háborúját támadja és békét követel. Az ír kérdésről több röpiratot is adott ki, leghíresebbé vált a *Szerény javaslat az ír gyerekek megevéására*

(1728). Főműve, a *Gulliver utazásai* (1726) a világirodalom leghatalmasabb szatírája; pellengérre állítja az angol udvart, arisztokráciát, világpolitikát s azon túl minden elnyomáson alapuló emberi társadalmat. Általában az ő írásművészetét tartják a legtökéletesebb angol prózaí stílusnak. Legtöbb műve névtelenül jelent meg és egyedül a *Gulliver* után kapott tiszteletdíjat — kétszáz fontot.

Taylor, Jeremy (1613–67). Anglikán pap, a polgárháborúban a király pártján. Elfogják, őrizetben tartják s itt írja vallásos elmélkedéseit, melyeknek egyszerű stílusművészete irodalmi hírt szerzett Taylornak. A restauráció után püspök.

Tillotson, John (1630–94). Canterbury érsek. Világos stílusú szentbeszédei irodalmi sikert arattak.

Tomahawk. Indián harci bárd.

Tower. A londoni óváros megerősített része, az angol királyok székhelye, kincstára, börtöne, a régi angol történelem sok véres jelenetének színhelye. A *Tower Hill* egyik emelkedettebb tere, ahol a nevezetesebb vádlottakat kivégezték.

Tyburn. Régebben falu Londontól nyugatra, most London egyik városrésze. 1783-ig a nyilvános kivégzések színhelye.

Van Dyck, Anthonis (1599–1641). Nagy flamand arcképfestő, az angol királyi udvar és főnemesség is sokat foglalkoztatta.

Versailles. Óriási parkkal körülvett kastély, a francia királyok székhelye a tizenhetedik és tizennyolcadik században.

Vénusz (görögül Afrodité). A latin-görög mitológiában a szerelem istennője.

Vulcanus (görögül Héfaisztosz). A latin-görög mitológiában Vénusz férje, a tűz és a kovácmesterség istene.

Waller, Edmund (1606–87). A forradalom előtt a parlamenti ellenzékhez tartozott, a forradalom után királypárti lett és 1643-ban összeesküvést szervezett (a történelemben Waller-féle összeesküvés néven ismeretes) abból a célból, hogy Londont I. Károly részére megkaparintsák. Összeesküvését felfedezték, a kivégzéstől úgy menekült meg, hogy elárulta társait, a börtönt és a száműzetést azonban nem kerülhette el. 1651-ben kibékült Cromwellel és visszatért Angliába, a restauráció után II. Károly kegyébe fogadta. Csiszolt költő, eleinte szerelmes verseket írt, később politikaiakat, melyek közül kimagaslík Cromwellhez írt dicsőimnusza.

Walpole, Robert, Orford grófja (1676–1745). A whig párt egyik vezére. Nagy pénzügyi tehetség, egyúttal az első modern angol politikus abban az értelemben, hogy fel tudta használni a parlamentarizmus nyújtotta korrupciós lehetőségeket. Ilyesféle vád ürügyén — valójában, hogy a whig párt egyik legveszedelmesebb tagját félretegyék az útból — 1712-ben, a tory párt uralma idején kiűzték az alsóházból és egyidőre a Towerba zárták. Börtöne az előkelő whig társaság találkozóhelye volt, népszerű balladákat költöttek róla. Anna királynő utolsó parlamentjében Steele-t védte a toryk táma-

dásai ellen. I. György trónralépése után 1714-ben ő lett előadója annak a vizsgálóbizottságnak, mely az előző tory kormány fölött ítélt. 1715–17 mint kincstárnok és kancellár, 1721–42 mint miniszterelnök állt a kormány élén, tehát rányomta politikai bélyegét arra az egész korszakra, melyet Esmond amerikai visszavonultságából figyelt, s amikor Esmondék lányukat, Rachelt magukkal viszik angliai látogatásukra, még ő a miniszterelnök.

Westmoreland. Célzás Shakespeare Ötödik Henrik-jének egy párbeszédére:

Westmoreland: Ó, ha most
csak tízezen lennének itt azokból,
kik munkátlan henyélnek Angliában!
Henrik király: Ki az, aki ezt szeretné? Te vagy,
Westmoreland testvér?

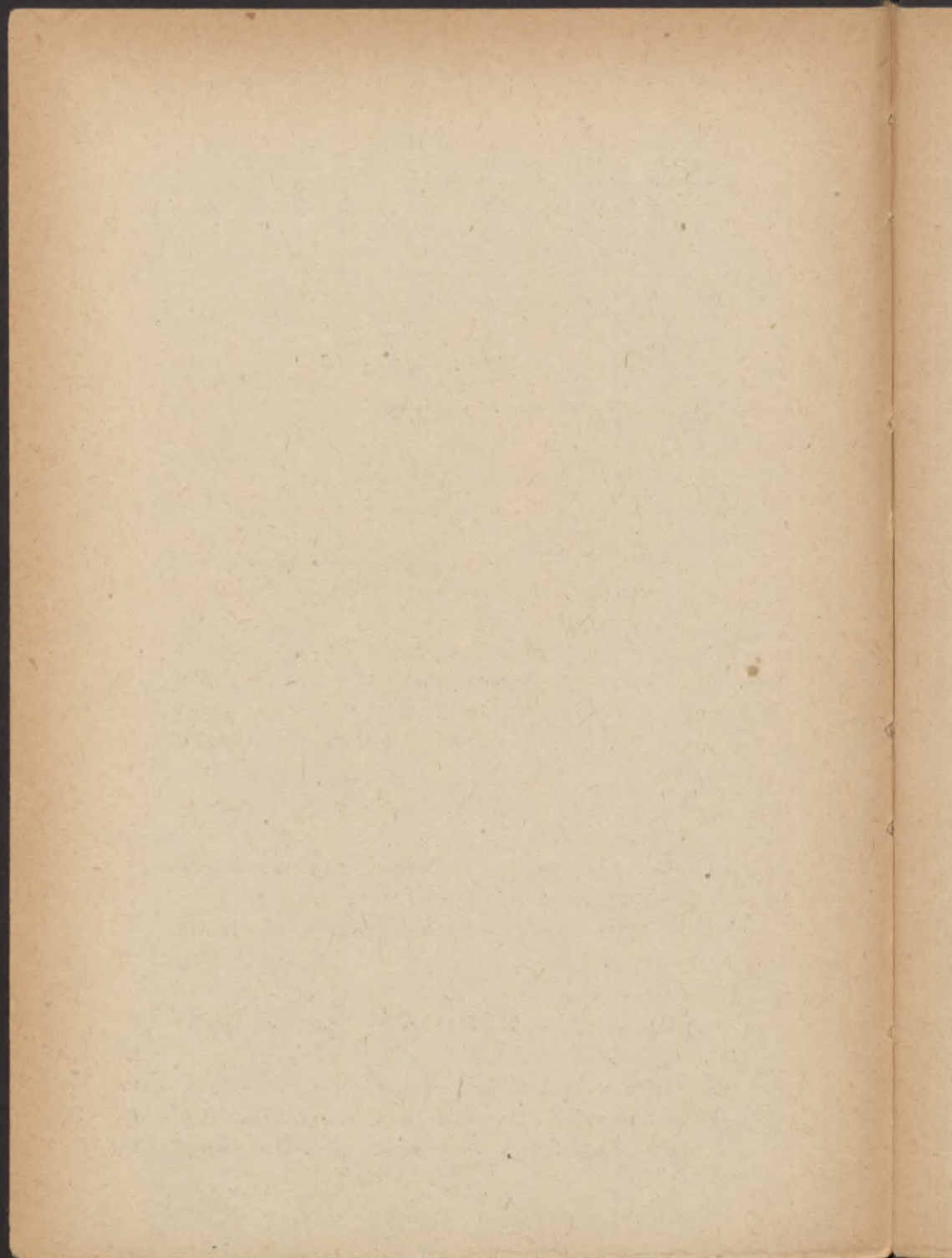
(Aczél Tamás ford.)

Wigwam. Indián ház.

Wilkins, Peter. Robert Paltock (1697–1767). divatos regénye, mely azonban csak 1751-ben jelent meg. Thackeray ezt a dátumot nem tartotta fontosnak: Beatrix és Esmond már 1712-ben emlegeti.

Windsor. Kastély a Themze partján, az angol királyok egyik székhelye.

Wycherley, William (1640—1716). Sikeres, szabados, szatirikus erejű angol vigjátékiró. Verseket is írt.

TARTALOM

<i>Vas István: Thackeray Henry Esmondja</i>	5
<i>Az Esmond-család (leszármazási tabella)</i>	41
<i>Előszó</i>	45

ELSŐ KÖNYV

*Henry Esmond kora ifjúsága, addig az időpontig,
amíg otthagyta a cambridge-i Szentháromság Kollégiumot*

1. Beszámoló a Castlewood Hall-i Esmond-családról	57
2. Hogyan érkezett meg Francis, a negyedik gróf Castlewoodba	63
3. Thomas, a harmadik gróf idejében Isabella apródja lesz	71
4. Egy pápista pap nevel a katolikus vallásra — Castlewood grófnő	83
5. Fölötteseim összeesküvésbe keverednek Második Jakab ki- rály restaurációjáért	90
6. Az összeesküvés kimenetele — Thomas, harmadik Castle- wood gróf halála és a grófnő bebörtönöztetése	102
7. Árván maradok Castlewoodban, ahol jóságos pártfogókra találok	117
8. Derűre ború	126
9. Átesem a himlőn és készülök rá, hogy elhagyjam Castle- woodot	136
10. Cambridge-be megyek és ott nem sok jót művelek	156
11. Szünidőre hazamegyek Castlewoodba — a család tragédiája	164
12. Lord Mohun megjelenik és ebből semmi jó nem származik	178

13. Lord Mohun titkos játéka	189
14. Lord Mohun után nyargalunk Londonba	203

MÁSODIK KÖNYV

*Esmond úr katonai pályája
és az Esmond-családra vonatkozó egyéb ügyek*

1. Börtönben vagyok, meglátogatnak, de meg nem vigasztalnak	221
2. Fogságom megszűnik, bánatom nem	231
3. A királynő zsoldjába lépek Quin ezredében	241
4. Visszapillantás	252
5. Résztveszek a Vigo-öböl expedíciójában, sósvizet kóstolok és puskaport szagolok	259
6. December huszonkilencedike	271
7. Fogadtatásom Walcote-ban	279
8. Családi beszélgetés	290
9. Résztveszek az 1704-es hadjáratban	298
10. Régi történet egy bolondról és egy nőről	308
11. A híres Joseph Addison úr	319
12. Egy századot kapok az 1706-os hadjárat során	332
13. Régi ismerőssémmel találkozom Flandriában, ahol meg- találom anyám sírját és saját bölcsőmet	338
14. Az 1707-es és 1708-as hadjárat	351
15. Webb tábornok megnyeri a wynendaeli csatát	360

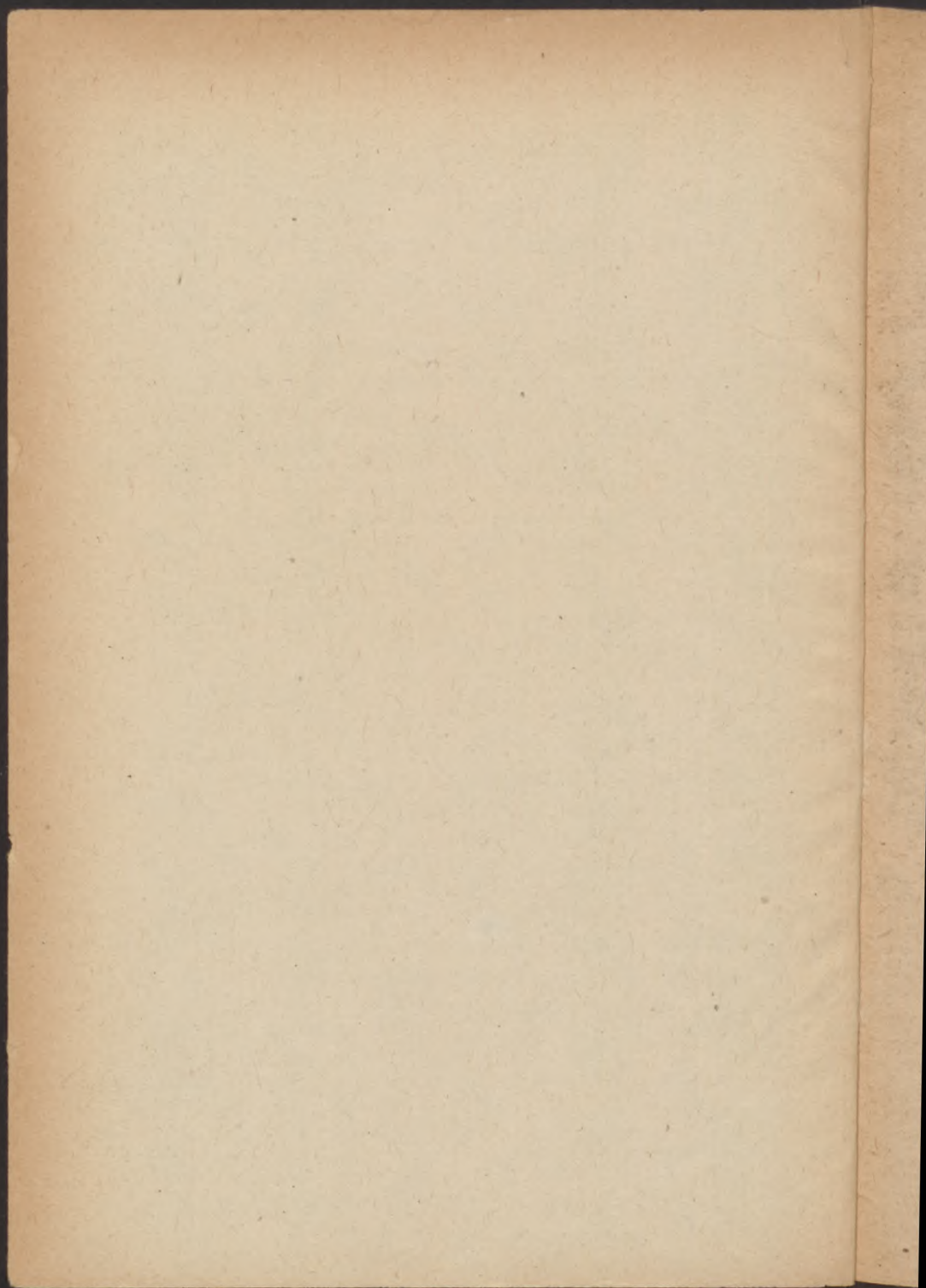
HARMADIK KÖNYV

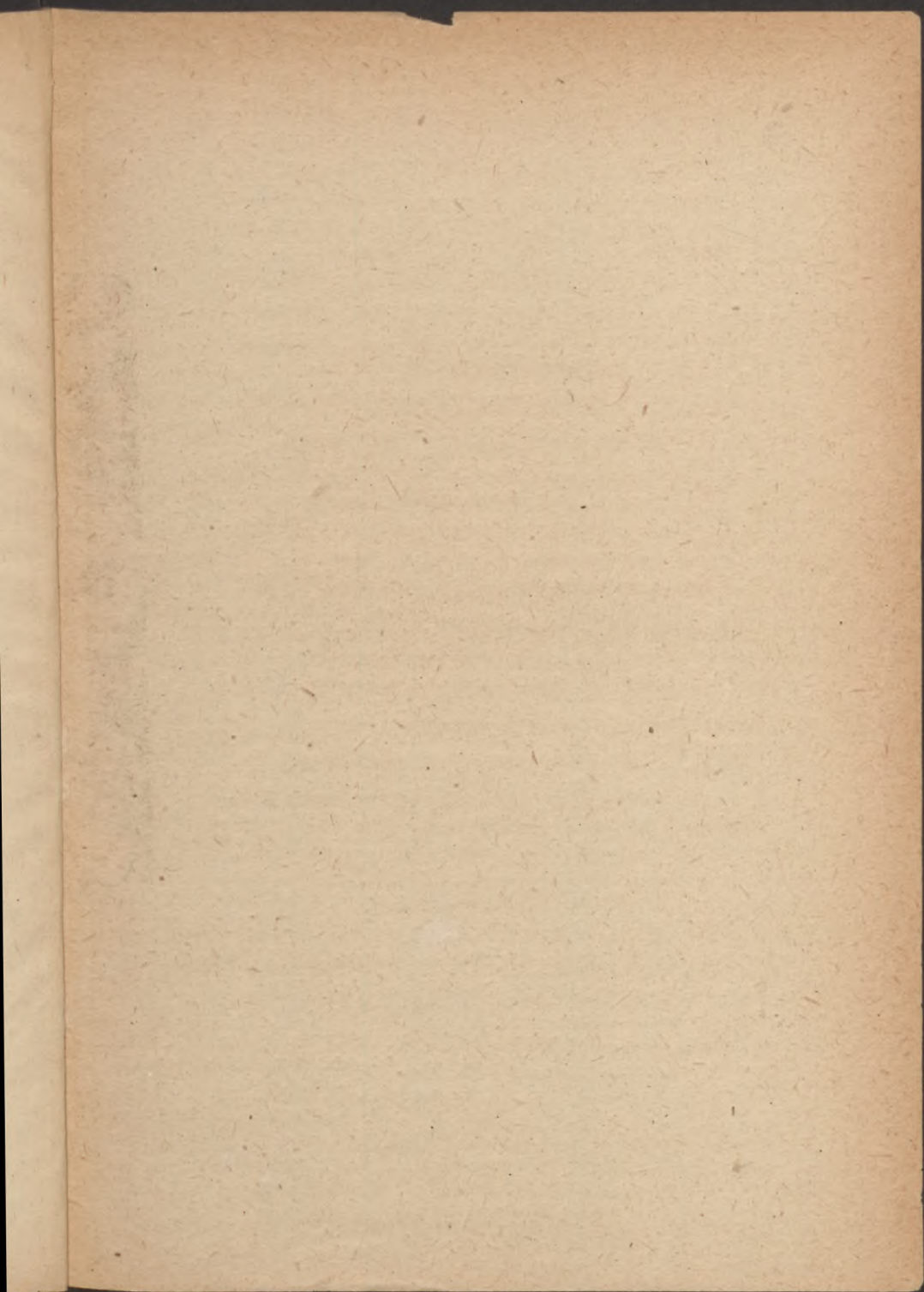
Esmond úr utolsó kalandjai Angliában

1. Utolsó csatáim és sebeim	391
2. Hazamegyek és a régi hurokat pengetem	406
3. A „Spectator” egyik száma	421
4. Beatrix új kérője	443
5. Mohun utólszor jelenik meg	455

6. Szegény Beatrix!	470
7. Mégegyszer Castlewoodba látogatók	477
8. Franciaországba utazom és hazahozok egy arcképet, Rigaud festményét	489
9. Az arckép eredetije Angliába érkezik	500
10. Kiváló vendéget fogadunk Kensingtonban	515
11. Vendégünk elhagy — nincs megelégedve vendéglátásunkkal	531
12. A nagy terv — és aki útjában állt	542
13. 1714 augusztus 1	548
 William Makepeace Thackeray	 563
Jegyzetek	565

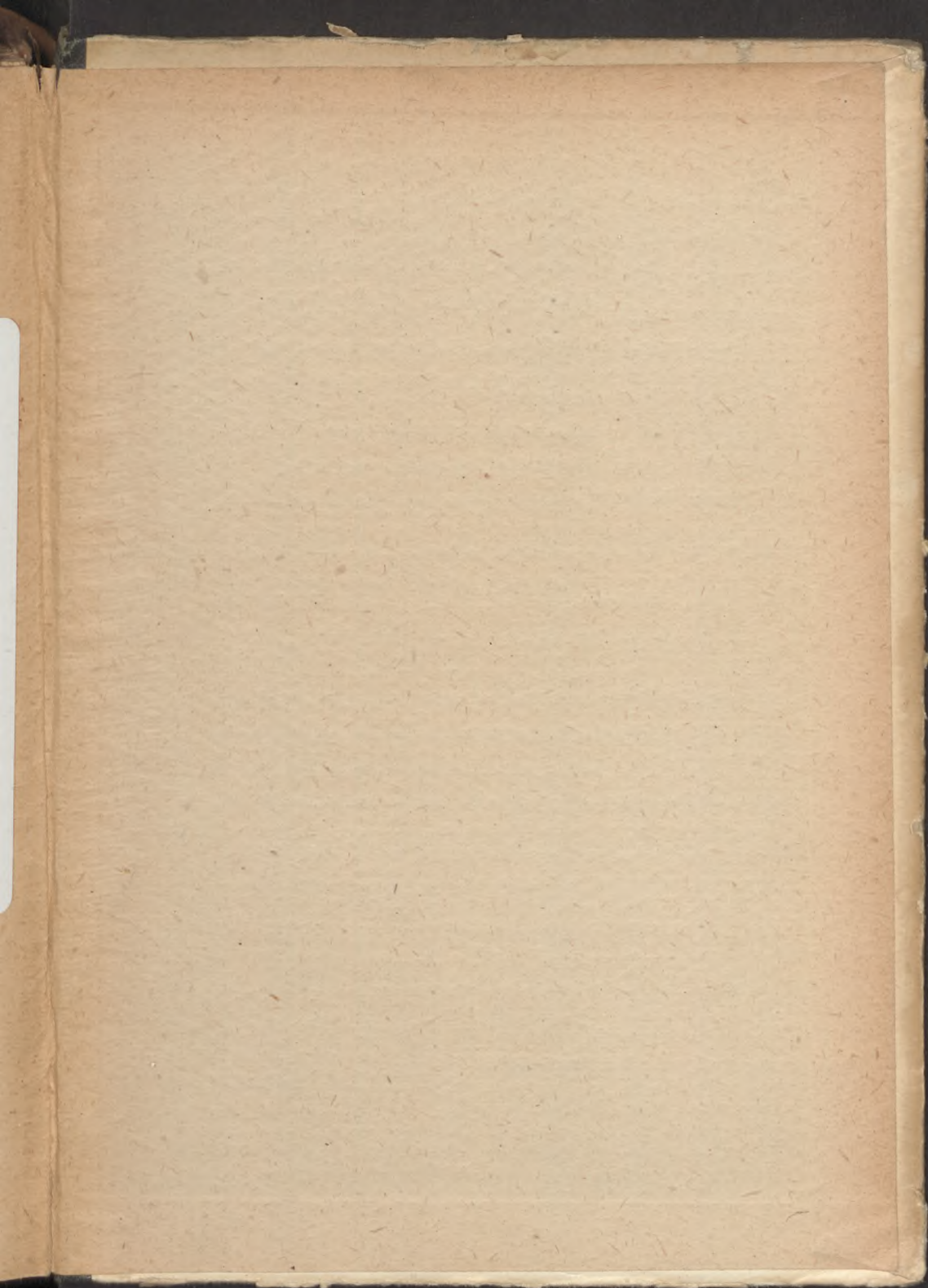

Wm

30. — Ft

THACKERAY
HENRY ESMOND

